

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
FALSAFIY VA TARIXIY FANLAR KAFEDRASI

“OILA INSTITUTINING IJTIMOIIY TARAQQIYOTDAGI O‘RNI
VA MUSTAHKAMLIGINI TA’MINLASH OMILLARI”

MAVZUSIDA ONLAYN RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI
MATERIALLARI TO‘PLAMI

3 | **2025**
IYUN

Bosh muharrir:

B.E. Xusanov

Namangan davlat pedagogika instituti rektori

Mas’ul muharrir:

M.R.Qodirxonov

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor

Mas’ul muharrir

S.M. Botirova

o‘rinbosari:

Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası mudiri

T A H R I R H A Y ‘ A T I

Oila – davlat siyosatining muhim yo‘nalishi:

F.f.n., dots. N.Zaynobiddinova, dots. N.Valiyeva.

Ijtimoiy taraqqiyot va oila instituti:

t.f.n., dots. Z. Xaydarov, PhD., katta o‘qituvchi R. Akbarov.

Oila va nikohning ma’naviy-ruhiy omillari:

PhD., dots. A.Qambarov, PhD. G‘.Xolmatov

Oila mustahkamligini ta’minlovchi omillar:

PhD., dots. B.Ataxanov, katta o‘qituvchi B.Tillayev.

Oilada ekologik ong va madaniyatni yuksaltirish mexanizmlari:

PhD., dots. A.Abdullayev, dots. B.Ibraximov

Texnik muharrirlar: I.Ja’farov, Z.Omonova, M.Abdujabborov, A.Jabborov.

Mazkur “Oila institutining ijtimoiy taraqqiyotdagi o‘rni va mustahkamligini ta’minlash omillari” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 27-dekabrda 490-sonli buyrug‘i 2-ilogi bilan belgilangan “2025-yilda respublika miqyosida o‘tkaziladigan ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar rejasi”dan o‘rin olgan bo‘lib, anjuman materiallari Namangan davlat pedagogika instituti Ilmiy-texnik kengashining 2024-yil 10-iyundagi 6-sonli yig‘ilish qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma’lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

NAMANGAN – 2025

Kirish so‘zi

Oila – jamiyatning eng muhim, eng qadimiy va barqaror ijtimoiy institutlaridan biridir. Har qanday davlatning ijtimoiy, ma’naviy va iqtisodiy taraqqiyoti, avvalo, oilalarning barqarorligi va sog‘lom muhitda faoliyat yuritishiga chambarchas bog‘liqdir. Oila nafaqat yangi avlodni voyaga yetkazuvchi muhit, balki insonni jamiyatga moslashuvchan, axloqiy me’yorlarga sodiq shaxs sifatida shakllantiruvchi tarbiya maktabidir.

Bugungi kunda globallashuv, madaniy almashuv va raqamli texnologiyalarning jadal sur’atlar bilan rivojlanishi insoniyat oldiga ko‘plab ijtimoiy-madaniy muammolarni qo‘ymoqda. Bu jarayon, ayniqsa, oilaning mustahkamligi va uning asosiy funksiyalariga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli oila institutining ijtimoiy taraqqiyotdagi o‘rni, uni mustahkamlashning ilmiy asoslari, an’anaviy va zamonaviy omillari, ta’lim-tarbiya va qadriyatlar tizimidagi roli alohida e’tiborni talab qiladi.

Mazkur Respublika ilmiy-amaliy anjumani ana shu dolzarb masalalarni muhokama qilish, sohaning bugungi holatini chuqur tahlil etish, muammolarni aniqlash hamda ularning amaliy yechimlarini ishlab chiqishga qaratilgan. Anjumanda yetuk olimlar, mutaxassislar, amaliyotchi pedagoglar, psixologlar, sotsiologlar va boshqa tegishli soha vakillari ishtirok etayotganligi ushbu tadbirning ilmiy-nazariy va amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

Ishonch bilan aytish mumkinki, anjumanda ilgari surilgan fikr-mulohazalar, taklif va tavsiyalar mamlakatimizda oilaning ijtimoiy institut sifatidagi mavqeini mustahkamlash, farovon jamiyat barpo etishda uning rolini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Namangan davlat pedagogika instituti rektori,

Falsafa fanlari doktori

Xusanov Baxodir Ergashevich

OILA – DAVLAT SIYOSATINING MUHIM YO‘NALISHI

YANGI O‘ZBEKISTON QONUNCHILIK HUJJATLARIDA OILA, AYOLLAR, BOLALAR VA YOSHLARGA OID MUNOSABATLARNING HUQUQIY TARTIBGA SOLINISHI - MUSTAHKAM OILA HUQUQIY POYDEVORI.

Umarov J.A.

Namangan davlat pedagogika instituti falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasida katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yangi O‘zbekiston qonunchilik hujjatlarida, xususan Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarida oilaning mustahkamlanishi va oila a‘zolarining huquqlari va erkinliklarini ta’minlashdagi muhim ahamiyati va o‘rni yoritib berilgan.

Abstract: This article highlights the importance and role of the new Uzbek legislative documents, in particular the new edition of the Constitution and laws of the Republic of Uzbekistan, in strengthening the family and ensuring the rights and freedoms of family members.

Kalit so‘zlar- oila, nikoh, ayollar, bolalar, yoshlar, Yangi O‘zbekiston Konstitutsiyasi, qonunchilik hujjatlar, urf-odatlar, gender tenglik, oiladagi zo‘ravonlik, tazyiq, himoya orderi, mahalla, jamoatchilik.

Keywords - family, story, women, children, youth, New Constitution of Uzbekistan, legal documents, customs, gender equality, domestic violence, oppression, protection order, neighborhood, community.

Yangi O‘zbekiston qonunchilik hujjatlarida oila, ayollar, bolalar va yoshlarga oid davlat siyosatining mazmun-mohiyati, ayniqsa quvonarlisi, ularda milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar o‘z aksini topganligi guvohi bo‘lamiz. Mazkur qonunchilik hujjatlarida xalqimizning oilaga taalluqli milliy an‘ana va qadriyatlari hamda oilaning to‘laqonli rivojlanishi uchun ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va boshqa zarur shart-sharoitlarni yaratib berish davlat zimmasidaligi belgilab qo‘yilgan.

Yangi O‘zbekiston Konstitutsiyasining “Oila, bolalar va yoshlar” deb nomlangan XIV-bobi 76-moddasida oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini hamda u jamiyat va davlat muhofazasida ekanligi huquqiy mustahkamlangan. Oila, bolalar va yoshlarga oid munosabatlar bilan bog‘liq qonunchilik hujjatlariga qiyosiy-tahliliy nazar tashlaganimizda, Yangi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Fuqarolik va Oila kodekslari, shuningdek boshqa tegishli normativ hujjatlarimizning xalqparvarligi, ularning milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar, urf-odatlar va an‘analari bilan uyg‘unligini kuzatamiz.

Oila, uning ajralmas tarkibiy qismi hisoblangan bolalar va yoshlar mazmun-mohiyatiga ko‘ra, serqirra va keng qamrovli huquqiy institut hisoblanib, yosh avlodni har tomonlama sog‘lom, to‘laqonli va barkamol, etuk shaxslar sifatida ta’lim-tarbiya orqali shakllantirish borasida olib borilayotgan keng ko‘lamli davlat islohotlar jarayonida muhim o‘rin egallaydi. Zero, oila ijtimoiy-ma’naviy, iqtisodiy, ma’rifiy, ahloqiy, siyosiy hayotida muhim ahamiyatga molik bo‘lgan muqaddas maskan bo‘lib, albatta, oilada huquqiy ta’lim-tarbiyaning ham o‘z o‘rni bor, zotan oilaviy huquqiy normalarning ma’lum qismi ahloq normalari hamda urf-odat, an‘analardan kelib chiqqan.

Moziyga sayohat qilgudek bo‘lsak, davlat bilan oila, ularning vujudga kelishi va boshqarish mexanizmlarida mushtaraklikni, axloqiy, ijtimoiy-huquqiy mohiyatga egaligini ko‘ramiz. Shuning uchun bo‘lsa kerak, oilani o‘ziga xos kichik davlat deb ham atashadi. Ma’lumingizkim, urf-odatlar, ma’naviy-axloqiy qoidalarining muayyan qismi vaqt-zamonlar o‘tishi bilan huquq normalariga aylanadi. Umumbashariy qadriyat sifatida ming yillar davomida sayqallashgan oilaviy qadriyatlarning dunyo hamjamiyatida keng yoyilishida uning huquqiy qadriyatlar sifatida shakllanishi muhim ahamiyatga ega. Oilaviy munosabatlari va qadriyatlari huquqiy normalar sifatida emas, balki huquq prinsiplari tarzida namoyon bo‘ldi. Oila davlatning tayanchi, davlat esa, uning g‘amho‘ri va himoyachisiga aylanlandi.

Har qanday jamiyat, davlatning ijtimoiy tanazzuli oilaning buzilishi, barbod bo‘lishi kabi yuridik faktlar bilan bevosita bog‘liq. Shuning uchun oilani mustahkamlash, uni himoya qilish, jumladan oila-nikoh munosabatlarini takomillashtirish, yolg‘iz yashovchilar, chin yetimlar, keksalar, yoshlar, tazyiqlardan himoyalash, ajralish kabi turli oilaviy muammolarni o‘rganish jamiyat ijtimoiy tarkibini ijobiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo‘mitasi, Xotin-qizlarning jamiyatdagi rolini oshirish, gender tenglik va oila masalalari bo‘yicha respublika komissiyasi, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi, O‘zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi huzuridagi Oila va xotin-qizlar ilmiy tekshirish instituti hamda mahallalarning faoliyatini hamda ularga oid normativ huquqiy hujjatlarni o‘rnini e’tirof etish zarur.

Nikoh oilaning yuzaga kelish asosi bo‘lib, nikohlanuvchi erkak va ayolga er-xotin maqomini berish orqali ular zimmasiga huquq va majburiyatlar, javobgarlik yuklaydi. FHDYO esa, ana shu jarayonni yuridik jihatdan rasmiylashtiradi. O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 3-bobi nikoh, nikoh tuzish tartibi, uning ixtiyoriyligi, nikoh yoshi kabi muhim huquqiy normalarni o‘z ichiga oladi. Aynigsa, eng kam nikoh yoshining yigit-qizlar uchun 18 yosh deb belgilanishi yoshlarimizning erta turmush qurishlarini oldini olishga xizmat qilsa, nikohlanuvchilarning tibbiy ko‘rikdan o‘tishi zarurligi haqidagi qoidalarini takomillashtirilishi (OITS, norkologik kasalliklardan majburiy o‘tish) sog‘lom avlodni dunyoga kelishiga zamin yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasida 02.09.2019 yilda «Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari tug‘risida»gi O‘RQ-562-son Qonuni qabul qilinishi natijasida jamiyatda ayol va erkaklarning o‘z o‘rnini topishi va belgilashi uchun davlat ularga bir xil sharoit va imkoniyat yaratib berish bilan birqatorda, tom ma’noda gender tenglikni ta’minlashga asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xotin-qizlar va erkaklarga teng huquq va imkoniyatlarni ta’minlashga qaratilgan ushbu oliy yuridik kuchga ega qonun hujjatida qonun va huquq ijodkorligi sohasida yangi yo‘nalish – gender-huquqiy ekspertizasi joriy etildi. Qonunda normativ-huquqiy hujjatlar va uning loyihalarini tahlil qilishning muhim jihatlari belgilanib, jins bo‘yicha bevosita yoki bilvosita kamsitish imkoniyati yaratilgan normativ-huquqiy hujjat yoki uning loyihasi xotin-qizlar va erkaklarga teng huquq va imkoniyatlarni ta’minlash printsiplariga muvofiq emasligi aniqlangan taqdirda, bunday normativ-huquqiy hujjat amaliyotga kiritilmasligi uchun zamin yaratildi.

Qonun yurtimizda gender tenglikni ta’minlashga qaratilgan yaxlit va asosiy normativ-huquqiy hujjat sifatida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta’minlash sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari, ushbu sohada davlat boshqaruvi mexanizmlari,

xotin-qizlarning gender kamsitilishini oldini olish va unga yo‘l qo‘ymaslik maqsadida O‘zbekiston Respublikasi gender tengligini ta’minlash masalalari bo‘yicha komissiya tashkil etilishiga asos bo‘ldi. Bu komissiyaning asosiy vazifasi –xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta’minlash sohasidagi yagona davlat siyosatini amalga oshirish, mazkur sohadagi davlat dasturlarini, milliy harakatlar rejalarini va strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etish hisoblanadi.

Shuningdek, oiladagi zo‘ravonlikning oldini olish tizimini takomillashtirish bo‘yicha sakkizta normativ-huquqiy hujjat, ya’ni 2 ta qonun, 1 ta Prezident qarori va 5 ta Hukumat qarori qabul qilindi. 2021 yil 9 dekabrda «Og‘ir ijtimoiy ahvolda qolgan xotin-qizlar huquqlari kafolatlarini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga qo‘shimcha va o‘zgartishlar kiritish to‘g‘risida»gi qonun shulardan biridir. Qonun bilan «Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida»gi, «Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida»gi hamda «Aholini ro‘yxatga olish to‘g‘risida»gi qonunlarga qo‘shimcha va o‘zgartishlar kiritildi. Natijada 2019 yilda «Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida»gi Qonun bilan asos solingan me‘yoriy-huquqiy baza yanada takomillashdi.

Mazkur hujjat xotin-qizlarni zo‘ravonlikdan himoyalashga jalb etilgan tuzilma va idoralarning vazifalarini aniqlashtirib, ularning o‘zaro muvofiqlashgan faoliyatini takomillashtirishga zamin hozirladi. Unda nazarda tutilgan eng muhim o‘zgarishlardan biri – fuqarolar yig‘inlarining vakolatlari kengaytirilishi bo‘ldi. Jumladan, fuqarolar yig‘inining tazyiq va zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni himoya qilishga doir chora-tadbirlarni belgilash, shuningdek, ayollarni rehabilitatsiya qilish va moslashtirish markazlarini hamda ichki ishlar organlarini mazkur faktlar to‘g‘risida zudlik bilan xabardor qilish vakolati belgilandi. Ma’lumki, ayollar va bolalarga nisbatan zo‘ravonlik holatlari ko‘proq oilada uchraydi, oila esa mahallaning asosiy bolagi, zo‘ravonlikka qo‘l urgan shaxs va bunday holatlar qayd etilgan oila ham aynan mahalla fuqarolar yig‘inlarida istiqomat qiladi.

O‘zbekistonda 2019 yilning 2 sentabrida «Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida»gi qonunida: «Himoya orderi — tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlanuvchiga davlat himoyasini taqdim etuvchi, xotin-qizlarga tazyiq o‘tkazayotgan yoki ularga nisbatan zo‘ravonlik sodir etgan shaxsga yoxud bir guruh shaxslarga nisbatan ushbu qonunda belgilangan ta’sir ko‘rsatish choralari qo‘llanishiga sabab bo‘ladigan hujjat»,–deb ta’rif beriladi. Himoya orderini taqdim etish vakolati hukumat qarori bilan ichki ishlar organlariga berilgan. Qonunchilik talabiga ko‘ra, order zo‘ravonlikdan jabrlangan yoki shunday xavf ostida qolgan xotin-qizlarga holat aniqlangan vaqtdan boshlab 24 soat ichida berilishi kerak va u 30 kungacha amal qiladi. Hujjatning amal qilish muddati jabrlanuvchining arizasiga ko‘ra ko‘pi bilan bir yilgacha uzaytirilishi mumkin. Mamlakatimizda himoya orderi joriy qilinganda «Bizda bundan hech kim foydalanmasa kerak», deb o‘ylaganlar ko‘pchilikni tashkil etgan, negaki o‘zbek ayollari o‘z muammolarini uydan nariga chiqarishni istamasliklari hammaga ma’lum. Raqamlarga e’tibor qaratsak, o‘tgan yilda 39 ming 343 nafar xotin-qiz bunday orderdan foydalandi va o‘z huquqlarini himoya qildi. Bu, albatta, jamiyatimizda ayollar orasida huquqiy madaniyat yuksalayotganidan dalolat beradi.

Prezidentimizning 2021 yil 19 maydagi «Zo‘rluk ishlatishdan jabr ko‘rgan xotin-qizlarni rehabilitatsiya qilishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi qarori zo‘ravonlikka uchragan ayollarga yordam tizimini yaratish, oilaviy-maishiy zo‘ravonlikning oldini olish va uning mudhish oqibatlariga barham berishga qaratilganligi bilan ahamiyatli. Uning asosida Oila va xotin-qizlar

davlat qo‘mitasi huzurida 29 ta shunday markaz tashkil etildi. Shu paytgacha reabilitatsiya markazlari nodavlat notijorat tashkilot tarzida ish yuritib kelgan bo‘lsa, endilikda ularning faoliyati to‘liq davlat budjeti hisobidan moliyalashtiriladi. Bu esa tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlangan, o‘z joniga suiqasd qilgan yoki qasd qilishga moyil shaxslar bilan ishlash sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilganini anglatadi.

Statistikaga ko‘ra, o‘tgan yilda markazlarga 7 ming 869 nafar fuqaro murojaat qilgan. Ularning 7 ming 103 nafari ayol, 302 nafari ularning farzandlaridir. Markazlar tomonidan murojaat qilganlarning 2 ming 538 nafariga huquqiy, 3 ming 605 nafariga psixologik, 80 nafariga birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish, 190 nafariga tibbiyot muassasasiga yuborish, 951 nafariga boshqa masalalarda ko‘maklashildi, 218 nafariga himoya orderini olib berishda amaliy yordam ko‘rsatildi. Demak, hozirda har bir viloyatda faoliyati yo‘lga qo‘yilgan bunday markazlar zo‘ravonlikka duch kelgan xotin-qizlarga shoshilinch amaliy yordam ko‘rsatish, ruhiy va jismoniy salomatligini, ayrim hollarda hatto hayotini saqlab qolishga xizmat qilmoqda.

Afsuski, O‘zbekiston Respublikasi hududida 2021-yilda xotin-qizlarga nisbatan sodir etilgan jinoyatlarning (ular soni 39 343 ta) jami 87 % (34 330 tasi) ulushi, aynan, oilalarda sodir etilayotgan jinoyatlar miqdorini tashkil etgan. Kelib tushgan murojaatlarning barchasiga himoya orderlari rasmiylashtirib berilgan. Ushbu orderlarning 378 tasi voyaga yetmagan, 9861 tasi balog‘at yoshiga yetgan (18-30 yosh), 29104 tasi 30 yoshdan katta bo‘lgan xotin-qizlarga taqdim etilgan. Himoya orderlar berilgan ayollarning 26667 tasi turmush o‘rtoq, 1559 tasi qaynona, 1128 tasi kelin sifatida qayd etilgan. Mamlakat aholisi oiladagi zo‘ravonlik holatlarini oila a‘zolari tomonidan bir shaxsga iqtisodiy, ruhiy, jismoniy yoki jinsiy zo‘ravonlikni amalga oshirish yoki amalga oshirish bilan tahdid qilish sifatida tushunishadi. Oiladagi zo‘ravonliklar, asosan, zo‘ravonlik qurbonini ayblash, ya’ni, asl ayb zo‘ravonlikka duchor bo‘lgan shaxsda bo‘lganini aytilish, psixologik bosim o‘tkazish, uyaltirish ko‘rinishlarida yuzaga keladi.

Jamiyatning tashkil topishida, uning davomiyligini ta’minlashda oila ijtimoiy-demografik manba sifatida yangi avlodning paydo bo‘lishi, avlodlar almashinuvi o‘ziga xos o‘rin tutadi. Farzand tug‘ilib, kamolga etib shaxs sifatida shakllanganiga qadar lozim bo‘lgan barcha ta’lim-tarbiya oila muhitida berilishi bilan birga birga, oila urf-odatlarini avlodlardan avlodga etkazish vositasi ham hisoblanadi. Shu o‘rinda, farzandlar, bolalar, boringki, yoshlarga oid huquqiy hujjatlar davlat siyosati darajasiga ko‘tarilib, Yangi O‘zbekistonda 2016-yildan boshlab 100 dan ortiq qonun, farmon, qaror va nizomlar qabul qilinganligi va hayotga tadbqiq qilinganligini kuzatishimiz mumkin.

Xulosalasak, oilaning huquqiy jihatdan mustahkamligini ta’minlovchi zarur va ahamiyatli me’yoriy hujjatlar yaratilganligini o‘zi etarli emas, birgalikda iqtisodiy-ijtimoiy, ma’naviy, ta’lim-tarbiyaviy omillarni yangi darajaga ko‘tarish asnosida oilaning nurli kelajagini qurish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Rasmiy nashr. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi: Rasmiy nashr - - Toshkent.: “Adolat”, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi: Rasmiy nashr - - Toshkent.: “Adolat”, 2021.
4. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik kodeksi: Rasmiy nashr - - Toshkent.: “Adolat”, 2021.

5. “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида“. Lex.uz. 8-avgust 2022-yil.
6. Yoshlarga oid davlat siyosati to‘grisida, 2016-yil 14-sentabr, O‘RQ-406-son qonuni.

MUSTAQILLIK YILLARIDA O‘ZBEKISTONDA QARDOSH MILLATLARNING OILAVIY QADRIYATLARIDAGI TENDENSIYALAR

Yusupova Sevara Nizomitdinovna

Andijon davlat pedagogika instituti tarix kafedrası mudiri,

Tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.

E-mail: yusupovasevara1818@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada mustaqillik davrida O‘zbekistonning ijtimoiy muhitidagi o‘zgarishlar, millatlararo munosabatlar va millatlarning madaniyati, an‘analari hamda oilaviy qadriyatlari ta’sirida yuzaga kelayotgan yangi tendensiyalar tahlil qilinadi. Maqolada, shuningdek, qardosh millatlar orasida oilaviy munosabatlar, ta’lim, urf-odatlar va turmush tarzidagi o‘zgarishlar ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: oila, qardosh xalq, millatlararo hamjihatlik, ijtimoiy qadriyatlar, moliyaviy barqarorlik, mahalla, oilaviy munosabatlar, oila instituti, jamiyat.

Аннотация: В данной статье анализируются изменения в общественно Узбекистана в период независимости, новые тенденции, возникающие под влиянием межнациональных отношений и культуры, традиций и семейных ценностей национальных меньшинств. В статье также показаны изменения в семейных отношениях, образовании, обычаях и образе жизни среди национальных меньшинств.

Ключевые слова: семья, братская нация, межнациональная солидарность, социальные ценности, финансовая стабильность, соседство, семейные отношения, институт семьи, общество.

Abstract: This article analyzes the changes in the social environment of Uzbekistan during the period of independence, new trends emerging under the influence of interethnic relations and the culture, traditions and family values of brother nationalities. The article also shows changes in family relations, education, customs and lifestyle among minority nationalities. The results of this study will be of great importance in developing strategies aimed at maintaining peace and stability in society, as well as developing cultural diversity.

Keywords: family, brotherly people interethnic solidarity, social values, financial stability, neighborhood, family relations, family institution, society.

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng, mamlakatda qardosh millatlar jumladan, qirg‘izlar va tojiklarning oilaviy qadriyatlari va ularning o‘zgarishlari muhim ijtimoiy va madaniy masala sifatida e’tiborga olinmoqda. Jamiyat birligi uchun ham uning barcha a’zolarining ijtimoiy rivojlanishi, jumladan oilaviy qadriyatlari ham muhim ta’sir ko‘rsatuvchi faktor bo‘la oladi. Asosiy aholi tarkibi o‘zbeklardan tashkil topgan O‘zbekiston, geosiyosiy joylashuvi va tarixiy kelib chiqishi bilan turli millatlarni birlashtirgan davlatdir. Bu yerda yashovchi qardosh millatlar, o‘zlarining an‘anaviy qadriyatlari, urf-odatlari va oilaviy munosabatlarini saqlab qolishga intilmoqdalar. Konstitutsiyada ham ushbu masalalar e’tirof etilib, 76-moddada: “Nikoh

O‘zbekiston xalqining an’anaviy oilaviy qadriyatlariga, nikohlanuvchilarning ixtiyoriy roziligiga va teng huquqliligiga asoslanadi. [1]”, - deb belgilab qo‘yilgan.

Yurtimizda, 130 dan ortiq turli millat vakillari ham oila borasida mustahkam an’analariga ega. 2021-yilda O‘zbekiston aholisining etnik tarkibi: O‘zbeklar , 29,2 million kishi yoki aholining 84,4 Tojiklar , 1,7 million kishi; Qozoqlar , 821,2 ming kishi Qoraqalpoqlar, 752,7 ming kishini tashkil etdi. [2] Ular o‘z tillarini, urf-odatlarini va madaniy an’analarini rivojlantirishga intilishdi. Masalan, tojiklar, qozoqlar, qirg‘izlar va boshqa millatlar o‘z oilaviy qadriyatlarini mustahkamlash uchun turli tadbirlar tashkil etadilar. Ko‘plab millatlarda an’anaviy qadriyat bo‘lgan oilaviy boshqaruv tizimlari ko‘pincha patriarxal tuzilmaga ega bo‘lib, erkaklar oilaning boshqaruvchilari sifatida ko‘rib kelinishi bilan bilan bog‘liq an’analar saqlanib qoldi.

Qardosh millatlar orasida oilaning tuzilishi o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Avvalambor, Mustaqillikdan keyin, oilada yosh avlod orasida individualizm va mustaqil fikrlash tarzi rivojlanmoqda. Yoshlarning oilaga tayyorlanishlari va oiladagi o‘rni ortdi. Oila ishlarini bajarishdagi umumiy faoliyat yoshlarda ma’lum malakalarni, shu jumladan oiladagi tegishli rollarni bajarishni, oilada bir-birlari bilan qanday muloqotda bo‘lish malakalarini, oilada har bir shaxsning iyerarxik mavqeyiga ko‘ra o‘z huquq va vazifalarini aniqlab olishga imkon beradi. [3]

Globalizatsiya va axborot texnologiyalarining rivojlanishi yoshlarning fikrlarini kengaytirishga, turli madaniyatlar va g‘oyalarni o‘rganishga imkon beradi. Bundan tashqari, ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ham yosh avlodning mustaqil fikrlashini rag‘batlantirishga qaratilgan. Ammo individualizmning ortishi ba’zida oilaviy qadriyatlarga ta’sir qilishi mumkin, chunki ayrim hollarda yosh avlodning o‘z xohish-istaklariga ko‘ra harakat qilishlari an’anaviy oilaviy strukturaga zid kelishi mumkin. Shuning uchun bu jarayonlarni muvozanatlash muhimdir. Oila ichidagi muloqot va bir-birini tushunish orqali yosh avlodning individualizmi oilaning mustahkamligi va birlikka ziyon yetkazmasligi uchun zarurdir.

Shuningdek, ijtimoiy hayotdagi o‘zgarishlar ham qardosh millatlarning oilaviy qadriyatlariga ta’sir etmoqda. Ular ma’lum ma’noda zamonaviy madaniy munosabatlarda oilaga nisbatan yondashuvlarini o‘zgartirib bormoqdalar. Oila a’zolari o‘rtasidagi munosabatlar axloq-odob va huquqiy qoidalar bilan tartibga solinadi. [4] Mustaqillik yillarida iqtisodiyotdagi liberallashtirish natijasida odamlarning ish bilan bandligi oshdi va bu ularning qadr-qimmati va maqomini oshirdi. Shuningdek, ayollarning roli ham sezilarli darajada o‘zgardi - ular nafaqat uy ishlariga balki professional sohalarga ham kirishni boshladilar.

Mustaqillik yillarida iqtisodiyotning liberallashtirilishi va ish bilan bandlikning oshishi, ayniqsa, ayollarning maqomini oshirishda muhim rol o‘ynadi. Ayollar endi nafaqat an’anaviy uy ishlarida ishtirok etish bilan cheklanmay, balki professional sohalarda ham faoliyat yuritmoqdalar. Bu jarayon oiladagi gender rollarini qayta ko‘rib chiqishga olib kelmoqda. Ayollar o‘zlarini iqtisodiy jihatdan mustaqil his qilishi va karieralarini qurish imkoniyatiga ega bo‘lishlari, oilaviy munosabatlardagi dinamikani o‘zgartirmoqda.

Shuningdek, bu o‘zgarishlar kutilmagan natijalarga olib kelishi mumkin: masalan, oilaviy qadriyatlarning modernizatsiyasi va yangi ijtimoiy normalarning shakllanishi. Oila ichidagi munosabatlar yanada moslashuvchan bo‘lib bormoqda va bu ham o‘z navbatida jamiyatdagi umumiy ijtimoiy tuzilmalarni ta’sir qilmoqda. Tarixiy jihatdan ko‘pchilik insoniyat jamiyatlari oiladan bog‘lanish, tarbiyalash va ijtimoiylashuvning asosiy maqsadi sifatida foydalanadi. [5]

Bunday jarayonlarning davom etishi uchun davlat va jamiyat tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi zarur bo‘ladi. Ayollarning iqtisodiyotdagi roli kengaygan sari, ularning huquqlari va

imkoniyatlarini himoya qilishga qaratilgan siyosat ham muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. Shuningdek, zamonaviy madaniyatda gender tengligi masalalari yanada dolzarb bo‘lib qolmoqda va bu ijtimoiy hayotimizning har bir jabhasiga ta’sir etmoqda.

Mamlakatimizda milliy mustaqillik yillarida ma’naviyat sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, avvalo, oila qadriyatlarini, eng ilg‘or an’analarni tiklashga qaratilgan. [6] O‘zbekistonning mustaqilligidan keyingi davrda qardosh millatlarning oilaviy qadriyatlari rivojlanish jarayoni o‘ziga xos xususiyatlarga ega. An’analarni saqlab qolish harakati davom etsada, zamon talablariga moslashish zarurati kuchaymoqda. Bu jarayon, ayniqsa, yosh avlod o‘rtasida o‘zaro hurmat va tushunishga asoslangan munosabatlar shakllanishiga olib kelmoqda.

Yosh avlod yangi ijtimoiy va madaniy sharoitlarni qabul qilib, o‘z identitetlarini yangilash bilan birga, an’anaviy qadriyatlarni ham saqlashga intilmoqda. Oiladagi munosabatlar, bir tomondan, eski an’analarni davom ettirishi kerak bo‘lsa, boshqa tomondan esa zamonaviy hayotning talablariga javob berishi zarur. Bu jarayonlar bir-biriga zidd bo‘lishi mumkin, lekin ularning uyg‘unlashuvi yangi oilaviy qadriyatlarning shakllanishida muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, qardosh millatlarning madaniyati va an’alarini saqlab qolish uchun davlat tomonidan berilayotgan yordam va e’tibor ham muhim rol o‘ynaydi. Ular o‘z identitetlarini himoya qilishda va rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash orqali yangi imkoniyatlarga ega bo‘lmoqdalar. Bunda yosh avlodning roli juda katta — ular nafaqat an’analarni davom ettirishda balki ularni yangilashda ham faol ishtirok etmoqdalar.

Shu bilan birga, bu jarayonlarda murakkabliklar ham mavjud. Ba’zi hollarda oilaviy qadriyatlar va zamon talablari o‘rtasida to‘qnashuvlar yuzaga kelishi mumkin. Bunday vaziyatlarda oilaning ichki muhitidagi muloqot va tushunish muhimdir. O‘zbekistonning qardosh millatlari uchun bu jarayonlar nafaqat madaniy merosni saqlab qolishga, balki kelajakda barqaror rivojlanishga ham xizmat qilishi kutilmoqda.

Xulosa. O‘zbekistonning mustaqilligidan keyingi davrda qardosh millatlarning oilaviy qadriyatlari ko‘p jihatdan rivojlanib bormoqda; biroq bu jarayon bir vaqtning o‘zida murakkabliklarga ham duch kelmoqda. An’analarni saqlab qolish harakati davom etayotgan bo‘lsa-da, zamon talablariga moslashish zarurati kuchayib bormoqda. Oilada o‘zaro hurmatga asoslangan munosabatlar yosh avlod tomonidan qayta shakllanayotgani kuzatiladi, bu esa yangi identitetni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. <https://lex.uz/docs/-6445145> O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi [Murojaat qilingan sana: 17.05.2025]
2. ["Data on the ethnic composition of the population of Uzbekistan 2021/08/20"](#). Statistics Agency of Uzbekistan. [Murojaat qilingan sana: 17.05.2025]
3. Oila psixologiyasi: O‘quv qo‘ll. / G.B. Shoumarov, Haydarov, N.A. Sog‘inov va boshq.; G‘.B. Shoumarovning tahriri ostida;.- T.: «Sharq», 2010. - 296 b.
4. Oila huquqi. Darslik /Mualliflar jamoasi. Prof. O.I.Oqyulovning umumiy tahriri ostida. –T.: TDYU nashriyoti, 2016. 9-bet.
5. de Jong, D.C.; Reis, H.T. (2016). "Love and Intimacy". Encyclopedia of Mental Health. Elsevier. pp. 25–32.
6. Falsafa asoslari [Matn]: o‘quv qo‘llanma / Q.Nazarov [va boshq.]. - Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2018. 250-bet.

YANGI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA OILA INSTITUTINING TRANSFORMATSIYASI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Xoldarov Muhiddin

O‘zbekiston Milliy universiteti tadqiqotchisi

Tel: +998998998911

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston davrida oila institutining transformatsiyaga uchrashi ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilingan. Jamiyatdagi modernizatsiya, urbanizatsiya, gender tengligi, raqamli axborot makonining kengayishi kabi omillar oilaning an’anaviy tuzilmasiga ta’sir ko‘rsatayotgani ko‘rsatiladi. Muallif mavjud muammolarni ijtimoiy-falsafiy yondashuv asosida chuqur tahlil qilib, ularning yechimiga doir konseptual takliflarni ilgari suradi.

Kalit so‘zlar: Oila instituti, transformatsiya, ijtimoiy-falsafiy tahlil, qadriyatlar, modernizatsiya, gender rollari, raqamli madaniyat.

Аннотация: В данной статье рассматривается трансформация института семьи в условиях Нового Узбекистана с социально-философской точки зрения. Показано, как процессы модернизации, урбанизации, цифровизации и изменения гендерных ролей влияют на традиционную структуру семьи. Автор глубоко анализирует текущие проблемы и предлагает концептуальные подходы к их решению.

Ключевые слова: институт семьи, трансформация, социально-философский анализ, ценности, модернизация, гендерные роли, цифровая культура.

Abstract: This article explores the transformation of the family institution in the context of New Uzbekistan from a socio-philosophical perspective. It examines how modernization, urbanization, gender role shifts, and the expansion of digital information space influence traditional family structures. The author provides an in-depth analysis of emerging challenges and proposes conceptual solutions based on a socio-philosophical approach.

Keywords: family institution, transformation, socio-philosophical analysis, values, modernization, gender roles, digital culture.

Kirish. Yangi O‘zbekiston sharoitida olib borilayotgan ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy islohotlar jamiyatning barcha qatlamlariga chuqur ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu jumladan, oila instituti ham zamonaviy taraqqiyot jarayonlaridan chetda qolmayapti. Oila — bu insoniyat tarixida shakllangan eng qadimiy ijtimoiy institutlardan biri bo‘lib, u nafaqat biologik va psixologik ehtiyojlarni qondirish vositasi, balki jamiyatdagi ijtimoiy qadriyatlar, me’yorlar va madaniyatning asosi sifatida ham muhim o‘rin tutadi. Hozirgi davrda oila tushunchasi o‘zining an’anaviy ko‘rinishidan farqli tarzda shakllanib, yangi kontseptual yondashuvlarni talab etmoqda.

2022 – 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi doirasida inson kapitalini rivojlantirish, ijtimoiy adolatni ta’minlash va ma’naviyatni mustahkamlash kabi ustuvor vazifalar belgilangan. Bu jarayonda oilaning roli beqiyos bo‘lib, uni har tomonlama mustahkamlash, zamonaviy ehtiyojlarga moslashtirish dolzarb masalaga aylangan. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi, gender tenglik tamoyillarining kuchayishi, ijtimoiy ongning o‘zgarishi kabi omillar oilaning transformatsiyalashuviga sabab bo‘lmoqda.

Oila institutidagi bu o‘zgarishlar nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy, balki falsafiy jihatdan ham o‘rganilishi, uning chuqur mohiyatini anglash imkonini beradi. Ushbu maqolada Yangi

O‘zbekiston sharoitida oila institutining transformatsiya jarayonlari ijtimoiy-falsafiy kontekstda ko‘rib chiqiladi, mavjud muammolar tahlil qilinadi va ular yechimiga doir takliflar ilgari suriladi.

Asosiy qism. Oila – jamiyatning eng qadimiy va barqaror ijtimoiy institutidir. U insonning ijtimoiylashtirilishi, qadriyatlarni uzatish, shaxs kamoloti va barqaror jamiyatni shakllantirishdagi o‘rni bilan ajralib turadi. Falsafiy jihatdan qaralganda, oila ijtimoiy ong va qadriyatlarning birlashuv nuqtasidir. Jamiyatdagi har qanday o‘zgarishlar eng avvalo oila orqali o‘z aksini topadi.

Yangi O‘zbekiston sharoitida oila institutining transformatsiyasi bir necha asosiy omillar ta’sirida yuz bermoqda. Ulardan eng muhimlari quyidagilar:

Ijtimoiy-modernizatsion omillar: O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi 2024-yilgi ma’lumotlariga ko‘ra, respublikadagi shahar aholisi umumiy aholi sonining 51,0 foizini tashkil etmoqda.¹ Bu esa urbanizatsiya jarayonining izchil davom etayotganidan dalolat beradi. Urbanizatsiya esa oila tuzilmasida kichik oilalarning ustunlik qilishi, ota-onalar bilan alohida yashash, mehnat migratsiyasi va oilaviy aloqalarning zaiflashuvi kabi tendensiyalarni kuchaytirmoqda.

Raqamli axborot muhitining ta’siri: Bugungi raqamli davrda internet va ijtimoiy tarmoqlar jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. O‘zbekiston ham bu tendensiyadan chetda qolmadi. 2017-yilda mamlakatda internet foydalanuvchilari soni **14,7 million** nafarni tashkil etgan bo‘lsa, 2025-yilga kelib bu raqam **32,7 million** nafarga yetdi². Bu ko‘rsatkich O‘zbekiston aholisining 90 foiziga yaqin qismi internet xizmatlaridan foydalanayotganini anglatadi. Ijtimoiy tarmoqlarning tarqalishi, ayniqsa, yoshlar orasida kuchli ijtimoiy va madaniy siljishlarga olib kelmoqda.

Eng ommabop platformalar sifatida **“Telegram”** 28 million, **“Odnoklassniki”** 19,2 million, **“Facebook”** esa 2,3 million o‘zbekistonlik foydalanuvchiga ega ekani kuzatilmoqda³. Bu ijtimoiy tarmoqlar faqat axborot almashish vositasi bo‘lib qolmasdan, yoshlar ongiga turli qadriyatlar va ijtimoiy xatti-harakatlar namunasini singdiruvchi kuchli madaniy platformaga aylangan. Ayniqsa, g‘arbona individualizm, iste’molchilik ruhiyatining ustuvorligi, shaxsiy manfaatni jamiyat manfaatidan ustun qo‘yish tendensiyalari aynan internet orqali ommalashmoqda.

Ushbu raqamli axborot muhitining oilaga ko‘rsatgan ta’sirini bir nechta asosiy yo‘nalishda tahlil qilish mumkin:

Qadriyatlar transformatsiyasi: Internet orqali global axborot oqimining kuchayishi an’anaviy oilaviy qadriyatlar – sadoqat, sabr-toqat, kattaga hurmat, kichikka izzat kabi tushunchalarning zaiflashuviga olib kelmoqda. Shu bilan birga, nikohga kech kirish, hattoki nikohdan voz kechish holatlari ham ortib bormoqda. Yoshlar orasida o‘zini jamiyatdan mustaqil deb hisoblash, o‘zini-o‘zi ta’minlash va hech kimga bog‘lanmaslik kabi g‘oyalar keng tarqalmoqda. Bu esa oila institutining mohiyatiga — ijtimoiy birdamlik, bir-biriga tayanch bo‘lish tamoyillariga zid keladi.

Virtual muloqotlar real aloqa o‘rnini bosmoqda: Ko‘plab yoshlar kuniga bir necha soat vaqtini virtual tarmoqlarda o‘tkazmoqda. Bu esa real oilaviy muloqot, hissiy aloqalar, emotsional

¹ O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi rasmiy sayti. <https://stat.uz/files/469/choraklik-natijalar-yanvar-dekabr2024uz/3687/16-.pdf>

² <https://oyina.uz/uz/posts/27881>

³ <https://oyina.uz/uz/posts/27881>

yaqinlikning susayishiga olib kelmoqda. Natijada, oilada sovuqlik, tushunmovchilik, e’tiborsizlik va o‘zaro begonalashuv kuchaymoqda.

Axborot va madaniy tahdidlar: Internetdagi ochiq axborotlar orasida ijtimoiy jihatdan zararli kontentlar — zo‘ravonlikni targ‘ib qiluvchi, pornografik, radikal yoki yengil-xotin munosabatlarini ommalashtiruvchi materiallar ham mavjud. Bu kontentlar, ayniqsa, yosh ongiga bevosita ta’sir etib, oilaviy muqaddaslik va mas’uliyat tushunchasini zaiflashtiradi.

Nikoh va oilaga bo‘lgan motivatsiyaning pasayishi: Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali namoyon bo‘layotgan g‘ayrioddiy hayot tarzi, erkin munosabatlar, oson va majburiyatsiz aloqa imkoniyatlari ba’zi yoshlarda nikohni ortiqcha mas’uliyat deb qabul qilishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, ba’zi yoshlar orasida oilaviy hayotga salbiy qarash, nikohdan qo‘rquv, mustaqillikni yo‘qotish xavfi kabi stereotiplar shakllanmoqda.

Falsafiy nuqtai nazardan, bunday tendensiyalar oila institutining ijtimoiy funksiyalarini izdan chiqaradi. Oila — bu nafaqat qon-qarindoshlik munosabatlari asosida shakllanadigan ijtimoiy birlik, balki inson axloqining shakllanishi, madaniy tajribaning avloddan avlodga o‘tishi, ijtimoiy mas’uliyat va fidoyilikning tarbiyaviy o‘chog‘idir. Raqamli axborot muhitining kuchayishi esa ushbu funksiyalarning zaiflashuviga olib kelmoqda.

Shu bois, oilaviy qadriyatlarni asrash va raqamli xavf-xatarlarning oldini olish uchun tizimli yondashuv zarur. Xususan, maktabgacha ta’lim muassasalari, maktablar, oliy o‘quv yurtlarida raqamli savodxonlik, madaniy immunitet, media-etika asoslarini o‘rgatish, oilaviy psixologiyaga oid maslahat xizmatlarini yo‘lga qo‘yish, yoshlarni real ijtimoiy munosabatlarga jalb etish bugungi kun talabi hisoblanadi.

Gender tengligi va ayollar faolligining oshishi: Ayollarning ta’limga va mehnat bozoriga kirib kelishi oiladagi gender rollarining qayta ko‘rib chiqilishiga olib kelmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasida 2024-yil yakuniga ko‘ra, ayollar ulushi 32,7 foizni tashkil etgan. Bu esa siyosiy faollikdagi ayollarning o‘rishini ko‘rsatadi. Biroq bu jarayonlar oila ichidagi ijtimoiy roldagi muvozanatga salbiy ta’sir qilmasligi uchun ijtimoiy-falsafiy yondashuvlar zarur.

Mehnat migratsiyasi va uning oilaviy ta’siri: Tashqi mehnat migratsiyasi Yangi O‘zbekiston davrida iqtisodiy barqarorlik va daromad manbai sifatida muhim ahamiyat kasb etayotgan bo‘lsa-da, bu jarayonning ijtimoiy, xususan, oilaviy tizimga ta’siri murakkab va ko‘p qirrali tus olmoqda. So‘nggi yillarda xorijga ishlash maqsadida chiqib ketayotgan fuqarolar soni jiddiy darajada ortib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Migratsiya agentligi tomonidan e’lon qilingan 2025-yilgi statistik ma’lumotlarga ko‘ra, xorijiy davlatlarda ishlayotgan o‘zbekistonlik muhojirlar soni 1 million 340 ming nafarni tashkil etgan (2024-yilda bu ko‘rsatkich 1,9 million edi), Ulardan 20 foizi ayollar bo‘lib, bu 268 mingdan ortiq ayol mehnat muhojiri maqomida yashayotganini anglatadi (2024-yilda ayollar ulushi 29 foizga yetgan edi)⁴.

Ushbu demografik siljishlar nafaqat iqtisodiy oqibatlarga, balki oilaviy hayotga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Mehnat migratsiyasi oqibatida yuzaga kelayotgan uzoq muddatli ajralishlar, ijtimoiy aloqalarning zaiflashuvi, bolalarning ota yoki onasiz tarbiyasi, ruhiy bo’shliq va psixologik izolyatsiya holatlari oilaviy barqarorlikka salbiy ta’sir qilmoqda. Oilaviy rollarning bir

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Migratsiya agentligi. Rasmiy statistika. <https://migration.uz/> <https://www.gazeta.uz/oz/2025/01/24/migratsiya/>

tomonlama bajarilishi, ya’ni erkak kishi yoki ayol kishi oilani butunlay boshqarishi, o‘zaro ijtimoiy muvozanatni izdan chiqaradi.

Falsafiy nuqtai nazardan olganda, oila bu insoniyatning eng qadimiy va barqaror ijtimoiy institutlaridan biri bo‘lib, undagi doimiylik va barqarorlik ijtimoiy anglash, axloqiy qadriyatlarni shakllantirish hamda ma’naviy identifikatsiya uchun asosiy manbadir. Agar oila ichidagi aloqa va muloqot doimiy uzilib tursa, bu ijtimoiy institut sifatida oilaning mohiyatini zaiflashtiradi. Bunday sharoitda nafaqat bolalar tarbiyasi, balki er-xotin o‘rtasidagi o‘zaro ishonch, sadoqat va barqarorlik ham xavf ostida qoladi.

Shuningdek, mehnat migratsiyasiga uchragan oila a’zolarining jamiyatga qayta integratsiyasi jarayonida yuzaga kelayotgan sotsializatsiya muammolari, ijtimoiy yakkalanish, ruhiy depressiyalar va psixologik stresslar keng ko‘lamli ijtimoiy muammolarni yuzaga keltiradi. Bu holatlar esa milliy ijtimoiy siyosatda oila institutini muhofaza qilish va qo‘llab-quvvatlashga doir strategik choralarni kuchaytirish zaruratini yuzaga chiqaradi.

Shu bois, davlat tomonidan mehnat migratsiyasini boshqarish siyosatini nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy-falsafiy kontekstda ham qayta ko‘rib chiqish lozim. Migratsiya jarayonining oilaviy tizimga ta’sirini yumshatish uchun “ijtimoiy rehabilitatsiya” dasturlari, masofaviy oilaviy maslahat markazlari, psixologik yordam xizmatlari va transmilliy oilalarga doir huquqiy normalarning takomillashtirilishi muhimdir. Zero, oila ijtimoiy barqarorlikning tayanchi sifatida jamiyat taraqqiyotida markaziy o‘ringa ega.

Ma’naviy tanazzul va madaniy muhitdagi o‘zgarishlar: Global axborot oqimining kuchayishi, iste’molchilik ruhining ustuvorligi, oilaviy munosabatlarda sadoqat, bag‘rikenglik, sabr-toqat kabi qadriyatlarning zaiflashuviga olib kelmoqda. Bu esa oila institutining ichki barqarorligiga tahdid soladi.

Oila institutidagi o‘zgarishlar, asosan, qadriyatlar tizimidagi siljishlar bilan bog‘liq. Falsafiy nuqtai nazardan oila — bu inson mavjudotining ijtimoiy mohiyatini aks ettiruvchi model bo‘lib, undagi har qanday o‘zgarish jamiyatdagi global va lokal jarayonlar bilan bog‘liqdir. Transformatsiyani ijobiy tomonga yo‘naltirish uchun “gibrid qadriyatlar” — ya’ni an’anaviy va zamonaviy qadriyatlar sinteziga asoslangan yondashuv zarur.

Shuningdek, oilaviy munosabatlar mohiyatini milliy mentalitet asosida mustahkamlash, davlat va fuqarolik jamiyati institutlari tomonidan oila bilan ishlash tizimini institutsional jihatdan takomillashtirish talab etiladi. Shu bilan birga, oila institutining zamonaviy sharoitga moslashuvi ma’naviy-ma’rifiy asoslar orqali qo‘llab-quvvatlanishi lozim.

Oila institutining transformatsiyasi ijobiy natijalar berishi uchun uni boshqarish va rivojlantirishga ijtimoiy-falsafiy yondashuv zarur. Falsafiy nuqtai nazardan, oila — bu jamiyatning mikro modeli bo‘lib, undagi har qanday o‘zgarishlar makrojarayonlar bilan uzviy bog‘liqdir. Shunday ekan, oila institutini zamonaviy bosqichda mustahkamlash uchun quyidagi ijtimoiy-falsafiy yechimlar taklif etiladi:

An’anaviy va zamonaviy qadriyatlar sinteziga asoslangan “gibrid qadriyatlar” modeli jamiyatda barqaror oila institutini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bu modelga ko‘ra, o‘zaro hurmat, sabr-toqat, sadoqat kabi an’anaviy qadriyatlar, zamonaviylik, tenglik, shaffoflik kabi liberal qadriyatlar bilan uyg‘un holda mavjud bo‘lishi kerak. Bu yondashuv jamiyatdagi avlodlararo qarama-qarshilikni kamaytiradi va oilaning ijtimoiy barqarorligini oshiradi.

Davlat siyosatida oila institutining alohida subyekt sifatida tan olinishi muhimdir. Shu maqsadda:

- oilani qo‘llab-quvvatlashga doir milliy dasturlarni falsafiy asoslar bilan boyitish;
- OAVda oilaning ijtimoiy ahamiyatini ko‘rsatuvchi ma’naviy-ma’rifiy kontentlar yaratish;
- oilaviy masalalarga oid muammolarni tahlil qiluvchi ijtimoiy tadqiqotlar sonini oshirish zarur.

Masalan, 2023-yilgi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oila va xotin-qizlar qo‘mitasining faoliyatini takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” haqidagi qarori asosida oilani qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining yangi modeli joriy etildi. Biroq bu model ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilinmasa, u yuzaki ma’muriy choralar doirasida qolib ketadi.

Zamonaviy oilaviy inqirozlarning aksariyati individualizmning kuchayishi, “men-markazlik” qarashlarning ustunligi bilan bog‘liq. Shu sababli, ijtimoiy ongda “biz” tushunchasini tiklash zarur. Bu esa:

- ijtimoiy birdamlik g‘oyalarini oila tarbiyasiga singdirish,
- maktab va OTMlarda “ijtimoiy mas’uliyat”, “ijtimoiy birdamlik” tushunchalarini tarbiyaviy dasturlar asosida targ‘ib qilish orqali amalga oshiriladi.

O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida “Oila sotsiologiyasi”, “Oila psixologiyasi” fanlari mavjud. Endilikda “Oila falsafasi” fanini ham joriy etish zarur. Bu fan orqali:

- oilaning metafizik mohiyati,
- tarixiy-falsafiy ildizlari,
- qadriyatlar orqali ijtimoiylikni shakllantirishdagi roli yoritiladi.

Bu taklif Janubiy Koreya, Yaponiya va Malayziya tajribalariga asoslangan bo‘lib, u yerda oila qadriyatlari ijtimoiy garmoniyaning asosiy ustunidir.

Global axborot maydonida oilani ta’sirchan axborotlardan himoya qilish uchun "madaniy immunitet" g‘oyasi ilgari surilishi kerak. Bu tushuncha:

- oilaning o‘z tarixiy, milliy va madaniy qadriyatlari asosida tashqi tahdidlarga nisbatan mustahkam turish qobiliyatini anglatadi;
- ijtimoiy tarmoqlarda ma’naviyatsizlikni targ‘ib qiluvchi kontentlarga qarshi oilaviy axborot siyosatini yo‘lga qo‘yishni talab qiladi.

Yuqoridagi yondashuvlar orqali oila institutining transformatsiyasi ijtimoiy barqarorlik, ma’naviy yuksalish va madaniy izchillik asosida amalga oshirilishi mumkin. Oila faqatgina ijtimoiy birlik emas, balki falsafiy-hayotiy maktab sifatida jamiyatning asosiy ustuniga aylanadi.

Xulosa. Yangi O‘zbekiston sharoitida oila institutining transformatsiyasi murakkab, ko‘p omilli va dinamik ijtimoiy-falsafiy jarayon sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu jarayon davlatning modernizatsion siyosati, global axborot oqimi, texnologik taraqqiyot, gender tengligi, urbanizatsiya, mehnat migratsiyasi kabi omillar ta’sirida yangi bosqichga ko‘tarilmoqda. Oila endilikda nafaqat ijtimoiy institut, balki inson kapitalini shakllantirish, ma’naviyat va barqarorlikni ta’minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydigan strategik resurs sifatida talqin etilmoqda.

Transformatsiya jarayonlarining chuqur mohiyatini anglash va boshqarish uchun oila institutiga nisbatan an’anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda, zamonaviy konseptual asoslarga tayanish muhimdir. Xususan, gibrid qadriyatlar modeli — ya’ni milliy an’analar va global zamonaviy tendensiyalarning uyg‘unlashuvi asosida oilaning ijtimoiy barqarorlikdagi o‘rnini qayta aniqlash talab etiladi. Oila faqat shaxsiy hayot va munosabatlar maydoni emas, balki ijtimoiy

birdamlik, iqtisodiy farovonlik, fuqarolik ongini shakllantirishning asosiy negizi sifatida qaralishi lozim.

Bugungi kunda oila institutiga nisbatan davlat siyosatida izchil yondashuvlar ko‘zga tashlanmoqda. Biroq, mavjud islohotlar, qonunchilik va amaliy faoliyatda oilaning transformatsiyasini chuqur anglash va boshqarish tamoyillariga doir ilmiy-nazariy asoslar yetarli darajada ishlanmagan. Shu sababli, oilaning ijtimoiy-falsafiy tabiati, u bilan bog‘liq qadriyatlar tizimi, uni mustahkamlovchi omillar va tahdidlarni tizimli ravishda tahlil qilish, konseptual asosda strategik yondashuvlarni ishlab chiqish bugungi kunda dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, Yangi O‘zbekiston sharoitida oila institutini modernizatsiya qilish jarayonida:

- ijtimoiy-siyosiy barqarorlik va ma’naviy yangilanish o‘rtasida muvozanatni saqlash;
- oilaviy qadriyatlar va jamiyatdagi erkinliklar o‘rtasidagi nisbatni uyg‘unlashtirish;
- davlat, jamiyat va shaxslar o‘rtasidagi o‘zaro mas’uliyat mexanizmlarini takomillashtirish;
- zamonaviy texnologiyalar, ta’lim, axborot maydoni orqali oilaning ijobiy modellari va qadriyatlarini targ‘ib qilish zarur.

Oila – ijtimoiy barqarorlik va taraqqiyotning falsafiy poydevori bo‘lib qoladi. Demak, uni mustahkamlash, qadriyatlarini boyitish va zamonaviy muhitga moslashtirish yo‘lida har tomonlama tizimli, ilmiy asoslangan va milliy ma’naviyatga tayangan yondashuvlar zarurdir. Shu boisdan, oila institutining transformatsiyasiga strategik va barqaror rivojlanish tamoyillari asosida yondashish — bugungi kunning eng muhim ijtimoiy falsafiy va amaliy vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni – "Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi-2022–2026".
2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi rasmiy hisobotlari, 2024-yil. <https://stat.uz>
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Migratsiya agentligi. Rasmiy statistika. <https://migration.uz/>
4. Rustamova D. Oila sotsiologiyasi. – Toshkent: TDYU, 2022.
5. Durkheim E. The Elementary Forms of Religious Life. – Oxford University Press, 2001.
6. Popper K. The Open Society and Its Enemies. – London: Routledge, 2002.
7. Qodirova D. Oila va axloq. – Toshkent: Ma’naviyat, 2021.
8. Kun.uz – internet nashri ma’lumotlari
9. <https://www.gazeta.uz/oz/2025/01/24/migratsiya/>

OILA - DAVLAT SIYOSATINING MUHIM YO‘NALISHI

Rafiqova Gulnoza Valijonovna

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasi o‘qituvchisi

Jamiyatning asosiy bo‘g‘ini sifatida oila nafaqat ijtimoiy, balki siyosiy, iqtisodiy va ma’naviy barqarorlikni ta’minlovchi muhim institut hisoblanadi. Har qanday taraqqiy etgan davlat

oila institutini mustahkamlashga alohida e’tibor qaratadi. Zero, davlat barqarorligi, kelajak avlod tarbiyasi va milliy qadriyatlarning saqlanib qolishi aynan sog‘lom va barqaror oila muhitiga bog‘liqdir. Shu ma’noda, bugungi kunda O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida oilani qo‘llab-quvvatlash, uning huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy asoslarini mustahkamlash masalalari davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi.

Oila jamiyatda qator ijtimoiy vazifalarni bajaradi: avlodni davom ettirish, shaxs tarbiyasi, mehnat va iste’mol munosabatlari, ma’naviy-axloqiy mezonlarni shakllantirish. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda davlat tomonidan yaratiladigan huquqiy va iqtisodiy sharoitlar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Masalan, oilalar uchun turar joy masalasining hal etilishi, ijtimoiy ta’minot, bolalar bog‘chalari va maktablar faoliyati, ayollar va yoshlar uchun yaratilgan imkoniyatlar oilaning barqarorligiga xizmat qiladi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda oila institutini rivojlantirishga qaratilgan keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, 2023–2026 yillarga mo‘ljallangan “Oila” konsepsiyasi qabul qilindi. Ushbu konsepsiyada oilalarning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta’minlash, zo‘ravonlikdan himoya qilish, yosh oilalarni qo‘llab-quvvatlash, oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash kabi vazifalar belgilab berilgan.

Zo‘ravonlikdan himoya qilish bo‘yicha Himoya orderi joriy qilingan bo‘lib – bu ichki ishlar organlari, prokuratura yoki sud tomonidan beriladigan rasmiy hujjatdir, zo‘ravon shaxsga nisbatan ma’lum cheklovlar qo‘yishni nazarda tutadi. Uning asosiy maqsadi – ayollarga nisbatan sodir etilishi mumkin bo‘lgan zo‘ravonlikning oldini olish va takrorlanishini bartaraf etishdir. Orderning huquqiy asoslari O‘zbekiston Respublikasining 2019 yilda qabul qilingan “Zo‘ravonlikdan jabrlangan shaxslarni himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonunida belgilangan normalar asosida beriladi. Shuningdek, “Ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun, “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi qonuniy hujjatlar ham bu sohadagi huquqiy asoslarni ta’minlaydi.

Bundan tashqari, Oila va xotin-qizlar davlat qo‘mitasi, mahalla fuqarolar yig‘inlari va boshqa tashkilotlar hamkorligida amalga oshirilayotgan dasturlar ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand oilalarga manzilli yordam ko‘rsatish, nikoh oldidan tibbiy ko‘rikni majburiy qilish, ota-onalar mas’uliyatini kuchaytirishga qaratilgan.

Oila – har qanday davlatning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy barqarorligida asosiy rol o‘ynaydigan institutdir. Davlat siyosatining samaradorligi ko‘p jihatdan oila institutlariga bo‘lgan munosabat va ularni qo‘llab-quvvatlash darajasi bilan belgilanadi. Oilani davlat siyosatining muhim yo‘nalishi sifatida qarash dunyoning ko‘plab mamlakatlarida amalga oshiriladi. Singapurda yosh oilalar uchun uy-joyi subsidiyalash tizimi ishlab chiqilgan. Yaponiyada esa keksalarga va boquvchisini yo‘qotgan oilalarga keng qamrovli ijtimoiy himoya dasturlari mavjud. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, oilani davlat siyosati darajasiga ko‘tarish, uning mustahkamligini ta’minlashda Yaponiya va Singapur kabi mamlakatlar namunali hisoblanadi. Yaponiyada oila instituti nafaqat an’anaviy qadriyat sifatida, balki davlat taraqqiyotini ta’minlovchi asosiy omil sifatida qaraladi. Mamlakatda aholi qarishi muammosini hal etish maqsadida davlat tomonidan yosh oilalarga qator imtiyozlar taqdim etiladi. Jumladan, bola tug‘ilganida davlat tomonidan moddiy yordam ko‘rsatiladi, bog‘cha va maktabgacha ta’lim muassasalari bilan ta’minlashda ustuvorlik beriladi. Shuningdek, bola parvarishi ta’tili uzoq muddatga berilsa, ish joyini saqlab qolish kafolati ham qonuniy tartibda mustahkamlangan. Bu esa yosh oilalarning barqarorligiga va aholi sonining o‘sishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bundan

tashqari, keksalar uchun ijtimoiy xizmatlar, sog‘liqni saqlash tizimi va yolg‘izlar uchun turar joy dasturlari amal qiladi. Singapurda oila davlat siyosatining markazida turibdi. Bunda asosiy e’tibor uy-joy masalasini hal etishga qaratilgan. Singapurda davlat tomonidan yosh oilalar uchun subsidiyalangan uy-joy dasturlari mavjud bo‘lib, ular orqali fuqarolar arzon narxlarda kvartiralarga ega bo‘lish imkoniga egadir. Bundan tashqari, bola tug‘ilganda “Baby Bonus” dasturi orqali har bir bolaga maxsus hisobvaraqlar ochilib, unga davlat tomonidan pul o‘tkaziladi. Bu mablag‘lar ta’lim, tibbiyot va boshqa ijtimoiy ehtiyojlar uchun ishlatiladi. Oilalarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida bola parvarishi ta’tillari, onalarga mos ish jadvali va ish joyida bolalar uchun qulayliklar yaratilgan. Yaponiya va Singapur tajribasi shuni ko‘rsatadiki, oilani davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilash jamiyatning barqaror rivojlanishiga olib keladi. O‘zbekistonda ham oilaviy qadriyatlarni asrash, yosh oilalarni qo‘llab-quvvatlash, uy-joy va ijtimoiy ta’minot masalalarini hal etishga qaratilgan islohotlar bugungi kun talabiga to‘liq javob bermoqda. Xalqaro tajribadan samarali foydalanib, milliy modelni shakllantirmoqda. Xususan, “Inson qadri uchun” tamoyili asosida aholining ehtiyojlarini hisobga olgan holda oila siyosati yuritilmoqda. Bu esa mamlakatda barqaror demografik o‘shishni ta’minlash, ijtimoiy taraqqiyotga erishishga xizmat qilmoqda. Xususan, “Oila” konsepsiyasi doirasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar, mahalla institutining kuchaytirilishi, xotin-qizlar va yoshlar masalalariga e’tibor kuchaytirilishi milliy modelning yaratilayotganini ko‘rsatadi. Oilaviy qadriyatlarni targ‘ib etishda ommaviy axborot vositalari, ta’lim muassasalari, jamoat tashkilotlari faol ishtirok etmoqda. “Oila maktablari”, “Ota-ona maslakdoshligi” kabi loyihalar orqali farzand tarbiyasida onalar va otalarning birgalikdagi ishtiroki kuchaytirilmoqda. Jamiyatda mas’uliyatli ota-onalik, sog‘lom turmush tarzi, muloqot madaniyatiga e’tibor kuchaymoqda.

O‘zbekistonda oila institutini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan davlat siyosatining huquqiy asoslari:

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 76-moddasida oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini sifatida e’tirof etilgan va uni davlat muhofaza qilishi belgilab qo‘yilgan. Shuningdek, “Oila” to‘g‘risidagi Qonun, Xotin-qizlar va yoshlar masalalari bo‘yicha turli davlat dasturlari, qaror va farmonlar orqali bu sohadagi faoliyat qonuniy asosda amalga oshirib kelinmoqda.

2023–2026 yillarga mo‘ljallangan “Oila” konsepsiyasi qabul qilinishi esa bu sohadagi tizimli islohotlarning yangi bosqichga ko‘tarilganidan dalolat beradi. Ushbu konsepsiyada oilalarni ijtimoiy himoya qilish, oilaviy zo‘ravonlikni oldini olish, moddiy va ma’naviy barqarorlikni ta’minlash kabi vazifalar belgilab berildi.

1. Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi faoliyati kengaytirildi va uning tuzilmalari viloyatlardan tortib tumanlargacha tashkil etildi. Bu orqali mahalladagi har bir oilaning muammosiga individual yondashish imkoni yaratildi.

2. Mahallabay ishlash tizimi orqali oilalarning real holati o‘rganilib, ehtiyojmand qatlam uchun manzilli yordam ko‘rsatish mexanizmlari joriy etildi.

3. Yosh oilalarga uy-joy olishda ipoteka kreditlari uchun imtiyozlar, subsidiyalar, hamda uy-joy bilan ta’minlashga qaratilgan davlat dasturlari yo‘lga qo‘yildi.

4. Oilalarda sog‘lom muhitni shakllantirish maqsadida nikoh oldidan tibbiy ko‘rik majburiy etildi, reproduktiv salomatlikni saqlashga oid choralar ko‘rildi.

5. Oilaviy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash maqsadida mikrokreditlar, grantlar, o‘quv kurslari tashkil etildi.

Bu islohotlar mamlakat taraqqiyoti, jamiyatda barqarorlik va inson qadrini ta’minlashga xizmat qilmoqda. Kelgusida bu yo‘nalishdagi ishlar xalqaro tajriba bilan uyg‘un holda davom ettirilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Oila — faqat ijtimoiy institut emas, balki milliy davlatchilik va taraqqiyotning poydevoridir. Shu bois, oila masalalari davlat siyosatining markazida turishi zarur. O‘zbekiston tajribasi shundan dalolat bermoqdaki, oilani qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan tizimli choralar nafaqat jamiyat barqarorligini ta’minlaydi, balki milliy davlatchilikning mustahkam poydevorini yaratadi. Yaponiya va Singapurning ilg‘or tajribalari, O‘zbekistondagi amaliyotlar bilan uyg‘unlashib, milliy oila siyosatini yanada takomillashtirish uchun asos bo‘la oladi. Demak, oila institutini mustahkamlashga qaratilgan davlat siyosati nafaqat ijtimoiy barqarorlikni, balki umummilliy taraqqiyotni ham ta’minlaydi

YANGI O‘ZBEKISTON YOSHLARINING MA’RIFATLI JAMIYATINI SHAKLLANTIRISHDA OILAVIY MUHITNINING O‘RNI

Botirova Sevara Mamurovna

NamDPI Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası mudiri

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dotsent.

Gmail: sevarabotirova111@gmail.com

Varisova Begoyim Rivojiddin qizi

NamDPI Ijtimoiy fanlar fakulteti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston yoshlarining ma’rifatli jamiyatini shakllantirishda oilaviy muhitning o‘rni tahlil etilgan. Unda oila – shaxsning dastlabki ijtimoiylashuv makoni sifatida ko‘rib, uning yoshlar tarbiyasidagi ma’naviy-axloqiy, intellektual va ijtimoiy salohiyatni shakllantirishdagi ta’siri asoslab berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Yangi O‘zbekiston, yoshlar tarbiyasi, ma’rifatli jamiyat, oilaviy muhit, ma’naviyat, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiylashuv, milliy qadriyatlar, sog‘lom oila, davlat siyosati, ota-ona mas’uliyati, Konstitutsiya, tarbiya, jamiyat taraqqiyoti.*

Abstract: *This article analyzes the role of the family environment in the formation of an enlightened society of the youth of New Uzbekistan. It considers the family as a place of initial socialization of the individual, and substantiates its influence on the formation of spiritual, moral, intellectual and social potential in the upbringing of youth.*

Key words: *New Uzbekistan, youth upbringing, enlightened society, family environment, spirituality, moral values, socialization, national values, healthy family, state policy, parental responsibility, Constitution, upbringing, social development.*

Аннотация: *В статье анализируется роль семейной среды в формировании просвещенного общества молодежи Нового Узбекистана. Рассматривается семья как*

первичное пространство социализации личности, обосновывается ее влияние на формирование духовно-нравственного, интеллектуального и социального потенциала в воспитании молодежи.

Ключевые слова: *Новый Узбекистан, воспитание молодежи, просвещенное общество, семейная среда, духовность, нравственные ценности, социализация, национальные ценности, здоровая семья, государственная политика, родительская ответственность, Конституция, образование, социальное развитие.*

Kirish. Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining asosiy yo‘nalishlaridan biri – ma’rifatli jamiyat barpo etishdir. Bu jarayonda yoshlar asosiy kuch sifatida e’tirof etiladi. [6] Ularning ma’naviy-axloqiy kamoloti, ijtimoiy faolligi va intellektual salohiyati bevosita oilaviy muhitga bog‘liq. Oila – shaxsning dastlabki ijtimoiylashuv makoni bo‘lib, unda farzandlar hayotiy qadriyatlar, axloqiy me’yorlar va jamiyatga moslashuv ko‘nikmalarini egallaydi. [5]

Tahlillar va natijalar. Oila – jamiyatning eng kichik, ammo eng muhim bo‘g‘ini bo‘lib, unda shaxsning ma’naviy shakllanishi boshlanadi. [3] Oilaviy muhitning sog‘lomligi, ya’ni o‘zaro hurmat, mehr-oqibat, psixologik barqarorlik kabi omillar yoshlarning ijobiy xulq-atvori va dunyoqarashini shakllantiradi. [1] Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oiladagi ijobiy muhit farzandlarning jamiyatga foydali shaxs bo‘lib yetishishiga zamin yaratadi. [2] Oilada farzandlarga milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an’analar singdiriladi. Bu esa ularning ma’naviy immunitetini kuchaytiradi, yot g‘oyalarga qarshi turish qobiliyatini oshiradi. Oila a’zolarining o‘zaro munosabatlari, ota-onaning namunaviy xulqi farzandlar uchun ibrat maktabi bo‘lib xizmat qiladi. [5]

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev yoshlar tarbiyasida oilaning o‘rnini alohida ta’kidlab, “Tarbiya qancha mukammal bo‘lsa, xalq shuncha baxtli yashaydi” degan fikrni ilgari surganlar. [6] Bu esa davlat siyosatida oilaviy tarbiyaning ustuvor yo‘nalishlardan biri ekanligini ko‘rsatadi.

Mamlakatimizda jismoniy sog‘lom, ma’naviy yetuk, har tomonlama uyg‘un va barkamol rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, intellektual salohiyatga, chuqur bilim va zamonaviy dunyoqarashga ega, Vatanimizning taqdiri va kelajagi uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga qodir yosh avlodni tarbiyalab voyaga yetkazish vazifasini izchil davom ettirish mas’uliyati, eng avvalo, oila zimmasidadir. [6] Ma’naviy-ruhiy sog‘lom bolaning dunyoga kelishi masalasiga sog‘lom va ahil oila mehnatining samarasi sifatida qarab, oilada o‘zaro hurmat va mehr-muhabbat, yuksak axloqiy va ma’naviy qadriyatlar muhitini shakllantirish bugungi kunda har birimizning vazifamiz hisoblanadi. Bu vazifani bajarishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o‘rni

judayam katta. Qadriyatlar jamiyat rivojining negizi, millatning tarixiy taraqqiyotida erishilgan muvaffaqiyatlarini avloddan avlodga o‘tkazuvchi qudratli omildir. Tarixiy taraqqiyot bosqichlariga nazar tashlar ekanmiz, har bir jamiyat, davlat o‘zining milliy qadriyatlarini rivojlantirmay hamda mustahkamlamay turib taraqqiy etmagan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2021-yil 19-yanvar kuni ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo‘yicha o‘tkazilgan videoselektor yig‘ilishida: “Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi ma’naviyatdir. Biz yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. [6] Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma’naviyat”, – deb e’tirof etdilar. Oila hayotning abadiyligi, avlodlarning davomiyligini ta’minlaydigan, muqaddas urf odatlarimizni sayqallaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar qanday shaxs bo‘lib yetishishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan tarbiya o‘chog‘idir. [1] Oilaga xos an’analar, qadriyatlar, urf-odatlar bola zuvalasini shakllantiradi. Mustaqil Respublikamiz Konstitutsiyasining XIV bobi Oilaga bag‘ishlangan bo‘lib, o‘zbek oilasi va munosabatlariga doir barcha masalalar to‘laligicha hamda asosli huquqiy himoyani o‘zida mujassam etgan. [6] Konstitutsiyada o‘zbek oilasining shakllanishidan boshlab tomonlarning teng huquqliligi, nikoh tuzishdagi erkin roziliklari, ota-onalar tomonidan bolalarning ta’minoti va tarbiyasi, farzandlar tomonidan o‘z ota-onalariga g‘amxo‘rlik qilish kabi masalalar o‘z ifodasini topgan.

Xulosa. Yangi O‘zbekiston yoshlarining ma’rifatli jamiyatini shakllantirishda oilaviy muhit hal qiluvchi omil hisoblanadi. Sog‘lom, ma’naviy boy va barqaror oilaviy muhitda tarbiyalangan yoshlar jamiyatning taraqqiyotiga salmoqli hissa qo‘shadi. [2] Shu bois, oilaning tarbiyaviy salohiyatini oshirish, ota-onalarning mas’uliyatini kuchaytirish va oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. [1]

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. “Zamonaviy oilada, farzand tarbiyasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish masalalari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani. «Mahalla va oila nashriyoti» Toshkent – 2021
https://api.moiti.uz/media/book/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F_6_osd9d3c.pdf
2. Sobirov J., Yunusova H. (2022). Ma’rifatli jamiyat yaratishda o‘zbek yoshlarining salohiyati. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 1(2), 11–14. Retrieved from <https://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/55>

3. Oila muhiti barqarorligida ma’naviy-axloqiy tarbiya muammosi. O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi. Retrieved from <https://iiau.uz/oz/news/1130>

4. Yosh avlod tarbiyasida ijtimoiy muhitning ta’siri. Retrieved from <https://efayl.uz/document/yosh-avlod-tarbiyasida-ijtimoiy-muhitning-tasiri/>

5. Oiladagi ma’naviy ruhiy muhit va uning yoshlar tarbiyasiga ta’siri. Retrieved from <https://oefen.uz/uz/documents/diplom-ishlar/umumiy/oiladigi-ma-naviy-ruhiy-muhit-va-uning-yoshlar-tarbiyasiga-tasiri>

6. Mirziyoyev Sh.M. (2017). Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. Toshkent: O‘zbekiston.

OILA - DAVLAT SIYOSATINING MUHIM YO'NALISHI

Xolmatov G'ayratjon

Namangan Davlat Pedagogika instituti Gumanitar fanlar kafedrasi o‘qituvchisi

Tursunova Fotima Abrorjon qizi

Namangan Davlat Pedagogika instituti O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 1-bosqich talabasi.

Tel: +998 94 985 45 87

fotimatursunova707@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila institutining jamiyatdagi o‘rni va uning davlat siyosatidagi ahamiyati falsafiy nuqtai nazardan tahlil etilgan. Oila jamiyat taraqqiyotining negizi sifatida qaralib, davlat siyosatida uni qo‘llab-quvvatlashning turli shakllari yoritiladi. Maqolada zamonaviy ijtimoiy muammolar fonida oilaning mustahkamligi, madaniy merosni avloddan avlodga yetkazishdagi o‘rni va davlatning bu boradagi strategik yondashuvlari muhokama qilinadi.

Annotation: This article examines the role of the family institution in society and its importance in state policy from a philosophical perspective. The family is considered the foundation of social development, and the various forms of state support for families are discussed. The paper also explores the role of the family in preserving cultural heritage and the state's strategic approaches to strengthening it amid modern social challenges.

Аннотация: В данной статье с философской точки зрения рассматривается значение института семьи в обществе и его важность в государственной политике. Семья рассматривается как основа общественного развития, анализируются различные формы государственной поддержки семей. Также обсуждается роль семьи в передаче культурного наследия и стратегический подход государства к её укреплению в условиях современных социальных вызовов.

Kirish. Har bir jamiyatning asosiy bo‘g‘ini — bu oila. Falsafiy jihatdan olganda, oila — bu insonning shakllanishi, axloqiy, ma’naviy va madaniy qadriyatlarni o‘zlashtirishi uchun eng muhim ijtimoiy institut hisoblanadi. Shu sababli, har qanday taraqqiy etayotgan davlat oila institutini mustahkamlashni o‘z siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilaydi.

Oila institutining ijtimoiy ahamiyati

Oila insonning birinchi ijtimoiy maktabidir. Bolaning dunyoqarashi, qadriyatlarga munosabati, jamiyatga integratsiyalashuvi oilada boshlanadi. Falsafiy qarashlarga ko‘ra, oila — bu mikrojamiyat bo‘lib, u makrojamiyatning mazmunini belgilovchi asosiy faktor hisoblanadi.

Oila — davlat siyosatining muhim yo‘nalishi

Oila har qanday jamiyatning asosiy bo‘g‘ini, insoniy qadriyatlar, an‘ana va urf-odatlar uzviyligining asosi hisoblanadi. Oila mustahkamligi esa jamiyat barqarorligining garovidir. Shu boisdan, davlat siyosatida oilani qo‘llab-quvvatlash, uning farovonligini ta’minlash muhim yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan.

Oilaviy qadriyatlarning rivojlanishi va mustahkamlanishi davlat taraqqiyotining poydevorini tashkil etadi. Zero, barkamol avlodni tarbiyalash, ularning ma’naviy va axloqiy kamolotini ta’minlash aynan oiladan boshlanadi. Shuning uchun davlat siyosati oilani har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, uning ijtimoiy-iqtisodiy asoslarini mustahkamlash, ma’naviy barkamolligini ta’minlashga yo‘naltirilgan.

Bugungi kunda O‘zbekistonda oilalarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida qator dasturlar amalga oshirilmoqda. Xususan, yosh oilalarni uy-joy bilan ta’minlash, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, ayollar va bolalar huquqlarini himoya qilish borasida keng qamrovli islohotlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, davlat oilaviy ma’naviyatni yuksaltirish, ajrimlar sonini kamaytirish, sog‘lom muhit yaratish uchun turli targ‘ibot ishlarini kuchaytirmoqda.

Shuningdek, oila institutini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan qonunchilik asoslari doimiy ravishda takomillashtirib borilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar orqali oilaviy munosabatlarni tartibga solish, oilaning iqtisodiy mustaqilligini ta’minlash, bolalar va ayollar huquqlarini himoya qilish choralari ko‘rilmoqda. Bundan tashqari, oilalarga ko‘rsatiladigan ijtimoiy yordam tizimi takomillashtirilib, kam ta’minlangan va ehtiyojmand oilalar uchun turli dasturlar joriy etilmoqda.

Oilaviy qadriyatlarning saqlanishi va mustahkamlanishi uchun ommaviy axborot vositalari, ta’lim muassasalari, jamoat tashkilotlari va mahalla fuqarolar yig‘inlari ham faol ishtirok etmoqda. Ular orqali oilaviy tarbiya, ma’naviy qadriyatlarni targ‘ib qilish, yoshlarni oila qurishga tayyorlash bo‘yicha ko‘plab ma’rifiy tadbirlar o‘tkazilmoqda.

Oilaga e’tibor — kelajakka e’tibor. Mustahkam, ma’naviy sog‘lom oila — bu jamiyatning barqarorligi, mamlakatning yuksalishidir. Shu boisdan, davlat siyosati doimiy ravishda oilani qo‘llab-quvvatlash, uning farovonligini ta’minlash yo‘lida samarali choralar ko‘rib kelmoqda.

Xulosa qilib aytganda, oila — davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi bo‘lib, uning rivoji mamlakatning taraqqiyoti va mustahkamligi uchun muhim omil hisoblanadi.

Maqola yanada boyitildi. Yana qo‘shimcha kerak bo‘lsa yoki biroz o‘zgartirish kiritish kerak bo‘lsa, xabar bering!

Davlat siyosatida oilaning o‘rni

Oila institutini qo‘llab-quvvatlash har bir davlatning ijtimoiy siyosatidagi asosiy vazifalardan biridir. O‘zbekiston Respublikasida ham bu borada bir qator huquqiy asoslar yaratilgan. Masalan, “Oila kodeksi”, “Ayollarni qo‘llab-quvvatlash davlat dasturi”, “Yoshlar siyosati” kabi hujjatlar oilani ijtimoiy, iqtisodiy va huquqiy jihatdan qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan.

Davlat tomonidan quyidagi yo‘nalishlarda oila qo‘llab-quvvatlanadi:

1. Huquqiy himoya (zo‘ravonlikdan himoya, ajralish profilaktikasi);

2. Ijtimoiy yordam (kam ta’minlangan oilalarga subsidiyalar, uy-joy bilan ta’minlash);
3. Tarbiyaviy dasturlar (ota-onalar uchun ma’naviy-ma’rifiy seminarlar).
4. Zamonaviy muammolar va falsafiy yondashuv

Globalizatsiya, migratsiya, iqtisodiy muammolar oilaviy qadriyatlarga tahdid solmoqda. Falsafiy nuqtai nazardan, bunday vaziyatlarda davlat o‘z siyosatida qadriyatlarni asrashga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqishi zarur. Bunda oila faqat iqtisodiy birlik sifatida emas, balki madaniy-ma’naviy institut sifatida qaralishi lozim.

Xulosa

Falsafa fanining o‘rganish doirasida oila faqat biologik birlik emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy va ma’naviy qadriyatlarni shakllantiruvchi muhim institut sifatida baholanadi. Shu boisdan, davlat siyosatida oilaga nisbatan kompleks yondashuvni shakllantirish zamonaviy taraqqiyotning muhim omillaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. — T.: Ma’naviyat, 2008.
2. O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi, 2022-yilgi tahriri.
3. “Oila va jamiyat” jurnali, 2023-yil, 1-son.
4. Tojiev M. Falsafa asoslari. — T.: O‘qituvchi, 2021.
5. UNFPA (2022). Family and State Policy in Central Asia: Review and Strategy.

O‘ZBEKISTONNING OILA BORASIDAGI SIYOSATI

Fahridinova Shodiyona Bahriddin qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar fakulteti Tarix yo’nalishi TRX-AU-24 guruhi birinchi bosqich talabasi

Email: uztecom985@gmail.com

Tel: 95 041 30 06

Annotatsiya: Mazkur maqolada oilaning davlat boshqaruvidagi strategik ahamiyati va uning ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashdagi funksional roli tahlil qilingan. O‘zbekiston Respublikasida 2017-2024 yillar davomida amalga oshirilgan oilaviy siyosat islohotlari, xususan “Oila va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash davlat qo‘mitasi” faoliyati, “Oila — muqaddas maskan” konsepsiyasi va Mahallabay ishlash tizimidagi oilaga qaratilgan yondashuvlar statistik va huquqiy manbalar asosida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Oila, davlat siyosati, ijtimoiy barqarorlik, gender tenglik, yoshlar tarbiyasi, mahalla, islohotlari.

Аннотация: В статье анализируется стратегическое значение семьи в государственном управлении и ее функциональная роль в обеспечении социальной стабильности. На основе статистических и правовых источников освещаются реформы семейной политики, реализуемые в Республике Узбекистан в 2017-2024 годах, в частности деятельность «Государственного комитета по поддержке семьи и женщин», концепция «Семья – святыня», семейно-ориентированные подходы в работе системы махаллябаев.

Ключевые слова: Семья, государственная политика, социальная стабильность, гендерное равенство, образование молодежи, соседство, реформы.

Abstract: *This article analyzes the strategic importance of the family in state governance and its functional role in ensuring social stability. The family policy reforms implemented in the Republic of Uzbekistan in 2017-2024, in particular the activities of the “State Committee for the Support of Family and Women”, the concept of “Family is a Sacred Place” and family-oriented approaches in the Mahallabai system of work are covered based on statistical and legal sources.*

Keywords: *Family, state policy, social stability, gender equality, youth education, neighborhood, reforms.*

Kirish: Har qanday jamiyatning taraqqiyot darajasi, uning iqtisodiy, ijtimoiy va ma’naviy yuksalishi bevosita oilaning mustahkamligiga bog‘liq. Chunki inson hayotining shakllanishi, qadriyatlar va axloqiy mezonlarning tarkib topishi aynan oilada boshlanadi. Shu boisdan ham oila instituti qadim-qadimlardan jamiyatning tayanch ustunlaridan biri sifatida e’tirof etib kelingan. Xususan, O‘zbekiston tarixida oilaga bo‘lgan e’tibor Sharqona urf-odat va milliy mentalitet asosida shakllanib, har doim muqaddas qadriyat sifatida qaralgan.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida esa oilaning roli yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki zamonaviy tahdidlar – axloqiy inqiroz, nikohsizlik, ajrimlar sonining ko‘payishi, yoshlar orasida g‘arblik hayot tarziga mukkasidan ketish holatlari oilaning mustahkamligini zaiflashtirish xavfini tug‘diradi. Bunday sharoitda har bir davlat o‘zining barqaror taraqqiyotini ta’minlash uchun, eng avvalo, oilani qo‘llab-quvvatlovchi siyosatni shakllantirish va amaliyotga tatbiq etishga intiladi.

O‘zbekiston Respublikasida 2017-yildan buyon olib borilayotgan keng qamrovli islohotlar jarayonida oila masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilandi. Xususan, 2018-yilda “Oila va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash davlat qo‘mitasi” tashkil etilishi, oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashga qaratilgan qator davlat dasturlari — “Har bir oila – tadbirkor”, “Obod qishloq”, “Obod mahalla”, “Ayollar daftari” kabi loyihalar bevosita oilaviy barqarorlikni ta’minlashni maqsad qilgan.

Ayni paytda, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 65-moddasida “Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini bo‘lib, davlat tomonidan muhofaza qilinadi”, deb belgilanganligi, ushbu yo‘nalishdagi siyosiy irodaning konstitutsiyaviy asosga ega ekanligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, milliy va diniy qadriyatlarga uyg‘un holda olib borilayotgan siyosat, yosh oilalarga amaliy yordam ko‘rsatish, oilaviy nizolarni bartaraf etishga qaratilgan huquqiy mexanizmlar ham bosqichma-bosqich takomillashtirilmoqda.

Mazkur maqolada aynan shu siyosiy yo‘nalishning nazariy asoslari, huquqiy bazasi, amaliy natijalari hamda ijtimoiy barqarorlikka qo‘shayotgan hissasi tahlil qilinadi. Shu orqali oilaning nafaqat shaxsiy hayotda, balki jamiyat va davlat taraqqiyotidagi strategik o‘rni ochib beriladi.

Adabiyotlar tahlili va Metodologiyasi.

Mazkur mavzuni tadqiq etishda bir qator ilmiy, normativ-huquqiy va statistik manbalarga tayanildi. Ulardan asosiylari quyidagilar:

Birinchidan, O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va Oila kodeksi mavzuning huquqiy asoslarini belgilab berdi. Ayniqsa, yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 76-moddasida "Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda u davlat muhofazasidir. Nikoh O'zbekiston xalqining an'anaviy oilaviy qadriyatlarga, nikohlanuvchilarning ixtiyoriy roziligiga va teng huquqiyligiga asoslanadi. Davlat oilaning to'laqonli rivojlanishi uchun ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va boshqa shart-sharoitlarni yaratadi" degan norma asosida oilaning siyosiy-huquqiy maqomi aniqlab berildi.

Ikkinchidan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va bayonotlari asosida davlat siyosatida oilaga doir yo‘nalishlar o‘rganildi. Jumladan:

2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli “Harakatlar strategiyasi”;

2018-yil 2-fevraldagi PQ-3516-sonli qaror bilan “Oila va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash qo‘mitasi” tashkil etilgani;

“Yangi O‘zbekiston — yangi hayot” konsepsiyasi doirasidagi oilaviy siyosat yo‘nalishlari.

Uchinchidan, “Oila va jamiyat” jurnali, “Demografik yillik statistik to‘plamlar” (Davlat statistika qo‘mitasi), UNFPA (BMT Aholishunoslik jamg‘armasi)ning O‘zbekistondagi hisobotlari ham ilmiy-amaliy manba sifatida tahlil qilindi. Jumladan, 2023-yilgi statistikaga ko‘ra, mamlakatda har yili o‘rtacha 300 mingdan ortiq nikoh ro‘yxatdan o‘tkaziladi va 35 mingga yaqin ajrim holatlari qayd etiladi. Bu raqamlar oilaviy siyosatning dolzarbligini ko‘rsatadi.

To‘rtinchidan, ijtimoiy tarmoqlardagi tahliliy maqolalar, bloglar va ekspert fikrlaridan foydalanildi. Xususan, S.Rahmatov, D.Jurayev, N.Narzieva kabi ijtimoiy fanlar doktori va tadqiqotchilarning oilaviy qadriyatlar, gender siyosati, yoshlar tarbiyasi borasidagi ilmiy maqolalari metodologik asos vazifasini bajardi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur mavzuni yoritishda quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo‘llanildi:

1. Tarixiy yondashuv – oilaning jamiyatdagi o‘rni qadimdan qanday shakllanganini tushuntirish, milliy qadriyatlar negizini ochib berish.

2. Huquqiy tahlil – O‘zbekiston qonunchiligi va xalqaro huquq normalari asosida oilaga berilgan huquqiy maqomni tahlil qilish.

3. Sotsiologik metod – oilalarning bugungi kundagi ijtimoiy portretini, yoshlar, ayollar va erkaklar orasidagi muammolarni aniq ko‘rsatish.

4. Solishtirma tahlil – O‘zbekiston tajribasini boshqa davlatlar, xususan, Turkiya, Malayziya va Janubiy Koreya bilan solishtirish orqali milliy modelni aniqlash.

5. Empirik ma’lumotlar tahlili – statistik hisobotlar, sotsiologik so‘rovnomalar va real hayotdagi misollar orqali mavzuga asoslanish.

Mazkur metodologik yondashuvlar asosida mavzuga kompleks, chuqur va tizimli ilmiy qarash shakllantirildi. Tadqiqotda sifatli (kontent) tahlil va miqdoriy (statistik) usullarning uyg‘unligi ta’minlandi.

Shuningdek, ilmiy ishlarda tanqidiy qarash va o‘zaro bog‘liqlikni tahlil qilish yondashuvi asosida quyidagi savollarga javob izlandi:

Oila siyosatini qanday islohotlar mustahkamlamoqda?

Oilaning ijtimoiy institut sifatidagi roli qanday o‘zgarib bormoqda?

Davlat siyosatining oila barqarorligiga ta’siri qanday?

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o‘zining nutqlari va asarlarida oilaning jamiyatdagi o‘rni va davlat siyosatidagi ahamiyatini alohida ta’kidlab keladi. Xususan, “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” hamda “Inson qadri uchun” tamoyili asosida olib borilayotgan islohotlar markazida aynan inson va uning oilasi turadi. Prezident quyidagicha fikr bildiradi: “Jamiyat taraqqiyoti, avvalo, sog‘lom va mustahkam oiladan boshlanadi. Oilada tarbiya topgan farzand kelajakda jamiyatni boshqaradi, mamlakat taqdirini belgilaydi”.

Prezident asarlarida qayd etilishicha, oilani har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ayollar va yoshlarning manfaatlarini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu bois, so‘nggi yillarda “Oila va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash” jamg‘armasi,

“Oila instituti” kabi tashkilotlar faoliyati kengaytirildi. Shuningdek, 2022-yilda tasdiqlangan “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida oilaning mustahkamligi, ayollarning iqtisodiy faolligi va oilaviy tarbiyaning ahamiyati alohida bob sifatida kiritilgan.

Davlat rahbari oilaning faqat shaxsiy hayot doirasidagi tushuncha emas, balki butun jamiyat taraqqiyoti uchun tayanch bo‘lishi kerakligini ta’kidlab, shunday degan edi: “Oilani asrash — millatni asrash demakdir.”

O‘zbekiston Respublikasida oilani mustahkamlash va uning jamiyatdagi mavqeyini oshirishga qaratilgan davlat siyosati ketma-ket, tizimli va kompleks tarzda olib borilmoqda. “Oila — jamiyatning tayanchi” degan tamoyil amaliyotda chuqur ildiz otib, har bir sohada oilaviy qadriyatlarning qo‘llab-quvvatlanishi bilan o‘z ifodasini topmoqda. Mamlakatda qabul qilingan qonunlar, hukumat qarorlari, ijtimoiy dasturlar va institutsional islohotlar oilaning nafaqat muhofazasini, balki uning taraqqiy etishini ham kafolatlamokda. Xususan, “Ayollar daftari”, “Yoshlar daftari”, “Har bir oila — tadbirkor”, “Obod qishloq”, “Obod mahalla” kabi dasturlar orqali oilalar iqtisodiy, psixologik va ijtimoiy jihatdan qo‘llab-quvvatlanmoqda.

Bundan yashqari, oilaviy munosabatlarda gender tengligini ta’minlash, oilaviy zo‘ravonlikka qarshi kurashish, bolalar va yoshlar tarbiyasini milliy qadriyatlarga asoslangan holda tashkil etish davlat siyosatining ajralmas qismiga aylangan.

Yuqoridagilarni xulosa qilgan holda, oila institutining ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashdagi hal qiluvchi o‘rni beqiyos ekani ayon bo‘ladi. Ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasida keyingi yillarda olib borilayotgan oila va xotin-qizlar siyosatining konseptual asoslari, ular doirasida amalga oshirilayotgan kompleks chora-tadbirlar oilaviy munosabatlarni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Oila masalalariga davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralayotgani, ushbu sohada institutsional islohotlarning amalga oshirilishi, mavjud muammolarga tizimli yondashuv asosida yechim izlanayotgani amaliyotda o‘z ijobiy samarasini bermoqda.

Shu bilan birga, jamiyat taraqqiyotining murakkab ijtimoiy-siyosiy kontekstida oilaning faqatgina ijtimoiy birlik emas, balki madaniy, axloqiy va iqtisodiy omil sifatida qaralishi, unga oid siyosatning ko‘p qirrali va chuqur o‘ylangan bo‘lishini taqozo etadi. Oilaning kompleks ijtimoiy institut sifatidagi mohiyatini to‘laqonli anglash va uni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan mexanizmlarni yanada takomillashtirish — bugungi islohotlarning mantiqiy davomidir. Demak, oilaviy siyosatni yanada takomillashtirish, uni zamonaviy ijtimoiy-siyosiy talablar bilan uyg‘unlashtirish, oilani nafaqat himoya qilish, balki uni taraqqiyot subyekti sifatida shakllantirishi barqaror va adolatli fuqarolik jamiyati qurilishining ajralmas tarkibiy qismidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni. “Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” // www.lex.uz
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 2-fevraldagi PQ-3516-son Qarori. “Oila va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash qo‘mitasini tashkil etish to‘g‘risida” // www.lex.uz
5. Davlat statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasining demografik yillik statistik to‘plami. – Toshkent: Statistika, 2023.
6. Rahmatov S. Oila va jamiyat: barqarorlik asoslari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2022.

7. Narzieva N. Gender siyosatining milliy modeli: O‘zbekistondagi yondashuvlar // Ilm va amaliyot. – 2023. – №3.
8. Jurayev D. Yoshlar tarbiyasi va oilaviy qadriyatlar // Oila va jamiyat. – 2021. – №4.
9. Karimova G. Oila instituti va zamonaviy tahdidlar // Ijtimoiy fanlar axborotnomasi. – 2022. – №2.
10. UNFPA Uzbekistan. Family and Gender Research Report. – Tashkent: UNFPA, 2023. – www.unfpa.uz

O'ZBEKISTONDA MILLATLARARO VA DINLARARO MUNOSABATLARDAGI BARQARORLIKNI TA'MINLASH BORASIDAGI DAVLAT SIYOSATI

Ataxanov Baxtiyor

NamDPI dotsenti, PhD

Abdulazizova Farida Azamjon qizi

NamDPI O‘zbek tili va adabiyot yo‘nalishi UZB-AU-24 guruh1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida millatlararo va dinlararo bag'rikenglikni ta'minlashga qaratilgan davlat siyosatining huquqiy - me'yoriy asoslari, tarixiy ildizlari, zamonaviy shakllari va natijalari tahlil qilinadi. Shuningdek, fuqarolik jamiyati institutlari, OAV va ta'lim muassasalarining bu boradagi roli, diniy ekstremizm va millatchilikka qarshi kurashish bo'yicha amalga oshirilayotgan kompleks chora - tadbirlar yoritiladi. O'zbekiston darajasi global miqyosda barqarorlik va tolerantlikni ta'minlashda namuna sifatida baxolanadi.

Kalit so‘zlar: O'zbekiston, millatlararo barqarorlik, dinlararo munosabatlar, davlat siyosati, huquqiy - me'yoriy asoslar, fuqarolik jamiyati, OAV(ommaviy axborot vositalari), ta'lim muassasalari, diniy ekstremizm, millatchilik, tolerantlik va global tajriba.

Annotation. This article analyzes the legal and regulatory foundations, historical roots, modern forms and outcomes of the state policy aimed at ensuring interethnic and interfaith stability in the Republic of Uzbekistan. It also highlights the role of civil society institutions, mass media, and educational institutions in this process, as well as the complex measures being implemented to combat religious extremism and nationalism. Uzbekistan's experience is evaluated as a model of stability and tolerance on a global scale.

Key words: Uzbekistan, interethnic stability, interreligious relations, state policy, legal and regulatory framework, civil society, mass media(media), educational extremism, religious extremism, nationalism, tolerance and global experience.

Аннотация. В данной статье анализируются правовые и нормативные основы, исторические корни, современные формы и результаты государственной политики, направленной на обеспечение межнациональной и межконфессиональной стабильности в Республике Узбекистан. Также освещается роль институтов гражданского общества, СМИ и образовательных учреждений в этом процессе, а также реализуемые меры по борьбе с религиозным экстремизмом и национализмом. Опыт Узбекистана оценивается как пример стабильности и толерантности на глобальном уровне.

Ключевые слова: *Узбекистан, межнациональная стабильность, межрелигиозные отношения, государственная политика, правовая и нормативная база, гражданское общество, СМИ (средства массовой информации), образовательные учреждения, религиозный экстремизм, национализм, толерантность, глобальный опыт.*

1990-yil iyun oyida O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov "Musulmonlarning Saudiya Arabistoniga haj qilishi to'g'risida" gi farmoniga imzo chekdi. 1992-yil President farmoni bilan Ramazon va Qurbon hayit kunlari umumxalq bayrami, deb e'lon qilindi. Natijada uzoq yillar man etilgan ikki ulug' bayram Iydi-Ramazon va Iydi-Qurbon kunlarini O'zbekiston xalqi katta shodiyona bilan nishonlamoqda. O'zbekiston hukumatining har tomonlama qo'llab - quvvatlashi bilan 1991-yil da haj qilish baxtiga 350 kishi sazovor bo'lgan bo'lsa, 2009-yilning o'zida haj ziyoratini amalga oshirganlar soni 9000 tadan oshdi. Jami mustaqillik yillari haj ibodatini ado etishga muvofiq bo'lganlarning soni 100 mingdan oshiq ziyoratchilarni tashkil qiladi. Millatlararo va dinlararo munosabatlarning barqarorligi har qanday jamiyatda ijtimoiy totuvlik, taraqqiyot va barqaror rivojlanishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston - ko'p millatli davlat sifatida o'z tarixida turli elatlar, dinlar va madaniyatlar uyg'unligi da rivojlangan. Mamlakatda 130 dan ortiq millat va elat vakillari, 16 dan ortiq diniy konfessiya erkin faoliyat yuritmoqda. Bu holat davlat siyosatini uyg'un, adolatli va barqaror olib borishni talab etadi.

O'zbekiston tarixida ko'p millatli va ko'p madaniyatli huquq bo'lib, qadimiy Ipak yo'li madaniy almashinuvlar markazi sifatida shakllangan. Ushbu tarixiy meros bugungi kunda ham davlat siyosatining asosini tashkil qiladi. O'zbekiston Konstitutsiyasining 18 - moddasida : "Barcha fuqarolar millatidan, tilidan, dinidan qat'iy nazar teng huquqlidir" deb belgilangan. Bu davlatning asosiy tamoyili sifatida e'tirof etiladi. O'zbekistonda faoliyat yuritilayotgan 160 dan ortiq milliy madaniy markazlar va "Do'stlik uylari" millatlararo hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Ular milliy madaniyatni saqlash, tillarni rivojlantirish, bayramlarni birgalikda o'tkazish orqali ijtimoiy integratsiyani chuqurlashtiradi.[1] O'zbekistonda 2,300 dan ortiq diniy tashkilotlar ro'yxatdan o'tgan bo'lib, ularning 90% Islom diniy tashkilotlari hisoblanadi. Shuningdek, pravoslav, protestant, katolik, yohudiy, buddist konfessiyalari ham erkin faoliyat olib bormoqda. 1991-yilda qabul qilingan Vijdon erkinligi diniy bag'rikenglikning shakllaridan biri bo'lib, dinga e'tiqod qilish va qilmaslik huquqini anglatadi. Mustaqillik yillarida mamlakatimizda diniy bag'rikenglik va vijdon erkinligi O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida" gi qonunida o'z aksini topadi. Mustaqillik yillarida minglab masjidlar qurildi va ta'minlandi hamda cherkov, sinagog va boshqa ibodatxonalar o'z faoliyatini jonlantiradi. Taqqoslash uchun ko'rishimiz mumkinki, O'zbekiston SSRda 89 masjid, 2 ta madrasa mavjud bo'lgan bo'lsa, 2012-yilda 2035 ta masjid, 70 ta madrasa, Islom universiteti, Islom instituti 16 ta diniy konfessiyaga mansub ikki mingdan ortiq diniy tashkilotlar faoliyat yuritadi. Bugungi kunda din sohasi ustidan davlat tomonidan ma'rifiy, ilmiy va qonuniy asosda nazorat olib borilmoqda. Diniy ta'lim, imomlar tayyorlash, zamonaviy diniy - ma'rifiy markazlar faoliyati ushbu sohada barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda.

So'ngi yillarda diniy ekstremizm, millatchilik va separatizm tahdidlariga qarshi davlat strategik choralar ko'rmoqda. 2021 - yil 2- fevraldagi Prezident farmoniga binoan "Millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash strategiyasi" qabul qilindi. Ushbu strategiya quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi:

- Har bir millat va diniy guruhning huquqiy himoyasi;
- Ta'lim tizimi orqi bag'rikenglikni targ'ib qilish;

- OAV va internet orqali millatlararo totuvlikni mustahkamlovchi kontentlar yaratish;
- Tashqi tahdidlarga qarshi ma'naviy immunitetni kuchaytirish.[2]

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalari qo'mitasi tarkibida 100 dan ziyod milliy - madaniy markazlar (Chingiz Aytmatov iborasi bilan aytganda, kichik BMTlar) millatlararo totuvlik g'oyasini hayotga tatbiq etmoqda. NNTlar, OAV, blogerlar va ijtimoiy tarmoqlardagi Ijtimoiy faollar millatlararo totuvlikni targ'ib etishda muhim rol o'ynaydi. Xususan, "Yoshlar ittifoqi", "Mahalla" fondi, "Ma'naviyat va ma'rifat" markazi kabi tashkilotlar yoshlar orasida ijtimoiy birdamlik, bag'rikenglik, sabr - toqatni shakllantirishda faol ishtirok etmoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizda turli e'tiqodga mansub diniy tashkilotlar o'rtasida o'zaro hurmat va bag'rikenglik muhitining o'rnatilishi uchun Barcha sharoitlar yaratilgan. O'tgan yillar mobaynida bu yo'nalishda muayyan natijalarga erishildi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 - 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risidagi Farmonning qabul qilinishi katta ahamiyat kasb etadi. Harakatlar strategiyasining beshinchi ustuvor yo'nalishida fuqarolik, millatlararo va konfessiyalararo tinchlik hamda totuvlikni mustahkamlashga alohida urg'u berilgan.

O'zbekistonning millatlararo va dinlararo bag'rikenglikni ta'minlash tajribasi xalqaro tashkilotlar tomonidan e'tirof etilmoqda. Jumladan, BMT, YXHT, Islom Hamkorlik Tashkiloti tomonidan O'zbekistonning diniy bag'rikenglik etnik murosa borasidagi siyosati ijobiy baholanmoqda. 2018-yilda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan O'zbekiston ilgari surgan "Ma'rifat va diniy bag'rikenglik" rezolyutsiyasi qabul qilindi.

Millatlararo va dinlararo barqarorlik O'zbekiston taraqqiyotining muhim garovidir. Davlat siyosatining asosiy yo'nalishi - har bir fuqaroning milliy va diniy mansubligidan qat'iy nazar, huquqlarini ta'minlash, ularni jamiyat hayotida faol ishtirok etishga rag'batlantirishdan iborat. Kelgusida bu siyosatni yanada mustahkamlash, diniy-ma'naviy tahdidlarga qarshi immunitetni oshirish, yoshlar orasida tolerantlikni targ'ib qilish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - Toshkent: "O'zbekiston" 2023.
2. "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida" gi Qonun. - Qonunchilik ma'lumotlari portal.
3. Prezident Sh. M. Mirziyoyev nutqlari va chiqishlari. - www.prezident.uz
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 2-fevraldagi PF-6166-sonli farmoni.
5. Karimov. I. A. "Yuksak ma'naviy - yengilmas kuch". - Toshkent. Ma'naviyat. 2008.
6. "Millatlararo totuvlik - barqarorlik taraqqiyot garovi"- Ma'naviyat markazi materiallari, 2024.

OILA – DAVLAT SIYOSATINING MUHIM YO‘NALISHI

Ataxanov Baxtiyor

To‘raboyevich NamDPI dotsenti, PhD

Soataliyeva Laylo Sobitali qizi

NamDPI O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi ,1-bosqich talabasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada oila institutining jamiyat hayotidagi o‘rni, davlat siyosatida tutgan o‘ziga xos mavqei hamda mustahkam va sog‘lom oilaning rivojlanishidagi ahamiyati haqida so‘z yuritiladi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida olib borilayotgan oilaviy siyosat, qonunchilik asoslari va ijtimoiy dasturlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Oila, davlat siyosati, sog‘lom muhit, milliy qadriyat, ma’naviyat, yoshlar tarbiyasi, ijtimoiy barqarorlik, gender tenglik, oilaviy qonunchilik.

Annotation: In this article, the role of the family institution in society, its specific features in state policy and the role of the family institution in the doctrine of a healthy family are discussed. Also, family policy, legal principles and social programs in the Republic of Uzbekistan are analyzed.

Key words: Family, public policy, healthy environment, national values, spirituality, youth education, social stability, gender equality, family law.

Аннотация: В статье рассматривается роль института семьи в обществе, его уникальное положение в государственной политике, а также его значение в развитии крепкой и здоровой семьи. В нем также анализируется семейная политика, законодательная база и социальные программы, реализуемые в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: Семья, государственная политика, здоровая окружающая среда, национальные ценности, духовность, воспитание молодежи, социальная стабильность, гендерное равенство, семейное право.

Oila har qanday jamiyatning asosiy bo‘g‘ini, uning tayanchi hisoblanadi. Sog‘lom va mustahkam oilasiz jamiyat barqaror rivojlana olmaydi. Shu sababli barcha rivojlangan davlatlar qatorida O‘zbekistonda ham oila institutini mustahkamlashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Oila davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilgan. Davlat tomonidan oilalarga ko‘rsatilayotgan tizimli yordamlar buning yaqqol isbotidir.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda oilaviy muammolarni hal etish, ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash maqsadida keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Tumanlardagi sektorlar va tegishli tashkilotlar hamkorligida ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarni aniqlash, ularning ehtiyojlarini o‘rganish va manzilli yordam ko‘rsatish tizimi joriy etildi. Shu asosda turli sabablarga ko‘ra inqiroz yoqasiga kelgan minglab oilalar bilan yuzma-yuz muloqotlar yo‘lga qo‘yildi.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini sifatida e’tirof etilib, uni himoya qilish davlatning ustuvor vazifalaridan biri etib belgilangan. 1998-yilda "Oila" yilining e’lon qilinishi, "Oila" ilmiy-amaliy markazining tashkil topishi, oilani qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan davlat dasturlarining ishlab chiqilishi va hayotga tatbiq etilishi ushbu siyosatning mantiqiy davomidir. Bu orqali oila muammolari davlat miqyosidagi dolzarb masalaga aylantirildi.

Zamonaviy davrda yoshlarning oilaviy hayotga tayyorlanmasligi, psixologik, ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan yetilmagan holda turmush qurish holatlari ajralishlar sonining ortishiga, oilaviy inqirozlarga olib kelmoqda. Shu bois oila psixologiyasi, oila madaniyati, oilaviy muloqot

madaniyatini shakllantirish – dolzarb davlat siyosatining muhim bo‘lagi sifatida qaralmoqda. Bu masalalarning o‘quv dasturlariga kiritilishi, ayniqsa, kasb-hunar kollejlari va akademik litseylarda o‘qitilishi yoshlarda oilaga ongli munosabatni shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Oila davlat va jamiyat uchun faqat demografik manba emas, balki fuqarolik jamiyatining ijtimoiy, ma’naviy poydevoridir. Shu sababli, sog‘lom, barqaror va axloqiy qadriyatlarga tayangan oilalarning ko‘pligi bevosita davlat barqarorligi va taraqqiyotining kafolatidir.

Shuningdek, mamlakat bo‘ylab ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiluvchi namunali oilalar haqida keng ma’lumot bazasi shakllantirilgan bo‘lib, bu orqali oila institutining ijobiy tajribalari ommalashtirilmoqda. Mutaxassislar salohiyatini oshirish maqsadida markaziy va hududiy bo‘limlar qoshida o‘quv-kurslar tashkil etilib, oilaviy masalalar bilan shug‘ullanuvchi xodimlar zamonaviy yondashuv va bilimlar bilan qurollantirilmoqda. 2023-yilning yozida esa mamlakatimizda oila sohasini tizimli rivojlantirish bo‘yicha muhim bosqich boshlangan bo‘lib, “Oila institutini mustahkamlash konsepsiyasi” va uni amalga oshirish bo‘yicha “Yo‘l xaritasi” qabul qilindi. Ushbu hujjatlar orqali har bir oila a’zolarining manfaatlarini himoya qilish, turmush sifatini yaxshilash, oilaviy qadriyatlarni asrab-avaylash, ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash ustuvor vazifa sifatida belgilandi. Bu yondashuvdan ko‘zlangan maqsad – har bir oila muhitini sog‘lomlashtirish orqali farzandlar tarbiyasida komil insonni shakllantirish va natijada jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilishdir. Oila qadimdan xalqimiz tafakkurida muqaddas qadriyat sifatida qaralib kelgan. U nafaqat inson shaxsiyatining shakllanishi, balki jamiyatning ijtimoiy, ma’naviy va iqtisodiy barqarorligida ham asosiy bo‘g‘in sanaladi. Bugungi kunda O‘zbekiston davlat siyosatining markazida ham aynan oila turibdi. Bu esa mamlakatimizda oilaning mavqei va ahamiyatini oshirish borasida tizimli yondashuvlar yo‘lga qo‘yilganidan dalolat beradi.

Yurtimizda har yili 15-may kuni Xalqaro oila kuni sifatida keng nishonlanmoqda. Bu sananing nishonlanishi nafaqat bayram sifatida, balki oilalar duch kelayotgan dolzarb muammolarga e’tibor qaratish, ular uchun ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni yaxshilashga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, Prezidentimiz tashabbuslari bilan so‘nggi yillarda yosh oilalarni qo‘llab-quvvatlash, xotin-qizlarning faolligini oshirish, oila muammolariga tezkor yechim topish kabi qator yo‘nalishlarda muhim islohotlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida gender tenglikni ta’minlash, ayollar huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning jamiyatdagi faolligini oshirish bo‘yicha huquqiy asoslar mustahkamlanmoqda. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini sifatida e’tirof etilib, uni davlat muhofazasida saqlash kafolatlangan. Bunday yondashuv nafaqat oilaning mustahkamligini, balki kelajak avlod tarbiyasining poydevorini belgilab beradi.

Ayni vaqtda, “Ayollar daftari” va “Yoshlar daftari” loyihalari orqali ehtiyojmand oilalarga ko‘mak berish, ularning muammolarini aniqlab, ijtimoiy-huquqiy yordam ko‘rsatish ishlari yo‘lga qo‘yilgan. Mahalla tizimi orqali xonadonma-xonadon yurib, oilalarning ahvoli o‘rganilayotgani esa har bir oila taqdiriga befarq bo‘lmaslik siyosatining amaliy ifodasidir.

Shu bilan birga, yosh oilalar uchun keng ko‘lamli uy-joy qurilishi, ipoteka tizimining bozor mexanizmlariga o‘tishi, daromadi past oilalar uchun subsidiyalar ajratilishi — bularning barchasi davlatning oilaga bo‘lgan munosabatida real o‘zgarishlar sodir bo‘layotganini ko‘rsatadi. Oxirgi yillarda yuz minglab oilalar yangi uy-joylarga ega bo‘ldi, bu esa ularning turmush sifatini oshirdi.

Oila – farzand tarbiyasining beshigidir. Ma’rifatparvar bobomiz Abdurauf Fitrat aytganidek, avlodni tarbiyalash insoniyatning eng ulug‘ xizmatidir. Yaxshi tarbiya, puxta bilim va mustahkam axloq egasi bo‘lgan farzand esa jamiyat taraqqiyotining bosh mezonidir.

Shunday qilib, oilaning mustahkamligi – jamiyat taraqqiyotining asosi, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash esa davlat siyosatining muhim va doimiy e’tibordagi yo‘nalishlaridan biridir. Bu borada qabul qilinayotgan qonunlar, dasturlar va ta’limiy tashabbuslar O‘zbekistonning barqaror va sog‘lom jamiyat qurish yo‘lidagi qat’iy sa’y-harakatlaridan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Oila kodeksi”. – Toshkent, 1998.
2. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. – strategy.uz rasmiy sayti.
3. “Gender tenglik strategiyasi – 2030”. – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati, 2021.
4. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch”. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
5. Oila va gender masalalari ilmiy-tadqiqot instituti rasmiy sayti – oila-ilmiy.uz.
6. “Oila va jamiyat” jurnali, 2023-yil, 1-son.
7. Rasulov N. “Sog‘lom oila — mustahkam jamiyat poydevori”. — T.: Akademnashr, 2020.
8. Oila psixologiyasi. – Toshkent: “Sharq”, 2013. – 296 b.

“STRATEGIYA 2030” DA GENDER TENGLIK MASALASI

Xudoyorova Mahliyo Anvarjon qizi.

NamDPI Maktabgacha ta’lim yo’nalishi 1-bosqich talabasi

Tel: +998 90 2900557

E-mail: ulyzsoyg@gmail.com

Annotatsiya : *Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida 2030-yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilinadi. Strategiya-2030ning asosiy maqsadlari, gender tenglikni ta’minlashdagi ustuvor yo‘nalishlar hamda xalqaro tajriba bilan solishtirish orqali O‘zbekistonda gender tenglikni rivojlantirish istiqbollari yoritiladi.*

Abstract: *This article analyzes the reforms being implemented in the Republic of Uzbekistan within the framework of the Strategy for Achieving Gender Equality by 2030, existing problems and ways to overcome them. The main goals of the Strategy-2030, priority areas for ensuring gender equality, and the prospects for developing gender equality in Uzbekistan are highlighted by comparing them with international experience.*

Абстрактный: *В статье анализируются реформы, реализуемые в Республике Узбекистан в рамках Стратегии по достижению гендерного равенства к 2030 году, существующие проблемы и пути их преодоления. Освещены основные цели Стратегии-2030, приоритетные направления обеспечения гендерного равенства, перспективы развития гендерного равенства в Узбекистане в сравнении с международным опытом.*

Kalit so‘zlar : *gender tengligi, Strategiya-2030, O‘zbekiston, ayollar huquqlari, ijtimoiy islohotlar, siyosiy ishtirok, iqtisodiy imkoniyatlar.*

Keywords: *gender equality, Strategy-2030, Uzbekistan, women's rights, social reforms, political participation, economic opportunities.*

Ключевые слова: *гендерное равенство, Стратегия-2030, Узбекистан, права женщин, социальные реформы, политическое участие, экономические возможности.*

Kirish: Gender tengligi — bu jamiyatdagi erkaklar va ayollar o‘rtasida teng huquq va imkoniyatlarni ta’minlashga qaratilgan tamoyil bo‘lib, u inson huquqlari, ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanishning ajralmas qismidir. O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda gender tengligini ta’minlash borasida muhim qadamlar qo‘yildi. Xususan, 2021-yil 28-mayda Oliy Majlis Senatining qarori bilan 2030-yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasi tasdiqlandi. Mazkur strategiya mamlakatda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni yaratish, ularning jamiyatdagi faol ishtirokini ta’minlashga qaratilgan.

Asosiy qism: O‘zbekiston Respublikasida gender tengligiga erishish strategiyasi. O‘zbekiston Respublikasida 2030-yilgacha gender tengligiga erishish strategiyasi ishlab chiqildi va unda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 28-maydagi SQ-297-IV-son qarori bilan quyidagilar tasdiqlandi:

O‘zbekiston Respublikasida 2030-yilgacha gender tengligiga erishish strategiyasi (Gender strategiyasi);

2021–2022 yillarga mo‘ljallangan Gender strategiyasini amalga oshirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi;

Gender strategiyasining maqsadlari-2023–2030-yillarda gender strategiyasini bosqichma-bosqich amalga oshirish uchun har yili alohida kompleks harakatlar dasturlarini tasdiqlash rejalashtirilgan.

Gender tenglikni ta’minlash va xotin-qizlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash masalasi, ayniqsa ularning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy faolligini oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri sanaladi. Negaki zamonaviy fuqarolik jamiyatining deyarli hech bir muammosini, hatto kelajagi buyuk davlat qurish vazifasini ham xotin-qizlar ishtirokisiz bartaraf etish mushkul va qiyindir. O‘z navbatida oiladagi farzandlarning davlat va jamiyat rivojiga o‘z ijobiy hissasini qo‘shuvchi barkamol inson bo‘lib yetishishi eng birinchi navbatda ayollarimizning qo‘lidadir. Shuning uchun xotin-qizlarsiz umuman hayotni, jamiyat taraqqiyotini tasavvur etish qiyin masala hisoblanadi.

Tarix davomida ko‘plab jamiyatlarda ayollar erkaklardan kam huquqlarga ega bo‘lgan. Ular ovoz berish, ta’lim olish, mulkka egalik qilish yoki siyosiy faoliyat bilan shug‘ullanish huquqidan mahrum etilgan. XX asrning boshlaridan boshlab ayollar huquqlari uchun kurash kuchayib, ko‘plab davlatlarda gender tenglik bo‘yicha yutuqlarga erishildi. Masalan: 1948 yilda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida barcha insonlar teng huquqlarga egaligi belgilandi.

Gender tengligiga erishish, xotin-qizlarning huquq, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash, jamiyat va davlat hayotidagi rolini kuchaytirish masalalari davlat siyosatini amalga oshirishda inkor etib bo‘lmaydigan ta’sir ko‘rsatib kelmoqda. Ayollar huquqlarini himoya qilish sohasidagi milliy qonunchilik xalqaro huquqiy hujjatlarda belgilangan genderni asoslangan tenglik kafolatlariga tayanadi. Mamlakatning asosiy qonunida ayollar va erkaklar tengligini belgilovchi modda mavjud (56-modda). Bundan tashqari, Konstitutsiya davlatning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda, shuningdek, jamiyat va davlat hayotining boshqa sohalarida ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta’minlash majburiyatini belgilab boradi. So‘nggi besh yilda bu borada yigirmadan ortiq qonun hujjatlari, jumladan, 2 ta qonun, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 6 ta farmon va qarori, 17 ta hukumat qarori qabul qilindi. Barqaror rivojlanish milliy maqsadlariga muvofiq, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sohalarida ayollar va

erkaklarning teng huquq va imkoniyatlarini ta’minlashga qaratilgan 2030-yilgacha O‘zbekistonda gender tengligiga erishish strategiyasi ishlab chiqildi va qabul qilindi. Gender tengligi masalalari mamlakatimizda amalga oshirilayotgan siyosiy o‘zgarishlar jarayonlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, buning natijasida xotin-qizlar parlament a‘zolari, siyosiy partiyalar a‘zosi va davlat xizmatchilari sifatida siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etib, rahbarlik lavozimlarini egallab bormoqda. Parlament deputatlari va mahalliy hokimiyat organlarida xotin-qizlar salmog‘i bosqichma-bosqich ortib bormoqda.

Strategiyaning asosiy maqsadi — irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e’tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeidan qat’iy nazar xotin-qizlar va erkaklarning haqiqiy tengligini ta’minlashdir. Uning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- 1- Jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida xotin-qizlarning erkaklar bilan teng ishtirok etishini qo‘llab-quvvatlash.
- 2- Qaror qabul qilishda ayollarning yetakchilik qilishlari uchun teng imkoniyatlarni yaratish.
- 3- Xotin-qizlarning siyosiy faolligini oshirish va jamiyatdagi salbiy qarashlarni o‘zgartirish.

Xulosa : Xulosa qilib shuni aytmoqchimanki, O‘zbekiston Respublikasida 2030-yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasi mamlakatda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta’minlashga qaratilgan muhim hujjatdir. Strategiya doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilindi. Gender tengligini ta’minlash nafaqat inson huquqlarini himoya qilish, balki jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlashda ham muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, strategiyada belgilangan vazifalarni samarali amalga oshirish orqali O‘zbekistonda gender tengligiga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 28-maydagi SQ-297-IV-sonli Qarori.
2. “2030-yilga qadar O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasi” – Markaziy Saylov Komissiyasi.
3. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi – Xalq strategiyasi onlayn portali.
4. “Gender tengligi jamiyat taraqqiyotida qanday jiddiy o‘zgarishlarga sabab bo‘ladi?” – O‘zA.
5. “Gender tenglik - 2030” strategiyasi qabul qilindi – Sputnik O‘zbekiston.

OILA INSTITUTINING TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Xazratqulova Sevara To'rajon qizi

Toshkent viloyati Piskent tumani Xalq ta’limi bo‘limiga qarashli 17-sonli maktab Ingliz tili o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqola jamiyatning muxim bo‘g‘ini bo‘lgan oila va oila institutining tashkil etilishi va takomillashtirish jarayoniga doir ayrim masalalar va takliflar yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Oila, oila instituti, mahalla, sog‘lom oila, oila muxiti, millyi an‘ana, urf odatlar.

Jamiyat taraqqiyotida, ma’naviy barkamol va jismonan sog‘lom avlodni tarbiyalashda oilaning o‘rni muhim ekanligini, oilaga taalluqli boy va sarmazmun milliy an’analarni avaylab-asrash, ularni umumbashariy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish, oila va nikohning muqaddasligini yosh avlod ongiga chuqur singdirish yo‘li bilan oilalarning mustahkamligini ta’minlash, oila a’zolarining huquqiy savodxonliklarini oshirish muammolarini ilmiy o‘rganishni va fuqarolarga bu masalalarda amaliy yordam berish bugungi kunning kechiktirib bo‘lmas vazifasi sifatida qaralmoqda.

Shu o‘rinda oila munosabatlarini buyuk qadriyat darajasiga ko‘tarib, oilada istiqomat qiluvchi har bir insonning kelib chiqishi uning umr yo‘lidagi har bir yo‘nalishiga alohida e’tibor qarata boshlandi. Inson va oila manfaatlarini himoya qilish, xalqning turmush darajasini oshirish, aholi bandligini ta’minlash, kishilarga o‘z mehnati bilan munosib turmush sharoitlarini ta’minlashlari uchun sharoitlar yaratish, kam ta’minlangan oilalarni qo‘llab quvvatlash, ishsiz ayollarni ish bilan ta’minlash jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlash uning asosiy mazmunini tashkil etadi.

Yangi O‘zbekistonda 2022-2026 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning yettita ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Taraqqiyot strategiyasi va unda amalga oshirilishi rejalashtirilgan vazifalar jamiyatda oila institutining yanada takomillashuviga xizmat qiladi.

Shuningdek O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 2 fevraldagi “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5325-sonfarmoni shu bilan birga 2022 yil 7 martdagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oila va xotin-qizlarni tizimli qullab quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora tadbirlari” tog‘risidagi PF-87-sonli normativ xujjatlar qabul qilingan[1].

Prezidentning «Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi farmoni bilan Mahalla va oilani qo‘llab-quvvatlash vazirligi huzuridagi «Mahalla va oila» ilmiy-tadqiqot instituti Oila va xotin-qizlar ilmiy-tadqiqot instituti sifatida qayta tashkil etilgan hamda Oila va xotin-qizlar davlat qo‘mitasi tuzilmasiga o‘tkazilgan.

Ushbu tashkil etilgan institut oila institutini mustahkamlash va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash ishlarini ilmiy-uslubiy va axborot-tahliliy jihatdan ta’minlash faoliyatini amalga oshiruvchi ixtisoslashtirilgan ilmiy-tadqiqot muassasasi hamda tashkiliy-huquqiy shakliga ko‘ra davlat muassasasi hisoblanadi.

Oila va xotin-qizlar institutning asosiy vazifalari etib,

Birinchidan; oila institutini mustahkamlash, xotin-qizlar va erkaklarning teng huquq hamda imkoniyatlarini ta’minlash, ayollarni qo‘llab-quvvatlash, ular huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish sohasidagi ustuvor yo‘nalishlarni shakllantirishda ishtirok etish, fanlararo fundamental, ilmiy-amaliy tadqiqotlar va innovatsion loyihalarni amalga oshirish;

Ikkinchidan: oilalarda sog‘lom va barqaror ijtimoiy-ma’naviy muhit hamda tinchlik, totuvlik va osoyishtalikni ta’minlash, gender tenglikka erishish, xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash hamda ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy faolligini oshirishga qaratilgan konsepsiyalarni, kompleks, maqsadli, sohaviy va hududiy dasturlarni ishlab chiqish ilmiy-metodologik asoslarini shakllantirish;

Uchinchidan; oilaning tarbiyaviy-ta’lim salohiyatini mustahkamlash, jamiyatda oilaviy qadriyatlarni saqlash, oilalarda ma’naviy-axloqiy muhitni yaxshilash, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va farovonlik darajasini oshirish ilmiy asoslarini ishlab chiqish;

To‘rtinchidan; oilaviy zo‘ravonlik kelib chiqishi hamda xotin-qizlarning og‘ir ijtimoiy ahvolga tushib qolish omil va sabablarini chuqur o‘rganish, ularga ijtimoiy-huquqiy va psixologik yordam ko‘rsatish, huquq va qonuniy manfaatlarini ta’minlash tizimini takomillashtirish, oilalar ijtimoiy-demografik holati bo‘yicha tahliliy materiallar va ilmiy asoslangan tavsiyalar tayyorlash;

Beshinchidan; oila institutini mustahkamlash, gender tenglikni ta’minlash va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash hamda ularning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy faolligini oshirish, oila va xotin-qizlar muammolarini o‘z vaqtida manzilli aniqlash va hal etish tizimini takomillashtirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar va uslubiy tavsiyalarni ishlab chiqish;

Oltinchidan; oilalar va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash sohasidagi dolzarb muammolarga bag‘ishlangan konferensiyalar, seminarlar, yig‘ilishlar tashkil etish, sohada yuqori malakali ilmiy kadrlarni tayyorlash, ilmiy xodimlar kasbiy darajasini doimiy oshirib borish;

Yettinchidan; o‘z faoliyati yo‘nalishlari bo‘yicha respublikadagi ta’lim va ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan hamkorlikni amalga oshirish, xorijiy mamlakatlar ilg‘or ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan xalqaro aloqalarni rivojlantirish;

Sakkizinchidan; ommaviy axborot vositalarida, televidiniya va internet jahon axborot tarmog‘ida ilmiy tadqiqotlar natijalarini keng yoritish, shuningdek, oilalarni mustahkamlash va xotin-qizlar ijtimoiy-siyosiy faolliklarini oshirishda ishtirok etish kabi vazifalar belgilangan.[2]

Jamiyatdagi oila instituti o‘z qonuniyatlari asosida quriladi. Bunda oila o‘zining ko‘p asrlik mustahkam ma’naviy tayanchlariga egadir. O‘z navbatida, oila instituti davlat va jamiyat tomonidan ma’lum bir muhofaza qilinishi zaruriyatini ham taqozo etadi.

Oilalarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish sohasidagi yagona davlat siyosatini amalga vakolatli davlat boshqaruvi organi – Mahalla va oilani qo‘llab-quvvatlash vazirligi hamda mazkur vazirlik huzurida oilaviy hayot, uning barqarorligi, rivojlanish tendensiyasi va muammolarini ilmiy-amaliy tadqiq etish maqsadida “Mahalla va oila” ilmiy-tadqiqot instituti tashkil etildi.[3]

Mamlakatimizda har yili 15 may – “Xalqaro oila kuni” sifatida keng nishonlanib kelinmoqda. Yangi taxrirda qabul qilingan Asosiy Qonunimizning XIV-bobi alohida “Oila”ga bag‘ishlangan 76,77,78,79 va 80-moddalarni o‘z ichiga oladi. Xususan, 76-moddada qayd etilganidek, oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega. O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 11-moddasida, oilaviy huquqlarni himoya qilish sud tomonidan fuqarolik sud ishlarini yuritish qoidalari bo‘yicha, ushbu kodeksda nazarda tutilgan hollarda esa, vasiylik va homiylik organlari yoki boshqa davlat organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Oilaviy huquqlarni himoya qilish ushbu kodeksning tegishli moddalarida nazarda tutilgan usullarda amalga oshiriladi deb ko‘rsatilgan. Fuqarolik ishlari bo‘yicha sudlar tomonidan oilaviy huquqlarni himoya qilish va oilalarni saqlab qolish yuzasidan birqator ishlar amalga oshirib kelinmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 40-moddasida “Sud ishning ko‘rilishini keyinga qoldirib, er xotinga yarashish uchun olti oygacha muhlat tayinlashga haqli.”- deb ko‘rsatilgan.[4]

Konstitutsiyamiz talablariga asosan ko‘pgina qonunlarimiz va kodekslarimizda voyaga yetmaganlarni ijtimoiy himoyalash va ularning huquq hamda erkinliklarini kafolatlovchi normalar nazarda tutilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2021 yil Toshkent
2. <https://kun.uz/news/2022/04/08/oila-va-xotin-qizlar-instituti-tashkil-etilmoqda>
3. 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. 28.01.2022. PF-60-son.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 18.02.2020 yildagi “Jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo‘llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5938-sonli Farmoni

**YANGI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA MILLIY MUNOSABATLARNI
SHAKILLANTIRISH JARAYONIDA
OILANING O‘RNI**

Mamatov Mamadjan Ahmadjanovich

Farg‘ona davlat universiteti, falsafa fanlari doktori, professor

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5604-9749>

Mallayeva Shohida Muqumjon qizi

Farg‘ona davlat universiteti magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yangi O‘zbekistondagi jamiyatning asosiy bo‘gini bo‘lmish oila, uning ma’naviy ildizlarida milliy masalalar, millatlararo munosabatlar dinamikasi har tomonlama o‘rganilib, qardosh millatlar va O‘zbekiston xalqlari aloqalarning tarixiy evolyutsiyasi va hozirgi holatiga alohida e’tibor qaratilgan. Tadqiqot, oiladagi munosabatlar, tarbiya masalasi va eng muhimi milliy masalalarning o‘ziga xos xususiyatlarini va ularning millatlararo totuvlikka ta’sirini o‘rganadi. Qadimdan bir oila bo‘lib yashagan qardosh xalqlar o‘rtasidagi do‘stona va hamkorlik munosabatlarining rivojlanish bosqichlari, shuningdek, ma’naviy va madaniy integratsiya jarayonlari ko‘rib chiqiladi. Millatlararo totuvlikni mustahkamlashda oilaning o‘rni, hamkorlik loyihalari va shaxs kamolotidagi tasiri o‘rganadi.

Tadqiqot, eng avvalo, oiladagi muhitda milliy va etnik munosabatlar kelajagini baholashga qaratilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, mustahkam tarixiy hamkorlikka asoslangan munosabatlar iqtisodiy va madaniy jihatdan mustahkamlanib, bu orqali xalqlar o‘rtasida o‘zaro tushunish va hurmat tuyg‘usi mustahkamlanmoqda.

Kalit so‘zlar: oila, oilaviy muhit, tinchlik, Vatan, diniy bag‘rikenglik, millatlararo totuvlik, milliy urf-odat va an‘analar, shaxs kamoloti.

Abstract: In this article, the family, which is the most important unit of society in Uzbekistan, is comprehensively studied in its spiritual roots, national issues, dynamics of interethnic relations, and special attention is paid to the historical evolution and current state of relations between fraternal nations and the peoples of Uzbekistan. The study examines the specific features of family relations, the issue of upbringing, and most importantly, national issues and their impact on interethnic harmony. The stages of development of friendly and cooperative relations between fraternal peoples who have lived as one family since ancient times, as well as the processes of spiritual and cultural integration, are considered. The role of the family in strengthening interethnic harmony, cooperation projects and its impact on personal development are studied.

The study is aimed, first of all, at assessing the future of national and ethnic relations in the family environment. The results show that relations based on strong historical cooperation are being strengthened economically and culturally, thereby strengthening mutual understanding and respect between peoples.

Keywords: family, family values, peace, homeland, religious tolerance, interethnic harmony, national heritage, customs and traditions, personal development.

Kirish. Vatan. Har bir kishining tug‘ulib o‘sgan shahar va mamalakatini shul kishining vatani deyilur . har kim tug‘ulga o‘sgan yerini jonidan ortiq suyardur. Hatto bu Vatan hiss-tuyg‘usi hayvonlarda ham bor ⁵.

O‘zbekistonda qadimdan oila uning jamiyatdagi o‘rni shaxs kamolotidagi ahamiyati masalasiga jiddiy qaralgan. Har bir oilada o‘zining faqat o‘zigagina xos kichik ammo ahamiyatli qadriyatlari va urf-odatlarini bo‘lgan. Mana shu qadriyatlardan eng muhimi bu mehr, insoniylik, tinchlikparvarlik va yaxshi qo‘shnichilik aloqalaridir. Darhaqiqat o‘zbek oilasi, insoniylik aloqalarini o‘z mahallasi, qishlog‘i, ovuli yaqinida yashovchi insonlar bilan o‘zaro muloqot o‘rnata biladi. U hoh o‘z millatdoshi yoki boshqa millat va ellat vakili bo‘lsin, hoh o‘z dindoshi, hoh boshqa din vakillari bilan yaxshi qo‘shnichilik qarindoshlik aloqalarini yo‘lga qo‘ya oladi. Har qanday vaziyat ularning holidan habar olish, yaxshi va yomon hayotiy vaziyatlar payitida nafaqat ma’nan balki moddiy va ruhan qo‘llab quvatlaydilar. Bu tushunchalar esa eng avvalo oila atalmish maskanda yoshi ulug‘lar tomonidan oila a’zolariga va kelajak avlodlarga singdiriladi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev 1018-yil 24- iyuldagi interviyusida oila va uning ahamiyati haqida shunday deydi “Oila men uchun muqadda. Muqaddasligi shundaki, avvalambor qayerda ishlashidan qatt‘i nazar, kim bo‘lishidan qatt‘i nazar, agar oilada tarbiya, oilada muhit, oilada

⁵ A Avloniy. Tanlangan asarlar 2-jild 2- nashri Toshkent “ma’naviyat”2006. 55-b

halolik, munsabat, tarbiyaga alohida e’tibor bermasa hech qachon natija bo’lmaydi ”⁶- deb takidlaydi . shunday ekan mamlakat ertasi tinchlik va totuvlik ham aynan mana shu jamiyatning asosiy bo’g’ini bo’lgan oila vakillari, ayniqsa yosh avlodlar qo’lidadir. O‘zbekiston millatlararo totuvlikni targ’ib qilish bo’yicha boy tarixiy an’analarga ega. Bugungi kunda yangi O‘zbekiston qurilishida bu tamoyillar oilada milliy qadriyat darajada mustahkamlangan bo’lib, jamiyatning barcha qatlamlari uchun umuminsoniy qadriyatlar asosida uyg’unlikni ta’minlash muhim masaladir. O'zbekiston xalqi birinchi navbatda shaxsiy farovonligini emas, balki oilasi, qarindoshlari, yaqinlari va qo'shnilarining salomatligi va farovonligiga g'amxo'rlik qiladi. Xalqimiz hech qachon o'zlarini boshqalardan ustun qo'ymagan, barcha millatlarga, boshqa konfessiyalar vakillariga nisbatan har doim samiyimiy munsabatda bo'lgan.

Metodlar. Ushbu mavzuni yoritishda qo’llanilishi mumkin bo’lgan asosiy metodlar quyidagilardan iborat:

1. Nazariy metodlar

a) Adabiyotlar tahlili (literatura review)

- O‘zbekistonda millatlararo munosabatlar va diniy bag’rikenglik siyosati haqidagi qonunlar, dasturlar, prezident farmonlari (masalan, "Milliy taraqqiyot strategiyasi", "Yangi O‘zbekiston" konsepsiyasi) tahlili. Ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar.

b) Qiyosiy tahlil

- oilaviy munsabatlarni O‘zbekistonning boshqa viloyatlari (masalan, Qoraqalpog‘iston, Samarqand) yoki chet el tajribasi (Malayziya, AQSh, Yaponiya, Germaniya) bilan solishtirish.

2. Amaliy metodlar

a) Sotsiologik so‘rovlar va intervyular

- Farg‘ona viloyati aholisining turli oilalari orasida anketalar o‘tkazish.

b) Statistik tahlil

- Rasmiy statistik ma’lumotlar (viloyatdagi milliy va diniy tarkib, madaniy tadbirlar hisoboti) ni tahlil qilish.

c) Kuzatuv (monitoring va ekspert baholash)

- Farg‘ona viloyatida yashovchi turli milat oilalarining diniy va milliy bayramlar, forumlar, madaniyat kunlarini kuzatish.

3. Ekspert baholash va case-study (holatlar tahlili)

- Farg‘ona viloyatidagi muvaffaqiyatli amaliyotlarni o‘rganish (masalan, "Do‘stlik maktablari", interkonfessional muloqotlar).

⁶ Sh. Mirziyoyev.gazet..uz 24-iyul 2018-yil.

Munzara. Oilaviy muhit, tarbiyaviy jarayonlar kechadigan ijtimoiy -ma’naviy, axlqiy muhitni ifodalvchin tushunchadir Har qaysi millatning o‘ziga xos ma’naviyati, dunyoqarashi, tasavvuri va etiqodini shakillantirish hamda yuksaltirishda oilaning o‘rni va ta’siri beqiyosdir. Inson qalbi va ongidagi eng sof, pokiza tuyg’ular, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlar, eng avvalo, oila bag’rida shakillanadi.⁷

O‘tkazilga ilmiy tadqiqotlar natijasi shuni ko‘rsatadiki bola o‘z hayoti davomida oladigan axborotning 70% ni 5 yshgacha olar ekan. Insonnig miyasi asosan 3-7 yoshda shakillanishini hisobga oladigan bo‘lsak aynan shu davrda uning ong-u shurida oilaviy muhit ta’sir beqiyos ekanini ko‘rishimiz numkin. Demak bolani juda kichiklik davridan nimaga o‘rgatish , qanday tushuncha va qadriyatlar bilan komol topishi, aynan oilaviy muhit va uning ma’naviyatiga bog‘liq bo‘ladi. Xalqimizga xos asosiy xislatlar ota-ona, bobo-buvi, qarindosh-urug‘lar aralashuvi natijasida shakillanib boradi. Bu vaziyatda urf-odat va qadriyatlarni muqaddas bilish, boshqalarga samimiy yordam berish, yon atrofidagilarni turli shakillarda: millati, tili, dini orqaliy ajratmaslik yoki, kamsitmaslik kabi insonparvarlik xislatlari ham aynan oilada shakillanadi. Bolani vatanparvar va hushxulq bo‘lishga o‘rgatish ota-onaning vazifasi bolsada, uni majburlash asosida buni shakillantirib bo‘lmaydi. Haqiqiy tarbiyachi esa bu fazilatlarni eng avvalo o‘zida shakillantirgan bo‘lish lozim.

Xulosa. Millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik, ijtimoiy hayotning va davlat siyosatining ajralmas qismidir, buni yuksak darajada shakillantirish jamiyatning asosiy bo‘gini bo‘lgan oilada amalga oshirilasa samaraliyroq bo‘ladi, shuningdek, tarixiy jihatdan murakkab ijtimoiy-madaniy ahamiyati bo‘lgan bu sohadagi tajribalar o‘rganish uchun ayniqsa muhim namuna hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadik, Tangi O‘zbekistonda milliy va diniy hamjihatlikni ta’minlash uchun quyidagi choralar muvaffaqiyatli qo‘llanilmoqda:

1. Oila tarbiya o‘chog‘i, shaxs komolati beshigi ekanligi inobatga olinib, amliy say harakatlar davlat siyosati darajasiga ko‘tarilishi amliy ko‘mak bermoqda.
2. Madaniyatlararo muloqotni rag‘batlantirish – mamlakatimizda o‘tkaziladigan ko‘plab festival, bayram va anjumanlar turli millat va din vakillarini yaqinlashtirmoqda.
3. Ta’lim va targ‘ibot ishlari – maktab va oliy o‘quv yurtlarida tolerantlik dasturlari, OAV va ijtimoiy tarmoqlarda tinchlikparvarlik kontenti keng tarqalmoqda.
4. Mahalliy hamjamiyatlar va diniy tashkilotlar bilan hamkorlik – din arboblari, mahalla faollari, oila kattalari bilan olib borilayotgan ishlar samarali natijalar bermoqda.

² Sh. Mirziyoyev.gazet..uz 24-iyul 2018-yil.

³ ma’naviyat asosiy tushunchalar izholiy lug‘ati.Toshkent -2009. G‘G‘ulom. 455- b.

Xulosa qilib aytganda, oiladagi tarbiyaviy munsabatlar millatlararo hamjihatlikda o‘zining ijobiy natijalari bilan O‘zbekistonning boshqa hududlari uchun namunali model bo‘lishi mumkin. Biroq, mavjud kamchiliklarni bartaraf etish uchun izchil va tizimli ishlar olib borish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. A Avloniy. Tanlangan asarlar 2-jild 2- nashri Toshkent “ma’naviyat”2006. 55-b
2. Sh. Mirziyoyev.gazet..uz 24-iyul 2018-yil.
3. ma’naviyat asosiy tushunchalar izholiy lug‘ati.Toshkent -2009. G‘G‘ulom. 455- b. Elektron manbalar:
1. <https://www.Gazeta.uz>
2. <https://www.stat.uz>
3. <https://www.strategy.uz>
4. Markaziy saylov komissiyasining matbuot xizmati ma’lumotlari. 31.10.2024. <https://www.saylov.uz>.

OILA VA JAMIYAT: O‘ZARO BOG‘LIQLIK VA IJTIMOIIY AHAMIYAT

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchi

muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Dilmurodova Muxtaramxon Mirodiljon qizi

Namangan dqavlat pedagogika instituti Kimyo yo‘nalishi 1-kurs talabasi

dilmurodovamuhtaramoy@gmail.com

Annotatsiya:Mazkur maqolada oila va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, oilaning jamiyatdagi ijtimoiy ahamiyati hamda barqaror jamiyat qurilishida oilaning tutgan o‘rni ilmiy-uslubiy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy oila institutidagi o‘zgarishlar va ularning jamiyatga ta’siri haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘z: ijtimoiy institut, jamiyat,sotsiolog,oila, oila funksiyalari, dialogik munosabat,ijtimoiy barqarorlik;

Abstract: This article analyzes the relationship between family and society, the social importance of the family in society, and the role of the family in the construction of a stable society based on a scientific and methodological approach. Changes in the modern family institution and their impact on society are also discussed.

Key words: social institution, society, sociologist, family, family functions, dialogic relationship, social stability;

Аннотация: В данной статье на основе научно-методического подхода анализируются взаимоотношения семьи и общества, социальная значимость семьи в обществе, а также роль семьи в построении стабильного общества. Также обсуждаются изменения в современном институте семьи и их влияние на общество.

Ключевые слова: социальный институт, общество, социолог, семья, семейные функции, диалогические отношения, социальная стабильность;

Kirish

Har qanday jamiyatning taraqqiyot darajasi, avvalo, uning oilaviy munosabatlarga va erkak hamda ayolning jamiyatdagi o‘rniga bergan bahosi bilan belgilanadi. O‘zbekiston Respublikasining 2023-yilda qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida ilk bor gender tengligi alohida e’tirof etilib, har bir insonning huquq va erkinliklari tengligi mustahkamlab qo‘yildi. Jumladan, Konstitutsiyaning 58-moddasida "Davlat ayollarning erkaklar bilan teng huquq va imkoniyatlarga ega bo‘lishini ta’minlaydi" deb belgilanishi bu masalaga bo‘lgan e’tiborning davlat siyosati darajasiga ko‘tarilganidan dalolat beradi.[1]. Shu bilan birga, oila instituti ham Konstitutsiyada mustahkam o‘rin egallagan. 76-moddaga binoan, "Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda u jamiyat va davlat muhofazasidadir.." [2]. Bu esa oilaviy munosabatlarda gender tengligini ta’minlash masalasi faqat shaxsiy emas, balki ijtimoiy va huquqiy masala ekanligini ko‘rsatadi.

Oila — insoniyat tarixining eng qadimiy ijtimoiy institutlaridan biri bo‘lib, jamiyat taraqqiyotining negizini tashkil etadi. Har qanday jamiyatning axloqiy, madaniy va iqtisodiy me’yorlari, avvalo, oilada shakllanadi. Shu boisdan ham mashhur sotsiolog T. Parsonsoining ta’kidlashicha, “Oila jamiyatning kichik modeli bo‘lib, u orqali inson ijtimoiylashadi va o‘z hayot faoliyatini boshlaydi” [3, 45-b.].

Oilaning jamiyatdagi ijtimoiy funksiyalari

Oilaning asosiy funksiyalariga quyidagilar kiradi:

1. **Reproduktiv funksiyasi** – yangi avlodni dunyoga keltirish va uni tarbiyalash.
2. **Ijtimoiylashuv funksiyasi** – bolalarning jamiyat me’yorlari, qadriyatlari va axloqiy tushunchalarini o‘zlashtirishi.
3. **Psixologik qo‘llab-quvvatlovchi funksiyasi** – a’zolarining ruhiy holatini barqarorlashtirish, mehr-oqibat muhiti yaratish.
4. **Iqtisodiy funksiyasi** – moddiy farovonlikni ta’minlash va iste’molni tashkil etish.

Demak, oilaning barqarorligi jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni ta’minlaydi. Aksincha, oiladagi inqiroz holatlari bevosita jamiyatdagi turli muammolarga olib keladi.

XXI asrga kelib oilaviy munosabatlarda muayyan o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Urbanizatsiya, axborot texnologiyalari taraqqiyoti, gender tenglik masalalari, global iqtisodiy inqirozlar oilaviy tuzilma va rol bo‘linishlariga ta’sir ko‘rsatmoqda.

Ba’zi olimlar bu jarayonni “oilaviy institutning transformatsiyasi” deb ataydi [4]. Masalan, A. Giddens o‘z asarlarida zamonaviy oilani “dialogik munosabatlarga asoslangan moslashuvchan birlik” sifatida tavsiflaydi [5].

Oilaning mustahkamligi — jamiyatdagi jinoyatchilik, ishsizlik, zo‘ravonlik, giyohvandlik va boshqa ijtimoiy muammolarning kamayishiga xizmat qiladi. Shu bois jamiyat tomonidan oilani qo‘llab-quvvatlash, yosh oilalarga yordam berish, oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash zarur.

Xulosa. Oila va jamiyat bir-biridan ajralmas tushunchalardir. Mustahkam, sog‘lom, ma’naviyatli oilalar jamiyat barqarorligining asosidir. Shunday ekan, oilani ijtimoiy himoya qilish, uning qadriyatlarini targ‘ib etish har qanday taraqqiyparvar jamiyat uchun ustuvor vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023. X bob, 58-modda.

2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023. X bob, 76-modd.
3. Parsons T. The Social System. New York: Free Press, 1951. – 45-bet.
4. Zdravomyslova E., Temkina A. Sotsiologiya gendera. SPb.: Peterburgskoe Vostokovedenie, 2003.
5. Giddens A. The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Societies. Stanford University Press, 1992.

OILA – DAVLAT SIYOSATINING MUHIM YO‘NALISHI VA ASOSI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi
muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Rahmanova Maftuna

Namangan davlat pedagogika instituti Psixologiya yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash bo‘yicha olib borilayotgan davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari, qonunchilikdagi yangiliklar, amaliy tadbirlar va ularning ijtimoiy hayotga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, oilani ijtimoiy institut sifatida rivojlantirishda davlatning roli yoritiladi.

Kalit so‘z: O‘zbekiston siyosti, oila munosabatlari, jamiyat, demokratiya, huquqiy asos, oila kodeksi, oila barqarorligi;

Abstract: This article analyzes the main directions of the state policy of strengthening the family institution in the Republic of Uzbekistan, legislative innovations, practical measures and their impact on social life. Also, the role of the state in the development of the family as a social institution is highlighted.

Key word: Uzbekistan policy, family relations, society, democracy, legal basis, family code, family stability;

Аннотация: В данной статье анализируются основные направления государственной политики укрепления института семьи в Республике Узбекистан, законодательные новации, практические меры и их влияние на общественную жизнь. Также выделена роль государства в развитии семьи как социального института.

Ключевые слова: политика Узбекистана, семейные отношения, общество, демократия, правовая основа, семейный кодекс, стабильность семьи;

Kirish

Oila har qanday jamiyatning asosi, uni barqaror va sog‘lom holda rivojlantiruvchi ijtimoiy institutdir. Ayniqsa, oila masalasi mustaqil davlatlar siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. O‘zbekiston Respublikasida ham mustaqillikdan so‘ng oilani mustahkamlash, uning huquqiy va iqtisodiy asoslarini rivojlantirish borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. “Jamiyatning har tomonlama taraqqiyoti, eng avvalo, sog‘lom va mustahkam oiladan boshlanishi shubhasizdir”, – deb ta’kidlaydi Prezident Shavkat Mirziyoyev [1].

1. O‘zbekistonda oilaviy siyosatning huquqiy asosi

O‘zbekiston Respublikasida oilani davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilovchi bir qator muhim huquqiy hujjatlar mavjud:

- **O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining** 63-moddasida: *“Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini bo‘lib, davlat uni himoya qiladi”* deb qayd etilgan [2].
- **“Oila kodeksi”** (1998 y.) – oilaviy munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy huquqiy hujjatdir.
- 2022-yilda Prezident Farmoni bilan tasdiqlangan **“Oila va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish strategiyasi”** – zamonaviy davrda oilani har tomonlama rivojlantirishni maqsad qilgan hujjatdir.

2. Oila va ijtimoiy barqarorlik

Ijtimoiy barqarorlik, ma’naviyat, sog‘lom turmush tarzining rivojlanishi to‘g‘ridan-to‘g‘ri oilaning sog‘lomligiga bog‘liqdir. O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, davlat tomonidan olib borilayotgan oilaviy siyosat:

- ayollar va yoshlarni qo‘llab-quvvatlash dasturlari,
- kambag‘allikni qisqartirish maqsadida ajratilayotgan subsidiyalar,
- nikohdan oldingi tibbiy ko‘rikni majburiy qilish,
- mehr-oqibat, oila mustahkamligini targ‘ib etuvchi ma’rifiy ishlarga asoslanadi.

Ijtimoiy sotsiolog M. Karimovanning fikricha, *“Oilaviy siyosat – bu nafaqat qonunchilikni takomillashtirish, balki ijtimoiy madaniyatni yuksaltirishning samarali vositasidir”* [3, 118-b.].

3. Oila va gender tengligi

Oila siyosatining yana bir muhim jihati bu – gender tengligini ta’minlash, ayollarning siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy hayotdagi ishtirokini kengaytirishdan iborat. 2019-yilda *“Gender tengligi to‘g‘risida”*gi qonunning qabul qilinishi bu boradagi muhim qadam bo‘ldi.

YUNISEF hisobotlariga ko‘ra, O‘zbekistonda ayollar va qizlarning ta’lim, tibbiyot, tadbirkorlik va oilaviy hayotdagi faolligi oshib bormoqda [4].

Xulosa qilib aytganda O‘zbekiston Respublikasida olib borilayotgan davlat siyosatida oila instituti markaziy o‘ringa ega. Oila nafaqat shaxsning tarbiyasi, balki jamiyatning ma’naviy va iqtisodiy barqarorligiga xizmat qiladigan poydevordir. Shunday ekan, oilani qo‘llab-quvvatlovchi dasturlar, qonunlar va ijtimoiy loyihalar orqali barqaror, sog‘lom jamiyat sari dadil odimlanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. *“Yangi O‘zbekiston – inson qadrini ulug‘lash va xalqimiz farovonligini ta’minlash yo‘lida”*. – T.: O‘zbekiston, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: Adolat, 2023.
3. Karimova M. *“Oila va jamiyat: sotsiologik tahlil”*. – Toshkent: Ijtimoiy fikr, 2020.
4. UNICEF Uzbekistan Country Programme Document 2021–2025. – www.unicef.org/uzbekistan/

YANGI O‘ZBEKISTONDA OILALARNI MUSTAHKAMLASH ISTIQBOLLARI

Amirxo‘jayev Shukurjon Qurbonovich

Andijon davlat universiteti Ijtimoiy iqtisodiyot fakulteti MG‘MAXT kafedrası mudiri

PhD, dotsenti

Insoniyat tarixining barcha davrlarida ham oilaning o‘rni muhim ahamiyat kasb etadi. Tarixan va tadrijiy jihatdan O‘zbekistonda oila har doim ham shaxsni, ham umuman jamiyatni himoya qilish, xavfsizligini ta’minlash va rivojlantirish manbai bo‘lib kelgan. Bugungi kunda O‘zbekistonda oilaning rivojlanishi Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida va 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi doirasida global darajada ko‘rib chiqilmoqda. Xususan, mamlakatda oilani mustahkamlash bo‘yicha chora-tadbirlar kambag‘allikni bartaraf etish, iqtisodiy salohiyatni ko‘paytirish va ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya va bandlik, shuningdek, iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashish va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi qator masalalarni hal etish bilan bir qatorda amalga oshirilmoqda.

Oila farovonligini ta’minlashda oilaviy tarbiyaning ham ahamiyati muhimdir. Bugungi kunda o‘zining tarbiyaviy yo‘nalishida oila milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o‘zaro uyg‘un holda olib bormoqda. Biroq milliy qadriyatlarni umuminsoniy qadriyatlardan ustun biladiganlar ham yo‘q emas, albatta. Bu esa shahar boshqaruvida og‘riqli nuqta bo‘lib, ba’zi hollarda ajrimlarga sabab bo‘lmoqda. Oilada milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg‘un bo‘lishi natijasida oila farzandlari har qanday ijtimoiy va iqtisodiy shart-sharoitlarda o‘zlarini yo‘qotib qo‘ymasligini ta’minlaydi. O‘zbekiston Respublikasida oilani mustahkamlash, sog‘lom va baxtli onalik va bolalik uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish haqida g‘amxo‘rlik qilish masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Milliy qadriyatlarga asoslangan va xalqaro huquq normalari va talablariga javob beradigan nikoh va oilaviy munosabatlar hamda oila a‘zolari o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilik bazasi doimiy ravishda takomillashtirilmoqda. So‘nggi yillarda mamlakatimizda muvaffaqiyatli amalga oshirilayotgan davlat dasturlari oilani mustahkamlashga qaratilmoqda. Mamlakatimizda oilani qo‘llab-quvvatlash va mustahkamlash maqsadida qator normativ-huquqiy hujjatlar, jumladan, O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasi, “Fuqarolarning reproduktiv salomatligini muhofaza qilish to‘g‘risida”, “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonliklardan himoya qilish to‘g‘risida”, “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarning kafolatlari to‘g‘risida” gi Qonunlar, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” Farmoni qabul qilindi, ijtimoiy rehabilitatsiya

va moslashtirish tizimini takomillashtirish, oilaviy-maishiy zo‘ravonlikning oldini olish chora-tadbirlari ishlab chiqilmoqda.

Agar jamiyat va davlatning oilaviy siyosati oilaning uzluksiz rivojlanishining asosiy sharti sifatida uning sub’yektivligini shakllantirishga, shuningdek, uni ijtimoiy-iqtisodiy qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan bo‘lsa, oilaning doimiy ravishda o‘zgarib turadigan tashqi sharoitlarga moslashish jarayoni tezroq va muvaffaqiyatli bo‘ladi.

Prezidentimiz Shavkat Miromonovich tomonidan 2018-yil 27 iyunda «O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori bilan konsepsiyaning ustuvor vazifalari va amalga oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar tasdiqlandi. Mazkur konsepsiyaning amalga oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar belgilangan bo‘lib, unda oila institutini mustahkamlashning institutsional va huquqiy asoslarini takomillashtirish, ijtimoiy sheriklikni kuchaytirish, qiyin hayotiy sharoitga ega oilalar to‘g‘risidagi ma’lumotlarni o‘z vaqtida olish maqsadida «Oila» markazining yagona idoralararo axborot bazasini yaratish ko‘zda tutilgan.

Konsepsiyada nikohdan oldin tibbiy ko‘rikdan o‘tish tizimini takomillashtirish, erta va qarindoshlar o‘rtasidagi nikohlarning, tug‘ma nuqsonlar bilan bolalar tug‘ilishining oldini olish bo‘yicha chora-tadbirlarni kuchaytirish masalasiga ham ahamiyat berilgan. Shuningdek, oilalarda ichki oilaviy va shaxsiy munosabatlarni, xususan ota-ona va farzandlar, er va xotin, qaynona va kelin o‘rtasidagi munosabatlarni yaxshilash, oilada mojaroli va og‘ir turmush sharoitlarini amaliy hal qilish mexanizmlarini joriy etish ko‘zda tutilgan.

Oila qancha mustahkam bo‘lsa, jamiyat ham shunchalik mustahkam bo‘ladi va rivojlanadi. Shuning uchun ham Birlashgan Millatlar Tashkilotninig Bosh Assambleyasi 1994 yildan e’tiboran har yili 15 may kunini Xalqaro oila kuni sifatida nishonlashga qaror qilgani bejiz emas. “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi”ning 16-moddasida shunday deyilgan: Balog‘atga yetgan erkaklar va ayollar irqi, millati va diniga qarab biror bir cheklovlersiz nikohdan o‘tish va oila qurish huquqiga egadirlar. Ular nikohdan o‘tayotganlarida ham, nikohda bo‘lgan vaqtda ham va nikoh bekor qilinayotganda ham bir xil huquqlardan foydalanadilar. 2019 yildan boshlab har yili 15 mayda O‘zbekistonda Xalqaro oila kuni nishonlanadi.

Oilalarda tashkil etilayotgan tarbiya o‘zining tub mohiyatiga ko‘ra milliy xususiyatlarni namoyon etish bilan birga ijtimoiy maqsadning amalga oshishiga xizmat qiladi. Mamlakatimizning taraqqiy etish yillarida oila muammolari va oila tarbiyasini tashkil etishda samaradorlikka erishish masalalarining tadqiq etilishiga davlat siyosati darajasida ahamiyat berib kelinmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev “Hayot oldimizga yana qancha sinov va muammolarni qo‘yishi mumkin va biz har qanday holatga tayyor turishimiz zarur. Lekin

qanchalik qiyin va murakkab bo‘lmasin, demokratik islohotlar yo‘lidan hech qachon ortga qaytmaymiz. Oldinga, faqat oldinga qarab boramiz. Va biz bunga har tomonlama qodirmiz. Chunki bugungi xalqimiz – kechagi xalq emas. Bugungi O‘zbekiston ham – kechagi O‘zbekiston emas” – deb ta’kidlab o‘tdilar.

Mazkur g‘oyalar, davlat siyosatini yorituvchi manbalarda ham o‘z aksini topdi. Xususan, murojaatnomada oilaning jamiyatda tutgan ijtimoiy mavqeyi, uning demokratik va insonparvarlik g‘oyalariga asoslanuvchi jamiyatni barpo etishdagi roli aniq ifodalab berilgan. Chunonchi, oila – ma’naviy-axloqiy tarbiyaning eng muhim ijtimoiy omillaridan biridir. Chunki oila – jamiyat negizi bo‘lib, ko‘p asrlik mustahkam ma’naviy tayanchlarga ega. Milliy madaniyatimizga xos bo‘lgan ilk tushunchalar, avvalo, oila muhitida singadi. Bu jarayon bobolar o‘giti, ota ibrat, ona mehri orqali amalga oshadi.

Oila va uni boshqarish masalalari Abdurauf Fitrat tomonidan yaratilgan “Oila yoki oila boshqarish tartiblari” asarining asosiy g‘oyasi sifatida tanlangan bo‘lib, unda muallif asosiy e’tiborni uylanish, umr yo‘ldoshi tanlash, oilaviy hayotni yo‘lga qo‘yish, oila a’zolarining ahil bo‘lishlari, oilaviy farovonlikni ta’minlash shartlari, farzand tarbiyasi, ota-onalarning haq-huquqlari va hokazolarga qaratadi. Asarda, shuningdek, oila tarbiyasini yo‘lga qo‘yishda qo‘llaniluvchi uslublar borasida ham so‘z yuritiladi. Tushuntirish, hikoya qilish, namuna ko‘rsatish, rag‘batlantirish, bolani haqoratlash va qo‘rqitishdan saqlanish kabi uslublardan foydalanish oilada bolalar tarbiyasini tashkil etishda samarali ekanligiga e’tibor qaratiladi. Muallifning qayd etishicha, “ertak orqali bo‘lsa ham ularga (bolalarga) doim fidokor odamlar haqida, muruvvatli shaxslarning fe’llari haqida, mo‘min va Allohdan qo‘rquvchi odamlar haqida hikoya qilib, yaxshi amallarning foydasini eslatib turish lozim. Dev-u pari, jin va cho‘l-u biyobonlar haqidagi qissalarni bolalarga aytmanlgar. Yomon xulq va ishyoqmaslikning zararlari haqida bolalarga aytib berish va zehniga buni joylash ota-ona uchun ajibdur. Bunday qissa va hikoyalar vaqt o‘tishi bilan eslaridan chiqsa, ta’siri zehnlari qoladi va hayotlariga katta ta’sir ko‘rsatadi”.

Oila qanday bo‘lsa, jamiyat ham shunday bo‘ladi. Oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish ko‘pgina omillar ta’sirida tarkib topadi. Bu omillarning asosi oilaviy munosabatlar xarakteri, ota-onalarning shaxsiy namunasi, ulardagi umumta’lim darajasi va saviyasi hamda ularning madaniyati va oilaviy hayotning tashkil eta olishidan iborat. Ma’naviy-axloqiy tarbiya odam axloqini kamolga yetkazish demakdir, ya’ni odamni shunday tarbiya qilish kerakki, uning fe’li va amali o‘ziga ham, boshqalarga ham foydali va manfaat keltiradigan bo‘lsin. Oilaning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeyi, oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish va uning samaradorligini ta’minlash, farzandlar tarbiyasini tashkil etishda

qo‘llaniluvchi uslublar, oilaning muqaddasligi va jamiyatning asosi, oilada amalga oshirilayotgan tarbiya mazmunida farzandlarning aqliy, ma’naviy-axloqiy kamoloti jamiyat taraqqiyotini ta’minlovchi muhim omil ekanligi e’tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Kengashining qarori, 07.01.2021 yildagi 681-IV-son. <https://lex.uz/docs/-5280079>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 02.02.2018 yildagi PF-5325-son. <https://lex.uz/docs/-3546742>
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 01.03.2022 yildagi PF-81-son. <https://lex.uz/ru/docs/-5884143>
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2018-yil 27-iyundagi PQ-3808-son Qarori.
5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Kengashining qarori, 07.01.2021 yildagi 681-IV-son. <https://lex.uz/docs/-5280079>
6. T.T.Madumarov. O‘zbekistonda oila nikoh masalalari. (Ilmiy va amaliy qo‘llanma). Toshkent 2018. 42-bet

GLOBALLASHUV ZAMONIDA OIL AVA JAMIYATNING O‘RNI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi

muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Sultonaliyeva Mashhura

Namangan Davlat Pedagogika Instituti talabasi

sultonaliyamashura@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada zamonaviy dunyoda oilaning jamiyatdagi asosiy o‘rni va jamiyatning rivojlanishiga qo‘shgan hissasi bayon etilgan. Shuningdek umumbashariy, milliy va asosiy qadriyat ekanligiga keng urg‘u berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Jamiyat, milliy, qadriyat, ma’naviy - ma’rifiy, oila, etika, qarindoshlar, oila kodeksi, oilaviy muhit do‘stlar.*

Abstract: *This article describes the main role of the family in society and its contribution to the development of society in the modern world. It is also widely emphasized that it is a universal, national and basic value.*

Key words: *Society, national, value, spiritual - educational, family, ethics, relatives, family code, family environment, friends.*

Аннотация: *В данной статье описывается основная роль семьи в обществе и ее вклад в развитие общества в современном мире. Также широко подчеркивается, что это универсальная, национальная и базовая ценность.*

Ключевые слова: *Общество, национальное, ценности, духовно-воспитательное, семья, этика, родственники, семейный кодекс, семейная среда, друзья.*

Mustaqilligimiz yillarida hukumatimiz tomonidan oilaga ahamiyat qaratilib, oilaga e’tiborimizni tubdan o’zgartirish, oilalarni avvalo ijtimoiy jihatdan himoyalash, e’zozlash, qo’llab-quvvatlash – bugungi kunimiz uchun va ertangi istiqbolimiz uchun naqadar muhim va dolzarb ekanligini yaxshi tushunishimiz va anglashimiz darkor.

Oilani muqaddas maskan sifatida e’zozlash, oilada tinchlik-osoyishtalik, farovonlik muhitini qaror toptirish xalqimizga azaldan xos bo’lgan fazilatlaridir. Oila va oilaviy jamiyat har qanday inson hayotida quriladigan eng muhim poydevor hisoblanadi. Shu o’rinda birinchi prezidentimiz shunday aytib o’tganlar “Bu yorug’ dunyoda hayot borekan, oila bor. Oila bor ekan, farzand deb atalmish bebaho ne’mat bor. Farzand bor ekan, odamzot hamisha ezgu orzu va intilishlar bilan yashaydi”[1] deya aytgan fikrlarida ham oilaning ahamiyatini ko’rishimiz mumkin.

Shaxsning shakllanishi oilada boshlanadi. Oilaviy jamiyat yaxlit tabiatning uyg’un rivojlanishi uchun zarur ko’nikmalarni singdiradi. Shaxsning shakllanishi oilada boshlanadi. Musulmonlarning muqaddas kitobi Qur’oni Karimda ham jamiyatning tarkibiy qismlaridan biri bo’lmish oila haqida ko’plab oyatlar keltirilgan, ularda oilaning muqaddasligi, uning gunohlardan qaytaruvchiligi, oila a’zolarining o’zaro bir-birlariga munosabati haqida bayon etiladi. So’zimizning isboti o’laroq payg’ambarimizning quyidagi hadisni esga olsak: “Xoy yigitlar jamoasi! Sizlardan kim oila harajatlariga qodir bo’lsa uylansin. Chunki oila ko’zni tiyuvchi, gunohdan saqlovchi omildir. Kim qodir bo’lmasa, unga ro’za tutish lozimdir...”[2]

Oilada eng muhimi nima? Bu savolga hech kim aniq javob bera olishi qiyin. G’amxo’rlik va ishonchmi? Fidoyilik va mehnatsevarlik? Oilaviy an’analarga rioya qilishmi? Balkim Sevgidir? Oila va oilaviy jamiyat doimo chambarchas bog’liq va bir-birisiz mavjud emas. Agar oila bo’lmasa, oilaviy jamiyat tabiiy ravishda o’z ma’nosini yo’qotadi. An’anaviy oilaviy jamiyat g’amxo’rlik va sevgiga asoslanadi. Oilaning bosh sarboni ota bo’lsa, ona oilaning tinchligini mustahkamlovchi, unda voyaga yetayotgan farzandlarlar tarbiyasi bilan shug’ullanuvchi, mehr-muhabbat ulashuvchi muqaddas zot sanaladi. Azaldan oila-muqaddas dargoh, nikoh esa buzilmas rishta sanaladi. Oila mustahkam, tinch, halol va pok bo’lsa, jamiyat ham osoyishta, mustahkam, farovon bo’ladi. Aksincha, oilalarda parokandalik, buzg’unchilik bo’lsa, o’sha jamiyat buziladi, tichlik, hotirjamlik yo’qoladi, u oqibatda chuqur tanazzulga yuz tutadi. Baxtli oilalar tufayli baxtli jamiyat vujudga keladi.

Hammamizga ayon bo’lishi tabiiyki, oila sog’lom ekan- jamiyat mustahkam, jamiyat mustahkam ekan-mamlakat barqarordir. Ma’naviy hayotimizni yuksaltirish haqida gapirganda, mahallaning roli va ta’siri xususida to’xtalish, albatta, o’rinlidir. Xalqimizga xos o’zini o’zi boshqarish tizimining bu noyob usuli qadim-qadimdan odamlarning nafaqat tilida, balki dilida, butun hayotida chuqur joy egallagani bejiz emas. Davlatchiligimiz tarixida birinchi marta “mahalla” tushunchasi Konstitutsiyamizga kiritilib, uning jamiyat boshqaruvidagi o’rni va maqomi qat’iy belgilab qo’yilgan [3].

Oila va jamiyat abadiy bir-biri bilan chambarchas bog’langan va alohida mavjud emas. Agar oila yo’q bo’lsa, unda oilaviy yo’nalish bexosdan o’z ahamiyatini yo’qotadi. Agar biz har bir oilaning oilaviy jamiyati haqida gapiradigan bo’lsak, unda hamma uchun farq qiladi. Ba’zilar ota-onaga, qarindoshlik, turmush qurish, sog’liq kabi jamiyatni ta’kidlashadi. Bolalarning ahamiyati - bu

jamiyat, qarindoshlar va do‘stlar, shuningdek shaxsning bolalarga, oiladagi ma’lum bir bolalarga bo‘lgan munosabatining ijobiy darajasi. Oila uchun hayotdagi asosiy jamiyat, barcha oila a’zolarining hamjihatligini, ishonchini va sevgisini mustahkamlaydigan muayyan axloqiy tamoyillarga rioya qilishga intiladi. Oila a’zolaridagi sevgi - bu oilaning muhim qadriyatidir va agar siz ushbu tuyg‘uni saqlab qolishni istasangiz, oilangizga ularni sevishingizni eslatib turing. Sevgi haqida gapirish faqat so‘zlar emas, balki choy ichish va sovuq qish oqshomida suratga tushish, sham yorug‘ida kechki ovqat, oilada sayr qilish. Madaniyatni, xususan ma’naviy madaniyatni bilmasdan, o‘rganmasdan turib, ma’naviy meros to‘g‘risida gapirish ancha mushkul. Chunki, ma’naviy meros ma’naviy madaniyat doirasiga kiradi. Bolalar uchun oila deyarli butun dunyo.

Oilaviy jamiyat va urf-odatlar hayotning dastlabki yillarida nafaqat jismoniy dunyo, balki his-tuyg‘ular dunyosi haqida ham bilimning asosiy manbai hisoblanadi. Bolaning oilasida o‘rganadigan har bir narsasi o‘ziningdunyoqarashiga asos bo‘ladi. Shuning uchun baxtli oilalar jamiyat uchun sog‘lom avlodning manbai hisoblanadi. Har bir millatning ma’naviy boyligi milliy va umuminsoniy jamiyatning birligidan tashkil topadi.

Ma’naviy meros o‘tmishning yutug‘i. Uni to‘la, odilona egallash va rivojlantirish esa hozirgi avlodning vazifasidir. O‘z madaniy merosini, jamiyatini bilmaslik yoki mensimaslik manqurtlikdir. Ularni boyitib, yuksak darajaga ko‘tarishga intilmaslik esa millat va uning istiqloli uchun fojeadir. Ma’naviyati yuksak darajada rivojlangan insongina istiqlol, vatanimizning ulug‘ bir kelajagi uchun mehnat qilishga o‘zida kuch va qudrat topa oladi.

Shaxs ma’naviyati dastlab oila sharoitida shakllanadi va jamiyat ma’naviyatini belgilovchi mezon sifatida namoyon bo‘ladi. Shu boisdan, madaniy merosdan, bugungi kun jamiyatidan tug‘ri foydalana olish, tarixdan to‘g‘ri xulosa chiqara bilish, o‘z tarixiga va bugungi ahvoliga, madaniy merosi va ma’naviy jamiyatiga, diniga va ahloqiga, mavjud siyosiy va huquqiy amaliyotiga, turmush tarziga tanqidiy ko‘z bilan qaray olish – mustaqillikni mustahkamlashning muhim ma’naviy asosidir. Mana shu ma’naviy asos har bir ota-ona, oilaga kirib borsagina oila ma’naviyati qaror topishi tabiiydir. Aksincha bo‘lsa, oiladagi har bir yoshni jamiyatimizda bo‘layotgan o‘zgarishlarni noto‘g‘ri talqin etishga olib keladi.

O‘zbek oilasida vataniga, xalqiga, oilasiga, istiqlol g‘oyalariga sadoqatli, fidokor, mustaqil fikrlaydigan, dunyo qarashi keng, e’tiqodi yuksak, iqtidorli, tashabbuskor, mas’uliyatli, ma’naviy va jismoniy barkamol avlodni voyaga yetkazish kelajagi buyuk O‘zbekistonning gullab-yashnashi uchun garovdir.

Yuksak ma’naviyatga ega ota-ona oilaning mohiyati, qadri, burch, mas’uliyat, oila vazifalari, oilada barkamol farzand tarbiyasi, oilani moddiy jihatdan ta’minlash, uning osoyishtaligini saqlash kabi vazifalarni anglab yetadi va unga amal qiladi. Yuksak ma’naviyatli ota-ona farzandlarini insonparvar, vatanparvar, axloqiy jihatdan pok, bilimli, kamtar, oliyjanob qilib tarbiyalaydi. Yana shuni ham alohida ta’kidlash joizki, oila jamiyati - bu barcha oila a’zolari hurmat qiladigan, oilaviy munosabatlar uchun mustahkam poydevor bo‘lgan fazilatlar, xususiyatlar, harakatlar. Yaqinlar bilan doimiy muloqot, do‘st odamlarning yaqin qarindoshlari yaqin ekanligiga ishonch hissi odamda xotirjamlikni uyg‘otadi. U har doim har qanday hayotiy vaziyatda ularning yordamiga umid qilishi mumkin. Birgalikda o‘tkaziladigan dam olish hayotdan haqiqiy zavq olish usulidir.

Xalqimizda shunday milliy odat, an’anava fazilatlar borki, ular boshqa xalqlarda yo‘qligidan tashqari insoniyat ma’naviyatining nodir zarvaraqlari sifatida boshqalarda hayrat

uyg‘otishga imonim komil. O‘zbek xalqi azaldan jamoa tuyg‘usiga moyil, — degan edi I.A.Karimov. – Bizlar to‘yda ham, azada ham yonma-yon turib, oddiy kunlarda ham bir-birining holidan xabar olib, kattaning hurmatini, kichikning izzatini joy-joyiga qo‘yib, beva-bechoralarning, yetimesirlarning boshini silab, xullas, odamgarchilikni barcha narsadan ustun qo‘yib yashagan insonlarning farzandlari bo‘lamiz».[4] Jamoaga suyanish va jamoatchilik fikrini hurmat qilish xalqimizning eng olijanob fazilatidir. Buni mahallalardagi ijtimoiy-axloqiy rasm-rusumlar isbot qilib kelmoqda. Birgina to‘y marosimimizning o‘zini milliy fazilatlarimizning guldastasi desa bo‘ladi.

O‘zbek xonadonidagi birorta to‘y kengashsiz, maslahatsiz o‘tmaydi. Hatto kelin va kuyov tanlashdan boshlanadigan odatlarimiz ham kelajakdagi yosh oilaning tinch-totuvligini nazarda tutadi: kimning farzandi, ota-onasi qanday odamlar, mahalla-kuyda obrusi qanaqa, mustaqil oila tebratib ketishga qurbi yetadimi, yomon qiliq, yoki odatlari yo‘qmi, qarindoshurug‘lari qanday odamlar, hatto avlodajdodlarida biror anduhik alomatlari bo‘lmaganmi? Bu savollarga ijobiy javob olingachgina ikki tomon o‘z rozi-rizoligini beradi. Bunday odatlarimizning nimasi yomon? ha, deb bunday savollar bilan kelin yo kuyov izlansa, yoshlarning mustaqilligi, muhabbati poymol etilmaydimi, degan fikrlar bo‘lishi mumkin. To‘g‘ri, ba‘zan ota-ona obro‘si muhabbatdan ustunlik qilgan dalillar uchraydi. Lekin, umuman olganda, sinab-surishtirgan oilalarning qudachiligi, ota-onalar bosh-qosh bo‘lgan to‘y-u tomoshalarning natijasi yaxshi bo‘lishi hammaga ayon.

Milliy urf-odatlarimiz, ota-bola, qaynona-kelin, qarindosh-urug‘chilik va hokazo ma’naviy ziynatlarimizni o‘ylasak, ko‘z oldimizga birinchi galda Abdulla Qodiriyning «O‘tgan kunlar» romani keladi. Nazarimda, o‘zbek xalqining milliy fazilatlarini ulug‘lovchi, uni dunyodagi eng nozikta‘b xalqlar qatoriga olib chiqib, ko‘z-ko‘z qilgan bu romanga teng keladigan asar hamon yaratilgani yo‘q.

O‘quvchilar hatto etnografik yo‘nalishda bo‘lsa-da, milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ularini o‘yg‘otadigan o‘zbekona asarlarga chanqoq bo‘lib yurgandek tuyuladi.

Xulosa. Qisqacha xusosa qilib shuni aytishim mumkinki, oila jamiyatning, asosiy bo‘g‘ini hisoblanadi. Doim jamiyatning rivojlanishiga oila katta rol o‘ynaydi. Shuning uchun oilaning psixologiyasi, ma’naviyti va qadriyatiga katta e’tibor berish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. “Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch” kitobi uchun o‘quv qo‘llanma. Toshkent “Yangiyo‘l poligraf servis”. 2015- 18-b.
2. Shorahmetova U.Sh. Oila huquqi. Darslik TDYU nashriyoti, T-2016-51-b.
3. “Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch” kitobi uchun o‘quv qo‘llanma. Toshkent “Yangiyo‘l poligraf servis” 2015-19-b
4. F.M.Otaxo‘jayev, Sh.R. Yo‘Ldosheva, “Oila huquqi”, Toshkent:“Adolat”. 2007 - yil. 78-79-b.
5. O‘zbekiston respublika oila kodeksi 1998 - 234-235-m.

KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA OILA, JAMIYAT VA PSIXOLOGIYANING TA’SIRI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti “Falsafiy va tarixiy fanlar” kafedrası o‘qituvchisi
muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Namangan Davlat Pedagogika instituti Psixologiya yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Tursunov Begijon Murodjon o‘g‘li

Annotatsiya. Ushbu maqolada korrupsiyaga qarshi kurashishda oila, jamiyat va psixologiyaning o‘rni tahlil qilinadi. Oilaning farzand tarbiyasidagi roli, jamiyatdagi axloqiy me‘yorlarning ahamiyati va inson psixologiyasining korrupsion harakatlarga ta’siri yoritib berilgan. Maqolada korrupsiyaga qarshi kurashda har bir insonning mas’uliyati va hissasi muhim ekani ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: korrupsiya, oila tarbiyasi, jamiyat, psixologiya, halollik, mas’uliyat, axloqiy qadriyatlar.

Abstract. This article analyzes the role of family, society and psychology in the fight against corruption. The role of the family in raising children, the importance of moral standards in society, and the influence of human psychology on corrupt actions are highlighted. The article emphasizes the importance of the responsibility and contribution of each person in the fight against corruption.

Key words: Corruption, family upbringing, society, psychology, honesty, responsibility, moral values.

Абстрактный. В данной статье анализируется роль семьи, общества и психологии в борьбе с коррупцией. Выделены роль семьи в воспитании детей, значение моральных норм в обществе и влияние психологии человека на коррупционные действия. В статье подчеркивается важность ответственности и вклада каждого человека в борьбе с коррупцией.

Ключевые слова: Коррупция, семейное воспитание, общество, психология, честность, ответственность, моральные ценности.

Kirish. Korrupsiya har bir jamiyat uchun jiddiy tahdid hisoblanadi. U nafaqat iqtisodiy rivojlanishga to‘sqinlik qiladi, balki jamiyatning axloqiy qadriyatlarini yemiradi, adolat va tenglik tamoyillarini zaiflashtiradi. Korrupsiyaga qarshi kurash nafaqat davlat organlarining vazifasi, balki har bir inson, oila va jamiyatning umumiy majburiyatidir. Shuningdek, inson psixologiyasi ham bu jarayonda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada korrupsiyaga qarshi kurashishda oila, jamiyat va psixologiyaning o‘rni yoritib beriladi.

Korrupsiyaga qarshi kurashish, avvalo, shaxs tarbiyasidan boshlanadi. Oila insonning eng birinchi ijtimoiylashuv muhitidir. Farzand oilada qanday qadriyatlarni ko‘rsa, keyinchalik jamiyatda ham shu asosda harakat qiladi. Halollik, mehnatsevarlik, mas’uliyat kabi sifatlar, ayniqsa, ota-onaning o‘rnak ko‘rsatishi orqali shakllanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, korrupsion harakatlarga moyillik ko‘pincha yoshligida axloqiy qadriyatlar yetarli shakllanmagan shaxslarda uchraydi. [1]. Shuning uchun ota-onalar farzandlariga to‘g‘ri va halol yo‘l bilan muvaffaqiyatga erishish mumkinligini doimo tushuntirib borishlari zarur. Ularni korrupsiyadan tiyilish, mehnatga hurmat, atrofdagilar bilan halol munosabat o‘rnatishga o‘rgatish jamiyatning sog‘lom rivojlanishida katta rol o‘ynaydi. Korrupsiya oilaviy qadriyatlarga ham tahdid soladi,

chunki bola ota-onasining yolg‘onini, pora berishini ko‘rsa, bu uni ham shunday yo‘l tutishga o‘rgatadi. Jamiyatda odob-axloq me‘yorlari, ijtimoiy qoidalar va umumiy madaniyat odamlarning xulq-atvoriga ta’sir ko‘rsatadi. Agar jamiyatda korrupsiya keng tarqalgan bo‘lsa va unga ko‘z yumulsa, bu barcha qatlamlarga salbiy ta’sir qiladi. Masalan, yoshlar davlat tizimida faqat tanish-bilish orqali ishga kirish mumkin deb hisoblashadi yoki ayrim odamlar pora bermasdan ish bitmaydi deb o‘ylashadi [2]. Shu sababli, jamiyatda korrupsiyaning zararini tushuntiradigan targ‘ibot-tashviqot ishlari olib borish, korrupsiya faktlarini fosh etish va halollikni qadrlash muhim hisoblanadi. Har bir fuqaroda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabat shakllanishi kerak. Shu bilan birga, ta’lim tizimida, ayniqsa maktab va oliy o‘quv yurtlarida korrupsiyaga qarshi maxsus darslar, treninglar, seminarlar o‘tkazish yoshlar ongida bu illatga nisbatan immunitet hosil qilishga yordam beradi.

Inson psixologiyasi korrupsion harakatlarda muhim omillardan biri hisoblanadi. Ba’zan odamlar o‘zini oqlash mexanizmini ishga solib, «boshqalar ham shunday qilayapti», «men qilmasam, boshqa birov qiladi» degan fikrlar bilan harakat qiladilar [3]. Bu — psixologik himoya shakllaridan biridir. Korrupsiyani kamaytirish uchun shaxsiy ong va mas’uliyatni oshirish lozim. Psixologlar halollik va mas’uliyat hissini rivojlantirish, shaxsning ichki motivatsiyasini shakllantirish bo‘yicha maxsus mashg‘ulotlar o‘tkazishni tavsiya etishadi. Shuningdek, o‘z qadriyatini his qilgan inson jamiyatdagi yomon illatlarga qarshi turish qobiliyatiga ega bo‘ladi. Korrupsiya faqat tashqi nazorat va jazolar bilan emas, balki ichki ong, e’tiqod, psixologik barqarorlik bilan ham yengiladi. Shu sababli shaxsiy rivojlanish, o‘zini anglash va ijobiy shaxs sifatida shakllanish korrupsiyaga qarshi kurashning muhim qismi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, korrupsiyaga qarshi kurash ko‘p qirrali jarayondir. Bu yo‘lda davlat organlari va qonunlarning roli albatta muhim, biroq oila, jamiyat va inson psixologiyasining ta’siri ham beqiyosdir. Farzand tarbiyasida halollikni singdirish, jamiyatda korrupsiyaning salbiy oqibatlarini tushuntirish va shaxsiy ongni oshirish orqali bu illatga qarshi samarali kurashish mumkin. Har bir inson o‘zidan boshlasa, jamiyat ham asta-sekin poklanib boradi. Korrupsiyani yengish uchun har bir qatlam oiladan tortib davlat organlarigacha hamkorlikda harakat qilishi zarur. Zero, sog‘lom jamiyat halollik, ishonch va adolat ustiga quriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. «Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch». Toshkent, 2008.
2. Shavkat Mirziyoyev. «Oliy Majlisga murojaatnoma», 2023 yil.
3. Transparency International. «2024 yilgi Korrupsiya Persepsiyasi Indeksi».
4. Azizxo‘jaeva N.N.«Pedagogika». Toshkent, 2010.
5. Psixologiya asoslari bo‘yicha maqolalar, www.psychologytoday.com.

ZAMONAVIY OILADA MA’NAVIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION MEXANIZMLARI

Zaynobidinova Naima Inomidinova

Namangan davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi, f.f.n

Po‘latov Muxriddin Sadridin o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ijtimoiy tarmoqlar va zamonaviy texnologiyalarning oila mustahkamligiga ta’siri ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil etilgan. Oiladagi kommunikatsiya, ishonch, mehr-muhabbat kabi omillarga texnologiyalar qanday ta’sir ko‘rsatayotgani ko‘rsatib beriladi. Shu bilan birga, salbiy va ijobiy jihatlar misollar orqali asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: oila, ijtimoiy tarmoqlar, texnologiyalar, kommunikatsiya, ishonch, raqamli madaniyat.

Abstract. This article analyzes the impact of social networks and modern technologies on family stability from both theoretical and practical perspectives. It examines how technologies influence communication, trust, and emotional bonding within the family. Both positive and negative aspects are illustrated with examples.

Keywords: family, social networks, technologies, communication, trust, digital culture.

Аннотация . В данной статье проанализировано влияние социальных сетей и современных технологий на прочность семьи с научно-теоретической и практической точек зрения. Рассматриваются аспекты влияния технологий на семейную коммуникацию, доверие и взаимопонимание. Приводятся как положительные, так и отрицательные примеры.

Ключевые слова: семья, социальные сети, технологии, коммуникация, доверие, цифровая культура.

Kirish. Zamonaviy texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar inson hayotining deyarli barcha jabhalariga, xususan, oilaviy munosabatlarga chuqur va kompleks ta’sir ko‘rsatmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, smartfonlar, planshetlar, internetga yuqori tezlikda ulanadigan qurilmalarning kundalik hayotga kirib kelishi natijasida, insonlar orasidagi muloqot shakllari tubdan o‘zgarmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar (masalan, Facebook, Instagram, Telegram, TikTok va boshqalar) bugungi kunda ko‘plab oilalarda asosiy axborot manbai, muloqot vositasi va ko‘ngilochar platforma sifatida foydalanilmoqda. Oila esa, har qanday jamiyatning asosiy ijtimoiy instituti bo‘lib, u ishonch, mehr, o‘zaro hurmat, hamkorlik va muloqotga tayanadi. Bu qadriyatlar orqali jamiyatda barqarorlik, avlodlar orasida bog‘liqlik va sog‘lom muhit shakllanadi. Biroq, raqamli texnologiyalarning haddan tashqari ko‘p qo‘llanilishi ushbu qadriyatlarga sezilarli darajada ta’sir o‘tkazmoqda. Jumladan, oilaviy a’zolar orasida bevosita muloqot kamayib, virtual muloqotga tayanish holatlari ko‘paymoqda. Bu esa uzoq muddatda psixologik yaqinlikni susaytirishi, ishonch inqirozini keltirib chiqarishi va hatto ajralishlar sonining ortishiga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, texnologiyalar orqali tarqalayotgan turli xil madaniy va axloqiy qadriyatlar, bolalar va yoshlarning ijtimoiy ongini shakllantirishda kuchli rol o‘ynamoqda. Shu sababli, zamonaviy oilalarda raqamli vositalardan foydalanish madaniyati, onlayn axborotga nisbatan tanqidiy yondashuv va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish chegaralarini belgilash muhim masalaga aylanmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyev o‘zining “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asarida: “Oila – bu muqaddas dargoh. Undagi sog‘lom muhit jamiyatimiz taraqqiyotining asosiy poydevoridir”, – deya alohida ta’kidlaydi[1]. Bu fikr texnologik taraqqiyot sharoitida oilaviy qadriyatlarni saqlab qolish va mustahkamlash uchun muvozanatli yondashuv zarurligini ko‘rsatadi. Shu bois, mazkur maqolada ijtimoiy tarmoqlar va zamonaviy texnologiyalarning oila mustahkamligiga ijobiy va salbiy ta’siri ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Ijtimoiy tarmoqlar va zamonaviy texnologiyalarning oilaviy munosabatlarga ta’siri bugungi kunda ko‘plab tadqiqotlar markazida turibdi. Turli ilmiy manbalarda bu mavzu psixologik, sotsiologik, pedagogik va axloqiy nuqtai nazardan tahlil etilgan. Prezident Shavkat Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asarida ham oilaviy qadriyatlar davlat taraqqiyotining asosi sifatida ko‘riladi. U oilaviy tarbiyani kuchaytirishda raqamli axborot makonidagi xavflarga qarshi immunitet shakllantirish zarurligini ta’kidlaydi. R. Xasanov (2021) o‘zining “Oila va jamiyat: ijtimoiy-psixologik tahlil” nomli asarida oilaviy muhitda kommunikatsiya va ishonchning ahamiyatini chuqur yoritadi. U zamonaviy texnologiyalar insonlar orasidagi bevosita muloqotni kamaytirayotganini ta’kidlab, oilada hissiy bog‘liqlikni tiklash uchun ma’naviy qadriyatlar asosida muloqotni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

M. Abdullaeva (2022) tomonidan olib borilgan izlanishlarda esa raqamli vositalarning oila a’zolari o‘rtasidagi aloqa sifatiga bo‘lgan ta’siri chuqur tahlil qilingan. U so‘rovnomalar asosida xulosa qilib, ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanilgan taqdirda ular tarbiyaviy va axborot almashinuvi jihatidan foydali bo‘lishi mumkinligini ta’kidlaydi. Shuningdek, xorijiy tadqiqotchilar ham bu borada muhim ishlar qilgan. D. Boyd (2014) “It’s Complicated” nomli kitobida internet orqali o‘zaro muloqot qilayotgan yoshlar va ularning oilaviy munosabatlarga qanday ta’sir ko‘rsatayotganini yoritadi. U onlayn tarmoqdagi faoliyatning murakkab sotsiopsixologik jarayonlarga sabab bo‘layotganini ta’kidlaydi.

S. Turkle (2011) esa “Alone Together” asarida texnologiyalarning insoniy aloqalarga salbiy ta’sirini ochib beradi. Uning fikricha, raqamli muloqot chuqur hissiy aloqalarni siqib chiqarib, odamlarni yolg‘izlikka olib kelishi mumkin. Mahalliy mualliflardan A. Qodirov (2023) yoshlar va ijtimoiy tarmoqlar mavzusini o‘rganib, oila ichidagi ishonch muhitiga zarar yetkazuvchi omillarni sanab o‘tadi. U oilalarda raqamli madaniyat yetishmovchiligi borligini va bu holat mojarolarga sabab bo‘layotganini ko‘rsatadi. Shu manbalar asosida aytish mumkinki, ijtimoiy tarmoqlarning oilaviy hayotga ta’siri turlicha bo‘lib, ular ijobiy va salbiy natijalarga olib kelishi mumkin. Muhimi, texnologiyalardan oqilona foydalanish va raqamli madaniyatni rivojlantirish orqali oilaviy barqarorlikka erishish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda quyidagi metodlar qo‘llanildi:

Kontent-tahlil: ijtimoiy tarmoqlarda oila mavzusidagi postlar va munosabatlar o‘rganildi, shu bo‘yicha xulosalar va natijalarga kiritildi[2].

Ilmiy adabiyotlar sharhi: o‘zbek, rus va xorijiy manbalardagi maqolalar tahlil qilindi.

Tahlillar va natijalar

Kontent-tahlil shuni ko‘rsatdiki, oilaviy muammolar ko‘p hollarda ijtimoiy tarmoqlarda oshkora muhokama qilinadi, bu esa xususiy hayotga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Oila mustahkamligi muhim ijtimoiy qadriyat bo‘lib, uning zaiflashuvi jamiyat barqarorligiga tahdid soladi. Ijtimoiy tarmoqlarning tezkor rivojlanishi va ularning kundalik hayotga chuqur kirib borishi oilaviy

aloqalarga ijobiy va salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu maqolada ushbu masalaning dolzarbligi, mavjud ilmiy izlanishlar va ijtimoiy kuzatuvlar asosida ochib beriladi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev o‘zining asarlarida: "Oila — bu muqaddas dargoh. Undagi sog‘lom muhit jamiyatimiz taraqqiyotining asosiy poydevoridir",— deya ta’kidlab o‘tgan (*Yangi O‘zbekiston strategiyasi*, 2021). Bu fikr oilani mustahkamlashda ma’naviy, axloqiy va raqamli muhitni uyg‘unlashtirish muhimligini ko‘rsatadi.

Darhaqiqat ijtimoiy tarmoqlarning salbiy jihatlari bilan bir qatorda ijobiy jihatlari ham mavjud bo‘lib ushbu tadqiqot orqali shu jihatlarni ham ochib berilgan: Uzoqda yashovchi qarindoshlar bilan aloqa saqlash imkoniyatini ham yaratib beradi. Bundan tashqari oila a’zolari o‘rtasidagi tezkor muloqot imkoni, ma’naviy-ma’rifiy kontentlar orqali tarbiya berish imkoniyatini beradi. Shu bilan birga salbiy jihatlari ham mavjud bo‘lib haddan tashqari ko‘p vaqt onlayn o‘tkazilishi oilaviy suhbat va birgalikdagi faoliyatni kamaytiradi. Bundanda xavfliroq maxfiylik darajasining pasayishi va begona insonlar bilan munosabatlar oilaviy ishonchga zarar yetkazadi.

Xulosa. Ijtimoiy tarmoqlar va zamonaviy texnologiyalar bugungi raqamli asrda inson hayotining ajralmas bir qismiga aylangan. Ular hayotni yengillashtirish, muloqotni tezlashtirish, axborotni tezkor yetkazish va olam bilan bog‘lanish imkonini berayotgan bo‘lsa-da, bu vositalarning oilaviy munosabatlarga ta’siri har doim ham bir tomonlama emas. Ushbu maqola tahlillariga ko‘ra, texnologik vositalar oila a’zolari orasidagi muloqot, ishonch, hissiy yaqinlik va hamkorlikka ijobiy hamda salbiy jihatdan ta’sir ko‘rsatmoqda.

Ijobiy tomondan, ijtimoiy tarmoqlar uzoqda yashovchi qarindoshlar bilan aloqa o‘rnatish, onlayn tarzda o‘zaro fikr almashish, oilaviy tadbirlar fotosuratlari va xotiralarini baham ko‘rish imkonini bermoqda. Shuningdek, pedagogik va ma’naviy kontentlar orqali farzand tarbiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatuvchi resurslarga ega[4].

Shu bilan birga, haddan ortiq internet va tarmoqlarda vaqt o‘tkazish, virtual hayotga mukkasidan ketish, notanish insonlar bilan ortiqcha muloqot qilish, oilaviy muammolarni jamoatchilikka oshkora qilish kabi omillar oilaning ichki muhitini izdan chiqaradi[5]. Muloqotning samarasizligi, ishonch tanqisligi, hissiy aloqaning susayishi va oilaviy mas’uliyatning pasayishi kabi xavfli oqibatlar kuzatilmoqda.

Tadqiqotlar va so‘rovnomalar shuni ko‘rsatmoqdaki, ko‘plab oilalarda bu muammo yetarlicha anglanmaydi va texnologiyalarning salbiy oqibatlari kechikkan holda seziladi. Shuning uchun har bir oila a’zosi, ayniqsa ota-onalar raqamli madaniyatni o‘zlashtirishi, farzandlariga axborot xavfsizligini tushuntirishi va texnologiyalardan foydalanuvchi sifatida o‘z faoliyatini ongli ravishda boshqarishi zarur.

Prezident Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, oila jamiyat poydevori bo‘lib, uni mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishidir. Raqamli transformatsiya jarayonida bu ustuvorlikni texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish – dolzarb vazifa. Shunday ekan, raqamli vositalardan foydalanishda ijtimoiy mas’uliyatni oshirish, sog‘lom raqamli muhitni shakllantirish va oilada yuzma-yuz muloqotni kuchaytirish orqali mustahkam, sog‘lom va barqaror oilalarni yaratish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021.

2. Karimov I.A. *O‘zbekiston: Milliy istiqlool, iqtisod, siyosat, mafkura*. – Toshkent: O‘zbekiston, 1996.
3. Xasanov R. *Oila va jamiyat: ijtimoiy-psixologik tahlil*. – Toshkent: Ijtimoiy fanlar nashriyoti, 2021.
4. Abdullaeva M. Raqamli texnologiyalar va oila kommunikatsiyasi // *Ma’naviyat va zamon*. – 2022. – №3. – B. 45–50.
5. Boyd D. *It’s Complicated: The Social Lives of Networked Teens*. – New Haven: Yale University Press, 2014.
6. Turkle S. *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. – New York: Basic Books, 2011.
7. Qodirov A. Ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar va oilaviy munosabatlarga ta’siri // *O‘zbekiston ijtimoiy hayoti*. – 2023. – №1. – B. 28–34.
8. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari. – 2022 yil. – www.stat.uz

OILA TIPOLOGIYASI VA FUNKSIYALARINING O‘ZIGA XOS TALQINI

Muhammadjonova Muxlisa Akmaljon qizi

Namangan Davlat Pedagogika instituti O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola hozirgi zamon oilalarining tipologiyasi va funksiyalarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Shu bilan birgalikda maqolada oilalarning funksional imkoniyatlariga ko‘ra darajalari hamda noto‘liq oilalar shakllanishining o‘ziga xos ko‘rinishlariga ham to‘xtalib o‘tilgan. Xususan, maqolada oila ma’lum bir tuzilma va xususiyatlarga ega tizim sifatida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada oilaning asosiy funksional, muammoli, disfunktsional, biologik-reproduktiv, iqtisodiy, tarbiyaviy va ijtimoiy, emotsional va psixogigiyenik, himoya funksiyasilari atroflicha talqin qilinadi.

Kalit so‘zlar: oila, oila tipologiyasi, ahil oila, funksional oilalar, muammoli oilalar, iqtisodiy funksiya, emotsional va psixogigiyenik funksiya, disfunktsional, biologik-reproduktiv.

Аннотация. Статья посвящена анализу типологии и функций современных семей. При этом в статье затрагиваются также уровни семей по их функциональным возможностям и специфические проявления формирования неблагополучных семей. В частности, в статье рассматривается семья как система, обладающая определенной структурой и характеристиками. В статье также подробно раскрыты основные функциональные, проблемные, дисфункциональные, биолого-репродуктивные, экономические, воспитательно-социальные, эмоционально-психогигиенические, защитные функции семьи.

Ключевые слова: семья, типология семьи, гармоничная семья, функциональные семьи, проблемные семьи, экономическая функция, эмоционально-психогигиеническая функция, дисфункциональная, биолого-репродуктивная.

Annotation. This article is devoted to the analysis of the typology and functions of modern families. At the same time, the article also touches upon the levels of families according to their functional capabilities and the specific manifestations of the formation of dysfunctional families. In particular, the article considers the family as a system with a certain structure and

characteristics. The article also provides a detailed interpretation of the main functional, problematic, dysfunctional, biological-reproductive, economic, educational and social, emotional and psycho-hygienic, protective functions of the family.

Keywords: family, family typology, harmonious family, functional families, problematic families, economic function, emotional and psycho-hygienic function, dysfunctional, biological-reproductive.

Oila – jamiyatning ajralmas bo‘lagi. Biror bir xalq, millat yoki jamiyat yo‘qki, u o‘zining rivojlanish tarixida va taraqqiyot istiqbolini belgilashda oila va uning atrofidagi muammolarni, qadriyatlarini inobatga olmagan bo‘lsa. Har qanday istiqbol oilaning manfaatlaridan ayro tasavvur qilinmaydi. Zero, har bir inson uchun oila – bu umrning boshlanishi, barcha narsalarning muqaddimasidir. Qolaversa, har bir inson o‘z baxti va saodatini eng avvalo oilasi bilan bog‘laydi, ya’ni, o‘z uyi, oilasida baxtli bo‘lgan insongina o‘zini to‘laqonli bahtiyor his etadi.

Oila murakkab ijtimoiy guruh bo‘lib, biologik, ijtimoiy, axloqiy, ideologik va psixologik munosabatlarning uzviy birlashuvi natijasida vujudga keladi. Psixologiya fanining yosh sohalaridan biri – oila psixologiyasi hisoblanadi. Oila psixologiyasining rivojlanishi va unga turli sohalar mutaxassislari – psixiatrlar, psixoterapevtlar, o‘qituvchilar, shifokorlar hamda ijtimoiy xodimlar tomonidan qiziqishning ortishi zamonaviy oila boshidan kechirgan inqiroz tufayli yuzaga keladi.

Adabiyotlar tahlilida zamonaviy oila inqirozi demograflar fikricha, institutsional inqiroz, ya’ni oilaning ijtimoiy institut sifatidagi inqirozi, birinchi navbatda, eng muhim va asosiy funksiyalardan biri reproduktivlik hisoblangan oilaning “jamiyatning bir qismi” deb atalishida namoyon bo‘ladi.[1]

Oilalar turli xil bo‘lishi mumkin. Ularni turli mezonlarga ko‘ra tasniflash mumkin, shuning uchun bu masala bo‘yicha turli xil yondashuvlar mavjud. Oila turlari klassifikatsiyasiga ko‘ra hozirgi zamon oilasi “Monogam oila” lardan iboratdir. Biroq hozirgi zamon monogam oilasi ham o‘z navbatida bir-biridan tuzulishi, tarkibi, mohiyati va boshqa xususiyatlariga ko‘ra yana bir qator turlarga bo‘linadi. Hozirgi zamon oilalarning qanday turlarga ega ekanligi va ularning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini bilish, ularga xos muammolarni o‘rganish, oilaviy hayotda ro‘y berishi mumkin bo‘lgan noxushliklarni oldini olish imkonini beradi.

Oila uni xarakterlovchi turli mezonlarga ko‘ra quyidagilarga farqlanadi:

1. To‘liqligiga ko‘ra: to‘liq, noto‘liq va qayta tuzilgan (ikkinchi nikoh) oilalar.
2. Bo‘g‘inlar soniga ko‘ra: nuklear (ota-ona va bolalardan iborat bo‘lgan) va ko‘p bo‘g‘inli (ikki va undan ortiq avloddan iborat oila a‘zolari birga yashovchi) oilalar.
3. Bolalar soniga ko‘ra: farzandsiz, bir bolali, ikki bolali, 3—4 bolali, 5 va undan ortiq bolali oilalar. Turli mamlakatlarda bu mezonlar turlichadir. Masalan, AQSH, Fransiya, Germaniya, Gretsiya, Rossiya va boshqa rivojlangan davlatlarda 3—4 bolali oilalar ko‘p bolali oilalar hisoblanadi. O‘zbekistonda bunday oilalar farzandlar soni o‘rtacha bo‘lgan oilalar sarasiga kiradi.
4. Er-xotinning ijtimoiy kelib chiqishiga ko‘ra: ishchilar, dehqonlar, xizmatchilar, ziyolilar oilasi, aralash tipdagi oila.
5. Er-xotinning ma‘lumot saviyasiga ko‘ra: oliy ma‘lumotlilar, o‘rta-maxsus, o‘rta, tugatilgan o‘rta, maxsus yordamchi maktab ma‘lumotiga ega bo‘lgan qayliqlardan tashkil topgan oila.

6. Oilaning «yoshiga» ko‘ra: yosh oila (1 yilgacha, 3—5 yil-lik, 6—10 yillik turmush tajribasiga ega bo‘lgan oilalar), o‘rta yoshdagi oila, yetuk yoshdagi oila (qariyalar oilasi).
7. Qayliqlarning ota-ona oilasi (ota-onasi)ning moddiy ta’minlanganlik darajasi jihatidan qudalarning bir-biriga mos ekanligi yoki ular orasida katta tafovut mavjudligi bo‘yicha bir-biriga mos va mos bo‘lmagan oilalar.
8. Regional jihatlariga ko‘ra: shahar, qishloq, aralash tipdagi oila.
9. Nikohdan qoniqqanlik saviyasiga ko‘ra, ajralish saviyasida — nikohdan qoniqqanlik darajasi quyi saviyada bo‘lgan oila, o‘rta saviyada va nikohdan qoniqqanlik darajasi yuqori saviyadagi oila.
10. Oilada ayol yoki erkak yetakchiligiga ko‘ra: er yetakchi bo‘lgan oila, xotin yetakchi bo‘lgan oila, er va xotin yetakchilikni birga bajaradigan (biarxat) oila.
11. Oilada er-xotin orasidagi munosabatlariga ko‘ra: avtoritar, demokratik, liberal, aralash tipdagi oilalar.
12. Er-xotinlarning millatiga ko‘ra: bir millatli yoki baynalmilal oilalar. Baynalmilal oilalarni o‘z navbatida ikkiga bo‘lish mumkin:
 - dini, urf-odatlar yoki tili bir guruhga kirgan millat vakillari orasida nikohlar, masalan, o‘zbek-tojik, o‘zbek-qozoq, o‘zbek-turkman, rus-ukrain, o‘zbek-tatar va boshqalar;
 - dini, urf-odatlar yoki tili bir guruhga kirmagan millat vakillari orasidagi nikohlar, masalan, o‘zbek-rus, o‘zbek-ukrain, o‘zbek-eston, o‘zbek-nemis va boshqalar.
13. Yuridik rasmiylashtirilganligiga ko‘ra: sinovdagi oila (birga yashashadi, ammo hali nikohni rasmiylashtirmagan, chunki bir-birlarini norasmiy nikohda sinashayapti), rasmiylashtirish arafasidagi oila (birga yashashadi, oila qurish maqsadi aniq, ammo ayrim obyektiv sabablarga ko‘ra rasmiylashtirish kechiktirilayapti), nikohdagi oila, nikohdan tashqari oila (ayrim erkak kishilarning ikkinchi, uchinchi, yuridik jihatdan norasmiy oilasi). Nikohdan tashqari oilalarning ayrimlari pinhona bo‘lsa, ko‘pchiligi haqida erkak kishining birinchi oilasi va qarindoshlari bilishadi.[2]

O‘zbek oilasining yuqoridagi ijtimoiy-psixologik klassifikatsiyasi, ularga xos psixologik xususiyatlar mutaxassis (sotsiolog, psixolog)lar tomonidan ilmiy o‘rganilishi va yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda xizmat qilishi kerak.

Mualliflar oilalarni funksional imkoniyatlariga ko‘ra quyidagilarga ajratadilar:

funksional oilalar – bu muammolardan ta’sirlanmagan de fakto oilalar. Bu oilalar bolaning hayoti va farovonligiga to‘g‘ri g‘amxo‘rlik qiladi;

muammoli oilalar – bu ba’zi yoki barcha funksiyalarda buzilishlar mavjud bo‘lgan oilalar. Biroq bu buzilishlar bolaning oila tizimi va rivojlanishiga tubdan xavf tug‘dirmaydi. Ushbu “to‘siq”larga qaramay, oila o‘z kuchlari va vaqti-vaqti bilan tashqi aralashuv orqali o‘z muammolarini hal qila oladi va qoplaydi, bir martalik yoki qisqa muddatli, disfunktsional (nosog‘lom) oilalar – oilaga bevosita tahdid soladigan jiddiy buzilishlarga ega oilalardir. Bu tabiatning buzilishlari endi oilani mustaqil boshqara olmaydi, shuning uchun oilaga tashqaridan yordam berish kerak;

disfunktsional oilalar – bu o‘z vazifalarini bajarishni butunlay to‘xtatadigan va bolaga jiddiy zarar yetkazadigan yoki unga xavf tug‘diradigan oilalar. Zaif oilalarni qo‘llab-quvvatlash (tuzatish) bu borada ma’nosiz va keraksizdir. Yagona yechim – bolani muqobil oilaviy parvarishga jalb qilish. Oilaning asosiy vazifalariga e’tibor qaratish kerak: bolalarni tarbiyalash (birinchi navbatda), keyin kattalar oila a’zolarining ehtiyojlarini qondirishlari zarur.[3]

Har bir oila ijtimoiy tizim struktura sifatida jamiyat oldida ma’lum bir funksiyalarni bajaradi. Oilaning ijtimoiy funksiyalari haqida gapirganda, bir tomondan, jamiyatning oilaga ta’sirini, ikkinchi tomondan esa umumiy ijtimoiy tizimda oilaning o‘mini, oilaning hal qiladigan ijtimoiy (jamoatchilik) funksiyalarini hisobga olish lozim. Barcha oldingi jamiyatlarda oila quyidagi asosiy funksiyalarni bajargan: iqtisodiy, reproduktiv, tarbiyaviy, rekreativ, kommunikativ, reguliyativ.[4]

Oilaning iqtisodiy funksiyasi uning asosiy funksiyalaridan biri hisoblanadi. Oila iqtisodiy, byudjeti, daromadini rejali sarflash, kundalik xarajatga, zarur buyumlarga pul ajratish, bir necha yildan so‘ng olinadigan narsalarga mablag‘ yig‘ish, tejab ro‘zg‘or yuritish er-xotinning katta tairiba, malakaga ega bo‘lishlariga bog‘liq. Shuningdek, oilada o‘sayotgan bola ham mana shu malaka va ko‘nikmalarga ega bo‘lib borishi zarurligini unutmaganda holda bolaga iqtisodiy masalalarni hal etishni o‘rgatib borish lozim.

Oilaning muhim bo‘lgan funksiyalaridan yana biri bu uning reproduktiv (jamiyatning biologik uzluksizligini ta’minlash, bolalarni dunyoga keltirish) funksiyasidir. Bu funksiyaning asosiy mohiyati inson turini davom ettirishdan iboratdir. Oila vazifasi faqatgina yangi avlodni dunyoga keltiribgina qolmasdan, ularni insoniyat paydo bo‘lgan davrdan boshlab yashab kelayotgan ilmiy va madaniy yutuqlari bilan tanishtirish, ularning salomatligini saqlab turishdan ham iboratdir. Tabiatan berilgan avlod qoldirish instinkti odamda farzand ko‘rishga, ularni o‘stirishga va tarbiyalashga bo‘lgan ehtiyojga aylanadi. Bu ehtiyojlarni qondirmasdan turib, kishi odatda o‘zini baxtiyor his qila olmaydi.

Oilaning muhim ahamiyatga ega bo‘lgan yana bir funksiyasi tarbiyalash funksiyasidir. Bolalarning aqliy, jismoniy, axloqiy, estetik tarbiyasiga oilada asos solinadi. Oila inson deb ataluvchi binoning faqat poydevorini qo‘yish bilan cheklanmasdan, balki uning so‘nggi g‘ishtini qo‘yilguncha javobgardir. Ota-ona — san’atkor, bola — san’at asari, tarbiya jarayoni esa san’atning o‘zidir. Mustaqillikka erishganimizdan so‘ng milliy qadriyatlarimizning tiklanishi va xalqimiz azaldan saqlab kelayotgan milliy urf-odatlarimiz, an’analarimiz (bola tarbiyasida ota-onadan tashqari, buvi-buva, qarindosh-urug‘, mahallaning ham ta’siri) bu borada katta ahamiyatga ega. Lekin ba’zan oila tarbiyaviy funksiyasining susayishi va targ‘ibot-tashviqot ishlarining kamligi natijasida oila a’zolari xulqida yomon odatlarimlar ta’siriga berilish, ma’naviy buzqlik yo‘liga kirish) paydo bo‘lishi tashvishlanarli hollardan biridir.

Oilaning kommunikativ funksiyasi oila a’zolarining o‘zaro muloqot va o‘zaro tushunishga bo‘lgan ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi. Psixologik tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, turli ijtimoiy orientatsiyalar, ustanovkalar, hissiy madaniyat, odamning axloqiy, ma’naviy va psixologik salomatligi oiladagi o‘zaro, ichki muloqot xarakteri, oiladagi katta a’zolarining muloqotda psixologik ustanovkalarni namoyon qilishlari, oiladagi axloqiy-psixologik iqlimga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqdir.

Nikoh-oila munosabatlari yuzaga kelgan dastlabki, ibtidoiy zamonlardan buyon unga xarakterli bo‘lib kelgan xususiyatlardan biri, undagi shaxslararo munosabatlar talablaridan biri uni o‘z a’zolarining axloqiypsixologik himoyalashini ta’minlash, shuningdek bolalarga va mehnatga yaroqsiz yoki keksa qarindoshlarga moddiy va jismoniy yordam ko‘rsatish kabilardan iborat bo‘lib kelgan. Bu holat o‘z navbatida oilaning asosiy funksiyalaridan yana birini, uning rekreativ funksiyasini tashkil qiladi. Oilaning rekreativ o‘zaro jismoniy, moddiy, ma’naviy va psixologik yordam ko‘rsatish, bir-birining salomatligini mustahkamlash, oila a’zolari dam olishini tashkil etish funksiyasidir. Bu funksiya keyingi yillarda yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Hozirgi zamon oilasining tobora ahamiyati ortib borayotgan funksiyalaridan biri uning felitsitologik funksiyasidir (italyancha «felitsite» — baxt). Shaxsiy baxtga erishishga intilish oilaviy munosabatlar tizimida ko‘p jihatdan hal qiluvchi bo‘lib bormoqda. Oilada er-xotinning bir-birini to‘liq tushunishi — ularning o‘zlarini baxtli his qilishlarini ta’minlaydi. Shuningdek, o‘zidagi mavjud tabiiy-ijodiy imkoniyatlar (iqtidor)ni ro‘yobga chiqarish, jamiyat va oila doirasida sarflash ham insonga o‘zini baxtli his qilish imkonini beradi.

Oilaning regulativ funksiyasi oila a‘zolari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni boshqarish tizimini, shuningdek birlamchi ijtimoiy nazoratni, oilada ustunlik va obro‘ni amalga oshirishni o‘z ichiga oladi. Bunda kattalar tomonidan yosh avlodni nazorat qilish va ularni moddiy hamda ma’naviy tomondan qo‘llab-quvvatlash nazarda tutiladi. O‘tgan zamonlarda oilaning boshqarish funksiyasi ma’lum darajada rasmiy tarzda belgilab ham qo‘yilgan. Unga ko‘ra oilada kim oila boshlig‘i bo‘lishi, uning obro‘si va ustunligi qayd etilgan va oilaning shu a‘zosi (asosan ota) butun umri davomida o‘z farzandlari va oila a‘zolari xatti-harakati, xulqi uchun javobgar bo‘lgan. Ota-onasiga bo‘ysunmaganlarni jazolash hollari ham nazarda tutilgan.

Relaksatsiya funksiyasi oila a‘zolarining jinsiy, emotsional faoliyatini, ruhiy-jismoniy quvvatini, mehnat qobiliyatini yana qayta tiklash demakdir. Ma’lumki, fan-texnika taraqqiyotining hozirgi bosqichida ishlab chiqarish munosabatlarining jadallashuvi, xalq xo‘jaligining turli jabhalarida yangi texnologiyalarining joriy etilishi va shu kabi qator omillar inson ruhiyatiga oldingilariga qaraganda ko‘proq jismoniy, ruhiy zo‘riqishlar bermoqda. Bugungi va ertangi kun sanoati, ishlab chiqarishi ishchi xodimdan bor imkoniyatini safarbar qilib, butun vujudi bilan ishlashni va o‘zining kasb-hunar mahoratini muntazam oshirib borishni taqazo qiladi.

Xulosa qilib aytganda, oila turli shakllarda bo‘lishi mumkin, biroq uning jamiyatdagi barqarorlik, qadriyatlar uzluksizligi va insoniy munosabatlarni shakllantirishdagi o‘rni doimo markaziy ahamiyat kasb etadi. Har bir davr o‘ziga mos oila modelini yaratadi, biroq uning asosiy vazifalari o‘z mohiyatini yo‘qotmaydi. Oila o‘z taraqqiyotining turli bosqichlarida tavsiflab o‘tilgan funksiyalar ustuvor o‘ringa ko‘tariladi, mazkur funksiyalarning o‘rin almashishi jamiyatda sodir bo‘layotgan o‘zgarishlar bilan chambarchas bog‘liq ekanligini alohida ta’kidlab o‘tish zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. https://oriens.uz/media/journalarticles/127._Arapbayeva_Damegul_Kurbanovna_894-901.pdf
2. Karimova V.M. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2008.-170b.
3. Oila ensiklopediyasi [Matn] / Tuzuvchilar: Akramova F.A., Bilolova Z.B., Jovliyev I.S. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy
4. G‘. B. Shoumarov. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Sharq, 2010
5. G‘oziyev E.G‘. Sotsial psixologiya. – Toshkent: Noshir, 2012.
6. https://oriens.uz/media/journalarticles/127._Arapbayeva_Damegul_Kurbanovna_894-901.pdf
7. <https://oilamalaka.uz/wp-content/uploads/2024/03/oila-institut.pdf>

YUSUF HOS HOJIBNING O‘ZBEK ADABIYOTIDAGI O‘RNI

Xoliqberdiyeva Elmira Ismoil qizi

Namangan davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi

KBTSCU guruh 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Yusuf hos Hojibning o‘zbek-turk adabiyotiga qo‘shgan hissasi, hayoti va ijodi, ilmiy merosi, hamda mashhur “Qutadg‘u Bilig” asarining mazmun-mohiyati, uning tuzilishi va asosiy g‘oyalari haqida batafsil so‘z boradi.*

Kalit so‘zlar: *Yusuf hos Hojib, adabiy meros, axloqiy tushuncha, qadriyatlar, g‘oyalar, asar, ta’limot, ta’limiy qarashlar.*

Annotation: *This article discusses in detail Yusuf Hos Hajib's contribution to Uzbek-Turkish literature, his life and work, his scientific legacy, as well as the content, structure, and main ideas of the famous work "Kutadgu Bilig".*

Key words: *Yusuf Hos Hajib, literary heritage, moral concept, values, ideas, work, teachings, educational views.*

Аннотация: *В данной статье подробно рассматривается вклад Юсуфа Хос Хаджиба в узбекско-турецкую литературу, его жизнь и творчество, его научное наследие, а также содержание, структура и основные идеи знаменитого произведения «Кутадгу билиг».*

Ключевые слова: *Юсуф Хос Хаджиб, литературное наследие, нравственная концепция, ценности, идеи, творчество, учения, воспитательные взгляды.*

Yusuf hos Hojib (1029–1085) o'zbek va turk adabiyotining yirik namoyandalaridan biri hisoblanadi. Uning asarlari, ayniqsa, "Qutadg'u Bilig" (yoki "Baxtni Topish" degan ma'noni anglatadi) asari O'rta Osiyo adabiyotida katta ahamiyatga ega bo'lib, nafaqat o'z zamonida, balki keyingi avlodlarga ham katta ta'sir ko'rsatdi. Maqolada Yusuf hos Hojibning o'zbek adabiyotidagi o'rnini, uning adabiy merosi va ta'siri haqida tahlil qilamiz. Yusuf hos Hojibning eng mashhur asari "Qutadg'u Bilig" bo'lib, bu asar turk tilida yozilgan birinchi nasriy asar hisoblanadi. "Qutadg'u Bilig" asari, aslida, davlat boshqaruvi, axloqiy qadriyatlar, bilim va ma'rifat haqida yozilgan didaktik bir asardir. Unda nafaqat o'z davri, balki umuman insoniyat uchun muhim bo'lgan axloqiy va siyosiy g'oyalar hamda ularning o'rni haqida so'z yuritiladi. Ushbu asar o'zbek adabiyotining rivojlanishida alohida o'rin tutadi, chunki unda zamonaviy davlat boshqaruvi, adolat va ilmning o'rni haqida juda muhim fikrlar mavjud. Yusuf hos Hojibning asarlari tili va uslubi juda boy va mohiyatga to'la. U turk tilini juda yuksak darajada ishlatgan, unda o'z davrining lug'at boyligi va sintaksisiga mukammal ega bo'lgan. Shuningdek, Yusuf hos Hojibning asarlarida o'zbek tilining rivojlanishiga katta hissa qo'shganligi ko'rinadi. "Qutadg'u Bilig" asari orqali o'zbek tili adabiy tilda shakllanishda muhim rol o'ynagan va uni kengroq jamoatchilikka tanitishga yordam bergan. Adabiyotdagi filosofik va axloqiy g'oyalar ham muhim o'rin tutadi. Yusuf hos Hojibning "Qutadg'u Bilig" asarida ta'limot va axloqiy g'oyalar muhim o'rin tutadi. Asarda axloqiy to'g'ri yo'lni tanlash, yuksak axloqiy fazilatlarni tarbiyalash va ularga amal qilish kerakligi ta'kidlanadi. Bu fikrlar o'zbek adabiyotida keyinchalik paydo bo'lgan axloqiy va didaktik asarlar uchun poydevor bo'ldi. Yusuf hos Hojibning fikrlari, asosan, odamlarning ruhiy va axloqiy tarbiyasiga, davlat boshqaruvi va ilmning ahamiyatiga e'tibor qaratadi. Adabiyotdagi siyosiy va ijtimoiy ta'siri ham sezilarlidir.

Yusuf hos Hojibning asarida davlat boshqaruvi va siyosat masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. "Qutadg'u Bilig"da hukmdorlar uchun maslahatlar, adolatni ta'minlash va mamlakatni boshqarishda axloqiy va ilmiy tamoyillarga tayanish zarurligi ta'kidlanadi. Bu, o'z navbatida, keyinchalik O'zbekiston va Markaziy Osiyo davlatlarining siyosiy tafakkuriga katta ta'sir ko'rsatdi. Zamonaviy o'zbek adabiyotiga ta'siri nihoyatda muhim o‘rin tutadi.

Yusuf hos Hojibning "Qutadg'u Bilig" asaridagi ilmiy va axloqiy g'oyalar, keyingi asrlar davomida o'zbek adabiyotining rivojlanishida muhim bir poydevor bo'lib xizmat qildi. Ayniqsa, uning axloqiy qarashlari va odamni ma'rifatga undovchi g'oyalari, adabiyotning keyingi bosqichlarida o'z aksini topgan. O'zbek adabiyotida

Yusuf hos Hojibning asarlari tarixiy nuqtai nazardan ham ahamiyatli. "Qutadg'u Bilig"ning yaratilishi davrida Turkistonning ijtimoiy va siyosiy muhitida katta o'zgarishlar yuz berayotgan edi. Bu davrda turkiy xalqlar o'rtasida davlatlar o'rtasidagi aloqalar, savdo, madaniyat va ilm-fan rivojlanayotgan edi. Shuningdek, Islom dini keng tarqalgan va turk xalqlari o'z siyosiy va madaniy mustaqilligini saqlab qolishga intilishayotgan edi. Yusuf hos Hojib o'zining asarida bu jarayonlarni o'ziga xos tarzda aks ettirgan va bu tarixiy kontekst uning asarining yanada chuqurroq tushunilishiga yordam beradi.

Yusuf hos Hojibning asarlari vaqt o'tishi bilan mutaxassislar va olimlar tomonidan tahlil etildi va ko'plab tarjimalari amalga oshirildi. Bu esa uning asarini faqat o'zbek yoki turk adabiyotida emas, balki butun musulmon dunyosida keng tarqalishiga olib keldi. Qadriyatlar sifatida qayta kashf etildi. "Qutadg'u Bilig" asarining strukturasi va mazmuni uning adabiy merosini yanada qimmatli qiladi. Asar to'rt qismdan iborat bo'lib, har bir qismda insonning turli fazilatlari, axloqiy qoidalari va davlat boshqaruvi masalalari muhokama qilinadi. Asarda axloqiy qadriyatlar, davlat boshqaruvi va odamning ichki dunyosini uyg'unlashtirishga oid ko'plab qimmatli maslahatlar mavjud. Asarning asosiy qahramonlari — "Bilig" (bilim), "Tavoz" (kamtarlik), "Bashorat" (keng fikrli) va "Quadrat" (qudrat) bo'lib, ular o'zaro suhbatda o'zining har biri uchun mas'uliyatli yo'lni ko'rsatadilar. Bu suhbatlari orqali, Yusuf hos Hojib davlat boshqaruvining mohiyatini va ularni olib borishdagi axloqiy mezonlarni taqdim etadi. Asarda hamda Yusuf hos Hojibning o'ziga xos tafakkuri va axloqiy g'oyalari jamiyatni adolatli boshqarish va xalqning farovonligini ta'minlashga yo'naltirilgan. "Qutadg'u Bilig"dagi "bilim" va "kamolot"ga urg'u berish, umuman, shaxsiy va davlat boshqaruvining muvaffaqiyatli bo'lishi uchun ilmning, ma'rifatning va axloqiy tarbiyaning ahamiyatini ko'rsatadi. Yusuf hos Hojib o'z asarlarida nafaqat adolatni, balki xalqni tarbiyalash, ilm olish va axloqiy qadriyatlarni e'zozlashni o'z asosiy maqsadi sifatida belgilagan. Bu g'oyalar o'zbek xalqi tarixida doimo muhim o'rin tutgan. Shuningdek, "Qutadg'u Bilig"ning tarixi, madaniyati va jamiyatni rivojlantirishga qaratilgan ta'limotlari o'zbek tarixini o'rganishda muhim manba hisoblanadi.

Yusuf hos Hojibning fikricha, faqat ilmiy va ma'rifatli hukmdorlar jamiyatni rivojlantirishda muvaffaqiyatli bo'lishi mumkin. U ilm-fanni faqat nazariy bilim sifatida emas, balki amaliyotda qo'llanilishi kerak bo'lgan vosita deb bilgan. Bu o'z davrining fikrlaridan ancha yuqori turadigan va keyingi asrlarda ilm-fan va ta'limga bo'lgan yuksak hurmatni shakllantirgan. Yusuf hos Hojib o'z asarlari orqali nafaqat siyosiy va ijtimoiy g'oyalarni, balki madaniy va ma'rifiy ta'limotlarni ham tarqatgan. Uning yozuvchilik faoliyati davomida jamiyatdagi axloqiy qadriyatlar, ta'lim-tarbiya va odamlar o'rtasida tenglikni ta'minlash muhim o'rin tutgan. "Qutadg'u Bilig" asarida odamni ma'rifatga yetkazish va uni axloqiy jihatdan tarbiyalash orqali xalqning yuksalishini nazarda tutadi. Yusuf hos Hojibning asarlarini yozishda maqsadi, nafaqat

o‘z davrida, balki keyingi avlodlarga ham manaviy yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish edi. Yusuf hos Hojibning bu yo‘ldagi harakati, ayniqsa, o‘zining ilmiy xususiyatlari bilan ajralib turadi. Uning asarlari faqat nasriy tuzilishga ega emas, balki ko‘plab ilohiy, axloqiy va falsafiy masalalarni o‘z ichiga oladi. Ushbu fikrlar va g‘oyalar asar orqali jamiyatni yuksaltirishni maqsad qilgan.

Yusuf hos Hojib o'zbek adabiyotining yirik shaxslaridan biri sifatida, nafaqat o'z zamonida, balki keyingi avlodlarga ham katta ta'sir ko'rsatgan. Uning "Qutadg'u Bilig" asari o'zbek va turk adabiyotining rivojlanishiga bevosita ta'sir qilgan. Yusuf hos Hojibning adabiy merosi, ilmiy va axloqiy g'oyalari, nafaqat adabiyot, balki butun Markaziy Osiyo madaniyatining rivojiga muhim hissa qo'shgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Qutadg'u Bilig" (Tarjimon: Muhammad Ali) – 2007 yil, O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.
2. "Qutadg'u Bilig" (Tarjimon: Muhammad Ali) – 2007 yil, O‘zbekiston Rahimov, A. – Yusuf hos Hojib va uning "Qutadg'u Bilig" asarining tarixi. Toshkent, 1983.
3. Yusuf hos Hojib. – "Qutadg'u Bilig"ning tahlili va ilmiy izohli tarjimasi. T. M. Nazarov, 2010.
4. Ergashev, S. – O‘zbek adabiyotining tarixiy asoslari. Toshkent: Fan, 2006.
5. Iskandarov, X. – Qutadg'u Bilig: Yusuf hos Hojib asarida jamiyat va axloqiy qadriyatlar. Toshkent, 2005.
6. Lutfullayev, U. – "Turk adabiyotining klassik asarlari". 2-bosqich, Istanbul, 2015.

OILAVIY MUNOSABATLAR VA GENDER TENGLIK MASALASI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti “Falsafiy va tarixiy fanlar” kafedrasi o‘qituvchisi
muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Adiljonova Dilnoza

Namangan davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti Boshlang‘ich ta'lim yo‘nalishi
1-kurs talabasi

odiljonovadilnoza899@gmail.com

Annotatsiya: Maqola O‘zbekistonda oilaviy munosabatlar va gender tengligini ta’minlash masalalariga bag‘ishlangan. Unda oiladagi ayolning o‘rni, huquqlari va jamiyatdagi roli ko‘rib chiqiladi. Maqolada, shuningdek, gender tengligini ta’minlash uchun huquqiy asoslar, islohotlar va barqaror rivojlanish strategiyalarining ahamiyati tahlil qilinadi. Ayollarga teng imkoniyatlar yaratish, gender stereotiplarini yengish va jamiyatda adolatli munosabatlar o‘rnatish uchun zarur chora-tadbirlar taklif etiladi. Maqola jamiyatda barqarorlik va adolatni ta’minlash yo‘lida gender tengligini mustahkamlashning ahamiyatini yoritadi.

Kalit so‘zlar: Gender tengligi, ayollarning huquqlari, oilaviy munosabatlar, barqaror rivojlanish, huquqiy asoslar, islohotlar, konstitutsiya, Stereotiplar, xotin-qizlar uchun imkoniyatlar, ayollarni rivojlantirish, konstitutsiyaviy huquqlar.

Abstract: The article is devoted to issues of family relations and ensuring gender equality in Uzbekistan. It examines the place of a woman in the family, her rights, and her role in society. The article also analyzes the importance of legal frameworks, reforms and sustainable development strategies to ensure gender equality. Necessary measures are proposed to create

equal opportunities for women, overcome gender stereotypes and establish fair relations in society. The article highlights the importance of strengthening gender equality in order to ensure stability and justice in society.

Key words: Gender equality, women's rights, family relations, sustainable development, legal frameworks, reforms, constitution, Stereotypes, opportunities for women, women's development, constitutional rights.

Аннотация: Статья посвящена вопросам семейных отношений и обеспечения гендерного равенства в Узбекистане. В ней рассматривается место женщины в семье, ее права и роль в обществе. В статье также анализируется важность правовых рамок, реформ и стратегий устойчивого развития для обеспечения гендерного равенства. Предлагаются необходимые меры по созданию равных возможностей для женщин, преодолению гендерных стереотипов и установлению справедливых отношений в обществе. В статье подчеркивается важность укрепления гендерного равенства для обеспечения стабильности и справедливости в обществе.

Ключевые слова: Гендерное равенство, права женщин, семейные отношения, устойчивое развитие, правовые основы, реформы, конституция, стереотипы, возможности для женщин, развитие женщин, конституционные права.

Har qanday jamiyatning taraqqiyot darajasi, avvalo, uning oilaviy munosabatlarga va erkak hamda ayolning jamiyatdagi o‘rniga bergan bahosi bilan belgilanadi. O‘zbekiston Respublikasining 2023-yilda qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida ilk bor gender tengligi alohida e’tirof etilib, har bir insonning huquq va erkinliklari tengligi mustahkamlab qo‘yildi. Jumladan, Konstitutsiyaning 58-moddasida "Davlat ayollarning erkaklar bilan teng huquq va imkoniyatlarga ega bo‘lishini ta’minlaydi" deb belgilanishi bu masalaga bo‘lgan e’tiborning davlat siyosati darajasiga ko‘tarilganidan dalolat beradi.[1]. Shu bilan birga, oila instituti ham Konstitutsiyada mustahkam o‘rin egallagan. 76-moddaga binoan, " Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda u jamiyat va davlat muhofazasidadir.." [2]. Bu esa oilaviy munosabatlarda gender tengligini ta’minlash masalasi faqat shaxsiy emas, balki ijtimoiy va huquqiy masala ekanligini ko‘rsatadi.

Zamonaviy jamiyatda gender tengligi nafaqat ayollar huquqlarini himoya qilish, balki barqaror va sog‘lom oilaviy munosabatlarni shakllantirish, ijtimoiy adolat va taraqqiyotning muhim omili sifatida qaralmoqda. Ushbu maqolada oilaviy munosabatlar kontekstida gender tenglik masalasiga yondashiladi, bu boradagi mavjud muammolar tahlil qilinadi hamda Konstitutsiyaviy asoslar, milliy qadriyatlar va xalqaro tajriba o‘rtasidagi uyg‘unlik yoritiladi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda gender tengligini ta’minlash borasida tub islohotlar amalga oshirildi. Bu jarayonda ayollarning faolligi, davlat va jamoat hayotidagi o‘rni sezilarli darajada oshdi. Ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining maslahatchisi, OAV va gender masalalari bo‘yicha faol jamoatchi – Saida Mirziyoyeva tomonidan ilgari surilgan tashabbuslar ayollar huquqlarining kafolatlanishida muhim bosqich bo‘ldi.

Uning tashabbusi bilan “Ayollar daftari” tizimi kengaytirildi, xotin-qizlarning tadbirkorlik sohasiga jalb etilishi uchun imtiyozli kreditlar, psixologik va huquqiy yordam markazlari tashkil etildi. Bundan tashqari, ayollar salomatligi, ta’lim va ish bilan bandlik sohalarida ham keng qamrovli dasturlar yo‘lga qo‘yildi. Bu islohotlar, bir tomondan, oilaviy barqarorlikni

mustahkamlasa, boshqa tomondan, ayol va erkak o‘rtasidagi tenglikka asoslangan ijtimoiy muhitni yaratishga xizmat qilmoqda.

Mazkur holatlar haqida Gulnora Inomova va Xurshida Sultonovaning “Gender tengligi asoslari” darsligida ham shunday fikr bildiriladi: “Gender tengligi — bu ayollar erkaklar bilan bir xil imkoniyatlarga ega bo‘lgan, lekin biologik farqlarga hurmat saqlangan holda amalga oshiriladigan adolatli tizimdir.” Bu yondashuv orqali oilada qarorlar qabul qilish, bolalar tarbiyasi, iqtisodiy erkinlik va ma’naviy rivojlanishda ayolning roli kuchaytiriladi.

Shuningdek, Michael Kimmelning “The Gendered Society” asarida keltirilganidek, gender tengligi — bu shunchaki ayollarni quvvatlash emas, balki erkaklarni ham ijtimoiy bosimlardan xalos etish orqali yanada barqaror jamiyatga erishish vositasidir. O‘zbek oilasida bu yondashuv hayotiy tajribaga aylanishi uchun sog‘lom muhit, o‘zaro hurmat va yuridik asoslar zarur. Shu nuqtai nazardan qaraganda, Konstitutsiyada belgilangan normalar, Saida Mirziyoyeva tashabbuslari va ilmiy manbalar ta’kidi — barchasi o‘zaro uyg‘un holda harakat qilmoqda. Oiladagi ayol faqatgina uy-ro‘zg‘or ishlari bilan band bo‘lgan an’anaviy tushunchadan chiqib, bugun u jamiyatning to‘laqonli a’zosi, farzand tarbiyasining poydevori va ijtimoiy taraqqiyotning hamkori sifatida qaralmoqda.

Bunday o‘zgarishlar davlat miqyosida ham mustahkam asosga ega. Jumladan, 2019-yilda qabul qilingan “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun gender tengligi borasida aniq me’yor va mexanizmlarni belgilab berdi. Darhaqiqat ushbu qonunning 6-moddasida “Davlat xotin-qizlar va erkaklarga shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni amalga oshirish chog‘ida teng huquqlilikni kafolatlaydi. Davlat xotin-qizlar va erkaklarga jamiyat hamda davlat ishlarini boshqarishda, saylov jarayonida teng ishtirok etishni, sog‘liqni saqlash, ta’lim, fan, madaniyat, mehnat va ijtimoiy himoya sohalarida, shuningdek davlat va jamiyat hayotining boshqa sohalarida teng huquq hamda imkoniyatlar ta’minlanishini kafolatlaydi.”[3] -deya hotin-qizlar huquqlarini belgilab qo‘yildi. Mazkur qonunga binoan, ta’lim, sog‘liqni saqlash, mehnat bozori, siyosat va oilaviy hayot sohalarida erkaklar va ayollarning teng huquqlari himoyalangani. Bu esa o‘z-o‘zidan oilaviy munosabatlarda ayolning o‘z ovozigaga ega bo‘lishini, qarorlar qabul qilishda faol ishtirokini kafolatlaydi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha bo‘lgan barqaror rivojlanish strategiyasida gender tengligi alohida ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Bu strategiyada belgilangan maqsad va vazifalar — ayollarni yetakchilikka tayyorlash, ularni zamonaviy kasblar bilan band qilish, gender zo‘ravonlikning oldini olish, xotin-qizlarning salohiyatini ro‘yobga chiqarish kabi yo‘nalishlarni qamrab oladi. Ayniqsa, oilaviy muhitda tenglik asosida o‘zaro hurmatga asoslangan munosabatlarni qaror toptirish, ushbu strategiyaning muhim qismi sifatida qaralmoqda.

Xulosa. Bu huquqiy asoslar nafaqat ayolga imkoniyat eshigini ochadi, balki jamiyatning eng kichik bo‘g‘ini bo‘lgan oilada muvozanatli, madaniyatli va salohiyatli avlodni voyaga yetkazish uchun zamin yaratadi. Shu tariqa, huquqiy baza, davlat siyosati va jamoat tashabbuslari birgalikda harakat qilganda, barqaror va sog‘lom oilaviy tizim qaror topadi. Shu bilan birga, gender tengligini ta’minlash jamiyatning barcha sohalarida barqaror rivojlanishning muhim omilidir. O‘zbekistonning yangi Konstitutsiyasida va boshqa qonun hujjatlarida gender tengligi va ayollarning huquqlari ta’minlanganligi, shuningdek, barqaror rivojlanish strategiyasida belgilangan vazifalar, bu boradagi islohotlarni yanada kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Ammo, gender tengligini to‘liq amalga oshirish uchun yana bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Birinchidan, ayollarga iqtisodiy imkoniyatlar yaratish, ularni ilmiy va kasbiy rivojlanishga jalb qilish, huquqiy savodxonlikni oshirish kerak. Ikkinchidan, jamiyatda gender stereotiplarini yo‘qotish uchun axborot-targ‘ibot ishlari kuchaytirilishi zarur. Uchinchidan, oilada ayolning roli, uning qarorlar qabul qilishdagi o‘rni va ma’naviy-ijtimoiy mas’uliyatlari kengaytirilishi kerak. Bunday choralar, o‘z navbatida, nafaqat ayollar, balki jamiyatning har bir a‘zosi uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Shu tariqa, jamiyatda gender tengligini ta’minlash uchun huquqiy, ijtimoiy va ma’naviy sohalarida birgalikda amalga oshirilgan chora-tadbirlar jamiyatning barqaror rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023. X bob, 58-modda.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023. X bob, 76-modda.
3. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”. 20219-yil. 17-avgust.
4. Karimova, D. Gender tengligi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: “Adolat”, 2021.
5. Toshpo‘latova, M. Oila instituti va uning ijtimoiy ahamiyati. – Samarqand, 2019.

O‘ZBEKISTONDA GENDER TENGLIGINI TA’MINLASH VA XOTIN-QIZLARNI QO‘LLAB-QUVVATLASH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI

Mirjavxarova Feruzaxon Usmonjonovna

Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida xotin-qizlarning jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlash va ularning huquqlarini himoya qilish masalalari tahlil qilinadi. Xususan, xotin-qizlarning huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirishga qaratilgan huquqiy va institutsional mexanizmlar, xalqaro tajribalar, statistika va davlat dasturlari asosida olib borilayotgan ishlar tahlil qilinadi. Maqola gender tengligi tamoyillarining barqaror taraqqiyotdagi o‘rni va ijtimoiy adolatni ta’minlashdagi ahamiyatini asoslab beradi.

Kalit so‘zlar: gender tengligi, xotin-qizlar huquqlari, huquqiy islohotlar, ijtimoiy himoya, siyosiy faollik, ta’lim imkoniyatlari, iqtisodiy mustaqillik, xalqaro hamkorlik

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы укрепления роли женщин в обществе и защиты их прав в процессе осуществляемых реформ в Узбекистане. Особое внимание уделено правовым и институциональным механизмам, направленным на повышение правовой, экономической, социальной и политической активности женщин. Анализируются государственные программы, статистические данные и международный опыт в этой области. Работа обосновывает значимость принципов гендерного равенства для устойчивого развития и социальной справедливости.

Ключевые слова: *гендерное равенство, права женщин, правовые реформы, социальная защита, политическая активность, образовательные возможности, экономическая независимость, международное сотрудничество*

Abstract: *This article examines the issues of strengthening the role of women in society and protecting their rights within the framework of ongoing reforms in Uzbekistan. Special attention is given to the legal and institutional mechanisms aimed at enhancing women's legal, economic, social, and political activity. The article analyzes government programs, statistical data, and international experience in this area. The study substantiates the importance of gender equality principles in achieving sustainable development and social justice.*

Keywords: *gender equality, women’s rights, legal reforms, social protection, political participation, educational opportunities, economic independence, international cooperation*

Yurtimizda taraqqiyotning navbatdagi bosqichida olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar doirasida ayollar mavqeini yuksaltirish va ularning huquqlarini ta’minlash masalasi dolzarb vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Shu boisdan, ayollarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash tizimini shakllantirish va takomillashtirishga yo‘naltirilgan strategik yo‘nalishlarni belgilash zarurati tug‘ilmoqda.

Bu yo‘nalishlar xotin-qizlarning huquqiy himoyasini kuchaytirish, ularni iqtisodiy va ilmiy-innovatsion faoliyatga keng jalb etish, madaniy-ma’rifiy hayotda faol ishtirokini ta’minlash, shuningdek, xorijiy ilg‘or tajribalarni amaliyotga tatbiq etish kabi asosiy vazifalarni o‘z ichiga oladi. Quyida ushbu sohadagi muhim yo‘nalishlar tahlil etiladi.

O‘zbekistonda gender tengligini ta’minlash, ayollar huquq va manfaatlarini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sanaladi. Bu boradagi vazifalarni amalga oshirishda huquqiy asoslarni takomillashtirish, yangi qonun hujjatlarini ishlab chiqish hamda ularning samarali ijrosini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar quyidagi asosiy yo‘nalishlarda ifodalanadi:

Birinchidan, ayollar manfaatlarini qonuniy jihatdan himoya qilish va gender tengligini hayotga tatbiq etish maqsadida maxsus qonunlar, farmonlar hamda qarorlar orqali huquqiy kafolatlarni kuchaytirish lozim. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “O‘zbekiston Respublikasi fuqaroligi to‘g‘risida”gi Qonun, Mehnat va Oila kodekslari, “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi qonunlar bu boradagi asosiy huquqiy hujjatlar hisoblanadi. Mazkur hujjatlarning ijrosini ta’minlashda Oliy Majlis Senati, Ichki ishlar vazirligi, Mahalla va oilani qo‘llab-quvvatlash vazirligi, Inson huquqlari bo‘yicha Milliy markaz, Gender tenglikni ta’minlash bo‘yicha komissiya, “Taraqqiyot strategiyasi” markazi hamda USAID kabi xalqaro hamkor tashkilotlar muhim rol o‘ynaydi.

Ikkinchidan, Ayollarga nisbatan bosim va zo‘ravonlikka barham berish borasida olib borilayotgan ishlarni jadallashtirish zarur. Bu yo‘nalishda “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun, shu sohani rivojlantirishga qaratilgan Hukumat qarorlari, shuningdek, jabrlangan ayollarga himoya orderlarini taqdim etish, ularni monitoring qilish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tartiblarini belgilovchi me‘yoriy hujjatlar mavjud. Soha oldida turgan ustuvor vazifalardan biri – rehabilitatsiya markazlari va yordam ko‘rsatish tizimini kengaytirish hisoblanadi.

Uchunchidan, Ayollarning iqtisodiy erkinligini ta’minlash orqali ularni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb etish, moliyaviy resurslarga erkin kirishini ta’minlash masalalari muhim

o‘rinni egallaydi. Bu borada, Prezidentning 2019-yil 7-martdagi PQ-4235-sonli qarori va Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 20-noyabrda 919-sonli qarorlari asosiy huquqiy asoslar bo‘lib xizmat qilmoqda.

To‘rtinchidan, Ta’lim va kasbiy malaka oshirish sohasida ham ayollarga qo‘shimcha imkoniyatlar yaratish, ularning ilmiy izlanishlari va innovatsion faoliyatini rag‘batlantirishga qaratilgan siyosat olib borilmoqda. Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 23-iyundagi 402-sonli qarori – oliy ta’lim muassasalariga qo‘shimcha davlat granti asosida xotin-qizlarni qabul qilishni tartibga soluvchi hujjat – bu sohani tartibga soladi[2].

Beshinchidan, Siyosiy hayotda ayollarning faolligini oshirish orqali davlat boshqaruvi va qonunchilik organlarida ularning ishtirokini kengaytirish muhim vazifa sifatida ilgari surilmoqda. Hozirgi kunda Oliy Majlis Qonunchilik palatasidagi deputatlarning 32 foizi, Senat a’zolarining esa qariyb 25 foizini xotin-qizlar tashkil etadi. Mahalliy Kengashlarda esa bu ko‘rsatkich 31 foizga yetgan. Shuningdek, ayollarning siyosiy partiyalar (44%), oliy ta’lim (40%), va tadbirkorlik (35%) sohalaridagi faolligi ham oshib bormoqda[1].

O‘zbekistonning gender sohasidagi sa’y-harakatlari xalqaro tashkilotlar tomonidan ham e’tirof etilmoqda. Masalan, 2023-yil yakunlariga ko‘ra, Open Data Watch tashkiloti tomonidan tuzilgan “Gender Data Compass” reytingida O‘zbekiston 185 mamlakat orasida 56-o‘rinni egalladi. Mazkur reyting mamlakatlardagi gender statistikasi tizimini besh asosiy mezon – mavjudlik, ochiqlik, metodologik asoslar, foydalanish imkoniyati va moliyaviy manbalar bo‘yicha baholaydi. Statistika agentligi ushbu ko‘rsatkichlarni yurituvchi vakolatli organ bo‘lib, gender.stat.uz portalida 180 dan ortiq gender ko‘rsatkichlari uch tilda e’lon qilib boriladi[3].

Yuqorida keltirilgan islohotlar tizimli va izchil amalga oshirilayotgani ayollarning huquqiy maqomini mustahkamlash, ularning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi faolligini oshirish, hamda jamiyatda gender tenglikni ta’minlash yo‘lidagi harakatlarga asos bo‘lmoqda. Bu esa barqaror taraqqiyotga erishish va ijtimoiy adolatni qaror toptirish uchun mustahkam zamin yaratmoqda.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Inson huquqlari bo‘yicha milliy markazi. (2023). O‘zbekistonda xotin-qizlarni zo‘ravonlikdan himoya qilish tizimi mustahkamlanmoqda. [URL: <https://pravacheloveka.uz/oz/articles/m6551>]
2. Холиқова Р.Э., Исакова М.С. Аёллар тадбиркорлигини ривожлантиришда замонавий ёндашувлар ва ҳукуматимиз томонидан қўллаб-қувватланиши // Results of National Scientific Research. – 2022. – Т.1, №9. – Б. 303-310
3. <https://data.ipu.org/parliament/UZ/UZ-UC01/>
4. Sadikova F. M., Aliqulov L. Sh., Ahmadjonov J. O. Xotin-qizlarning ta’lim va kasbiy rivojlanishdagi roli: kelajak sari yo‘l // International Scientific and Practical Conference “The Role of Women in the Development of Science and the Spiritual and Educational Sphere: Problems and Solutions” — February 28, 2025. — Pp. 207–211.

OILA MUHITI – INSON TARBIYASINING BIRINCHI MAKTABI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti “Falsafiy va tarixiy fanlar” kafedrası o‘qituvchisi

muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Abduraximova Sabina Farhodovna

Namangan davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti Boshlang‘ich ta’lim
yo‘nalishi 1-kurs talabasi

sabinaabdurahimova56@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola oilaning tarbiya jarayonidagi bosh rolini ochib beradi. Unda bola hayotining bosqichlarida ekologik muhitning ta’siri, ota-onaning har bir harakati va so‘zining farzand natijalariga qanday ta’sir ko‘rsatishi tahlil qiladi. Oila - inson axloqiy, ma’ va ijtimoiy qadriyatlarini o‘rgangan joy ekani, bu jarayonda mehr, sabr, e’tibor va o‘zaro hurmatning muhim ekani ko‘zga tashlanadi. , ishdan ‘lom muhit muhitida farzandning sog‘lom shaxsiyati, jamiyatdagi va muvaffaqiyatlarida hal muhim kasb etishi haqida gaplar bayon qiladi.

Kalit so‘zlar: Oila, tarbiya, ota-ona, farzand, ma’naviyat, axloq, oila muhiti, shaxsiy namuna, mehr-muhabbat, sog‘lom jamiyat

Аннотация: В статье раскрывается ведущая роль семьи в воспитательном процессе. В нем анализируется влияние окружающей среды на этапы жизни ребенка, а также то, как каждое действие и слово родителя влияет на результаты развития ребенка. Очевидно, что семья — это место, где человек познает нравственные, духовные и социальные ценности, и что в этом процессе важны любовь, терпение, внимание и взаимное уважение. , обсуждает важность здоровой личности, социальных и академических успехов в детской среде.

Ключевые слова: Семья, воспитание, родители, дети, духовность, нравственность, семейная среда, личный пример, любовь, здоровое общество.

Abstract : This article reveals the leading role of the family in the upbringing process. It analyzes the influence of the ecological environment on the stages of a child's life, how every action and word of the parents affects the child's results. It is emphasized that the family is a place where a person learns moral, intellectual and plays a decisive role in his success in society and in society.

Keywords: Family, upbringing, parents, children, spirituality, morality, family environment, personal example, love, healthy society.

Oila jamiyatning eng kichik yacheykasi. Bashariyat tarixiga nazar tashlaydigan bo‘lsak oila deb atalmish maskanning nechog‘lik muhim va qadimiy ekanligiga guvoh bo‘lamiz. Uning tarixi uzoq davrlarga borib taqaladi. Bu yorug‘ dunyoda hayot bor ekan, oila bor. Oila bor ekan, farzand deb atalmish bebaho ne‘mat bor. Farzand bor ekan, odamzot hamisha ezgu orzu va intilishlar bilan yashaydi.[1.B-56]. Oilani muqaddas maskan sifatida e‘zozlash, oilada tinchlik-osoyishtalik, farovonlik muhitini qaror toptirish xalqimizga azaldan xos bo‘lgan fazilatlaridir. Oila va oilaviy jamiyat har qanday inson hayotida quriladigan eng muhim poydevor hisoblanadi. Shaxsning shakllanishi oilada boshlanadi. Musulmonlarning muqaddas kitobi Qur’oni Karimda jamiyatning tarkibiy qismlaridan biri bo‘lmish oila haqida ko‘plab oyatlar keltirilgan, ularda oilaning muqaddasligi, uning gunohlardan qaytaruvchiligi, oila a’zolarining o‘zaro bir-birlariga munosabati haqida bayon etiladi. So‘zimizning isboti o‘laroq payg‘ambarimizning quyidagi hadisni esga

olsak: “Xoy yigitlar jamoasi! Sizlardan kim oila harajatlariga qodir bo‘lsa uylansin. Chunki oila ko‘zni tiyuvchi, gunohdan saqlovchi omildir. Kim qodir bo‘lmasa, unga ro‘za tutish lozimdir...”[2]

Oilaviy jamiyat yaxlit tabiatning uyg‘un rivojlanishi uchun zarur ko‘nikmalarni singdiradi. Oilada eng muhimi nima? Bu savolga hech kim aniq javob bera olishi qiyin. G‘amxo‘rlik va ishonchmi? Fidoyilik va mehnatsevarlik? Oilaviy an‘analarga rioya qilishmi? Balkim Sevgidir? Oila va oilaviy jamiyat doimo chambarchas bog‘liq va bir-birisiz mavjud emas. Agar oila bo‘lmasa, oilaviy jamiyat tabiiy ravishda o‘z ma‘nosini yo‘qotadi. An‘anaviy oilaviy jamiyat g‘amxo‘rlik va sevgiga asoslanadi.

Oilaning bosh sarboni ota bo‘lsa, ona oilaning tinchligini mustahkamlovchi, unda voyaga yetayotgan farzandlarlar tarbiyasi bilan shug‘ullanuvchi, mehr-muhabbat ulashuvchi muqaddas zot sanaladi. Azaldan oila-muqaddas dargoh, nikoh esa buzilmas rishta sanaladi. Oila mustahkam, tinch, halol va pok bo‘lsa, jamiyat ham osoyishta, mustahkam, farovon bo‘ladi. Aksincha, oilalarda parokandalik, buzg‘unchilik bo‘lsa, o‘sha jamiyat buziladi, tichlik, hotirjamlik yo‘qoladi, u oqibatda chuqur tanazzulga yuz tutadi. Baxtli oilalar tufayli baxtli jamiyat vujudga keladi Oila va jamiyat abadiy bir-biri bilan chambarchas bog‘langan va alohida mavjud emas. Agar oila yo‘q bo‘lsa, unda oilaviy yo‘nalish bexosdan o‘z ahamiyatini yo‘qotadi. Agar biz har bir oilaning oilaviy jamiyati haqida gapiradigan bo‘lsak, unda hamma uchun farq qiladi. Ba’zilar ota-ona, qarindoshlik, turmush qurish, sog‘liq kabi jamiyatni ta’kidlashadi.

Oila nikoh asosida yuzaga keladi. Nikoh qurilgach kichik bir vatan paydo bo‘ladi demakdir. Ya’nikim jamiyatning ajralmas bir qismi bo‘lgan oila shakllanadi. Oila - hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini ta’minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar qanday inson bo‘lib yetishishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan tarbiya o‘chog‘i...».[3]

Oila qurilgach oilaviy munosabatlar paydo bo‘ladi. Oilaviy munosabatlar jamiyatda juda keng tarqalgan munosabatlardir. Oilaviy munosabatlar muayyan hollarda axloq-odob qoidalari bilan tartibga solinadi. Oilaviy munosabatlar nikoh va oila doirasidagi aniq ijtimoiy munosabatlarni oila qonunchiligi nuqtayi nazaridan tatbiq etishdir.[4]

Oila farzand bilan to‘liq bo‘ladi. Bolalarning ahamiyati - bu jamiyat, qarindoshlar va do‘stlar, shuningdek shaxsning bolalarga, oiladagi ma’lum bir bolalarga bo‘lgan munosabatining ijobiy darajasi. Oila uchun hayotdagi asosiy jamiyat, barcha oila a’zolarining hamjihatligini, ishonchini va sevgisini mustahkamlaydigan muayyan axloqiy tamoyillarga rioya qilishga intiladi. Oila a’zolaridagi sevgi - bu oilaning muhim qadriyatidir va agar siz ushbu tuyg‘uni saqlab qolishni istasangiz, oilangizga ularni sevrishingizni eslatib turing. Sevgi haqida gapirish faqat so‘zlar emas, balki choy ichish va sovuq qish oqshomida suratga tushish, sham yorug‘ida kechki ovqat, oilada sayr qilish.

Oiladagi qadriyat va an‘analarning qanchalik go‘zalligi oiladagi samimiy munosabat, boladagiruhiiy hotirjamlik, oiladagi birlikni - hamjihatlikni saqlanishi, bolani mustaqillikka intilishi vatashabbuskorligida o‘z ifodasini ko‘rsatadi. Oila qanchalik tartibli va samimiy munosabatgaega bo‘lsa bola tarbiyasi shunchalik muvaffaqiyatli bo‘ladi. Bolaning eng ko‘p vaqti oilada o‘tganligi sababli oiladagi an‘analar, urf-odatlar, turli xilmarosimlarning bola tarbiyasiga ta’siri juda katta hisoblaniladi. Bolaning turli xil yutuqlargaerishishi avvalo oiladagi kattalar - bobo-buvi, ota-onalarning pedagogik bilimlariningqanchalik yetarli bo‘lishi, tajribalar almashinishi va bolani to‘g‘ri yo‘naltira olishligigabog‘liq, yana shuni ta’kidlash joizki, oiladagi

qadriyatlar bola ma’naviyati va kamolotini shakllantiradi. Oilaviy an’analar tufayli bolaning qalbida Vatanga muhabbat, iymon, mas’uliyat vainsonparvarlik hislatlari tarkib topadi, jismoniy va ruhiy holatlarni yenga oluvchi yetuklikka intiluvchi shaxs shakllanadi.

Oila pedagogikasi o’sib kelayotgan yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalash uchun oilada beriladigan tarbiyaning mazmuni, umumiy qonuniyatlari, tamoyil va metodlariga doir bilimga ega bo’lmoq lozim. Oila pedagogikasi umumiy pedagogikani bir tizimi bo’lib u umumiy pedagogikani qonuniyatlari asosida yaratilgan. Oila pedagogikasi quyidagi fanlar bilan aloqada o’sib ulg’aymoqda: oila pedagogika fani: falsafa, sotsiologiya, iqtisodiyot, anatomiya - fiziologiya, psixologiya - pedagogika, ijtimoiy pedagogika, maxsus pedagogika, pedagogika tarixi, pedagogik mahorat kabilar. Komil inson tarbiyasi juda ko’p qirrali va murakkab bo’lganligi sababli hamma fanlar unga ko’makdosh bo’ladi.

Xulosa. Oilada yosh avlodni ota-ona namunasi oila an’analari, shajarasi, kasb-kori, axloqiy-ma’naviy qadriyatlari asosida tarbiyalash, ular ongida oilaga sadoqat, o’zaro mehr-muhabbat, hurmat hissini shakllantirish vositasida ularni oilaviy hayotga tayyorlash kutilgan natija beradi. Buning uchun ota-onalarni tarbiya jarayoniga tayyorlash maqsadida ota-onalar universitetlari ishini tiklash va takomillashtirish, umumta’lim maktablari, oliy va o’rta maxsus ta’lim mazmuniga «Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash kursini kiritish maqsadga muvofiqdir. Ota-onalarga oila tarbiyasida metodik yordam beruvchi «Oila kutubxonasi» seriyasidagi kitobchalar va maxsus «Oila» jurnalini nashr qilishni yo’lga qo’yish, barcha yo’nalishlardagi oliy va o’rta maxsus ta’lim muassasalariga «Oila psixologiyasi va pedagogikasi kursini joriy etish oilani namunali tarbiya maskaniga aylantirish vositasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I. A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Shorahmetova U.Sh. Oila huquqi. Darslik TDYU nashriyoti, T-2016-51-b
3. F.M. Otaxo’jayev, Sh.R. Yo’Ldosheva, “Oila huquqi”, Toshkent “Adolat”2007 - 78-79-b
4. O’zbekiston respublika oila kodeksi 1998 - 234-235-m.

ZAMONAVIY JAMIYATDA OILANING IJTIMOIIY FUNKSIYALARI: AN’ANAVIY VA YANGICHA YONDASHUVLAR

Zaynobidinova Naima Inomidinova,

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasida katta o’qituvchisi, f.f.n

Odiljanova Ruhshona Akaramjon qizi

Psixologiya:amaliy psixologiya yo’nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola O‘zbekistonda oilaning jamiyatda tutgan o‘rnini, uning milliy qadriyatlar va ma’naviyatni shakllantirishdagi tarixiy ahamiyatini yoritadi. Unda oilaning farzand tarbiyasidagi an’anaviy roli, keksa avlodning o‘giti va ibrati alohida ta’kidlanadi. Shuningdek, globallashtirish davrida oilaning mustahkamligiga ta’sir etayotgan zamonaviy muammolar, oila a’zolarining uzoqlashuvi va yot madaniyatlar ta’siri kabi masalalar tahlil

qilinadi. Maqola davlat va jamiyatning oilani mustahkamlash borasidagi vazifalarini belgilab beradi.

Kalit so'zlar: oila, milliy qadriyatlar, ma'naviyat, tarbiya, an'anaviy funksiyalar, zamonaviy jamiyat, globallashuv, yot oqimlar, keksa avlod, o'zbek xalqi.

Аннотация: Данная статья освещает роль семьи в обществе Узбекистана, ее историческое значение в формировании национальных ценностей и духовности. В ней особо подчеркивается традиционная роль семьи в воспитании детей, наставления и пример старшего поколения. Также анализируются современные проблемы, влияющие на прочность семьи в эпоху глобализации, такие как отчуждение членов семьи и влияние чуждых культур. Статья определяет задачи государства и общества в укреплении семьи.

Ключевые слова: семья, национальные ценности, духовность, воспитание, традиционные функции, современное общество, глобализация, чуждые течения, старшее поколение, узбекский народ.

Annotation: This article highlights the role of the family in Uzbek society and its historical significance in shaping national values and spirituality. It particularly emphasizes the traditional role of the family in raising children, as well as the guidance and example of the older generation. The article also analyzes contemporary challenges affecting family stability in the era of globalization, such as the estrangement of family members and the influence of foreign cultures. Furthermore, it outlines the responsibilities of the state and society in strengthening the family.

Keywords: family, national values, spirituality, upbringing, traditional functions, modern society, globalization, foreign influences, older generation, Uzbek people.

Kirish. O'zbek xalqi azal-azaldan o'z milliy qadriyatlari va o'ziga xos ma'naviyatini shakllantirish va yuksaltirishda oilaga tayanib kelgan. Oilaning mustahkamligi, oilada ma'naviy muhitning milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unligini ta'minlash davlat va jamiyatning eng asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Zero, Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev ta'birlari bilan aytganda, “Oila -kichik vatan, oila tinch, baxtli bo'lsa - vatan tinch bo'adi”. Shu sababli ham bizning mamlakatimizda oila - muqaddas dargoh, nikoh esa buzilmas rishta sifatida qaraladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XIV bobi oilaga bag'ishlangan. Bosh Qomusimizning 63-moddasida “Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega”, deb ta'kidlangan. Shundan anglashimiz mumkinki, oilaning mustahkamligi, unda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning qaror topishini ta'minlash davlatimizning asosiy hujjatida ham o'z aksini topgan.

Asosiy qism: Oila murg'ak vujud qalbiga eng pokiza tuyg'ularning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Dunyoga kelgan farzand aynan oila bag'rida bir qator dastlabki hayotiy ko'nikmalarni egallaydi. Darhaqiqat, qadimdan milliy urf-odat va an'analarimizni yosh avlod ongiga singdirishda, ularni jismonan barkamol, ma'nan yetuk, mehr-oqibatli, saxovatpesha, o'zgalar dardini his qila oluvchi, yiqilganga tirkak bo'la oladigan insonlar qilib tarbiyalashda sog'lom oila muhiti muhim o'rin kasb etadi. Bir so'z bilan aytganda, oila azal- azaldan farzandlarimizni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalovchi maskan bo'lib kelgan. “Ma'naviy-ruhiy sog'lom bolaning dunyoga kelishi masalasiga sog'lom va ahil oila mehnatining samarasi sifatida qarab, oilada o'zaro hurmat va mehr-muhabbat, yuksak axloqiy va ma'naviy qadriyatlar muhitini shakllantirish bugungi kunda har birimizning vazifamiz hisoblanadi. Bu vazifani bajarishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'rni judayam katta.”[1. 4-bet.]

Qadriyatlar xalqimizning bebaho boyligi sifatida madaniy-ma’rifiy hodisalar, urf-odatlar, an’analar zahirida inson qadr-qimmatining oshishiga xizmat qiladi. Oilada bolaga salomlashishdan tortib to‘g‘ri ovqatlanish, kiyinish, kattalar va tengdoshlar bilan o‘zaro muloqot, jamoatchilik ichida o‘zini tutish singari ma’naviy-ma’rifiy, yurish-turish bilan bog‘liq ham milliy, ham umuminsoniy qadriyatlar singdirib boriladi.

Bola o‘zini anglash sari qadam qo‘yganidan tevarak-atrofni, yaqinlarini, unga g‘amxo‘rlik qilayotgan ota-onalarini tanishni va ularning xatti-harakatlariga taqlid qilish va o‘zlashtirishni boshlaydi. O‘zbek oilalariga xos bo‘lgan mehnatsevarlik, sadoqat, samimiyat, ishonch, vatanni sevmoklik, adolat, poklik, to‘g‘rilik singari fazilatlar shaxsiy namuna sifatida ota-onadan farzandga bevosita singdiriladi. Urf-odat va an’analarimiz, madaniyatimizdan bahramand bo‘lgan o‘g‘il-qizlarimizning hayot tarziga yoshliklaridan ota-onalariga ko‘mak berish, so‘ngra esa o‘z oilalari uchun qayg‘urish hissi singib boradi.

Oilada farzand tarbiyasida nafaqat ota va ona, balki bobo va buvilarning ham o‘rni haqida ham unutmazlik kerak. O‘zbek oilalarida istiqomat qilayotgan keksa avlod vakillariga ko‘rsatilayotgan ehtirom zahirida pir-u badavlat onaxonlar-u otaxonlarimizni e‘zozlash, ularning o‘gitlari, pand-nasihatlariga amal qilish, keksaygan chog‘larida tayanch bo‘la olish singari qadriyatlar mavjud. Dasturxon atrofidagi yig‘inlarda keksa avlod vakillari tomonidan xalqimizning nodir ijod namunalari maqol, matallar, rivoyatlar-u hikmatlar orqali turli xil maishiy masalalar va muammolarga yechimlar ko‘rsatiladi. Keksaygan ota-onalarga kiyim yoki pul emas, balki oila a‘zolarining shirin so‘zi va tasallisi, ruhiy daldasidan, e‘tiboridan ortiqroq narsaning o‘zi yo‘q. Keksalarga ko‘rsatilayotgan mehr-oqibat va muruvvat oiladagi uchinchi avlod vakillariga o‘z ota-onalarining qarilik gashtini osoyishtalik va baxtiyorlikda o‘tkazishlarini ta’minlaydi. Zero, har birimiz kamolga yetkazgan va mislsiz muhabbat, beminnat non-tuzi bilan siylagan volida-yu padarimiz oldida bir umr qarzdormiz.

“Oila tarbiyasining o‘ziga xosligi, uning mohiyati, an’anaviyligi, milliy va umuminsoniy axloqiy qadriyatlar tizimida tutgan o‘mi, ular bilan uzviy aloqadorligi, o‘zaro ta’siri, oila muhitining barkamol avlod va komil insonni tarbiyalashdagi roli klassik va hozirgi zamon falsafiy tafakkur taraqqiyotida muhim o‘rinni egallab turibdi. Mazkur masala bo‘yicha jahon falsafasida g‘oyat muhim va ibratli fikrlar mavjud bo‘lgan. Turkiy xalqlarning mushtarak yodgorligi «Avesto», « 0 ‘rxunEnasoy bitiklari»da, shuningdek, Aflotun, Arastu, Konfutsiy, Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Yusuf Xos Hojibdan tortib hozirgi zamon faylasuflarigacha o‘ziga xos fikr-mulohazalar bildirgani diqqatga sazovordir.”[2. 6-bet.]

Buyuk ajdodimiz, yengilmas sarkarda Sohibqiron Amir Temur xonadonida o‘rnatilgan tartibga asosan, shahzodalar tarbiyasi ularning onalari zimmasida emas, balki buvi-bobolari zimmasida bo‘lgan. Bo‘lg‘usi olim Mirzo Ulug‘bekning onasi Gavharshodbegim hayot bo‘lsalar-da, uning oilaviy tarbiyasi bilan Saroymulkxonim shug‘ullanib kelgani tarixiy manbalarda keltirilgan. Amir Temur, o‘z navbatida, bobo sifatida Mirzo Ulug‘bekning harbiy ish, davlatni idora qilish, ilm egallash borasidagi tarbiyasiga alohida e‘tibor qaratadi. Natijada Mirzo Ulug‘bek ma’rifatparvar davlat arbobi, butun dunyoga mashhur olim, yetuk falakiyotshunos bo‘lib yetishadi.

Keksalarning ibratli hayot yo‘li, o‘gitlari, yillar silsilasida toblangan chuqur hayotiy tajribasi yoshlarimizning o‘z yo‘lini to‘g‘ri tanlay olishida asrlar davomida mayoq vazifasini o‘tab kelmoqda.

Afsuski, hozirgi paytda oilada, farzand tarbiyasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish bilan bog‘liq ko‘plab qiyinchiliklar, muammolar yuzaga kelmoqda. Aksariyat

oilalarda bugungi kunda oila a’zolarining bir-biridan tobora uzoqlashishi va begonalashuvining guvohi bo‘lamiz. Zamonaviy oila qiyofasi - har bir oila a’zosi televizor oldida soatlab band bo‘lib qolayotgan yoki qo‘lida uyali aloqa vositasi bilan o‘z hududiga berkinib olishi, o‘zaro sovuq munosabatlar, turli avlod vakillarining go‘yo bir-birini tushunmayotgani singari tasvirlarda namoyon bo‘lmoqda. Ba’zi oilalarda ota-ona ertalabdan kechgacha ro‘zg‘or tashvishida jamiyatning turli jabhalarida ish bilan band bo‘ladi, ayrimlari maqsadsiz ko‘cha-ko‘yda yuradi va uyda bo‘lgan vaqtlarida ham o‘z ishlari bilan ovora bo‘lib farzandlariga deyarli vaqt ajrata olmaydi. Tashqi ko‘rinishdan agar “oila” deb atash mumkin bo‘lsa, bu dargohda oila ahlini shunchaki bir boshpana bog‘lab turadi, xolos. Deyarli bir-birini tushunmaydigan, samimiy suhbatlar olib borish o‘rnini sovuqqina ijtimoiy, zaruriy savol-javoblar bilan yakun topuvchi dialoglar egallamoqda. To‘g‘ri, biz axborot texnologiyalari asrida yashayapmiz. Shuni unutmasligimiz lozimki, oiladagi bu kabi sovuq munosabatlar farzandlarimizni qo‘sh-qo‘llab yot oqimlar-u, begona madaniyatlar ta’siriga tushib qolishlariga turtki bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 18-fevraldagi “Jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo‘llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5938-sonli farmoni zamonaviy oilani shakllantirishda va uning ijtimoiy-iqtisodiy va ma’naviy asoslari samaradorligini oshirishda metodologik asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Mamlakatimizda oila institutini takomillashtirishning asosiy maqsadi zamonaviy oilani barpo etishdan iboratdir. Qanday oila zamonaviy oila hisoblanadi? Bizning nazarimizda, oila kompetensiyasi komponentlarini o‘zida to‘liq namoyon etadigan, umuminsoniy va milliy, ma’naviy-axloqiy qadriyatlar, zamonaviy ilg‘or tajribalar, baxtlik indeksi talablari asosida davlat va jamiyat rivojiga o‘z tinchligi, farovonligi va mustahkamligi bilan hissa qo‘shadigan oila zamonaviy oila demakdir.

Qaysi jamiyatda barpo etiladigan bo‘lsa, o‘sha jamiyat talablariga monand shakllanadigan oila zamonaviy oila hisoblanadi.

Bugungi kun zamonaviy oilasi quyidagi tamoyillarga javob bermog‘i lozim:

- o‘zaro muhabbat, biologik moslik asosida oila barpo etish; reproduktiv va jinsiy yetuklik;
- oila va jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy farovonligi, barqarorligi uchun fidokorlik, tashabbuskorlik va ijodkorlik;
- milliy oilaviy qadriyatlarga sadoqatlilik;
- sog‘lom ma’naviy-ruhiy muhit yaratishning malaka va ko‘nikmalariga ega bo‘lish;
- kommunikativ kompetentlik mezonlariga rioya etish;
- oilaviy tarbirkorlik madaniyatiga ega bo‘lish;
- “O‘z bolangizni, o‘z uyingizni, o‘z Vataningizni ko‘z qorachig‘idek asrang!” shioriga fidoyilik;
- “halollik vaksinasi” bilan emlangan bo‘lish va “jaholatga qarshi-ma’rifat” g‘oyasiga amal qilish;
- oilaparvarlik, mehnatsevarlik; xalqlararo, millatlararo totuvlikka rioya etish.

Shuningdek, zamonaviy oilaning o‘ziga xos andozasi mavjud bo‘lib, u shaklan va mazmunan ko‘pqirrali va keng qamrovli bo‘lishi tabiiydir. O‘zbekistonda “Uchinchi Renessans davri”ning shiddat bilan boshlanishi zamonaviy oilalarning ham shiddat bilan shakllanishi uchun zamin bo‘la oladi. Albatta, uning o‘ziga xos andozasi mavjud bo‘lib, u mazmunan quyidagi ustuvor yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

- oilaning jamiyat va davlat himoyasida ekanligi, uning huquqiy asoslari;
- oilaning iqtisodiy jihatdan farovonligi;
- oilaning ijtimoiy jihatdan barqarorligi;
- oilaning axloqiy-ma’naviy jihatdan shakllanganligi;
- oilaning to‘liq bo‘lishi;
- oilaning ta’limiy jihatdan qoniqarli darajasi;
- oilaning demografik jihatdan mustahkamligi;
- oilaning ma’naviy va jismoniy salomatligi.

Bo‘lajak kelin-kuyovlar mazkur ustuvor yo‘nalishlar zahirida zamonaviy oilaviy hayotga tayyorlanmog‘i zarur. Yoshlar zamonaviy oila qurishda “Sog‘lom oila - sog‘lom jamiyat”, “Oila - jamiyat va davlat himoyasida”, “Farovon oila - farovon jamiyat asosi”, “Oila - ma’naviyat o‘chog‘i”, “Oila - jamiyat ko‘zgusi” kabi konseptual g‘oyalarga asoslanib o‘zbek oilasi andozasining tarkibiy qismlarining ustuvor yo‘nalishlari borasidagi bilim, malaka va ko‘nikmalarini yosh jihatdan bosqichma-bosqich shakllantirib borish talab etiladi. Shu bois Respublikamiz mahalla fuqarolar yig‘inlarida oilalardagi nizo, ziddiyat, tazyiq, notinchliklar hamda ajrimlarning oldini olish maqsadida Oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash komissiyalari faoliyat olib bormoqdalar.

Xulosa. Zamonaviy jamiyat sharoitida oilaning ijtimoiy funksiyalari murakkab va ko‘p qirrali tus olmoqda. An’anaviy yondashuvlarda asosiy e’tibor biologik, tarbiyaviy, xo‘jalik va ijtimoiy nazorat kabi funksiyalarga qaratilgan bo‘lsa, hozirgi davrda bu funksiyalar yangicha mazmun bilan boyimoqda. Globalizatsiya, raqamli texnologiyalar va mehnat migratsiyasi oilaning shakllanishi, ichki tuzilmasi hamda jamiyatdagi o‘rniga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu bois, oilaning kommunikativ, psixologik-emotsional, axborotli-ta’limiy va madaniy-translyativ funksiyalari tobora dolzarb bo‘lib bormoqda.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. Marufova, G.M. Farzand tarbiyasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o‘rni. “Zamonaviy oilada, farzand tarbiyasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish masalalari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to‘plami. 30-sentabr, 2021-yil.
2. I.Alqarov, R.Mamatqulova, X.Norqulov. Shaxs va oila tarbiyasining pedagogikasi. -T.: «Fan va texnologiya», 2009, 224 bet.
3. To‘rayev, Q. (2022). *Oilaviy tarbiya va uning ijtimoiy ahamiyati*. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti.
4. Jo‘rayev, B. (2021). *Sotsiologiya asoslari*. Toshkent: “Ilm Ziya” nashriyoti.
5. Rasulova, D. (2023). “Zamonaviy oila modeli va uning ijtimoiy vazifalari.” *O‘zbekiston ijtimoiy fanlar jurnali*, №2, 45–51-betlar.
6. Hasanov, M. (2020). *Oilaviy qadriyatlar va jamiyat taraqqiyoti*. Samarqand: “Yangi asr” nashriyoti.
7. Karimova, S. (2024). “An’anaviy va zamonaviy oilaning qiyosiy tahlili.” *Ijtimoiy fanlar va ta’lim*, №1, 33–39-betlar.

**MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI VA OILANING HAMKORLIGI:
FARZAND TARBIYASIDAGI UZVIYLIK**

Yo’ldosheva Umida Xusniddin qizi

NamDPI talabasi Maktabgacha ta’lim yo’nalishi 1 bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkiloti va oilaning o‘zaro hamkorligi farzand tarbiyasidagi uzviylikni ta’minlashdagi o‘rni yoritilgan. Bolaning har tomonlama kamol topishida ta’lim muassasasi va oilaning bir-birini to‘ldiruvchi, izchil hamkorlikka asoslangan yondashuvlari muhim ahamiyat kasb etishi asoslab beriladi. Shuningdek, pedagog va ota-onalar o‘rtasidagi muloqot, tarbiyaviy yondashuvlarning uyg‘unligi, oilaviy qadriyatlarning saqlanishi hamda bola shaxsining shakllanishidagi ijtimoiy-psixologik omillar tahlil qilinadi.

Abstract: This article highlights the role of the cooperation between the preschool educational organization and the family in ensuring the continuity of the child's upbringing. It is argued that the complementary, consistent cooperative approaches of the educational institution and the family play an important role in the comprehensive development of the child. It also analyzes the communication between the teacher and parents, the harmony of educational approaches, the preservation of family values, and the socio-psychological factors in the formation of the child's personality.

Абстрактный: В статье освещается роль взаимодействия дошкольной образовательной организации и семьи в обеспечении преемственности в воспитании ребенка. Утверждается, что взаимодополняющие, последовательные подходы к сотрудничеству между образовательным учреждением и семьей имеют решающее значение для всестороннего развития ребенка. Анализируется взаимодействие педагогов и родителей, гармоничность образовательных подходов, сохранение семейных ценностей, социально-психологические факторы формирования личности ребенка.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta’lim, oila, hamkorlik, farzand tarbiyasi, uzviylik, pedagogik yondashuv, ijtimoiy omillar, ota-ona, ta’lim muassasasi, bola shaxsi

Keywords: preschool education, family, cooperation, child upbringing, cohesion, pedagogical approach, social factors, parents, educational institution, child personality

Ключевые слова: дошкольное образование, семья, сотрудничество, воспитание детей, сплоченность, педагогический подход, социальные факторы, родители, образовательное учреждение, личность ребенка

Kirish: Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda bolalarni har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy faol shaxs sifatida tarbiyalash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, inson hayotining ilk bosqichi – maktabgacha yosh davri uning keyingi rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan qaraganda, maktabgacha ta’lim tashkilotlari va oilaning hamkorligi farzand tarbiyasida uzviylik va uyg‘unlikni ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Oila — birinchi tarbiya maskani sifatida bolaning dastlabki ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirsa, maktabgacha ta’lim muassasalari esa bu jarayonni ilmiy-metodik asosda rivojlantirishga ko‘maklashadi. Tarbiya samaradorligi esa aynan ushbu ikki muhim muhit o‘rtasidagi izchil va hamkorlikda olib borilgan faoliyatga bog‘liq. Shunday ekan, zamonaviy ta’lim tizimi doirasida ota-onalar va pedagoglar o‘rtasidagi hamkorlik mexanizmlarini mustahkamlash dolzarb ilmiy-amaliy masala bo‘lib qolmoqda.

Asosiy qism: Maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarni axloqiy, mehnat, aqliy, jismoniy, badiiy tarbiyalash va rivojlantirish samaradorligini oshirish maqsadida ota-onalar bilan hamkorlikni tashkil etish bo‘yicha salmoqli tajriba to‘plangan. Oila tarbiyasidagi qiyinchiliklar va muammolarni oldini olish va bartaraf etish uchun ota-onalar va bolalar bilan parallel ishlarni muvofiqlashtirish va olib borish zarur. Bolalar bog‘chasi oiladan tashqari birinchi ijtimoiy institut, ota-onalar aloqada bo‘lgan va ularning tizimli pedagogik ta’limi boshlanadigan birinchi ta’lim muassasasi bo‘lganligi sababli, oilada va bolalar bog‘chasida bolalarni tarbiyalash va o‘qitishning uzluksizligini ta’minlash. Bolaning keyingi rivojlanishi tarbiyachilar va ota-onalarning birgalikdagi faoliyatiga bog‘liq. Oilada farzand tarbiyasi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, oilaviy tarbiyada xatolikka yo‘l qo‘ymaslik uchun ota-onalar, eng avvalo, muayyan psixologik-pedagogik bilimlarni, pedagogik faoliyatning amaliy ko‘nikma va malakalarini to‘liq o‘zlashtirishlari kerak. Shuningdek, keyingi vazifalarni amalga oshirishda: - muammoning dolzarbligini ko‘rsatish; - ota-onalar bilan ishlashda tabaqalashtirilgan yondashuvni o‘rganish; - maktabgacha yoshdagi bolalarning ota-onalari bilan ishlash zarurligini aniqlash; - ota-onalar bilan ishlashning an’anaviy va yangi faol shakllarini ajratib ko‘rsatish; - maktabgacha ta’lim muassasalarida o‘qituvchilar faoliyati samaradorligini oshirish zarurligini isbotlash; - oila va bolalar bog‘chasi o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni tashkil etishni nazorat qilish. Shuning uchun biz bu ishning mazmuni va shakllarini doimiy ravishda takomillashtirishga harakat qilamiz, maktabgacha ta’lim muassasasi va oilada bolaga tarbiyaviy ta’sirning organik uyg‘unligiga erishish, shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashga intilamiz. Bolaning keyingi rivojlanishi bizning birgalikdagi ishimizga va ota-onalarga bog‘liq. Ota-onalarning pedagogik madaniyati darajasi, demak, bolalarning oilaviy tarbiyasi ham aynan guruh, xususan, pedagoglar

ishining sifatiga bog‘liq. Maktabgacha ta’lim vositalari va usullarining haqiqiy targ‘ibotchisi bo‘lish uchun bolalar bog‘chasi o‘z faoliyatida bunday ta’limning namunasi bo‘lishi kerak. Faqat bu holatda ota-onalar o‘qituvchilarning tavsiyalariga ishonishadi va ular bilan aloqa o‘rnatishga tayyor bo‘lishadi. Pedagoglar o‘zlariga, pedagogik bilim va ko‘nikmalariga, bolalarga, ota-onalarga bo‘lgan munosabatini doimiy ravishda oshirishlari kerak. Shuning uchun pedagoglarning asosiy vazifasi maktabgacha yoshdagi bolalarning ota-onalariga pedagogik ta’lim berish bo‘lib, predmeti esa pedagogik ta’limning mazmuni va shakllari hisoblanadi. Zero, maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarni tarbiyalash shakllari qanchalik jiddiy o‘ylangan bo‘lmasin, maktabgacha ta’lim muassasasi xodimlarining malakasi qanchalik yuqori bo‘lmasin, ota-onalarning ta’lim-tarbiya jarayonida doimiy qo‘llab-quvvatlashi va faol ishtirokisiz belgilangan maqsadga erishish mumkin emas. Bunday uyg‘unlikni yaratishda oilaning rolini ortiqcha baholash qiyin, chunki oila bolaning asosiy shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirishga, uning axloqiy va ijobiy salohiyatini shakllantirishga hal qiluvchi ta’sir ko‘rsatadi. Aynan oilada bolalar birinchi axloqiy saboqlarni oladilar va ularning xarakteri shakllanadi; Oilada dastlabki hayotiy pozitsiyalar belgilanadi. Shuning uchun ota-onalar o‘rtasida pedagogik bilimlarni targ‘ib qilish maktabgacha ta’lim muassasalari faoliyatining asosiy tarkibiy qismi bo‘lishi juda muhimdir. Bu oila tarbiyasida ota-onalar tomonidan yo‘l qo‘yilgan xatolarga barham berish uchun ham zarur: ko‘pgina yosh ota-onalar bolalarni jismoniy tarbiyalashning ahamiyatini etarlicha baholamaydilar, ba’zilar bolalarga psixologik munosabatda bo‘lishda qiynaladilar, boshqalari mehnat tarbiyasiga etarlicha e’tibor bermaydilar. Bizning ishimiz ota-onalarning ta’lim jarayoni ishtirokchisi sifatida faolligini oshirish uchun zarur bo‘lgan maktabgacha ta’lim muassasalarida ota-onalar bilan ishlashning dolzarb shakllari va usullarini ochib berishga qaratilgan. Oilada farzand tarbiyasi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, oilaviy tarbiyada xatolikka yo‘l qo‘ymaslik uchun ota-onalar, eng avvalo, muayyan psixologik-pedagogik bilimlarni, pedagogik faoliyatning amaliy ko‘nikma va malakalarini to‘liq o‘zlashtirishlari kerak. Harakatlarimizni oila bilan muvofiqlashtirib, biz tarbiyaning uy sharoitlarini to‘ldirishga yoki kompensatsiya qilishga harakat qildik. Shuni ta’kidlash kerakki, bizning vazifamiz bolalar va ularning oilalari o‘rtasidagi farqlarni bilish va bolalar o‘rtasida farq qilmasdan, demokratik yo‘l tutishdir. Yana bir muammo - bolalarning xatti-harakatlarida yoshga bog‘liq spontanlikning yo‘qolishi, ko‘plab mutaxassislarning fikriga ko‘ra, tajovuzkor xususiyatlarning rivojlanishiga olib keladi. Ushbu inqirozni yengish yana ikkita ijtimoiy institut - oila va bolalar bog‘chasining o‘zaro ta’siri orqali mumkin. Oiladagi va maktabgacha ta’lim muassasasidagi sharoitlar bir-biridan farq qilmasligi muhimdir. Shunday qilib, uyda ham, bolalar bog‘chasida ham bola zo‘ravonlikka, shu jumladan tarbiyaviy va tarbiyaviy zo‘ravonlikka duch kelmasin, balki tushunish, g‘amxo‘rlik va mumkin bo‘lgan ishlarga jalb qilish.

Uchinchi muammo - bolalarda atrofdagi dunyoni o‘rganishga qiziqishni rivojlantirish. Shuning uchun bola va uning ota-onasi bilan maxfiy suhbatlarga e’tibor berish juda muhimdir. Shuning uchun kattalarning bolalar bilan bo‘lish jarayoni juda muhimdir. Asosiysi, bola bolalar bog‘chasida ham, uyda ham begonalashuv devoriga tushib qolmaydi, o‘zini qulay va qulay his qiladi. O‘qituvchi va psixologning bu boradagi vazifasi ota-onalarni bolalar bilan muloqot qilishni o‘rgatish va bolaga nisbatan nozik his-tuyg‘ularni uyg‘otishdir. Bularning barchasi ota-onalar bilan ishlashning faol shakllari va usullarini qo‘llash orqali amalga oshirilishi mumkin.

Xulosa: Maktabgacha ta’lim tashkiloti va oilaning hamkorligi – farzand tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etuvchi omillardan biridir. Ta’lim muassasasi va ota-onalar o‘rtasidagi uzviy aloqa bolalarning har tomonlama rivojlanishiga, ularning ijtimoiy, axloqiy, aqliy va jismoniy kamolotiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Oila – birinchi tarbiya maskani bo‘lsa, maktabgacha ta’lim muassasasi esa bu tarbiyani ilmiy, tizimli va samarali tarzda rivojlantiradi. Shu bois, ta’lim tashkilotlari ota-onalar bilan muntazam aloqada bo‘lishi, ularni tarbiyaviy jarayonlarga jalb etishi, o‘zaro hamjihatlikda ish olib borishi farzand tarbiyasida muvofiqlik va samaradorlikni ta’minlaydi. Bu esa kelajak avlodni barkamol, vatanparvar va ijtimoiy faollikka tayyorlashda asosiy omillardan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimova V.M. “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat”. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
2. Hasanboyeva O. “Maktabgacha ta’lim metodikasi”. – Toshkent: «Fan va texnologiya», 2020.
3. Vygotskiy L.S. “Pedagogik psixologiya”. – Moskva: Pedagogika, 1991.
4. Sharipova Z.X. “Maktabgacha ta’limda oilaviy tarbiya muammolari”. – Toshkent: TDPU, 2021.

OILANING JAMIYATDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI

B.Tillayev

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasida katta o‘qituvchisi

Baxadirova Munisa

Namangan davlat pedagogika instituti Musiqqa ta’limi yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila jamiyatning asosiy tuzilmasi sifatida, uning ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikdagi o‘rni, jamiyatdagi o‘zgarishlarga moslashuvi va umumiy rivojlanishga qo‘shgan hissasi tahlil qilinadi. Oila, nafaqat oilaviy a’zolar orasidagi munosabatlarni shakllantiruvchi va ularni birlashtiruvchi asosiy tuzilma, balki umumiy jamiyatning ruhiy,

madaniy va iqtisodiy rivojlanishida ham muhim rol o‘ynaydi. Maqola oila tuzilmasining o‘zgarishi, uning barqarorligini ta’minlashda qanday strategiyalar zarurligi, hamda oila a’zolarining jamiyatdagi roli, ta’lim va tarbiya, ijtimoiy tenglikka erishish kabi muhim masalalar yoritiladi. Oilaning jamiyatdagi ahamiyatini oshirish va unga ta’sir etuvchi omillar haqida batafsil tahlil keltiriladi.

Аннотация: В данной статье анализируется семья как базовая структура общества, ее роль в социально-экономической стабильности, адаптация к изменениям в обществе и вклад в общее развитие. Семья, не только базовая структура, формирующая отношения между членами семьи и объединяющая их, но также играет важную роль в духовном, культурном и экономическом развитии общества в целом. В статье освещаются такие важные вопросы, как изменение структуры семьи, какие стратегии необходимы для обеспечения ее стабильности, а также роль членов семьи в обществе, образование и воспитание, достижение социального равенства. Будет представлен подробный анализ повышения значимости семьи в обществе и факторов, влияющих на нее.

Annotation: this article analyzes the family as the main structure of society, its role in social and economic stability, its adaptation to changes in society and its contribution to general development. The family plays an important role not only in the spiritual, cultural and economic development of the general society, but also the main structure that forms relationships between family members and unites them. The article covers important issues such as the change of the family structure, what strategies are needed to ensure its stability, as well as the role of family members in society, education and upbringing, achieving social equality. A detailed analysis of the importance of the family in society and the factors affecting it is brought.

Kalit so‘zlar: oila, jamiyat, ijtimoiy tizim, iqtisodiy barqarorlik, ta’lim, tarbiya, o‘zgarishlar, oila tuzilmasi, ijtimoiy normativlar, barqarorlik, ijtimoiy adolat, oila roli, gender tengligi.

Ключевые слова: семья, общество, социальная система, экономическая стабильность, образование, воспитание, изменения, структура семьи, социальные нормативы, стабильность, социальная справедливость, роль семьи, гендерное равенство.

Keywords: family, society, social system, economic stability, education, upbringing, changes, family structure, social normatives, sustainability, social justice, family role, gender equality.

Kirish

Oila – bu jamiyatning asosiy bo‘g‘ini, barcha insonlarning o‘rganish, rivojlanish va ma’naviy qadriyatlar bilan tanishish uchun birinchi marta yuz tutadigan ijtimoiy muhitdir. Oila nafaqat tug‘ilishdan so‘ng birinchi ijtimoiy institut sifatida, balki insonning xarakteri, munosabatlari va jamiyatga moslashishida markaziy rol o‘ynaydi. Oila jamiyatning barqarorligi, rivojlanishi va ijtimoiy adolatni saqlashda bevosita ishtirok etadi. Shu bois, oilaning jamiyatdagi o‘rni va uning ahamiyatini yanada chuqurroq o‘rganish zamon talablaridan biridir.[1]

1. Oilaning jamiyatdagi roli

Oilaning jamiyatdagi roli asosan ijtimoiy tizimning va iqtisodiy barqarorlikning muhim qismini tashkil etadi. Oila a’zolari o‘rtasida o‘zaro muvozanat va hurmatning mavjudligi, jamiyatning boshqa sohalariga bevosita ta’sir qiladi. Oila, jamiyatdagi asosiy axloqiy va moral qadriyatlarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Oila tomonidan berilgan ta’lim va tarbiya, shaxsiyatning shakllanishi, axloqiy masalalarni hal qilishda muhim rol o‘ynaydi. Oilaviy

munosabatlar, o‘z navbatida, jamiyatdagi tenglik, adolat va inson huquqlarini ta’minlashda asos bo‘ladi.

Oila a’zolarining o‘zaro hurmatga asoslangan munosabatlari jamiyatning boshqa tizimlariga ta’sir ko‘rsatadi. Bular o‘z ichiga mehnat bozoridagi tenglik, ijtimoiy siyosat, ta’lim, sog‘liqni saqlash va hokazolarni kiritadi. Oila tizimidagi ijtimoiy normativlar jamiyatdagi umumiy qadriyatlar va axloqiy standartlarga ham mos keladi.[2]

2. Oila va iqtisodiy barqarorlik

Oila iqtisodiy barqarorlikning muhim omili hisoblanadi. Oila o‘z ichida mehnatni taqsimlash, iqtisodiy faoliyatni boshqarish va resurslarni samarali boshqarishning markazidir. Oila jamiyatda to‘g‘ridan-to‘g‘ri iqtisodiy hayotning bir qismiga aylanishi mumkin. Oila a’zolarining iqtisodiy faolligi va o‘zaro yordam ko‘rsatish orqali jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlash mumkin.

Iqtisodiy barqarorlikning asosiy omili oilaviy sharoitlar va oilaning iqtisodiy imkoniyatlaridir. Oila iqtisodiy jihatdan mustahkam bo‘lsa, jamiyat ham mustahkam va barqaror bo‘ladi. Oila iqtisodiy mustahkamligini ta’minlashda davlat tomonidan ko‘rsatilayotgan ijtimoiy himoya, ta’lim tizimi va mehnat bozoridagi islohotlar muhim ahamiyatga ega.[3]

3. Oila va ta’lim

Oila nafaqat iqtisodiy hayotni tashkil etuvchi, balki ta’lim va tarbiya jarayonining boshida turadigan muhim institutdir. Oila, bolalarga tarbiya berishda va ularni jamiyatga moslashtirishda birinchi o‘rinda turadi. Oila bolalarni axloqiy qadriyatlar, an’analar va huquqiy normativlar asosida tarbiyalaydi. Shu bilan birga, oila ta’lim tizimiga kirish uchun zarur bo‘lgan psixologik tayyorgarlikni ham ta’minlaydi.

Bundan tashqari, oila va ta’lim tizimi o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar, bolalarning kelajakdagi ijtimoiy va professional muvaffaqiyatlarida katta rol o‘ynaydi. Oilaviy tizimdagi ijtimoiy normativlar va qadriyatlar ta’lim tizimidagi islohotlar bilan mos kelishi kerak. Bu orqali jamiyatda adolatli va teng ta’lim tizimi yaratiladi.[4]

4. Oila va ijtimoiy o‘zgarishlar

Zamonaviy dunyoda oila tuzilmasi o‘zgarayotganini ko‘rish mumkin. Oila shakllari, uning tarkibi va funksiyalari har bir ijtimoiy tizimga qarab farq qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar oila tuzilmasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Oila tuzilmasining o‘zgarishi, ijtimoiy normativlarga va qadriyatlarga moslashish zaruriyatini tug‘diradi.

Oila va jamiyat o‘rtasidagi muvozanatning saqlanishi, ijtimoiy islohotlar va oilaviy munosabatlarning yuksalishiga ta’sir qiladi. Jamiyatda oila ahamiyatining oshishi, uning shaklini va funksiyalarini takomillashtirish orqali jamiyatdagi barqarorlikni ta’minlash mumkin.[5]

Xulosa

Oilaning jamiyatdagi ahamiyati cheksizdir. Oila jamiyatning muhim tuzilmasi sifatida, uning iqtisodiy, madaniy, ijtimoiy va ta’lim tizimidagi o‘rni jamiyat barqarorligiga bevosita ta’sir qiladi. Oilaning rivojlanishi va mustahkamligi, jamiyatdagi o‘zgarishlarga moslashuvi muhim ahamiyatga ega. Oila va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar, ijtimoiy normativlar, ta’lim tizimi va mehnat bozoridagi islohotlar jamiyatda barqarorlikni saqlashning ajralmas qismidir.[6]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Iskandarov, T. (2010). Oilaning ijtimoiy funksiyalari. Tashkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.
2. Toshpulatov, A. (2012). Oila va jamiyat: o‘zaro aloqalar. Tashkent: Fan va texnologiya.
3. Karimova, L. (2015). Oilaviy munosabatlar va ijtimoiy barqarorlik. Tashkent: Ilm Ziyo.
4. Shamsutdinova, G. (2018). Oilaning jamiyatdagi o‘rni va ahamiyati. Journal of Social Science Research, 24(1), 87-93.
5. Mavlonov, S. (2020). Oilaning ta’lim va tarbiya tizimidagi roli. Tashkent: O‘zbekiston pedagogika akademiyasi.
6. Baxtiyorov, M. (2022). Ijtimoiy normativlar va oilaning jamiyatdagi o‘rni. Tashkent: O‘zbekiston ijtimoiy fanlar akademiyasi.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI VA OILANING O‘ZARO HAMKORLIGI

Yo’ldosheva Umida Xusniddin qizi

NamDPI talabasi Maktabgacha ta’lim yo’nalishi 1 bosqich talabasi

Annotatsiya : *Maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlari va oilalar o‘rtasidagi hamkorlikning pedagogik asoslari hamda bolaning har tomonlama rivojlanishiga ta’siri tahlil qilinadi. Oila va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi integratsiyaning samarali shakllari, metodlari va zamonaviy yondashuvlari keng yoritilib beriladi.*

Abstract: *The article analyzes the pedagogical foundations of cooperation between preschool educational organizations and families and their impact on the comprehensive development of the child. Effective forms, methods and modern approaches to integration between the family and the educational institution are widely covered.*

Аннотация: *В статье анализируются педагогические основы взаимодействия дошкольных образовательных организаций и семьи и их влияние на всестороннее развитие ребенка. Широко освещены эффективные формы, методы и современные подходы к интеграции семьи и образовательного учреждения.*

Kalit so‘zlar: *Maktabgacha ta’lim, oila hamkorligi, ijtimoiy hamkorlik, ota-onalar bilan ishlash, hamkorlikda tarbiyalash.*

Keywords: *Preschool education, family cooperation, social cooperation, working with parents, collaborative parenting.*

Ключевые слова: *дошкольное образование, семейное сотрудничество, социальное сотрудничество, работа с родителями, совместное воспитание детей.*

Kirish: Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashda ta’lim tashkilotlari va oilaning o‘zaro hamkorligi muhim omil sifatida e’tirof etilmoqda. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bola shaxsining shakllanishida oilaning birlamchi ijtimoiy institut sifatidagi roli bilan bir qatorda, maktabgacha ta’lim muassasalari orqali olib boriladigan tizimli tarbiyaviy ishlar ham hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti va oilaning samarali hamkorligi bolaning ijtimoiy-emotsional, kognitiv va jismoniy

rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Shu boisdan, pedagogik nazariya va amaliyotda bu hamkorlikni mustahkamlash, uning mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb masala hisoblanadi.

Farzand tarbiyasi, yurt ravnaqi hamda jamiyat rivojlanishi uchun Maktabgacha ta’lim tashkiloti nihoyatda ahamiyatli sanaladi. Har bir bolaning o‘z olami fe’l atvori o‘zining shahsiy fikri bo’ladi. Shunday ekan bunday kichik, beg’ubor jajji bolajonlarni tushunish, ularda o‘z “men”ini shakllantirishda ota-onalar bilan mustahkam hamkorlik metodlarini yo’lga qo’yish ahamiyatlidir. Rivojlanayotgan O‘zbekistonda oila va oila muammolari hamisha davlatning diqqat e’tibor markazida turadi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida oila masalasiga ham alohida e’tibor qaratilgan. Konstitutsiyamizda : “Oila jamiyatning asosiy bo’g’inidur hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo’lish huquqiga ega” degan misralarni ko’rishimiz mumkin.

Oila – bu muqaddas dargoh. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek, “Avlodlar davomiyligini ta’minlaydigan ma’naviyat qo’rg’oni bu- oiladir”. Prezidentimizning 2017 yil 30 sentyabr PQ-3305 qarori asosida Ozbekiston Respublikasi Maktabgacha talim vazirligi faoliyatini tashkil etish to’g’risidagi qarori barcha maktabgacha talim tizimi xodimlarining yillar davomida kutgan natijasi edi. Shuningdek, Prezidentimizning 2017 yil 9 sentyabr n^o-3261-son Maktabgacha talim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risidagi hamda 2017-2021 yillarda maktabgacha talim tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to’g’risidagi qarorlari barcha islohotlarning imkoniyatlar eshigini ochdi desak aslo mubolag’a bo’lmaydi. Darhaqiqat, maktabgacha talimda tashkilotida tubdan o’zgarishlar boldi va qator yutuqlarni qo’lga kiritdi. Jumladan, 7 ta normativ-huquqiy hujjatni qabul qilish orqali maktabgacha ta’lim tizimining huquqiy bazasi to’g’irlandi. Davlat-xususiy sektor sherikchiligi tamoyili asosida tashkil etilgan maktabgacha ta’lim muassasalari soni kundan- kun ko’paymoqda - bugungi kungacha davlat-xususiy sektor sherikchiligiga doir 741 ta kelishuvga imzo qo’yildi; Pedagoglar va tarbiyachilar malakasini oshirish ishlari amalga oshirildi. 2018 yilda 9 mingdan ziyod xodim qayta ishlarga tayyorlana boshladi; "Bolani maktabgacha ta’lim muassasasiga navbatga qo’yish" interaktiv xizmati rivojlandi; Maktabgacha ta’lim pedagoglari bazaviy tarif stavkalari 2 barobarga ko’tarildi; Bugungi kunda barchamizning asosiy vazifamiz, balki insoniy burchimiz barkamol avlodni tarbiyalashga qaratilgan desak mubolag’a bo’lmaydi. Shu bois xam mamlakatimizda barcha xayrli ishlar avvalo oilalarni mustahkamlash va yosh avlodning yorug’ kelajagini ta’minlash maqsadida amalga oshirilib kelinmoqda. Zero, oila sog’lom ekan, jamiyat mustahkam, jamiyat mustahkam ekan, mamlakat barqaror hisoblanadi. Bolalar tarbiyasiga nafaqat oila, ta’lim- tarbiya muassasalari balki mahalla ham ma’sul sanaladi. Chunki, farzand tarbiyasi ko’p omillarga , avvalo, axloqiy- ma’naviy muhitga xam bog’liq hisoblanadi. Ta’lim -tarbiya muassasalari bilan oila hamkorligi bunda muhim ahamiyat kasb etadi. Ona yurtiga muhabbatni shakllantirish, ma’rifatli va ma’naviyatli shaxs sifatida voyaga yetishlarini ta’minlash, bolalarning ma’naviy barkamol va jismonan sog’lom bo’lishlari uchun iqtisodiy va ijtimoiy muhitni yaratish har birimizning muqaddas burchimiz hisoblanadi.

Hozirgi kunda barkamol inson tarbiyasi, bola tarbiyasida ota-ona ma’suliyatini oshirish , ularni pedagogik – psixologik bilimlar bilan qurollantirish eng dolzarb masala sanaladi. O’zbek, milliy madaniyati , bola tarbiyasi va rivojlanishi haqidagi pedagogik bilimlarni takomillashtirish bo’yicha yaxlit tarbiya tizimi ham oila, ham maktabgacha ta’lim tashkilotlari tomonidan amalga oshirilishi kerak. Bola tarbiyasida bu ikki yo’nalish biri ikkinchisining o’rnini bosa olmaydi, balki biri ikkinchisini to’ldirib yaxlit holatga keladi. Sog’lom muhitda sog’lom bola voyaga yetadi. Sog’lom muhitni yaratish oilada oila a’zolarining maktabgacha ta’lim tashkilotlarida

pedagogik hodimlarning bilim saviyasiga, zukkoligiga bog‘liq sanaladi. Farzandni jismonan yetuk, ma’nan va ruhan tetik inson qilib tarbiyalashda oila va maktabgacha ta’lim tashkilotlarining hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Shuning uchun har bir oiladagi pedagogik madaniyatni takomillashtirish muhimdir. Maktabgacha ta’lim tashkiloti murabiylari tarbiya borasida ota-onalarga o‘z ta’sir kuchini o‘tkaza oladigan yirik kadr bo‘lishlari muhimdir.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila hamkorligidagi shakl va usullarni ko‘rib chiqamiz.

Ular quyidagi shakllarda hamkorlik qilishi mumkin:

Yig‘ilishlar va suhbatlar: tarbiyachilar va ota-onalar o‘rtasida muntazam suhbatlar tashkil etish.

Bunda tarbiyachi har yilning boshida, o‘rtasida va oxirida ota-onalar bilan yig‘ilish o‘tkazishi maqsadga muvofiq. Bundan ko‘zlangan maqsad bolalarning rivojlanish holati, ta’lim mazmuni va metodlari bilan tanishtirish.

Har bir bola bo‘yicha individual suhbatlar pedagog va ota-ona o‘rtasida olib borilishi kerak. Bunday hamkorlik bolalar tarbiyasida yagona yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ochiq darslar va tadbirlar: ota-onalarni ta’lim jarayoniga jalb etish.

Bundan kutilyotgan maqsad esa ota-onalarni ta’lim -tarbiya jarayonidagi ishtirokini kuchaytirishdir. Pedagog va ota-ona o‘rtasida hamkorlikni yo‘lga qo‘yish uchun xam ochiq darslar maqsadga muvofiqdir. Tadbirlar esa o‘qituvchilarning innovatsion metodlaridan xabardor qilish maqsadida tashkil etiladi.

Ochiq dars turlari:

didaktik o‘yinli mashg‘ulotlar

ko‘rgazmali namoyishlar

mavzuli ochiq darslar (matematika, nutq, tabiat, jismoniy tarbiya)

Seminar-treninglar: ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish.

Trening turlari: Psixologik treninglar: ota-onalarga bolalar psixologiyasi, stressni yengish, ijtimoiy moslashuv haqida bilimlar berish.

Pedagogik treninglar: tarbiyaviy uslublar, ijtimoiy-axloqiy muammolarni hal qilish yo‘llari.

Amaliy treninglar: birgalikdagi o‘yinlar, mashqlar orqali bolaning rivojlanishini ko‘zdan kechirish.

Uy tashriflar: Tarbiyachilarning ota-onalar bilan individual suhbatlar o‘tkazish uchun uyga tashrif buyurishi maqsadga muvofiqdir.

Elektron aloqa vositalari orqali muloqot: zamonaviy texnologiyalar orqali tezkor axborot almashinuvi.

Hamkorlikning ijobiy natijalari :

Bolaning psixologik barqarorligi oshadi.

Ota-onalarda pedagogik madaniyat shakllanadi.

Ta’lim jarayoni yaxlit tizimga aylanadi.

Tarbiyaviy ishlar uzviy va muvofiqlashtirilgan bo‘ladi.

Hamkorlikning nazariy asoslari: pedagogik nazariyalar Maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila o‘rtasidagi hamkorlikni bolaning ijtimoiylashuvi va shaxsiy kamoloti uchun zaruriy shart deb hisoblaydi. Bu quyidagilardan iborat:

O‘zaro ishonch va hurmat: pedagoglar va ota-onalar o‘rtasida ochiq muloqot va ishonchli munosabatlar o‘rnatilgan bo‘lishi kerak.

Faol ishtirok: ota-onalarning ta’lim jarayonida faol ishtirok etishi, pedagogik faoliyatga hissa qo‘shishi.

Doimiy axborot almashinuvi: bolalarning rivojlanish holati haqida muntazam ota-onalarga axborot almashinuvi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila hamkorligi o‘rtasidagi mustahkam hamkorlik bolalarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Inovvatsion yondashuvlar- Zamonaviy ta’limda inovvatsion yondashuvlar Maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila o‘rtasidagi hamkorlikni yanada samarali qilishga xizmat qiladi. Ular quyidagilar:

Raqamli platformalar: Ota-onalar bilan muloqotni online platformalar bilan amalga oshirish.

Interaktiv dasturlar: bolalarning rivojlanishini kuzatish va baholash uchun interaktiv dasturlarni joriy etish.

Virtual ochiq darslar: ota-onalar uchun online ochiq darslar tashkil etish. Bunda ota-ona bolalarini xam offline xam online tarzda bilim ko‘nikma malakalarni qay tarzda egallayotganligini nazorat qilishi mumkin. Bu yondashuvlar ota-onalarning ta’lim jarayonida ishtirokini oshiradi va bolalarning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ko‘rinib turibdiki, farzand nafaqat oila tarbiyasi orqali kamol topadi, balki unga Davlatimiz tomonidan berilgan imkoniyatlar asosida tashkil etilgan MTM orqali ham rivojlanadi. Negaki , bo‘lajak kattalar ana shu kichiklar negizida o‘z tarbiyasini ko‘radi. Bundan tashqari xalqimiz bolaparvar va o‘z zurriyodini jonidan ham aziz ko‘ruvchi xalq desak aslo mubolag‘a bo‘lmaydi. Ular farzandlarini oilasining quvonchi, ota - onasining mehr nuridan yaralgan, ya'ni Alloh ato etgan oliy ne'mat, jamiyatning hayotbaxsh hamda harakatlantiruvchi kuchi, deya ko'z qorachig'iday asraydilar. Shuningdek, farzand umr mevasi, oila faxri va quvonchi hamda davomchisi bo'lganligi uchun ham u oilaning kelajagi baxti va hamda ishonchidir. Biz oilani davlat ichra kichik davlat deb atashimiz bejiz emas albatta. Unda yangi bir jon, ya'ni davlatning yangi bir a'zosi dunyoga keladi o'sib ulg'ayadi va kamol topadi. Kichik davlat - oila esa bu inson uchun dastlabki hayot dorilfununi hisoblanadi. Shuning uchun ota - onalar farzandning birinchi o'qituvchisi va birinchi tarbiyachisi hisoblanadi. Farzandni barkamol va ma'naviy yetuk qilib o'stirish uchun, eng avvalo ota - onaning o'zi yuksak axloqiy fazilatlariga ega bilim, ko'nikma malakalarga ega bolishlari va oilada tinchlikni o'rnatgan bo'lishlari lozim. Bunday muhim va istiqbolli muammolarni hal qilishda mamlakatimizda ota - onalarga yordam ko'rsatish maqsadida MTM lar o'z faoliyatini olib bormoqda. Bu borada MTM bilan ota -onalar hamkorligining ahamiyati katta hisoblanadi..

Xulosa : xulosa qilib shuni aytish joizki, maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila o‘rtasidagi xamkorlik faoliyatida bolalarning hayot tarzi va ijtimoiy muhit bilan bog‘liq bo‘lgan ba’zi bir kamchiliklarini bartaraf etish, xamda ularni jamoada va jamiyat hayotida o‘z o‘rnini topishlari bevosita ota-onaga, oilaviy muhitga xam bog‘liq hisoblanadi. Bu jarayonlar esa oila bilan maktabgacha ta’lim tashkiloti xodimlari bolalarni tarbiyalash va o‘qitishdagi ham fikrlilik qilishlari, ular bilan doimiy aloqa o‘rnatishlari , tarbiyachilar bilan o‘zaro muloqotda bo‘lishlari tavsiya qilinadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotini oila bilan bevosita bog‘lovchi vosita esa

bolalarimiz sanaladi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila o‘rtasidagi samarali hamkorlik bolaning har tomonlama kamol topishiga asos bo‘ladi. Bu esa nafaqat ta’lim sifati, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va kelajak avlod tarbiyasida muhim omil hisoblanadi. Shu bois, ta’lim tashkilotlari va ota-onalar o‘rtasidagi uzviy aloqani mustahkamlash dolzarb vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. M.Quramov. Oila – milliy tarbiya o‘chog‘i. xalq ta’limi jurnali. T-2007
2. Z. Fayziyeva “ MTM va oila hamkorligi”. Maktabgacha ta’lim jurnali. 2016.
3. O. Otavaliyeva. Bola tarbiyasida bog‘cha va oila hamkorligi. Toshkent 1994.
4. “Oilalar va mahalliy jamoatchilik bilan hamkorlik” uslubiy qo‘llanma. Toshkent , 2020.

OILA – DAVLAT SIYOSATINING MUHIM YO‘NALISHI

Tillayev Bobomurod Abduvoxobovich

Namangan Davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Oila – jamiyatning tayanch hujayrasi, inson tarbiyasining ilk maktabi, millatning ma’naviy va madaniy qadriyatlarini avloddan-avlodga yetkazuvchi beqiyos institutdir. Har qanday rivojlangan davlatning kuchi, eng avvalo, sog‘lom va mustahkam oilalarga tayanadi. Shu bois, bugungi kunda oila masalasi nafaqat ijtimoiy hayot, balki davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Kalit so‘zlar: Oila, jamiyat, inson, ma’naviy qadriyatlar, madaniy qadriyatlar, davlat siyosati.

Аннотация. Семья-базовая ячейка общества, ранняя школа человеческого воспитания, несравненный институт, передающий из поколения в поколение духовные и культурные ценности нации. Власть любого развитого государства опирается, прежде всего, на здоровые и крепкие семьи. Поэтому сегодня семейный вопрос рассматривается как один из приоритетов не только общественной жизни, но и государственной политики.

Ключевые слова: Семья, общество, человек, духовные ценности, культурные ценности, государственная политика.

Annotation. The family is the basic unit of society, the early school of human education, an incomparable institution that transmits the spiritual and cultural values of the nation from generation to generation. The power of any developed state is based primarily on healthy and strong families. Therefore, today the family issue is considered as one of the priorities not only of public life, but also of state policy.

Keywords: Family, society, man, spiritual values, cultural values, public policy.

Davlat siyosatida oilani qo‘llab-quvvatlash yo‘nalishlari

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida oila instituti, ayollar va bolalar masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Jumladan:

1. **Oila kodeksi** va boshqa qonunchilik hujjatlari asosida oilaviy munosabatlarni tartibga soluvchi normalar muntazam takomillashtirilmoqda.

2. **Mahalla tizimi** orqali joylarda oilalarga ijtimoiy, psixologik va huquqiy yordam ko‘rsatish mexanizmlari yo‘lga qo‘yilgan.

3. **“Yoshlar – kelajagimiz”, “Ayollar daftari”, “Temir daftar”** kabi tizimlar orqali ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarga amaliy yordam ko‘rsatilmoqda.

4. **2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida** oilani mustahkamlash, yoshlar va ayollarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha aniq vazifalar belgilangan.[1]

Shuningdek, Prezident Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi bilan tashkil etilgan “Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi”ning faoliyati ham oilaviy muammolarni tizimli hal etishda muhim o‘rin tutmoqda.

Oilaning jamiyatdagi o‘rni va ahamiyati

Oila – shaxs kamoloti, tarbiyasi va ijtimoiylashuvi uchun tabiiy muhit yaratadigan asosiy ijtimoiy institutdir. Ota-ona muhabbati, farzandlar mas’uliyati, mehr-oqibat va o‘zaro hurmat kabi qadriyatlar aynan oilada shakllanadi. Shu nuqtayi nazardan, mustahkam oila nafaqat bir shaxs, balki jamiyatning barqarorligini ta’minlaydi. Mustaqil O‘zbekiston oila institutini mustahkamlash borasida izchil siyosat yuritib kelmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasida: *“Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda u jamiyat va davlat muhofazasidadir”* deb aniq belgilab qo‘yilgan.[2] Bu normativ hujjatning o‘ziyoq davlat darajasida oilaga berilayotgan e’tiborni yaqqol ifodalaydi. Oila – bu jamiyatning eng muhim va tabiiy bo‘g‘ini, inson hayotining birinchi ijtimoiy maktabi hisoblanadi. Inson o‘z hayotidagi eng asosiy qadriyatlarni, axloqiy me’yorlarni, mehnat, vatanparvarlik, mehr-oqibat va mas’uliyatni birinchi navbatda aynan oiladan o‘rganadi. Shu bois, har qanday sog‘lom va barqaror jamiyatning asosi mustahkam, ma’naviy jihatdan boy oilalardan iborat bo‘ladi.

1. Oila – shaxs tarbiyasining negizi

Oila – bu farzand tarbiyasining bosh o‘chog‘i. Insonda axloqiy fazilatlar, mehnatsevarlik, halollik, vatanparvarlik, mehr-oqibat, sabr-toqat kabi yuksak insoniy sifatlar ega bo‘lishi ko‘p jihatdan oilaviy tarbiya bilan bog‘liq. Oilada bola nafaqat sevgi va e’tibor ko‘radi, balki ijtimoiy hayotga tayyorlanadi. Shu jihatdan, oila nafaqat biologik, balki madaniy va axloqiy merosning ham asosiy uzatuvchisi hisoblanadi.

2. Oila – milliy qadriyatlar va urf-odatlarining saqllovchisi

Har bir millatning asriy an’analari, urf-odatlari va ma’naviy qadriyatlari avloddan-avlodga oilalar orqali o‘tadi. Oila bu borada bir necha funksiyani bajaradi: u tarbiyachi, qadriyatlar homiysi, madaniyat targ‘ibotchisi hamdir. Agar oilalar kuchli bo‘lsa, millat o‘zligini yo‘qotmaydi; aks holda esa jamiyatda begonalashuv, axloqiy inqiroz va madaniyatsizlik ildiz otadi.

3. Oila – jamiyat barqarorligi va rivojining poydevori

Sog‘lom oilalar jamiyatda barqarorlik, ijtimoiy birdamlik va taraqqiyotning asosiy kafolati bo‘lib xizmat qiladi. Oila ijtimoiy hayotda bir necha muhim vazifani bajaradi:

- Reproktiv vazifa: yangi avlodni dunyoga keltirish va uni tarbiyalash.
- Ijtimoiylashuv: farzandni jamiyat qoidalari, axloqiy me’yorlarga mos ravishda shakllantirish.
- Iqtisodiy vazifa: oila ichidagi mehnat taqsimoti, moddiy ta’minot va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash.
- Emotsional-psixologik vazifa: a’zolar orasida mehr-muhabbat, qo‘llab-quvvatlash va ruhiy sog‘lomlikni shakllantirish.

4. Oila – davlat va jamiyat siyosatining asosiy ob’ekti

Zamonaviy davlatlar, jumladan O‘zbekiston ham, oila instituti mustahkamligini milliy xavfsizlik va ijtimoiy barqarorlikning muhim omili sifatida e’tirof etadi. Oiladagi muammolar – jinoyatchilik, jinoyatga moyillik, giyohvandlik, zo‘ravonlik va befarzandlik kabi ijtimoiy illatlarning ildizi bo‘lishi mumkin. Shu sababdan ham, oilani mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan.

5. Oila – ma’naviy va ruhiy sog‘lomlik manbai

Oilada shakllangan sog‘lom muhit insonning ruhiy barqarorligi, ijtimoiy moslashuvchanligi va psixologik bardamligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Mehr-muhabbat, hurmat, e’tibor va ijobiy emotsiyalar hukmron bo‘lgan oila – sog‘lom jamiyatning eng asosiy belgisi hisoblanadi.

Oilani qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha davlat siyosatining samaradorligi bevosita oilalar mustahkamligi, undagi mehr-oqibat, huquqiy madaniyat darajasining yuksalishi bilan o‘lchanadi. Shuning uchun bugungi kunda oilalarning ma’naviy-axloqiy muhitini sog‘lomlashtirish, nikoh mustahkamligini ta’minlash, ajralishlar sonini kamaytirish, ota-onalik mas’uliyatini kuchaytirish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Shuningdek, gender tenglik, oilaviy zo‘ravonlikka qarshi kurashish, yosh oilalarni uy-joy bilan ta’minlash, ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish orqali oilalarga ko‘mak berish zamonaviy davlat siyosatining muhim yo‘nalishlariga aylangan.

Xulosa o‘rnida oila – bu nafaqat shaxsiy hayot, balki butun jamiyatning taraqqiyoti, barqarorligi va ertangi kunidir. Shu bois, oilani qo‘llab-quvvatlash va mustahkamlash borasida olib borilayotgan davlat siyosati – Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining poydevoridir. Har bir sog‘lom va baxtli oila – kuchli va farovon jamiyat qurilishiga hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan yangi o‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son.
2. “O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi” Lex.uz. 2023 y.

OILA IJTIMOIIY TIZIMNING ASOSIIY ELEMENTI SIFATIDA

Abdullayeva Asila Abdulxodiyevna

“University of Business and Science” nodavlat

oliy ta’lim muassasasi Ijtimoiy fanlar kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Oila jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy takomillashib boradi. Oila-jamiyat, jamiyat-oila tizimidagi ana shu aloqadorlik doimiy bo‘lib qolaveradi. Oilaning jamiyat tomonidan iqtisodiy-axloqiy va huquqiy vositalar bilan boshqarilishi avvalo uning ijtimoiy muassasalik mohiyatidan kelib chiqadi.*

Kalit so‘zlar: *Falsafa, sotsiologiya, etnografiya, demografiya, axloq, ijtimoiy taraqqiyot, emotsional vazifa, ijtimoiylashtiruv.*

Har qanday ilmiy jarayon avvalambor, mavzuga oid asosiy tushunchalarni aniqlab olishni, ular haqida aniq tasavvurga ega bo‘lishni taqozo etadi. Shu ma’noda, maqolamizda “oila”, “yoshlarni oilaga tayyorlash” tushunchalari asosiy kategoriyalar hisoblanadi. Oilaviy munosabatlar va yoshlarni oilaga tayyorlash muammosi qadimdan nafaqat ijtimoiy-ma’naviy, balki g‘oyaviy-siyosiy ahamiyatga ega hodisalardan biridir. Shuning uchun ham mazkur masala bilan falsafa, sotsiologiya, iqtisod, huquqshunoslik, etnografiya, psixologiya, demografiya, pedagogika va tibbiyot kabi fanlar shug‘ullanib keladi. Ushbu fanlarning har biri o‘z sohasi nuqtai nazaridan oila, yoshlarni oilaga tayyorlash va unga ta’sir etuvchi omillarni tadqiq etadi. Ijtimoiy-falsafiy fanlar tarkibiga kiruvchi ideologiya esa oilaviy munosabatlar va yoshlarni oilaga tayyorlash jarayonini g‘oyaviy-siyosiy jihatdan yaxlit holda o‘rganadi. E’tibor beradigan bo‘lsak, fanda oila ijtimoiy institut sifatida jamiyat bilan birga paydo bo‘lgan degan qarash shakllangan. Ilk jamiyatlarda oiladagi munosabatlar va yoshlarni oilaga tayyorlash masalasi urug‘ va qabiladagi urf-odatlar yordamida boshqarilgan va tartibga solingan. Axloq, ilk diniy tasavvurlar va keyinchalik davlatning paydo bo‘lishi bilan bu munosabatlar axloqiy, diniy va huquqiy me’yorlar bilan yo‘lga qo‘yila boshlagan.

Inson nafaqat ijtimoiy, shu bilan birga, biologik mavjudot hamdir. Uni goho boshqa biologik mavjudotlar singari, muayyan instinkt, his-tuyg‘ular boshqaradi. Bu his-tuyg‘ularga avvalo odamning jinsiy ehtiyojlari ketidan nasl qoldirish instinkti yotadi. Oilaviy munosabatlar mana shu ehtiyojlarni qondirish asosida shakllangan. Keyinchalik ular jamiyatda yuz bergan o‘zgarishlar va tarixiy shart-sharoitlar ta’sirida murakkablashib borgan. Barcha mavjudotlarning juft bo‘lib yashashi tabiat qonunidir. Ammo inson oila qurib yashashi, oilaga ongli qarashi bilan boshqa mavjudotlardan tubdan farq qiladi. Farq shundaki, inson jinsiy munosabatlarga ongli yondashib, ularga axloqiy tus bergan, nafosat qonunlariga asoslanib, ularni tabora takomillashtirib borgan. Shu tariqa oilada asta sekin iqtisodiy, huquqiy va ma’naviy munosabatlar yuzaga kela boshlagan. Natijada oila kishilarning tabiiy-biologik, iqtisodiy, huquqiy va ma’naviy munosabatlariga asoslangan ijtimoiy institut sifatida shakllangan.

Ko‘pgina olimlar oila masalalari bilan qiziqib, uni tahlil qilishga intilganlar. Mak-Lennan, L.G. Morgan kabi olimlar o‘z asarlarida bu masalalarni tushuntirib berishga harakat qilganlar [1]. Masalan, Morgan oila faol asosdir. U hech o‘zgarmasdan qolmaydi, balki jamiyat quyi bosqichdan yuqori bosqich tomon rivojlana borgan sari quyi shakldan yuqori shaklga o‘ta boradi, deb yozadi. Ilk jamiyatlarda oilalar qon-qarindosh oila, punalual oila, juft oila, monagam oila kabi shakllarga ega edi. Qon-qarindosh oila bu oilaning birinchi bosqichi hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyotining so‘nggi bosqichlarida oilaviy hayotning rivojlanishi, axloqiy tushunchalarning normallasuvi, xotin-qizlarning to‘la erkinligi yohud erkaklar bilan teng huquqliligini, oilaning zamonaviy

shaklini vujudga keltirgan. Demak, oila ijtimoiy-tarixiy taraqqiyot jarayonida shakllangan munosabatlarning maxsulidir. U turli bosqichlarni bosib o‘tib, qonun, axloq-odob me’yorlari asosiga qurilgan oila sifatida shakllangan.

Odamlar jamiyatdagi munosabatlar va mavjud ob’ektiv shart-sharoitlardan kelib chiqqan holda oilaviy munosabatlarga kirishadilar. Ijtimoiy taraqqiyotda oilaning o‘rni beqiyos. Ko‘p asrlik umr tajribalariga ega bo‘lgan, keng tarqalgan patriarhal va serfarzand, yakka nikohlilikka asoslangan oilalarning hayot uchun muhim ahamiyatga ega ekanligi hozirda – XXI asrda e’tirof etilmoqda.

Insoniyatning hozirgacha yashab kelayotganligi va uning yer yuzida ko‘payishida ham oilaviy hayot katta ahamiyatga ega. Shuning uchun ham oila insoniyat paydo bo‘lganidan to hozirgacha olimlarni fikrlashga, izlanishlarga, oilaviy hayot munosabatlari xususiyatlarini tadqiq etishga chorlab kelmoqda. “Oila - nikohga yoki tug‘ishganlikka asoslangan kichik guruh. Uning a’zolari ro‘zg‘orning birligi, o‘zaro yordami va ma’naviy mas’uliyati bilan bir-biriga bog‘langan” birlik sifatida shakllanishida ijtimoiy munosabatlar, jamiyat ma’naviyati va madaniy taraqqiyoti muhim rol o‘ynagan.

Asrimiz boshida o‘zining “Oila” nomli kitobini chop ettirgan mashhur tatar olimi Rizouddin ibn Faxruddin “Oila millat sharafiga yuqori martabaga ko‘taradigan madaniyat o‘chog‘idir” [2], deb ta’rif beradi. Buyuk millatparvar adib Abdurauf Fitrat esa: “Vaqt o‘tishi bilan odamlar jamoa bo‘lib yashash lozimligini tushundilar. Ularning birinchi jamoalari “oila” ya’ni “ahli bayt” bo‘lgan... ahli bayt jamoasi, boshqacha aytganda, oila boshqarishga asos solish, bani odam madaniyatining asosidir” [3], deb ko‘rsatadi. U fikrini davom ettirib yozadi: “Qayerda oila munosabati kuchli intizom va tartibga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va tartibli bo‘ladi. Agarda bir mamlakatning aholisi axloqsizlik va johillik bilan oilaviy munosabatlarini zaiflashtirib yuborsa va intizomsizlikka yo‘l qo‘ysa, shunda bu millatning saodati va hayoti shubha ostida qoladi” [4]. Respublikamiz olimlari ham oilaning ijtimoiy mohiyatini ochib berishga intiladilar. Psixolog-oilashunos olim R. Shoumarov: “Nikohga yoki yaqin qarindoshlikka asoslangan maishiy xizmat, o‘zaro yordam va axloqiy mas’uliyat umumiyligi bilan bog‘langan kichik guruh oilani tashkil etadi. Bu ilmiy qoida, ta’rif” [5], deb yozsa, O. Safarov, M. Maxmudovlar esa “Oila ikki jinsga mansub kishilarning - erkak va ayolning o‘zaro tengligi, muhabbati, bir-birlarini anglagan holda birgalikda yashash va ko‘payish istagini, jamiyatni to‘ldirish, eng muhimi, uni ham iqtisodiy, ham ma’naviy-axloqiy jihatdan mukammallashtirish yo‘lida birgalikda qiladigan harakatining hosilasidir” [6], deb ta’kidlaydilar. Yuqoridagi adabiyotlarda oila jamiyatning bir bo‘lagi, u qanchalik mustahkam bo‘lsa, jamiyat shunchalik barqaror bo‘lishi ochib berilgan. Oila masalasi bilan shug‘ullanib kelayotgan olimlar uning

funksiyalarini turlicha ko‘rsatadilar. Masalan, A. G. Harchev oila funksiyalariga aholi tarkibini qayta qurish, ijtimoiylashtirish, xo‘jalik yuritish, iste‘mol va bo‘sh vaqtni unumli o‘tkazishni kiritsa, G. M. Sverdlov, V. A. Ryasensev oilaning asosiy funksiyasi naslni davom ettirish, yosh avlodni tarbiyalash, ho‘jalik yuritish va o‘zaro yordam berishni uyushtirishdir, deb hisoblaydilar, G. V. Osipov va uning izdoshlari esa, oila funksiyalarini naslni davom ettirish, bola tarbiyasi bilan shug‘ullanish, iqtisodiy-ho‘jalik ishlarini olib borish, o‘zaro yordam uyutirish, sog‘likni saqlash, bo‘sh vaqt va dam olishni tashkil etish, birinchi ijtimoiy nazoratni uyushtirishlar oilaning funksiyasi, deb tasniflaydilar. S. S. Frolov esa jinsiy boshqarish, yangi avlodni yaratish, ijtimoiylashuv, hissiy qoniqish, himoya, iqtisodiy hayotni olib borishni oilaning asosiy funksiyalaridir, deb ko‘rsatadi [7]. Bizningcha, zamonaviy oilaning funksiyasi quyidagilardan iborat: Tarbiya va ijtimoiylashtirish. Oila - tarbiya maktabi, tarbiyaning ilk bosqichidir. Oilada bola uchun eng birinchi o‘rnak, muallim ota-onadir. Ota-onaning farzandlariga beradigan bilimlari, hayotiy tajribalari ularning o‘z ota-onalaridan o‘zlashtirgan bilimlari va hayotiy tajribalarining davomi hisoblanadi. Ota-ona bilan farzandlar o‘rtasidagi munosabatlar, yoshlarga beriladigan bilimlar va tajribalar ularning ijtimoiylashuvi uchun katta ahamiyatga ega bo‘ladi. Oiladagi har bir munosabat bola tarbiyasiga ta’sir qiladi, noto‘g‘ri tarbiya noqobil farzandlarni yuzaga keltiradi. Shuning uchun ham oilaning o‘zi aloxida tarbiya instituti sifatida o‘rganiladi. Maishiy-ho‘jalik ishlarini olib borish. Oila jamiyatning ho‘jalik-maishiy munosabatlaridagi aloxida bo‘lagi hisoblanadi. Har bir oilada o‘ziga xos iqtisodiy-maishiy munosabatlar tartibi mavjuddir. Ushbu munosabatlarga tashqaridan ta’sir etib bo‘lmaydi. Oila byudjeti, oila daromadi ho‘jalik-maishiy ishlarning asosini tashkil etadi. Oila o‘z daromadidan kelib chiqib, o‘z ehtiyojlarini qondirib boradi. Bozor munosabatlariga o‘tish tufayli ushbu funksiyalar roli va ahamiyati keskin oshdi. Endilikda har bir oila a’zosi kelajagini yaratishga, oilasini iqtisodiy ta’minlashga harakat qilmoqda. Bu esa, shaxsning shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Demak, oilaning ho‘jalik- maishiy funksiyasini maxsus tadqiq etish zarur. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, oilaning asosiy funksiyalarini jinsiy hayotni boshqarish va farzandlarni tarbiyaviy va ijtimoiylashtiruvini ta’minlash; ho‘jalik-maishiy ishlarini olib borish kabilarga tasniflash mumkin.

Oila tabiat, jamiyat qonun-qoidalari asosida barpo etilsa va yashasada, er-xotin, ota-ona va farzandlar, qarindoshlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar, o‘ziga xos an‘analari va qadriyatlari nuqtai nazaridan “kichik jamiyat” bo‘lib qolaveradi. Lekin u yoki bu tuzum, davlat va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, mafkuraviy, ma’naviy-axloqiy sohasidagi ustuvor goyalari mazkur oilaviy munosabatlarga bilvosita yoki bevosita ijobiy va salbiy ta’sir etadi. Oila jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy takomillashib boradi. Oila-jamiyat, jamiyat-oila tizimidagi ana shu aloqadorlik doimiy bo‘lib qolaveradi. Oilaning jamiyat tomonidan iqtisodiy-axloqiy va huquqiy vositalar bilan

boshqarilishi avvalo uning ijtimoiy muassasalik mohiyatidan kelib chiqadi. Unda iqtisodiy muassasa vazifasi (moddiy boyliklarni taqsimlash), axloqiy muassasa vazifasi (oila a’zolarini yuksak ma’naviyat va axloq-odob ruhida tarbiyalash) va huquqiy vazifasi (oila a’zolari o’rtasidagi shaxsiy va mulkiy huquqiy munosabatlar)ni o’z ichiga oladi [8].

Oila jamiyat maxsuli sifatida tashkil topib, rivojlanib borar ekan, uning jamiyat oldidagi mas’uliyatlari ham tobora ortib boradi. Bu mas’uliyat oila zimmasiga, yuqorida aytilganidek, inson naslini davom ettiruvchi avlod yaratish, ularni tarbiyalash, kamolga etkazish vazifalarini yuklaydi. Oila ushbu vazifalarni bajarar ekan, o’zi ham, ma’lum ma’noda taraqqiy etib boradi. Oilaning taraqqiy etishini u bajarayotgan vazifalar mohiyatiga ko’ra uch yo’nalishga ajratish mumkin: 1. Oilaning ijtimoiy taraqqiyoti; 2. Oilaning iqtisodiy taraqqiyoti; 3. Oilaning demografik taraqqiyoti.

Oilaning ijtimoiy taraqqiyoti - oila a’zolarining ma’lumotlilik - bilim darajasi, ijtimoiy mavqei, salomatliligi, ta’lim-tarbiya, urf-odat, fan va madaniyat, tabiat va jamiyatga bo’lgan munosabatlarining takomillashib borishi bilan izohlanadi. Oilaning oziq-ovqat, kiyim-kechak, uy-joy va boshqa yashash uchun zarur bo’lgan vositalar bilan ta’minlanishi darajasining o’zgarib borishi uning iqtisodiy taraqqiyotini belgilaydi. Oilaning demografik taraqqiyoti deganda esa, uning tashkil topishi, miqdori va demografik tarkibi (oilada yashayotgan kishilarning soniga qarab guruhlariga bo’linishi), faoliyati (oilada farzandlar tug’ilishining ma’lum davrlarda o’zgarib borishi) tushuniladi.

Keyingi yillarda otkazilgan sotsiologik tadqiqotlar oila funksiyalarining kengayayotganligini ko’rsatadi, chunki jamiyatda sodir bo’layotgan demokratik o’zgarishlar oilaga ham ta’sir etmay qolmaydi. Shu nuqtai nazardan bizningcha, oilaning quyidagi vazifalarini ko’rsatish mumkin: 1. Oilada farzandlarning tug’ilishi, aholining yangilab turilishini ta’minlash; 2. Oilada yosh avlodni jismoniy sog’lom, ma’naviy barkamol, axloqiy pok etib tarbiyalash orqali yoshlarni ijtimoiylashtiruv, jamiyatni madaniy jihatdan uzluksizligini ta’minlash; 3. Oilada ho’jalik ishlarini yuritish, oila a’zolari uchun yashash joyini tayyorlash, ularning moddiy sharoitini yaxshilash; 4. Oila a’zolarini zarur bo’lgan anjom va texnika vositalari bilan ta’minlash, ularni kiyim-kechak, oziq-ovqat, bilim olishi va biron ixtisosga ega bo’lishi, o’z iste’dod va imkoniyatlarini ro’yobga chiqarish uchun iqtisodiy shart-sharoit yaratish, mehnatga yaroqsiz oila a’zolarini (voyaga etmagan bolalar, qariyalar) moddiy jihatdan ta’minlash; 5. Oilaning ijtimoiy nazorat qilish vazifasi, ya’ni oila a’zolarining xulq-atvori, axloqini nazorat qilish, er-xotinning oila va jamiyat oldidagi, farzandlarning ota-onalari, ota-onalarning farzandlari oldidagi mas’uliyatini oshirish; 6. Oila a’zolarininig ma’naviyatini yuksaltirish; 7. Oila a’zolarining oiladagi mavqelarini egallashlari uchun imkoniyat yaratish; 8. Oila a’zolarining dam olishlarini to’g’ri tashkil etish; 9.

Oilaning emotsional vazifasi, ya’ni oila a’zolarida bir-birilariga mehr-muhabbat, hurmat his-tuyg‘ularini tarbiyalash; 10. Er-xotinni bir-birlarining jinsiy ehtiyojlarini qondirish hamda o‘g‘il va qizlarga o‘z jinsiga oid tarbiya berish, ularni oilaviy hayotga tayyorlab borish. Oila mana shu vazifalarni to‘la qonli bajargandagina u tobora barqaror takomillashib boradi va jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta’sir qiladi. Bu hol barcha oila a’zolarining oilada va jamiyatda o‘z mavqeini egallashlariga, iste’dod va qobiliyatlarini ro’yobga chiqarishiga imkoniyat tug‘diradi. Agar oila mana shu vazifalarni bajarishga qodir bo‘lmasa, oila a’zolari oila va jamiyatda o‘z mavqelarini egallashlari murakkab kechadi, bunday oilada tarbiyalangan farzandlar tarbiyasida ham qusurli jiuatlar mavjud bo‘ladi.

Oilaning mavjudligi, yashash jarayoni uning o‘z vazifasini bajarishi bilan bog‘liqdir. Agar oila o‘zining demografik vazifasini bajarmas ekan, ya’ni oilada farzandlar tug‘ilmasa, yangi oilalar paydo bo‘lmaydi, oila qaytadan barpo etilmaydi. Oilada shajaralar davom etishi, yangi oilalar paydo bo‘lishi uchun esa, oilada tug‘ilgan farzandlarni parvarish qilish, boqish, tarbiyalash, kamolga etkazish, inson qilib voyaga etkazish lozim. Demak, oila o‘z mavjudligini saqlab qolishi uchun zimmasidagi barcha vazifalarini bajarishi shart. Oila vazifalarining bajarilishi bir-biri bilan bog‘liq holda ro’y beradi. Ular o‘zaro bog‘liq holda rivojlanadi. Rivojlanish jarayonida oila vazifalari o‘zaro bog‘liq holda bir-biriga ta’sir etadi. Masalan, oilada farzandlar tug‘ilishini olaylik. Oilada farzandlarning sog‘-salomat tug‘ilishi ona salomatligiga, ona salomatligi va tug‘ilgan farzandning sog‘-salomat o‘lishi esa oilaning iqtisodiy vazifasining bajarish darajasiga, ya’ni moddiy ta’minlanish darajasiga uzviy bog‘liqdir. Oilada tug‘ilgan farzandning yetuk inson bo‘lib shakllanishi oilaning ta’lim-tarbiyasiga, bola dunyoqarashining shakllanishiga, ya’ni oilaning ijtimoiy vazifalarining bajarilishiga chambarchas bog‘liq. O‘z navbatida, oilada farzandlar sonining oshib borishi ham oilaning iqtisodiy vazifalarining bajarilishiga ta’sir etadi. Boshqacha qilib aytganda, oilada istiqomat qilayotgan oila a’zolarining ko‘payishi oilaning moddiy axvolini yaxshilashini, ya’ni oilaning iqtisodiy vazifasini bajarish darajasini yuksaltirishni talab etadi. Yoki oilaning ijtimoiy vazifasini olib ko‘raylik. Oilada berilgan ta’lim-tarbiya farzand dunyoqarashining shakllanishiga, uning jamiyatga, kishilarga, o‘zgarishlarga bo‘lgan munosabatlariga ta’sir etmay qolmaydi.

Farzand oila muhitida katta bo‘lar ekan, uning bari xulq-atvori, atrof-muhitga, oilaga bo‘lgan munosabati, kelajakda uo‘zining oila qurishi, farzandlar kurishi haqidagi fikrlari shakllanib boradi. Agar oilaning ijtimoiy vazifasi ijobiy bajarilsa, ya’ni bolada oilaga, ota-onaga, keksalarga hurmat, o‘zaro yordam kabi hislatlar shakllansa, u kelajakda oila qurgach, o‘zi ham farzandlarini xuddi shu tarzda tarbiyalashga intiladi. Yoshlar oila xo‘jaligini yuritish, oilani iqtisodiy jihatdan ta’minlash va boshqa tajribalarni ham ota-onasidan o‘rganadilar. Demak, yangi

avlodning oila qurishida, oilaviy munosabatlarni shakllantirishida, oilani mustahkamlab borishida undagi ijtimoiy- iqtisodiy vazifalarning bajarilishi asosiy omil hisoblanadi. Eng avvalo, yigit va qizni oilaviy hayotga tayyorlash, oiladan qunt va vazminlik bilan ularga yoshligidanoq yaxshi tarbiya berishni talab etadi. Agar ota-ona o‘z farzandlarining fe’l-atvorini, ruhiyati va mayllarini yaxshi bilsa, shulardan kelib chiqib, ularga ta’sir etadigan yo‘llar bilan tarbiya bersa, bunday ro‘zg‘or egalari kelajakda quriladigan barqaror oilalarga zamin hozirlagan bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Мак-Леннан. Первобытний брак. – М.: 2004; Морган Л.Г. Письма об ирокезах. – М.: 2008.
2. Ризоуддин ибн Фахруддин. Оила. – Т.: Чўлпон, 1995. –Б.7.
3. Абдурауф Фитрат. Оила. – Т.: Маънавият, 1998. –Б.8.
4. Абдурауф Фитрат. Оила. – Т.: Маънавият, 1998. –Б.8.
5. Шоумаров У. Б. Муҳаббат ва оила. – Т.: Ибн Сино, 1994. –Б.25.
6. Сафаров О., Махмудов М. Оила маданияти. – Т.: Маънавият, 1998. –Б. 20-21.
7. Гидденс Э. Социология. – Т.: Шарк, 2002. –Б.427.
8. Буриева М. Ўзбекистонда оила демографияси. – Т.: Университет, 1997. – Б.11.

TARIXNI O‘QITISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH

TARTIBI

Mirabdullayeva Muxlisaxon Mansurjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Tel: +998948690616

Annotatsiya: *Tarix fanini o‘qitishda interfaol usullardan foydalanish tartibi yoritilgan. Unda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida dars jarayonini tashkil etish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, tarixiy bilim va ko‘nikmalarni samarali shakllantirish imkonini beruvchi usullar haqida ma’lumot beriladi. Xususan, "Aqliy hujum", "Blits-so‘rov", "Klaster", "Insert", "Bahs-munozara" kabi interfaol metodlarning mohiyati, qo‘llash bosqichlari va darsdagi amaliy ahamiyati ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *Tarix ta’limi, interfaol usullar, pedagogik texnologiya, o‘quv jarayoni, aqliy hujum, insert, bahs-munozara, tanqidiy fikrlash, dars samaradorligi, o‘quvchining faolligi.*

KIRISH. Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar zamonaviy pedagogik yondashuvlarni talab qilmoqda. Ayniqsa, tarix fanini o‘qitishda an’anaviy metodlardan

interfaol usullarga o‘tish, o‘quvchilarning dars jarayonida faolligini oshirish va mustaqil fikrlashga undash dolzarb masalaga aylanmoqda. Tarix fani o‘quvchilarga nafaqat o‘tmish haqida bilim berish, balki ularda tahliliy fikrlash, voqealar o‘rtasidagi sabab-oqibat bog‘liqlikni aniqlash, tarixiy xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Interfaol usullar o‘quvchilarni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi, ularning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi hamda guruhviy va jamoaviy ishlash malakasini rivojlantiradi. Shu sababli, tarix darslarida interfaol usullardan oqilona foydalanish orqali fanning samaradorligini oshirish muhim vazifa hisoblanadi. Ushbu ishda tarixni o‘qitishda qo‘llaniladigan interfaol metodlar, ularning mazmuni, qo‘llash tartibi va o‘quvchilarga ta’siri haqida fikr yuritiladi.

XXI asrda jadal sur’atlar bilan rivojlanib borayotgan globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari ta’lim sohasiga ham katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Yangi pedagogik yondashuvlar, ilg‘or o‘qitish texnologiyalari va interfaol metodlarning joriy etilishi orqali o‘quvchilarning shaxsiy faolligini oshirish, mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirish bugungi kun ta’limining asosiy vazifalaridan biriga aylangan.

Tarix fani — nafaqat o‘tmishdagi voqealarni yodlash, balki ularni chuqur tahlil qilish, tarixiy fikrlash, saboq olish va hozirgi kunni to‘g‘ri baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois tarix ta’limida qo‘llaniladigan metodlar o‘quvchilarning faqat eslab qolish emas, balki anglash, solishtirish, xulosa chiqarish va mustaqil fikr yuritish malakalarini shakllantirishi lozim. Bunday yondashuv esa interfaol o‘qitish metodlari orqali amalga oshiriladi.

Interfaol usullar o‘z mohiyatiga ko‘ra, o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida ikki tomonlama muloqotni ta’minlaydi, o‘quvchilarning dars jarayonida bevosita ishtirokini kuchaytiradi. Ayniqsa, tarix darslarida "Aqliy hujum", "Insert", "Tushunchalar klasteri", "Bahs-munozara", "Tushunchalar xaritasi", "Rol o‘ynash" kabi metodlardan foydalanish o‘quvchilarni darsga faol jalb etadi, mavzuni chuqur o‘zlashtirishga ko‘maklashadi. Bu metodlar orqali tarixiy materiallar tirik va hayotiy shaklda o‘rgatiladi, real voqealar asosida tahlil yuritiladi.

Zamonaviy ta’lim jarayoni o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, bunda faqat tayyor bilimni berish emas, balki o‘quvchining o‘zlashtirish, tahlil qilish, mustaqil xulosa chiqarish, tanqidiy fikrlash va hayotiy masalalarni hal qilish malakalarini shakllantirish muhim hisoblanadi. Tarix fanida bu maqsadga erishish uchun interfaol usullardan foydalanish ayniqsa samaralidir. Chunki tarixiy voqealarni chuqur anglash, ularning sababi va oqibatlarini tushunish o‘quvchidan faollik va fikr yuritishni talab qiladi.

Interfaol metodlar — bu o‘quvchilarning bilim olish jarayonida faol ishtirokini ta’minlovchi, o‘zaro muloqot, hamkorlik, bahs va muhokama asosida o‘rganishga asoslangan usullardir. Tarix darslarida keng qo‘llaniladigan asosiy interfaol metodlar quyidagilardir:

- Aqliy hujum (Brainstorming) – muayyan tarixiy savolga oid o‘quvchilarning barcha fikrlarini erkin tarzda ifoda etishlari orqali mavzuni ochib borish.
- Insert usuli – matn bilan ishlashda belgilar (V – bilganim, + – yangilik, – – qarshi fikr, ? – tushunarsiz) qo‘yish orqali tahliliy o‘qish ko‘nikmasini rivojlantirish.
- “Blits-so‘rov” usuli – qisqa savol-javoblar asosida o‘quvchilarning bilim darajasini aniqlash.
- Klaster usuli – asosiy tushunchani atroflicha ochib berish uchun g‘oyalarni tizimli tarzda xaritalash.
- “Bahs-munozara” – tarixiy mavzular yuzasidan turli nuqtai nazarni himoya qilish orqali tanqidiy fikrlashni rag‘batlantirish.
- Rol o‘ynash usuli – tarixiy voqealarni sahnalashtirish orqali mavzuni hayotiy misollar asosida chuqurroq tushunish.[3]

Tarix darslarida interfaol metodlardan foydalanish ma’lum bosqichlarga ega:

Tayyorlov bosqichi – dars mavzusiga mos interfaol metod tanlanadi, guruhlar shakllantiriladi, zarur materiallar tayyorlanadi.

Asosiy bosqich – metod amaliyotda qo‘llanadi; o‘quvchilar o‘z fikrlarini bildiradi, bahs-munozaralarda qatnashadi, misollar keltiradi.

Yakuniy bosqich – natijalar umumlashtiriladi, o‘quvchilar faoliyati tahlil qilinadi, muhim xulosalar chiqariladi.

Interfaol metodlarning afzalliklari

- Tarix darslarida interfaol usullarni qo‘llash quyidagi ijobiy jihatlarni ta’minlaydi:
- O‘quvchilarda tarixga nisbatan qiziqish uyg‘otadi;
- Tanqidiy va tahliliy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradi;
- Guruhda ishlash, fikr almashish va qaror qabul qilish madaniyatini rivojlantiradi;
- Yodlash emas, tushunishga asoslangan o‘qitishni ta’minlaydi;

Shaxsiy faollikni oshiradi va o‘quvchilarni darsga faol jalb qiladi. Masalan, “Temuriylar davlati va uning madaniy yuksalishi” mavzusida “Insert” va “Bahs-munozara” usullarini qo‘llash orqali o‘quvchilar Temur davridagi ilm-fan, adabiyot, me’morchilik yutuqlarini tahlil qilishlari, Alisher Navoiy va Mirzo Ulug‘bek kabi tarixiy shaxslar faoliyatini baholashlari mumkin. Bu esa ularda tarixiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.[4]

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, tarix fanini o‘qitishda interfaol usullardan foydalanish o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu usullar darslarni jonlantirib, o‘quvchilarning faolligini oshiradi, tarixiy voqealarga nisbatan ongli va tanqidiy yondashuvni shakllantiradi. Interfaol metodlar orqali o‘quvchilar nafaqat tayyor bilimlarni o‘zlashtiradilar, balki ularni mustaqil ravishda izlab topishga, muhokama qilishga va hayotiy misollar bilan bog‘lashga o‘rganadilar. Shu bois, tarix ta’limida interfaol yondashuvlarni samarali qo‘llash zamonaviy pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. “Tarix” fani bo‘yicha umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun namunaviy o‘quv dasturi. – Toshkent, 2020.
2. G‘ofurov N., Xo‘jaqulov M. Tarixni o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
3. Yo‘ldoshev Q., Muxamedov M. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: Fan, 2021.
4. Qodirova N. Interfaol o‘qitish metodlari. – Toshkent: Ilm Ziyos, 2019.

YANGILANAYOTGAN O‘ZBEKISTONDA OILA BARQARORLIGINI TA’MINLASHNING TASHKILIY-HUQUQIY MEKANIZMLARI

Ikromov Ozodbek Sherzodbek o‘g‘li

Ahmadjanov Ilhombek Maxmudjon o‘g‘li

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti talabalari

Annotatsiya: *Mazkur maqola Yangilanayotgan O‘zbekiston sharoitida jamiyatning muxim bo‘g‘ini hisoblangan oila institutining takomillashtirishning tashkiliy huquqiy mexanizmlari va mazkur mexanizmlarni amalga oshirish yuzasidan fikr muloxazalar bildirib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *oila, oilaviy ziddiyat, nikoh, ajrim, oilaviy muxit, oilaviy muxit.*

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ СЕМЬИ В ОБНОВЛЯЮЩЕМСЯ УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация: *В статье излагаются мнения об организационно-правовых механизмах совершенствования института семьи, рассматриваемого как важное звено общества в условиях модернизирующегося Узбекистана, и реализации этих механизмов.*

Ключевые слова: *семья, семейный конфликт, брак, расставание, семейная обстановка, семейное окружение.*

ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISMS OF ENSURING FAMILY STABILITY IN RENEWING UZBEKISTAN

Abstract: *This article presents the organizational and legal mechanisms for improving the institution of the family, which is considered an important link in society in the conditions of renewing Uzbekistan, and the implementation of these mechanisms.*

Keywords: *family, family conflict, marriage, divorce, family environment, family environment.*

Oilani davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, ularni hal tomonlama jamiyatning asosiy bo‘g‘ini sifatida barqarorligini ta’minlash har bir mamlakatning doimiy e’tiborda bo‘ladigan ustuvor yo‘nalishlardan biri sanaladi. Binobarin, xalq oilalardan tashkil topar ekan uning barqarorligi, oilaning tinch va totuvligi mamlakatning rivoji va istiqbolini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi.

Hozirda O‘zbekistonda oilalar barqarorligini ta’minlash, er-xotin o‘rtasidagi ajralishlar sonini kamaytirish, oilani saqlab qolish imkonini beradigan ko‘plab tashkiliy-huquqiy, ijtimoiy-siyosiy choralar belgilangan va bu boradagi huquqiy asoslar yaratilgan. Biroq, shunga qaramasdan er-xotin o‘rtasidagi ajralishlar soni ularning o‘sib borish dinamikasini ko‘rsatadi. Bu holat ayniqsa, katta shaharlarda yuqori ekanligi ko‘zga tashlanadi. Shu bois er-xotin o‘rtasidagi ajralishlar sonini kamaytirish, oilalarning butunligi va barqarorligi saqlab qolish borasidagi tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni kuchaytirish, bu borada amalga oshirilayotgan islohotlarni kuchaytirish zamon talabidir.

Bugungi kunda oilalarni moddiy va ma’naviy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, yosh oilalarga ko‘maklashish davlat va nodavlat yo‘li bilan amalga oshirilmoqda. Ayrim davlat organlari oilalarni moddiy qo‘llab-quvvatlash, ularga davlat tomonidan moddiy yordam berishni ta’minlash bilan shug‘ullansa boshqalari er-xotinning huquq va majburiyatlarini amalga oshirishga ko‘maklashish, bolalar huquqlari ta’minlash faoliyatini amalga oshiradi. Oilalarni qo‘llab-quvvatlashda, oilaviy nizolarni hal etishga ko‘maklashishda fuqarolar o‘zini-o‘zi boshqarish organlarining roli katta hisoblanadi.

Mazkur vazifalarni amalga oshirishda qo‘yidagi masalalarga alohida e’tibor qaratish lozim.

Birinchidan; oilalarning barqarorligini ta’minlash tizimi bugungi kunda kompleks tus kasb etishini hisobga olib, bu borada faoliyat yuritadigan organlar faoliyatini muvofiqlashtirish maqsadga muvofiq. Buning uchun esa mahalliy davlat hokimliklari qoshida oila masalalar bilan shug‘ullanuvchi bo‘lim tashkil etish va uning faoliyatini sud, ichki ishlar organlari, prokuratura, ijtimoiy ta’minot, xalq ta’limi hamda fuqarolar o‘zini-o‘zi boshqarish organlari bilan birga ishlash

va mazkur tuzilmalarning oilaviy munosabatlar sohasida olib boradigan ishlarini muvofiqlashtirish ko‘rinishida tashkil etish lozim.

Oilaviy nizolarni o‘z vaqtida, uchinchi shaxslarga oshkor etmasdan, amaldagi qonunchilik normalariga muvofiq hal etishda fuqarolarning o‘zini-o‘zi boshqarish organlari eng muhim va birlamchi tuzilma hisoblanadi. Shu sababli ularning qoshidagi yarashtiruv komissiyalari raislari va tuman hokimligidagi oila masalalari bo‘limi boshlig‘idan iborat bo‘lgan “Oilaviy ziddiyatlarning oldini olish va yarashtirish kengashlari”ni tuzish ham ijobiy samara berishi mumkin.

Mazkur kengash doimiy tus kasb etadigan oilaviy nizolarni aniqlash, ularni bartaraf etish va yechishning yo‘llari va maqbul choralarini ishlab chiqish, yosh oilalar uchun tegishli maslahatlar va o‘ta dolzarb masalalarni hal etish bo‘yicha tavsiyalar tayyorlash vazifasini bajaradi. Ular tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyalarni xalq deputatlari mahalliy kengashlarida tasdiqlash orqali rasmiylashtirish va bu tavsiyalarni keng xalq ommasiga yetkazish foydali bo‘lishi mumkin.

Ikkinchidan; hozirda oilalarning barqarorligini ta’minlashda huquq-tartibot organlarining roli kattadir. Ayniqsa, oila holati va turmush sharoiti bilan yaqindan tanish bo‘lgan uchastka noziri va mahalla posbonlarining faoliyatini yanada jonlashtirish lozim. Bunda uchastka nozirlarining oilalar uchun o‘rnak bo‘lishi, ularning obro‘-e’tibori nafaqat jamoat tartibini saqlash, balki oilaviy ziddiyatlar va nizolarni oldini olish ham hal etishda ham alohida o‘rin tutadi.

Shu bois uchastka noziri lavozimiga muayyan hayotiy tajribaga ega bo‘lgan va odamlar bilan ishlash, eng muhimi oilaviy masalalar bo‘yicha bilim va ko‘nikmaga ega bo‘lgan ichki ishlar xodimlari faoliyat olib borishi lozim.

Uchinchidan; er-xotin o‘rtasidagi ajralishlarga asosan turli kelishmovchiliklar, er-xotinning bir-birini tushunmasligi yoki boshqa ko‘plab ijtimoiy-iqtisodiy omillar sabab bo‘ladi. Oilani saqlab qolish imkoni bo‘lgan hollarda ham qonunchilikning mukammal emasligi, nosamarali uslublar ham er-xotin ajralishlarga sabab bo‘ladi. O‘zbekiston Respublikasining oila qonunchiligi, xususan Oila kodeksi asosan er-xotin va oila a’zolari o‘rtasidagi muayyan turdagi munosabatlarni huquqiy tartibga solishni nazarda tutadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Oilani qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi Qonunini qabul qilish mamlakatimizda oilalar barqarorligini ta’minlash, ajralishlar sonini kamaytirish hamda jamiyatning asosiy bo‘g‘ini sifatida oilalarning ijtimoiy va huquqiy maqomini aniqlashtirish kabi ijtimoiy, tashkiliy va huquqiy vazifalarni bajaradi.

To‘rtinchidan; bugungi kunda oilaviy majburiyatlarni bajarish muammosi oilaviy munosabatlardagi eng asosiy masalalardan biri sanaladi. Er-xotinning oilaviy majburiyatlarni bajarmasliklari oqibatida ajralishlar soni ortib bormoqda. Bunda amaldagi Oila kodeksida oilaviy

majburiyatlarni bajarmaganlik uchun maxsus javobgarlik choralarining belgilanmaganligi ham sabab bo‘lmoqda.

Shu bois Oila kodeksida oilaviy majburiyatlarni bajarmaganlik huquqiy javobgarlikni vujudga keltirishi haqidagi norma kiritilishi maqsadga muvofiqdir.

Beshinchidan; oilani mustahkamlash uchun fотиha, unashtiruv institutini joriy qilish maqsadga muvofiq. Chunki ushbu jarayon nikoh tuzish haqida qaror qabul qilishni atroflicha o‘ylab ko‘rishga imkon beradi, shuningdek fотиha qilingan shaxslardan biri nikoh tuzishni rad qilgan hollarda mulkiy nizolarning oldini oladi.

Muxtasar aytganda, oila institutini har tomonlama qo‘llab-quvvatlagan holda, davlatimizning izchil va barqaror taraqqiyotiga erishishdir. Niyatimiz, har bir oila ma’naviy sog‘lom, baxtli va xotirjam hayot kechirsin. Oila bag‘rida ulg‘ayayotgan farzandlar komil inson sifatida voyaga yetib, davlatimizning kuchiga kuch, qudratiga qudrat qo‘shaversin. Zero, oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini ekan, uning mustahkam bo‘lishi, farovonligi davlatimiz va jamiyatimiz ravnaqiga xizmat qilishi, shubhasizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – B. 269
2. Karimov I.A. O‘zbek xalqi hech qachon, hech kimga qaram bo‘lmaydi. – 13 – jild. – Toshkent: O‘zbekiston, 2005. – B. 177.

OILA - JAMIYATNING ASOSIY TAYANCHI

Xolmatov G‘ayratjon Muxtoraliyevich

*Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi
(PhD)*

Annotatsiya: Mazkur maqolada oila tushunchasining mazmun-mohiyati, uning jamiyatdagi o‘rni va ahamiyati batafsil tahlil qilinadi. Oilaning mustahkamligi va barkamolligi jamiyatning barqaror rivojlanishiga qanday ta’sir ko‘rsatishi yoritiladi. Shuningdek, oilaning ma’naviy, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlari chuqur muhokama qilinib, uning inson hayotidagi asosiy qadriyat ekani ilmiy asoslar bilan dalillanadi.

Kalit so‘zlar: Oila, jamiyat, qadriyat, ma’naviyat, tarbiya, ijtimoiy farovonlik, barqarorlik, milliy an’ana, ijtimoiy institut.

Oila - bu jamiyatning eng kichik bo‘g‘ini bo‘lib, u ijtimoiy, iqtisodiy va ma’naviy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Oilaning jamiyatdagi o‘rni va ta’siri shunchalik keng qamrovli bo‘lib, u inson hayotining barcha jabhalariga ta’sir qiladi. Mustahkam oila jamiyat rivojlanishining asosi hisoblanadi. Jamiyatning asosiy bo‘g‘ini bo‘lmish oila har bir insonning hayotida muhim o‘rin tutadi. Oila nafaqat insoniyatning biologik davomiyligini ta’minlovchi ijtimoiy institut, balki axloqiy qadriyatlarning shakllanish manbai hamdir. Har qanday jamiyatning mustahkamligi va rivojlanishi oilalarning barqarorligiga bog‘liqdir.

Oila inson tarbiyasining ilk maskani hisoblanadi. Farzandlar aynan oilada tarbiya ko‘radi, odob-axloq me’yorlarini o‘zlashtiradi va jamiyatga moslashadi. Shu sababli jamiyat taraqqiyotining asosi bo‘lgan yetuk avlodni tarbiyalashda oilaning o‘rni beqiyosdir. Bolalar oilada nafaqat moddiy ehtiyojlarini qondirish, balki ma’naviy o‘sish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o‘zlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Oilada shakllangan qadriyatlar va axloqiy me’yorlar keyinchalik insonning butun hayoti davomida unga yo‘l-yo‘riq bo‘lib xizmat qiladi. Xalqimizda “Yaxshi oila – yaxshi jamiyat” degan naql bejiz aytilmagan. Agar oilada to‘g‘ri tarbiya berilsa, jamiyatda ham sog‘lom muhit shakllanadi.

Oila deganimizda ko‘z oldimizga ota-ona, farzandlar, bobo-buvilar, ya’ni bir xonadonda istiqomat qiluvchi shaxslar keladi. Xalqimizda oilaga muqaddas dargoh, nikohga esa buzilmas rishta sifatida qaraladi. Oila jamiyat ustuni deyishadi. Shuning uchun yangi oila barpo bo‘lar ekan, uni ikki yoshga, ya’ni yangi er-xotinlarga tashlab qo‘yishmaydi. Yangi oilaga ota-onalar, qarindoshlar, mahalla, joylardagi xotin-qizlar qo‘mitalari, “Oila” ilmiy-amaliy markazi, shuningdek, mutasaddi tashkilotlar ham e’tibor qaratadi. Ya’ni bugungi kunda bizning davlatimizda oila masalasiga davlat siyosati darajasida qaralib kelinmoqda.

Hammamizga ma’lumki, ma’naviy barkamol va jismoniy sog‘lom avlodni tarbiyalashda oilaning o‘rni juda muhim. Inson, avvalo, oilada tarbiyalanadi, aynan oilaga taalluqli boy va sermazmun milliy an’analar o‘rgatiladi, nasldan-naslga qoldiriladi. Har bir oila o‘zining qadriyatlariga ega bo‘lsa-da, lekin jamiyatimizda uni umumbashariy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish, oila va nikohning muqaddasligini yosh avlod ongiga chuqur singdirish yo‘li bilan oilalarning mustahkamligini ta’minlash, oila a’zolarining huquqiy savodxonligini oshirish muammolarini ilmiy o‘rganishni va fuqarolarga bu masalalarda amaliy yordam berishni muvofiqlashtirish ishlari keng yo‘lga qo‘yilgan.

Oila vatan ichra kichik Vatandir! Aynan oilada ota va ona insonning bu dunyoga kelishiga sababchi hisoblanishadi. Alloh ularni sababchi qilar ekan, farzandlar uchun haqli qilib qo‘yadi. Otaning farzandiga tarbiya berish, moddiy va ma’naviy jihatdan ta’minlash vazifalariga burchli va mas’uldir. Ona esa chaqaloqni to‘qqiz oy vujudida ko‘tarib yuradi. Oq suti ila parvarishlaydi.

Yaxshi umidlar ila oq yuvib, oq taraydi. Farzand katta bo‘lganidan so‘ng burchdorlik tuyg‘usini his etadi. Ota-onasini rozi qilgan farzand esa duoga erishadi. Oila har bir xalqning, millatning davomiyligini saqlovchi, milliy qadriyatlar rivojini ta’minlovchi, ma’naviy va jismoniy barkamol avlodni dunyoga keltirib tarbiyalovchi maskandir. Oila har bir jamiyatning boshlang‘ich bo‘g‘ini hisoblanadi. Oila mustahkam, tinch, halol va pok bo‘lsa, jamiyat ham osoyishta, mustahkam, farovon bo‘ladi. Aksincha, oilalarda parokandalik, buzg‘unchilik bo‘lsa, o‘sha jamiyat buziladi, tinchi yo‘qoladi, u oqibatda chuqur tanazzulga yuz tutadi. Baxtli oilalar tufayli baxtli jamiyat vujudga keladi. Chunki, o‘zaro mehrli bo‘lgan ota-onalarning farzandlari ham bir-birlariga mehribon bo‘ladilar.

Oila iqtisodiy barqarorlikka ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Farovon va mustahkam oilalar jamiyatning iqtisodiy-ijtimoiy barqarorligiga xizmat qiladi. Oila a’zolarining mehnat faoliyati, daromad manbalari va moliyaviy barqarorligi jamiyatning umumiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Farovon oila ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash bilan birga, iqtisodiy taraqqiyotga ham hissa qo‘shadi. Ayniqsa, kichik va o‘rta biznesning rivojlanishida oilaviy tadbirkorlik muhim rol o‘ynaydi. Oilaviy bizneslar jamiyatning iqtisodiy jihatdan mustahkamlanishiga hissa qo‘shib, yangi ish o‘rinlari yaratadi va aholi turmush darajasini oshiradi.

Oila nafaqat muqaddas qadriyatlar manbai, balki milliy o‘zlikni asrovchi, avlodlar o‘rtasida ma’naviy merosni uzviy yetkazib beruvchi maktabdir. Mehr-oqibat, sabr, halollik, hurmat kabi fazilatlar aynan oilada shakllanadi.

Zamonaviy tahdidlar — globallashuv, axborot oqimi va ijtimoiy muammolar oilaning barqarorligiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli ota-onalar va jamiyat birgalikda harakat qilib, oilaviy qadriyatlarni asrash, sog‘lom oilani rivojlantirish yo‘lida mas’uldirlar.

Oila nafaqat iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan muhim, balki ma’naviy qadriyatlarning shakllanishida ham asosiy o‘rin tutadi. Oiladagi mehr-oqibat, hurmat, hamjihatlik kabi omillar jamiyatning axloqiy negizini mustahkamlaydi. Shuningdek, milliy an’ana va qadriyatlar oilada asrab-avaylanib, keyingi avlodlarga yetkaziladi. Oiladagi tarbiya orqali milliy va diniy qadriyatlar avloddan-avlodga o‘tib boradi. Aynan oilada shakllangan urf-odatlar va qadriyatlar jamiyat madaniyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Shuning uchun ham oila tarbiyasiga alohida e’tibor qaratish lozim. Oilada bolalarga mehribonlik, adolat, rostgo‘ylik, halollik kabi fazilatlar singdiriladi. Bu fazilatlar jamiyatning axloqiy poydevorini mustahkamlaydi. Shuningdek, oiladagi axloqiy qadriyatlar orqali jamiyatda fuqarolik mas’uliyati va huquqiy madaniyat shakllanadi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, Oila jamiyatning mustahkam poydevori hisoblanadi. Har bir jamiyatning taraqqiyoti oilalarning barqarorligiga bog‘liq. Shuning uchun davlat va jamiyat oila institutini qo‘llab-quvvatlashi, uning mustahkamligi uchun zarur sharoitlar

yaratishi lozim. Oilani qadrlash va mustahkamlash orqali jamiyat taraqqiyotiga erishish mumkin. Shuningdek, oilaning barqarorligi ijtimoiy muammolarning oldini olishga xizmat qiladi. Oilaviy qadriyatlarning mustahkamlanishi orqali jinoyatchilik, ajrimlar soni kamayadi va sog‘lom jamiyat shakllanadi. Oila institutining rivoji, uning mustahkamligi jamiyat taraqqiyotining muhim shartlaridan biridir. Shu sababli oilaviy qadriyatlarni rivojlantirish, uni qo‘llab-quvvatlash har bir fuqaroning vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". T.: Ma'naviyat, 2008.
2. Bobojonov O. "Oila va jamiyat: ijtimoiy-gumanitar yondashuv". T.: O‘zbekiston, 2019.
3. Saidov Z. "Jamiyat va qadriyatlar". T.: Akademyashr, 2021.
4. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: O‘zbekiston, 2022.
5. Haydarov N. "Oila sotsiologiyasi". T.: Fan, 2020.
6. Qosimov R. "Oila va tarbiya". T.: O‘zbekiston, 2017.

OILA DAVLAT SIYOSATINING MUHIM YO‘NALISHI

B. B. Ibraximov

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti

M. M. Hayitboyeva

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oila institutining jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni va uning davlat siyosatidagi ahamiyati yoritilgan. Oilaning ijtimoiy, madaniy va tarbiyaviy funksiyalari tahlil qilinib, uni mustahkamlashga qaratilgan davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari ochib beriladi. Shuningdek, oilani qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar, qonunchilik bazasi va ijtimoiy dasturlar tahlil qilinadi. Maqola oilaviy qadriyatlar, demografik siyosat va farovon jamiyat qurishda oila institutining beqiyos o‘rni borligini ilmiy asosda ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *Oila, davlat siyosati, ijtimoiy institut, oilani qo‘llab-quvvatlash, ma’naviy tarbiya, demografik siyosat, milliy qadriyatlar, ijtimoiy barqarorlik.*

Аннотация: *В данной статье освещается роль института семьи в развитии общества и его значение в государственной политике. Анализируются социальные, культурные и воспитательные функции семьи, раскрываются основные направления государственной политики, направленной на ее укрепление. Также будут проанализированы проводимые в Узбекистане реформы по поддержке семьи, законодательная база и социальные программы. В статье научно обосновано показано,*

что институт семьи играет неоценимую роль в построении семейных ценностей, демографической политики и благополучного общества.

Ключевые слова: *семья, государственная политика, социальный институт, поддержка семьи, духовное воспитание, демографическая политика, национальные ценности, социальная стабильность.*

Oila har bir jamiyatning ijtimoiy barqarorligi, iqtisodiy taraqqiyoti va madaniy yuksalishida tayanch institut sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Inson kamoloti, milliy qadriyatlarning avloddan-avlodga uzluksiz o‘tishi, yosh avlodni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash kabi jarayonlar eng avvalo oilada boshlanadi. Shu boisdan oila nafaqat ijtimoiy muhit, balki davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan olib borilayotgan islohotlar tizimida oilani har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, yosh oilalarga ijtimoiy-iqtisodiy yordam ko‘rsatish, onalik va bolalikni himoya qilish, sog‘lom va barkamol avlodni tarbiyalashga doir masalalar alohida o‘rin egallaydi. Ayniqsa, “Oila va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash davlat qo‘mitasi” faoliyati, “Oila kodeksi”, hamda “Oila – jamiyat tayanchi” konsepsiyasi doirasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar oilaning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qilmoqda [1,].

Shuningdek, xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, oilaviy siyosatni shakllantirish va amalga oshirishda davlatning bevosita ishtiroki farovon jamiyatni barpo etishning eng muhim omillaridan biridir. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada oilaning jamiyat hayotidagi o‘rni, davlat siyosatidagi aks sadosi va uni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan amaliy tadbirlar ilmiy asosda tahlil qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasida nikoh tuzish ixtiyoriydir. Nikoh tuzish erkaklar va ayollar uchun 18 yosh etib belgilangan bo‘lib, uzrli sabablar bo‘lganida, alohida hollarda, nikohlanuvchilarning iltimosiga ko‘ra, nikoh davlat ro‘yxatidan o‘tkaziladigan joydagi tuman, shahar hokimi nikoh yoshini ko‘pi bilan bir yilga qisqartirilishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 3-moddasida, "Barcha fuqarolar oilaviy munosabatlarda teng huquqlarga egadirlar. Nikoh tuzish chog'ida jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeyi hamda boshqa holatlarga qarab, huquqlarni muayyan tarzda bevosita yoki bilvosita cheklashga, bevosita yoki bilvosita afzalliklar belgilashga hamda oilaviy munosabatlarga aralashishga yo'l qo'yilmaydi"[3].

"Hayotda eng katta narsa har bir inson uchun bu - oila. Oila men uchun muqaddas. Muqaddasligi shuki, avvalambor qayerda ishlashingizdan, kim bo'lishingizdan qat'iy nazar, oilada

tarbiya muhim, halollik, mehr-oqibatga e’tibor berilmasa, hech qachon kerakli natijaga erishilmaydi. Shuning uchun men farzandlarimning tarbiyasiga juda katta e’tibor berganman. Farzandlarimga ham, nevaralarimga ham alohida munosabatim bor, har birining niyatini, istagini bilaman. Agar oila bilan bo’lsang, o’zingni baxtli deyishga to’liq huquqing bor. Faqat oilam emas, xalqim ham baxtli bo’lsa men o’zimni baxtli his qilaman”, - deb Sh. Mirziyoev o’z fikrlarini bildirganlar.

Darhaqiqat, O’zbek oilasi or-nomusli va ahil oila hisoblanadi. Shuning uchun u o’zining milliy qiyofasini yo’qotmagan holda butun oilaning sha’nini, obro’sini saqlash uchun mas’uliyat bilan ish tutadi, oilaning muhim ijtimoiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- oila jamiyatning demokratik hujayrasini tashkil etib, odamlar bu muqaddas maskanda tugxilib, o’sib jamiyat tarkibini tashkil etadi;

- oila muhim bo’g’in bo’lib, unda mehnat jarayonida sarf qilingan kuchlarini tiklash imkoniyati yaratiladi;

- oila muhim tarbiya o’chog’i;

- oila nodir ruhiy muhitdir.[4]

Shu o’rinda oila haqida gap ketganda jadidlarimizdan biri bo’lgan Abdurauf Fitratning oila va uning intizomi haqidagi hikmatlarini yodga olish joiz: "Har bir millatning saodati va izzati albatta, shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog’liq. Tinchlik va totuvlik esa shu millat oilalarining intizomiga tayanadi, qayerda oila munosabati kuchli intizomga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va muntazam bo’ladi".[5] Buning mazmuni shundan iboratki, oilangizni tinchlikda saqlang, uning intizomi kuchli bo’lsa, millat ham mustahkam bo’ladi deganidir.

Fuqarolarning oilani mustahkamlash uchun ma’suliyatini oshirish maqsadida huquqiy me’yorlarni takomillashtirish borasida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar ayni hozirgi kun talablaridan kelib chiqmoqda. Yurtboshimiz o’zlarining qator chiqishlarida oila to’g’risidagi g’amxo’rlikni kuchaytirish davlat ahamiyatiga ega bo’lgan g’oyat muhim vazifa sifatida ko’rsatishining boisi ham shunda bo’lsa kerak. O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida "Oila, bolalar va yo’shlar"ga bag’ishlangan bobning yanada kengayishi oilaga nisbatan jiddiy e’tibordan darakdir. Zero, sog’lom oilalar bor ekan, jamiyat va davlat har doim mustahkamlanib, ko’kka bo’y cho’zib boraveradi.

Jamiyat mustahkam ma’naviy va axloqiy jihatdan sog’lom oila bo’lishdan g’oyat manfaatdordir. Shu boisdan ham hukumatimiz oilani mustahkamlash, unga ijtimoiy vazifalarni bajarishda, bolalarni tarbiyalashda yordam berish, bolali oilalar va kelin-kuyovlarning moddiy, turar joy va maishiy sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan yo’lni o’tkazishni zarur hisoblab, bu boradagi tadbirlar davlat siyosati darajasida amalga oshirilmoqda. Chunonchi, 2007-yil 18-mayda

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining "Yosh oilalarni moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlashga doir qo' shimcha chora-tadbirlar to' g'risida" gi Farmoni e'lon qilingan. Mazkur farmonning eng muhim jihatlari yosh oilalarni moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlanishni yanada kuchaytirish, mehnat faoliyatini boshlash va mustaqil hayotga kirib kelishda ularga zarur yordam ko'rsatish barqaror daromad manbalarini shakllantirish mexanizmlari va amaliy rag'batlantirish omillarini yaratish hamda ularning uy-joy va maishiy sharoitlarini yaxshilash maqsadida chora-tadbirlar belgilangan.

Shunday qilib, oilani ijtimoiy hayotdagi munosabatini o'rganib, jamiyat uchun maqsadga muvofiq bo'lgan huquqiy qoidalaridan amaliyotda unumli foydalanish lozim.

XULOSA

Xulosa o'rnida, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 76-moddasi 3-qismida "Davlat oilaning to'laqonli rivojlanishi uchun ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va boshqa shart sharoitlar yaratadi" deb belgilangan. Bu esa oila munosabatlariga oid huquqiy me'yorlarni o'zbek xalqining urf-odatlarini va an'analarini hisobga olgan holda yanada rivojlantirish va takomillashtirish masalalari davlatning doimiy e'tiborida turganligi o'z ifodasini topmoqda. Qo'shimcha qilib shuni aytish mumkinki, oila davlat himoyasida ekan, davlat tomonidan kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam, ijtimoiy xizmatlar va imtiyozlar ko'rsatilishi, oila tarbiyasini mustahkamlash va farzandlar tarbiyasida ota-onalarning ro'lini oshirishga qaratilgan dasturlar ishlab chiqilishi lozim, hamda oila qadriyatlarini rivojlantirish orqali sog'lom jamiyatni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilishi kerak. Zero, oilasi, jamiyati va davlati mustahkam va sog'lom xalqlar har doim ijtimoiy barqaror va iqtisodiy rivojlanish yo'lida ilgarilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023. – 80 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-fevraldagi PQ–4995-sonli “Oila va xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarori. – <https://lex.uz/>
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023 yil 1 may.
4. O'zbekiston Respublikasi Oila Kodeksi. 1998 yil 1-sentabr.
5. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. Abdurauf Fitrat 2013. -6 b

OILA – QONUN HIMOYASIDAGI IJTIMOIIY INSTITUT

Mansurov Sarvarbek Martavali o‘g‘li

Rasulov Axrorbek Anafiya o‘g‘li

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada oilaning ijtimoiy institut sifatidagi ahamiyati, uning huquqiy asoslari va davlat himoyasi mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek oilaviy munosabatlarni tartibga soluvchi milliy va xalqaro huquqiy hujjatlar, shuningdek, oila a’zolarining huquq va majburiyatlari haqida to‘liq ma’lumot keltirilgan.

Kalit so‘zlar: oila huquqi, ijtimoiy institut, nikoh qonunchiligi, oilaviy munosabatlar, bolalar huquqlari, qonuniy himoya.

СЕМЬЯ — ЭТО СОЦИАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ, ЗАЩИЩЕННЫЙ ЗАКОНОМ

Аннотация: В статье анализируется значение семьи как социального института, ее правовые основы и механизмы государственной защиты. В нем также представлена полная информация о национальных и международных правовых актах, регулирующих семейные отношения, а также о правах и обязанностях членов семьи.

Ключевые слова: семейное право, социальный институт, брачное право, семейные отношения, права детей, правовая защита.

FAMILY – A SOCIAL INSTITUTION PROTECTED BY LAW

Anotation: The article analyzes the importance of the family as a social institution, its legal foundations and mechanisms of state protection. It also provides complete information about national and international legal acts regulating family relations, as well as the rights and obligations of family members.

Keywords: family law, social institution, marriage legislation, family relations, children's rights, legal protection.

Oila – bu jamiyatning eng muhim va asosiy birligi bo‘lib, u nafaqat ma’naviy, balki qonuniy jihatdan ham mustahkamlangan ijtimoiy institut hisoblanadi. Har bir davlat oilaviy munosabatlarni tartibga soluvchi qonunlar qabul qiladi, chunki oilaning barqarorligi – jamiyat taraqqiyotining kalitidir. Oila a’zolarining huquqlari va majburiyatlari xalqaro konvensiyalar, konstitutsiya, Oila kodeksi va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bilan himoyalangan.

Oila nafaqat shaxslarning birlashmasi, balki ijtimoiy qadriyatlar, madaniyat va an’analarni avloddan avlodga o‘tkazuvchi muhim institutdir. U farzand tarbiyasining, shaxslararo

munosabatlarning, ijtimoiy barqarorlikning va hatto iqtisodiy rivojlanishning poydevori hisoblanadi. Jamiyatning har bir a’zosi oilada shakllanadi, uning dunyoqarashi, axloqiy me’yorlari va ijtimoiy ko‘nikmalari aynan oilada shakllanadi. Shu boisdan, oilaning mustahkamligi jamiyatning mustahkamligi demakdir. Bugungi kunda globallashuv, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, urbanizatsiya va turmush tarzining o‘zgarishi oilaviy munosabatlarga katta ta’sir ko‘rsatmoqda.

An’anaviy oila modellari o‘zgarib, nikohga kirish yoshi, farzandlar soni, er-xotinning ijtimoiy rollari kabi jihatlarida sezilarli siljishlar kuzatilmoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlar o‘zaro munosabatlarga yangicha shakllar berayotgan bir paytda, oilaviy ajrimlar soni ortib, oiladagi ichki nizolar va hatto zo‘ravonlik holatlari ham ko‘paymoqda. Bu o‘zgarishlar oila institutining huquqiy himoyasini qayta ko‘rib chiqish va dolzarb muammolarga yechim topish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Oiladagi zo‘ravonlik faqat jismoniy zo‘ravonlik bilan cheklanmaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – mamlakatning Asosiy Qonuni sifatida oilaning davlat va jamiyat himoyasida ekanligini qat’iy belgilab qo‘ygan.

Konstitutsiyaviy kafolatlar:

76-modda: “Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega. Nikoh tomonlarning ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligiga asoslanadi.” Bu modda oilaning jamiyatdagi fundamental o‘rnini va uning davlat himoyasida ekanligini to‘g‘ridan-to‘g‘ri kafolatlaydi. Nikohning ixtiyoriyligi va teng huquqlilik tamoyillari oilaviy munosabatlarning demokratik asoslarini mustahkamlaydi.

77-modda: “Davlat yetim bolalarning va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarning huquqlarini ta’minlaydi, ularning moddiy va ma’naviy jihatdan to‘liq voyaga yetishi uchun sharoit yaratadi.” Bu modda ayniqsa zaif qatlam bo‘lgan bolalarning huquqiy himoyasiga alohida e’tibor qaratadi, davlatning ularning hayotini ta’minlashdagi mas’uliyatini belgilaydi.

78-modda: “Onalik, otalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinadi.” Bu qoida oila azolarining ijtimoiy himoyasini kuchaytiradi, ularga nisbatan har qanday zo‘ravonlik va kamsitishga qarshi kurashishni davlat majburiyatiga aylantiradi.

Oila kodeksi – oilaviy munosabatlarning asosiy regulyatori: Konstitutsiyaviy normalarni yanada aniqlashtiruvchi asosiy huquqiy hujjat O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi hisoblanadi. Ushbu kodeks oilaviy munosabatlarning barcha jihatlarini, jumladan, nikohga kirish va uni bekor qilish tartibi, er-xotinning shaxsiy va mulkiy huquq va majburiyatlari, ota-onalar va bolalarning huquq va majburiyatlari, aliment majburiyatlari, farzandlikka olish va vasiylik, homiylik masalalarini batafsil tartibga soladi.

Oila kodeksi nikohning rasmiy ro‘yxatdan o‘tkazilishi shartligini belgilaydi. Bu, er-xotinning huquqiy maqomini aniqlaydi va ularga nisbatan qonuniy himoya mexanizmlarini qo‘llash imkonini beradi. Nikohning majburiylik, to‘g‘ridan-to‘g‘ri shaxslarning ixtiyoriylik va teng huquqlilik tamoyillariga asoslanadi. Kodeks ajrim holatlarida mulkni bo‘lish, bolalarning yashash joyini aniqlash, aliment undirish kabi masalalarni tartibga soladi. Bu nizolarni hal qilishda asosan bolalar manfaatini ustuvor deb biladi. Oila kodeksi va Konstitutsiyada belgilangan ushbu huquqiy asoslar oilaning jamiyatdagi himoyalanganligini, uning mustahkamligi davlatning asosiy maqsadlaridan biri ekanligini ko‘rsatadi.

Ota-ona mas’uliyati va bolalar huquqlari, Konstitutsiya, va BMTning Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi kabi xalqaro hujjatlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda qat’iy belgilab qo‘yilgan

Bolalar O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Oila kodeksi va BMTning Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi kabi xalqaro hujjatlar bilan himoya qilinadi.

Bolalar sifatli ta’lim olishga, o‘z qobiliyatlarini rivojlantirishga haqlidirlar. Ota-onalar farzandlarining maktabga borishini va ta’lim olishini ta’minlashga majburdirlar.

Bolalar tibbiy yordam olishga, kasalliklardan himoyalanganlikga haqlidirlar.

Shaxsiy daxlsizlik va zo‘ravonlikdan himoya huquqi: Bolalar har qanday jismoniy, ruhiy, iqtisodiy va jinsiy zo‘ravonlikdan himoya qilinishga haqlidirlar. Ularning sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilinishi shart.

Ota-ona g‘amxo‘rlik ostida bo‘lish huquqi: Har bir bola ota-onasining g‘amxo‘rlik va tarbiyasida bo‘lishga haqlidir. Agar ota-ona bu majburiyatini bajarmasa, davlat bolaning manfaatlarini himoya qiladi.

Oila kodeksi ota-onalarning farzandlariga nisbatan qator majburiyatlarini belgilaydi:

Ota-onalar farzandlarini yoshga va jinsga qarab, ma’naviy, axloqiy, jismoniy va aqliy jihatdan to‘g‘ri tarbiyalashga majburdirlar. Bu ularga jamiyatda o‘z o‘rnini topishga yordam beradi.

Agar ota-onalar o‘z majburiyatlarini bajarmasa yoki bolalarning huquqlari buzilsa, davlat aralashadi:

Vasiylik va homiylik organlari: Bu organlar ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni aniqlash, ularni vasiylik yoki homiylikka berish, farzandlikka olish jarayonlarini nazorat qilish bilan shug‘ullanadi.

Eng og‘ir holatlarda, agar ota-ona o‘z majburiyatlarini muntazam ravishda bajarmasa, bolalarga shafqatsiz munosabatda bo‘lsa yoki ularning hayotiga xavf tug‘dirsa, sud tartibida ota-ona huquqlaridan mahrum qilinishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, oila jamiyatning eng muhim va qadimiy ijtimoiy institutlaridan biri bo‘lib, uning mustahkamligi har bir davlatning taraqqiyoti va barqarorligining asosi hisoblanadi. Oila faqat biologik emas, balki huquqiy va ma’naviy jihatdan ham shakllanadigan institut bo‘lib, u qonunlar bilan tartibga solinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Toshqulov A.Q. Oila huquqi asoslari – Toshkent: “Yuridik adabiyotlar nashriyoti”, 2019.
2. Tursunova N.A. Oilaning ijtimoiy vazifalari va ularning huquqiy asoslari // “Yuridik fanlar” jurnali, 2021-yil, №3.
3. BMTning “Oila institutining rivojlanishi va muhofazasi” bo‘yicha tavsiyalari – www.un.org (2023).
4. O‘zbekiston Respublika Konstitutsiyasi (30.04.2023) yangi tahrir

O‘ZBEKISTONDA FUQOROLIK JAMIYATINI TAKOMILLASHTIRISHDA OILA INSTITUTINING O‘RNI

B. B. Ibraximov

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti

N. A. Abdulxamidova

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada fuqorolik jamiyatini shakllantirishda oila institutining o‘rni, unga davlat siyosati darajasida berilayotgan e’tibor va ushbu islohotlarning bugungi kundagi samarasi, oilani davlat tomonidan ijtimoiy,iqtisodiy,ma’naviy jihatdan qo‘llab - quvvatlash borasida qabul qilinayotgan Qonun, qaror,farmonlar ijrosi kabi masalalar ilmiy tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: Oila, jamiyat, davlat, konsepsiya, fuqorolik jamiyati, mahalla, Harakatlar strategiyasi, Qonun, Qaror, Farmon tatqiqot markazlari, dastur.

Mustaqillik yillarida huquqiy demokratik davlatni barpo etish va fuqorolik jamiyatini takomillashtirish jarayonida oila alohida muhim funksiyalarni bajaradi. Zero, oila jamiyat ravnaqi uchun hissa qo‘shadigan barkamol, har tomonlama yetuk avlodni kamol toptiradi,har bir millatning o‘ziga xos qadriyatlari va milliy an’analarini avloddan –avlodga yetkazishda asosiy zanjir vazifasini o‘taydi. Har bir davlatda,har bir jamiyatda oilaning huquqiy maqomi ham ushbu mas’uliyatli vazifalarni bajarishni ta’minlashi lozim.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta’kidlab aytganlaridek: “Sharqda qadim-qadimdan oila muqaddas vatan sanalgan. Agar oila sog‘lom va mustahkam bo‘lsa, mahallada tinchlik va hamjihatlikka erishiladi. Binobarin, mahalla-yurt mustahkam bo‘lsagina, davlatda osoyishtalik va barqarorlik hukm suradi. Zero, Oila farovonligi milliy farovonlik asosidir”[1, 120-135]

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev davlat boshqaruvida oilani jamiyat negizi sifatida bilib, unga nisbatan g‘amxo‘rlik qilmoqda, uning moddiy maishiy ravnaqi uchun butun imkoniyatlarni ishga solmoqda. Bu borada, davlatimiz rahbari oilaning jamiyatda tutgan o‘rni va ahamiyati to‘g‘risida shunday deydi : “Biz uchun muqaddas bo‘lgan oila asoslarini yanada mustahkamlash, xonadonlarda tinchlik – xotirjamlik, ahillik va o‘zaro hurmat muhitini yaratish, ma’naviy – ma’rifiy ishlarni aniq mazmun bilan to‘ldirishdan iborat bo‘lmog‘i zarur”. [2]

Bugungi kunda oilaning jamiyatdagi o‘rni va davlat siyosati darjasidagi ahamiyati tobora ortib borayotganligi shubhasizdir. Mamlakatimizda oila institutini mustahkamlash va ayollar huquqlarini himoya qilish davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan. Jumladan, bu ishlar samaradorligini amalga oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 2 fevraldagi PF-5325-son “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatini tubdan takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida” [3]gi Farmoni qabul qilindi. Mazkur farmon doirasida xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash sohasidagi mavjud muammolar keltirib o‘tilgan holda bir qancha tashkiliy-huquqiy tushdagi tadbirlar va aniq choralar belgilandi.

Yangi O‘zbekiston o‘zining milliy taraqqiyot bosqichining yangi davriga qadam qo‘ydi. Buni davlat va jamiyatning barcha sohalaridagi tub islohotlar qatori oilaviy munosabatlarda ham ko‘rish mumkin. Taraqqiyotning yangi bosqichidagi O‘zbekistonda davlat tomonidan xotin-qizlarning davlat boshqaruvida, jamiyatning barcha sohalarida va siyosiy islohotlarda faol ishtirok etishi uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Bu haqida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev qayd etganidek: “Eng muhimi islohotlarimiz samarasini yurtimizda yashayotgan har bir inson, har bir oila bugun o‘z hayotida his etishi kerak” [4] jumladan, yurtimizning buyuk kelajagini ta’minlashda boshqa ijtimoiy institutlar kabi oila institutiga ham katta e’tibor qaratilmoqda. Davlat va mahalliy boshqaruv jarayonlarida oila instituti ijtimoiy hayotda tobora mustahkam o‘rin egallab bormoqda. Xotin-qizlar va bolalarni ijtimoiy muhofaza qilish, jamiyatda oilaning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy hayotidagi rolini va mavqeyini oshirishga qaratilgan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qator qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va davlat dasturlari ishlab chiqildi. Albatta, oilaning huquqiy asoslari davlat Konstitutsiyasining 63-moddasida: “Oila-jamiyatning asosiy bo‘g‘ini hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish

huquqiga ega”deb belgilab qo’yilgan. Hozirda Respublikamizda oila institutini mustahkamlash bo’yicha amaldagi qonunchilikni takomillashtirish,”Oila-jamiyat va davlat himoyasida”konstitutsiyaviy prinsipini huquqiy madaniyat darajasida keng targ’ib qilish va jamiyatning huquqiy ongiga singdirish, rivojlangan davlatlar tajribasini tahlil qilish asosida milliy mentalitetimizga mos keladigan ijtimoiy ongni shakllantirish “Sog’lom oila-sog’lom jamiyat” konseptual g’oyasini yanada kengroq hayotga tatbiq etish, chekka-chekka hududlardagi oilalarda ijtimoiy muhitni sog’lomlashtirish borasida keng imkoniyatlar yaratildi. Shuningdek, dunyo ijtimoiy-siyosiy hayotida ro’y berayotgan tahlikali vaziyatlarda voyaga yetmagan bolalarning oilada ijtimoiy ongini tarbiyalash tizimini kompleks rivojlantirish zarurati vujudga keldi. 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo’yicha Harakatlar strategiyasida “Jismonan sog’lom, ruhan va aqlan rivojlangan,mustaqil fikrlaydigan,Vatanga sodiq, qat’iy hayotiy nuqtai-nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqorolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish” [5] dolzarb vazifa sifatida belgilab berildi.

Mahalla tizimida oilalar o’rtasida ijimoiy-iqtisodiy muhitni yaxshilash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 3 fevraldagi “ Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PF-4944-sonli Farmoniga asosan Respublika kengashi hamda hududiy kengashlarda yoshlar ishlari bo’yicha o’rinbosarlari hamda fuqorolarning o’zini-o’zi boshqarish organlarida jamoatchilik asosida faoliyat yuritadigan fuqorolar yig’ini raisining o’rinbosari-yoshlar masalalari bo’yicha maslahatchi lavozimlari joriy qilinishi bu sohaga bo’lgan yuksak e’tibordir [6].

Yuqorida ta’kidlab o’tilgan mas’ullar tegishli soha vakillari bilan hamkorlikda mahallalarda oilalar bilan bog’liq salbiy oqibatlarni keltirib chiqaruvchi turli xil ko’ngilxushliklarni bartaraf etishga harakat qilmoqdalar. Mahalla davlat boshqaruvining dastlabki pog’onasi bo’lganligi uchun mahallaning mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotida o’rni beqiyos. Ayni paytda,mahalla jamoatchilik instituti demokratik tamoyillarning qaror topishida ham o’z ulushini qo’shib kelmoqda. Mahallalarda istiqomat qilayotgan har bir oila a’zosining hayotidagi har qanday muammo yoxud biror-bir reja mahallalarda erkin va oshkora,bamaslahat,har bir fuqoroning fikri,taklif va mulohazalari inobatga olingan holda hal qilinadi. Oila va mahalla juftligi o’sib kelayotgan yosh avlod kelajagiga birgalikda mas’ul hisoblanadi. Bugungi zamonaviy o’zbek oilalarida tarbiyalanayotgan farzandlar mahalla ahli ko’z o’ngida o’sib ulg’ayyapti. Yurtimizning ertangi kuni,tinch va farovon bo’lishi eng avvalo mana shu kichik jamiyatda o’sib unayotgan farzandlarga bog’liq. Qaysi oilada,qaysi mahallada davlat tomonidan berilayotgan e’tibor va imkoniyatlar yaxshi yo’lga qo’yilar ekan, o’sha oila, o’sha mahalla gullab yashnaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 18-fevraldagi “Jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo‘llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”[7] gi PF-5938-son Farmoniga muvofiq **O‘zbekiston Respublikasi Mahalla va oilani qo‘llab-quvvatlash Vazirligi** hamda uning Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar va tuman (shahar) bo‘linmalari tashkil etildi.

Ushbu Farmonga muvofiq, har bir mahallada «Obod va xavfsiz mahalla» tamoyiliga asoslangan yangi tizim joriy etiladi.

Jamiyatda «Obod va xavfsiz mahalla» tamoyilining to‘laqonli va samarali joriy etilishida har tomonlama ko‘maklashish, oilalar va mahallalardagi ijtimoiy-ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirishda fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari bilan yaqin hamkorligini o‘rnatish vazirlikning asosiy vazifa va faoliyat yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Farmonga ko‘ra, Vazirlar Mahkamasi huzuridagi «Oila» ilmiy-amaliy tadqiqot markazi hamda «Mahalla» o‘quv-uslubiy va ilmiy-tadqiqot markazi negizida «Mahalla va oila» ilmiy-tadqiqot instituti tashkil etiladi va vazirlik tuzilmasiga o‘tkaziladi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan davlatimizning oilalarni qo‘llab-quvvatlash va uni mustahkamlash siyosati mamlakat kelajak taraqqiyotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Hali yaqin kelajakda hal etilishi zarur bo‘lgan muammolar jamiyatning asosiy bo‘g‘inini tashkil etuvchi oilalarning kundalik tashvishlari bilan ham bog‘liq ekanligini zamonning o‘zi namoyon etmoqda. Bugungi kunda yurtimizda 34 milliondan ortiq aholi, 8 mingga yaqin mahalla, 8 millionga yaqin oila va 130 dan ortiq millat va elat vakillari yashab kelmoqda. Shuning uchun ham mustahkam oila asoslarini shakllantirish fuqorolik jamiyatini takomillashtirishda oila institutining o‘rni beqiyosligini ko‘rsatmoqda.

Shu bois mamlakatimizda davlat boshqaruvida oila borasidagi davlat siyosatini yanada takomillashtirish maqsadida quyidagi taklif va tavsiyalarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

- Davlat siyosatida oila institutini mustahkamlash maqsadida «Mahalla va oila» ilmiy-tadqiqot institutining hududlardagi filiallarini tashkil etish va uni hayotga tatbiq etishga yo‘naltirilgan yagona davlat siyosatini olib borish, bu sohada normativ huquqiy bazani yanada takomillashtirish;
- Zamonaviy o‘zbek oilalarida kuzatilayotgan oila muammolarini milliy va xorijiy tajriba asosida kompleks tarzda o‘rganish va o‘rganilgan ilg‘or tajribalarni amaliyotga tatbiq etib hamda shu asosda yillik davlat dasturlarini amalga oshirish ;

➤ Shiddatkor davrning ma’naviy tahdidlari kundan-kunga oshib borayotgan hozirgi zamonda ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va turli messengerlar orqali mustahkam oila asoslari, nikoh, oilada jinsiy tarbiya, zamonaviy oila muammolari kabi dolzarb yo’nalishlarda keng jamoatchilikni jalb etgan holda tahliliy ko’rsatuvlar, targ’ibot dasturlari va ijtimoiy tarmoqlar orqali turli video roliklar, qisqa metrajli filmlar, fleshmoblar tashkil etishni yo’lga qo’yish;

Mamlakatimizda oila muammolari va ularning yechimlari bo’yicha fundamental tadqiqotlar olib borayotgan yosh ilmiy tadqiqotchilarga xorij tajribasini o’rganish va uni amaliyotda keng qo’llash maqsadida ularga turli grant dasturlarini e’lon qilish va davlat tomonidan qo’llab – quvvatlash;

Bir so’z bilan aytganda, “Oila bu bir kema, undagi har bir inson uning eshkagidir”. Zero, oilalarning mustahkamligi jamiyatning mustahkamligidir, jamiyatning mustahkamligi esa bevosita mamlakat barqarorligining kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. I.A.Karimov. “Tarixiy xotirasiz kelajak yo’q”. B.120-135
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi //www.pv.uz 26-yanvar 2020 yil.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “ Xotin- qizlarni qo’llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi Farmoni. Manba xs.uz/index.php/uzhzhatar/item/12984-1.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. <http://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyevning-oliy-25-01-2020>
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo’yicha Harakatlar Strategiyasi to’g’risida”gi PF-4947-son Farmoni. – O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to’plami, 2017 y., 6-son, 70-modda.
6. “Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-4944-sonli Farmoni. 03.02.2017y /www.lex.uz
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 18-fevraldagi “Jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhitni sog’lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo’llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PF-5938-son Farmon

IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA OILA INSTITUTI

FALSAFIY TAFAKKUR VA AXLOQIY QADRIYATLAR UYG'UNLIGIDA ZAMONAVIY OILA INSTITUTINING SHAKLLANISHI

Naima Zaynobidinova

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta
o‘qituvchisi, f.f.n.

Nozima Boyturayeva

NamDPI Psixologiya yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy oila institutining shakllanishi jarayonida falsafiy tafakkur va axloqiy qadriyatlarning tutgan o‘rni yoritilgan. Jamiyatda sodir bo‘layotgan ijtimoiy va madaniy o‘zgarishlar oilaning strukturasi va funksiyalariga qanday ta’sir qilishi tahlil qilinadi. Shuningdek, falsafa orqali axloqiy qadriyatlarni anglash va ularni zamonaviy oilaviy munosabatlarga uyg‘unlashtirish masalalari muhokama etiladi. Maqolada milliy qadriyatlar, ma’naviy-tarbiyaviy omillar va zamonaviy tafakkur asosida barqaror oila modelini shakllantirish yo‘llari nazariy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: falsafiy tafakkur, axloqiy qadriyatlar, zamonaviy oila, oila instituti, ma’naviyat, tarbiya, ijtimoiy qadriyatlar, milliy an’analar, jamiyat, oila barqarorligi.

Аннотация: В статье рассматривается роль философского мышления и нравственных ценностей в формировании института современной семьи. Анализируются социальные и культурные изменения, влияющие на структуру и функции семьи. Обсуждается, как через философские взгляды возможно интегрировать этические ценности в современные семейные отношения. Теоретически обоснованы подходы к формированию стабильной модели семьи, основанной на национальных традициях, духовно-нравственных факторах и современном мышлении.

Ключевые слова: философское мышление, нравственные ценности, современная семья, институт семьи, духовность, воспитание, общественные ценности, национальные традиции, значимость, стабильность семьи.

Annotation: This article explores the role of philosophical thinking and moral values in the formation of the modern family institution. It analyzes how ongoing social and cultural changes influence the structure and function of the family. The work discusses the integration of ethical values into contemporary family relationships through the lens of philosophy. Theoretical

foundations are provided for creating a stable family model based on national traditions, spiritual and educational factors, and modern reasoning.

Key words: *philosophical thinking, moral values, modern family, institution of family, spirituality, education, social values, national traditions, significance, stability of family.*

Kirish:

Oilaning tarbiyaviy-ta’lim salohiyatini mustahkamlash, jamiyatda an’anaviy oilaviy qadriyatlarni saqlash, oilalarda ma’naviy-axloqiy muhitni yaxshilash zamonaviy oila institutini mustahkamlashning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu vazifa O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyundagi PQ-3808-son qaroriga muvofiq ishlab chiqilgan “O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasi”ning to‘rtinchi bo‘limida o‘z ifodasini topganligi ushbu mavzuning dolzarbligini asoslaydi. [1.]

Zamonaviy oila institutining shakllanishi va rivojlanishi, nafaqat jamiyatning o'zgarishi, balki falsafiy tafakkur va axloqiy qadriyatlar tizimining mustahkam bog'liqligi bilan belgilanadi. Oila jamiyatning asosiy tuzilmasi sifatida, uning tarbiya, axloqiy qadriyatlar, va insonparvarlik tamoyillari bilan mustahkamlanishi zarur. Falsafiy tafakkur, oila va axloqiy qadriyatlar o'rtasidagi uyg'unlik, nafaqat ijtimoiy taraqqiyotning, balki insoniyatning ruhiy va ma'naviy yuksalishining muhim omilidir. Shu bilan birga, zamonaviy oila institutining shakllanishi ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy omillarga qarab o'zgarib bormoqda. Bunday o'zgarishlar jamiyatning falsafiy qarashlari va axloqiy qadriyatlariga bog'liq. [3. 45-b.]

Falsafiy tafakkur insoniyatning ma'naviy va axloqiy tizimlarini shakllantiruvchi asosiy unsur sifatida oila institutining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Oila, nafaqat ijtimoiy tizimning, balki falsafiy tafakkurning mehnat va axloqiy qadriyatlar asosida rivojlanadigan strukturasi hisoblanadi. Falsafiy tafakkur jamiyatdagi oila tuzilmasining shakllanishiga va undagi munosabatlarning axloqiy asoslariga bog'liq. Falsafaning asosiy vazifalaridan biri – insonning o'zligini anglash, axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishdir. Oila, albatta, uning a'zolarining ma'naviy va axloqiy o'sishiga yordam beruvchi, mas'uliyatni hiss etishga o'rgatadigan jamiyatning asosiy tuzilmasidir. O'zgacha falsafiy qarashlar, oiladagi har bir a'zo o'rtasida o'zaro hurmat, e'tibor va sevgi kabi qadriyatlarni shakllantirishga imkon yaratadi. Bundan tashqari, falsafiy tafakkur, oilaning jamiyatda qanday rol o'ynashini va uning o'zaro aloqalarini ham belgilaydi. Falsafa, oila institutini jamiyatda odamlarni uyg'otadigan, hurmatli va mas'uliyatli bo'lishga undovchi kuch sifatida tasvirlaydi.

Axloqiy qadriyatlar oila institutining asosiy fundamentini tashkil etadi. Oila a'zolarining o'rtasidagi munosabatlar, o'zaro hurmat, sevgi, mehr-oqibat kabi qadriyatlar axloqiy asosda shakllanadi. Zamonaviy oila tuzilmasida axloqiy qadriyatlarning ahamiyati, faqatgina yuksak

ma'naviyatni emas, balki o'zaro ishonch, hamjihatlik va oilaviy barqarorlikni ta'minlashda ham katta rol o'ynaydi. Axloqiy qadriyatlar yordamida oilada tarbiyaviy jarayonlar, hayotiy qadriyatlar va an'analarga hurmat hissi yuzaga keladi, bu esa zamonaviy oila institutining mustahkamlanishiga yordam beradi.[2.78-b.]

Zamonaviy oilada axloqiy qadriyatlarning o'rni kattadir. O'quvchilarga, yosh avlodga oilada axloqiy qadriyatlarning qanday shakllanishi, uning jamiyatdagi roli haqida o'rgatish lozim. Axloqiy qadriyatlar oila a'zolarining o'zaro munosabatlari, bir-biriga nisbatan adolat va mas'uliyat hissini rivojlantirishga yordam beradi. Axloqiy qadriyatlar, oila tuzilmasi va a'zolarining o'zaro bog'liqligini mustahkamlash orqali jamiyatning yuksalishiga hissa qo'shadi.

Zamonaviy oila institutining shakllanishi, ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarga mos ravishda rivojlanmoqda. Bunga falsafiy tafakkur va axloqiy qadriyatlar o'rtasidagi uyg'unlik sabab bo'ladi. Insoniyatning falsafiy qarashlari, oila institutining asosiy qadriyatlarini, oilaviy muhitni, va oila ichidagi aloqalarni qanday rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. Oila institutining shakllanishi, nafaqat oilaviy qadriyatlar va an'analarni saqlash, balki ijtimoiy jihatdan rivojlanish bilan ham bog'liqdir. Shu sababli, falsafiy tafakkur va axloqiy qadriyatlar o'rtasidagi uyg'unlik, zamonaviy oila institutining rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Insoniyatning falsafiy qarashlari, oilaning ijtimoiy roli va uning jamiyatdagi o'rnini aniqlashda qo'llaniladi. Oila institutining shakllanishida, an'anaviy qadriyatlar va falsafiy tafakkur birgalikda ishlaydi. Bu ikki unsur bir-birini to'ldirib, zamonaviy oila shakllarining shakllanishiga yordam beradi.

Oila institutining shakllanishi, faqatgina oiladagi an'anaviy yoki zamonaviy muammolarni hal qilishdan iborat emas, balki jamiyatdagi umumiy axloqiy qadriyatlar va falsafiy qarashlar bilan chambarchas bog'liqdir. Oila, jamiyatning aks etgan ko'rinishi bo'lib, undagi falsafiy tafakkur va axloqiy qadriyatlar jamiyatning tarixi, madaniyati, va falsafiy tizimiga asoslanadi. Jamiyatning o'zgarishi va taraqqiyoti bilan oila institutining shakllanishi ham yangilanadi. Shu bois, ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar oila institutining shakllanishi va rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Jamiyatning o'zgarishlari, oila institutining qanday shakllanishini ta'sir etadi. Masalan, sanoat inqilobi va texnologik o'zgarishlar oilaning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatiga katta ta'sir ko'rsatdi. O'zgarishlar natijasida, oilaning shakllanishi va uning ijtimoiy roli ham moslashdi. Oila institutining o'zgarishi, axloqiy qadriyatlar va falsafiy qarashlar bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'lib, bu jamiyatdagi umumiy yaxlitlikni ta'minlaydi.

Falsafiy tafakkur va axloqiy qadriyatlar o'rtasidagi uyg'unlik zamonaviy oila institutining shakllanishining asosiy omillaridan biridir. Falsafiy tafakkur yordamida, oiladagi barcha a'zolar o'zaro hurmat, mas'uliyat va insonparvarlik kabi axloqiy qadriyatlarni mustahkamlaydilar. Shuningdek, bu qadriyatlar oilaning ijtimoiy roli, o'zaro munosabatlar va jamiyatga qo'shgan

hissasini shakllantiradi. Axloqiy qadriyatlar orqali oiladagi sog'lom va barqaror munosabatlar o'rnatiladi, bu esa jamiyatda tinchlik va farovonlikni ta'minlaydi. Axloqiy qadriyatlar, nafaqat oiladagi a'zolari o'zaro bog'lashda, balki jamiyatdagi barqarorlikni ham ta'minlashda katta ahamiyatga ega. Falsafiy tafakkur va axloqiy qadriyatlar yordamida, oila va jamiyat bir butun sifatida o'zgarishlarga moslashadi va rivojlanadi.

Xulosa:

Zamonaviy oila institutining shakllanishi, falsafiy tafakkur va axloqiy qadriyatlarning uyg'unligiga asoslanadi. Oiladagi axloqiy qadriyatlar va falsafiy qarashlar nafaqat oila a'zolarining o'zaro munosabatlarini belgilaydi, balki jamiyatdagi oila tuzilmasining umumiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Shu bois, oila institutining shakllanishi ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarga mos ravishda rivojlanadi, bu esa o'z o'rnida falsafiy tafakkur va axloqiy qadriyatlar bilan mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyundagi PQ-3808-son qarori. <https://lex.uz/mact/-3797625>
2. Ibragimov, S. (2011). Oila va uning rivojlanishi: Falsafiy yondashuv. Tashkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. Xudoyberdiyeva, M. (2015). Zamonaviy oila institutining shakllanishi: Ijtimoiy va madaniy omillar. Tashkent: O'zbekiston yoshlar nashriyoti.
4. Yuldashev, K. (2017). Axloqiy qadriyatlar va jamiyat: Ma'naviy taraqqiyotning asoslari. Samarkand: Samarqand Davlat universiteti nashriyoti.
5. Shayxov, B. (2014). Falsafiy tafakkur va uning jamiyatdagi o'rni. Tashkent: Akademiya nashr.
6. Mansurov, R. (2013). Oila, axloq va zamonaviy jamiyat. Tashkent: O'zbekiston xalq ta'limi nashriyoti.
7. G'ulomov, N. (2016). Oila va jamiyat: Falsafiy va ijtimoiy o'zgarishlar. Tashkent: O'zbekiston Matbuot nashriyoti.
8. To'raqulov, A. (2019). Falsafa va axloqiy qadriyatlar zamonaviy dunyoda. Nukus: Nukus davlat universiteti nashriyoti.
9. Abdullaeva, S. (2018). O'zbekiston jamiyatida oila va axloqiy qadriyatlar. Tashkent: Fan va ta'lim nashriyoti.
10. Sayfutdinov, D. (2020). Falsafiy tafakkur va axloqiy qadriyatlar: O'zbekistonda oila va jamiyatning yangi paradigmasi. Tashkent: Yangi avlod nashriyoti.

11. Xojaeva, N. (2019). O'zbekiston oilalarida axloqiy qadriyatlarning o'rni. Farg'ona: Farg'ona Davlat Universiteti nashriyoti.

OILA VA JAMIYAT: BARQAROR TARAQQIYOTNING NEGIZI

N. Valiyeva

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti

Isaqova Sarvinoz

NamDPI talabasi

Annotatsiya: Maqolada o‘zbek oilalarida milliy qadriyatlar asosida sog‘lom va barkamol avlodni tarbiyalashda oilaning o‘rni va ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, bugungi kunda milliy qadriyatlar asosida o‘zbek oilalarida farzandlarni tarbiyalash borasida yo‘l qo‘yilayotgan ayrim kamchiliklar to‘g‘risida mulohazalar bayon etilgan.

Tayanch so‘zlar: sog‘lom avlod, milliy qadriyatlar, millat, tarbiya, ijtimoiy muhit, oila, urf-odatlar, nizoli vaziyatlar, xulq-atvor

Аннотация: В статье рассматривается роль и значение семьи в воспитании здорового и всесторонне развитого поколения на основе национальных ценностей в узбекских семьях. Также изложены размышления о некоторых недостатках, допускаемых в процессе воспитания детей на основе национальных ценностей в современных узбекских семьях.

Ключевые слова: здоровое поколение, национальные ценности, нация, воспитание, социальная среда, семья, обычаи, конфликтные ситуации, поведение.

Annotation: The article discusses the role and importance of the family in raising a healthy and well-rounded generation based on national values in Uzbek families. It also presents reflections on some shortcomings observed in the upbringing of children within modern Uzbek families in accordance with national traditions.

Keywords: healthy generation, national values, nation, upbringing, social environment, family, traditions, conflict situations, behavior.

KIRISH. Oila – bu jamiyatning eng muhim bo‘g‘ini, inson tarbiyasining boshlang‘ich muhitidir. Har bir inson hayotga ilk qadamini oilada qo‘yadi, dastlabki ijtimoiy tajribalarni o‘tasi orqali oladi. Jamiyatning ma’naviy va iqtisodiy taraqqiyoti bevosita oilalarning mustahkamligi bilan bog‘liq. Akademik olimlardan biri, A. A. Karimov, oila haqida shunday deydi: “Oila – bu kichik ijtimoiy institut bo‘lib, u orqali jamiyat o‘zini qayta tiklaydi, o‘z axloqiy, madaniy va iqtisodiy qadriyatlarini davom ettiradi” [Karimov A.A., Sotsial institutlar nazariyasi, Toshkent, 2018, 57-bet]. Oilada shakllangan ijtimoiy qadriyatlar, axloqiy me’yorlar va madaniy

odatlar jamiyat hayotida muhim rol o‘ynaydi. Farzandning ta’limga, mehnatga, jamiyatga bo‘lgan munosabati avvalo oilada berilgan tarbiyaga tayanadi. Tarixchi Z. Inomova o‘z tadqiqotlarida shunday yozadi: “Oila ichidagi ijtimoiy rollar taqsimoti bolalarda mas’uliyat hissini shakllantiradi, bu esa keyinchalik ularning jamiyatdagi faoliyatida namoyon bo‘ladi” (Inomova Z., Oila sotsiologiyasi asoslari, Toshkent, 2020, 113-bet).

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Boy ilmiy-madaniy merosimiz, qadimiy urf-odat hamda an’analarimizdan ayonki, har qanday zamon va makonda ham oila biz uchun muqaddas qadriyat sanalgan. Binobarin, tarbiyaviy, ma’naviy-ma’rifiy, ruhiy-axloqiy, iqtisodiy-huquqiy munosabatlarga asoslangan ijtimoiy birlik hisoblanmish oila qanchalik mustahkam bo‘lsa, jamiyat ham shunchalik barqaror taraqqiy etishini ajdodlarimiz juda yaxshi anglashgan.

Shu bois ota-bobolarimiz oilaga juda katta e’tibor bilan qarashgan. Buyuk allomalarimiz Mahmud Koshg‘ariy, Ahmad Yugnakiy, Kaykovusdan tortib Beruniy, Ibn Sino, Forobiy, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug‘bek va boshqalargacha o‘z asarlarida oilaviy masalalar, xususan, oila a’zolari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar, bola tarbiyasida ota-ona, bobo-buvining o‘rni, komil va vatanparvar shaxsni yetishtirishda bu muhim ijtimoiy institutning roliga alohida yondashib, ibratli hikoyatlar, rivoyatlar, farzandlarga maktublar, hikmatli so‘zlar, she’riy satrlar orqali pand-nasihatlar, hayotiy xulosalar yozib qoldirganlar. Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi ma’rifatparvarlarimiz ham odob-axloqi go‘zal, jismonan va ma’nan yetuk avlodni tarbiyalashning yagona yo‘li — barqaror oila qurish ekanini, oilani mustahkamlamasdan davlat va jamiyat taraqqiyotiga erishib bo‘lmashligini ta’kidlashgan.

Bugungi shiddat bilan o‘zgarib borayotgan globallashuv davriga kelib ham O‘zbekiston o‘z istiqboli va kelajagini oilani rivojlantirish, uni e’zozlashda, deb bilayotgani yuqoridagi an’anaviy qadriyatlarimizni yanada boyitgan holda zamonaviy, namunali va farovon oilani barpo etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanganida ham yaqqol namoyon bo‘lmoqda.

Prezidentimizning joriy yil 2 fevraldagi “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni bilan milliy hamda ma’naviy qadriyatlarimiz asosida ushbu sohada yillar davomida to‘planib qolgan, e’tibordan chetda qolib kelgan muammolar yechimi yuzasidan tegishli davlat organlari hamda jamoat tashkilotlari oldiga eng muhim va dolzarb vazifalar qo‘yildi. Mazkur Farmonga binoan, Vazirlar Mahkamasi huzurida “Oila” ilmiy-amaliy tadqiqot markazi oila instituti sohasida yagona davlat siyosatini yurituvchi tizim sifatida tashkil etildi. Markazning asosiy vazifasi davlat va jamoat tashkilotlari, parlament, siyosiy partiyalar, ommaviy axborot

vositlari hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini O‘zbekiston oilalarini mustahkamlash g‘oyasi atrofida birlashtirish, bu boradagi ishlarni muvofiqlashtirib borish, mamlakatda faqat sog‘lom oila — sog‘lom jamiyat ustuni bo‘la olishini aholi ongiga singdirish, ilmiy-innovatsion tadqiqotlarni amalga oshirish orqali oila institutini mustahkamlash etib belgilangani mamlakatimizda bu borada mutlaqo yangi bosqichdagi sa’y-harakatlar boshlanganidan dalolat beradi.

O‘z navbatida, umuminsoniy va milliy oilaviy qadriyatlarni tahlil qilish asosida zamonaviy, namunali oila mezonlarini belgilash hamda “Oila jamiyat va davlat himoyasida” konstitutsiyaviy prinsipini keng targ‘ib etish va jamiyatga singdirish masalalariga kompleks yondashish faoliyatimizda ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Xususan, oilani mustahkamlash va rivojlantirish, oilalarda ma’naviy-axloqiy muhitni yaxshilash, jamiyatda eng ibratli oilaviy an’analarni saqlab qolish hamda targ‘ibot qilish masalalari bo‘yicha hududlarda qator fundamental, amaliy va innovatsion tadqiqotlar olib borilayotir. Misol uchun, zamonaviy muvaffaqiyatli oila mezonlari qanday bo‘lishi kerak, degan mavzuda respublikamizning turli viloyatlarida 800 dan ortiq oilalarda ijtimoiy so‘rovlar o‘tkazilib, yakuniy natijalar bo‘yicha zamonaviy oilaning modeli ishlab chiqildi. Tadqiqot o‘tkazilgan oilalar vakillarining fikrlariga ko‘ra, oiladagi sog‘lom va barqaror, osoyishta psixologik muhit; yuksak ma’naviy-axloqiy tarbiya; yetarli darajadagi iqtisodiy va maishiy sharoitlar; oila a’zolarining ta’lim yo‘nalishida oliy ma’lumotlilik darajasi; sihat-salomatlikka alohida e’tibor qaratish zamonaviy namunali oilaning asosiy mezonlari qatoriga kiradi.

Shu o‘rinda har qancha achchiq bo‘lmasin, ochiq aytish kerak, tadqiqotlarimizning ko‘rsatishicha, keyingi paytlarda xalqimizga xos bo‘lmagan ayrim illatlar — oilaviy ajrashishlar, turli nizoli vaziyatlar, ishsizlik, oiladagi nosog‘lom muhit, ma’naviy tushkunlik, ehtiyojmandlik, jinoyatga qo‘l urish holatlari kabi omillar notinch, noqobil, kemptik oilalar va qator ijtimoiy-ma’naviy muammolarni paydo qilmoqda. Ayniqsa, ajrashishlar sonining kamaymayotgani kishida jiddiy tashvish uyg‘otadi. Respublikamizning uchta viloyatida olib borgan tadqiqotlarimizdan ma’lum bo‘ldiki, oilalar barbod bo‘lishiga quyidagi omillar asosiy sabab bo‘lmoqda:

Psixologik omil — oiladagi og‘ir psixologik muhit, o‘zaro tushunishning yo‘qligi, oiladagi doimiy nizolar, ota-onalarning yosh er-xotin hayotiga aralashishlari, yosh er-xotinlarni begonalashtirib qo‘yish, bir-biriga befarqlik;

Ijtimoiy omil — ichkilikbozlik, farzandsizlik, er yoki xotinning salomatligi yaxshi emasligi;

Ma’naviy-axloqiy omil — er-xotindan birining uzoq vaqt davomidagi nikohdan tashqari aloqalari;

Iqtisodiy omil — turarjoy sharoitlarining qoniqarli emasligi, moddiy yetishmovchilik, ishsizlik, ernaing oilani ta’minlamasligi, mehnat migranti sifatida chet elga ketgan er-xotindan birining oilasi bilan aloqasi uzilgani, qarzlarini uzolmaslik.

E’tirof etish lozim, hozirgi kunga qadar 11800 dan ortiq nizoli oilalarning ishi sudga yetib bormasdan, FHDYO organi va sudga ajrashish uchun ariza bergan 3100 dan ziyod oilalarni esa hamkor tashkilotlar bilan birgalikda yarashtirishga erishildi. Umuman, buzilib ketish arafasida turgan 14645 ta oila saqlab qolindi.

Olib borilgan tadqiqotlarimiz xulosalariga tayanib, ajrashishlarning oldini olish, oilalarni mustahkamlashga qaratilgan qator takliflar ishlab chiqdik. Bizningcha, eng avvalo, mahalla fuqarolar yig’inlari huzuridagi Yarashtirish komissiyalari va “Ota-onalar universiteti” tuzilmalari uchun malakali kadrlar tayyorlashni yo‘lga qo‘yish zarur. Oila qurayotgan fuqarolarni tegishli qonunchilik asosida er-xotinning huquq va majburiyatlari, xususan, nikoh shartnomasini tuzish tartiblari, shart-sharoitlari, oqibatlari yuzasidan huquqiy savodxonligini oshirish lozim. Bu borada keng qamrovli targ‘ibot ishlarini yuritish, tegishli uslubiy qo‘llanmalar yaratish, metodik tavsiyalar ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Umumta’lim maktablaridan tortib, oliy o‘quv yurtlarining dasturlarigacha oila saboqlarini o‘rgatuvchi dars mashg‘ulotlarini kiritish foydadan xoli bo‘lmaydi.

Joylardagi o‘rganishlarimiz shuni ko‘rsatmoqdaki, bugun oila atalmish muqaddas dargoh ostonasidan xatlayotgan ko‘pchilik yoshlarimiz, afsuski, mustaqil hayotga na iqtisodiy, na ma’naviy, na huquqiy, na ruhiy va na diniy-ma’rifiy tomondan tayyor. Bu muammoga yechim izlab Toshkent viloyatining Parkent tumanida FHDYO organiga nikohdan o‘tishga ariza bergan bo‘lg‘usi kelin-kuyovlar uchun maxsus o‘quv-kursi tashkil etib, bir oy mobaynida ularning bilim va ko‘nikmalarini oshirishga harakat qildik. 15 juftlikka o‘z kasbining mohir ustasi bo‘lgan mutaxassislar tomonidan interaktiv, innovatsion usullarda mashg‘ulotlar o‘tildi. Parkent tumanida izchil davom ettirilayotgan bu o‘quv-kursi yoshlarga nihoyatda ma’qul kelgani bois ushbu tajribani butun respublikamiz bo‘ylab ommalashtirmoqdamiz. Yaqin kunlar ichida esa markazimizning O‘zbekiston yoshlar ittifoqi bilan birgalikdagi loyihasi — Toshkent shahrining Shayxontohur tumanida “Bo‘lg‘usi kelin-kuyovlar innovatsion maktabi” faoliyat boshlayapti.

Bundan tashqari, mutaxassislarimiz tomonidan Namangan viloyatida oila masalalariga yangicha innovatsion yondashuv joriy etilmoqda. Buning uchun avval oilaga ko‘rsatiladigan xizmatlar To‘raqo‘rg‘on tumanidagi qator muassasalar bilan hamkorlikda kompleks o‘rganib chiqildi. Oilalar bilan ishlash bo‘yicha treninglar tashkil etish orqali soha mutaxassislariga mukammal bilim va ko‘nikmalar berildi. O‘z navbatida, “Oila” markazining mutaxassislari davlat hamda nodavlat tashkilotlariga oilaga xizmat ko‘rsatishni ta’minlab beruvchi mutaxassis sifatida

yaqinlashtirilmoqda. Natijada murakkab sharoitda qolgan, muammoli oilalar davlat xizmatidan bahramand bo‘lyapti. Ayni vaqtga qadar To‘raqo‘rg‘on tumanidagi oilalar holati to‘liq ilmiy-amaliy tahlil qilinib, 84 tasini nochor holatdan chiqarish bo‘yicha har biri uchun alohida “Yo‘l xaritasi” ishlab chiqildi va ushbu hujjatlar hayotga joriy etilayotir.

Markazimiz bo‘yicha 10000 dan ortiq notinch oilalar aniqlanib, barcha hududiy bo‘linmalarimizda ma’lumotlar bazasi shakllantirildi hamda ular bilan individual ish olib borilyapti. Shu bilan birga, 4343 ta o‘ta nochor oilaning asosiy muammolarini hal etish bo‘yicha tumanlardagi sektorlar, hamkor tashkilotlar bilan birgalikda amaliy yordam berish choralari ishlab chiqildi. Oilaning ichki munosabatlari, shaxslararo munosabatlar, boy madaniy tarixiy meros va an’anaviy oilaviy qadriyatlarni saqlashda muammolari bo‘lgan 3819 ta oila bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqa yo‘lga qo‘yildi. 1,5 milliondan ortiq namunali oilalar bo‘yicha ma’lumotlar bazasi shakllantirildi.

Albatta, oilalar bilan ishlashda soha mutaxassislaridan yuqori bilim hamda ko‘nikma, o‘ziga xos tajriba talab etiladi. Shuni e’tiborga olib, markazimizning viloyat boshqarmalari qoshida tashkil qilingan kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash bo‘yicha maxsus o‘quv-kurslarida, birinchi navbatda, markaz hamda hududiy bo‘linmalari xodimlari uchun o‘quv-kurslari tashkil etilib, mashg‘ulotlarni o‘taganlarga maxsus sertifikatlar berildi. Hozirgi kunda esa butun respublika bo‘ylab mahalla fuqarolar yig‘inlarining xotin-qizlar bilan ishlash va oilalarda ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash bo‘yicha mutaxassislari o‘quvlari izchil davom ettirilmoqda.

Oila instituti sohasida markazimiz bir qator davlat va nodavlat, xalqaro tashkilotlar bilan ham o‘zaro hamkorlik aloqalarini mustahkamlamoqda. Ayni paytga qadar 20 dan ortiq tashkilotlar bilan Memorandum imzolanib, faol hamkorlik o‘rnatildi.

Shu o‘rinda alohida ta’kidlash joiz, joriy yilning 27 iyun kuni Prezidentimiz qarori bilan O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasi va uni amalga oshirish bo‘yicha “Yo‘l xaritasi” tasdiqlangani ham yurtimizda oilalar farovonligi uchun davlat hamda jamiyat astoydil qayg‘urayotganining hayotiy ifodasi bo‘ldi.

Ushbu Konsepsiyani amalga oshirishdan ko‘zlangan asosiy maqsad mamlakatimizdagi har bir oilaning huquq va manfaatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarish, ular uchun munosib turmush sharoitini yaratish, oilaviy munosabatlar muvozanatini ta’minlash, oila farovonligini oshirish, muxtasar aytganda, oila institutini har tomonlama qo‘llab-quvvatlagan holda, davlatimizning izchil va barqaror taraqqiyotiga erishishdir. Niyatimiz, har bir oila ma’naviy sog‘lom, baxtli va xotirjam hayot kechirsin. Oila bag‘rida ulg‘ayayotgan farzandlar komil inson sifatida voyaga yetib, davlatimizning kuchiga kuch, qudratiga qudrat qo‘shaversin. Zero, oila jamiyatning asosiy

bo‘g‘ini ekan, uning mustahkam bo‘lishi, farovonligi davlatimiz va jamiyatimiz ravnaqiga xizmat qilishi, shubhasizdir.

Davlat siyosati darajasida oilalarni qo‘llab-quvvatlash, ayniqsa yosh oilalarga imtiyozli uy-joy, ta’lim va tibbiy xizmatlar taqdim etilishi jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. BMTning “Barqaror rivojlanish maqsadlari” dasturida ham 2030 yilgacha bo‘lgan davrda oilani mustahkamlashga alohida urg‘u berilgan. Jamiyatdagi ko‘plab muammolar – jinoyatchilik, yoshlar orasidagi befarqlik, ishsizlik, axloqiy inqiroz – aslida oiladagi tarbiya muammolari bilan bog‘liq. Shuning uchun ham pedagog A. Yo‘ldoshev quyidagicha ta’kidlaydi: “Agar biz jamiyatni isloh qilmoqchi bo‘lsak, avvalo oilani isloh qilishdan boshlashimiz kerak” [Yo‘ldoshev A., Ma’naviyat va tarbiya, Samarqand, 2019, 75-bet]. Oila tinch bo‘lsa, jamiyat tinch bo‘ladi.

XULOSA. Oila – shaxsni tarbiyalaydigan, uni jamiyatga tayyorlaydigan maktabdir. Har bir barqaror jamiyatning poydevori sog‘lom va mustahkam oilalardir. Shu boisdan ham oila institutini rivojlantirish, uni huquqiy, ma’naviy va moddiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash orqali jamiyatning kelajagiga zamin yaratiladi. Oilaviy qadriyatlar har bir millatning madaniy merosidir. O‘zbek xalqining qadimiy urf-odatlarini, mehr-oqibatga asoslangan oilaviy munosabatlari bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q. Ayniqsa, katta avlod vakillarining yoshlar hayotida tutgan o‘rni, ularning nasihatlarini, hayotiy tajribasi ko‘plab muammolarni oldini olishda muhim vositadir. Bugungi globallashuv davrida axborot oqimi kuchli bo‘lib, yoshlar turli tashqi madaniy ta’sirlarga duch kelmoqda. Shu bois, oila faqatgina iqtisodiy va ijtimoiy institut emas, balki ma’naviy qalqon ham bo‘lishi kerak. Bolaning ongida o‘zlikni anglash, milliy g‘urur, tarixiy xotira aynan oilada shakllanadi. Shuningdek, jamiyatda gender tengligi, ayollar huquqlarining himoyasi, erkak va ayol o‘rtasidagi mas’uliyatli sheriklik tamoyillarini mustahkamlash orqali ham sog‘lom oilaviy muhitni yaratish mumkin. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi tomonidan amalga oshirilayotgan qonunchilik islohotlari, “Oila” markazlari faoliyati tahsinga loyiqdir. Oila va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik – bu ikki tomonlama jarayon. Jamiyat ham oilani qo‘llab-quvvatlashi, sog‘lom ijtimoiy muhitni yaratishi zarur. Ayniqsa, yoshlarga munosib ta’lim-tarbiya berish, ularni kasb-hunarga yo‘naltirish orqali mustahkam oilalarning vujudga kelishi ta’minlanadi. Bunday yondashuv uzoq muddatda barqaror va ma’naviy yetuk jamiyatni vujudga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov A.A. Sotsial institutlar nazariyasi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2018.
2. Inomova Z. Oila sotsiologiyasi asoslari. Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.

3. Yo‘ldoshev A. Ma’naviyat va tarbiya. Samarqand: Zarafshon, 2019.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февралдаги “Жамиятда ижтимоиймаънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5938-сонли фармони.
2. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 28 февралда қабул қилинган “Фуқароларнинг репродуктив саломатлигини сақлаш тўғрисида”ги қонуни.
3. Мусурманова О. Оила жамият таянчи: Монография /О.Мусурманова. –Тошкент: Ёшлар нашриёт уйи, 2019. – Б. 252.
4. Фазилатли авлод. Узлуксиз маънавий тарбия трилогияси. 3-қисм. [Матн]: 7-18 ёшли болаларни маънавий тарбиялаш бўйича қўлланма. /Тузувчи муаллифлар: А.Қодиров, М.Қуронон,
5. О.Мусурманова ва бошқалар. – Тошкент: “Muharrir” nashriyoti. 2019. – Б. 256. (2020 йил, январь)
6. “Zamonaviy oilada, farzand tarbiyasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish masalalari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to‘plami
7. Мусурманова А. The scientific and pedagogic foundation of training social activeness of youth. “Ўзбекистонда хорижий тиллар” илмий-методик электрон журнали. – Тошкент, 2017 йил, № 3. 168-172 pp.
8. Мусурманова А. Family reading as a factor of spiritual and moral development of the child. The Way of Science. International scientific journal (ISSN 2311-2158) 2018. № 1 (47). 70-72 pp.
9. Мусурманова А. Improving Mechanisms of interaction between Family institutions and Educational institutions in Devejoping Spirital Culture of Alolescents at Social and Right Risk Groups Eastern European scientifik journal (ISSN 2199-7977) Ausgabe 2-2018.62-67 pp.
10. Мусурманова А. Improvement of the pedagogical mechanisms of the family and educational institutions in the development of the spiritual cultute of adolescents of social and legal risk groups.
11. “Проблемы педагогики” научно-методический журнал. № 1(33) февраль. – Москва, 2018 г. 5-7 с.

OILADA, MAXALLADA G‘OYAVIY TA’SIR KO‘RSATISH USLUBLARIDAN FOYDALANISHNING XOZIRGI AXVOLI VA UNING TAKOMILLASHTIRISH MASALASI

Obidjonov Omadbek

+998 993998421

NamDPI magistranti

omadbekobidjonov66@gmail.com

Abstrakt: Ushbu maqola kishilarning jamiyatdagi mavjud g‘oyalarga faol munosabat, faol hayotiy pozitsiyada tarbiyalash hozirgi strategik dasturlarning yana bir muhim maqsadi ekanligi haqida ma’lumotlarni yoritadi. Shuningdek, hozirgi g‘oyaviy tarbiya jarayonida kishilarda yot va zararli g‘oyalarga qarshi kurashish uchun mafkuraviy immunitetni shakllantirishga alohida e’tibor berilganligi va insonlarda mafkuraviy immunitetni qanday shakllantirish usul va uslublari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: Ma’naviy tarbiya, Ommaviy axborot vositalari, Dunyoqarash, Siyosiy ong, Huquqiy madaniyat, Mafkuraviy immunitet,

G‘oyaviy tarbiyaning maqsadi. Har qanday mafkuraviy tarbiyaning maqsadi-jamiyatning har bir a’zosi va ular timsolida har bir ijtimoiy qatlam, guruhning tarbiyaviy darajasini ta’minlashdir. Bu pirovard natijada o’sha jamiyat rivojiga turtki beruvchi ilg‘or g‘oyalarning har bir fuqaro tomonidan ongli ravishda o‘zlashtirilishini, uning tafakkur va fikrlash tarziga aylantirilishini ta’minlaydi. Shu ma’noda, milliy istiqlol mafkurasi O‘zbekistonda yashab, ijod qilayotgan har bir fuqaro bugungi va kelgusidagi manfaatlarini ifodalovchi eng sog‘lom topishi lozim. Bu jihat mafkuraviy tarbiyaning bosh xususiyatlaridan biridir. Mafkuraviy tarbiya eng avvalo yuksak e’tiqod iymon, Vatan va xalq oldidagi mas’uliyat, vatanparvarlik, fidoiylilik kabi fazilatlarda namoyon bo‘ladi.

Yoshlarni g‘oyaviy tarbiyalash. Sog‘lom g‘oyalar tarbiyasi yuksak dunyoqarash va e’tiqod tarbiyasini anglatadi. Dunyoqarash – tartibga solingan, yaxlit ongli tizimga aylantirilgan bilim, tasavvur va g‘oyalar majmui bo‘lib, u shaxsni jamiyatda o‘zligini saqlagan holda munosib o‘rin egallashga chorlaydi. Mustaqillik yillarida shakllanayotgan yangicha dunyoqarash yoshlarda Vatanga sadoqatni, milliy qadriyat va an’analarga muhabbatni, o‘z yaqinlariga mehribonlikni tanlagan yo‘li- kasbi, maslagi va e’tiqodiga sodiqlikni nazarda tutadi. Yangicha fikrlash va yangicha tafakkur aynan mustaqillik mafkurasi ruhida tarbiya topib, sayqal topgan milliy ong, dunyoqarash va e’tiqod mahsulidir.

Bunda quyidagilar muhim rol o‘ynaydi Milliy istiqlol g‘oyasi O‘zbekiston xalqining tub manfaatlarini, asriy orzu-umidlari, ezgu niyatlari, buyuk maqsadlarini ifoda etib, xalqning o‘z

maqsad-muddaolariga erishish uchun ma’naviy–ruhiy quvvat bo‘ladigan poydevordir. Bu jarayon jamiyat a’zolarining tub manfaatlarini ko‘zda tutadi, binobarin, har bir fuqaroni milliy istiqlol g‘oyasi ruhida tarbiyalash shu yurtning farzandlari uchun muqaddas burchdir⁸.

Ijtimoiy–siyosiy, ma’naviy–ma’rifiy muhit. Yoshlarda sog‘lom e’tiqod va yuksak dunyoqarashning shakllanishi uchun ma’lum muhit ham zarur. O‘zbekistonda bu borada ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. 1-Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq milliy qadriyatlarimizni tiklash, tariximizni xolis va chuqur o‘rganish, buyuk ajdodlarimiz xotirasini yod etish boy ilmiy-adabiy merosini o‘rganish, xalq ma’naviyatini yuksaltirish milliy siyosatimizning ustivor yo‘naltirishlaridan biriga aylanadi. Ijtimoiy va siyosiy institutlar davlat va nodavlat tashkilotlari, siyosiy partiyalar, iqtidorli yoshlarni qo‘llab - quvvatlovchi jamg‘armalarning tashkil etilishi o‘ziga, xos ijtimoiy muhitni shakllantirdi. Bu esa o‘z navbatida yoshlarning buyuk kelajak bunyodkori bo‘lib voyaga etishda muhim o‘rin tutmoqda. Siyosiy ong va huquqiy madaniyatning o‘shida siyosiy partiyalarning o‘rni va ahamiyati katta. Ular o‘z faoliyati bilan fikrlar xilma-xilligi va qarashlar rang-barangligiga asoslangan demokratik jamiyat barpo etish g‘oyasining amalga oshishiga xizmat qiladi.

O‘zbekistondagi har bir partiya o‘z dasturiy maqsadlarini ro‘yobga chiqarish uchun huquqiy asos va qonuniy kafolatlarga ega. Fuqarolar uchun qaysi siyosiy partiyaning qarashlariga qo‘shilish yoki qo‘shilmaslik ixtiyoriy bo‘lib, bunday erkinlik yoshlarni fikrlashga o‘zicha mustaqil yo‘l tanlashga xizmat qiladi. Har bir partiyaning o‘z dasturiy g‘oyalarini zayotga tatbiq etish jarayonida milliy istiqlol mafkurasining asosiy tamoyillariga amal qilishi hayotning bosh mezonidir. Chunki xalq manfaatlari, istiqlol g‘oyalari, qaysi siyosiy va mafkuraviy kuchga mansubligidan qat’i nazar, barcha yurtdoshlarimiz uchun muqaddasdir. Bu aslida tom ma’nodagi siyosiy madaniyatning begisidir.

Fuqarolarning huquqiy madaniyatini yuksaltirish chinakam demokratik fuqarolik jamiyati qurishning muhim omili. Bu o‘rinda shuni ta’kidlash joizki, shaxsning xuquqiy ongi yuksak, bilimi etarli bo‘lishi, lekin unda xuquqiy madaniyat etishmasligi, u fuqaro sifatida o‘z xalqi va Vatani oldiga burch va mas’uliyatini teran anglamasligi mumkin. Shuning uchun ham fuqarolar, ayniqsa, yoshlarda huquqiy madaniyatni yuksaltirish mafkuraviy tarbiyaning muhim shartidir.

Huquqiy madaniyatni shakllantirish omillari quyidagilardir:

- 1.huquqiy madaniyatiga oid ommabop adabiyotlar.
- 2.ta’lim muassasalarida huquqiy madaniyatga oid maxsus o‘quv kurslari.
- 3.ijtimoiy muloqotning huquqiy tamoyillari mavzuiga oid tadbirlar.

⁸ Milliy g‘oya nazariy manbalar. Xrestomatiya. T.: «Akademiya», 2007.

4. mustaqillikning inson manfaatlariga qaratilgan huquqiy asoslarini keng xalq ommasi orasida targ‘ib etish va boshqalar.

Ommaviy axborot vositalari orqali g‘oyaviy ta’sir ko‘rsatish. Ommaviy axborot vositalari eng asosiy, qudratli va ta’sirchan mafkura vositasidir. Chunki ommaviy axborot vositalari ommaning o‘ziga xos tarbiyachisi, muhim tadbirlarning tashkilotchisi, dolzarb muammolarni hal qilishning ta’sirchan quroli bo‘lib xizmat qiladi. Aynan ommaviy axborot vositalari orqali milliy qadriyatlarimiz va umuminsoniy qadriyatlar, milliy g‘oya va demokratik tamoyillar targ‘ib-tashviq qilinadi. Ommaviy axborot vositalari doimo demokratiya va so‘z erkinligining o‘ziga xos o‘lchovi, ko‘rsatkichi bo‘lib kelgan. Erkin va mustaqil ommaviy axborot vositalari demokratik taraqqiyotni rag‘batlantiradi va mustahkamlaydi. Xayotiylik - bugungi kunda ommaviy axborot vositalarining faoliyatiga quyilayotgan asosiy talab. Berilayotgan axborotlarning asosan yutuqlarni ko‘rsatish, maqtovlardan iborat bo‘lishi targ‘ibotga qanchalik foydali yoki zararli ekanini chamalab ko‘rish lozim. Hayot bor ekan, muammolar, kamchiliklar, nuqsonlar bulaverishi tabiiy Bu - isbot talab qilmaydigan aksioma. Shunday ekan, muammolarning mavjudligiga fojea sifatida emas, odatdagi narsa deb qarashga o‘rganish kerak. Ularning borligini ko‘rib, uzini ko‘pmaganlikka olish bilan faqat zarar keltirishi mumkin. Demak muammolarni o‘z vaqtida tan olish, ularni hal qilishga kirishish lozim. Ta’kidlash joizki, targ‘ibotning negizida faqatgina g‘oyaga ishonch emas, g‘oyani targ‘ib qilayotgan insonga ishonch ham yotadi. Shu bois, maqtash targ‘ibotning yagona va hatto eng to‘g‘ri usuli ham emas. Demak mafkurani hayotni faqat maqtash, uni benuqson tasvirlash orqali targ‘ib qilish mumkin emas⁹.

G‘arbda ommaviy axborot vositalariga qo‘pol bulsa ham jamiyat manfaatlarini "qo‘riqllovchi kuppak", deb nisbat beradilar. Yetuk demokratik davlatlarda ular jamiyatning "kuzlari", "quloqlari" vazifasini bajaradilar. Ogohlantiruvchi tizim sifatida ular jamiyatdagi illatlardan xabar beruvchi, muammolarni dadil kutarib chiqib, ularning turli echimlarini taklif qiluvchi qudratli kuchga aylangan. Ta’kidlash joizki, ommaviy axborot vositalari faoliyatining plyuralizm tamoyili asosiga qurilishi demokratiyaning taraqqiyotiga xizmat qiladi. Buning uchun qapamaqarshi nuqtai nazarlardan iborat bulgan dasturlarni yaratish, muqobil fikrlar to‘qnashuviga erishish lozim. Shundagina ommaviy axborot vositalari jamoatchilik fikrini shakllantirish va rag‘batlantirishga qodir bo‘ladi. Biz demokratiyani qanday tushunsak, ommaviy axborot vositalariga ham shunday vazifalarni yuklaymiz. Biz demokratiyani mustaqillik erkinlik va mas’uliyat deb tushunar ekanmiz, ommaviy axborot vositalaridan ham mustaqillik, erkinlik va mas’uliyatni kutamiz. Demak, jurnalistlar bu tushunchalarini anglashi, ularga ehtiyoj sezishi, ularni qadplashi, ulardan foydalana bilishi va ular uchun kurashishi zarur.

⁹ Milliy istiqlol g‘oyasi. –T.: Akademiya, 2005. B 220-221.

Ommaviy axborot vositalari orqali milliy istiqlol g‘oyasini singdirishning yana bir muhim jihati mavjud. Bu jihat - axborot terroriga, mafkuraviy tahdidlarga munosib javob berish, ma’naviy-mafkuraviy jihatdan xalqimizni tobe etishga intilishlarning payini kesish va o‘zbekiston fuqarolarida mafkuraviy immunitetni shakllantirish bilan bog‘liq Ommaviy axborot vositalarining ta’sir kuchini kursatadigan shunday bir gap bor "har qanday puch g‘oya, uydirma haftasiga uch martadan turt yil davomida takrorlansa - "haqiqat" tayyor buladi, odamlar unga chippachin ishonadilar". Oxirgi paytlarda informatsion hurujlarning tez-tez uyushtirilayotgani aslida urushga munosabatning uzgarganligidan, qurolning yangi turi kashf qilinganidan darak beradi. Bu qurol - axborotdir. Bunday qurol yordamida olib boriladigan informatsion urushlarda insonning ongi va qalbi nishonga olinadi. Garchi u daydi o‘q singari insonni jismonan yo‘q qila olmasa-da, uning qo‘poruvchilik kuchi, keltiradigan talofotlari har qanday ommaviy qirg‘in qurolinikidan kam emas. Chunki bu qurol yordamida onga berilgan zarbalar kishini adashtiradi, uni uz manfaatlariga zid harakat qilishga undaydi va Demak insonni boshqarish, uning ustidan hukmronlik qilish imkonini beradi. Aslida, axborot maqsadga erishishning eng arzon vositasi ham sanaladi. Haqiqatan ham, informatsion hurujlar uyushtirish uchun u qadar ko‘p mehnat, u qadar ko‘p harakat, u qadar ko‘r harajat talab etilmaydi. Garchi bunday mafkuraviy ekspansiya otishmalar va qon to‘kishlarni keltirib chiqarmasa-da, milliy o‘zlikni anglashni zaiflashtirish evaziga tanazzulga olib keladi. Prezidentimiz ta’biri bilan aytganda shunday informatsion qo‘poruvchilikdan maqsad - mamlakatimiz aholisiga axborot orqali va mafkuraviy yo‘l bilan tazyiq o‘tkazish, jahon afkor ommasida O‘zbekiston haqida noto‘g‘ri tasavvur tug‘dirishga intilishdan iborat. "Milliy istiqlol g‘oyasi asosiy tushuncha va tamoyillar" risolasiidagi ba’zi fikrlar ham bugungi hurujlarning maqsadini oydinlashtiradi. Ushbu risolada aytilishicha, geopolitik maqsadlar - davlatning o‘zga qududlarda o‘z mavqei va ta’sirini kuchaytirishga qaratilgan siyosatdir. Ochig‘i, bu ta’rif ayrim ommaviy axborot vositalarining faoliyati nimaga yo‘naltirilganligini fosh etib qo‘ymoqda.

Yirik siyosatchilardan biri Buyuk Britaniya sobiq Bosh vaziri Margaret Tetcher "Ommaviy axborot vositalari terrorchilar uchun kislorod vazifasini utaydi", degan. Bu gapning mag‘zini chaqqan odam "ommaviy axborot vositalari terrorchilar uchun havodek zarur ekan", degan xulosaga keladi. Bir qarashda bu fikr mantiqsizday tuyuladi. Chuqurroq o‘ylab ko‘rsak-chi? Aslida, terrorchilar bir qancha insonlarni shafqatsizlik bilan o‘ldirish orqali millionlarda qo‘pquv va dahshat uyg‘otishga intiladilar. Demak ularning maqcadlari - uldirish emas, jamoatchilikka kuchli ta’sir qilishdir. Taassufki, ba’zi ommaviy axborot vositalari o‘zlari bilmagan holda terrorizmning buzg‘unchilik qo‘poruvchilik ta’sirini yanada oshirishga "xizmat" qilib qo‘yadilar. Ularning terror oqibatlarini haqidagi vaqimali axborotlari insonlardagi qurquvni, daqshatni,

himoyasizlik hissini yanada kuchaytirib yuboradi. Bu kabi axborotlarga qarshi aksil targ‘ibotni uyushtirish zarurati to‘g‘iladi.

Ma’daniy- ma’rifiy muassasalar g‘oyaviy tarbiya maskani. Odamlarga mustaqillik yillarida erishilgan yutuqlarni hayotiy faktlar orqali sodda va lo‘nda qilib tushuntirish, istibdod asoratlarini tarixiy dalillar asosida fosh etish milliy istiqlol g‘oyasini kishilar ongiga singdirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu g‘oyaning asosiy tushuncha va tamoyillarini xalqimiz, ayniqsa, yoshlar o‘rtasida keng targ‘ib etish birinchi navbatda rahbar qadrlar, ziyolilar, ommaviy axborot vositalari xodimlarining muhim vazifasi, fuqarolik burchidir. Milliy istiqlol g‘oyasiga sadoqat, kasbiy mahorat, keng ommani ishonirish va safarbar etish qobiliyati-kadrlar tanlash va joy-joyiga qo‘yishda asosiy mezon bo‘lmog‘i lozim. Milliy mafkura masalalariga loqaydlik ayrim rahbar kadrlar o‘rtasida umummilliy, manfaatlarimizga butunlay yot g‘oyalarning, korrupsiya, qarindosh-urug‘chilik singari illatlarning kuchayishiga olib keladi. Mafkuraviy targ‘ibot ishlarining muvaffaqiyatini belgilaydigan shunday hayotiy qonuniyat bor: boshqalarni bir g‘oyaga ishonitirmoq uchun, avvalo unga o‘zing yurakdan ishonishing, boshqalarni yondirmoq uchun o‘zing yonishing, boshqalarni g‘aflat uyqusidan uyg‘otmoq uchun o‘zing uyg‘oq va bedor bo‘lishning shart! Milliy g‘oyaning xalqparvar, taraqqiyparvar ekanligiga bo‘lgan ishonch kundalik hayot sinovlaridan o‘tsagina so‘z va ish birligiga erishilsagina bu g‘oya mustahkam e’tiqodga aylanadi. E’tiqod ustuvor erda chinakam insoniy hayot bo‘ladi: e’tiqod uchun, ilg‘or g‘oya tantanasi uchun kurash jarayonida inson shaxsi shakllanadi: u bunyodkor kuchga aylanadi¹⁰.

Kishilarni ma’naviy-ruhiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash. Mafkura milliy taraqqiyotning eng og‘ir murakkab davrida, ayniqsa, bir ijtimoiy-siyosiy tuzumdan yangisiga o‘tish jarayonida keng xalq ommasini ma’naviy –ruhiy jihatdan qo‘llab-quvvatlaydi, ularda kelajakka ishonch tuyg‘ularini uyg‘otishga xizmat qiladi. Ana shu sababdan ham chinakam milliy mafkura bo‘lgan istiqlol g‘oyasi istiqbolga umid bilanqarashga da’vat etadi. Unda xalq fantaziyasi, orzu-umidlarining qay darajada aks etishi ham muhim ahamiyatga ega. Chunki, to‘q, farovon va baxtli hayot qurish, ijtimoiy adolatni qaror toptirish, millatlararo totuvlik, tinchlik, do‘stlik er yuzasidan barcha xalqlarning azaliy orzusidir. Demak, milliy istiqlol mafkurasining hayotiyligi, ta’sirchanligi xalq orzu-umidlarini nechog‘li to‘la va yorqin aks ettirishi, ularni ro‘yobga chiqarishning yo‘llari va vositalarini qay darajada to‘g‘ri belgilashga bog‘liqdir. Zero, jamiyat a’zolari milliy istiqlol mafkurasida o‘z hayotiy manfaatlari, orzu-umidlari ifodasini ko‘rsagina odamlarni ruhan bardam, uyg‘oq va faol qila oladigan kuchga aylanadi.

G‘oyaviy tarbiyalash. Jamiyatdagi mavjud g‘oyalarga faol munosabat, faol hayotiy pozitsiyani tarbiyalash mafkuraning yana bir muhim maqsadidir. G‘oyaviy tarbiya axloqiy,

¹⁰ Karimov I.A.yuksak ma’naviyat engilmas kuch. T., Ma’naviyat, 2008. B 78-79.

siyosiy, huquqiy tarbiyaning asosini tashkil etadi. Har qanday axloqiy, siyosiy, huquqiy tarbiya muayyan g‘oyani himoya qilish, targ‘ib etish va rivojlantirishga qaratilgan bo‘ladi. Xususan, yovuzlik, behayolik, shafqatsizlikni targ‘ib etish orqali yoshlarni axloqiy jihatdan buzishga qaratilgan badiiy filmlarda jamiyat barqarorligiga raxna solishdan iborat mafkuraviy maqsad yashiringandir. «Ongi shakllanib ulgurmagan aksariyat yosh tomoshabinlar bunday filmlardan ko‘pincha turli yovuzlik, yirtqichlik, shafqatsizliklarni o‘rganadi, xolos. Natijada ularning diydasi qotadi, qalbidan toshbag‘irlik, zo‘ravonlik, axloqsizlik kabi illatlar joy olganini o‘zi ham sezmay qoladi. Hatto shunday tomosha va filmlarning qahramonlariga ko‘r-ko‘rona taqlid qilishni talqinlar ta’sirida qo‘l urayotgan ishi qanday ayanchli oqibatlariga olib kelishini tushunib etmaydi». Binobarin g‘oyalar oshkora yoki yashirin, bevosita yoki bilvosita, to‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki ramziy shakllarda targ‘ib etilishi mumkin. Inson faoliyati aniq bir g‘oyaviy maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lib, bu niyat ko‘pincha ko‘zga tashlanmaydi, g‘oyaviy tarbiyaning asosiy maqsadi kishilarda hushyorlik, sezgirlik hissini shakllantirish, yot va zararli g‘oyalarga qarshilik ko‘rsatish qobiliyatini shakllantirishdan iboratdir¹¹.

G‘oyaviy immunitetni shakllantirish. G‘oyaviy tarbiya jarayonida kishilarda yot va zararli g‘oyalarga qarshi kurashish uchun mafkuraviy immunitetni shakllantirishga alohida e’tibor beriladi. Bu uzoq davom etadigan jarayondir. Mafkuraviy immunitetni shakllantirish kishilar ongiga bir xil g‘oyani zo‘r berib tiqishtirish emas, balki odamlarda oq-qorani ajratish, zararli g‘oyalarga qarshi hushyor va ogoh bo‘lish xususiyatlarini tarbiyalash demakdir. Manfaatlardan bor erda muqarrar ravishda g‘arazli, nopok g‘oyaviy niyatlarni amalga oshirish uchun intilishlar ham bo‘ladi. Yoshlarda rol o‘ynaydi. G‘oyaviy immunitetni shakllantirish g‘oyaviy-tarbiyaviy ish samaradorligining muhim mezonini hisoblanadi. Mafkura jamiyatda ijtimoiy- siyosiy harakatning o‘ziga xos dasturilamali bo‘lib xizmat qiladi. Chunki u bugungi kun muammolarini hal etish uchun odamlarni jipslashtirish va safarbar etish zaruriyatidan vujudga kelsada, ayni vaqtda uzoq istiqbolni ko‘zlaydi. Tarixiy davr o‘zgarishi bilan milliy mafkurani yanada takomillashtirish yangi mazmun bilan boyitish zaruriyati vujudga keladi. Milliy mafkura jamiyatdagi barcha sotsial qatlamlar va guruhlarining umumiy harakat dasturi, ularni faollikka da’vat etuvchi vosita hisoblanadi. Mafkuraviy maqsad-g‘oyaviy faoliyatni amalga oshirishdan kutiladigan ideal natijadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I. A. Asarlari to‘plami 1- 23 jild. T.: O‘zbekiston, 2015
2. Karimov I.A. yuksak ma’naviyat engilmas kuch. T., Ma’naviyat, 2008.
3. Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushunchalar va tamoyillar T.: yangi asr avlodi, 2001.

¹¹ Karimov I. A. Asarlari to‘plami 1- 23 jild. T.: O‘zbekiston, 2015. B 122

4. Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushunchalar, tamoyillar va atamalar (qisqacha 5.izohli tajribaviy lug‘at).. T.: yangi asr avlodi, 2002.
6. Milliy istiqlol g‘oyasi. –T.: Akademiya, 2005.
7. Milliy g‘oya nazariy manbalar. Xrestomatiya. T.: «Akademiya», 2007.
8. Falsafa qomusiy lug‘at. T. : O‘zbekiston faylasuflar milliy jamiyati. Sharq. 2004.
9. Shavkat Mirziyoev “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birkalikda barpo etamiz.” Toshkent “O‘zbekiston” 2016 yil. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqi
10. Shavkat Mirziyoev “Qonun ustivorligi va inson manfaatlarini Ta’minlash yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi” 2016 yil 7 dekabr
11. Toshkent, “O‘zbekiston” 2017 yil. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilganining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruza, 2016 yil 7 dekabr.
12. Shavkat Mirziyoev “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga ko‘ramiz” Toshkent “O‘zbekiston” 2017 y.

OILA INSTITUTINING IJTIMOIIY TARAQQIYOTDAGI AHAMIYATI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika institute “Falsafiy va tarixiy fanlar” kafedrasi o‘qituvchisi
muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Xoshimjonova Xojixon Dilshodbek qizi

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi
xoshimjonovaxojixon@gmail.com

Tel: +998931908415

Annotatsiya: Mazkur maqolada oila institutining jamiyatdagi ijtimoiy, axloqiy va iqtisodiy ahamiyati tahlil qilinadi. Oila shaxsning ijtimoiylashuvi, ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy taraqqiyotda muhim omil sifatida ko‘riladi. Shu bilan birga, zamonaviy davrda oila institutining duch kelayotgan muammolari, ajralishlar, tarbiya bo‘shliqlari va global madaniyat ta’siri ham yoritilgan. Oila institutini mustahkamlash zarurati asoslab berilgan va ijtimoiy taraqqiyotda uning hal qiluvchi o‘rni ilmiy manbalar asosida ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: oila, ijtimoiylashuv, ma’naviyat, axloq, oila instituti, raqamli texnologiya, farzand tarbiyasi.

Abstract: This article analyzes the social, moral and economic significance of the family institution in society. The family is considered an important factor in the socialization of the individual, social stability and economic development. At the same time, the problems faced by the family institution in modern times, divorces, educational gaps and the influence of global culture are also highlighted. The need to strengthen the family institution is substantiated and its crucial role in social development is revealed on the basis of scientific sources.

Keywords: family, socialization, spirituality, morality, family institution, digital technology, child rearing.

Аннотация: В статье анализируется социальное, моральное и экономическое значение института семьи в обществе. Семья рассматривается как важный фактор социализации личности, социальной стабильности и экономического развития. В то же время освещаются проблемы, с которыми сталкивается институт семьи в современности, разводы, образовательные разрывы и влияние мировой культуры. Обосновывается необходимость укрепления института семьи и на основе научных источников раскрывается его важнейшая роль в общественном развитии.

Ключевые слова: семья, социализация, духовность, мораль, институт семьи, цифровые технологии, воспитание детей.

Jamiyat taraqqiyoti bevosita ijtimoiy institutlar faoliyatiga bog‘liq bo‘lib, ularning ichida oila instituti eng qadimiy va eng muhimlaridan biridir. Oila – insonning birinchi ijtimoiylashuv makoni, axloqiy qadriyatlar, mehnat, madaniyat va ma’naviyat saboqlari beriladigan muhitdir. Shuning uchun ham oila jamiyat taraqqiyotida tayanch institut sifatida e’tirof etiladi[1].

Oila bolani ijtimoiy hayotga tayyorlovchi birinchi maktab bo‘lib, u orqali shaxsning xarakteri, dunyoqarashi, mehnatga munosabati shakllanadi. Taniqli sotsiolog T.Parsons ta’kidlaganidek, "Oila insonni ijtimoiy rollarga moslashtirishning asosiy mexanizmidir" [2].

Bugungi kunda axborot oqimining keskin ortganiga qaramay, inson hayotida asosiy axborot va tarbiya manbai bo‘lib oila qolmoqda. Aynan oila muhitida inson axloqiy qadriyatlarni o‘zlashtiradi, milliy va diniy an’analarni amalda ko‘radi.

Oila jamiyatdagi barqarorlik va ijtimoiy intizomning kafolatidir. Sog‘lom oila – sog‘lom jamiyat garovidir, degan ibora bejiz emas. Zero, oilada farzand tarbiyasi, mehnatga hurmat, kattalarga ehtirom singari ijtimoiy barqarorlikni ta’minlovchi omillar shakllanadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sog‘lom oila muhitida ulg‘aygan yoshlar jinoyatga kamroq moyil bo‘ladi va ularning jamiyatga foydali bo‘lish ehtimoli yuqoridir.

Ijtimoiy rivojlanish faqat axloqiy va madaniy emas, balki iqtisodiy yuksalish bilan ham bog‘liq. Oila institutining iqtisodiy jihatdan ham katta roli bor. Masalan, oilaviy tadbirkorlik, hunarmandchilik va fermerchilik kabi yo‘nalishlarda ko‘plab oilalar o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarib, jamiyat iqtisodiyotiga munosib hissa qo‘shmoqda[4].

Bundan tashqari, oila iqtisodiy barqarorlikning birlamchi kafolati hisoblanadi. Daromadlarni boshqarish, iste’mol madaniyatini shakllantirish, tejash va moliyaviy savodxonlik oiladan boshlanadi.

Raqamli texnologiyalar, urbanizatsiya va global madaniyat ta’siri natijasida bugungi oila institutining oldida yangi ijtimoiy muammolar vujudga kelmoqda. Ajralishlar sonining ortishi, an’anaviy oila modelining yemirilishi, bola tarbiyasida bo‘shliqlar paydo bo‘lishi kabi muammolar ijtimoiy rivojlanish uchun xavf tug‘diradi[5].

Shu sababli, davlat va jamiyat oila institutini mustahkamlash, uning huquqiy, iqtisodiy va ma’naviy asoslarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratishi lozim.

Xulosa qilib aytganda oila – bu jamiyatning ijtimoiy, axloqiy va iqtisodiy taraqqiyotini ta’minlaydigan eng muhim institutdir. Shuning uchun uni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, himoya qilish va rivojlantirish jamiyatning barqarorligi va kelajagi uchun muhim omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. To‘rayev, A. (2020). *Sotsiologiya asoslari*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Parsons, T. (1955). *Family, Socialization and Interaction Process*. Free Press.
3. Karimova, G. (2022). “Oila muhitining yoshlar tarbiyasidagi o‘rni”, *Ijtimoiy fanlar jurnali*, 3(2), 45–50.
4. Mustafoev, D. (2021). “Oilaviy tadbirkorlik va uning ijtimoiy ahamiyati”, *Iqtisodiyot va innovatsiyalar*, 5(1), 92–96.
5. Ziyodova, M. (2023). “Zamonaviy oilaning muammolari va ularning ijtimoiy oqibatlarini”, *Jamiyatshunoslik*, 4(3), 61–67.

**ALISHER NAVOIY ASARLARI MA’NAVIY-AXLOQIY BARKAMOLLIK
MISOLI SIFATIDA**

Otaxanov Adxamjon Rustam o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti 09.00.04-Ijtimoiy falsafa tayanch doktoranti

otaxanovadxamjon93@gmail.com

+99899-653-28-00

Annotatsiya: Mazkur maqolada Alisher Navoiy ijodining tasavvufiy-estetik jihatdan yuksak namunasi bo‘lgan “Nasoyim ul-muhabbat” asaridagi inson kamoloti masalasi tahlil qilinadi. Asarda zikr etilgan so‘fiy va oriflar hayoti, ularning ruhiy tajribalari va Allohga bo‘lgan muhabbati orqali inson qanday qilib komillikka erishishi mumkinligi yoritiladi. Maqolada inson kamolotining asosiy mezonlari — ilohiy muhabbat, sabr, tavoze, ruhiy poklik, axloqiy barkamollik kabi fazilatlar asosida talqin etilgan. Navoiy bu asari orqali nafaqat diniy va tasavvufiy g‘oyalarni bayon qiladi, balki o‘quvchini o‘z ruhiy olamiga nazar tashlashga, axloqiy o‘zini tarbiyalashga, komil inson bo‘lish yo‘lida izlanishga undaydi. Ushbu maqola “Nasoyim ul-muhabbat” asarining axloqiy-estetik ahamiyatini ochib beradi va uni zamonaviy ma’naviy tarbiya bilan uyg‘unlashtirib tahlil qiladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy · Nasoyim ul-muhabbat · Tasavvuf · So‘fiylik · Ilohiy muhabbat · Inson kamoloti · Axloqiy yetuklik · Ruhiy poklik · Ma’naviy tarbiya · Komil inson g‘oyasi

**ПРОБЛЕМЫ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО СОВЕРШЕНСТВА И ПРАВСТВЕННОГО
ВОСПИТАНИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИИ АЛИШЕРА НАВОИ “НАСОИМ УЛЬ-
МУХАББАТ”**

Аннотация: В данной статье рассматривается произведение Алишера Навои «Насоим уль-мухаббат» как важнейший суфийский текст, раскрывающий проблему

нравственного и духовного совершенствования человека. Через описания жизнеописаний суфиев и их духовных подвигов автор показывает, каким образом любовь к Богу, самоуглубление и стремление к внутренней чистоте ведут человека к высшей форме самореализации. Основное внимание уделяется таким нравственным качествам, как терпение, смирение, правдивость, нравственная зрелость и душевная гармония. В статье также подчёркивается значимость идей Навои в современном воспитательном контексте, их гуманистическая и воспитательная сила.

Ключевые слова: Алишер Навои · Насоим уль-муhabbat · Суфизм · Суфии · Божественная любовь · Совершенство человека · Нравственная зрелость · Духовная чистота · Воспитание · Идеал совершенного человека

ISSUES OF HUMAN PERFECTION AND MORAL DEVELOPMENT IN ALISHER NAVOI’S NASOYIM AL-MUHABBAT

Annotation: This article explores Alisher Navoi’s Nasoyim al-muhabbat as a profound Sufi work that reflects on the issue of human moral and spiritual perfection. The text examines how the lives and inner experiences of various Sufi saints illustrate a path toward attaining ethical maturity and divine closeness. Key concepts such as divine love, humility, patience, truthfulness, and spiritual purification are presented as essential pillars of personal development. The article highlights the timeless relevance of Navoi’s ideas, demonstrating how his teachings contribute to both individual transformation and broader moral education. The ethical-aesthetic significance of Nasoyim al-muhabbat is analyzed in light of contemporary spiritual and educational discourse.

Keywords: Alisher Navoi · Nasoyim al-muhabbat · Sufism · Sufi figures · Divine love · Human perfection · Moral maturity · Spiritual purification · Moral education · Ideal of the perfect man

KIRISH

Alisher Navoiy nafaqat o‘zbek adabiyotining ulug‘ siymosi, balki butun islom olamida tan olingan yirik mutasavvif, tafakkur sohibi va ma’naviyat yo‘lboshchisidir. Uning boy ijodi, xususan, “Nasoyim ul-muhabbat” asari inson ruhiy olamining nozik qatlamlarini ochib beruvchi bebaho manbadir. Ushbu asarda Navoiy tasavvuf tarixida muhim o‘rin tutgan avliyolar, oriflar va komil insonlarning hayoti, ularning Allohga bo‘lgan muhabbati, sabr-toqati, fidoyiligi va ruhiy izlanishlari orqali ma’naviy yuksalishning turli bosqichlarini yoritadi. Asar nafaqat diniy-biografik xarakterga ega, balki unda axloqiy va ruhiy komillik g‘oyalari chuqur estetik va falsafiy ifodasini topgan.

Navoiy bu asar orqali o‘z davridagi axloqiy inqirozga qarshi kurashgan, insoniyatni ilohiy haqiqatga yuz tutishga, qalb pokligini anglashga va komillik sari intilishga undagan. Ayniqsa, bugungi zamon o‘quvchisi uchun bu asar ruhiy tarbiyaning, ma’naviy uyg‘onishning muhim manbai bo‘lib xizmat qiladi. “Nasoyim ul-muhabbat”da ilgari surilgan g‘oyalar qadimiy bo‘lishiga qaramay, hozirgi zamon insonining ichki iztiroblari, axloqiy izlanishlari va ma’naviy qidiruvlariga javob bera oladigan, doimo dolzarb ahamiyatga ega bo‘lgan ruhiy xazina sifatida namoyon bo‘ladi.

Axloqiy barkamollik g‘oyalari. Alisher Navoiy “Nasoyim ul-muhabbat” asarida axloqiy barkamollikni inson komilligiga eltuvchi eng muhim yo‘nalishlardan biri sifatida ko‘rsatadi. Asarda tasvirlangan avliyo va oriflarning hayoti orqali u axloqiy fazilatlarining eng yuksak namunalarini namoyon etadi. Navoiyga ko‘ra, axloqiy barkamollik shunchaki tashqi xulq-atvor emas, balki chuqur ichki islohot, qalb tozaligi va ilohiy haqiqat bilan uyg‘un yashash natijasidir.

Asarda halollik va to‘g‘rilik eng oliy insoniy fazilat sifatida e’tirof etiladi. Komil inson yolg‘on va ikkiyuzlamachilikdan yiroq bo‘lishi, har qanday vaziyatda ham rostgo‘y bo‘lishi lozim. Bu fazilatlar orqali inson o‘z ruhini obod etadi va boshqalarga ishonch baxsh etadi.

Xudbinlikdan voz kechish, ya’ni nafsni tark etish — bu so‘fiylikning asosiy g‘oyalaridan biri bo‘lib, “Nasoyim ul-muhabbat”da keng yoritilgan. Navoiy avliyolar misolida ko‘rsatadiki, inson chinakam barkamollikka nafsini jilovlash, o‘z manfaatlaridan ko‘ra boshqalarning ehtiyojini ustun qo‘yish orqali erishadi. Bu nafaqat ma’naviy poklanish, balki jamiyatda ham ijobiy muhit yaratadi.

Xizmat va fidokorlik ham asarda asosiy axloqiy qadriyat sifatida talqin etiladi. Avliyolar o‘z umrlarini boshqalarga yordam berish, g‘amxo‘rlik qilish, kambag‘allar va muhtojlarga xizmat ko‘rsatishga bag‘ishlaganlar. Navoiyga ko‘ra, chin komil inson aynan boshqalarga foyda keltirish orqali o‘zining hayotiy mazmunini topadi.

Tavozelik va kamtarlik esa, ruhiy kamolotga yetishish yo‘lida zarur bo‘lgan fazilatlar sifatida ko‘rsatiladi. Kamtarlik kibrning zididir, va aynan kamtarlik orqali inson o‘z ahvolini anglaydi, boshqalarni qadrlashni o‘rganadi. Asarda tasvirlangan shaxslar hech qachon o‘z ilmlari, maqomlari yoki karomatlari bilan faxrlanmaganlar, aksincha, har doim o‘zlarini kichik tutganlar.

Haqqoniylik va rostgo‘ylik esa inson ruhining asl pokligi bilan chambarchas bog‘liq. Bu fazilatlar orqali inson yolg‘ondan, ikkiyuzlamachilikdan saqlanadi, qalbi toza, niyati sof bo‘ladi. Navoiy bu jihatlarni ruhiy yuksalishning asosi sifatida e’tirof etadi.

Shunday qilib, “Nasoyim ul-muhabbat” asarida axloqiy barkamollik ko‘p bosqichli, ichki o‘zgarishlarga asoslangan jarayon sifatida tasvirlanadi. U nafaqat shaxsiy taraqqiyot uchun, balki jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlik, tinchlik va totuvlik uchun ham beqiyos ahamiyat kasb etadi. Navoiy bu orqali har bir insonni o‘zini tarbiyalashga, ma’naviy yetuklikka erishishga chorlaydi.

Komil inson obrazlari. Alisher Navoiy “Nasoyim ul-muhabbat” asarida komil inson obrazini yuksak estetik va ma’naviy mezonlar asosida yaratadi. U asarda Shayx Bahauddin Naqshband, Junayd Bag’dodiy, Bayazid Bistomiy kabi yirik tasavvuf vakillarining hayoti va faoliyatini tasvirlash orqali o‘zining komil inson haqidagi idealini o‘quvchiga aniq va jonli shaklda namoyon etadi. Ushbu siymolar orqali Navoiy nafaqat tarixiy shaxslarning hayotini yoritadi, balki ular timsolida ilohiy muhabbat bilan yashovchi, ruhiy yuksalishga erishgan, axloqan pok va jamiyatga xizmat qiluvchi insonning ideal obrazini yaratadi.

Shayx Bahauddin Naqshband obrazida komil inson — jamiyat bilan uzviy bog‘liq, ammo Allohga yaqin bo‘lgan siymo sifatida ko‘rsatiladi. U o‘zining “dil ba yoru, dast ba kor” (qalb Alloh bilan, qo‘l ish bilan) shiori orqali dunyoviy faoliyat bilan shug‘ullangan holda, qalban ilohiy haqiqat bilan bog‘langan holda yashagan. Bu orqali Navoiy ideal inson faqat ibodat bilan emas, balki mehnat, xizmat, halollik va insonlarga mehr orqali ham komillikka erishishini ko‘rsatadi.

Junayd Bag’dodiy siymosida esa komil insonning chuqur falsafiy tafakkurga ega, har bir harakati va fikri ilohiy hikmat bilan sug‘orilgan, ma’naviy ustoz sifatidagi qiyofasi gavdalanadi. U o‘z zamonasining murabbiyi sifatida nafaqat o‘zini tarbiyalagan, balki boshqalarni ham haq yo‘liga yetaklagan. Junaydning hayoti orqali Navoiy ruhiy kamolotning muhim bosqichlari — sabr, tavba, halollik va fidoyilikni ochib beradi.

Bayazid Bistomiy esa komil insonning mutlaq tavozeqa, o‘zlikdan voz kechish darajasiga yetgan namunasi sifatida tasvirlanadi. U “fano” maqomiga erishgan, ya’ni o‘z “men”ini butunlay yo‘q qilgan va Allohga to‘liq topshirilgan holda yashagan. Bu obraz orqali Navoiy ruhiy komillikning eng oliy bosqichi — o‘zlikni inkor etish va ilohiy haqiqat bilan birlashish ekanini ta’kidlaydi.

Ushbu siymolar orqali Alisher Navoiy ideal komil inson — bu faqat diniy e’tiqodli emas, balki chuqur ma’naviy ongga ega, ruhiy poklangan, odamlardan yiroq bo‘lmagan, aksincha, ularning dardi bilan yashovchi, halol mehnat qiluvchi va jamiyat oldidagi burchini teran his qiluvchi shaxs ekanini ko‘rsatadi. Navoiy uchun komil inson — bu faqatgina yuksak ruhiy maqomga erishgan orif emas, balki hayotda faol, xalq orasida, ammo qalban Alloh bilan bo‘lgan insondir. Bu esa uning tasavvufiy qarashlarini amaliy hayot bilan uyg‘unlashtira olgan noyob nuqtai nazarini namoyon etadi.

Xulosa. “Nasoyim ul-muhabbat” asari Alisher Navoiy tomonidan yaratilgan, inson kamoloti va axloqiy barkamollik masalalariga bag‘ishlangan eng yuksak tasavvufiy-falsafiy durdonalardan biridir. Bu asar orqali Navoiy komil inson g‘oyasini chuqur tahlil qiladi, uni tarixiy so‘fiy shaxslar misolida badiiy va ruhiy jihatdan jonlantiradi. Har bir obraz, har bir hikoya o‘zida

ma’naviy yuksalish, qalb pokligi va Allohga muhabbat orqali erishiladigan komillik yo‘lini mujassamlashtiradi.

Asarda ilgari surilgan fikrlar zamonaviy davr uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Insoniyat ma’naviy inqiroz, ruhiy beqarorlik, moddiy hayotning zo‘ravonligi bilan kurashayotgan bir davrda “Nasoyim ul-muhabbat” o‘z o‘quvchisiga ruhiy tinchlik, ichki uyg‘onish va axloqiy tozalik yo‘lini taklif etadi. Bu asar ma’naviy tarbiya uchun qo‘llanma, qalbni poklaydigan manba, komillikka intilgan har bir inson uchun yo‘lchi yulduzdir.

Alisher Navoiy bu asar orqali bizga eslatadiki, barkamol jamiyat faqat qonunlar yoki tuzilmalar asosida emas, balki komil insonlar poydevorida qad rostlaydi. Shu bois “Nasoyim ul-muhabbat” faqat o‘tmish xazinasini emas, balki bugungi va kelajak avlodlar uchun ham bitmas-tuganmas ruhiy manba, ma’naviy yo‘lko‘rsatkich bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Jaloliddin Rumi. Ma’naviy masnaviy. T.: Sharq, 1999. – B. 12.
2. Quronbekov A. Mavlono Jaloliddin Rumiyning avlodlarga mangu ma’naviy merosi.: Mavlono Jaloliddin Rumiyning 800 yilligiga bag‘ishlangan ilmiy anjuman materiallari. – T., 2007. – B.9-12.
3. Rumi, Jaloliddin. Ichindagi ichindadir. T., 2001. – B. 65.
4. O‘sha asar. B. 4.
5. Jaloliddin Rumi “Ichindagi Ichindadir”-Ulug‘bek Hamdam tarjimasi. Toshkent2016.- B.3.
6. Ulug‘bek Hamdam. Jaloliddin Rumi “Ichindagi Ichindadir” G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot- matbaa ijodiy uyi. Toshkent,-2016. -B.12.
7. Ulug‘bek Hamdam. Jaloliddin Rumi “Ichindagi Ichindadir” G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot -matbaa ijodiy uyi .Toshkent, 2017. – B.18.

OILAVIY QADRYATLAR VA UNING JAMIYATGA TA’SIRI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika institute “Falsafiy va tarixiy fanlar” kafedrası o‘qituvchisi

muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Mirzarahmatova Vazira Bunyodjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

mirzarahmatovaguli1@gmail.com

Annotatsiya: Bugungi kunda barcha mamlakatlar va jamiyatlar aro oilaning o‘rni va uning qadryatlari muhim ro‘l o‘ynamoqda. Ushbu maqolada oila va oilaviy qadryatlarning jamiyatdagi o‘rni insonlar hayot tarzining eng muhim omillaridan biriga aylanib bormoqda, shuningdek uning o‘rni, qadryatlari, undagi urf-odat va an‘nalar va uning jamiyat hayotida qay tarzda shakllanishini ham o‘z ichiga olmoqda. Oila- kishilar hayotining ajralmas bir bo‘lagi hisoblanib, u orqali insonlar ya‘ni yosh avlod jamiyat va katta hayot uchun unib-o‘sib o‘z hissasini qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: Oila, Oilaviy qadryatlar, shaxs, shakllanish, jamiyat, ota-ona, tarbiya, yosh avlod.

Аннотация: Сегодня роль семьи и ее ценности играют важную роль во всех странах и обществах. В данной статье рассматривается роль семьи и семейных ценностей в обществе, которая становится одним из важнейших факторов образа жизни людей, ф также ее роль, ценности, обычаи и традиции, и то, как она формируется в жизни общества. Семья является неотъемлемой частью человеческой жизни, благодаря которой люди, особенно молодое поколение, развиваются и вносят свой вклад в общество и мир в целом.

Ключевые слова: Семья, семейные ценности, личность, формирование, общество, родители, воспитание, молодое поколение.

Annotation: Today, the role of family and its values play an important role in all countries and societies. This article examines the role of family and family values in society, which is becoming one of the most important factors in people’s lifestyle, as well as its role, values, customs and traditions, and how it is formed in the life of society. The family is an integral part of human life, through which people, especially the younger generation, develop and contribute to society and the world as a whole.

Key words: family, family values, personality, formation, society, parents, education, younger generation.

Oila-bu tushuncha insoniyat hayotining mustahkam poydevori hisoblanadi. Davlatning va jamiyatning rivojlanishida, kamolotga yetishida har bir oilaning shakllanishi va o‘rni juda muhim hisoblanadi. Xalqimiz orasida shunday maqol bor Oila- inson ma’naviyatining beshigi” hisoblandi deb aytib o‘tishgan. Oilada ota-onalar ayniqsa o‘qimishli ota-onalar o‘z farzandlarning haqiqiy inson bo‘lib kamol topishiga alohida e’tibor berishlari lozim.

Oilaning bir butun bo‘lib shakllanishida, ikki insonning bir-birini to‘ldirib turishi lozim deb o‘ylayman. Agar oilada shukronalik hissi, bir-biriga bo‘lgan mexr-muhabbat va tinchlik-totuvlik bo‘lmasa ya’ni yuqorida aytilganidek bir-birini to‘ldirib turmasa, bu mamlakat va jamiyat hayoti uchun ham katta xavf tug‘dirishi mumkin. Nega? deganda jamiyatda ajralishlar ko‘paysa, davlatning har tomonlama o‘rish salohiyatiga va atrofdagi kishilarga shuningdek o‘shirib kelayotgan yosh avlodga ham o‘z salbiy ta’sirini ko‘rsatishi mumkin. Shu o‘rinda birinchi prezidentimiz shunday aytib o‘tganlar “Bu yorug‘ dunyoda hayot borekan, oila bor. Oila bor ekan, farzand deb atalmish bebaho ne’mat bor. Farzand bor ekan, odamzot hamisha ezgu orzu va intilishlar bilan yashaydi”[1] deya aytgan fikrlarida ham oilaning ahamiyatini ko‘rishimiz mumkin.

Muxtasar aytganda, hammaizga ayon bo‘lishi tabiiyki, oila sog‘lom ekan- jamiyat mustahkam, jamiyat mustahkam ekan- mamlakat barqarordir. Ma’naviy hayotimizni yuksaltirish haqida gapirganda, mahallaning roli va ta’siri xususida to‘xtalish, albatta, o‘rinlidir. Xalqimizga xos o‘zini o‘zi boshqarish tizimining bu noyob usuli qadim-qadimdan odamlarning nafaqat tilida, balki dilida, butun hayotida chuqur joy egallagani bejiz emas. Davlatchiligimiz tarixida birinchi marta “mahalla” tushunchasi Konstitutsiyamizga kiritilib, uning jamiyat boshqaruvidagi o‘rni va maqomi qat’iy belgilab qo‘yilgan [2].

Muhtaram birinchi prezidentimiz Karimov Islom Abdig‘aniyevich oila va uning jamiyatdagi o‘rniga shunday ta’rif berib o‘tganlar “Oila – jamiyat negizi hisoblanadi. Oila- jamiyat negizi. Davlatimizni katta bir oila deb tushunish mumkin va lozim. Oila turmush va vijdon qonunlari asosiga ko‘ra quriladi, o‘zining ko‘p asrlik mustahkam va ma’naviy tayanchiga ega bo‘ladi. Oilada demokratik negizlarga asos solinadi, odamlarning talab-ehtiyojlari va qadryatlari shakllanadi” deya ta’rif berganlar. Oilaviy qadryatlar yoshlarning kelgusi hayotida eng muhim ro‘l o‘ynovchi vosita hisoblanadi. Oilada qanday muhit va tarbiya mavjudligiga qarab u jamiyat va insonlar hayotiga turlicha ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Yana shuningdek, oila inson kamolotining bosh bo‘g‘ini, davlat tizimining eng muhim bo‘g‘ini ya’ni zamonaviy tilda aytganda davlat tizimining eng muhim instituti hisoblanadi. Oila – barcha xalqlarning go‘zal urf-odatlar va qadryatlarini o‘zida asrovchi muqaddas maskandir.

Ezguliklar, yaxshiliklar oiladan boshlanadi va bu, albatta, mahallaga va jamiyatga o‘z ta’sirini o‘tkazmasdan qo‘ymaydi. Qonunchilik ma’lumotlari milliy ba’zasining 1-moddasida”

Oila to‘g‘risidagi qonunchilikning ushbu kodeksida hamda unga muvofiq qabul qilinadigan boshqa qonunchilik hujjatlaridan iborat. Oila to‘grisidagi qonunchilikning vazifalari oilani mustahkamlashdan, oilaviy munosabatlarni o‘zaro muhabbat, ishonch va hurmat, hamchihatlik, bir-biriga yordam berish hamda oila oldida uning barcha a‘zolarining mas’ulligi hissi asosida qurishdan, biron-bir shaxsning oila masalalariga o‘zboshimchalik bilan aralashishga yo‘l qo‘ymaslikdan, oila a‘zolari o‘z huquqlarini to‘sqinliksiz amalga oshirishini hamda bu huquqlarning himoya qilinishini ta’minlashdan iborat”-deb aytib o‘tilgan.[3]. Shuningdek, konstitutsiyaning 63-moddasida “Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega”, [4] deb tasdiqlab o‘tilgan.

Oilaviy qadryatlarga to‘xtalib o‘tsak, oila qadryatlari va ma’naviyatining asosiy mazmuni ya’ni tushunchasiga to‘xtalib o‘tadigan bo‘lsak. Ularni asosan ota-ona, juftliklar, farzandlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar, oilaning o‘z ichki qonun-qoidalarini yaratish va unga amal qilish. Mustahkam oilaning yana bir muhim ustunlaridan biri muhabbat, sadoqat; bir-biriga nisbatan ishonch va qadr-qimmatlilik, kamtarlik, sabr-toqatlilik; kishilar bilan o‘zaro muloqot, milliy urfodat va an‘analarni o‘z hayotlarining bir qismiga aylantirish. Oiladagi kishilarni ozodalikka rioya qilishlari, turli-xil tarbiyasiz xulqlarni oilada namoyish etmaslik, shuningdek, o‘z vatanini sevib uni ardoqlagan kishi nafaqat o‘z oilasida shuningdek, jamiyat hayotida ham o‘z o‘rniga ega bo‘ladi. Yana bir, narsa qo‘shimcha qilib o‘tib ketmoqchiman. Oilaviy qadryatlar nafaqat yuqorida keltirganlarimizda shuningdek, u insonning kiyinish madaniyatida, tilida, dinida, qalbida va inson qiyofasida ham o‘z aksini topadi deb o‘ylayman. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-martdagi “Oila va xotin- qizlarni tizimli qo‘llab –quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora tadbirlari to‘g‘risidagi” PF-87-son farmonida[5] hamda 2022-yi 1-martdagi “ Oila va xotin-qizlar davlat qo‘mitasi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risidagi” PQ-146-son qarorlarida ham Yangi O‘zbekistonda oila institutlarini tashkillashtirishda va rivojlantirishga alohida e’tibor qaratib o‘tilgan.[6]. So‘ngi yillarda prezidentimiz farmonlariga ko‘ra farovon va barqaror oilaning o‘rnini ommalashtirish va yuksaltirish maqsadida oila instituti yanada nufuzini oshirish, mustahkamlash, oilaviy qadryatlarni kelajak avlod uchun saqlash va rivojlantirishga munosib hissa qo‘shgan oilalarga turli xil ko‘krak nishonlari tantanali ravishda topshirib o‘tilmoqda.

Misol tariqasida, “Yangi O‘zbekistonning ibratli oilasi” ko‘rik-tanlovlarida “Ibratli oila” nomli ko‘krak nishonlarini topshirilishi, bu nafaqat oila uchun shuningdek jamiyat va kelajak avlod uchun ham go‘zal na‘muna bo‘lib xizmat qilib kelmoqda. So‘ngi yillarda mamlakatimizda bo‘lib o‘tayotgan o‘zgarish va oilalar uchun yaratib berilayotgan shart-sharoitlarni ham bunga misol tariqasida keltirish mumkin. Yaniki, har bir inson, har bir oila o‘zyurtida, o‘z jamiyatida o‘z

o‘rniga ega bo‘lishi uchun davlatimiz tomonidan ular uchun imtiyozli kreditlar berilishi, uyi ya’ni bosh panasi bo‘lmagan oilalar uchun qo‘shimcha subsidiyalar orqali uylarni taqdim etilishi, ularni tadbirkorlikni yo‘lga qo‘yishlari va jamiyat hayotida o‘z o‘rinlarini topishi uchun komak bo‘lib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. “Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch” kitobi uchun o‘quv qo‘llanma. Toshkent “Yangiyo‘l poligraf servis”. 2015- 18-b
2. “Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch” kitobi uchun o‘quv qo‘llanma. Toshkent “Yangiyo‘l poligraf servis” 2015-19-b
3. 1-yil 21-apreldagi O‘RQ-683- sonli Qonuni tahririda- Qonunchilik ma’lumotlari milliy ba’zasi, 21.04.2021 03/21/683/0375-son Lex.uz onlayn manbasidan.
4. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 63-moddasi. Toshkent: “O‘zbekiston” 1992.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-martdagi “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora tadbirlari to‘g‘risidagi” PF-87-son farmoni Qonunchilik ma’lumotlari milliy ba’zasi, 07.03.2022, 06/22/87/0198-son).
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 1-martdagi "Oila va xotin-qizlar davlat qo‘mitasi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risidagi”PQ-146-son qarori. (Qonunchilik ma’lumotlari milliy ba’zasi, 02.03.2022, 07/22/146/0172-son.

AMIR TEMURNING OILA HAQIDA QARASHLARI

Yodgorova Marjonaxon Abduraxmon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti ijtimoiy fanlar fakulteti Tarix yo‘nalishi 1- bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Tillayev Bobomurod

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar fakulteti Tarixiy-falsafiy fanlar kafedrasida katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada buyuk sarkarda Amir Temurning oila va oila masalariga qanday qaragani va ulargi muammolarni qanday hal qilganligi to‘g‘risida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar. Turon, Anri Puankare , Temur tuzuklari, Xalil Sulton Mirzo, Shodi Mulk, Shohruh Mirzo

Abstract. This article discusses how the great commander Amir Temur viewed family and family issues and how he solved their problems.

Keywords: *Turan, Henri Poincaré, Temur's decrees, Khalil Sultan Mirza, Shodi Mulk, Shahrukh Mirza*

Аннотация. *В этой статье рассматривается, как великий полководец Амир Тему́р относился к семье и семейным вопросам и как он решал их проблемы.*

Ключевые слова. *Туран, Анри Пуанкаре, Планы Темура, Халил Султан Мирза, Шоди Мульт, Шахрух Мирза*

Kirish. Oila – insoniyat yaratilgandan boshlab davom etib kelayotgan bashariyat tarixining hamma davrlarida ham jamiyatning asosiy bo‘g‘ini hisoblangan. Har bir jamiyatning taraqqiyoti va o‘rnatilgan tartib-intizomi undagi oilalarning mustahkamligiga va farovonligiga bog‘liq. Farzand oilada tug‘iladi, kamol topadi.

Jahon tarixida har bir mamlakatda o‘z xalqining millatga aylanishida, davlat bo‘lib shakllanishida va yuksak taraqqiyot yo‘liga chiqishida Yo‘lbrshchi degan sharaflı nomga ega, tarixda o‘chmas iz qoldirgan buyuk shaxslarning xizmati katta bo‘lgan. Buyuk shaxslar ham oilada tug‘iladi, voyaga yetadi. Har qanday tuzum mamlakat rahbarining shaxsi, uning fe‘l-atvori, xatti-harakati, o‘ziga xos fikrlash tarzi, dunyoqarashiga qarab shakllanadi. Ba‘zan esa rahbarning fe‘l-atvoriga, ma‘naviy, siyosiy irodasiga va qobiliyati sabab kutilmagan jarayonlar boshlanadiki, u jahon taraqqiyoti va insoniyat taqdirini tubdan o‘zgartirib yuboradi va tarix sahifalarida abadiy qoladi. [1]

Tarixda shunday qonuniyat mavjud: har bir Buyuk Yo‘lboshchini ma‘lum davrda tarixning o‘zi tarbiyalayli va u millat, xalq va Vatanga rahnomalik qiladi. Fransuz faylasufi Anri Puankare (1854–1919) millat yo‘lboshchilariga shunday ta‘rif bergan: “Buyuk odamlarning dunyoga kelishi – Buyuk tasodifdir”. Buyuk siymolar tarix sinovlariga bardosh berib, tarixda o‘z qadr-qimmatlarini topishgan va insoniyat uchun doimo ibrat namunasi bo‘lib qolmoqda. Turon zaminidan yetishib chiqib, milliy davlatchilikni ravnaq toptirgan buyuk siymo, millatimiz timsoli Amir Temur ana shunday mashhur, buyuk zot hisoblanadi. Hanuzgacha jahonga o‘z ta‘sirini ko‘rsatayotgan Markaziy Osiyo sivilizatsiyasi asoschisi, Turon davlatining sultoni Amir Temur (1336–1405) dunyo tarixida odil hukmdor, mohir davlat arbobi, muzaffar sarkarda, bemisl diplomat, oliyjanob inson, mehribon oila boshlig‘i, ilm-fan va madaniyat homiysi sifatida XIV asrning oxirgi choragi XV asr boshlarida Sharq-u G‘arbda nihoyatda mashhur bulgan. Zero, Amir Temur tarixi bu bir shaxsning tarixi emas, u bus-butun millat, mamlakat, demakki, jahon tarixidir.

Asosiysi qism. Amir Temur davrida oilalarga alohida e‘tibor qaratilgan. Amir Temurning buyuk asari “Temur tuzuklari”ni varaqlar ekanmiz, oila masalasiga, farzandlar tarbiyasi va kelajagiga alohida e‘tibor berilganligiga guvoh bo‘lamiz

Buyuk sohibqiron Amir Temur oila qurish masalasiga davlat yumushlaridek juda jiddiy e’tibor bergan. Buyuk Sohibqiron xususan oila qurish, farzandlarni uylantirish va kelin tanlash haqida kuyidagi fikrlarni bildirgan: “O‘g‘illarim, nabiralarim va yaqinlarimni uylantirmoq tashvishida kelin izlamoqqa e’tibor berdim. Bu ishni davlat yumushlari bilan teng ko‘rdim. Kelin bo‘lmishning nasl-nasabini, yetti pushtini surishtirdim. Xos odamlar orqali sog‘liq-salomatligini, jismonan kamolatini aniqladim. Kelin bo‘lmish nasl-nasabasi, odob-axloqi, sog‘lom va baquvvatligi bilan barcha qusurlardan xoli bo‘lsagina el-yurtga katta to‘y-tomosha berib, kelin tushurdim ” deb yozadi o‘zining Temur tuzuklari kitobida. [Amir Temur o‘gitlari, – T.,1992, 58-bet.]. Xususan, Sohibqiron Amir Temur malika Saroy Mulk xonimni o‘z nikohiga kiritgunga qadar,haramida boshqa xotinlari ham bor edi. Lekin xon avlodiga mansub Saroy Mulk xonim haramdagi barcha malikalardan ulug‘rog‘i hisoblanib, «katta xonim» yoxud «Bibixonim» degan unvonga noil bo‘ladi. Albatta, bunday e‘zozga musharraf bo‘lish uchun aql-zakovat, did-farosat, fikrlash doirasining ulkanligi bosh omil bo‘lgan. Zotan, tarixiy manbalarning guvohlik berishicha, Saroy Mulk xonim zamonasining yuksak idrokli, farosatli, tadbirkor va aql-zakovat sohibasi, husnlatofat bobida ham benaziri edi. , Saroy Mulk xonim mo‘g‘ul xonlaridan birining qizi bo‘lgani tufayli sohibqiron Amir Temur mo‘g‘ul xonining kuyovi, ya‘ni «Amir Temur Ko‘ragon» nomini olgan edi. [3] Barchasi o‘z izidan ketayotgan paytta mana shu tartibni Temurning suyukli nabirasi Mironshohning o‘g‘li Halil Sulton Mirzoning o‘zgartirishi davlat parokandaligini boshlanishiga sabab bo‘ldi.

Halil Sulton Mirzo jasoratli, harbiy salohiyatli va iste'dodli yigit bo'lgan.Amir Temur rayiatiga ko‘ra 1399-yil Jahon Sulton begimga uylantirib qo‘yiladi.Undan bir og‘li ham bor edi. Ammo bobosiga fikriga qarshi borib saroy kanizaklaridan biri bo‘lgan Shodi mulk og‘aga uylanishi Amir Temurning jahlini chiqaradi va o‘zidan uzoqlashtiradi. Xalil Sulton Sayfiddining cho‘risiga oshiq bo‘lib SHodi mulkga uylanganligi uchun tutib keltirib Maxdi Ulyo Bayon og‘a turgan qasirga qamab qo‘yiladi.Shodi mulk xonim hunarmand oilasidan chiqan. Xalil Sultonning bu xatosi Temurning valiahdlik taxtidan olib tashlashiga turtki bo‘ladi. Amir Temur avvalida Bundan qattiq g‘azablangan bo‘lsada, keyinchalik nabirasiga bo‘lgan yuksak e‘tiqodi tufayli uning gunohini kechiradi. Lekin Shodi Mulkning past tabaqadan ekanligi va uning davlat siyosatiga aralashuvi natijasida arkoni davlat orasida ayrim noroziliklarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Shodmulk begim Temuming barcha beva xotinlari-yu xos kanizaklarini harbiy boshhqlar va amaldorlarga in'om qilish haqida Xalil Sulton Mirzoga maslahat berib, uni ko'ndiradi. Jumladan, 1406-yilda Temurning beva xotini Tuman Og'o begimni amir Shayx Nuriddinga xotinlikka beradi. Ibn Arabshohning yozishicha, Saroy Mulk xonim bilan Tukul xonimlami Shodmulk begimning maxfiy buyrug'iga binoan zaharlab o'ldirganlar. Temur davridagi bek va amaldorlarga yetarli iltifot

ham ko'rsatilmaydi. Xazina va saltanat ishlarida Shodmulk begimning faoliyati battar kuchayadi. Shodmulk begimning xohish-irodasi ila quyi tabaqaga mansub kishilar yuqori lavozimlarga ko'tariladi. Temur safdoshlariga qarama-qarshi o'laroq, Shodmulk begimning xohishiga muvofiq, qandaydir Bobo Turmush degan kimsa to'la huquqli vazirlik mansabini egallaydi. Avvalgi amaldorlardan Ollohdod va Arg'unshohlar ham hech qanday rag'bat bo'lmaydi. Arkoni davlat o'rtasida vujudga kelgan bunday nobarobarlik saltanat poydevoriga raxna solishi muqarrar edi. Zotan, ana shunday qulay vaziyat Shohruh Mirzo uchun asqotdi. 1409-yil balioiida Shohruh Mirzo qo'shini Bodxez mavzeiga kelib to'xtaydi. Xalil Sulton Mirzoning qo'shini esa Shahrisabzda jangga tayyor holda turardi. Shu asnoda shimolda amir Xudaydod boshchiligida qo'zg'olon ko'tarilgani haqida xabar keladi. Halil Sulton Mirzo asosiy qo'shinni Shahrisabzda qoldirib, 4000 askar bilan amir Xudaydodga qarshi borishga majbur bo'ladi. 1409-yil 30-mart kuni Xalil Sulton Mirzo amir Xudaydod tomonidan asirga olinib, Samarqandga keltiriladi va keyinchalik Farg'onaga olib ketiladi. Uning xotini Shodmulk begimni esa Shohruh Mirzoga topshiradilar. Ayrim ma'lumotlarga qaraganda, Shohruh Mirzo Shodmulk begimni tahqirlab, ko'p azob uqubatlarga duchor qiladi. [3]

Xulosa. Amir Temur oilani jamiyatning asosi, davlatning mustahkam tayanchi deb bilgan. Uning qarashlarida oila nafaqat shaxsiy hayotning ajralmas qismi, balki davlat barqarorligi va avlod tarbiyasining manbai sifatida talqin etilgan. Bobosining ko'rsatmalariga amal qilmaslik oxir oqibat Xalil Sultonni yeb bitirdi. Xalqimizning, “Qariysan qartasan asil zotingga tortasan” degan naqli ham mana shu voqelik yaqqol misol bo'ladi. Aslzoda ayollar turganda Temur o'z “Tuzuklar”ida oila a'zolari o'rtasidagi hurmat, itoat va mehr-muhabbat tamoyillarini yuqori qadrlagan. U o'z farzandlari va yaqinlariga hamisha axloqiy poklik, bilim va jasoratli bo'lishni targ'ib qilgan. Shuningdek, ayollarga nisbatan ehtiromli munosabatda bo'lib, ularni oilaning tarbiyachi va ma'naviy asosiy ustuni sifatida ko'rgan. Shu orqali Amir Temurning oila to'g'risidagi qarashlari uning yuksak siyosiy tafakkuri va insoniy qadriyatlarni qadrlagan buyuk shaxs ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://oyina.uz/uz/article/150>
2. Umarova Y. O'rta asrlarda oilalarda gender tenglik munosabatlarining psixologik xususiyatlari. // <https://econferenceseries.com/index.php/srnss/article/download/3831/3726/3831>
3. Turgun Fayziyev .Temuriy malikalar.–T.:Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi, 1994. –B.29

OILA JAMIYATNING ASOSIY BO‘GINIDIR

Qosimov Rustamjon Azimjon o‘g‘li

NamDPI Ijtimoiy fanlar fakulteti 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Abdullayev Akmal Nasriddinovich

NamDPI dotsenti, falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila institutining jamiyatdagi roli kompleks yondashuv asosida tahlil etiladi. Oila jamiyatning asosiy ijtimoiy bo‘g‘ini bo‘lib, uning barqarorligi va rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotda oilaning funksional vazifalari, uning shaxs kamolotiga va ijtimoiy jarayonlarga ta’siri, shuningdek, milliy va ma’naviy qadriyatlarning uzviyligi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Maqolada oilaning iqtisodiy, sotsiologik va psixologik jihatlarini o‘rganilib, uning jamiyatdagi barqarorlik va taraqqiyotga ta’siri ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot natijasida oilani mustahkamlash bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: oila, jamiyat, ijtimoiy institut, tarbiya, ma’naviyat, qadriyatlar, barqarorlik, iqtisodiy funksiyalar, sotsiologik tahlil, ijtimoiy rivojlanish, demografiya, psixologik omillar, oilaviy munosabatlar, huquqiy asoslar, farzand tarbiyasi, milliy mentalitet.

Annotation: This article provides a comprehensive analysis of the role of the family institution in society. As a fundamental social unit, the family plays a crucial role in ensuring societal stability and development. The study examines the family’s functional roles, its impact on individual development and social processes, and its integration with national and spiritual values. Economic, sociological, and psychological aspects of the family are explored, and scientifically grounded conclusions are drawn, with practical recommendations for strengthening the institution of the family.

Keywords: family, society, social institution, education, spirituality, values, stability, economic functions, sociological analysis, social development, demography, psychological factors, family relations, legal foundations, child education, national mentality.

Аннотация: В данной статье комплексно анализируется роль института семьи в обществе. Семья как основная социальная единица играет важную роль в обеспечении стабильности и развития общества. Исследование охватывает функциональные обязанности семьи, её влияние на развитие личности и социальные процессы, а также взаимодействие с национальными и духовными ценностями. Рассматриваются экономические, социологические и психологические аспекты семьи, приводятся научно обоснованные выводы и практические рекомендации по укреплению института семьи.

Ключевые слова: семья, общество, социальный институт, воспитание, духовность, ценности, стабильность, экономические функции, социологический анализ, социальное развитие, демография, психологические факторы, семейные отношения, правовые основы, воспитание детей, национальный менталитет.

Oila insoniyat tarixida eng qadimiy va asosiy ijtimoiy institutlardan biri bo‘lib, jamiyat taraqqiyotining poydevorini tashkil etadi. Har qanday ijtimoiy tuzum va davlat tizimi oilaga tayanadi, chunki u jamiyatning demografik, iqtisodiy, sotsiologik va ma’naviy asoslarini belgilaydi. Mustahkam va barqaror oila nafaqat shaxsning, balki butun jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu boisdan, oilaning jamiyatdagi o‘rnini o‘rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega.

Oilaning ijtimoiy institut sifatida ahamiyati ko‘plab ilmiy tadqiqotlar va nazariy konsepsiyalar orqali asoslangan. Sotsiologik nuqtai nazardan, E. Dyurkgeym oilani jamiyatning asosiy ijtimoiy tizimi sifatida talqin qilib, uning barqarorligi ijtimoiy tartib va intizomning muhim sharti ekanligini ta’kidlagan. Talcott Parsons esa oilaning sotsializatsiya jarayonidagi o‘rnini alohida ta’kidlab, uni inson ijtimoiylashuvining birlamchi bosqichi sifatida qaragan. Shu bilan birga, oilaning psixologik va tarbiyaviy ahamiyati Sigmund Freud va Erik Erikson kabi psixologlarning asarlarida batafsil yoritilgan bo‘lib, ular oilaviy muhitning shaxs kamolotiga ta’sirini chuqur tahlil qilganlar.

Bugungi kunda oilaning dolzarbligi yanada ortib bormoqda. Globalizatsiya, iqtisodiy inqirozlar, migratsiya va urbanizatsiya jarayonlari oilaviy munosabatlarga turli yo‘nalishlarda ta’sir ko‘rsatmoqda. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (WHO) va BMTning Ijtimoiy rivojlanish bo‘yicha bo‘limi tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ko‘ra, oilaviy barqarorlik jamiyatdagi ijtimoiy birdamlik, farovonlik va axloqiy qadriyatlarining mustahkamlanishiga bevosita bog‘liqdir. Xususan, oilaviy tarbiyaning mustahkamligi yuqori bo‘lgan jamiyatlarda jinoyatchilik darajasi past, psixologik barqarorlik va ta’lim sifati esa yuqori ekani kuzatilgan.

Oila insonning shaxsiy rivojlanishidagi fundamental institut bo‘lib, uning ijtimoiylashuvi, axloqiy qadriyatlarini shakllantirish, iqtisodiy mustaqillik va huquqiy savodxonlik darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. UNESCO va UNICEF tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotlarga ko‘ra, oilaviy muhit bolalarning psixologik va intellektual rivojlanishida hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Shu boisdan, oilaning barqarorligi jamiyat taraqqiyotining asosi sifatida baholanadi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi – oilaning jamiyatdagi o‘rni va ahamiyatini ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilish, uning ijtimoiy, iqtisodiy va ma’naviy jihatlarini yoritish, shuningdek, oilaviy barqarorlikning jamiyat rivojlanishiga ta’sirini ilmiy asosda aniqlashdan iborat. Tadqiqot

davomida oilaning funksional jihatlari, uning sotsiologik, psixologik va iqtisodiy tahlillari hamda zamonaviy oilalarning duch kelayotgan muammolari o‘rganiladi. Tadqiqot natijasida oilaviy institutni mustahkamlashga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Oila institutining jamiyatdagi o‘rnini ilmiy tahlil qilish sotsiologiya, psixologiya, iqtisodiyot va huquqshunoslik sohalarida keng tadqiq etilgan. Ushbu bo‘limda mavzuga oid ilgari o‘tkazilgan tadqiqotlar tahlil qilinib, oilaning ijtimoiy institut sifatida o‘rganilish tarixi, zamonaviy ilmiy yondashuvlar va tadqiqot yo‘nalishlari yoritiladi.

Sotsiologiyada oila instituti mustaqil tadqiqot obyekti sifatida XIX asrdan boshlab chuqur o‘rganila boshlandi. E. Dyurkgeym (1893) o‘zining “Ijtimoiy mehnat taqsimoti” asarida oilaning jamiyatdagi funksiyasini tahlil qilib, uni ijtimoiy barqarorlik omili sifatida ko‘rsatgan. Unga ko‘ra, oilaning ichki strukturasidagi o‘zgarishlar jamiyatning umumiy dinamikasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

XX asrda Talcott Parsons (1955) tomonidan ilgari surilgan “strukturaviy-funksionalizm” nazariyasi oilaning asosiy vazifalarini – ijtimoiylashuv va emotsional qo‘llab-quvvatlash sifatida belgiladi. Parsons oilani jamiyatning uzviy qismi deb hisoblab, uning ijtimoiy barqarorlik va madaniy merosni saqlashdagi ahamiyatini ta’kidlagan.

Zamonaviy sotsiologik tadqiqotlarda oilaning transformatsiyasi, ya’ni an’anaviy va zamonaviy oilaviy munosabatlar o‘rtasidagi farqlar tahlil qilinmoqda. Beck va Beck-Gernsheim (2002) o‘zining “Individuallashtirilgan jamiyat” asarida zamonaviy oilalarning iqtisodiy va texnologik rivojlanish natijasida murakkablashganini, avvalgi an’anaviy tuzilmalarning o‘rnini yangi ijtimoiy model egallayotganini ta’kidlaydi.

Oilaning shaxs rivojlanishiga ta’siri psixologiya fanida ham keng yoritilgan. Sigmund Freud (1905) o‘zining psixoanalitik nazariyasida bolalik davridagi oilaviy muhit shaxs shakllanishining asosiy omili ekanligini ta’kidlagan. Unga ko‘ra, bolalikdagi oilaviy munosabatlar insonning keyingi hayotidagi ijtimoiy xulq-atvoriga, hatto ruhiy salomatligiga ham bevosita ta’sir qiladi.

Erik Erikson (1950) tomonidan ishlab chiqilgan psixososial rivojlanish nazariyasida esa shaxsning har bir rivojlanish bosqichida oilaviy muhitning ahamiyati tahlil qilingan. Eriksonning fikricha, insonning yoshlik davridagi ijtimoiy tajribasi, ayniqsa, oiladagi hissiy qo‘llab-quvvatlash, uning kelajakdagi ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy muvaffaqiyatiga ta’sir qiladi.

Bundan tashqari, Bowlby (1969) va Ainsworth (1978) tomonidan ishlab chiqilgan “bog‘lanish nazariyasi” oilaning bola ruhiy rivojlanishidagi o‘rnini chuqur tahlil qiladi. Ushbu tadqiqotlar natijasida isbotlanganidek, bolalikdagi oilaviy muhit va ota-onalar bilan shakllangan

emotsional bog‘lanish keyinchalik insonning o‘ziga bo‘lgan ishonchi, ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligiga bevosita ta’sir qiladi.

Oilani iqtisodiy tizim sifatida o‘rganish Garri Bekker (1981) tomonidan ilgari surilgan “Oilaviy iqtisodiyot” nazariyasida keng yoritilgan. Bekker oilaning iste’mol va ishlab chiqarish jarayonlaridagi o‘rnini tadqiq qilib, uning jamiyat iqtisodiy rivojlanishiga ta’sirini isbotlagan.

Huquqiy jihatdan esa oilaviy huquq va ijtimoiy himoya masalalari BMT va Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) tomonidan ishlab chiqilgan konvensiyalar doirasida tartibga solinadi. Xususan, BMTning 1989-yilgi “Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi” oilaning farzand tarbiyasidagi huquqiy mas’uliyatini belgilaydi.

Ushbu tadqiqotda ilmiy tahlil va empirik metodlardan foydalanilgan bo‘lib, quyidagi asosiy metodologik yondashuvlar qo‘llaniladi:

Oila institutining jamiyatdagi o‘rnini aniqlash uchun statistik ma’lumotlar va ijtimoiy tadqiqotlar tahlil qilinadi. Pew Research Center va BMT ma’lumotlariga asoslanib, oilaviy barqarorlik va ijtimoiy rivojlanish o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilinadi.

Oilaning turli davrlardagi evolyutsiyasi va transformatsiya jarayonlari o‘rganiladi. An’anaviy va zamonaviy oilaviy tuzilmalarning farqlari va ular jamiyat rivojlanishiga qanday ta’sir qilgani tahlil qilinadi.

Oilaviy qadriyatlar va tarbiya tizimining jamiyatga ta’siri bo‘yicha oldingi ilmiy tadqiqotlar natijalari tahlil qilinadi. Xususan, oilaning iqtisodiy funksiyalari va farzand tarbiyasiga ta’siri bo‘yicha statistik ma’lumotlar keltiriladi.

Oilaviy munosabatlarning inson psixologik rivojlanishiga ta’siri tahlil qilinadi. S. Freud, E. Erikson va J. Bowlby kabi olimlarning nazariyalari asosida oilaviy tarbiyaning shaxs shakllanishiga ta’siri o‘rganiladi.

Oila institutining huquqiy asoslari va oilaviy munosabatlarning davlat tomonidan tartibga solinish jarayonlari xalqaro va milliy qonunchilik doirasida o‘rganiladi.

Yuqoridagi nazariy tahlillar va ilgari o‘tkazilgan tadqiqotlar asosida aniqlanishicha, oila jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy tizimlarida barqarorlikni ta’minlovchi asosiy institutlardan biridir. Oilaning jamiyatdagi o‘rni nafaqat farzand tarbiyasi bilan cheklanmay, balki ijtimoiy qadriyatlar, axloqiy me’yorlar va iqtisodiy munosabatlarning shakllanishida ham bevosita ishtirok etadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, mustahkam oila – bu sog‘lom jamiyatning kafolatidir.

Sotsiologik tahlil natijalariga ko‘ra, oilaviy qadriyatlar mustahkam bo‘lgan jamiyatlarda ijtimoiy birdamlik, madaniy barqarorlik va iqtisodiy rivojlanish sur’atlari yuqori bo‘ladi. Ayniqsa, farzand tarbiyasiga oid an’analar, o‘zaro hurmat va mas’uliyat, hamjihatlik kabi tamoyillar

ijtimoiy muhitni sog‘lomashtiradi. Bunday muhit esa o‘z navbatida ijtimoiy illatlar – jinoyatchilik, axloqiy buzuvchilik va tarbiyasizlikning oldini olishda asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Psixologik yondashuvlar asosida aniqlanishicha, insonning shaxs sifatida shakllanishi, emotsional barqarorligi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va ijtimoiy faoliyatga tayyorligi avvalo oiladagi muhitga bog‘liq. Freud va Erikson kabi psixologlarning ishlari asosida oilaning farzand ruhiyatiga ko‘rsatgan ta‘siri isbotlangan. Bugungi kunda oilaviy muhitning buzilishi, ajralishlar sonining ortishi, ota-onalik mas‘uliyatining pasayishi psixologik muammolarni kuchaytirmoqda. Bu esa ijtimoiy tuzilmalarning barqarorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Tahlillardan yana bir muhim xulosa shuki, oila iqtisodiy tizimning ham faol ishtirokchisidir. Bekker tomonidan ilgari surilgan nazariyalar asosida oilaning resurslarni taqsimlash, mehnat bozoriga chiqish, ta‘limga investitsiya qilish kabi faoliyatlari jamiyatda iqtisodiy barqarorlikni shakllantirishda hal qiluvchi omil bo‘lib xizmat qiladi.

Shu bilan birga, huquqiy normalar va davlat siyosatining oilani qo‘llab-quvvatlashdagi roli ham e‘tiborga loyiqdir. O‘zbekiston Respublikasida 2021–2030-yillarga mo‘ljallangan “Oila va gender tengligi strategiyasi” qabul qilinib, davlat tomonidan oilani har tomonlama qo‘llab-quvvatlash siyosati olib borilayotgani bu yo‘nalishda ijobiy natijalar bermoqda. Bu kabi strategik yondashuvlar orqali oilani himoya qilish, yoshlar ongida oilaviy qadriyatlarni shakllantirish hamda gender tengligini ta‘minlash masalalari amaliy yechim topmoqda.

Tadqiqot natijalari quyidagicha umumlashtiriladi:

1. Oila jamiyatning ijtimoiy poydevori sifatida ijtimoiylashuv, madaniyat uzluksizligi va ma‘naviy qadriyatlarning meros qilib berilishida asosiy vositadir.
2. Psixologik rivojlanish, shaxs kamoloti va axloqiy me‘yorlar oilaviy muhitda shakllanadi, bu esa jamiyatning ruhiy sog‘lomligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.
3. Oilaning iqtisodiy faoliyati jamiyatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy tizimini yaratishga xizmat qiladi.
4. Davlat siyosati va huquqiy asoslarning oilani mustahkamlovchi vosita sifatidagi roli ortib bormoqda.
5. Mustahkam oila – sog‘lom jamiyat, barqaror taraqqiyot va farovon kelajakning poydevoridir.

Xulosa

O‘tkazilgan nazariy va empirik tahlillar asosida oilaning jamiyatdagi o‘rni nihoyatda muhim va ko‘p qirrali ekanligi oydinlashdi. Oila – insonning birlamchi ijtimoiylashuv makoni, axloqiy va madaniy qadriyatlar manbai, ruhiy va emotsional barqarorlik tayanchi hamda iqtisodiy-

ijtimoiy faoliyatning asosiy boshlang‘ich muhitidir. Mustahkam oila – bu nafaqat shaxs kamoloti, balki butun jamiyat taraqqiyotining kafolati ekanligi ko‘plab ilmiy-nazariy asoslar bilan isbotlandi.

Zamonaviy global muhitda ro‘y berayotgan ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik o‘zgarishlar oilaning funksiyalariga bevosita ta‘sir qilmoqda. Ayniqsa, migratsiya, urbanizatsiya, axborot texnologiyalari rivoji, gender rollarining o‘zgarishi oilaviy munosabatlarning mazmun va shakliga ta‘sir qilmoqda. Shu bois, oilaning barqarorligini saqlash va uni jamiyatning ustuvor ijtimoiy instituti sifatida mustahkamlash masalasi dolzarb vazifaga aylangan.

Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, oilaning ichki barqarorligi, ota-onalarning mas‘uliyati, farzandlar tarbiyasiga e‘tibor darajasi, oilaviy qadriyatlar va madaniy me‘yorlarning saqlanishi – jamiyatdagi ijtimoiy sog‘lomlik, axloqiy muvozanat va taraqqiyot darajasini belgilovchi muhim omillardandir.

Takliflar

1. Oilaviy qadriyatlarni targ‘ib qilish, nikohdan oldin va nikohdan keyin psixologik-huquqiy maslahat xizmatlarini rivojlantirish orqali ajralishlar sonini kamaytirishga erishish mumkin.
2. Maktab va oliy ta‘lim tizimida "Oila psixologiyasi", "Oilaviy madaniyat", "Ota-onalik mas‘uliyati" kabi yo‘nalishlar bo‘yicha alohida fanlar yoki modullar joriy etilishi maqsadga muvofiq.
3. Ijtimoiy xizmatlar (psixologik yordam, maslahat markazlari, ijtimoiy reabilitatsiya) orqali oilalarga kompleks yordam ko‘rsatish tizimi shakllantirilishi zarur.
4. Televizion dasturlar, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari orqali sog‘lom oila modelini targ‘ib qilish, oilaviy axloq me‘yorlarini ommalashtirish muhimdir.
5. Uy-joy bilan ta‘minlash, kreditlar va subsidiyalar berish orqali yosh oilalarning mustaqil va barqaror hayot boshlashiga zamin yaratish lozim.
6. Oilaviy munosabatlar, zamonaviy oila modellari va ularning jamiyatga ta‘siri bo‘yicha muntazam monitoringlar va ilmiy tadqiqotlar o‘tkazilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. **Bekker, G.** (1981). A Treatise on the Family. Harvard University Press.
2. **Erikson, E.** (1963). Childhood and Society. W. W. Norton & Company.
3. **Freud, S.** (1923). The Ego and the Id. Vienna: International Psychoanalytic Press.
4. **Giddens, A.** (2006). Sociology (5th Edition). Polity Press.
5. **Parsons, T. & Bales, R. F.** (1955). Family, Socialization and Interaction Process. Free Press.

6. **Niyoziy, M.** (2020). “Oilaviy qadriyatlar va ularning zamonaviy jamiyatdagi o‘rni”. Ijtimoiy fanlar jurnali, №2, 34–39-betlar.
7. **Karimova, Z.** (2022). “Oila sotsiologiyasi: nazariya va amaliyot”. Toshkent: Ijtimoiy fanlar nashriyoti.
8. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (2023). Rasmiy nashr.
9. O‘zbekiston Respublikasi “Oila kodeksi”. (2023-yilgi o‘zgartirishlar bilan).
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 27-iyuldagi PF-6269-son Farmoni. “2021–2030-yillarga mo‘ljallangan Oila va gender tengligi strategiyasi to‘g‘risida”.
11. Statistika agentligi ma‘lumotlari. (2023). www.stat.uz
12. Oila va jamiyat muammolari bo‘yicha respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. (Toshkent, 2022-yil).
13. **Qodirova, S.** (2021). “Zamonaviy oila va yoshlar muammolari”. Yoshlar ijtimoiyoti jurnali, №3.
14. **UNFPA.** (2020). State of World Population: My Body is My Own – Claiming the Right to Autonomy and Self-determination. www.unfpa.org
15. **UNESCO.** (2019). Family and Society: Education for Sustainable Development. www.unesco.org

IJTIMOIIY TARAQQIYOTDA OILA INSTITUTINING TUTGAN O‘RNI VA UNING STRATEGIK AHAMIYATI

Narzullayeva Gulirano

Namangan Davlat Pedagogika instituti, Ijtimoiy fanlar fakulteti, Xorijiy til va adabiyot yo‘nalishi
1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: NamDPI dotsenti Valiyeva Nafisa Abdumajitovna

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oila institutining ijtimoiy taraqqiyotdagi tutgan o‘rni, uning davlat siyosati bilan o‘zaro aloqasi va mustahkam ijtimoiy tuzum barpo etishdagi strategik funksiyalari yoritiladi. Oilaning demografik, ma’naviy, iqtisodiy va tarbiyaviy jihatdan jamiyatga ko‘rsatadigan ta’siri chuqur tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *oila instituti, ijtimoiy taraqqiyot, barqarorlik, milliy qadriyat, davlat siyosati.*

РОЛЬ ИНСТИТУТА СЕМЬИ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ И ЕГО СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Аннотация: В статье рассматривается роль института семьи в социальном развитии, его связь с государственной политикой и стратегическая значимость в построении устойчивого общества. Анализируется влияние семьи на демографические, нравственные, экономические и воспитательные аспекты общества.

Ключевые слова: институт семьи, социальное развитие, стабильность, национальные ценности, государственная политика.

THE ROLE OF THE FAMILY INSTITUTION IN SOCIAL NETWORKS AND ITS STRATEGIC SIGNIFICANCE

Annotation: The article explores the role of the family institution in social development, its interaction with state policy, and its strategic importance in building a sustainable society. It analyzes the family's impact on demographic, moral, economic, and educational aspects of social life.

Keywords: family institution, social development, stability, national values, state policy

KIRISH. Jamiyat taraqqiyoti murakkab va ko‘p omilli jarayon bo‘lib, unda asosiy ijtimoiy institutlar, jumladan, oila muhim o‘rin tutadi. Oila – insoniyat tarixidagi eng qadimiy va eng barqaror ijtimoiy institutdir. Uning ijtimoiylashuvdagi o‘rni, axloqiy normalar, urf-odatlar va qadriyatlarning avlodlar o‘rtasidagi roli beqiyosdir. Shu bois, bugungi kunda oila institutining mustahkamligi jamiyat barqarorligining asosi sifatida qaralmoqda [1].

Oila orqali jamiyatda ijtimoiy munosabatlar, mehnat taqsimoti, tarbiya, fuqarolik mas’uliyati va insoniy qadriyatlar shakllanadi. Shu sababli, oila institutini mustahkamlash bo‘yicha davlat siyosatining uzluksiz rivojlanayotgani bejiz emas. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Oila mustahkam bo‘lsa, jamiyat mustahkam bo‘ladi. Oila taraqqiy etsa, xalq farovon yashaydi” [2].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Oila institutining ijtimoiy taraqqiyotdagi asosiy funksiyalari

1. Demografik funksiyasi: Oila jamiyatda tabiiy ko‘payish va aholi muvozanatini ta’minlovchi asosiy birlikdir. O‘zbekistonda aholining 60% dan ortig‘ini 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlar tashkil etadi [3], bu esa oilaning tarbiya va ma’naviyatdagi rolini yanada oshiradi.

2. Ijtimoiy tarbiya: Farzand tarbiyasining ilk bosqichi oilada boshlanadi. Oila – axloq, mehnatsevarlik, fuqarolik burchi, milliy g‘urur kabi tuyg‘ularni shakllantiradigan birinchi maktabdir [4].

3. Ma’naviy-ma’rifiy rol: Oila muqaddas qadriyatlarni, diniy e’tiqod va madaniy merosni saqlovchi va uzatuvchi ijtimoiy maydondir. Aynan oilada insonda ona tiliga, urf-odatlariga, madaniyatga muhabbat singadi [5].

4. Iqtisodiy rol: Mustahkam oila mehnatkash va mas’uliyatli fuqarolarni tarbiyalaydi. Oilaviy tadbirkorlik, hunarmandchilik va xizmat ko‘rsatish sohasida oilalar faol ishtirok etmoqda, bu esa mahalliy iqtisodiyotga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda [6].

Ijtimoiy taraqqiyotda oilani qo‘llab-quvvatlovchi siyosiy mexanizmlar

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda oilani har tomonlama qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan qator me’yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Xususan:

- Oila kodeksi (2024-yilgi tahriri) – oilaviy munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy hujjat [7];
- “Oila va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash” dasturi – iqtisodiy va ijtimoiy yordam mexanizmlari [8];
- “Mahalla – oilaning tayanchi” tamoyili asosida mahalla institutining oilaviy muammolarni hal etishdagi ishtiroki kuchaytirildi [9].

Jamiyat taraqqiyotining har bir bosqichi oilaning ahamiyatini yanada oshiradi. Oila nafaqat ijtimoiy institut sifatida, balki shaxsning shakllanishi, ijtimoiy me’yorlarni o‘zlashtirish, milliy qadriyatlarning uzluksiz davom ettirilishi va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlovchi asosiy tuzilma sifatida ko‘zga tashlanadi. Mustaqil O‘zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar oilaning ijtimoiy hayotdagi rolini kuchaytirishni talab qiladi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Oila – jamiyatning tayanchi va asosiy hujayrasidir.” Bu ibora oilaning jamiyatdagi muhim o‘rnini yaqqol ifodalaydi.

Oila instituti ijtimoiy taraqqiyotga quyidagi yo‘nalishlarda ta’sir ko‘rsatadi:

- Demografik rivojlanish: Oila aholining tabiiy o‘sishini ta’minlovchi asosiy omildir.
- Ijtimoiylashuv: Bolalar oilada axloqiy, huquqiy, ma’naviy qadriyatlarni egallaydi.
- Ta’lim va tarbiya: Ilk ta’lim va tarbiya oila bag‘rida shakllanadi.
- Iqtisodiy barqarorlik: Mustahkam oila — iqtisodiy mustahkamlik garovi.
- Milliy birlik: Oila orqali milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an’analar avloddan-avlodga o‘tadi.

Oila institutining kuchaytirilishi ijtimoiy muhitdagi muammolarni kamaytirishga, jinoyatchilikning oldini olishga, ishsizlik darajasini pasaytirishga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu

bois, davlat siyosatida oilani qo‘llab-quvvatlovchi tizimlar, qonunchilik asoslari, psixologik xizmatlar, ijtimoiy yordam va maslahat markazlari faoliyati kengaytirilmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oila instituti – ijtimoiy taraqqiyotning mustahkam tayanchidir. Oila barqaror bo‘lsa, jamiyat barqaror bo‘ladi. Shu sababli oila institutini har tomonlama mustahkamlash dolzarb vazifadir. Jamiyat taraqqiyotining har bir bosqichi oilaning ahamiyatini yanada oshiradi. Oila nafaqat ijtimoiy institut sifatida, balki shaxsning shakllanishi, ijtimoiy me’yorlarni o‘zlashtirish, milliy qadriyatlarning uzluksiz davom ettirilishi va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlovchi asosiy tuzilma sifatida ko‘zga tashlanadi.

Mustaqil O‘zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar oilaning ijtimoiy hayotdagi rolini kuchaytirishni talab qiladi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Oila – jamiyatning tayanchi va asosiy hujayrasidir.” Bu ibora oilaning jamiyatdagi muhim o‘rnini yaqqol ifodalaydi.

Oila instituti ijtimoiy taraqqiyotga quyidagi yo‘nalishlarda ta’sir ko‘rsatadi:

- Demografik rivojlanish: Oila aholining tabiiy o‘rishini ta’minlovchi asosiy omildir.
- Ijtimoiylashuv: Bolalar oilada axloqiy, huquqiy, ma’naviy qadriyatlarni egallaydi.
- Ta’lim va tarbiya: Ilk ta’lim va tarbiya oila bag‘rida shakllanadi.
- Iqtisodiy barqarorlik: Mustahkam oila — iqtisodiy mustahkamlik garovi.
- Milliy birlik: Oila orqali milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an’analar avloddan-avlodga o‘tadi.

Oila institutining kuchaytirilishi ijtimoiy muhitdagi muammolarni kamaytirishga, jinoyatchilikning oldini olishga, ishsizlik darajasini pasaytirishga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, davlat siyosatida oilani qo‘llab-quvvatlovchi tizimlar, qonunchilik asoslari, psixologik xizmatlar, ijtimoiy yordam va maslahat markazlari faoliyati kengaytirilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, oila instituti – ijtimoiy taraqqiyotning mustahkam tayanchidir. Oila barqaror bo‘lsa, jamiyat barqaror bo‘ladi. Shu sababli oila institutini har tomonlama mustahkamlash dolzarb vazifadir.

Jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri – mustahkam oila institutidir. Oila ijtimoiy barqarorlik, iqtisodiy rivojlanish, ma’naviy yuksalish va demografik o‘rishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Davlat siyosatida oila institutiga berilayotgan e’tibor esa ushbu yo‘nalishda olib borilayotgan islohotlarning davomiyligiga zamin yaratmoqda. Shunday ekan, oila institutini har tomonlama mustahkamlash ijtimoiy taraqqiyotning zaruriy shartidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘afurov B. Oila instituti sotsiologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston – strategik maqsadlar sari. – T.: O‘zbekiston, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi hisobotlari, 2024.
4. Ibragimov Q. Oila va ijtimoiy tarbiya. – Samarqand, 2022.
5. Qodirov A. Milliy g‘oya va ma’naviyat asoslari. – T.: Ma’naviyat, 2021.
6. “Oila va tadbirkorlik” tahliliy hisobot, 2023-yil.
7. O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi, 2024-yilgi tahriri.
8. “Oila va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash” dasturi materiallari, 2023-yil.
9. Karimov D. Mahalla tizimi va ijtimoiy institutlar. – Buxoro, 2022.

O‘RTA ASRLAR TUSHUNCHASINING VUJUDGA KELISHI

Akbarov Raxmatillo Murtozali o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika institute Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchisi,
PhD.

E-mail: Saidakbar01@mail.ru

Annotatsiya: *Mazkur maqolada "o‘rta asrlar" tushunchasining tarixiy jihatdan shakllanishi, uning ilk bor ilmiy adabiyotlarda qo‘llanilishi va bu davrga oid tasavvurlar qanday shakllangani yoritib berilgan. Shuningdek, o‘rta asrlarning G‘arb va Sharq tarixiy tafakkurida qanday talqin qilinganiga alohida e‘tibor qaratilgan. Maqolada Yevropa tarixshunosligida o‘rta asrlar tushunchasining rivojlanishi, u bilan bog‘liq stereotiplar va zamonaviy yondashuvlar ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Ushbu maqola tarixiy davrlar tasnifi va ularning ilmiy asoslari bilan qiziquvchi o‘quvchilar hamda tadqiqotchilar uchun foydalidir.*

Kalit so‘zlar: *o‘rta asrlar, davrlashtirish, “Dunyoning olti asri”, Avreliy Avgustin, gumanistlar, Petrarka.*

Kirish. Yevropa tarixini davrlashtirish masalasi dastlab xristian tarixchilari va ilohiyotchilari tomonidan ilgari surilgan. Jumladan, 354-430-yillarda yashab o‘tgan numidiyalik Avreliy Avgustin o‘zining “Dunyoning olti asri” asarida o‘zigacha o‘tgan tarixni 6 asrga ajratadi. Bu asrlarning har birini quyidagicha asoslaydi:

Birinchí asr (Antidiluvíya davri) – inson naslining boshidan, ya’ni birinchi yaratilgan odam bo‘lgan Odam Atodan to to‘fon paytida kema qurgan Nuhgacha;

Ikkinchi asr – Nuh payg‘ambar davridan boshlab barcha xalqlarning otasi deb atalgan Ibrohim payg‘ambarga qadar davom etgan davr.

Uchinchi asr – Ibrohim payg‘ambardan shoh Dovudgacha davom etgan davr.

To‘rtinchi asr – Dovud payg‘ambardan yaxudiy xalqining Bobil podsholiga asirlikka o‘tishigacha bo‘lgan davr.

Beshinchi asr – Yaxudiylarning Bobilga asirigidan toki Iso Masihning kelishigacha.

Oltinchi asr – Iso Masihning kelishi bilan mazkur asr boshlanadi va oxirat kuni tugaydi.

Mazkur davrlashtirish xristian va boshqa dinlardagi dunyoning yetti kunda yaratilishi to‘g‘risidagi ideologiyaga asoslangan bo‘lib, oxirgi asr go‘yoki shanbaning qolgan qismi bo‘lib, insonning Xudo bilan abadiy dam olish uchun sayohatini tasvirlaydi. Avgustinning ta’rifiga ko‘ra, yettinchi asr bu dunyoda sodir bo‘lmaydi. Balki narigi dunyoda abadiy davom etadi. Mazkur davlashtirish o‘rta asrlarda ma’rifatparvarlar tomonidan keng qo‘llanilgan.¹²

Yevropada gumanizm davrida tarixni davrlashtirish masalasida bir qancha yangi qarashlar paydo bo‘ldi.

Jumladan, 1330-yillarda italiyalik gumanist va shoir Franchesko Petrarka nasroniygacha bo‘lgan davrni antik (“qadimgi”), nasroniylik davrini esa nova (“yangi”) deb atagan. Petrarka Rim imperiyasi qulagandan keyingi asrlarni “qorong‘i” deb hisoblagan.

Italiyalik gumanist, tarixchi va davlat arbobi Leonardo Bruni (1370-1444) o‘zining 1442-yilda yozilgan “Florensiya xalqi tarixi” asarida Rim imperiyasining qulashi, XI asr oxiri va XII asrlarda shahar hayotining qayta tiklanishi hamda shu ikki davr orasidagi o‘rta davrni aks ettirib, uch tomonlama davriylashtirishdan foydalangan birinchi tarixchi bo‘ldi.

XVII asr nemis tarixchisi Kristof Sellarius tarixni uch davrga: qadimgi, o‘rta asr va zamonaviy davrga ajratganidan so‘ng, uch tomonlama davrlashtirish standart bo‘lib qoldi.

Yevropa minataqasi uchun o‘rta asrlar davrining boshlanish va tugash nuqtasi umumiy holatda milodiy 500-yildan 1500-yilgacha deb qaraladi.

O‘rta asrlarning boshlanish sanasi qilib asosan ikkita yil: 500-yil va G‘arbiy Rim imperiyasining qulagan 476-yil hisoblanadi. Ikkinchi qarash birinchi marta Leonardo Bruni tomonidan ilgari surilgan.

O‘rta asrlarning yakuniy nuqtasi umumiy holda butun Yevropa uchun 1500-yil deb qabul qilinsada, ammo umumiy kelishilgan tugash sanasi yo‘q. Masalan, 1453-yilda Konstantinopolning turklar tomonidan bosib olinishi, 1492-yilda Xristofor Kolumbning Amerikaga birinchi sayohati, 1517-yildagi Germaniyada boshlangan reformatsiya kabi voqealardan foydalaniladi. Ingliz tarixchilari ko‘pincha 1485-yilda Bosvort maydonidagi York va Lankaster xonadonlari o‘rtasida bo‘lib o‘tgan jangni davrning oxirini belgilash uchun ishlatadilar. Ispaniya uchun odatda 1516-yilda qirol Ferdinand II ning o‘limi, 1504-yilda Kastiliya qirolchasi Izabella I ning o‘limi yoki

¹² https://en.wikipedia.org/wiki/Six_Ages_of_the_World

1492-yilda rekonkista jarayonining so‘nggi bosqichi sifatida Granadaning musulmonlardan qaytarib olinishi sanalari keng tarqalgan.

Yevropa mamlakatlarida o‘rta asrlarning tarkibiy jihatdan necha bosqichga bo‘linishi to‘g‘risida ham aniq to‘xtamga kelinmagan. Xususan, roman tilida so‘zlashiladigan mamlakatlarda o‘rta asrlar ikkiga: quyi va yuqori yoki ilk va so‘nggi o‘rta asrlarga ajratiladi. Bulardan farqli o‘laroq ingliz tarixchilari o‘rta asrlarni uch bosqichga: ilk, rivojlangan va so‘nggi o‘rta asrlarga bo‘ladilar.

Jumladan, Angliya tarixshunosligida ilk o‘rta asrlar 600 – 1066, rivojlangan o‘rta asrlar 1066 – 1272, hamda so‘nggi o‘rta asrlar 1272 – 1485-yillar oralig‘i sifatida qaraladi.

Sovet tarix fanida Yevropa mintaqasida o‘rta asrlar bilan yangi davrni o‘rtasidagi chegara sifatida XVII asrning 40-yillarida yuz bergan ingliz burjua inqilobi belgilangan.¹³

Bizning fikrimizcha ham o‘rta asrlar hamda yangi tarix o‘rtasidagi chegarani biror bir jang sanasi, mashhur hukmdorning vafoti yohud ma’lum hududni egallanishi bilan belgilash yaramaydi. Aksincha, jamiyat hayotida kontinental ahamiyatga ega bo‘lgan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy sohalaridagi tub sifat o‘zgarishlari asos bo‘lmog‘i kerak.

O‘rta asrlar jamiyatini uch bosqichga bo‘lish mumkin:

- 1) Ilk o‘rta asrlar – V-X asrlar;
- 2) Rivojlangan (yoki klassik) o‘rta asrlar – XI-XV asrlar;
- 3) So‘nggi o‘rta asrlar – XV-XVII asrlar

Konstantinopolning Usmonlilar tomonidan bosib olinishi (1453) ham keltiriladi, chunki Vizantiya imperiyasining qulashi bilan antik davrning so‘nggi tirik davlat tuzilmasi yo‘q bo‘lib ketdi. Vizantiya qochqinlari va olimlarining, jumladan Bessarion va Jon Argiropulosning Italiyaga oqib kelishi Uyg‘onish davrining boshlanishi uchun qisman javobgar hisoblanadi. Bundan tashqari, Usmonli imperiyasining kengayishi bilan Osiyoga boradigan savdo yo‘llari to‘sib qo‘yildi, shuning uchun G‘arbiy Evropa dengizchilari yangi savdo yo‘llarini kashf etdilar. Hindistonga dengiz yo‘lini izlash 1492 yilda Amerikaning kashf etilishiga olib keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. https://en.wikipedia.org/wiki/Six_Ages_of_the_World
2. Семёнов В. Ўрта асрлар тарихи. – Тошкент: Ўқитувчи, 1973. – 638 бет.

¹³ Семёнов В. Ўрта асрлар тарихи. – Тошкент: Ўқитувчи, 1973. – 638 бет.

YANGI O‘ZBEKISTONNI BARPO QILISH SHAROITIDA ABDURAUF FITRATNING “OILA YOKI OILA BOSHQARISH TARTIBLARI” ASARINING AHAMIYATI

Sadirova Mehriyo Dilshod qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Tarix yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Tel: +998772595519

E-mail: mekhrigiyosadirova@mail.com

Ilmiy rahbar: R.M. Akbarov

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Abdurauf Fitratning “Oila yoki oila boshqarish tartiblari” asarining qisqa bayoni, bugungi kunda dolzarb bo‘lgan mavzular tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *Oila, Farzand tarbiyasi, Badan tarbiyasi, Axloqiy tarbiya, Qizlar ham olish kerakmi?, Nechta xotinga uylanish mumkin?*

Аннотация: *В этой статье дается краткое изложение работы Абдурауфа Фитрата «Семья или процедуры управления семьей» и анализируются актуальные темы.*

Ключевые слова: *Семья, Детское образование, Физическое воспитание, Нравственное воспитание, Должны ли девочки также получать образование?, На скольких женах можно жениться?*

Abstract: *This article provides a brief summary of Abdurauf Fitrat's work "Family or Family Management Procedures" and analyzes current topics.*

Keywords: *Family, Child Education, Physical Education, Moral Education, Should Girls Also Get an Education?, How Many Wives Can One Marry?*

O‘rta Osiyo jadidchiligining namoyondalaridan biri bo‘gan Abdurauf Fitrat 1886- yili Buxora shahrida tavallud topgan u o‘zbek tarixchisi, filolog, tarjimon, yozuvchi, dramaturg va shoir, zamonaviy o‘zbek tili va adabiyoti asoschilaridan biri, O‘rta Osiyo jadidchiligining taniqli vakili, birinchi o‘zbek professori (1926)[1]. Jadidchilik milliy ma’rifatparvarlik harakatining tarafdori. Turkiyada ta’lim olgan. Inqilobga qadar O‘rta Osiyoni Rossiyadan ozod qilinishi harakatlarida faol qatnashgan, politsiya nazorati ostida bo‘lgan. Turkiyadagi „Yosh turklar“ harakatidan ilhomlanib, Buxoroda “Yosh buxoroliklar” partiyasini tuzgan, uning ma’naviy rahnamosiga aylangan. Abdurauf Fitrat bir qator darsiliklar va asarlar yozgan ulardan oilani boshqarishga va uni mustahkamlashga qaratilgan “Oila yoki oila boshqarish tartiblari” asari katta ahamiyatga ega. Bu asar “Oila” (chig‘atoycha: العائلة) – ijtimoiy-axloqiy va falsafiy asar. Asar Fitrat tomonidan 1914-yilda yozilib, 1915-yilda Mirzo Abduvohid Munzim tomonidan nashrga tayyorlangan va 1916-yil Bokuda nashr etilgan.[2] Adib ushbu asari orqali Turkiston aholisi uchun o‘ziga xos qo‘llanma yaratishni maqsad qilgan. Asarning yangi nashri 2013-yil Cho‘lpon nomidagi nashryot matbaa ijodiy uyida nashr qilingan. Asar ikki qismdan iborat bo‘lib, birinchi qismi uylanish xususida bo‘lib, ikkinchi qismi esa farzand tarbiyasiga bag‘ishlangan. Asarning kirish qismida muallif asra haqida fikr yuritadi: “Odamlarning madaniy toifa ekanliklari, ya’ni tabiat hukmi ila bir qabila yoki qavm suvratida jam bo‘lib bir-birlariga yordam berib yashashlari ma’lum. Kimki ana shu tabiat qonunining doirasidan chiqsa, ya’ni jamiyatdan chetlashsa, shubhasiz, mahv va nobud bo‘lg‘ay.” Ya’ni dastlabki odamlar xuddi yovvoyi hayvonlar singari yolg‘iz yashashgan va ular tabiatning turli vahshiyliklarida xalok bo‘lishgan. Vaqt o‘tishi bilan odamlar jamoa bo‘lib yashash lozimligini tushundilar. Ularning birinchi jamoalari «oila», ya’ni «ahli bayt» bo‘lgan.[3. – B.5] Ahli bayt jamoalari asta-sekin rivojlanib qavm va qabila jamoasiga aylangan. Umumiy qilib aytadigon bo‘lsak bu asrning mazmuni “oila”dir. Oila - nikoh yoki

tug‘ishganlikka asoslangan kichik guruh. Uning a‘zolari ro‘zg‘orining birligi, o‘zaro yordami va ma’naviy mas’uliyati bilan bir-biriga bog‘langan. Oilaning eng muhim ijtimoiy vazifalari – inson zotini davom ettirishdan, bolalarni tarbiyalashdan, oila a‘zolarining turmush sharoitini va bo‘sh vaqtini samarali uyushtirishdan iboratdir. Bu asrda bugungi kunda dolzarb bo‘lgan muammolar haqida ham so‘z yuritilgan. Jumladan, Uylanish va uylanmaslik haqida, Nechta xotinga uylanish mumkin?, Mahr va to‘y qanday bo‘lishi lozim, Badan tarbiyasi, Farzand tarbiyasi, Qizlar ham ilm olish kerakmi?, kabi dolzarb mavzular yoritilgan. Bugungi kunda dolzarb mavzuga aylangan erkak kishi nechta xotinga uylanish kerak? Asrda bu mavzu yuzasidan shunday gap boshlanadi: Bu savolga albatta, ba’zi hurmatli o‘quvchilarimiz darrov bittadan to‘rttagacha xotin olish shariat bo‘yicha joyiz deb javob beradilar. Fitrat ko‘pchilikning fikri ila bu mavzuni boshlaydi. Bu mavzu yuzasidan oiladagi baxtiyorlik mavzusini ham ochadi.”M’alumki, bir qavmning har bir oilasi saodatli va baxtli bo‘lmasalar, o‘sha qavmni baxtiyor va baxtli deyish xatodir. Hamda oila a‘zosidan birortasi baxtli bo‘lmasa, o‘sha oilani baxtiyor deyish ham noto‘g‘ri bo‘ladi. Modomiki, qavm oilalardan va oila alohida odamlardan tarkib topgan ekan, «ozdan ko‘pga» degandek aytish mumkinki, har qavmning saodati shu qavm oilalarining baxtiyorligidan va har bir oilaning saodati shu oila a‘zolarining baxtiyorligi va baxtliligi bilan bog‘liq”[3. – B.16] deb fikr yuritadi. Bu fikr ortidan Agarda biz o‘lkamizdagi ikki xotinlik kishilarning umumiy ahvolini ko‘zimiz oldiga keltirsak, osonlik bilan hukm chiqaramizki, ko‘p xotinlilik naqadar jabr va zulm, zulm-u jafo esa badbaxtlik va achchiq hayotning sababi ekan. Baxtsizlik va og‘ir hayotga olib keltiradigan ishni hech qachon qilish kerak emas. Abdurauf Fitrat ko‘p xotinlilikni ikki muqaddimada tushuntirib beradi. Birinchisida: Inson uylanganidan so‘ng oilasi bilan yahshi hayot kechirib, undan farzandli bo‘lib, vaqtlar o‘tgach nafsi yuzasidan boshqa biriga yana uylanishi, natijada birinchi ayoli va farzandlariga e’tiborsizligi oiladagi nafaqat birinchi ayolini baxtsizligi balki erkakning ham na uyda, na ishda halovati bo‘lmaydi. Oiladagi ikki ayol ham kelishaolmasdan bir-birlarining farzandlariga zarar yetkazishga urinadi. Oila a‘zolari orasidan muhabbat ko‘tarilsa, vayronlik, tarqoqlik va intizom - sizlik kelib chiqadi. Natijada bu buzg‘unchilik urush va jan jallarga bardosh bermay majbur bo‘lib, ikki ishdan birini tanlaysiz yo xotinlarni bir-biridan ajratasiz, ya’ni birini boshqa uyga ko‘chirib sadaqa, deb biror narsa berasiz yoki talog‘ini berib, boshqa kishining soyasiga yuborasiz. Shu bahona bilan farzandlaringiz ota mehridan mahrum bo‘lisi, yomon tarbiya olib boshingizga balo bo‘lishlari ham ehtim oldan xoli emasligi, har ikkala yo‘l ham barchasi uchun zulm va insofsizlikdan boshqa narsa emasligini keltirib o‘tadi. Ya’ni ikkita xotinga uylanish bevafoqlik, adovat, vayronalik, fasod-u zulm va insofsizlikka olib kelishi ma’lum bo‘lgan bo‘lsa kerak. Shariat hukmiga ham, aql va vijdon hukmiga ham bu to‘g‘ri kelmaydi. Shunday ekan, shuncha behudagarchilikka olib keladigan ko‘p xotinlilik to‘g‘rim i yoki yo‘q? deb birinchi muqaddimani tugatadi.

Ikkinchi muqaddimada ko‘p xotinlilikga umuman boshqa tomondan qarab fikr yuritadi. Ya’ni inson nasl qoldirish sifatida ikkinchi xotinga uylanishi mumkin. Gapiga misol qilib “hazrati hakimi Qodir (Alloh) inson nasli boqiy bo‘lishi uchun uylanishni amr etgan”[3. – B.19] degan fikrlarni misol qiladi. Sababi farzand bo‘lsa ruhsat etiladi deb fikr yuritadi. Birinchi muqaddimada ko‘p xotinlilikni yomon tomonlarini, ikkinchi muqaddimada uning yahshi tomonlarini keltiradi. Bunda inson qilmoqchi bo‘lgan ishini o‘ylab qilishini, sabablari to‘g‘ri bo‘lsagina uylanishini ta’kidlaydi.

Abdurauf Fitrat farzand tarbiyasi mavzusida keng fikr yuritadi. Bu farzand tarbiyasi mavzusida shunday gap boshlaydi. “Biz turkistonliklar bolalarimizdan ko‘ra mollarimizga

yaxshiroq qaraymiz. Eshak va qo‘y larimizni farzandlarimizdan ham ko‘proq yaxshi ko‘ramiz, deb aytmayapman. Yo‘q yo‘q, bolalarimiz jonimizdan ham aziz. Ular nazarimizda hammadan suyuqli va aziz. Lekin baxtimizga qarshi shuni e’tirof qilish lozimki, shuncha muhabbat va mehrga qaramasdan, eshak va qo‘ylarimizdan kamroq tarbiyalaymiz!” Bu gapiga misol qilib agarda uyingizda mol-holingiz bo‘lsa ularni tekshirtirsa ularning hech biri kasal bo‘lmagan bo‘ladi lekin, farzandingizni tekshirsa kamida ikki uch marta hastalangan bo‘ladi. Insonlar bu narsadan yiroq o‘lishlarini o‘zlarining farzandlariga ko‘proq e’tibor berishlarini so‘raydi.

Fitrat bola tarbiyasini uch qismga bo‘ladi.

1.Badan tarbiyasi;

2.Aqliy tarbiya;

3.Axloqiy tarbiya

Bu uch tarbiya haqida o‘z ko‘rganlari va o‘qigan ma’lumotlari asosida fikr yuritadi.

Qizlarning ilm olishi haqida so‘z yuritar ekan ayol va erkakning huquqlari teng ekanliklari xattoki diniy tomonlama ham ularning ajratilmasligini yozadi. Qur’oni karim bayon qiladi. Agarda Qur’oni karimga murojaat qilsangiz ko‘rasizki, ikki-uchta xususiy hukmlardan tashqari barcha ishda ayol-u erkakka bir xil xitob qilingan. Ya’ni diniy hukmlarni bayon qilib ayol-u erkak farqini ajratmaydi, balki hammani «ayuhallazin» va «ayuhan-nos» xitobi ostida birlashtiradi.[3. – B.125] Bu farqlar diniy tomonlama ajratilmas ekan nega ilm tomonlama ajratilsin? Degan fikrlarni ilgari surgan.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak har bir qiz va o‘g‘il yangi hayotga qadam bosishidan oldin bu kitobni o‘qib tahlil qilishini maslahat berardim. Bu kitobda oilani qanday qurish, ayol va erkakning majburiyatlari, farzand tarbiyasida nimalarga e’tibor berilishi oila qurishdagi dastlabki qadamlarni qanday qo‘yish borasida fikr va mulohazalar keltirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurauf Fitrat // https://uz.wikipedia.org/wiki/Abdurauf_Fitrat [Murojat qilingan sana: 03.07.2025]
- 2.Oila // [https://uz.wikipedia.org/wiki/Oila_\(asar\)](https://uz.wikipedia.org/wiki/Oila_(asar)) [Murojat qilingan sana:03.07.2025]
3. Abdurauf Fitrat. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. –T.: Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013. 144 bet.

MIRZO ULUG‘BEK HAYOTI VA ILMIY-MARIFIY MEROSINI O‘RGANISH.

Tolibjanova Gulbahor Anvarjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta’lim yo’nalishi

Omonova Zarnigor To‘rajon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti ilmiy xodimi

omonova.zarnigor.2302@gmail.com

Annontatsiya: Buyuk ajdodlarimizdan bo‘lgan yana bir siymo bu Mirzo Ulug‘bek bobomizdir. Ularning biz yoshlar uchun juda ko‘p meroslari va xazinalari qolgan. Biz buyuk bobomizni bu yil 630- yilligini keng nishonlaymiz. Bobomizni nafaqat O‘zbekiston balki butun dunyoda ulug‘laydi.

Kalit so‘zlar: trigonometriya, sferik geometriya, astranomiya, intellektual, ko‘ragon, honaqoh, personaj, madrasa.

Kirish. *Mirzo Ulug‘bek to‘liq ismi Muhammad Tarag‘ay ibn Shohrux ibn Temur Ulug‘bek Ko‘ragon bo‘lgan. U temuriylar saltanati hukmdori, davlat arbobi, buyuk astronom va matematik. Otasi Shohrux Mirzo davrida Movarounnahr hokimi va otasi vafot etgach Temuriylar davlati sultoni bo‘ladi. Mirzo Ulug‘bek sferik geometriya, astranomiya, trigonometriya bilan bog‘liq matematikani yaxshi bilganligi, qiziqishi va intellektual yondashuvi bilan boshqalardan ajralib turgan. U nafaqat o‘z tilini balki boshqa tillarni ham yaxshi bilgan bularga: arab, fors, turkiy, mo‘g‘ul, xitoy tillari kiradi. Ulug‘bek hokim va hukmdor bo‘lganida temuriylar davlati bu davrda o‘z cho‘qqisiga chiqdi.*

U 1424-1429 yillarda Samarqandda Ulug‘bek rasadxonasini qurdiradi. Rasadxona juda qulay va e’tibor bilan qurilgan edi. Balandligi 31 metr bo‘lgan. Olimlar nazarida bu rasadxona butun dunyodagi eng yirik rasadxona bo‘lgan. Mirzo Ulug‘bek keyinchalik olimlar tomonidan buyuk astronom sifatida tan olingan [1].

Ulug‘bek Buxoroda o‘z madrasasini qurdirgan. U madrasa va rasadxonalar qurdirib, o‘sha shaharlarda madaniy ilm markazlariga aylantirdi. Yoshligida Ulug‘bek fan va san’atga ayniqsa, matematika va astronomiyaga qiziqqan. Uning dunyoqarashi kengayishiga otasi bilan bobosi to‘plagan kutubxona edi. U kutubxonada turli xil kashfiyotlarni o‘rganib birinchilardan bo‘lib samoni o‘rgandi. U aqlli kuchli va o‘tkir zehni bo‘lagani uchun ham erta taxtni egallagan. Ulug‘bek harbiy yurishlardan ko‘ra ko‘proq ilm-fanga qiziqardi. Juda ko‘p yillar saltanatni boshqarib, madrasa, honaqqoh, masjidlar qurilishiga bosh-qosh bo‘lgan. Eng kattasi hozirgacha butun dunyo unga qiziqish bilan o‘rganadigan o‘zi qurdirgan va izlanishlar olib borgan rasadxonasidir. Bu rasadxona haqida muhtaram prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev shunday takidlagan edilar: "Ulug‘bek o‘z rasadxonasida 1018 yulduzning joylashuvini va astronomik yil uzunligini 365 kun 6 soat 10 daqiqa 8 soniya aniqlashga muvaffaq bo‘lgan. Bir so‘z bilan aytganda Ulug‘bek davlat rivoji, tarix va ilm-ma’rifat yuksalishi uchun o‘z hissasini qo‘shgan. U bunday bilimlarga erishish uchun ustozlarning o‘rni beqiyos"[2].

Ulug‘bek siymosi yaratilgandan boshlab unga bag‘ishlab juda ko‘p asarlar yozishgan shulardan biri: Odil Yoqubovning „Ulug‘bek xazinasini“ kitobi alohida ajralib turadi. Uning asosiy xazinasini madrasa va rasadxonasi, g‘azal va asarlaridir. Mirzo Ulug‘bek jahon aro faxrlanishga loyiq bobomizdir. Munajjimlar bashorat qilganidek, Ulug‘bek davrida saltanat yanada ravnaq topdi. Shaharda hunarmandlik, me’morlik, adabiyot, ilm-fan yuksaldi, savdo-sotiq taraqqiy etdi. Eng muhimi, rasadxonasi qurib bo‘lingandan so‘ng oldiga 200 nafardan ortiq olimlarni to‘plagan. "Ziji jadidi Ko‘ragoniy", "Risolai Ulug‘bek", "To‘rt ulus tarixi" kabi buyuk asarlari bo‘lgan. Bir so‘z bilan aytganda, Ulug‘bek - jahon ilm-fanida o‘z o‘rni va o‘z nomiga ega bo‘lgan buyuk alloma hisoblanadi. Mustaqillik yillarida Mirzo Ulug‘bek ilmiy merosini o‘rganish, buyuk olim, madaniyat homiysiga ehtirom ko‘rsatish davlat siyosati darajasiga ko‘tariladi. 1994-yil — Prezidentning 1994-yil 19-mart kungi Farmoni bilan, O‘zbekiston Respublikasida Mirzo Ulug‘bek yili deb e’lon qilingan edi. Poytaxtimiz Toshkent shahrida, keyinroq Samarqandda, qolaversa, Litva davlatida Mirzo Ulug‘bek haykallari o‘rnatilgan[4]. 1995-yilning 15-oktyabrida Samarqandda o‘tgan Mirzo Ulug‘bek tavalludining 600 yillik yubileyi tantanalarida Birinchi Prezident "Har bir millat ham Ulug‘bekday farzandini tarbiya etgani uchun g‘ururlanishi tabiiy holdir. Chunki bunday insonlar faqat o‘z xalqiga emas, balki umumbashariy sivilizatsiya uchun xizmat qiladi va jahonning e’tiborini qozonadi" deya ta’kidlagan. Bugungi — Yangi O‘zbekistonda ham davom etmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2024-yil 12-sentyabrda imzolangan "Buyuk qomusiy olim va mashhur

davlat arbobi Mirzo Ulug‘bek tavalludining 630 yilligini keng nishonlash to‘g‘risida"gi qaror fikrimizga yaqqol dalil bo‘la oladi[3]. Farmonning kirish so‘zida aytilganidek, "Buyuk ajdodimiz asarlarining milliy va umuminsoniy mazmun-mohiyatini, ularning yosh avlod intellektual va ma’naviy salohiyatini oshirish va shu asosida Yangi O‘zbekistonning munosib bunyodkori etib tarbiyalash borasidagi beqiyos o‘rni va ahamiyati bor". Bunday fikrlar Mirzo Ulug‘bekning qanday inson bo‘lganligi ularni qilgan ishalari taqsiqga loyiqqligini bilib olsak ham bo‘ladi. Ulug‘bek o‘z ilmiy faoliyati bilan saltanatni ham teng olib borolmaganligi sababli uni suiqasd tufayli qasddan o‘ldirishadi.

Xulosa. Mirzo Ulug‘bekning bizga qoldirilgan meroslarini va bilimlarini asrab avaylashimiz kerak. Biz bu insoni faxr bilan eslamog‘imiz lozim. Biz yosh avlod uning asarlari orqali shunday buyuk inson yashab o‘tganini bilishimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ahmedov Bo'riboy.O'zbekiston tarixi manbalari. T.: "O'qituvchi".1991.
2. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Toshkent."O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2005.
3. Ahmedov Bo'riboy .Amir Temur va Ulug'bek zamondoshlari xotirasida.T.: "O'qituvchi" 1996.
4. Sadridin Salim Buxoriy. Tabarruk ziyoratgohlar.T.: "Yozuvchi"1993.

YOSHLARNI MANAVIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHGA TASIR

ETUVCHI MARIFIY QADRYATLAR

B. B. Ibraximov

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti

A. M. Yusubjanova

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: *Axloqiy tarbiya, milliy qadryatlar, va ularning hayotimizda tutgan orni, talimiy axloqiy yonalishlar, ularning mazmun mohiyatini yosh avlodga singdirish, madaniy munosabatlarni rivojlantirish shaxs sifatidagi nuqtai nazarini qaror toptirish yonalishlari belgilab berilgan.*

Kalit so‘zlar: *talim, tarbiya, axloq, odob, qadryatlar, talimiy axloqiy yonalishlar tatqiqotlar, oliy talim muassasalarida madaniy munosabatlar, tarix zarchashmalari*

Bugungi globallashuv jarayonida dunyoning har qarich yerida inson ongi va tafakkuri uchun jiddiy kurash ketayotgani ayni haqiqatdir. Birda yovuz, birda madaniy korinshdagi bu kurash har birimizdan atrofga teran nazar tashlash jahonda kechayotgan turfa jarayonlarni aql va tafakkur bilan sarhisob etishga undaydi.

Davlatimiz rahbarining jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bolsa uning joni, ruhi ma’naviyatdir degan sozlari mohiyatidagi uygonish nafasi Hazrat Navoiy davatlariga mohiyatan uygun bolib, uchunchi renessans poydevorini yaratishga azm u shijoat bilan kirishgan xalqimiz

uchun juda tarbiya ,yaxshi xulq aql-idrok,bilim ,manaviy naqadar tengsiz,qudratva ruhiy manba ekanligini yana bir bor anglatadi.

Demak,yuksak manaviyat bilan jamiyat hayotining tanasi bolgan iqtisodiyot vujudiga jon,ruh kiradi, unga tiriklik,tengsiz yaratuvchi qudrat baxsh etadi.Negaki manaviyat va ma’rifat barcha zamonlarda tengsiz qudrat,baxt-saodat,tinchlik ,bunyidkorlik,hamjihatlik mezon ruhiy poklanish va qalbni yuksaltiruvchi ne’mat bolib kelgan. Chunki u millatni, xalqni, demakki insonlarni yuksak fazilatlar, kamolatga yollovchi axloqiy mezonlar asosida yashashga,xudbinlik,gaflet asiriga aylanmay hamisha yaxshilik yolida bedor bolishga, bu olamni obod qilishga gozallikka burkashga chorlagan.

Endilikda, “Manaviy –marifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlarini togrisidagi”qarorda takidlanganidek xalqimiz ayniqsa yoshlarni jaholat soyasidan asrash,tinimsiz ,chiraniy yotgan manaviy tahdidlardan himoya qilish uchun tashkiliy amaliy va ilmiy tatqiqot ishlarini yangi talablar asosida yolga qoyish va bu yonalishda davlat tashkilotlari fuqorolik jamyati institutlari,ommaviy axborot vositlari hamda xususiy sektorning ijtimoiy hamkorligini mustahkamlash borasidagi ishlarni yangi bosqichga ko’taradi.

Mavjud muomolarni hal etish yoshlar manaviyatini yuksaltirishda manaviy marifiy ishlarning samarasini va tasirchanligini oshirish kolami va miqyosini yanada kengaytirish mamlakat aholisi avvola ,yoshlar qalbida vatanimizda amalga oshirilayotgan islohatlarga daxldorlik hissini kuchaytirish sohadagi ishlarni muofiqlashtirish boyicha yagona tizim yaratish yoshlarning manaviy axloqiy kompetentligini oshirish, rivojlantirishni talab etadi.

Bu borada nafaqat respublikamiz,balki jahon talim tizimida yoshlarnig manaviy axloqiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi raqobatbardosh kadrlar tayyorlash mexanizmi rivojlanishning amaliy pedogigik tizimi oqitish modellari texnolog taraqqiyot goyalari bilan uygunlashtirilgan interfaol dasturlar talim tizimi yolga qoyilyabdi.

Jahon oliy talim tizimidagi yoshlarni kasbiy ijtimoiylashtirish, manaviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish, ijtimoiylashtirish manaviy axloqiy kompetentligini rivojlantirish,ijtimoiy faolliigi va tashabbuskorligini tarbiyalash metodikasini takomillashtirish bo’yicha ilmiy-tatqiqotlar olib borilmoqda[1].

ILMIY TAHLIL; Manaviy –axloqiy tarbiya jarayonini rivojlantirish borasida milliy qadryatlardan foydalanish yollari va milliy tarbiya asoslari,oliy talim tizimida manaviy –axloqiy tarbiyani shakllantirishning pedagogik asoslari oliy ta’lim tizimida ma’naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish hamda bolajak mutaxasislarning manaviy –kasbiy tayyorgarligi muammosi,ayniqsa talim muammosalarida tarbiyaviy ishlar tizimini samarali tashkil etish masalalari boyicha juda ham kop ishlar amalga oshirilayabdi.

Talaba-yoshlarni manaviy madaniyatini shakllantirishga doir shakl va metodlar tizimi manaviy-axloqiy qadriyatlari sharhlab organish metodikikasi taraqqiyotida juda muhim.

Shunisi e’tiborliki, manaviy-axloqiy tarbiya yonalishlarini talim bosqichlarni boyicha tasniflash mustaqillik davridagi pedagogik tadqiqotlarning yetakchi xususiyatidir.

O‘ZARO FIKR ALMASHISH; Tahlillar asosida yoshlarning ijtimoiy-iqtisodiy faolligi va tashabbuskorligini rivijlantirishda manaviy-axloqiy fazilatlar, manaviy faoliyat kabi komponentlarni o‘z ichiga olishi aniqlandi.

XULOSA: bugun yurtimizda tinchlik va barqarorlik hukm surayotganligiga qaramay, bunday buyon ham mustaqillik asrab-avaylash, himoya qilish va mustahkamlash ustivor maqsad bolib qolaveradi.

O‘zbekiston yoshlari ham ana shu oliy nematlardan bahramand bolayotgani bilan bogliq bolsa ikkinchidan mustaqillik yillarida ana shu muqaddas qadryat va milliy ananalarga tayangan holda yashash huquqini ham beradi. Uni saqlab qolish uchun mustaqillikni asrab avaylash kerak boladi[2].

Malumki, mustaqillikgacha milliy ozlikni anglashga bolgan tabiiy intilish johilona inkor etila boshlangan edi.

Bugun yoshlar oz milliy tarixini organmoqda. Ona tili, madaniyat urf-odat va ananalarining qayta tiklanib borayotgan ularni ozligini anglashga shart-sharoitlarni yaratib berayotgani ham shunchaki milliy-manaviy qadryatlarni organib qolayotgani yoq.

Bu ilmiy maqoladan korish mumkinki milliy qadryatlar bugungi yoshlar tarbiyasi uchun juda muhim bolib ulaning hayotida tarbiya eng asosiysi bolsa talim, milliy qadryatlar ,tarixni organish juda muhim va kelajak avlod uchun asos va tayanch boluvchi asosiy omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A.”BIZ kelajagimizni oz qolimiz bilan quramiz.7 jild 1999
2. Karimov.I.A”Vatanimiz va xalqimizga sadoqat bilan xizmat qilish-oliy saodatdir” 2007
3. Milliy istiqlol goyasi:asosiy tushuncha va tamoyillar 2019

QATAG‘ONLIK DAVRIDA HUKUMAT TOMONIDAN AYBSIZ ZULM KO‘RGAN OILALAR VA ULARNING TAQDIRI

Abdujabborov Mirzoxit Abdug‘affor o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti stajyor-o‘qituvchisi

E-Mail: mirzokhid5500@gmail.com

Tel: (88) 651 80 80

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O‘zbekistonda XX asrning 1930-1950-yillarida sovetlar tomonidan olib borilgan qatag‘onlik haqida so‘z boradi. Bu davrda amalga oshirilgan qatag‘onlik milliy vatanparvar kadrlarning sho‘rolar tomonidan ayovsiz yo‘q qilinishi bilan ajralib turadi. Ayniqsa bu siyosat yurtimizda qanchadan-qancha oilalarning jabr-zulm ko‘rganini maqolani o‘qish davomida guvohi bo‘lishimiz mumkin.*

Kalit so‘zlar: *Oilalar taqdiri, mustabid tuzum, tarixiy haqiqat, ruslashtirish, dinsizlashtirish, tilsizlashtirish.*

Аннотация: *В статье рассматриваются репрессии, проводимые Советами в Узбекистане в 1930-1950-х годах XX века. Репрессии, проводимые в этот период, характеризуются беспощадным уничтожением национально-патриотических кадров Советами. В частности, в ходе прочтения статьи мы можем стать свидетелями того, сколько семей пострадало от этой политики в нашей стране.*

Ключевые слова: *Судьба семей, авторитарный режим, историческая правда, русификация, десегрегация, деленгвадж.*

Abstract: *This article discusses the repression carried out by the Soviets in Uzbekistan in the 1930s-1950s of the 20th century. The repression carried out during this period is characterized by the ruthless destruction of national patriotic cadres by the Soviets. In particular, we can witness how many families suffered from this policy in our country during the course of reading the article.*

Keywords: *The fate of families, authoritarian regime, historical truth, Russification, desegregation, delanguage.*

Ma’lumki, mustabid tuzum davrida minglab begunoh vatandoshlarimiz va oilalar umri xazon bo‘lgan. 1937-1953-yillarda O‘zbekistonda 100 ming odam qatag‘onga uchragan. Ularning 13 ming nafari shafqatsiz otib tashlangan. Qanchadan-qancha oilalar xonavayron bo‘lib, bolalar yetim qolgan. Birgina 1937-1938-yillardagi katta qatag‘on davrida 7 mingga yaqin vatandoshimiz otilgan. Mutaxassislar fikricha, Sovet davri qatag‘onlari o‘tgan asrning 80-yillari o‘rtalarigacha davom etgan. Ba’zilarga ko‘ra, bu mexanizm yashovchan va u hamon o‘z kuchini saqlab qolgan bo‘lishi mumkin. Tarixshunos Sobir Mirvaliyev so‘zlaydi:

“Mana masalan otamni Kirovni otganlarning dumi deb, shu statya bilan qamalib ketgan. Bizning otamizga 10 yil Sibirga surgun berilgan, amakimizni otishga hukm qilingan. Yig‘lab yuborgim keladi, chunki o‘zingiz tasavvur qiling, bitta mushtipar onaning etagida 6 ta bola qolgan. Eng kichkinasi 3 oylik, kattasi 12-13 yashar.” “Birov bir burda non bergandir, birov oyog‘iga eski tufligini bergandir. Oltita jonning hammasi o‘lib ketdi. Onamiz ham, otamiz ham o‘tib ketdi. Biz endi xayriyat mana istiqloqlor davriga kelib, shularni otganlarni, hukm qilganlarning ustidan istiqloqlor tufayli biz boshqa hukm chiqardik, prezidentning farmonini,” - deydi tarixshunos Mirvaliyev. O‘zbekistonda qatag‘onlik davri bir necha bosqichlarda davom etgan bo‘lsa, har bir bosqichda ko‘plab ziyolilar yo qamalishgan, yoki oilalari bilan birga surgun etilgan va yoxud qatl etilgan. 1938-yili bir kunda o‘nlab ziyolilar otib tashlanganini aytarkan, men o‘zbek xalqining mustamlakachilik davridagi tarixini hasratli tarix deb atagim keladi, deydi olim Naim Karimov.

“Mening to‘liq bo‘lmagan ro‘yxatimda otib tashlanganlarning orasida Cho‘lpon, Abdulla Qodiriy, Fitrat, Otajon Hoshim, Ziyosaid, katta tilshunos o‘zbek olimi G‘ozolim Yunusov, Mo‘min Usmonov, Muhammad Hasanov, Qosim Sorokin, Ziya Gimadinov degan o‘nlab kishilar bor. Bular hammasi o‘zbek adabiyotining, o‘zbek madaniyatining yirik namoyandalari bo‘lgan.” Ularning birortasining ustidan sud jarayoni bo‘lmagan. Besh minutning ichida u so‘roq qilingan, so‘roq‘iga bergan javoblari asosida uni xalq dushmani ekanligi isbot qilingan. Sho‘ro hukumati har qanaqa demokratiya normalarini yig‘ishtirib qo‘yib, O‘rta Osiyoda, xususan O‘zbekistonda olib borgan siyosatida nihoyatda vahshiy bir tuzumni yaratgan davlat sifatida ish ko‘rganligini va o‘zbek xalqining eng ilg‘or ziyolilarini qirib tashlaganligini aytmogchiman,” - deydi Naim Karimov. Mutaxassislariga ko‘ra, Sovet hukumati tomonidan mamlakatda ruslashtirish, dinsizlashtirish, tilsizlashtirish siyosati amalga oshirila borilar ekan, bu siyosatga qarshi bosh ko‘targanlar qattiq jazolangan. Tarixshunos Sobir Mirvaliyev:

“Bir to‘da ziyolilar, yozuvchilar hammasiga bir xilda “61”, “61a”, “62” qo‘yilgan. Ya‘ni “inqilobga qarshi, sovetga qarshi, kommunistik mafkuraga qarshi degan g‘oyalarni tashiydi” deb qamayvergan. Lekin mana endi o‘shalarning bergan tergovlarini olib qaraydigan bo‘lsangiz, mana Maqsud Shayxzoda 7 ta papkadan iborat. Shu Ozarbayjon xalqining vakili-ku, o‘zbek shoiriman deb shu yerda yashab, shu yerda ijod qilgan. 25 yilga qamalgan shu. Bitta aybi, “oktyabr revolyutsiyasini inqilob, partiyani firqa degan.” “O‘zimizning turkiy tilda yoki bo‘lmasa arab tilida aytilganligi uchun Maqsud Shayxzodaga millatchi aybi qo‘yilgan. She‘rlaridan ham shunga o‘xshagan narsalar topilgan-da, shularni ro‘kach qilib 25 yilga Toshkent viloyat sudi hukm ijro etgan. Undan keyin yana 5 yil qo‘shgan, demak 30 yil,” - deydi tarixchi.

Hozirgi ma‘lumotlarga ko‘ra, Stalin davri va undan keyingi yillarda O‘zbekistonda 100 mingdan ortiq odam qatl etilgan, yoki hibsga qilingan. O‘zbekiston Xalq shoiri Shukrullo eslaydi:

“Meni qamaganining sababi, sen millatchisan, millatchiligidim nima? Millatchi Usmon Nosir, Abdulla Qodiriyni maqtagansan. Endi men bilan bitta to‘dada sud qilinganlar: Hamid Sulaymon, professor, olim, Alimuhammedov. Ularni qamashiga sabab bo‘lganki, Pushkinni o‘tgan vaqtda sening xayolingga bosqinchi Bobur kelgan. Ha, sen demak bizning hayotdan norozisan. Pyotr I ni otgan vaqtingda sening ko‘z oldingga bosqinchi Temur kelgan. Ha, sen o‘sha davrlarni qo‘msayapsanmi? Demak, Sovet hayotiga qarshisan, deb ularni olib kelgan.”

“Umuman Sovet hukumati odamlarni, ziyolilarni qamash uchun hech sabab kerak bo‘lmagan. Xohlagan bahonasini topgan. Shuning uchun men, Hamid Sulaymon, Alimuhammedov Abdurahmon, Mirzakalon, Shuhrat hammamiz 8 kishi bir to‘da bo‘lib 25 yildan olganmiz”, - deb eslaydi O‘zbekiston Xalq shoiri Shukrullo. Asr ibtidosida boshlangan qatag‘on siyosati to 1980-yillar o‘rtalarigacha davom etganini aytishadi tarixshunoslar:

“1970-yillardan boshlab Sovet mexanizmining qatag‘onlarida boshqacha holat, ya’ni o‘zlariga yoqmagan siyosiy rahbarlarni ular avtomobil falokatlarini uyushtirib yo‘qotish holatlariga o‘tildi. Yoki masalan O‘zbekistonda XX asr 80-yillarining o‘rtalarida va oxirlarida yuz bergan “paxta ishi”ni eslaylik. Ha bu ham qatag‘on edi. Bu o‘sha Sovet rejimining mexanizmidan kelib chiqadi. Mana shu mexanizm 1991-yilda SSSR tarqalgandan keyin ma’lum ma’noda yo‘qoldi, deyishimiz mumkin. Lekin bu mexanizmning yashovchanlik xususiyati bor. Bu mexanizm qaysidir jarayonlarda davom etayotgan bo‘lishi ham mumkin. Mana bu narsa eng yomon”. Tarixchi mutaxassislar fikricha, Sovet hokimiyatidek qudratli va ulkan davlatning parokandalikka uchrashining asosiy sababi, uning boshdanoq zulm va qatag‘onlar asosiga qurilganidir. Tarixshunos Sirojiddin Ahmad:

“Sho‘rolar hukumatining, zolim hukumatning parokanda bo‘lishini, oxir-oqibatda o‘z-o‘zidan yemirilib tarqalib ketishini 20-yillarning oxiri 30-yillarda qatag‘onga uchragan Munavvarqori Abdurashidxonov, Ubaydulla Asadullaxo‘jayev, Salimxon Tillaxonov singari siymolarimiz o‘sha davrning o‘zidayoq tegishli bahoni berishgan edi.”

“Mana, oradan 70 yil o‘tar-o‘tmas ularning fikri 100 foiz amalga oshdi. Sho‘rolar hukumati o‘z-o‘zidan ichidan kemirilib tarqalib ketdi. Ular sitam bilan, zulm bilan ushlab turgan, barpo etgan davlat parchalandi. Chunki zulm asosiga qurilgan har qanday davlat doimo qachonlardir o‘z-o‘zidan barham topadi. Bu – tarixiy haqiqat,” - deydi tarixshunos Sirojiddin Ahmad[1].

Sovet tuzumining qatag‘on siyosati millat sha’nini, tarixi va o‘zligini, din-diyonatini toptashga qaratilgan, yurt ziyolilarini, faollarini yuzaga chiqarmaslikka, ularning millat ravnaqi yo‘lidagi harakatlarini yo‘q qilishga “bel bog‘lagan” dahshatli davr edi. Afsuski, qatag‘on davri millatimiz boshiga ko‘pgina kulfatlarni yog‘dirdi, minglab iste’dodlarning, ziyolilarning boshiga yetdi. Yaqin o‘tmishimizning bu qora sahifalari katta izzat va ayanch bilan yodga olinadi. Zotan,

ma'lumotlarga ko'ra, 1937-1953-yillarda O'zbekistonda 100 ming odam qatag'onga uchragan. Ularning 13 ming nafari otib tashlangan. Ularning bari iste'dodli oilalarning farzandlari, millat fidoyilari, jonkuyarlari edi. Ular orasida qanchadan-qancha yoshlar bor edi[2].

Qatag'onlik siyosati davrida kollektivlashtirish va oilaviy ularni sovuq o'lkalarga surgun qilish bo'yicha markaziy hukumat tomonidan buyruq chiqdi. Kollektivlashtirish bilan bir qatorda, mulkchilikdan voz kechish, kulaklarni sinf sifatida yo'q qilish kompaniyasi boshlandi. Bu baho bo'yicha maxfiy ko'rsatma qabul qilindi, unga ko'ra barcha kulaklar (kulaklar tushungan, aniq belgilanmagan) uch toifaga bo'lingan: sovetlarga qarshi harakatlar ishtirokchilari; qo'shnilariga ta'sir ko'rsatgan boy mulkdorlar; boshqa hamma. Birinchilari hibsga olinib, OGPUga topshirilishi kerak edi; ikkinchisi - Ural, Qozog'iston, Sibirning chekka hududlariga, oilalari bilan birga ko'chirish; boshqalar - o'sha hududdagi kambag'al erlarga ko'chish. Kulaklarning erlari, mulki, pul jamg'armalari musodara qilindi. Vaziyatning fojiali holati, barcha toifalar uchun har bir mintaqa uchun aniq maqsadlar belgilab qo'yilgani, badavlat dehqonlarning haqiqiy sonidan oshib ketishi bilan yanada og'irlashdi. “Dushmanlarning sheriklari-dunyoni yeyuvchilar” deb nomlangan podkulachniki ham bor edi (“eng yirtilgan xo'jalik podkulachnikiga yozilishi mumkin edi”, A.I.Soljenitsin guvohlik beradi). Tarixchilarning fikricha, kollektivlashtirish arafasida farovon fermer xo'jaliklari taxminan 3% ni tashkil qilgan; ayrim hududlarda yakka tartibdagi fermer xo'jaliklarining 10-15 foizigacha egalik qilinmagan. Hibsga olishlar, qatl etish, chekka hududlarga ko'chirish - mulkni yo'q qilish paytida repressiv vositalarning butun majmuasi ishlatilgan, bu kamida 1 million uy xo'jaligiga ta'sir qilgan (oilalarning o'rtacha soni 7-8 kishi). Bunga ommaviy tartibsizliklar, qoramollarning so'yilishi, yashirin va ochiq qarshilik ko'rsatildi. Davlat vaqtincha chekinishga majbur bo'ldi: Stalinning “Muvaffaqiyat bilan bosh aylanishi” (1930-yil bahor) maqolasida zo'ravonlik va majburlash ayblangan[3]. Sovetlarning kollektivlashtirish siyosati va amaliyoti o'zbek milliy qishloqlari aholisi va oilalari, dehqonlar ommasi onggi, qalbiga sig'maydigan, mahalliy sharoitga, dehqonlar hayotiga mutlaqo singmaydigan tadbir edi. Shu bois dehqonlar ommasi ana shu tadbirni qabul qilmadilar. Unga qarshi beayov qarshilik ko'rsatdilar, norozilik bildirdilar, inqilobiy junbushga keldilar. Zo'rlik va zo'ravonlik bilan o'tkazilgan kollektivlashtirish natijasida bir din, bir iymon, bir islom vakillari orasida beboshliklar, kuchli noroziliklar, isyonlar boshlanib ketgan.

XX asrning 20-yillar oxiri 30-yillar boshlarida zo'ravonlik, qo'pollik, qo'rqitish, ma'muriy ta'qib-tazyiq qo'llash va hatto qurolli kuch ishlatish orqali joylarda o'tkazilgan kollektivlashtirish manzarasi respublika partiya, davlat, hukumat rahbariyatiga ham ma'lum edi. Bu kabi holatlarga barham berish choralari ko'rishga urinilgan edi. Buni Respublika, davlat, hukumat rahbariyatining barcha okrug ijroqo'mlari, tuman ijroqo'mlari va qishloq sovetlariga yo'llagan

“Kollektivlashtirishdagi yo‘l qo‘yilgan nuqsonlarni tuzatish to‘g‘risida”gi ko‘rsatmasidan ham bilish mumkin. Dehqonlar ommaviy va ixtiyoriy tarzda kolxozlarga kirmaganlar. Aksincha, ular kuchli va keskin qarshilik ko‘rsatganlar, ular zo‘ravonlik bilan, o‘ta ma‘muriyatchilik, buyruqvozlik bilan olib borilgan kolxozlashtirishga va shu bilan bog‘liq “quloq”qa tortish, surgun qilishga qarshi g‘alayonlar, noroziliklar, qo‘zg‘olonlar bilan javob berganlar. Kollektivlashtirish O‘rta Osiyodagi minglab dehqon oilalari uchun fojia bo‘lgan[4]. Ushbu to‘plamda keltirilgan faktlarga ko‘ra, Sho‘ro davlati minglab oilalarni o‘z vatanidan judo etib, boshqa o‘lkalarga ko‘chiribgina qolmasdan, ularning har bir nafas olishini nazorat ham etib turgan. NKVD Sho‘ro davlatidan norozi bo‘lgan kishilarni jazolabgina qolmay, balki boshqa joylarga surgun qilgan. Uning tushunishicha, olis yurtlarga ko‘chirib yuborilgan, inson zoti chidashi mumkin bo‘lmagan sharoitda yashagan kishilarning o‘z taqtsirlaridan zorlanishi, ularni shu ahvolga solgan davlatdan norozi bo‘lishi ular qonidagi “bosmachilik”-ning oqibati edi. Shunday tasavvurga ega bo‘lgan NKVD xodimlari qanchadan-qancha vatandoshlarimizga kurakda turmaydigan ayblarni qo‘yib, ularni otib tashlaganlar va ikkinchi marta — bir “surgungoh”dan ikkinchi “surgungoh”ga badarg‘a etganlar. Tarix bunday adolatsizlikni, surbetlikni ko‘rmagan. Mustabid sho‘ro tuzumining g‘ayriinsoniy mohiyati xuddi shu narsada ayniqsa yorqin ko‘rinadi[5].

Xulosa qilib aytganimizdek inson o‘tmishda erishilgan yutuqlardan foydalanib, yo‘l qo‘yilgan kamchiliklardan xulosa chiqarib yashaydi. Sho‘rolar davrida xalqimiz og‘ir kunlarni boshidan kechirdi. Xususan, O‘zbekistonning 1937-1938 yillardagi tarixi og‘ir fojialarga to‘la bo‘ldi. Bu yillarda sobiq ittifoqning barcha joylarida bo‘lganidek, O‘zbekistonda ham siyosiy qatag‘onlar avj olib, ko‘plab yurtdoshlarimiz va ularning oila-a‘zolari nohaqdan jazoga tortildi. Eng ayanchlisi, mustabid tuzum, hukmron mafkura bois qatag‘on qurbonlarining nomi uzoq vaqt davomida qoralandi, ularning oila a‘zolariga nisbatan ham malomat toshlari otildi. Faqat mustaqillik yillaridagina respublikamizda adolat qaror topib, nohaqdan qatag‘on qilingan yurtdoshlarimizni nomma-nom aniqlash, xotiralarini abadiylashtirish borasida xayrli ishlar amalga oshirila boshlandi.

Xulosa qilib aytganda qatag‘on yillari surgun qilingan o‘zbek oilalarining taqdiri milliy tariximizdagi eng achinarli sahifalardan biridir. Ularning boshidan kechirgan azob-uqubatlari, oilaviy aloqalarning uzilishi, o‘tmishga bo‘lgan sog‘inch va umidsizlik – bularning barchasi xalqimizning matonati, sabr-toqati va jonbozligini yaqqol namoyish etadi.

Surgun qilingan oilalar uzoq yillar davomida og‘ir sharoitda yashab, milliy qadriyatlarini asrab-avaylab, kelajak avlodlarga yetkazishga harakat qildi. Bugungi tinch va erkin hayotimiz ularning qurbonligi evaziga bunyod bo‘ldi. Shu bois, qatag‘on va surgun tarixini yodda tutish, avlodlarga yetkazish, tarixiy adolatni tiklash – barchamizning muqaddas burchimizdir.

Biz bu fojiali davrdan saboq olib, inson huquqlari, erkinlik va adolat qadriyatlarini yanada mustahkamlashimiz, bunday tarixiy xatolar takrorlanmasligi uchun harakat qilishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. <https://www.amerikaovozi.com/a/a-36-2006-11-19-voa2-93344594/795550.html>
2. https://uza.uz/oz/posts/qatagon-davrida-aybsiz-aybdor-bolgan-ozbek-yoshlari-ularning-aybi-vatanparvarligi-yoxud-istedodimidi_5194033.
3. <https://muegn.ru/uz/literatura/kollektivizaciya-i-ee-itogi-tablica-sploshnaya-kollektivizaciya-selskogo-hozyaistva-celi-sushchnost-re.html>
4. Р.Шамсутдинов. Коллективлаштириш қурбонлари ҳақида янги маълумотлар // Ватанимиз ўтмишидан. – “ANDIJON NASHRIYOT-”, 2007. – Б. 17
5. Н.Каримов. Сургун. Биринчи китоб - Т.: Шарқ, 2000. 91-92 бет.

QATAG‘ON YILLARI SURGUN QILINGAN O‘ZBEK OILALARI HAYOTI

Abdujabborov Mirzoxit Abdug‘affor o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti stajyor-o‘qituvchisi

E-Mail: mirzokhid5500@gmail.com

Tel: (88) 651 80 80

Annotatsiya: Ushbu maqola 1930–1950-yillarda O‘zbekistonda yuz bergan siyosiy qatag‘onlar va ularning oqibatida surgun qilingan o‘zbek oilalarining hayoti haqida hikoya qiladi. Maqolada qatag‘on siyosatining asosiy sabablari, surgun jarayonining og‘irliklari, oilalarning ajralishi va ularning yashash sharoitlari yoritiladi. Shuningdek, bu davrda oilalarning bir-biridan uzoqlashishi, ruhiy azoblari hamda bugungi kunda o‘tmishdan qolgan izlar va uning zamonaviy jamiyatdagi ahamiyati haqida so‘z boradi. Maqola tarixiy manbalar va shaxsiy xotiralarga tayangan holda yozilgan bo‘lib, qatag‘onning insoniy va ijtimoiy oqibatlarini chuqur tahlil qiladi.

Kalit so‘zlar: “Xalq dushmani”, “surgun bo‘lgan oilalar”, “quloq”, “aksilinqilobchi”, “kollektivlashtirish”, “siyosiy ishonchsizlar”.

Аннотация: В статье рассказывается о политических репрессиях, имевших место в Узбекистане в 1930-1950-х годах, и жизни узбекских семей, которые были сосланы в результате этого. В статье рассматриваются основные причины политики репрессий, тяготы процесса ссылки, разлучение семей и условия их жизни. В ней также обсуждается отчуждение семей друг от друга в этот период, их душевные страдания, а также следы прошлого, которые остаются сегодня и их значение в современном обществе. Статья

написана на основе исторических источников и личных воспоминаний и дает глубокий анализ человеческих и социальных последствий репрессий.

Ключевые слова: «Враг народа», «сосланные семьи», «ухо», «контрреволюционный», «коллективизация», «политически неблагонадежный».

Abstract: This article tells about the political repressions that took place in Uzbekistan in the 1930s-1950s and the lives of Uzbek families who were exiled as a result. The article covers the main reasons for the policy of repression, the hardships of the exile process, the separation of families and their living conditions. It also discusses the estrangement of families from each other during this period, their mental suffering, and the traces of the past that remain today and its significance in modern society. The article is written based on historical sources and personal memories and provides an in-depth analysis of the human and social consequences of repression.

Keywords: “Enemy of the people”, “exiled families”, “ear”, “counter-revolutionary”, “collectivization”, “politically unreliable”.

XX asrning birinchi yarmi – ayniqsa 1930–1950-yillar – O‘zbekiston xalqi tarixida eng og‘ir, fojiali davrlardan biri bo‘lib qolgan. Bu yillarda sovet totalitar tuzumi tomonidan yuritilgan siyosiy repressiyalar natijasida minglab begunoh insonlar “xalq dushmani”, “quloq”, “aksilinqilobchi” degan yolg‘on ayblovlar bilan qamoqqa olinib, qatl etildi yoki Sibir, Qozog‘iston, Ural va boshqa olis, sovuq mintaqalarga surgun qilindi. Qatag‘onlar nafaqat siyosiy arboblardan yoki ziyolilarni, balki butun oilalarni, hatto ayollar va bolalarni ham ayamasdan, aybsiz jazo mexanizmlarining qurboniga aylantirdi. Qatag‘on siyosati davomida O‘zbekistondan surgun qilingan oilalar soni minglab bo‘lib, ularning aksariyati o‘z vatani, mulki, hatto oilaviy birligi yo‘qotilgan holda, og‘ir sharoitlarda yashashga majbur bo‘lgan. Surgun qilingan o‘zbek oilalari qahraton sovuq, ochlik, tibbiy xizmatning yo‘qligi va og‘ir mehnat sharoitida yashadi. Bolalar maktabsiz, ota-onalar ish va yashash joylaridan mahrum holda, omon qolish uchun kurashdi. Shunga qaramay, ularning sabr-toqati, irodasi va milliy ruhi so‘nib ketmadi. Mazkur maqola o‘sha davrda surgun qilingan o‘zbek oilalarining og‘ir hayot sharoitlari, boshidan kechirgan ruhiy va jismoniy azoblari, va bu fojiali davrning hozirgi avlod ongidagi o‘rni haqida hikoya qiladi. Qatag‘on siyosatining boshlanishi va asosiy sabablaridan 1930-yillarda Sovet Ittifoqida boshlangan siyosiy qatag‘onlar siyosati Markaziy Osiyoga, jumladan O‘zbekistonga ham qattiq ta’sir ko‘rsatdi. “Kollektivlashtirish”, “quloqlashtirish” va “aksilinqilobchilarga qarshi kurash” bahonasida ko‘plab dehqonlar, ziyolilar, mulkdorlar va dindorlar “xalq dushmani” sifatida ta’qib qilindi. Ularning butun oilalari surgun qilinib, mol-mulklari musodara qilindi. Surgunlar odatda kutilmaganda amalga oshirilar, kechasi yoki tong saharcha uylar qamalib, odamlar Sibir, Qozog‘iston, Ural, Tatariston kabi olis hududlarga ko‘chirilgan. Ular sovuq, noma’lum joylarga

och-nahor, hech qanday tayyorgarliksiz olib ketilgan. Ayniqsa ayollar va bolalarning boshidan kechirgan qiyinchiliklari yurakni ezadi[1]. Surgun qilingan oilalar og‘ir mehnatga jalb qilingan, ko‘pincha yog‘och kesish, kon qazish, paxta yoki g‘alla yetishtirishda ishlatilgan. Ular oddiy uy-joy, issiqlik, ovqat, tibbiy yordamdan mahrum edi. O‘lim hollari juda ko‘p bo‘lgan, ayniqsa bolalar va qariyalar orasida. Ayrim oilalar bir necha o‘n yillab vatanga qaytmagan. Ko‘p hollarda oila a‘zolari bir-biridan ajralgan. Ba‘zilar otasidan yoki onasidan, hatto farzandlaridan ayrilgan. Maktublar, xotiralar, sog‘inchga to‘la hayot ularning ruhiyatida chuqur iz qoldirgan. Surgun qilingan oilalarning farzandlari uzoq yillar davomida jamiyatda “siyosiy ishonchsizlar” deb qaraldi. Ular o‘qishga kira olmasdi, ishlashda cheklovlarga duch kelishdi[2]. Bugungi kunda esa bu tarixiy adolatsizlikni tiklash va xotira saqlash ishlari davom etmoqda. Mustaqillikdan so‘ng ko‘plab oilalar rehabilitatsiya qilindi, ularning huquqlari tiklandi. Qatag‘on yillari surgun qilingan o‘zbek oilalarining hayoti nafaqat tarixiy, balki milliy xotiraning ajralmas bir bo‘lagidir. Bu fojia oddiy odamlarning sabr-toqati, bardoshi va or-nomus bilan yashashga bo‘lgan intilishini ko‘rsatadi. Surgun yillari bizga shuni eslatadiki, tarixdagi adolatsizliklarni unutmaslik, ularni o‘rganish va keyingi avlodlarga yetkazish – bizning muqaddas burchimizdir. Bugungi tinch hayot, erkin fikr va inson huquqlari qadrlanayotgan jamiyat – o‘tmishda qurbon bo‘lgan minglab begunoh insonlarning ruhiy merosidir. Bunday tarixiy xatolar hech qachon takrorlanmasligi uchun biz har doim bu darslardan saboq olib yashashimiz lozim[3].

Sovet qatag‘on siyosatining asosiy maqsadlaridan biri — jamiyatda ishonchsizlik va qo‘rquv muhitini yaratish, milliy va oilaviy birlikni buzish edi. Shu bois, ko‘plab oilalar a‘zolari turli hududlarga alohida surgun qilindi. Masalan, otalar Qozog‘istonga, onalar Sibirga, farzandlar esa internat yoki boshqa joylarga jo‘natildi. Bu rejali ajratish orqali oilaviy bog‘lanishlar keskin zaiflashdi. Surgun qilingan oilalar o‘rtasida xat yozish juda cheklangan edi. Xatlar ko‘p holatlarda filtdan o‘tkazilib, ba‘zan umuman yetib bormas edi. Bu esa oilalarning bir-biridan xabar olishini qiyinlashtirdi. Natijada uzoq yillar davomida kimdir kimdan xabar olmas, yurakdagi sog‘inch va og‘riq ko‘payardi. Oila — insonning asosiy psixologik poydevori. Oila a‘zolarining uzoq yillik ajralishi odamlarning ruhiyatiga jiddiy zarar yetkazdi. Bolalar ota-ona mehridan mahrum bo‘lib, yetimxonalarda tarbiya topishdi, o‘smirlar himoyasiz qoldi, kattalar esa faqat yolg‘izlik va umidsizlikni boshdan kechirdi. Surgunlardan qaytgan oilalar ko‘pincha bir-birini tanimas darajada o‘zgargan bo‘lib, birgalikda yashash, bir-birini tushunish qiyinlashgan. Bundan tashqari, jamiyatdagi siyosiy stigma tufayli ko‘pchilik o‘z oilalarini yashirishga majbur bo‘ldi yoki avvalgi hayotlariga qayta integratsiya qilishda muammolarga duch keldi. Tarixiy arxivlar va qatag‘on qurbonlari oilalarining shaxsiy xotiralari, maktublari, kundaliklari oilaviy ajralish va sog‘inchning

jiddiyligi haqida so‘zlaydi. Masalan, 1937-yilda surunkali yashirin xatlarda ota-onalar farzandlariga bo‘lgan sog‘inch va umid so‘zlari aks etgan[4].

Qatag‘onlik siyosati davrida kollektivlashtirish va oilaviy ularni sovuq o‘lkalarga surgun qilish bo‘yicha markaziy hukumat tomonidan buyruq chiqdi. Kollektivlashtirish bilan bir qatorda, mulkchilikdan voz kechish, kulaklarni sinf sifatida yo‘q qilish kompaniyasi boshlandi. Bu baho bo‘yicha maxfiy ko‘rsatma qabul qilindi, unga ko‘ra barcha kulaklar (kulaklar tushungan, aniq belgilanmagan) uch toifaga bo‘lingan: sovetlarga qarshi harakatlar ishtirokchilari; qo‘shnilariga ta’sir ko‘rsatgan boy mulkdorlar; boshqa hamma. Birinchilari hibsga olinib, OGPUga topshirilishi kerak edi; ikkinchisi - Ural, Qozog‘iston, Sibirning chekka hududlariga, oilalari bilan birga ko‘chirish; boshqalar - o‘sha hududdagi kambag‘al erlarga ko‘chish. Kulaklarning erlari, mol-mulki, pul jamg‘armalari musodara qilindi. Vaziyatning fojiali holati, barcha toifalar uchun har bir mintaqa uchun aniq maqsadlar belgilab qo‘yilgani, badavlat dehqonlarning haqiqiy sonidan oshib ketishi bilan yanada og‘irlashdi. “Dushmanlarning sheriklari-dunyoni yeyuvchilar” deb nomlangan podkulachniki ham bor edi (“eng yirtilgan xo‘jalik podkulachnikiga yozilishi mumkin edi”, A.I.Soljenitsin guvohlik beradi). Tarixchilarning fikricha, kollektivlashtirish arafasida farovon fermer xo‘jaliklari taxminan 3% ni tashkil qilgan; ayrim hududlarda yakka tartibdagi fermer xo‘jaliklarining 10-15 foizigacha egalik qilinmagan. Hibsga olishlar, qatl etish, chekka hududlarga ko‘chirish - mulkni yo‘q qilish paytida repressiv vositalarning butun majmuasi ishlatilgan, bu kamida 1 million uy xo‘jaligiga ta’sir qilgan (oilalarning o‘rtacha soni 7-8 kishi). Bunga ommaviy tartibsizliklar, qoramollarning so‘yilishi, yashirin va ochiq qarshilik ko‘rsatildi[5].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi. “Siyosiy qatag‘on qurbonlari va ularning taqdiri”. Toshkent, 2020.
2. Fayzullayev, A. (2017). “Qatag‘on yillari saboqlari”. *Tarix va bugun* jurnali, №3, 45–50-betlar.
3. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси. “Repressiya qurbonlarini oqlash to‘g‘risidagi qonun”, 2001-yil, 8-iyun.
4. Azimjonov, I. (2005). “Surgun soyasida: O‘zbek ziyolilari va oilalari”. Toshkent: “Sharq” 2020
5. Н.Каримов. Сургун. Биринчи китоб - Т.: Шарқ, 2000. 91 бет.

MILLIY O‘ZLIKNI ANGLASH-MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKILLANTIRISHNING ASOSIY OMILI SIFATIDA

Ataxanov Baxtiyor

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti (PhD)

Olimjonova Matluba Baxtiyor qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar fakultiteti 1-bosqich talabasi

Tel:+998930651301

E-mail: yosumanolimjonova@gmail.com

Annotatsiya: Jamiyat o‘rtasida milliy o‘zlikni saqlab qolish uchun mafkuraviy immunitetni shakllantirish haqida bir qancha sa’y-harakatlar olib borilmoqda. Har qanday mamlakatda jamiyat taraqqiyoti ko‘p jihatdan jamiyatdagi muayyan fikrlar, g‘oyalar, va mafkuralarning o‘zaro bog‘liqligi tamoyiliga asoslanadi. Jamiyat taraqqiyotini muhim omili hisoblanuvchi ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va ma’naviy hayot sohasidagi o‘zaro uyg‘unlikni ta’minlashning obyektiv zarurligi ko‘rsatiladi. Ushbu maqolada milliy o‘zlikni anglash inson hayotida muhim ro‘l o‘ynashi haqida ochib beriladi.

Аннотация: Предпринимается ряд усилий по созданию идеологического иммунитета среди общества в целях сохранения национального меньшинства. Развитие общества в любой стране во многом основывается на принципе взаимосвязанности определенных мыслей, идей и идеологий в обществе. Показана объективная необходимость обеспечения гармонии в социальной, политической, экономической и духовной сферах жизни, что рассматривается как важный фактор развития общества. В данной статье показано, что национальная идентичность играет важную роль в жизни человека.

Abstract: A number of efforts are being made to create ideological immunity among the society in order to preserve the national minority. The development of society in any country is largely based on the principle of the interdependence of certain thoughts, ideas, and ideologies in society. The objective necessity of ensuring harmony in the social, political, economic, and spiritual spheres of life, which is considered an important factor in the development of society, is shown. This article reveals how the concept of national identity plays an important role in human life.

Kalit so‘zlar: jamiyat ,mafura, mafkuraviy immunitet, islohotlar, yosh avlod, milliy qadriyatlar, tarixiy, o‘zlik, texnologiya, manfaat, ma’naviyat, tarbiya, an’ana, ta’lim, milliy g‘oya, infeksiya

Ключевые слова: общество, идеология, идеологический, реформы, молодое поколение, национальные ценности, исторический, идентичность, духовность, воспитание, традиции, образование, национальная идея, заражение.

Key words: society, ideology, ideological immunity, reforms, avoid age, national values, historical, identity, technology, interest, spirituality, upbringing, tradition, education, national idea, infection.

Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo‘lmasligi, farzandlarimizning bizdan ko‘ra kuchli, bilimli, dono va albatta baxtli bo‘lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etayotgan ekanmiz, bu borada ma’naniy tarbiya masalasi, xushyorlik va sezgirligimizni, qat’iyat va ma’suliyatimizni yo‘qatsak, bu o‘ta muhim ishni o‘z holiga, o‘zibo‘larchikka tashlab qo‘yadigan bo‘lsak, muqaddas qadriyatlarimizga yo‘g‘rilgan va ulardan oziqlangan ma’naviyatimizdan, tarixiy xotiramizdan ayrilib, oxir-oqibatda o‘zimiz intilgan

umumbashariy taraqqiyot yo‘lidan chetga chiqib qolishimiz mumkin. [2008.3-4b] Har qaysi millatning o‘ziga xos ma’naviyati shakllantirish va yuksaltirishda, hech shubhasiz oilaning o‘rni va ta’siri beqiyosdir. [2008.33b] Yangi rivojlanib borayotgan O‘zbekistonda inson manfaatlarini hamma narsadan ustun va bu borada ko‘plab islohotlar olib borilmoqda. Yosh avlodni sog‘lom ruhda tarbiyalash, ularga milliy o‘zlikni anglatish va milliy qadriyatlarni ongiga singdirish va mafkuraviy immunitetni shakllantirish, taraqqiy etish orqali ma’naviy yetuk, mustaqil fikrlaydigan, iymoni butun, har qanday buzg‘unchi harakatlardagi tashabbuslarga nisbatan qarshi turaoladigan, irodali avlodlarni shakllantirish. Milliy mafkura, o‘zligimizni, o‘z an’analarimizni, ota-bobolarimizdan meros bo‘lib kelgan qadriyatlarimizni, urf-odatlarimizni, milliy udumlarimizni va jamiyatimiz oldiga qo‘ygan oliy maqsad va vazifalarini ifoda etadi. Bizning xalqimiz sabr-bardosh, yaxshilik, osoyishtalik boshqa xalqlarga nisbatan xayrixohlik ruhida tarbiyalangan. [2011.19b]

Mafkura-muayyan ijtimoiy guruh, guruh, qatlam, millat, jamiyat, davlatning manfaatlarini ifodalangan qarashlar va ularni amalga oshirish tizimi. Unda manfaatlar ifodalanayotgan guruh va qatlamning o‘tmishi, bugungi kuni va istiqboli o‘z ifodasini topadi. Mafkura har qanday jamiyat hayotidagi zarur. Insoniyat tarixida turli-tuman mafkuralar bo‘lgan. Turli xalqlar va ijtimoiy kuchlarning g‘oyaviy rahnamolari, mutafakkir va arboblari o‘zlarining manfaat va maqsadlaridan kelib chiqib mafkuraviy ta’limot va dasturlar ishlab chiqqanlar. Har qanday mafkuraviy jamiyatda yangi paydo bo‘lgan ijtimoiysiyosiy kuchlarning talab-ehtiyojlari maqsadlarini ifoda etuvchi yangi g‘oyaviy tizim sifatida vujudga keladi. [1999]

Milliy o‘zlikni anglashda birinchi omillarda biri bu tildi. Fuqorolarni eng birinchi navbatda o‘z tiliga bo‘lgan muhabbatni shakllantirish kerak. O‘zbek tilini qadr-qimmatini, qanchalik inson hayotida, o‘z tili muhim ro‘l o‘ylashini insonlarga uqtirish lozim. Har bir millat va ellatning o‘z tili bo‘lganidek, har bir tilning o‘z tarixi, o‘z asliyatini va qadriyatlari bor. Shuningdek, bizning ham tilimiz ota-bobolarimizdan bizgacha meros bo‘lib kelgan, o‘z urf-odatlariga ega. Bizdan keyingi yosh avlodlarga ham yetib borishi uchun biz ham harakat qilishimiz kerak, qanday qilib deysizmi? Milliy tilimizda doimiy suhbatlashish, qadriyatlarimizni unutmagan holatda til qoidalariga amal qilgan holatda so‘zlashish, jamoat joylaridagi turli xil e’lon taxtalariga o‘z tilimizda yozishimiz va maktabgacha ta’lim, maktab va oliy ta’lim muassasi o‘qitish tizimida o‘zbek tilida olib borilishi, yosh avlodni insoniy ruhda tarbiyalaydi. O‘z tarixini bilmaydigan, kechagi kunini unutgan millatning kelajagi yo‘q [2008.4b] Milliy g‘oyaning umuminsoniy qadriyatlar tamoyillar insonparvarlik, inson qadr-qimmatini sha’ni va or nomusi, haq-huquqlari hamda manfaatlarining ustivorligi printsiplariga tayanadi. Unda insonning hayoti oliy qadriyatdir [2018].

Ma’naviyatimizga qarshi qaratilgan har qanday xuruj-bu millatimizni millat qiladigan, asarlar ming yillar davomida ajdodlardan o‘tib kelayotgan o‘ziga xos mos xususiyatlarga, milliy g‘urur, milliy iftixor tuyg‘usi, bizni doimiy ravishda tadrijiy taraqqiyotga chorlaydi, shu yo‘ldagi barcha asorat va illatlardan xolos bo‘lib, ozod va farovon hayot barpo etishdek ezgu maqsadimizga katta zarba beradigan mudxish xavf-xatarlarni anglatadi. Bunday mafkuraviy xurujlar milliy va diniy tomirlarimizga bolta urushni, ulardan bizni butunlay uzib tashladik yovuz maqsadlarni ko‘zlashini, o‘ylaymanki, yurtimizda yashaydigan sog‘lom fikrli har biro dam yaxshi tushunadi. [2008.9-10]

Mafkuraviy maqsad – ijtimoiy qatlam, siyosiy guruh, millat, jamiyat manfaatlarini, orzu-intilishlari va xohish irodasini ifoda etuvchi tushuncha. Mazmun-mohiyatiga ko‘ra, ezgu niyatlarni o‘zida aks ettiradigan, xalq tomonidan e’tirof etiladigan, qo‘llab-quvvatlanadigan ijobiy va

g‘arazli niyatlarni ifodalaydigan salbiy, shakliga ko‘ra ichki hamda tashqi yoki geosiyosiy mafkuraviy maqsadlarni farqlash lozim. O‘zbekiston xalqi milliy mafkurasining asosiy maqsadi ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etishdir. Xalq ommasini milliy g‘oya atrofida birlashtirish, kishilarni ma’naviy-ruhiy jihatdan ulug‘vor ishlarga tayyorlash va safarbar etishdan iborat. Pirovard natijaga erishishning yo‘llari, vositalari va usullari ham ushbu maqsaddan kelib chiqadi. Tashqi yoki geosiyosiy mafkuraviy maqsadlar o‘z mazmun-mohiyatiga ko‘ra, davlatning xalqaro maydondagi mavqeini mustahkamlashga yo‘naltirilgan bo‘lib, bunday maqsadlar o‘zaro manfaatli hamkorlikka asoslangan bo‘lsa – ijobiy, boshqa xalqlar va davlatlarga mafkuraviy tazyiq o‘tkazishga qaratilgan bo‘lsa – salbiy xarakter kasb etadi. G‘oya – inson tafakkurida vujudga keladigan, ijtimoiy xarakterga ega bo‘lgan, ruhiyatga kuchli ta’sir o‘tkazib, jamiyat va odamlarni harakatga chorlaydigan, maqsad va muddao sari yetaklaydigan kuchli, teran fikr. Milliy g‘oya – millatning o‘tmishi, bugungi va istiqbolni o‘zida mujassamlashtirgan, uning tub manfaatlari va maqsadlarini ifodalab, taraqqiyotga xizmat qiladigan ijtimoiy g‘oya shakli.[2010. 4b]

Mafkuraviy immunitet – jamiyatda xavfsizlikni ta’minlashning omili. Jahon taraqqiyotida hozirgi davr – bunyodkor va buzg‘unchi g‘oyalarning o‘zaro kurashi keskin kuchayganligi bilan xarakterlanadi. Tabiiyki, nama uchun kishilar ongi va qalbi uchun kurash turli mafkuralarning bosh maqsadiga aylanib qoldi? – degan savol tug‘uladi. Chunki hozirgi davrda qurol bilan jahonni zabt etishning eskicha yo‘llari o‘z ahamiyatini yo‘qotdi. Aytaylik, biror buyuk davlat yadro quroli bilan dunyoni egallashga intilsa, yadroviy urush oqibati uning o‘zini xam yakson qiladi. Bunday paytda g‘oyalar kurashi jahonni xududiy jixatdan bo‘lmasada, mafkuraviy jihatdan zabt etishning asosiy vositasi bo‘lib qoladi. Shuning uchun muayyan g‘oya tom ma’noda bunyodkor yoki vayronkor g‘oya bo‘lishi uchun kishilar ongiga egallashi, to‘g‘rirog‘i, ularning qalbidan joy olishi shart aks xolda, har qanday g‘oya faqat muayyan xabar yoki axborot sifatida saqlanib qoladi, xolos.

Immunitet – tibbiyot atamasi bo‘lib, organizmning turli kasalliklardan o‘zini himoya qila olish qobiliyatini anglatadi. Mafkuraviy immunitet – shaxs ongi va tafakkurini turli buzg‘unchi g‘oyalardan himoya qila olishning eng asosiy shakli bo‘lib, uni yaratish milliy istiqlool g‘oyasi fanining muhim vazifalaridan biridir. Kishi jismonan qancha baquvvat bo‘lsa, uning organizmi turli kasalliklarni ular avj olmay tez bartaraf eta oladi. Shuningdek, inson ongi qancha sog‘lom bo‘lsa, u turli buzg‘unchi g‘oyalar ta’siriga berilmaydi. Organizm mikroblarni yengsa, ong yovuz fikrlar, tashviqodlarni bartaraf etadi. Mafkuraviy immunitetning asosiy quroli ob’ektiv bilimlar va ma’naviy qadriyatlardir. Immunitet (lat. Immunitas – ozod bo‘lish, qutilish) deganda, organizmning doimiy ichki muayyanligini saqlashi, o‘zini turli xususiyatlarga ega ta’sirlardan, uni tashqi infeksiyalar kirib kelishidan himoya qilishga qodir bo‘lgan jarayonlar majmui tushuniladi. Immunitet kishi vujudining turli yuqumli kasalliklarga berilmaslik xususiyatini ham ifodalaydi. Xo‘sh, mafkuraviy immunitet tizimi o‘z ichiga nimalarni oladi? Mafkuraviy immunitet tizimining asosiy va birinchi unsuri, bu bilimdir. Ammo bilimlar ko‘p. Masalan, buyuk davlatchilik shovinizmi yoki agrassiv millatchilik mafkurasini va amaliyoti tarafdorlari ham muayyan “bilim”larga tayanadilar va uni boshqalarga singdirishga harakat qiladilar. Shunday ekan, bir tomondan mafkuraviy immunitet tizimidagi bilimlar, voqelikni to‘g‘ri va to‘liq aks ettirishi, inson ma’naviyatini boyishiga va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilishi lozim. Ikkinchi tomondan, bu bilimlar o‘z mohiyat e’tiboriga ko‘ra, Vatan va xalq manfaatlari, umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligi bilan uzviy bog‘liq bo‘lmog‘i kerak.

Zamonaviy hayotimizda axborot texnologiyalari avj olib bormoqda, shu bois, turli xil keraksiz manbalar ijtimoiy tarmoqlarda tarqatilmoqda. Yosh avlodni bunday axloqsiz narsalardan

ogoh qilib, ularni to‘g‘ri yo‘lga boshlash lozim. Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak. Yoshlarni o‘z fikriga ega qilib, milliy ruhda tarbiyalash va yoshlikdan ularning ongida mafkuraviy immunitetni shakllantirish, kelajakda ularni o‘z yurtiga, qadriyatlariga sodiq qilib (ya’ni sog‘lom ruhda) tarbiyalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasini birinchi Prezidenti I.A Karimov “Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch” asari -T: “Ma’naviyat” 2008. 3-4 bb.
2. O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov “Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch “asari –T: 2008 33b
3. O‘zbekiston Respublikasini birinchi Prezidenti I.A Karimov “O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida”asari -T: “O”zbekiston” 2011. 19b.
4. O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov .O‘zbekiston:Milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura, 1-j.,T.,1999.
- 5.O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov “Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch”asari - T: “Ma’naviyat” 2008. 4b.
6. “Milliy g‘oya:O ‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi “ fani bo‘yicha-Termiz- 2018.
7. O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov “Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch”asari-T: “Ma’naviyat”2008. 9-10b.
8. O‘zbekiston Respublikasi qishloq va suv xo‘jaligi vazirligi Toshkent Irrigatsiya va Melioratsiya instiuti “ Gumanitar fanlar ” kafedrasi metodik qo‘llanma – T . 2010

УДК: 101.9

МАХДУМИ АЪЗАМ НИКОҲ ВА ОИЛА ҲАҚИДА

Нуриддинов Абдулвоҳидхон Орифхўжаевич,

Наманган давлат университети “Ижтимоий фанлар” кафедраси доценти, фалсафа
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD).

Тел: +998 93- 406-65-45.

abdulvohidjon.nuriddinov@mail.ru

Резюме: Ушбу мақолада муаллиф тасаввуф тариқатининг йирик намояндаси Махдуми Аъзамнинг “Асрор-ун-никоҳ” рисоласи мисолида Ислом динидаги оила ва никоҳ масалалари хусусида Қуръони карим ва ҳадиси шарифга асосланган қарашларини таҳлил этган ҳамда бугунги кунда долзарб бўлган баркамол инсонни тарбиялашда оила тузилмасининг аҳамиятини кўрсатиб беришга ҳаракат қилган.

Калит сўзлар: Никоҳ, оила, оят, ҳадис, жамол, жалол, ақим, ибодат, издивож, касрат, таълим, тарбия, баркамол инсон.

Резюме: В данной статье автор на основе анализа трактата “Асрор-уникох”(“Тайны брака”) выдающегося представителя суфийского течения Махдumi Аъзама, стремился проанализировать и показать взгляды мыслителя о браке и семье основанные на учении священного Корана и высказывании пророка(сав) и значении семьи в воспитании и формировании зрелого поколения.

Ключевые слова: Брак, семья, оят(божьи чудеса), хадис (высказывания пророка), божья красота, могущество, нерождающая женщина, молитва, женитьба, умножения, учения, воспитания, зрелый человек.

Бугунги янгиланаётган Ўзбекистонда ижтимоий-иқтисодий ислохотлар ва демократик-фуқаролик жамиятни бунёд этилаётган айни бир замонда, тасаввуф алломаларининг инсонни ҳам руҳан ҳам жисмонан поклянишини тарғиб қилган ғоялари, оилавий ҳаёт таҳлилига бағишланган асарлари маънавий-жисмоний соғлом авлодни тарбиялашдек муҳим вазифаларни амалга оширишда муҳим назарий манба бўлиб хизмат қилади. Шу жиҳатдан олганда Ислom динининг инсонпарварлик, адолатпарварлик моҳияти тарғиботида улкан ҳисса қўшган тасаввуф таълимотининг йирик намояндаси Махдumi Аъзамнинг умумбашарий қадриятларга асосланган оила ва никоҳ муқаддаслиги, инсон камолоти, жамият барқарорлиги ва тарбиявий аҳамиятга эга ғоялари салмоқли ўрин эгаллайди.

Никоҳ ва оиланинг шаклланиш масаласи, унинг жамиятдаги ўрни ва аҳамияти қадим замонлардан кўплаб файласуф олимлар ва мутафаккирлар, давлат арбоблари ҳамда адиблар диққатини ўзига жалб этиб келган. Биринчи Президентимиз И.Каримов таъбири билан айтганда: “Бу ёруғ оламда ҳаёт бор экан, оила бор. Оила бор экан, фарзанд деб аталмиш бебаҳо неъмат бор. Фарзанд бор экан, одамзот ҳамиша эзгу орзу ва интилишлар билан яшайди”¹⁴

Оила ва никоҳ масаласида Қуръони Карим оятларида ва муборак ҳадисларда, шариат ва фикҳга оид манбааларда ҳам эътиборли фикрлар баён этилган. Башариятнинг буюк мутафаккири, Ислom пешвоси, пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом уйланишни суннат деб билиб, барча умматларини шунга тарғиб ва ташвиқ этган.

Саҳобалардан Саид Абу Ҳилол (р.а.) пайғамбаримиздан (с.а.в.) шундан ривоят қилади: **Набий алайҳиссалом: “Уйланишлар ва ўз нуфузларингизни зиёда**

¹⁴ Каримов.И.Юксак маънавият – енгилмас куч.Тошкент, “Маънавият”, 2008, -Б.56.

килингларки, қиёмат куни мен сизларнинг кўплигингиз билан фахрланаман” деганлар¹⁵.

Яъни оилали бўлмоқ ва инсоният наслини давом эттирмоқ Оллоҳ томонидан буюрилган ва пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом томонидан суннат қилинган амал бўлиб, у инсоний жамоа ҳаётининг гултожи ҳисобланади.

Нақшбандия тариқатининг йирик намояндаси ва давомчиси, ушбу жараёни илмий жиҳатдан асослаб кўплаб рисоалар ёзган Мавлоно Сайид Аҳмад ибн Сайид Жалолиддин Хожайи Косоний-Махдуми Аъзам ҳам никоҳ ва оилага бағишлаб “Асрор-ун-никоҳ” (Никоҳ сирлари) номли рисола ёзган. Зотан, ёш авлодни тарбиялаш ва уларни оилавий ҳаётга тайёрлаш масаласи ҳамма даврларда жамият диққат марказида бўлиб келган ва шундай бўлиб қолади. Бу борада юртбошимиз Ш.Мирзиёев “Янги Ўзбекистон стратегияси” номли асарида шундай ёзади: “Тарбияга янгича, тизимли ёндашув, болада таянч фазилятларни шакллантиришда оила, мактабгача таълим, умумий таълим, ўрта махсус касб-ҳунар ва олий таълим муассаса-лари, маҳаллаларнинг ижтимоий-педагогик имкониятларини тўлиқ юзага чиқариш ва улар орасида илмий-методик узвийликни янги даражага кўтариш даркор”¹⁶.

Махдуми Аъзамнинг юқоридаги рисоласи муаллифнинг Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик Институтининг кўлёмалар хазинасида сақланаётган 2352 инвентар рақами остидаги “Мажмуат-ур-расоил” тўпламидаги биринчи асардир.

Рисола анъанавий тарзда буюк Оллоҳ ва унинг суюкли пайғамбари Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи вассаллам ва ул зоти бобаракотнинг яқинларига саловатлар ва ҳамду санолар билан бошланади.

Шундан сўнг муаллиф ушбу рисоланинг ёзилиш сабаблари ҳақида сўз юритиб шаръий никоҳ ва оила одамлар ўртасидаги муносабатни Оллоҳ таоло томонидан инсонларга ҳалол ва ҳаромни фарқ этишлари учун ва ушбу амал жаноби пайғамбаримиз (с.а.в.) тарафларидан суннат қилинганини ояти карималар ва ҳадиси шарифдан намуналар келтириб асослаб берган.

Муқаддимада муаллиф баъзи кишилар, хусусан, баъзи уламолар аксар масала моҳиятини чуқур билмасликлари ва маърифатсизликлари боис никоҳ ва оила тушунчаларини нотўғри талқин этганликлари натижасида кишиларда шубҳали тушунчалар пайдо бўлишига сабаб бўлаётганликларини таъкидлаган. Оқибатда ана шундай олимлар

¹⁵ Абдурауф Фитрат. Оила. Т., “Маънавият”. 2000 й, 14-бет.

¹⁶ Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. -Тошкент. “Ўзбекистон”, -Б.290.

жамиятга маънавий зиён етказибгина қолмасдан ўзларини маломат остига қўйишганини айтиб ўтган.

Фикрини давом эттириб аллома шундай ёзади: “Эй толиби содиқ, билгилким, ушбу иншони мутолаа ва муҳокама этишларидан сўнг бирор мусулмон бандасини, алаҳхусус бул факиру заифни маломат қилмагайлар ва ўзларини ҳалокатга дучор этмасинлар. Балки ушбу нусхада бирор иштибоҳ ёхуд хатолик воқеъ бўлган бўлса шафқат ва мағфират юзасидан бул фақирга эҳтиром бирла нуқсонун иштибоҳни ёзма ёхуд лафз бирла баён этсалар бул ожизга кўп илтифот айлаган ва шариат обрўсини сақлаган бўлур эрдилар”. Байт:

Бипўш домони авфе ба зиллати мани маст,

Ки обрўи шариат бад ин қадар наравад.

Мазмуни:

Авф этаги бирла ёпғил гар хатолик ўтган бўлса,

Андоғким шариат обрўсига путур етмасин¹⁷.

Асар ибтидосида муаллиф Ҳақ субҳона ва таоло дунёни яратишдан сўнг уни обод ва маъмур этиш учун Одам алайҳиссаломни халқ этганини ва дунёни ободлиги бу зотнинг якка ўзи билан бўлмаслиги боис, ҳамда ер юзида одамзот уруғини кўпайтириш учун Момо Ҳаввони яратганини таъкидлаб ёзади: **“Ҳақ Субҳона ва таоло шаръий никоҳ, яъни издивож (уйланиш) йўли бирла уларнинг касрати (кўпайишлари) учун Одам алайҳиссаломга Момо Ҳаввони жуфт айлади. Ва ҳар икковларини никоҳ йўли билан бирлашиб, инсонлар сонини кўпайтиришлари учун уларни дунёга равон этди”¹⁸**

Алломанинг ёзишича Ҳақ Субҳона ва таолога яқинлашмоқ ва унинг васлига етишмоқнинг осон йўли бандаларнинг шаръий никоҳ бирла бир-бирларига иттифок бўлишлари, шу йўл бирла қалбларига завқ, қувонч ва сурурни бахшида этмоқларидадир. Яъни оилада, жамиятда яқинларига ва барча инсонларга хушнудлик, шодмонлик, яхши кайфият ҳадя этмоқ чин мусулмонлик белгисидир. Ушбу фикрини ривожлантириб муаллиф пайғамбаримиз айтган қуйидаги сўзларни келтиради: **“Никоҳ ила турмуш қуриб кўпайинглар, зеро мен қиёмат қуни бошқа умматлар олдида сизларнинг кўплигингиз билан фахрланаман”¹⁹**. Мазкур фикрни қувватлаб аллома яна пайғамбаримизнинг (с.а.в.) ушбу ҳадисини келтиради: **“Никоҳ менинг суннатимдир, кимдир ундан бошқасини ихтиёр этса у мендан эмас. Сизларнинг яхшиларингиз ўз аҳли аёлига хушмуомалада**

¹⁷ Махдуми Аъзам. “Асрор-ун-никоҳ” қўлёзма. ЎзРФА Шарқшунослик институти қўлёзмалар хазинаси, инв. № 2352 2а-бет

¹⁸ Махдуми Аъзам. “Асрор-ун-никоҳ”. Наманган, “USMON NOSIR MEDIA” нашриёти, 2023, -Б.46.

¹⁹ Махдуми Аъзам “Асрор-ун-никоҳ” қўлёзма. ЎзРФАШИ қўлёзмалар хазинаси. “Мажмуат-ур-расоил” тўплами, инв. № 2352, 5а-бет

бўладиганларингиздир”²⁰. Бу ерда мутафаккир никоҳ исломдаги энг мўътабар қоида эканлиги, никоҳсиз турмуш ахлоқсизлик, нопок яшаш тарзи эканини таъкидлайди. Кимдаким никоҳсиз ҳаётни ихтиёр этса у пайғамбаримиз умматидан эмаслиги ва унинг ҳаёти ахлоқсизлик ва зинодан иборатлиги таъкидланади.

Махдуми Аъзам ояти карима ва ҳадиси шарифдан кўплаб мисолларни фалсафий таҳлил ва талқин этиб шундай хулосага келадики, инсонни яратишдан Оллоҳ таолонинг мақсади одамзод қалбини ўзига макон айлаб инсон ботини ва зоҳирида ўз жамол ва жалоли, шукуҳ ва заковатини жилвалантиришдир, деб шундай ёзади: **“Эй толиби содик билгилким, бу беш кунлик дунё ўткинчидир, ҳаётлик даврингизда аҳли аёлларингизни, айниқса жуфти ҳалолингизни қадрига етинг, кўнгиллари шод этинг, бахил бўлманг, улардан марҳаматингизни даринг тутманг, имкони борича аҳлу аёлларингизга ва яқинларингизга инъомлар қилинглр”**²¹.

Махдуми Аъзам рисолада никоҳ ва шу йўл бирла инсонлар кўпайишини ибодат деб ҳисоблаб ёзади: **“Инсон зотини кўпайиши ибодатдур ва ушбу амал шариат тақозоси ила никоҳ бирла амалга ошадур. Эркак кишининг ўз жуфти ҳалоли бирла қилган ҳар бир ҳаракати ҳам ибодатдур. Яъни эр киши ўз жуфти ҳалоли қўлларини қўлига олса унга бамисоли Каъба устунларини ушлаб юзига суртганчалик савоб ато этилур. Ва агар у ўз жуфтини бағрига олса бамисоли Каъба устунларини қучоғига олганчалик ажри азимга эга бўлур. Ва агар эркак бирла аёл меҳр ва муҳаббат ила маҳрамона суҳбат айласалар, уларнинг барча гуноҳлари кечирилгай ва ундан кейин поклансалар ҳар бир қатра сув миқдорича девони аъмолларига савоблар ёзиладур”**²². Ва ушбу суҳбатдан ҳосил бўлувчи лаззат ва ҳузур ҳаловат тариқат издошининг ҳақ Субҳона ва таоло васлига етишмоғидаги лаззат роҳатланиш олдида фоний ва ўткинчидир, деб ёзади аллома.

Махдуми Аъзам фикрича, эр-хотин мушкулотлардан иборат бўлган ҳаёт сафарида бирга ҳамнафас бўлиб, жисмоний ва руҳий осойишталикка шерик, инсоний-оилавий бурчларини бажаришда бир-бирларига дастёр, қайғу ва умидсизлик дамларида ғамхўр, саодат ва бахтиёрлик чоғида бир-бирларига ҳамдам бўлишлари лозим.

Махдуми Аъзамнинг “Асрор-ун-никоҳ” асари фалсафий таҳлилидан қуйидагилар маълум бўлди:

²⁰ Махдуми Аъзам “Асрор-ун-никоҳ” қўлёзма. ЎзРФАШИ қўлёзмалар ҳазинаси. “Мажмуат-ур-расоил” тўплами, инв. № 2352, 6а-бет

²¹ Махдуми Аъзам “Асрор-ун-никоҳ” қўлёзма. ЎзРФАШИ қўлёзмалар ҳазинаси. “Мажмуат-ур-расоил” тўплами, инв. № 2352, 7а-бет

²² Махдуми Аъзам “Асрор-ун-никоҳ” қўлёзма. ЎзРФАШИ қўлёзмалар ҳазинаси. “Мажмуат-ур-расоил” тўплами, инв. № 2352, 9а-бет

1. Никоҳ ва оила эр-хотиннинг ихтиёрий шаръий йўл билан тузилган иттифоқи-бирлиги бўлиб у ибодатларнинг бир туридир.

2. Никоҳдан мақсад инсон зурриёдини кўпайтириш, ота-онага ва халққа манфаат келтирувчи фарзандларни тарбиялашдир.

3. Никоҳнинг асосий сири-шаръий тузилган йўл билан солиҳ фарзандларни дунёга келтириш ва улар орқали хайрли ишларни амалга ошириш ва шу йўл бирла икки дунё саодатига эришмоқликдир.

4. Шаръий никоҳ билан тузилган оилада эркаларнинг ўз аҳли аёлларига, жуфти ҳалолларига меҳр-муҳаббатли, эҳсонли, илтифотли бўлишлари Ҳақ субҳона таоло васлига етишмоқликнинг йўллари билан биридир.

Ҳозирги глобаллашув ва иқтисодий бўҳронлар юз бераётган замонда, оила субъекти инсоният тарихидаги энг қадимий ва энг барқарор ижтимоий бирикмаларнинг бири сифатида эътироф этилган ва унинг жамият тараққиётидаги ўрни ҳамisha муҳим бўлиб келган. Гарчи турли даврлар, турли мафкуравий шароитлар ва ҳар хил сиёсий тузумлар оиланинг тузилиши ва функцияларига ўз таъсирини ўтказган бўлсада, мазкур тузилманинг энг асосий вазифаси – янги руҳан ва жисмонан соғлом авлодни камол топтириш, авлодлар ўртасида маданий ва маънавий меросни узлуксиз етказиш бўғими ҳамда шахснинг ижтимоийлашуви, жамият мўътадиллиги, тинчлиги ва осойишталигини таъминлашдан иборат бўлиб қолаверади.

Махдуми Аъзам Косонийнинг “Асрор-ун-никоҳ” рисоласи юқоридаги вазифалар билан биргаликда, демократик-фуқаролик жамияти барпо этилаётган мамлакатимизда ёш авлод онгида соғлом турмуш тарзи, оилавий ҳаёт асослари, шарқона ахлоқ-одоб меъёрлари ҳамда инсонпарварлик, ватанпарварлик ва бағрикенглик ғояларини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эгадир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов.И.А.Юксак маънавият – енгилмас куч.-Тошкент,”Маънавият”,2008,-Б.56.
2. Мирзиёев Ш.М.Янги Ўзбекистон стратегияси.-Тошкент.”Ўзбекистон”,-Б.290.
3. Абдурауф Фитрат. Оила. -Тошкент, “Маънавият”. 2000 й, 14-бет.
4. Махдуми Аъзам. “Асрор-ун-никоҳ” кўлёзма. Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Шарқшунослик институти кўлёмалар хазинаси, инв. № 2352.
5. Махдуми Аъзам.”Асрор-ун-никоҳ”.Наманган,”USMON NOSIR MEDIA”нашриёти,2023,-Б.46.

BIR MAKON – BIR YO‘L LOYIHASINING AHAMIYATI

Ataxanov Baxtiyor To‘raboyevich

NamDPI dotsenti, PhD

Abdumannonova Mohlaroyim Elmurod qizi

NamDPI O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi, 1-bosqich talabasi .

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy global iqtisodiy hamkorlik va strategik transport yo‘laklarini rivojlantirishga qaratilgan “Bir makon, bir yo‘l tashabbusi” ning ahamiyati keng yoritiladi. Tashabbusning asosiy maqsadi – savdo aloqalarini mustahkamlash, infratuzilma tizimlarini uyg‘unlashtirish va mintaqalar o‘rtasida barqaror taraqqiyotni ta’minlashdan iborat. Loyihaning iqtisodiy va siyosiy jihatlarini, ishtirokchi mamlakatlarga ta’siri, ayniqsa Markaziy Osiyo davlatlari, jumladan, O‘zbekiston uchun tutgan o‘rni asosli dalillar bilan ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: bir makon, bir yo‘l, ipak yo‘li, xalqaro hamkorlik, transport infratuzilmasi, global integratsiya, investitsiya, mintaqaviy rivojlanish.

Annotation. The significance of the “Belt and Road Initiative,” aimed at fostering modern global economic cooperation and developing strategic transport corridors, is widely covered in articles. The main goal of the initiative is to strengthen trade relations, harmonize infrastructure systems, and ensure sustainable development among regions. The economic and political aspects of the project, as well as its impact on participating countries—especially the Central Asian states, including Uzbekistan—are presented with well-founded arguments.

Keywords: Belt and Road, Silk Road, international cooperation, transport infrastructure, global integration, investment, regional development.

Аннотация. В статье всесторонне освещается значение инициативы «Один пояс, один путь», направленной на развитие современного глобального экономического сотрудничества и стратегических транспортных коридоров. Основная цель инициативы заключается в укреплении торговых связей, гармонизации инфраструктурных систем и обеспечении устойчивого развития между регионами. Экономические и политические аспекты проекта, его влияние на страны-участницы, особенно на государства Центральной Азии, в том числе Узбекистан, раскрываются с обоснованными доводами.

Ключевые слова: один пояс — один путь, шелковый путь, международное сотрудничество, транспортная инфраструктура, глобальная интеграция, инвестиции, региональное развитие.

Kishilik jamiyati paydo bo‘libdiki, uning taraqqiyot jarayoni hech qachon aloqalarsiz bo‘lmagan. Odamlar, urug‘ jamoalari, qabilalar, elatlar, xalqlar va nihoyat ularni hududiy-iqtisodiy va siyosiy birlashtirgan mamlakatlar o‘rtasida doimo aloqalar bo‘lgan va bu aloqalar tufayli yo‘llar paydo bo‘lgan. Biz qadimgi davr tariximizga nazar tashlar ekanmiz, kishilik jamiyatining bronza davridan e’tiboran, ba’zi joylarda undan ham ancha avval, ma’lum ixtisoslashgan yo‘llar paydo bo‘lganligini bilamiz. Ularning paydo bo‘lishida qabilalar, xalqlar va davlatlararo aloqalardan kelib chiqqan iqtisodiy, etnik, siyosiy va madaniy ehtiyojlar sabab bo‘ldi. Tarixda miloddan avvalgi VI-IV asrlarda Eron ahmoniylari saltanati davrida uning hududi bo‘ylab «shoh yo‘li» tarkib topganligini bilamiz. Lekin unga qadar O‘rta va Yaqin SHarqda Badaxshon lazuritiga bo‘lgan ehtiyoj «Lazurit yo‘li»ning vujudga kelishiga olib kelgan. Ana shunday qadimgi yo‘llardan biri, G‘arb bilan SHarqni bir necha ming yillar davomida bir-biriga bog‘lab kelgan

“Buyuk ipak yo‘li» edi. Bu yo‘l orqali SHarqdan (Xitoydan) G‘arbga (Vizantiyaga) oqib borgan savdo mollari, asosan, Xitoy ipagi bo‘lsa-da, bu yo‘l fanga atigi XIX asrning 70 yillarida nemis olimi K.Rixtgoften tomonidan “Ipak yo‘li» nomi bilan kiritildi. Unga qadar «Ipak yo‘li» «G‘arbiy meridional yo‘l» deb kelinardi.”Buyuk Ipak yo‘li” haqidagi ilk yozma ma’lumotlar miloddan avvalgi 138-yilga to‘g‘ri keladi: Xitoy imperatori Vu Di topshirig‘i bilan Markaziy Osiyoga yuborilgan elchi va sayyoh Chjan Syan «Buyuk ipak yo‘li»ni o‘rganadi va bu to‘g‘rida o‘z tasnifini beradi.

Sodda qilib aytganda, Ipak yo‘li Sharqiy Osiyo mintaqasini O‘rta Osiyo orqali, ya’ni hozirgi O‘zbekiston, Qozog‘iston kabi davlatlar bilan bog‘lagan va miloddan avvalgi 1500-yildan taxminan milodiy 1500-yilgacha bo‘lgan savdo yo‘llari tarmog‘i hisoblangan. Savdo yo‘li Turkmaniston, Pokiston, Qozog‘iston va Afg‘oniston, O‘rta yer dengizi hududigacha cho‘zilib, har ikki yo‘nalishda qariyb 7000 kilometrni qamrab olgan. Quruq savdo yo‘llarining ulkan tarmog‘idan tashqari, vaqt o‘tishi bilan dengiz yo‘li ochildi. Pekin hududidan Shanxay port shahridan boshlab, bu dengiz savdo yo‘li har doim qirg‘oq bo‘ylab, Xitoydan o‘tib, Vetnam, Myanma va Hindiston orqali davom etgan.

Bugungi globallashuv jarayonida davlatlar o‘rtasidagi iqtisodiy savdo va madaniy aloqalarni rivojlantirish muhim strategik vazifalardan biri hisoblanadi. Xitoy Xalq Respublikasi tomonidan ilgari surilgan “Bir makon, bir yo‘l” tashabbusi ana shu yo‘nalishdagi eng yirik va ta’sirchan xalqaro loyihalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

2013- yilda Xitoy raisi Si Szinpin tomonidan taklif etilgan mazkur tashabbus qadimiy Ipak yo‘lining tarixiy merosiga tayanib, uni zamonaviy iqtisodiy hamkorlik asosida qayta tiklashga qaratilgan. Loyiha Yevroosiyo, Afrika va boshqa mintaqalarni bog‘laydigan infratuzilma, logistika, energetika va savdo tarmoqlarini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Tashabbusning asosiy yo‘nalishlari

“Bir makon, bir yo‘l” loyihasi ikki asosiy yo‘nalishni o‘z ichiga oladi:

Ipak yo‘lining iqtisodiy kamarini shakllantirish – quruqlik orqali o‘tuvchi temiryo‘l va avtomobil yo‘llari, sanoat zonalar va logistika markazlarini barpo etish;

XXI-asr dengiz Ipak yo‘li – xalqaro dengiz savdo yo‘llari va port infratuzilmasini rivojlantirish orqali global transport tarmog‘ini kengaytirish.

Loyihaning ahamiyati: Tashabbus doirasida amalga oshirilayotgan loyihalar xalqaro miqyosda bir nechta muhim yo‘nalishlarda ijobiy natijalar berayotgani kuzatilmoqda.

Iqtisodiy integratsiya: Ishtirokchi mamlakatlar o‘rtasida savdo hajmi ortmoqda, qo‘shma investitsiya loyihalari yo‘lga qo‘yilmoqda. Bu esa mintaqaviy barqarorlik va o‘sishga xizmat qilmoqda.

Transport va logistika salohiyatining oshishi: Temiryo‘l, avtomobil yo‘llari, port va terminal punktlarining qurilishi yuk tashish tizimini takomillashtirmoqda, transportda sarf bo‘ladigan vaqt va xarajatlar qisqarmoqda.

Madaniy va ilmiy aloqalarning kengayishi: Tashabbus doirasidagi hamkorliklar nafaqat iqtisodiy, balki madaniy va ta’limiy sohalarida ham o‘zaro anglashuv va muloqotni chuqurlashtirmoqda.

Temur davrida Xitoy, Hindiston, Eron, Rusiya, Tatariston, Farangiston, Ispaniya va boshqa davlatlar bilan savdo-sotiq ishlari kuchaygan. Xitoydan asosan ipak, shoyi matolari, xususan, parcha va atlaslar, chinni, la’li, gavhar va mushk; Hindistondan sifatli choylar, nafis oq rangli matolar, nil bo‘yoqlar, xushbo‘y ziravorlar; Erondan marvarid va durlar; Rusiya va Tataristondan

har xil mo‘ynalar, teri va mum keltirilgan. Samaqand bozorlarida Farangiston gazlamalari, movutlari va Cherkas pichoqlari mashhur edi. O‘z navbatida, Markaziy Osiyo shaharlaridan chet mamlakatlariga arzon narxli ip matolar, bo‘z, duxoba, shoyi gazlama, qog‘oz, quruq meva, gurunch, paxta, kalava iplar, kulolchilik, misgarlik buyumlari, pichoqlar kabi mahsulotlar chiqarilgan.

O‘zbekiston Respublikasi “Bir makon, bir yo‘l” tashabbusining faol ishtirokchisi hisoblanadi. Ayniqsa, “Xitoy – Qirg‘iziston – O‘zbekiston” temiryo‘li loyihasi mintaqaning transport-logistika salohiyatini sezilarli darajada oshiradi. Bundan tashqari, O‘zbekiston tashabbus doirasida Toshkent xalqaro logistika markazi, “Angren” va “Navoiy” erkin iqtisodiy zonalari orqali ham faol hamkorlik qilmoqda.

Bundan tashqari, O‘zbekiston tashqi savdosida Xitoy yetakchi hamkorlardan biri bo‘lib qolmoqda. Davlat statistika qo‘mitasi ma‘lumotlariga ko‘ra, 2023- yilda ikki tomonlama savdo hajmi 14 milliard AQSh dollariga yaqinlashdi.

Mazkur loyiha orqali Xitoy o‘zining iqtisodiy salohiyatini xalqaro miqyosda mustahkamlash, ichki bozor ortiqlarini tashqi bozorga yo‘naltirish, shuningdek, global geoiqtisodiy ta’sirini kuchaytirishni ko‘zlamoqda. Shu bilan birga, BRI ishtirokchilari bo‘lgan rivojlanayotgan davlatlar uchun yangi investitsiya manbalari, infratuzilma qurilishi, ish o‘rinlari yaratish va savdo qulayliklarini oshirish imkonini beradi.

“Bir makon, bir yo‘l” tashabbusi doirasidagi loyihalar ko‘p hollarda Xitoyning yirik moliyaviy institutlari orqali moliyalashtiriladi. Jumladan, Ipak yo‘li jamg‘armasi (\$40 mlrd), Osiyo infratuzilmaviy investitsiyalar banki (AIIB), Xitoy taraqqiyot banki va Eksport-import banki bu borada asosiy rolni o‘ynaydi. Bu esa BRIning nafaqat infratuzilmaviy, balki moliyaviy hamkorlik platformasiga aylantiradi.

Shu bilan birga, BRI tashabbusiga nisbatan tanqidiy qarashlar ham mavjud. Xususan, ba’zi ishtirokchi davlatlar Xitoydan olingan kreditlar tufayli qarzdorlik bosimiga tushib qolmoqda. Shuningdek, loyihalarning ayrimlari atrof-muhitga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda yoki ularning shartnomalari yetarli darajada shaffof emasligi bois xalqaro maydonda bahs-munozaralarga sabab bo‘lmoqda.

XV asrning oxiri – XVI asrning boshlarida Movarounnahr hududi bir necha mustaqil mulklarga bo‘linib ketdi. Ular iqtisodiy jihatdan bir-birlari bilan mustahkam bog‘liq edilar, lekin ayrim viloyatlarning hokimlari o‘rtasidagi uzluksiz to‘qnashuvlar aholining o‘zaro xo‘jalik aloqalariga halaqit berar edi.

Karvon yo‘llari Markaziy Osiyo shaharlarini hozirgi Afg‘oniston, Hindiston, Eron markazlari bilan Sirdaryo yoqasidagi shaharlar Qozog‘iston cho‘lidan ko‘chmanchilar va Sibir bilan bog‘lar edi. Shu yillarda Xitoy bilan savdo aloqalari ancha susaydi. Xitoy bilan Markaziy Osiyo o‘rtasidagi karvon yo‘llarida joylashgan viloyatlarda siyosiy beqarorlik buning asosiy sababi bo‘ldi. Mamlakatdagi va qo‘shni viloyatlardagi feodal mojarolarning kuchayishi chet elliklarning bosqinlar karvon yo‘llari xavfsizligini ta’minlash imkoniyatidan mahrum qildi. Natijada qo‘shni davlatlar bilan savdo, diplomatik munosabatlar ham buzildi. Savdo yo‘llarining janubga ko‘chishi va dengiz savdosining kuchayishi Markaziy Osiyo shaharlarining tashqi savdo aloqalariga jiddiy zarba bo‘ldi. Buyuk geografik kashfiyotlar tufayli Hindistondan va hatto ancha shimoldagi viloyatlardan mollarning ko‘pgina turlari dengiz yo‘lidan yuborila boshladi. Xalqlarning madaniyatlari va urf-odatlari bir-biriga yaqinlashib, o‘zaro munosabatlarning har taraflama yaxshilanishida «Buyuk ipak yo‘li»ning ahamiyati benihoyat katta bo‘ldi. O‘zbekiston

Respublikasi mustaqil hayot va taraqqiyot yo‘lidek eng buyuk yo‘lni tanlab, «Buyuk ipak yo‘li»ni ham qayta tiklash g‘oyasini birinchilar qatori ilgari surgan va ushbu g‘oyani ro‘yobga chiqarish uchun tinimsiz harakat qilayotgan davlatdir. Shuning uchun ham O‘zbekiston qadimiy «Buyuk ipak yo‘li»ning yuk ortilgan ot va tuyalardan iborat karvonlarga moslangan «Ipak yo‘li»ning o‘ta zamonaviy mazmun va darajalarda, eng yangi texnika va texnologiyalar bilan qurollangan ilg‘or, murakkab transport va aloqa kommunikatsiyalari sistemasi sifatida qayta tiklanish uchun ko‘p tadbirlarni ko‘rmoqda. Bu tadbirlarga ham mamlakatlarni iqtisodiy rivojlantirish ham «Buyuk ipak yo‘li»ni tiklash vositalari deb qaramoqda. “Buyuk ipak yo‘li»ning yangi mazmunda va sifatlarda to‘la-to‘kis tiklanishi bilan Yevropa va Osiyo mamlakatlari xalqlari uchun butunlay yangi taraqqiyot manbalari, omillari va imkoniyatlari vujudga keladi. Ular yanada kengaya borib, ekologik muammolarning eng og‘iri – Orol dengizi muammosini yechishga ham yordam berishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, “Bir makon, bir yo‘l” tashabbusi bugungi global iqtisodiy muhitda o‘zaro manfaatli sheriklik, barqaror taraqqiyot va transchegaraviy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qilayotgan yirik strategik platformadir. U nafaqat infratuzilma va logistika imkoniyatlarini kengaytirmoqda, balki davlatlar o‘rtasida o‘zaro ishonch, siyosiy barqarorlik va madaniy almashinuvni ham chuqurlashtirmoqda.

O‘zbekiston uchun bu loyiha – o‘z milliy iqtisodiy strategiyasini xalqaro tarmoqlarga uyg‘unlashtirish, yangi savdo yo‘llariga chiqish, xorijiy investitsiyalar oqimini oshirish va mintaqaviy integratsiyani chuqurlashtirish imkoniyatidir. Shu nuqtai nazardan, mamlakatimiz “Bir makon, bir yo‘l” tashabbusini nafaqat tranzit salohiyatini kuchaytirish vositasi, balki iqtisodiy suverenitetni mustahkamlovchi strategik imkoniyat sifatida ko‘rib chiqmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimov I.A. Savdo uyidan Ipak yo‘lini tiklash sari. Asarlar, P-jild. – T., O‘zbekiston, 1996.
2. Tolstov S.P. Qadimgi Xorazm madaniyatini izlab. – T., Fan, 1964
3. Karimov. F. (2023). “O‘zbekiston va Xitoy: strategik sheriklikning yangi bosqichi.” // Geosiyosat va iqtisod, No1 (35), 2023. – B. 45-52.
4. Karimov I.A. Savdo uyidan Ipak yo‘lini tiklash sari. Asarlar, P-jild. – T., O‘zbekiston, 1996.
5. Buyuk Ipak yo‘li: geografiya, turizm va ekologiya (xalqaro konferensiya ma’ruzalari to‘plami). – Samarqand, 1998. – 198 bet
6. Abdullayev. R. (2022). Bir makon bir yo‘l tashabbusi va Markaziy Osiyo davlatlari: imkoniyatlar va tahdidlar. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
7. Xitoy Tashqi Ishlar Vazirligi. Belt and Road portal. <https://www.yidaiyilu.gov.cn>

OILA VA JAMIYAT HAQIDA FAYLASUF VA ALLOMALARNING FALSAFIY QARASHLARI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi
muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Jumanaliyeva Azizaxon Furqatjon qizi

Namangan Davlat Pedagogika Instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada oila va jamiyat munosabatlari masalasiga qadimgi faylasuflar, Sharq va G‘arb allomalari tomonidan bildirilgan ilk qarashlar tahlil qilinadi. Oila ijtimoiy institut sifatida jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni, uning axloqiy va falsafiy asoslari sharhlanadi. Platon, Aristotel, Konfutsiy, Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino kabi mutafakkirlar fikrlaridan iqtiboslar keltirilib, ularning oila va jamiyatga bo‘lgan yondashuvlari zamonaviy qarashlar bilan taqqoslanadi.

Kalit so‘zlar: oila, jamiyat, birlik, faylasuflar, Forobiy, Platon, axloq, qadriyat, qadimgi qarashlar, oila muhiti, sotsiologik;

Аннотация: В данной статье анализируются первые взгляды на проблему семейно-общественных отношений, высказанные античными философами, учеными Востока и Запада. Объясняется роль семьи как социального института в развитии общества, ее морально-философские основы. Приводятся мысли Платона, Аристотеля, Конфуция, Абу Насра Фараби, Ибн Сины, сравниваются их подходы к семье и обществу с современными взглядами.

Ключевые слова: семья, общество, единство, философы, фараон, Платон, мораль, ценности, античные воззрения, семейная среда, социология;

Abstract: This article analyzes the first views on the issue of family and community relations expressed by ancient philosophers, scholars of the East and West. The role of the family as a social institution in the development of society, its moral and philosophical foundations are explained. Thoughts of Plato, Aristotle, Confucius, Abu Nasr Farabi, Ibn Sina are cited, and their approaches to family and society are compared with modern views.

Key words: family, society, unity, philosophers, Pharoah, Plato, morality, value, ancient views, family environment, sociological;

Insoniyat tarixida oila — eng qadimgi ijtimoiy institutlardan biri sifatida jamiyat asosini tashkil etib kelgan. Oila faqat biologik yoki iqtisodiy birlik emas, balki axloqiy, falsafiy va madaniy jihatdan ham jamiyat taraqqiyotining negizidir. Shu bois, qadim zamonlardan oq faylasuflar va allomalar oila masalasiga alohida e‘tibor qaratganlar.

Qadimgi Yunonistonda oila va jamiyatga doir ilk falsafiy qarashlar Platon va Aristotel asarlarida uchraydi. Platon o‘zining “Davlat” (Respublika) asarida ideal jamiyat modelini taklif etar ekan, oilaning rolga tanqidiy yondashadi. U fikricha, jamiyatda umumiy manfaat ustun bo‘lishi lozim, shu sababli bolalarni davlat tarbiyalashi kerak: “Shaxsiy mulk, xususan, xotin va bolalar xususi bo‘lishi jamiyatda bo‘linishni keltirib chiqaradi” [1]- deya o‘z qarashlarini bayon etgan.

Buyuk faylasuf va Aleksandr Makadonskiyning ustozi Aristotel esa, “Siyosat” asarida oilani jamiyatning birinchi hujayrasi sifatida ko‘radi. U oilani “insonning tabiiy ehtiyojlaridan kelib chiqadigan birinchi ijtimoiy birlik” deb ta’riflaydi [2].

Sharq mutafakkirlari, xususan, Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Al-G‘azoliy kabi allomalar oila va jamiyat muammolariga chuqur yondashganlar. Forobiy “Fozil shahar ahlilari” asarida jamiyatning axloqiy asoslari haqida fikr yuritarkan, oila axloqiy tarbiyaning boshlang‘ich maktabi ekanini ta’kidlaydi:

“Odamlar o‘z tabiiy qobiliyatlari orqali jamiyatda fozil hayot kechiradilar, bu esa avvalo fozil oila muhiti bilan bog‘liq” [3].

Ibn Sino esa tibbiyot va axloq fanlarini birlashtirgan holda, jamiyat sog‘lom bo‘lishi uchun oilaning sog‘lom bo‘lishi zarurligini qayd etadi. Uning fikricha, tarbiyaning ilk bosqichi — bu ota-onaning shaxsiy namunasi:

“Farzand tarbiyasi birinchi navbatda ota-onaning axloqiy yetukligi bilan belgilanadi” [4].

Xitoy faylasufi Konfutsiy (mil. avv. 6-asr) o‘z ta’limotida oilani jamiyatning asosi deb biladi. Uning fikricha, har bir inson avvalo oilada odob, itoat va burchni o‘zlashtiradi, bu esa keyinchalik davlatga sodiqlikda aks etadi:

“Davlatni boshqarishdan avval, o‘z uyingni boshqara bil” [5].

Bu yondashuv Sharqiy jamiyatlarda hozirgacha muhim tamoyil sifatida saqlanib qolgan.

Islom falsafasi va huquqi ham oila va jamiyat o‘rtasidagi aloqani chuqur tahlil qilgan. Qur’oni karimda oilani “sakiynat va mehr-muhabbat maskani” deb ta’riflanadi (Rum surasi, 21-oyat). Imom G‘azzoliy o‘zining “Ihyo ulum ad-din” asarida oila boshlig‘ining mas’uliyatiga urg‘u beradi:

“Erkak oilaning rahbaridir, u o‘z zimmasidagi burchni adolat bilan ado etmog‘i lozim” [6].

Shuningdek, u oila orqali jamiyatda axloqiy tartib, muvozanat vujudga kelishini ta’kidlaydi.

Xulosa qilib aytganda tarixiy manbalar ko‘rsatadiki, oila va jamiyat o‘rtasidagi aloqalar qadim zamonlardan insoniyat tafakkurining markaziy mavzularidan biri bo‘lgan. Sharq va G‘arb mutafakkirlarining fikrlarida umumiylik shundaki, har bir jamiyatning barqarorligi va taraqqiyoti avvalo sog‘lom oilalarga tayanadi. Bugungi kunda bu qarashlar zamonaviy sotsiologik va pedagogik tadqiqotlar bilan o‘z tasdig‘ini topmoqda. Demak, oila masalasiga doimo falsafiy yondashuv muhim bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Platon. *Davlat*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2002.
2. Aristotel. *Siyosat*. Toshkent: Sharq nashriyoti, 1999.
3. Abu Nasr Forobiy. *Fozil shahar ahlilari*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1997.
4. Ibn Sino. *Axloqiy risolalar*. Toshkent: Fan, 1980.
5. Konfutsiy. *Lun Yu* (So‘zlar va fikrlar). Pekin: Renmin chubani, 2003.
6. Imom G‘azzoliy. *Ihyo ulum ad-din*. Qohira: Dar al-Fikr, 1985.

OILA PSIXOLOGIYASI FANINING RIVOJI VA VAZIFALARI

Muminova Dildora

Andijon Davlat Universiteti Amaliy psixologiya yo‘nalishi talabasi:

Annotatsiya: Mazkur ilmiy ishda oila psixologiyasining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari chuqur tahlil qilingan. Antik davr falsafasidan zamonaviy tizimli va emotsional yondashuvlarga bo‘lgan ilmiy qarashlar ketma-ketlikda yoritilgan. O‘zbek va xorijiy adabiyotlar asosida oila psixologiyasining mustaqil fan sifatida shakllanish jarayoni, asosiy nazariyalar va amaliy yo‘nalishlar ilmiy asosda ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, zamonaviy tendensiyalar va oila psixologiyasi fanining istiqbollari haqida ham ma'lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: Oila psixologiyasi, shakllanish, rivojlanish, tizimli yondashuv, emotsional bog‘lanish, farzand tarbiyasi, oilaviy terapiya, zamonaviy tendensiyalar.

Oila - jamiyatning eng qadimiy va asosiy ijtimoiy institutlaridan biridir. U insonning shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiylashuvi va psixik rivojlanishida beqiyos rol o‘ynaydi. Shu sababli, oila psixologiyasi mustaqil fan sifatida o‘z predmeti va vazifalariga ega bo‘lib, insonlarning oilaviy munosabatlardagi ruhiy jarayonlarini, rolining shakllanishi va rivojlanishini o‘rganadi.

Oila psixologiyasi fanining predmeti.

Oila psixologiyasining predmeti - oila a‘zolari o‘rtasidagi psixologik munosabatlar, oilaviy rollarning taqsimoti, shaxslarning oilaviy tizimdagi o‘zaro ta’siri va oiladagi ruhiy muhitni shakllantirish mexanizmlarini o‘rganishdan iborat. Masalan oila psixologiyasi predmeti ota yoki ona yoki bo‘lmasa siblinglarning biri bo‘lishii mumkin. Aynan kim bilan kimning o‘rtasidagi munosabatligiga qarab predmet farqlanadi.

Oila psixologiyasi quyidagi jarayon va hodisalarni o‘rganadi:

- Oilaviy rollarning shakllanishi va dinamikasi;
- Oila ichidagi kommunikatsiya va muloqot jarayonlari;
- Qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish uslublari;
- Oiladagi shaxslararo nizolar va ularning yechimlari;
- Farzand tarbiyasidagi psixologik yondashuvlar;
- Oilaviy hayot tsikllari (tanishuv, nikoh, farzandli bo‘lish, qarilik davri va Va boshqalar);
- Ajralish va qayta nikohning psixologik oqibatlar;
- Oilaviy stress va uni boshqarish usullari.

Xorijiy adabiyotlarda bu fan ko‘pincha "family systems theory" (oila tizimlari nazariyasi) doirasida tahlil qilinadi (Bowen, 1978), unda oila - o‘zaro bog‘liq shaxslar tizimi sifatida qoraladi.

Oila psixologiyasi fanining vazifalari.

Oila psixologiyasi o‘z oldiga quyidagi asosiy vazifalarni qo‘yadi:

1. Nazariy vazifalar:

- Oilaviy munosabatlarning psixologik qonuniyatlarini aniqlash;
- Oilaning shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini psixologik nuqtai nazardan tavsiflash;
- Oiladagi shaxslarning individual va guruhii xatti-harakatlarini tushuntirish va bashorat qilish. Masalan: Oila qanday psixologik inqiroz davrlar bosqichidan o‘tdi. Psixologik muhit oilada qanday? Ro‘llar qay darajada yaxshi taqsimlangan. Shu va shularga o‘xshagan bir qator masalalar oila psixologiyasi fanining nazariy vazifalari qartoriga kiradi.

2. Amaliy vazifalar:

- Oila ichidagi nizolarni tahlil qilish va ularni hal etish uchun psixologik tavsiyalar ishlab chiqish;
- Nikohgacha va nikohdan keyingi davrda psixologik maslahatlar berish;
- Farzand tarbiyasida ota-onalarga psixologik ko‘mak ko‘rsatish;
- Oilaviy stress va krizislarni engib o‘tish uchun dasturlar ishlab chiqish;
- Oilaviy muammolarni bartaraf etishda terapevtik va maslahat metodlarini qo‘llash. Masalan: Ota-ona farzandiga qanday muonasabtda bo‘lmoqda? Qayysi tarbiya usulidan foydalanishmoqda? Oilaviy stress holatiga tushganda qaysi yo‘l bilan stressni yengib o‘tishmoqda? Shu singari vazifalar amaliy vazifalardir.

3. Diagnostik vazifalar:

- Oiladagi psixologik muhitni baholash;
- Oila a‘zolari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning sifatini o‘rganish;
- Oilaning ijtimoiy-psixologik salomatlik darajasini aniqlash. Masalan: Ota-ona, farzand munosabatlari qay darajada iliq va ishonchli.

4. Tarbiyaviy va profilaktik vazifalar:

- Mustahkam va sog‘lom oilani shakllantirish uchun bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirish;
- Nikoh va oilaviy hayotga tayyorlash maqsadida psixologik seminarlar va treninglar o‘tkazish;
- Ajralishlarning oldini olish va oilaviy rishtalarni mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish.

Oila psixologiyasining asosiy yo‘nalishlari:

Oil psixologiyasi fanining rivojlanishida bir nechta asosiy yo‘nalishlar shakllangan:

Psixodinamik yondashuv (Z. Freyd, A. Adler);

Tizimli yondashuv (M. Bowen, S. Minuchin);

Kognitiv-xulq-atvor yondashuvi (A. Ellis, A. Beck);

Gumanistik yondashuv (K. Rogers, V. Satir)

Har bir yo‘nalish oilani va undagi shaxslararo munosabatlarni o‘z nuqtai nazaridan tahlil qiladi, bu esa oila psixologiyasi fanining boy va ko‘p qirrali bo‘lishiga imkon yaratdi.

Xulosa: Oila psixologiyasi inson hayotida asosiy o‘rin tutuvchi ijtimoiy institut — oilaning ichki dinamikasini o‘rganadigan mustaqil ilmiy fan sifatida shakllangan. Uning rivojlanishi qadimgi falsafiy qarashlardan tortib zamonaviy tizimli va emotsional yondashuvlargacha uzluksiz davom etgan. Bugungi kunda oila psixologiyasi milliy va xalqaro tajribalarni uyg‘unlashtirib, oilaviy barqarorlikni ta’minlash, farzand tarbiyasi va psixologik salomatlikni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Fan sifatida oila psixologiyasi kelajakda yangi texnologiyalar va ijtimoiy o‘zgarishlar bilan uyg‘un ravishda rivojlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M. Bowen. Family Therapy in Clinical Practice. New York: Jason Aronson, 1978.
2. Z. Freyd. Oilaviy hayot va ruhiy salomatlik (psixodinamik tahlillar). — Tarjimasi: Toshkent, 2005.
3. V. Satir. The New Peoplemaking. Palo Alto: Science and Behavior Books, 1988.
4. A. Beck. Cognitive Therapy of Personality Disorders. New York: Guilford Press, 1990.
5. S. Minuchin. Families and Family Therapy. Harvard University Press, 1974.
6. R. A. Abdullayeva. Oila psixologiyasi asoslari. — Toshkent: Fan, 2019.
7. S. T. Rahimov. Oila va yoshlar psixologiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2020.
8. J. F. Masterson. The Search for the Real Self. New York: The Free Press, 1988.
9. Y. Ismoilova. Oila va shaxs taraqqiyoti: psixologik yondashuvlar. — Toshkent, 2021.

TARIXDA AYOLLAR BILAN BOG‘LIQ QO‘ZG‘OLONLAR-HUJUM HARAKATI

Ataxanov Baxtiyor

NamDPI.dotsenti, PhD

Xakimova Nozima Mirzajon qizi

NamDPI O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi talabasi.

Tel: +998970608470

nozimaxakimova24@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston tarixida ayollar ishtirokidagi qo‘zg‘olonlar, ularning sabablari, asosiy harakat yetakchilari, ijtimoiy-siyosiy ta’siri tahlil qilinadi. Ayniqsa, XIX asr oxiri – XX asr boshlarida yuz bergan ayollar harakati misolida ularning jasorati va faoliyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Ayollar harakati, qo‘zg‘olon, tarix, jasorat, mustamlakachilik, ijtimoiy-siyosiy kurash, xotin-qizlar huquqlari, XIX asr, Turkiston.

Annotation: This article analyzes the revolts involving women in the history of Uzbekistan, focusing on their causes, prominent leaders, and socio-political impact. Special attention is given to movements in the late 19th and early 20th centuries, highlighting the courage and role of women in resistance.

Keywords : Women's movement, uprising, history, bravery, colonialism, socio-political struggle, women's rights, 19th century, Turkestan.

Аннотация: В статье рассматриваются восстания с участием женщин в истории Узбекистана, причины их возникновения, ключевые лидеры и социально-политическое влияние. Особое внимание уделено событиям конца XIX – начала XX века, подчеркивается смелость и активность женщин в сопротивлении.

Ключевые слова: Женское движение, восстание, история, смелость, колониализм, социально-политическая борьба, права женщин, XIX век, Туркестан.

Kirish

Tarix sahifalarida erkaklar bilan bir qatorda ayollar ham o‘z o‘rnini topgan. Yurtimiz tarixida ayollar faqatgina oilaviy muhitda emas, balki ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda ham faol ishtirok etganlar. Jumladan, ayrim davrlarda ayollar boshchiligida yuzaga kelgan qo‘zg‘olonlar ham tarixda muhim o‘rin tutadi. Mazkur maqolada ana shunday tarixiy hodisalar tahlil qilinadi.

“Hujum” harakatining o‘tkazilishi. O‘zbek ayollari va qizlarining hayoti asrlar davomida islom dini shariati ko‘rsatmalari asosiga qurilgan edi. Sovet hokimiyati o‘rnatilgach, Sharq ayollarini “ozodlik”ka chiqarish, eski turmush tarziga hujum qilish, ayollarning chachvon va paranjisini tashlab yangi zamon qurayotganlar safiga tezroq qo‘shilishi kabi muammolar kun tartibiga qo‘yildi. Bolsheviklar tomonidan O‘rta Osiyo respublikalarida, xususan, O‘zbekistonda bu muammo qisqa muddat davomida shoshilinch hal qilindi, natijada katta yo‘qotishlar yuz berdi, ko‘plab xotin-qizlar eskilik va xurofot tarafdorlarinnig qutqusi bilan o‘z yaqinlari tomonidan o‘ldirildi. O‘zbek ayollarini ozodlikka chiqarish va yangi turmushga jalb qilish, darhaqiqat, kerak edi. Biroq bu ishni bolsheviklar va sovet hokimiyati vakillari tanlagan tezkor yo‘l bilan emas, balki asta-sekin va bosqichma-bosqich amalga oshirilganda katta qurbonlar va yo‘qotishlar bo‘lmas edi. “Hujum” kompaniyasi 1926-yil sentyabrda O‘rta Osiyo xotin-qizlari kengashida e’lon qilinib, uni 1927-yil 8-martdan boshlashga qaror qilindi. 1926-yil dekabrda “Hujum” kompaniyasini o‘tkazish uchun O‘rta Osiyo respublikalari, xususan, O‘zbekistonda maxsus komissiyalar tuzildi.

Sovet hokimiyati o‘zbek xotin-qizlarini ozodlikka chiqarish jarayonida ularni ishlab chiqarishga jalb qilish tadbirlarini ham amalga oshirdi. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad xalq xo‘jaligi muammolarini hal qilish uchun yangi mehnat resurslari bo‘lgan ishchi kuchlarini vujudga keltirish edi. Xotin-qizlar dastlab hunarmandlik kooperatsiyasiga jalb qilindi. Xotin-qizlar klublarida ayollar uchun maxsus xonalar ochilib, ular bunday joylarda do‘ppi va choyshablar tikishardi. Keyinchalik, hunarmandchilik kooperatsiyasi tarkibida maxsus ayollar artellari tashkil qilindi. 1926-yili O‘zbekistonda 16 ta yirik ayollar artellari bo‘lib, ularda 814 nafar mahalliy xotin-qizlar mehnat qilardi. Ayollar qilgan mehnatlari evaziga maosh olish imkoniyatiga ega bo‘lishdi. O‘zbek ayollarini jamiyatning teng huquqli a‘zolariga aylantirishda, erksizlikdan qutqarishda ularni madaniy va ijtimoiy hayotga jalb qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Madaniy-tarbiyaviy ishlarni olib borishda ayollar klublari katta rol o‘ynadi. Bu klublarda ayollarga vrachlar turli maslahatlar berishardi, bolalar vrach ko‘rigidan o‘tardi. Shuningdek, ko‘plab kutubxonalar, bolalar bog‘chalari va yaslilar ochildi. Xotin-qizlarni qiziqtirgan va tashvishga solgan mavzular bo‘yicha suhbatlar o‘tkazilib turildi. 1927-yili Andijondagi Eski shahar ayollar klubida 134 nafar a‘zo bo‘lgan. Bu davrda o‘zbek xotin-qizlari rahbarlik lavozimlarida ham ishlash layoqatini ko‘rsatdilar. 1927-yili respublikadagi tuman ijroiya qo‘mitalari a‘zolarining 20 foizi, okrug ijroiya qo‘mitalari a‘zolarining 17 foizi ayollar edi. Jahon Obidova O‘zSSR Markaziy Ijroiya Komiteti Prezidiumi raisining o‘rinbosari, Tojixon Shodiyeva esa Prezidium a‘zosi bo‘lgan. Biroq keyinchalik bu 2 nafar taniqli o‘zbek ayollari sovet hokimiyati tomonidan qatag‘on qilindi. XX asr 30-yillarida ayollar orasidan mashhur olimalar, shoirlar, yozuvchilar, muhandislar, shifokorlar, san‘atkorlar, muallimlar yetishib chiqa boshladi. O‘sha yillarda Halima Nosirova, Tamaraxonim, Sora Eshonto‘rayeva, Mukarrama Turg‘unboyeva kabi o‘zbek qizlarining iste‘dodi yarq etib ko‘zga tashlandi. Bu holatlarning barchasi o‘zbek xotin-qizlarining teng huquqli jamiyat a‘zosi bo‘lish, madaniyat va bilimga intilishlarining samarasi edi. Xullas, sovet davlatining ayollar byurosidagi siyosati kommunistik mafkura bilan sug‘orilgan holatda shoshmashosharlik bilan amalga oshirilsa ham o‘zbek ayollari qonida asrlar osha to‘planib borgan aql-idrok, shijoat va faollik kabi fazilatlari tufayli ko‘pgina ijobiy ishlarni amalga oshirdilar.

To‘g‘risini aytganda, o‘zbek xotin-qizlari ham ochiq-oydin yorug‘ olamni ko‘rish, ilm olishda erkaklar bilan teng huquqda bo‘lishni orzu qilardi. Ammo shoshma-shosharli bilan boshlangan “Hujum” harakati yomon oqibatlarga olib kelishi tabiiy edi. Jizzax shahrida 1927 yil 8 mart kuni paranji tashlashga bag‘ishlab o‘tkazilgan mitinglarda ko‘pchilik xotin-qizlar o‘z paranjilarini tashlagan bo‘lsa-da, ertasi kuni turmush o‘rtoqlari tazyiqi bilan yana yopinib oldilar. Faol xotin-qizlar tomonidan olib borilgan targ‘ibot-tashviquot ishlari tufarli shaharda 1928 yilning bahori va yoz oylarida paranji tashlagan xotin-qizlar soni ancha ko‘paydi. Ular orasidan Adolat Olimjonova, Hanifa Usmonova, Amina Sodiqova, Toifa Kamoliddinova singari o‘qituvchilar, Ibodat Teshaboyeva, Xursanoy Yo‘lchiboyeva singari san‘at va madaniyat xodimlari, klub va kutubxona mudiralari yetishib chiqdi.

Ammo shaharda paranji tashlagan ayollarga nisbatan turli nojo‘ya xatti-harakatlar, xotin-qizlar joniga qasd qilish hollari ham sodir bo‘ldi. Paranji tashlash, savodsizlikni tugatish tashabbuskorlari bo‘lgan Fotima Qodirova bilan Misqoloy Karimovalar yarim tunda qora kuchlar tomonidan vahshiylarcha o‘ldirildi. Ozodlik dushmanlari – qotillar odil sud qilinib, eng oliy jazoga hukm qilindi. Ammo shoshma-shosharlik oqibatida o‘nlab Jizzaxlik faol xotin-qizlar qurbon bo‘ldilar.

Jizzax shahrida Adolat Olimjonova ham xotin-qizlar savodini chiqarishda faol ishtirok qildi. 1929 yili hozirgi Sharof Rashidov nomli maktabni tugatgach, o‘qituvchilik qilish bilan bir qatorda jamoat ishlarida faol ishtirok etdi. 1929 yilda Jizzax pedagogika bilim yurtida sirdan ta’lim oldi. A.Olimjonova 1933 yili hozirgi Navoiy nomli jamoa xo‘jaligi yoshlari o‘rtasida tarbiyaviy ishlarni yaxshilash, ularni ishlab chiqarishga jalb etishda juda katta ishlarni amalga oshirdi. O‘zbekiston xotin-qizlarining I qurultoyida delegate bo‘lib qatnashib, Jizzaxda xotin-qizlar o‘rtasida olib borilayotgan ishlar haqida so‘zlab bergan edi.

A.Olimjonova uzoq yillar mobaynida yoshlar bilan ishladi. 1938 yilda yoshlar tashkiloti yo‘llanmasi bilan Kitob tumaniga ishga yuborildi va tuman aloqa bo‘limi boshlig‘i va boshqa lavozimlarda mehnat qildi. Urush yillarida esa tuman partiya qo‘mitasida mas‘ul lavozimlarda faoliyat ko‘rsatdi. Xalqimiz oldidagi xizmatlari uchun O‘zbekiston Oliy Sovetining Faxriy yorlig‘i va medallar bilan taqdirlandi.

1927-1928 yillarda Jizzax shahrida “Hujum” harakati yanada keng quloq yoydi. Xotin-qizlarni savodsizlikni tugatish kurslariga o‘qishga jalb etish, ularning farzandlari uchun yasli va bog‘chalar ochish tadbirlari ko‘rildi. Jizzaxning eski shahari va atrofi qishloqlarida savodsizlikni tugatish uchun 8 ta kurs tashkil qilindi. Ular o‘quv qurollari, adabiyotlar bilan ta‘minlandi. O‘sha yillari Jizzax shahar partiya qo‘mitasidagi Xotin-qizlar sovetiga O‘zbekiston Kompartiyasi yo‘llanmasi bilan Raisa Vasilyevna Salmina ishga yuborilgan edi. U jizzaxlik xotin-qizlar o‘rtasida tarbiyaviy ishlarni kuchaytirishga, kechki kurslar ochish va ularga xotin-qizlarni jalb qilishga bosh-qosh bo‘ldi. Shaharda xotin-qizlar o‘rtasida targ‘ibot-tashviqot ishlarining yaxshilanishi tufayli o‘sha yillari o‘z zamonasining peshqadam ayollaridan Maqsadoy Sultonova, Barchinoy Xolmatova, Hikmatoy Yoqubova singari ko‘plab ilg‘or xotin-qizlar ishga jalb etiladi. Ular shahar xotin-qizlarining yetakchilari bo‘lib yetishdilar.

Hikmatoy Yoqubova 1896 yilda Jizzax shahrining “O‘ratepalik” mahallasida dehqon oilasida tavallud topgan edi. Boshlang‘ich ma‘lumotni qishloq maktabida oldi. Hikmatoy o‘zbek ayollarini paranji tashlashga, bilim olishga da‘vat qilib, jamoat ishlarida faol ishtirok qildi. U 1933 yili Jizzax shahar soveti ijroiya qo‘mitasi raisligiga saylangan birinchi o‘zbek ayollaridan edi. Uzoq yillar shahar Sovetiga raislik qilib, shaharda maktab va maktabgacha tarbiya muassasalarini ochishga, uy-joylar, yangi sanoat korxonalari qurish, obodonlashtirish ishlarini amalga oshirishga bosh-qosh bo‘ldi. Bir necha yillar davomida Jizzax tuman partiya qo‘mitasi xotin-qizlar Sovetiga raislik qilib, iste‘dodli va qobiliyatli xotin-qizlarni Jizzax, Samarqand, Toshkent shaharlaridagi oliy va o‘rta maxsus o‘quv yurtlariga o‘qishga yubordi. Xotin-qizlardan malakali o‘qituvchi, madaniyat va qishloq xo‘jaligi xodimlari tayyorlashga munosib hissa qo‘shdi. Hikmatoy O‘zbekiston Oliy Soveti deputatligiga saylangan edi. H.Yoqubova umrining so‘nggi pallasiga qadar Jizzax tuman pillachilik idorasiga rahbarlik qildi. U mehnatda ko‘rsatgan xizmatlari uchun hukumatning qator orden va medallari bilan taqdirlangan edi.

Savodsizlikni tugatish kurslaridan maktablarga, so‘ngra pedagogika bilim yurtlariga borib bilim olgan xotin-qizlar orasidan Hidoyat Qobilova, Munira Azimova, Shahri Turopova singari “O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan o‘qituvchi”, “Xalq maorifi a‘lochi”lari, Jizzaxda mehnati ulug‘langan, maorifga ko‘plab xizmatlarini qo‘shgan aziz siymolar yetishib chiqdilar.

Xulosa

O‘zbekiston tarixida ayollar nafaqat oilaviy va maishiy hayotda, balki ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda ham muhim rol o‘ynaganlar. Ularning turli davrlarda, ayniqsa xonliklar,

mustamlakachilik va sovet davrida yuzaga kelgan ijtimoiy adolatsizliklarga qarshi ko‘rsatgan jasorati — bu ayol sha’ni, or-nomusi va milliy qadriyatlar himoyasiga qaratilgan harakat edi.

Ayollar ishtirokidagi qo‘zg‘olonlar bevosita qurolli kurash shaklida bo‘lmasligi mumkin, biroq ularning passiv qarshiligi, jamoaviy noroziliklari va ijtimoiy bosimlarga nisbatan bildirgan noroziliklari tarixiy jihatdan katta ahamiyatga ega. Ular jamiyatdagi o‘z o‘rnini anglab yetgan, qarorlar qabul qilishda qatnashgan va kelajak avlodlar tarbiyasida faol bo‘lgan.

Bugungi kunda ayollar tarixdagi bu jasoratli harakatlarini chuqur o‘rganish, ulardan saboq chiqarish, shuningdek, gender tengligi, huquqiy faollik va ijtimoiy adolat sari qadam tashlashda mustahkam asos bo‘lib xizmat qilishi kerak. O‘tmishdagi ayol qahramonlar bizga sabr, jasorat, matonat va ongli kurashning timsolidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S. Tilabayev, D. Kenjayev, N. Mustofoyeva, A. Zamonov, D. Rahimjonov,
2. N. Ismatova, S. Pulatova, J. Abdullayev, B. Irzayev, K. Sagdullayev, N. Kudratova “O‘zbekiston tarixi” 10-sinf 70-73-sahifalar
3. Rustambek Shamsutdinov, Shodi Karimov “Vatan tarixi” : “Sharq” nashriyoti-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent-2010
4. <https://milliycha.uz/jizzax-qozgolon/>

QATAG‘ONGA UCHRAGAN AYOLLAR – TARIX ZULMATIDAGI QAHRAMONLAR

Ataxanov Baxtiyor Turabayevich

Namangan davlat pedagogika instituti Gumanitar fanlar kafedrası o‘qituvchisi.

Ahmadjonova Mushtariy Umidjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar fakulteti O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi talabasi

+998931671675

@mushtariyahmadjonova747@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur ishda Sovet davridagi qatag‘onlar davrida begunoh ayollarning hayoti va taqdiriga oid tarixiy haqiqatlar yoritiladi. Ayollar nafaqat oilaviy azob-uqubatlarga, balki siyosiy bosim va nohaq jazolarga ham duch kelgan. Ularning jasorati, sabr-toqati va kurashuvi tarix zulmatida qolgan haqiqatlarni ochib beradi. Tadqiqot ularning qahramonligini eslab qolish, tarixiy xotirani asrash hamda kelajak avlodni hushyorlikka chaqirishga qaratilgan.

Qatag‘on, ayollar taqdiri, sovet davri, siyosiy repressiya, tarixiy haqiqat, jasorat, qahramonlik, sabr-toqat, tarixiy xotira

Аннотация: В данной работе рассматриваются трагические судьбы женщин, ставших жертвами политических репрессий в советский период. Женщины подвергались не только моральным и физическим страданиям, но и несправедливым обвинениям и наказаниям. Их мужество и стойкость становятся символами несгибаемого духа и исторической правды. Исследование направлено на сохранение памяти о героизме этих женщин и воспитание исторического сознания у будущих поколений.

Репрессии, женские судьбы, советский период, политические репрессии, историческая правда, мужество, героизм, стойкость, историческая память

Annotation: *This paper explores the lives and fates of women who suffered during the Soviet-era political repressions. These women endured not only emotional and physical hardship but also unjust accusations and punishments. Their resilience and courage serve as powerful reminders of the untold truths hidden in history’s shadows. The research aims to honor their heroism, preserve historical memory, and raise awareness among future generations.*

Key words: *Repression, women’s fate, Soviet era, political repression, historical truth, courage, heroism, resilience, historical*

Kirish

Insoniyat tarixida ayol siymosi doimo hayot, mehr, sabr va fidoyilik ramzi bo‘lib kelgan. Biroq har bir jamiyat tarixida shunday fojiali davrlar bo‘lganki, ayolning na sabri, na mehribonligi, na begunohligi uni zulmdan asray olmagan. Ayniqsa, 20-asr boshlarida Sovet totalitar tizimi tomonidan amalga oshirilgan qatag‘onlar (repressiyalar) jarayonida minglab begunoh insonlar bilan birga ayollar ham ayovsiz jazolandi, ta’qib qilindi, surgun qilindi yoki otib tashlandi. Bu holat ayniqsa 1930–1950-yillar orasida keskin tus oldi. Ushbu maqolada O‘zbekistondagi qatag‘on davri ayollarining taqdiri, ularning hayot yo‘li, jamiyatdagi o‘rni, duch kelgan adolatsizliklar va ularning tarixiy xotirasi tahlil qilinadi.

Sovet qatag‘oni va ayollar taqdiri

Sovet hukumati mustahkamlana boshlagan ilk yillardan boshlab, siyosiy qarashlar, milliylik, mustaqillik g‘oyasi tarafdorlari "xalq dushmani" degan tamg‘a bilan jazolana boshladi. Buning oqibatida 1937–1938-yillarda minglab ziyolilar, shoir-yozuvchilar, jadidlar qatl etildi yoki Sibirga surgun qilindi. Ular orasida erkaklar bilan bir qatorda ayollar ham bor edi.

Ayollar faqatgina siyosiy faoliyatda qatnashgani uchun emas, balki "xalq dushmani" deb e’lon qilingan erkaklarning turmush o‘rtog‘i, onasi, opa-singillari bo‘lgani uchun ham jazolandi. Ular "xalq dushmanining xotini" sifatida o‘z huquqlaridan mahrum qilindi, bolalaridan ajratildi, ish va ta’limdan chetlashtirildi, ko‘pincha surgun qilindi yoki maxsus lagerlarda qamoqqa olindi.

O‘zbekiston tarixidagi qatag‘onga uchragan ayollar

O‘zbekiston tarixida ham ko‘plab ayollar asossiz qatag‘onlarga uchradi. Quyida ba’zi taniqli ayollarning nomlari va taqdiri keltiriladi:

1. Ozoda Yusupova – Jadid arbobi Munavvar qori Abdurashidxonovning rafiqasi

Munavvar qori 1931-yilda qatl etilganidan so‘ng, uning rafiqasi Ozoda Yusupova ham ta’qibga uchradi. U bolalari bilan birga og‘ir hayot kechirdi, doimiy nazorat ostida bo‘ldi. Uning o‘g‘illaridan biri – fitratparastlik ruhida tarbiyalangan Mahmudxo‘ja Behbudiyning g‘oyalari ta’sirida ulg‘aydi.

2. Hamida Murodova – O‘zbekistondagi birinchi malakali vrach ayollardan biri

1937-yilda "xalq dushmanining xotini" sifatida qamoqqa olindi. Uning erkak do‘stlari, tanishlari qatl etildi. Hamida ayollar lagerida bir necha yil qamoqda bo‘lib, keyinchalik Sibirga surgun qilindi.

3. Sodiqa Xoldorova – pedagog, jamiyat arbobi

Ustozlik qilgan, maktabda faoliyat yuritgan, ammo erining “siyosiy noto‘g‘ri fikrlari” sababli qatag‘onga uchragan. O‘zining aybsizligini isbotlashga urinib, o‘nlab ariza yozgan, biroq natija chiqmagan.

Lagerlar va surgun – ayollar hayotining qamchi yillari

Qatag‘onga uchragan ayollar SSSR bo‘ylab turli qamoq lagerlariga – KarLag (Qozog‘iston), Norillag (Sibir), Solovki orollari kabi joylarga yuborilgan. Ayollar bu yerda og‘ir mehnat, ochlik, sovuq, xo‘rlik, zo‘ravonlik ichra yashashga majbur bo‘lgan. Ular orasida homiladorlar, yosh onalar, qariyalar ham bo‘lgan.

Ba‘zilar bolalaridan ajralgan, ba‘zilar esa qamoqda tug‘ib, go‘daklarini yo‘qotgan. Ularning dardli taqdiri bugungi tarixiy xotira uchun juda muhim ahamiyatga ega.

Qatag‘on qurboni emas, tarix qahramoni

Bugungi kunda biz bu ayollarni shunchaki qatag‘on qurboni emas, balki tarixning mardonavor sahifasida o‘z o‘rniga ega qahramon ayollar deb tan olishimiz kerak. Ularning sabr-toqati, matonati, e‘tiqodi, farzandlariga bergan tarbiyasi tufayli xalq ma‘naviyati so‘nib ketmadi.

Mustaqillik yillarida qatag‘on qurbonlarini oqlash, ularning nomini tiklash bo‘yicha ko‘plab ishlar amalga oshirildi. “Shahidlar xotirasi” muzeyining tashkil etilishi, har yili 31-avgustda “Qatag‘on qurbonlarini yod etish kuni” sifatida nishonlanayotgani – bularning barisiga misol bo‘la oladi.

Xulosa

Qatag‘on – insoniyat tarixining eng qora sahifalaridan biridir. Ayniqsa, begunoh ayollarning taqdiri bu zulmni yanada fojiali ko‘rsatadi. Ular o‘z hayotini fido qildi, lekin xalqning or-nomusi, vijdoni sifatida tarixda abadiy qoldi. Bugun ularning xotirasini ehtirom bilan yod etish, ularning orzusidagi erkin jamiyatni asrab- avaylash barchamizning burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar va saytlar:

1. “Shahidlar xotirasi” muzeyi materiallari – Toshkent shahri, rasmiy sayti:
<https://shahidlarxotirasi.uz>
2. B. Qosimov, A. To‘laganov. “Qatag‘on qurbonlari: Hayot va taqdir” – Toshkent: “Fan” nashriyoti, 2001.
3. “O‘zbekistonda qatag‘on yillari” (maqolalar to‘plami) – O‘zbekiston Milliy arxivi nashrlari.
4. S. Shamsiyev. “Stalin qatag‘onlari va O‘zbekiston ziyolilari” – Toshkent: Sharq, 1998.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori: “Qatag‘on qurbonlarini xotirlash va ularning merosini o‘rganish chora-tadbirlari to‘g‘risida” – 2019 yil.
6. Uzbekiston Milliy Ensiklopediyasi. “Qatag‘on” moddasi.
7. <https://lex.uz> – qonunchilik hujjatlari va tarixiy farmonlar bazasi.
8. <https://tarix.uz> – O‘zbekiston tarixi bo‘yicha ixtisoslashgan portal.
9. Akademik V.V. Tret‘yakov. “Repressiyalar davri va uning oqibatlari” – Rossiya arxiv manbalari asosida.

AVESTODA OILA VA NIKOH MUNOSABATLARI MASALASI

Abduraxmanova Zarnigor Axrorjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti ijtimoiy- gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi
fakulteti Tarix yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Tel: +998-77-445-26-03

E-mail: zarnigorabduraxmanova4@gmail.com

Ilmiy rahbar: Akbarov Rahmatillo

Anotatsiya: Ushbu maqolada insoniyat tarixida oila va nikoh munosabatlarining shakllanishi, ibtidoiy davrda oilaning vujudga kelishi, poligom va monogam oila hamda egzogam va endogam nikoh haqida, zardushtiylikda oila va nikoh masalalari, keng yoritilib berilgan.

Abstract: This article provides a comprehensive overview of the formation of family and marriage relations in human history, the emergence of the family in primitive times, polygamous and monogamous families, exogamous and endogamous marriages, and issues of family and marriage in Zoroastrianism.

Аннотация: В статье дается комплексный обзор формирования семейно-брачных отношений в истории человечества, возникновения семьи в первобытные времена, полигамных и моногамных семей, экзогамных и эндогамных браков, а также вопросов семьи и брака в зороастризме.

Kalit so‘zlar: monogam oila, poligom oila, egzogam nikoh, endogam nikoh, nmana, vis, kumiz

Keywords: monogamous family, polygamous family, exogamous marriage, endogamous marriage, nmana, vis, kumyz

Ключевые слова: моногамная семья, полигамная семья, экзогамный брак, эндогамный брак, нмана, вис, кумыз

Kirish. Insoniyat jamiyati tarixida oila va nikoh munosabatlari eng muhim ijtimoiy institutlar sifatida shakllanib, rivojlanib kelgan. Har bir davrda va har bir sivilizatsiyada oilaning tuzilishi, erkak va ayol o‘rtasidagi munosabatlar, nikoh shakllari hamda jamiyatdagi o‘rni turlicha bo‘lgan. Oila – bu nafaqat biologik ehtiyojlarni qondiruvchi birlik, balki ijtimoiy, madaniy va axloqiy qadriyatlarni saqlab qoluvchi va keyingi avlodga yetkazuvchi muhim tizimdir.

Nikoh esa oila barpo etishning asosiy huquqiy va axloqiy shakli sifatida qadimdan mavjud bo‘lib, uning ijtimoiy ko‘rinishlari jamiyatning rivojlanish bosqichlariga qarab o‘zgarib kelgan. Ibtidoiy davrdagi oddiy juftlik munosabatlaridan tortib, zardushtiylikdagi diniy nikohlarga bo‘lgan tarixiy bosqichlar bu borada muhim tahlil obyekti. Tarixan oila va nikoh masalalarining qanday bo‘lganligi, ularning shakllanishi va rivojlanish yo‘llari bugungi kunda ham dolzarb mavzulardan biri sanaladi.

Oila tuzilmasining eng dastlabki shakllari insoniyatning ibtidoiy davriga borib taqaladi. Bu davrda jamiyat hali urug‘-qabila tuzumida yashar, odamlar o‘z ehtiyojlarini qondirish maqsadida jamoaviy hayot tarzida faoliyat yuritib edilar. Shunday sharoitda erkak va ayol o‘rtasidagi munosabatlar oddiy biologik ehtiyojlar asosida shakllangan bo‘lib, ma’lum ma’noda hayvonot dunyosiga yaqin bo‘lgan. Ibtidoiy jamiyatda oila tushunchasi zamonaviy ma’nodagi oiladan farq qilgan. Dastlab, ona urug‘i asosida tashkil topgan jamoalarda avlodlar onalar orqali aniqlanib, bolalarga erkak emas, balki ayol homiylik qilgan. Ona urug‘i va ona oilasi deyilishining sababi

ayollarning ijtimoiy hayotidagi tutgan o‘rni, erkaklarnikiga nisbatan baland bo‘lganligi bilan xarakterlanadi. Bu davrda erkaklar va ayollar o‘rtasidagi munosabatlar ancha beqaror bo‘lgan, juftlik tanlashda erkinlik hukm surgan. Vaqt o‘tishi bilan jamiyatda turli mehnat turlari ajralib chiqishi, erkak va ayol rollarining aniq belgilanishi bilan oila tuzilmasida ham o‘zgarishlar yuz berdi. Shunday qilib, poligam (ko‘pxotinlilik) va monogam (bitta er-xotinlik) oila shakllari asta-sekin vujudga kela boshladi. Poligamiya asosan boylar va rahbarlar ijtimoiy tabaqasida uchragan bo‘lsa, oddiy aholi orasida monogamiya keng tarqalgan. Bu esa jamiyatda iqtisodiy, ijtimoiy va jinsiy tengsizlikning bosqichma-bosqich paydo bo‘lishiga zamin yaratgan. Shuningdek, nikoh marosimlarining ilk ko‘rinishlari ham ibtidoiy jamoalarda sodda shaklda bo‘lgan. Dastlabki davrlarda bu jarayonlar diniy yoki huquqiy asosga ega bo‘lmagan. Ibtidoiy jamiyatda urug‘ egzogam, qabila esa endogam bo‘lgan.[1] Endogamiya birona ijtimoiy guruh ya’ni qabila, urug‘, tabaqalarning o‘z ichidan uylanishini taqozo etuvchi odat bo‘lib, bundan maqsad yaqin qarindoshlar ichida mol-mulkni saqlash edi. Ekzogamiya esa ibtidoiy jamiyatda bir urug‘ yoki jamoa azolari orasida nikoh munosabatlarini taqiqlanishi edi. Bu urug‘da ijtimoiy tinchlik qaror toptirish vazifasi bo‘lgan. Ammo vaqt o‘tishi bilan nikoh munosabatlariga bo‘lgan ehtiyoj, ijtimoiy me’yor va tartiblar shakllanishiga sabab bo‘ldi. Umuman olganda, ibtidoiy jamiyatdagi oila va nikoh munosabatlari insoniyatning tabiiy taraqqiyoti davomida shakllanib, keyinchalik mukammal ijtimoiy tuzilma sifatida rivoj topgan.

Zardushtiylik dinida ham oila va nikoh munosabatlariga alohida to‘xtalib o‘tilgan. Unda ijtimoiy tuzilmalar, oila tuzilishlari haqida keng ma’lumotlar uchraydi. Avestoda jamiyat to‘rt ijtimoiy bosqichdan iborat: patriarxal oila jamoasi – nmana, patriarxal urug‘ jamoasi –vis, qabila jamoasi – zantu, va qabilalar ittifoqi – .daxyu. [2]

Bu ijtimoiy tuzumlar bizga Avestoda qadimgi oilalar qanday tuzilgani ularni udum an’analari haqida ma’umot beradi. Shuningdek Zardushtiylik ta’limotida ham oila va nikoh munosabatlariga alohida to‘xtalib o‘tgan. Bu ta’limotga ko‘ra, 15 yosh balog‘at yoshi hisoblangan. Balog‘atga yetgan bolalar zardushtiylikka e’tiqodi ramzi sifatida beliga yung ipakdan to‘qilgan kamar bog‘lab yurishi va "otashparastlar" ibodatxonasida o‘tkaziladigan diniy marosimlarda qatnashishi shart bo‘lgan".[3] Bolalarni kohinlar zardushtiylik rasm-rusumlarini -- bajarishga, falsafa, odob-axloqqa o‘rgatishgan. Avestoda insoniy burch faqat axloqiy yo‘l-yo‘riqlarni o‘zlashtirishdan iborat bo‘libgina qolmasdan, balki inson oilaviy turmush, yaxshi yor va farzand to‘g‘risida ham o‘ylashi zarurligi ta’kidlanadi, o‘sha davrda erkaklar roppa-rosa 16 yoshdan uylanib, bir nechta xotin olish huquqiga ega bo‘lishgan. Hamma vaqt birinchi xotin boshqalariga bosh bo‘lganligi haqida ma’lumotlar uchraydi. "Avesto"da qayd etilishicha, erkak kishi avvalo uylanish uchun moddiy va ma’naviy tomondan to‘q va jismonan baquvvat bo‘lishi lozim; buning uchun o‘z vaqtida ovqatlanishi zarur, aks holda erkak kishi o‘z xizmat va axloqiy burchlarini bajara olmaydi: "Yeb ichmaydigan insonning toat-ibodat qilishga kuchi bo‘lmaydi, er-xotinlik vazifasini ado etishga quvvati yetmaydi, bola tug‘dira olmaydi" ("Yasna", 33, 3-bob). Umuman Zardushtiylikda oilaviy burch va farzand tarbiyasi alohida o‘rin tutadi. Erkak zurriyot qoldirish qobiliyatiga ega bo‘lsay-u, agar uylanmasa, unga tamg‘a bosishar yoki beliga zanjir bog‘lab yurishga majbur qilishardi. Ba’zan bunday erkakni qopga solib kaltaklashgan. „Avesto“da qarindoshlarning o‘zaro oila qurishi taqiqlangan. [3]

Avestoda birovga tazyiq o‘tkazish, zo‘ravonlik, kimningdir hayotiga tahdid solish, ayniqsa yosh bolali, xomilador ayollarga nisbatan befarqlik jinoyat darajasiga ko‘tarilgan. Agar bordi-yu er ayolni yetarlicha himoya qila olmasa va godakka shikast yetsa, bunday urning jazosi oshkora

o‘limdir.[4] Shuningdek Ko‘p bolali oilalarga davlat hisobidan nafaqa tayinlash lozim-ligi qayd etilgan, bir yo‘la 2-3 ta tuqqan ayollar mukofot olishga sazovor, deb uqtiriladi.

Avesto manbalarida inson hayoti va sha‘ning qadri yuksak baholangan. Ayniqsa, yosh bolali, homilador ayollarga nisbatan har qanday tajovuz yoki zo‘ravonlik og‘ir jinoyat sifatida ko‘rilgan. Bunday holatlarga qat’iy munosabat bildirilgan bo‘lib, agar erkak o‘z ayolini yetarli darajada himoya qila olmasa va bu sabali bolaning tanasiga shikast yetsa, uning jazosi hatto o‘lim bilan belgilangan. Bu holat qadimgi jamiyatda ayollar va bolalarning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan yuqori darajadagi axloqiy-me‘yoriy yondashuvni namoyon etadi. Hattoki zardushtiylik dinida nomdor va jasur o‘g‘lonlar onalari ham alohida etirof etilishi Avestoda keltirilgan. Ashavanlarning pok, ezgu va qudratli fravashiyalarini olqishlaymiz. Nomdor o‘g‘lonlar sohibi bulgan ayollar guruhini sharaflaymiz. Yayrya Xushiyyini olqishlaymiz. Ezgu xilkat Amani olkishlaymiz. Axura yaratgan Baxromni madh etamiz. [5]

Avestoda nafaqat oila va nikoh munosabatlari, balki oilaviy udumlar, marosimlar haqida ham so‘z boradi.

Ayol bir yo o‘n oylik o‘lik chaqaloqni tuqqanidan keyin, uning birlamchi taomi kumiz va kuldir. To‘rt kunga dovur uning suv va tuz totmog‘i yohud suv va tuz aralashgan taom istemol qilmog‘iga yo‘l qo‘yilmaydi. To‘rt kundan keyin unga o‘z tanasi va liboslarini yuvish uchun kumiz beradilar. Qirq kunga dovur suv bilan tanasini yuvish mumkin emas.[4] Avesto manbalarida ayol va erkakning o‘zaro munosabatlari, ayniqsa, erkakning javobgarligi qat’iy belgilab qo‘yilgan. Agar bir er balog‘atga yetgan qiz yohud juvon bilan – xoh turmushga chiqqan, xoh chiqmagan bo‘lsin – aloqa qilsa va qiz yo juvon undan xomilador bo‘lsa, to go‘dak dunyoga kelgunga qadar er o‘sha qiz yo juvonni o‘z qarmog‘iga olmog‘i kerak. [4]

...Va qiz yo juvon qariya kampirning xuzuriga yo‘l olsa va kampirga qornidagi homilani tushurmoqni buyursa. Qariya banga, shayta, g‘non, fraspota va boshqa dorilar yordamida bolani tushurib bersa-da er unga desa:,, Tiriklikning mevasini olislarga eltib tashla!’’ Qiz yo juvon tiriklik mevasini uzoqlarga eltib tashlasa, bu gunohning yuki har uchchovi – er, ayol, qariya kampirning gardanidadir. Bu esa qadimgi jamiyatda ayol sha‘ni va huquqlarining muqaddas qadrlangani, oilaviy yondashuv mavjud bo‘ganidan dalolat beradi.

Ahuramazda shunday dedi: - Porso inson uy tiklab, olovga va oilasiga, xotini va farzandlariga podalariga o‘rin ajratib bersa, sm-xashagi ko‘p bo‘lib, chor-vasi va itlari to‘q yashasa, uyida noz-ne‘matlar muhayyo hayyo bo‘lib, xotin va farzandlari farovon yashasa, uyida e‘tiqodi sobit, olovi alangali, boshqa narsalari ham mo‘l-ko‘l bo‘lsa, o‘sha manzil muhtamdir. Spitam Zaradushtra o‘ng qo‘li va so‘l qo‘li bilan, so‘l qo‘li va o‘ng qo‘li bilan yerga ishlov bersa, mehnat qilsa - u zamin rahmatiga musharraf bo‘lajak.[3]

Avestoda qarindoshlarning o‘zaro oila qurishi taqiqlangan.[4] Qavm va urug‘ bu orqali qonini toza, avlodni benuqson saqlash uchun shunday qilingan. Zamonaviy tibbiyotda ham qarindoshlar o‘rtasidagi nikohning salbiy oqibatlarini ilmiy jihatdan asoslangan. Xususan, bunday nikohdan tug‘ilgan bolalarda irsiy kasalliklar, jismoniy yoki aqliy nuqsonlar, immunitet tizimi zaifligi kabi holatlar ko‘proq uchraydi. Tibbiyotda buni „genetik muvofiqlikning buzilishi“ deb atashadi. Shuning uchun qadim zamonlardayoq bunday nikohlarning taqiqlanishi, aslida, bejizga emas. Avestoda keltirilgan qarindoshlar o‘rtasidagi nikohni taqiqlashga oid g‘oyalar faqat diniy yoki axloqiy sabablarga asoslangan, balki sog‘lom avlod tarbiyasini ko‘zlagan chuqur hayotiy tajribalarga asoslangan.

Oila va nikoh munosabatlari insoniyat jamiyati tarixida eng qadimiy va muhim ijtimoiy institutlardan biri sifatida shakllanib, har bir tarixiy bosqichda turli ko‘rinish va mazmun kasb etgan. Ibtidoiy jamiyatdan boshlab to zamonaviy davrgacha bo‘lgan tarixiy jarayonda oilaning tuzilishi, erkak va ayol o‘rtasidagi huquqiy-axloqiy munosabatlar, nikoh shakllari va ularning jamiyatdagi o‘rni doimiy rivojlanib, takomillashib kelgan. Poligam va monogam oilalar, endogam va ekzogam nikohlar orqali oila ijtimoiy tizim sifatida mustahkam asosga ega bo‘lgan. Ayniqsa, diniy qarashlar, xususan Zardushtiylikdagi oila va nikohga oid tamoyillar jamiyatda axloqiy me’yorlar va ayol sha’nini muhofaza qilishga xizmat qilgan. Bugungi kunda oila va nikoh munosabatlarini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish, ularning tarixiy ildizlarini chuqur o‘rganish orqali jamiyatda barqarorlikni ta’minlash, avlodlar orasida ma’naviy merosni uzviy davom ettirish imkonini beradi. Shunday ekan, oila va nikoh institutining tarixiy shakllanishini chuqur o‘rganish va uni hozirgi davr ehtiyojlariga uyg‘unlashtirish dolzarb ilmiy va amaliy vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Endogamiya>
2. Ахмадали Асқаров. Қадимги Турон энеолит, бронза ва илк темир даври цивилизациялар тарихидан лавҳалар. – Т.: Фан нашриёти, 2023. –357 бет .
3. Йўлдошев Ж., С. Хасанов Авестода ахлоқий-таълимий қарашлар.— Т.: Ўқитувчи, 1992.
4. Салимов Оқил Умрузоқович . Авесто 2 . – Т.:Та’лим нашриёти,2021. –358 бет
5. Асқар Маҳкамов. Авесто. –Т .: “Шарқ” нашриёти. 2001. – 384 бет

IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA OILA INSTITUTI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti “Falsafiy va tarixiy fanlar” kafedrası o‘qituvchisi
muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Abduvaxobova Muxlisa Sodiqjon qizi

Namangan davlat Pedagogika.institutı Ijtimoiy fanlar fakulteti xorijiy tili va adabiyoti
ingliz tili yonalishi 1-bosqich talabasi
@muxlisaabduvahobova1@gmail.com

Tel:910537006

Anotatsiya: Mazkur maqolada Ijtimoiy taraqqiyot va oila institutining jamiyatdagi o‘rni, vazifalari hamda oilaviy munosabatlar, ijtimoiy barqarorlik va demografik o‘rishga ta’siri yoritilgan. Institutning siyosiy-ijtimoiy islohotlardagi roli, oilani mustahkamlashga qaratilgan dasturlari va ilmiy-amaliy faoliyati tahlil qilinadi. Shuningdek, institutning yoshlar tarbiyasi, gender tenglik va ijtimoiy himoya sohalaridagi tashabbuslari ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy taraqqiyot, oila instituti, demografik o‘rish, ijtimoiy barqarorlik, gender tenglik, yoshlar tarbiyasi, ijtimoiy himoya, islohotlar.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль Института социального развития и семьи в обществе, его задачи, а также влияние на семейные отношения, социальную стабильность и демографический рост. Анализируются участие института в социально-политических реформах, его программы по укреплению семьи и научно-

практическая деятельность. Также рассматриваются инициативы института в сферах воспитания молодежи, гендерного равенства и социальной защиты.

Ключевые слова: социальное развитие, институт семьи, демографический рост, социальная стабильность, гендерное равенство, воспитание молодежи, социальная защита, реформы.

Abstract: This article explores the role of the Institute for Social Development and Family in society, its functions, and its impact on family relations, social stability, and demographic growth. The study analyzes the institute’s involvement in socio-political reforms, programs aimed at strengthening families, and its scientific and practical activities. It also examines the institute’s initiatives in youth education, gender equality, and social protection.

Keywords: social development, family institute, demographic growth, social stability, gender equality, youth education, social protection, reforms.

Bugungi kunda har bir jamiyat taraqqiyoti bevosita uning ijtimoiy institutlari faoliyatiga bog‘liqdir. Xususan, oila instituti inson kamoloti, ijtimoiy qadriyatlar saqlanishi va jamiyatning barqaror rivojlanishida muhim o‘rin egallaydi. O‘z navbatida, Ijtimoiy taraqqiyot va oila instituti oilani mustahkamlash, ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, aholining turmush sifati va farovonligini oshirishda salmoqli ishlarni amalga oshirmoqda. Ushbu institut oilaviy munosabatlarni chuqur o‘rganish, ijtimoiy siyosatni ilmiy asoslash va davlat dasturlarini amaliy jihatdan qo‘llab-quvvatlash orqali jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilmoqda. Mazkur maqolada institutning asosiy faoliyat yo‘nalishlari, u orqali amalga oshirilayotgan ijtimoiy tashabbuslar va ularning jamiyat hayotidagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Ijtimoiy taraqqiyot va oila instituti – bu ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda muhim rol o‘ynovchi ilmiy-amaliy muassasa bo‘lib, u oilaning holatini o‘rganish, ijtimoiy muammolarni aniqlash va ularning yechimlarini ishlab chiqish bilan shug‘ullanadi. Institutning asosiy maqsadi – jamiyatda sog‘lom ijtimoiy muhit yaratish, oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash, gender tenglikni ta’minlash va ijtimoiy tenglik asosida taraqqiyotni qo‘llab-quvvatlashdan iboratdir.

Institut faoliyati bir necha yo‘nalishni o‘z ichiga oladi. Ulardan biri — oilaning barqarorligi va mustahkamligi masalalaridir. Institut mutaxassislari tomonidan olib borilayotgan so‘rovlar, monitoringlar va ilmiy tadqiqotlar asosida oilalardagi muammolar aniqlanadi. Bu muammolar qatoriga ajrimlar sonining ortishi, yoshlar orasida oilaviy hayotga tayyorgarlik darajasining pastligi, ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi kommunikatsion muammolar kiradi. Institut bu masalalarni hal qilish uchun seminarlar, treninglar va keng jamoatchilikni jalb qilgan holda profilaktik dasturlar ishlab chiqmoqda.

Shuningdek, institutning yana bir muhim yo‘nalishi bu — gender tenglikni ta’minlash va ayollar huquqlarini himoya qilishdir. Ijtimoiy taraqqiyot ayollarning faolligi, iqtisodiy va siyosiy hayotdagi ishtirokiga bevosita bog‘liq bo‘lgani sababli, institut ushbu masalaga alohida e’tibor qaratadi. Xususan, ayollarning tadbirkorlik salohiyatini rivojlantirish, ularni huquqiy jihatdan himoya qilish, ayollar va erkaklar o‘rtasidagi imkoniyatlar tengligini targ‘ib qilish kabi faoliyatlar olib boriladi. Institut ijtimoiy himoya va nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlarini ta’minlash masalalarida ham faol ishtirok etadi. Aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ularning yashash sharoitini yaxshilash, bandligini ta’minlash, ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish borasida tahliliy va amaliy ishlar olib boriladi.

Institutning yoshlar bilan ishlashga qaratilgan faoliyati ham alohida e’tiborga loyiqdir. Zamonaviy sharoitda yoshlar orasida uchrayotgan muammolar – ruhiy tushkunlik, ijtimoiy ajralganlik, ma’naviy bo’shliqlarni bartaraf etish maqsadida institut maktablari, oliy ta’lim muassasalari, jamoatchilik tashkilotlari bilan hamkorlikda turli loyihalarni amalga oshiradi. Bu loyihalar orqali yoshlarda sog‘lom hayot tarzi, oilaviy qadriyatlarga hurmat, mas’uliyatli fuqarolik pozitsiyasi shakllantiriladi. Ijtimoiy taraqqiyot va oila instituti, shuningdek, ilmiy-tadqiqot ishlari orqali davlat siyosatining ijtimoiy yo‘nalishini ilmiy asoslash, amaliy tavsiyalar ishlab chiqish, qonunchilik takomillashtirilishiga hissa qo‘shmoqda. Institut tomonidan nashr etilayotgan ilmiy jurnallar, metodik qo‘llanmalar, tadqiqotlar natijalari siyosatchilar, mutaxassislar, talaba-yoshlar uchun muhim manba hisoblanadi.

Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki, Ijtimoiy taraqqiyot va oila instituti nafaqat ilmiy muassasa, balki jamiyat barqarorligini ta’minlashda, inson salohiyatini ro‘yobga chiqarishda, ma’naviy va ijtimoiy muvozanatni mustahkamlashda faol ishtirok etayotgan muhim institutdir.

Xulosa qilib aytganda, Ijtimoiy taraqqiyot va oila instituti zamonaviy jamiyatning eng dolzarb ijtimoiy muammolarini aniqlash, ularni hal etish mexanizmlarini ishlab chiqish va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash yo‘lida faoliyat yuritayotgan muhim muassasalardan biridir. Institut oilani mustahkamlash, yoshlarni barkamol etib tarbiyalash, gender tenglikni ta’minlash, ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish borasida muhim tashabbuslarni ilgari surmoqda.

Bu institutning faoliyati natijasida jamiyatda sog‘lom oilaviy munosabatlar qaror topmoqda, yoshlar ongida ijtimoiy mas’uliyat va fuqarolik burchi singdirilmoqda. Shuningdek, ilmiy asoslangan taklif va dasturlar orqali davlat siyosatining ijtimoiy yo‘nalishlari yanada samarali amalga oshirilmoqda. Shunday qilib, Ijtimoiy taraqqiyot va oila instituti kelajak avlodni sog‘lom va barqaror jamiyatda yashashga zamin yaratishda o‘ziga xos ijtimoiy va ilmiy ko‘prik vazifasini bajarmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar .

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. Ijtimoiy taraqqiyot va oila instituti rasmiy veb-sayti – <https://ijtimoiyoila.uz>
3. Karimova D.X. "Oilaviy munosabatlar sotsiologiyasi". – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

YOSH OILALARGA PSIXOLOGIK YORDAM KO‘RSATISHNING SAMARALI USULLARI

Zaynobidinova Naima Inomidinova

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasida katta o‘qituvchisi, f.f.n.

Namangan davlat pedagogika instituti Texnologik ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Mamajanova Odinoxon Oybek qizi

oydinoymamajanova24@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada yosh oilalarning psixologik holatini mustahkamlash, o‘zaro munosabatlarini sog‘lom asosda rivojlantirish hamda turmushdagi muammolarni konstruktiv hal

etish bo'yicha psixologik yordam ko'rsatishning samarali usullari tahlil qilingan. Yosh oilalarning mustahkamligi va farovonligini ta'minlashda psixologik yordamning o'rni beqiyos ekani, bu borada tizimli va uzluksiz faoliyat olib borish zarurligi asoslangan.

Kalit so'zlar: Yosh oilalar, psixologik yordam, oilaviy muammolar, psixologik maslahat, oilaviy terapiya, nizolarni hal etish, stressni boshqarish, kommunikatsiya ko'nikmalari, emotsional qo'llab-quvvatlash, psixologik barqarorlik, oila mustahkamligi, psixoprofilaktika, o'zaro munosabatlar, ruhiy salomatlik, psixologik yondashuvlar.

Аннотация: В статье анализируются эффективные методы оказания психологической поддержки для укрепления психологического состояния молодых семей, развития их взаимоотношений на здоровой основе, конструктивного решения жизненных проблем. В основе лежит тот факт, что роль психологической поддержки в обеспечении прочности и благополучия молодой семьи неоценима, и необходима системная и непрерывная работа в этом направлении.

Ключевые слова: Молодые семьи, психологическая поддержка, семейные проблемы, психологическое консультирование, семейная терапия, разрешение конфликтов, управление стрессом, коммуникативные навыки, эмоциональная поддержка, психологическая стабильность, прочность семьи, психопрофилактика, отношения, психическое здоровье, психологические подходы.

Annotation: The article analyzes effective methods of providing psychological support to young families to strengthen their psychological state, develop their relationships on a healthy basis, and constructively solve problems in life. The basis is the fact that the role of psychological support in ensuring the strength and well-being of a young family is invaluable, and systematic and continuous work in this direction is necessary.

Keywords: Young families, psychological support, family problems, psychological counseling, family therapy, conflict resolution, stress management, communication skills, emotional support, psychological stability, family strength, psychoprophylaxis, relationships, mental health, psychological approaches.

Kirish

Oila – jamiyatning asosiy bo'g'ini, inson tarbiyasi va shakllanishining ilk maktabidir. Ayniqsa, yosh oilalar jamiyatda barqarorlik va sog'lom ijtimoiy muhitni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Biroq yangi turmush qurgan juftliklar hayotining dastlabki bosqichida turli psixologik, ijtimoiy va iqtisodiy muammolarga duch kelishlari tabiiy hol. Shaxsiy xarakterlar o'rtasidagi farqlar, mas'uliyatli qarorlar qabul qilishdagi qiyinchiliklar, o'zaro tushunmovchiliklar va tashqi bosimlar ularning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, yosh oilalarga psixologik yordam ko'rsatish nafaqat oilaning barqarorligini ta'minlash, balki jamiyatdagi ajralishlar sonini kamaytirish va sog'lom oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada yosh oilalarga psixologik yordam ko'rsatishning samarali usullari, ularning amaliy qo'llanilishi va ijobiy natijalari tahlil qilinadi.

Yangi turmush qurgan oila — odatda hayot yo'lini endigina birgalikda boshlayotgan va bir necha yil ichida oila qurib, mustaqil yashashni yo'lga qo'yayotgan er-xotinlardan iborat bo'ladi. Ular ko'pincha oila boshqaruvi, moliyaviy mustaqillik, farzandli bo'lish, qarindoshlar bilan munosabatlar kabi masalalarda ilk tajribalarni boshdan kechiradilar. Yosh oilalar psixologik jihatdan hali barqarorlikka erishmagan bo'lib, turmushdagi stress va nizolarga ko'proq moyil

bo‘lishadi. Shu sababli ularga psixologik yordam ko‘rsatish juda muhim hisoblanadi.[1] Muallif yosh oilalarda uchraydigan asosiy psixologik muammolar — ijtimoiy bosim, moslashuvdagi qiyinchiliklar va turmushdagi stress holatlarini tahlil qilgan. U psixologik yordamning bunday muammolarni yengishda muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydi.

Psixologik yordam — bu shaxsiy, oilaviy yoki guruhli muammolarni hal etishda, ruhiy holatni yaxshilashda psixolog tomonidan ko‘rsatiladigan kasbiy yondashuvdir. Psixologik yordam turli shakllarda bo‘ladi: suhbatlar, maslahatlar, terapiyalar, treninglar, testlar orqali amalga oshiriladi. Maqsad — insonning ichki ziddiyatlarini tushunishga yordam berish, stressni kamaytirish, sog‘lom qaror qabul qilishiga ko‘maklashish va hayot sifatini yaxshilashdir.[2] Muallif psixologik maslahatning bosqichma-bosqich amalga oshirilishini, mijoz bilan ishonchli aloqa o‘rnatish, tinglash va muammoni aniqlash texnikalari haqida atroflicha ma’lumot bergan. U bu jarayonning oila a’zolari bilan ishlashda ayniqsa dolzarb ekanini qayd etadi.

Oilada er-xotin yoki boshqa a’zolar o‘rtasida yuzaga keladigan tushunmovchiliklar, kelishmovchiliklar, roldagi ziddiyatlar, tarbiya masalalari, hissiy sovuqlik, ishonchsizlik, xiyonat, moliyaviy qiyinchiliklar kabi holatlar **oilaviy muammolar** sifatida namoyon bo‘ladi. Bu muammolar o‘z vaqtida hal etilmasa, oila mustahkamligiga jiddiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.[3] Muallif yosh oilalarda nizolar ko‘pincha noto‘g‘ri kommunikatsiya, hissiy yetishmovchilik va rollar talqinidagi farqlar tufayli kelib chiqishini ko‘rsatadi. U bunday nizolarni psixologik yordam orqali kamaytirish mumkinligini asoslaydi.

Psixologik maslahat — bu psixolog tomonidan shaxs yoki oila a’zolari bilan olib boriladigan rejalashtirilgan suhbat yoki maslahat berish jarayonidir. Maslahatlar odatda muammo sabablarini aniqlash, hissiy tushkunlik yoki stressni kamaytirish, to‘g‘ri qarorlar qabul qilishga yordam berish, o‘zini anglashni kuchaytirishga yo‘naltiriladi. Bu usul yosh oilalarga o‘zaro muloqotni yaxshilashda katta yordam beradi.[4] Muallif oila a’zolari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar qanday shakllanishi, bu munosabatlarning psixologik asoslari va mustahkam oila qurishda ularning ahamiyatini tahlil qilgan.

Oilaviy terapiya - bu oila ichidagi nizolarni hal etish, kommunikatsiyani tiklash, hissiy yaqinlikni kuchaytirish va sog‘lom muhit yaratish maqsadida psixoterapevt tomonidan o‘tkaziladigan muolajalar majmuasidir. Oilaviy terapiya odatda barcha oila a’zolari ishtirokida o‘tkaziladi va ularning har biri muammoni qanday qabul qilayotgani, qanday hissiyotlarni boshdan kechirayotgani o‘rganiladi.[5] Mualliflar stressni kamaytirishda foydalaniladigan psixoprofilaktik usullar — nafas olish texnikalari, mushaklarni bo‘shashtirish, ijobiy fikrlash va emotsional muvozanatni tiklash texnikalarini taqdim etgan.

Stressni boshqarish — insonning ichki va tashqi bosimlarga nisbatan psixologik chidamliligini oshirish, salbiy emotsiyalarni nazorat qilish va ularni ijobiy yo‘nalishga burish bo‘yicha strategiyalar to‘plamidir. Bunga nafas olish texnikalari, vaqtni boshqarish, jismoniy mashqlar, meditatsiya va psixologik treninglar kiradi.[6] Maqolada oilaviy terapiya usullari, jumladan, er-xotinlar o‘rtasidagi ochiq muloqotni rivojlantirish, tushunmovchiliklarni hal qilishda psixoterapevtik yondashuvlar yoritilgan.

Kommunikatsiya ko‘nikmalari — bu insonlar o‘rtasida samarali axborot almashinuvi va tushunishni ta’minlaydigan verbal va neverbal muloqot ko‘nikmalaridir. Yosh oilalarda bu ko‘nikmalar kuchli bo‘lsa, nizolar oldini olish va muammolarni tinch yo‘l bilan hal qilish osonlashadi. Unga faol tinglash, ochiq ifoda, hurmatli fikr bildirish va empatiya kiradi.[7]

Maqolada oilaviy nizolarni kamaytirish va sog‘lom munosabatlarni shakllantirishda samarali muloqot, empatiya va ijtimoiy-psixologik qo‘llab-quvvatlashning o‘rni keng yoritilgan.

Oilaning mustahkam bo‘lishida o‘zaro munosabatlar katta ahamiyatga ega. **O‘zaro munosabatlar** - oila a‘zolari, ayniqsa er va xotin o‘rtasidagi hissiy, ijtimoiy va ruhiy aloqalar majmuasidir. O‘zaro munosabatlarning mustahkamligi oilaning umumiy barqarorligi, tarbiyaning sifatli bo‘lishi, farovonlik va psixologik sog‘lom muhit bilan bevosita bog‘liqdir. Ijobiy munosabatlar muloqot, ishonch, hurmat va qo‘llab-quvvatlash orqali shakllanadi. [8]

Xulosa.

Yosh oilalar jamiyatning eng faol, lekin psixologik jihatdan eng nozik qatlamlaridan biri hisoblanadi. Ular turmushning ilk bosqichida ko‘plab muammolar va stress omillariga duch keladi. Shuning uchun ularga psixologik yordam ko‘rsatishning samarali usullarini qo‘llash nafaqat oilaviy barqarorlikni ta’minlash, balki jamiyatning ruhiy sog‘lig‘ini mustahkamlashda ham muhim ahamiyatga ega. Psixologik maslahatlar, oilaviy terapiya, stressni boshqarish texnikalari, kommunikatsiya va empatiya ko‘nikmalarini rivojlantirish kabi yondashuvlar yosh oilalarning o‘zaro munosabatlarini yaxshilashga, muammolarni konstruktiv hal etishga va barqaror oilaviy muhit yaratishga xizmat qiladi. Shu sababli, psixologik yordamni tizimli va malakali tarzda tashkil etish, yosh oilalar bilan ishlaydigan mutaxassislarining kasbiy salohiyatini oshirish bugungi kunda dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirzayeva Kamola. Yosh oilalarda psixologik muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari. Uzbek Scholar Journal 29-son, (2024).
2. Zamira Nishanova. Psixologik maslahat. O‘quv qo‘llanma. O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati. Toshkent, (2010) 248 bet.
3. Saidvaliyeva Madina Fazliddinovna. Yosh oilalarda nizolar va ularning psixologik omillari. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. 2-jild, 19-dekabr, 19-son. Toshkent, (2023).
4. G‘.B. Shoumarov. Oila psixologiyasi. Darslik Toshkent: Sharq, (2008) 296 bet.
5. To‘xtasinova G.M. Stress va uni boshqarish usullari. “Ilm-fan va taraqqiyot yo‘lida xalqaro ilmiy izlanishlar” to‘plami (2022).

OMMAVIY AXBOROT VOSITALARIDA AXLOQIY QADRIYATLAR AKS

ETISHI: TAHLILIY YONDASHUV

Asilbekova Dildora Ibrohim qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Aniq va tabiiy fanlar fakulteti Texnologik ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Anotatsiya : Ushbu maqolada ommaviy axborot vositalarida (OAV) axloqiy qadriyatlarning ifodalanishi, ularning jamiyat ongiga ta’siri hamda axborot berish jarayonida axloqiy mas’uliyatning tutgan o‘rni tahlil qilinadi. Bugungi kunda OAV - ayniqsa ijtimoiy tarmoqlar va internet portallari - jamiyat axloqiy me’yorlarini shakllantirish va ommalashtirishda kuchli vositaga aylanmoqda. Shu bois, berilayotgan axborotlarning faqat yangilik emas, balki tarbiyaviy

va ma’naviy jihatdan ham foydali bo‘lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada OAV orqali tarqalayotgan materiallarda axloqiy mezonlarga rioya qilinishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning targ‘ib etilishi, shuningdek, axloqiy inqirozga sabab bo‘layotgan omillar tahliliy yondashuv asosida o‘rganiladi. Tadqiqot davomida O‘zbekiston hamda xorijiy OAV materiallari misolida qiyosiy tahlil o‘tkazilib, axloqiy qadriyatlarni mustahkamlovchi media strategiyalari bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi. Ommaviy axborot vositalari eng asosiy, qudratli va tasirchan mafkura vositasi ekanligi, oxirgi paytlarda informatsion hurujlarning tez-tez uyushtirilayotgani aslida urushga munosabatning o‘zgarganligidan, qurolning yangi turi kashf qilinganidan darak beradi. Bu qurol axborotdir. Bunday qurol yordamida olib boriladigan informatsion urushlarda insonning ongi va qalbi nishonga olinishi, internetdan foydalanish, bugungi kunda dunyoda terroristlar foydalanigan internet saytlar to‘satdan paydo bo‘lishi, axborot hurujlari hamda ularga qarshi kurashish yo‘llari haqida.

Kalit so‘zlar: ommaviy axborot vositalari, axloqiy qadriyatlar, media etikasi, ma’naviyat, tahliliy yondashuv, jamiyat ongiga ta’sir, axborot mas’uliyati, tanqidiy fikrlash, ijtimoiy tarmoqlar, milliy qadriyatlar.

Аннотация: В данной статье анализируется отражение нравственных ценностей в средствах массовой информации (СМИ), их влияние на общественное сознание, а также роль моральной ответственности в процессе предоставления информации. В современном обществе СМИ, особенно социальные сети и интернет-порталы, стали мощным инструментом формирования и распространения нравственных норм. Поэтому важно, чтобы публикуемая информация несла не только новостной, но и воспитательный, духовно-нравственный характер. В статье рассматривается соблюдение этических норм в распространяемых через СМИ материалах, пропаганда национальных и общечеловеческих ценностей, а также факторы, способствующие моральному кризису, на основе аналитического подхода. В ходе исследования проводится сравнительный анализ материалов узбекских и зарубежных СМИ, разрабатываются рекомендации по медиа-стратегиям, укрепляющим нравственные ценности. Средства массовой информации являются мощнейшим идеологическим оружием современности, а частые информационные атаки в последние годы свидетельствуют об изменении характера войн и появлении нового вида оружия - информации. В информационных войнах объектом нападения становятся сознание и сердце человека. Использование интернета, внезапное появление террористических сайтов, информационные атаки и методы борьбы с ними также рассматриваются в статье.

Ключевые слова: средства массовой информации, нравственные ценности, медиа-этика, духовность, аналитический подход, влияние на общественное сознание, информационная ответственность, критическое мышление, социальные сети, национальные ценности.

Abstract: This article analyzes the representation of moral values in mass media, their impact on public consciousness, and the role of ethical responsibility in the process of information dissemination. Today, mass media-especially social networks and internet portals-have become powerful tools in shaping and promoting moral norms within society. Therefore, it is essential that the information being delivered serves not only as news but also as a source of moral and spiritual enrichment. The article explores adherence to ethical standards in media content, the promotion of national and universal values, and factors contributing to moral decline through an analytical approach. A comparative analysis of materials from Uzbek and foreign media is conducted, and recommendations for media strategies that strengthen moral values are proposed. Mass media today serve as the most influential and impactful ideological weapon. The increasing frequency of information attacks indicates a shift in the nature of warfare and the emergence of a new type of weapon-information. In such informational wars, the human mind and heart become the main targets. The article also discusses the use of the internet by terrorists, the sudden emergence of extremist websites, and the means of combating information threats.

Keywords: mass media, moral values, media ethics, spirituality, analytical approach, influence on public consciousness, information responsibility, critical thinking, social networks, national values.

Kirish: Jamiyatning kelajakdagi taraqqiyoti va holati zamonaviy yoshlar qo‘lida. Shu munosabat bilan talabalarning kelajakda demokratik jamiyatning to‘laonli fuqarosi bo‘lib yetishishlariga imkon beradigan mustaqil fikr yuritish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zarur. Media turli sohalarda keng qo‘llaniladi va shaxsning shaxsiyatiga ham, ijtimoiy jamoalarga ham katta ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, talabalar turli xil ommaviy axborot vositalari bilan eng ko‘p aloqada bo‘lishadi. Bugungi kunda bo‘lg‘usi o‘qituvchilarga ommaviy axborot vositalari ma’lumotlarini to‘g‘ri idrok etish, tanqidiy tahlil qilish va baholashni o‘rgatish ayniqsa muhim ko‘rinadi. Axborotni turli shakllarda idrok etishga tayyor bo‘lmagan talaba uni to‘liq idrok eta olmaydi, tushuna olmaydi va tahlil qila olmaydi, o‘z pozitsiyasini ishonchli ifoda eta olmaydi, ommaviy axborot vositalarining manipulyatsiya ta’siriga qarshi tura olmaydi.

Fikrlash jarayonida ommaviy axborot vositalaridan olingan ma’lumotlar umumlashtiriladi va unga mustaqil, shaxsiy munosabat shakllanadi. Shu bilan birga, fikrlash bosqichi media matnni tushunish, to‘g‘ridan-to‘g‘ri idrok etish bosqichi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, natijada yangi

bilimlarni mavjud bilimlar bilan bog‘lash, zarur qo‘shimcha ma’lumotlarni qidirish, fikrlash jarayoni munozaraning barcha ishtirokchilarini - ham o‘qituvchini, ham talabalarni birgalikda ijodiy faoliyatga jalb qilishni o‘z ichiga oladi, ularni ijodiy faoliyatning teng subyektlari holatiga qo‘yadi. Media-madaniyat mavzusini aks ettiruvchi munosabatlar o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida, shuningdek, auditoriya va media matnni yaratuvchilar o‘rtasida amalga oshiriladi. Bunda mazkur subyektlarning o‘zaro aks etishi yuzaga keladi va mulohaza natijasi tushunchalarda, ma’nolarda, g‘oyalarda ifodalangan yangi faol mazmun, muayyan ideal rejaga aylanadi. [1].

Ommaviy axborot vositalari (qisqartmasi: OAV) keng ommaga axborot yetkazuvchi vositalardir. O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida davriy tarqatishning doimiy nomga ega bo‘lgan hamda bosma tarzda (gazeta, jurnal, axborotnoma, bulletin va boshqalar) va yoki elektron tarzda (tele-, radio-, video-, kinoxronikal dasturlar, umumfoydalanishdagi telekommunikatsiya tarmoqlaridagi veb-saytlar) olti oyda kamida bir marta nashr etiladigan yoki efirga beriladigan shakli hamda ommaviy axborotni davriy tarqatishning boshqa shakllari OAV, deb ko‘rsatilgan[2]. Media psixologiyasi - psixologiya fanining bir tarmog‘i bo‘lib, shaxsni zamonaviy aloqa vositalari bilan individual va ommaviy aloqalar kontekstida ko‘rib chiqadi; media-madaniyatning asosiy tarkibiy qismlarini, media-makonlarda odamlarning munosabatlari va xatti-harakatlarining psixologik modellarini ochib beradi va tavsiflaydi, shaxs tomonidan media madaniyatni idrok etish hodisalari va mexanizmlarini, zamonaviy axborot madaniyatida shaxs va ommaviy axborot vositalarining o‘zaro ta’sirini o‘rganadi.

Respublikamizda talaba-yoshlar kundalik hayoti, ta’lim jarayoni, ish faoliyatida ham turli mazmundagi ma’lumotlarga ommaviy axborot vositalari orqali ega bo‘lmoqdalar. Talaba-yoshlar ko‘rayotgan filmlar, ko‘rsatuvlar, tinglayotgan radioeshittirishlar mazmun-mohiyati nuqtai nazaridan kelib chiqib, ularning ma’naviy olamiga turlicha ta’sir kursatadi. OAVlar orqali ta’sir etishning ijobiy va salbiy ko‘rinishlarini hisobga olgan holda shuni aytish mumkinki, yoshlar ma’naviy kamolotida ular qabul qilayotgan axborot muhitining roli katta. Demak, bugun talaba-yoshlarning nimani ko‘rib, nimani tinglayotgani birinchi navbatda u voyaga etayotgan oila, shu bilan bir qatorda ta’lim muassasalari e’tiboridan ham chetda qolishi mumkin emas[3]. Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida internet - ommaviy axborot vositalarida ta’lim resurslarini yaratish, o‘quv-tarbiya jarayonini pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida boshqarish muammolariga doir masalalar U.Begimkulov, M.Mamarajapov, R.Djuraev, N.Taylakov kabilarning tadqiqotlarida ilmiy jihatdan asoslangan[4].

Bugungi raqamli asrda ommaviy axborot vositalari (OAV) inson hayotining ajralmas qismiga aylangan bo‘lib, ular faqat yangilik tarqatuvchi emas, balki jamiyat axloqiy va ma’naviy qadriyatlarini shakllantiruvchi, ong va tafakkurga ta’sir qiluvchi muhim vosita sifatida namoyon

bo‘lmoqda. Ayniqsa, internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi natijasida har bir fuqaro axborot iste’molchisi bo‘lish bilan birga, axborot yaratuvchisi sifatida ham qatnashmoqda. Bu esa OAV orqali tarqalayotgan materiallarning axloqiy mezonlarga mos bo‘lishini taqozo etadi.

Axloqiy qadriyatlar - bu jamiyatdagi yaxshi va yomonni, ma’qul va noma’qulni ajratuvchi me’yorlar bo‘lib, ular odamlar orasida o‘zaro hurmat, mas’uliyat, halollik, adolat, vatanparvarlik kabi tushunchalarni o‘z ichiga oladi. OAVda aynan mana shu qadriyatlarning aks etishi, ularning qanday shaklda berilayotgani, qanday tahlil qilinayotgani jamiyatning ma’naviy qiyofasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. So‘nggi yillarda OAV orqali tarqalayotgan ko‘plab kontentlarda tijorat maqsadi ustuvor bo‘lib, axloqiy mezonlar ko‘pincha e’tibordan chetda qolmoqda. Ayrim hollarda esa senzatsion ma’lumotlar, mashhurlikka erishish yoki reyting orttirish uchun haqiqat buzib ko‘rsatiladi, shaxs sha’ni va qadr-qimmati poymol qilinadi, yengil tabiatli materiallar e’tiborni jalb etadi. Bu esa ayniqsa yoshlar ongida noto‘g‘ri axloqiy tasavvurlar shakllanishiga olib keladi. O‘zbekiston ommaviy axborot vositalarining ko‘plab namunalari milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an’anaviy axloqiy mezonlarga suyanib axborot berishga intilayotgan bo‘lsa-da, ba’zi holatlarda g‘arbona stereotiplar, madaniyatlararo konfliktlar va “ommaviy madaniyat” ta’siri ostida qolmoqda. Ayniqsa, chet el seriallari, bloglar, videoroliklar va reklama mahsulotlari orqali milliy axloqiy qadriyatlarga mos kelmaydigan g‘oyalar ommalashmoqda.

OAVdagi axloqiy qadriyatlar masalasini chuqur tahlil qilish uchun bir nechta yondashuv zarur:

1. Tahliliy-kontent yondashuvi: OAVda chiqarilayotgan materiallar mazmunan va shaklan o‘rganilib, undagi axloqiy, ma’naviy, madaniy mezonlar mavjudligi tahlil qilinadi.
2. Qiyosiy yondashuv: O‘zbekiston va xorijiy OAV materiallari solishtirilib, milliy va umuminsoniy qadriyatlar qanday ifodalanayotgani aniqlanadi.
3. Ijtimoiy tadqiqotlar: Aholining turli qatlamlari orasida so‘rovnomalar orqali OAVning axloqiy ta’siri o‘rganiladi.

Shuningdek, bugungi global axborot maydonida informatsion urushlar ham kuchaymoqda. Endilikda an’anaviy qurolli to‘qnashuvlar o‘rnini ongga qaratilgan axborot hujumlari egallamoqda. Aynan shuning uchun axborot quroli orqali jamiyatni ichkaridan yemirish, odamlarning axloqiy poydevorini izdan chiqarish, yosh avlodning tafakkuriga ta’sir qilish kabi xavfli jarayonlar sodir bo‘lmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda terroristik tashkilotlar tomonidan yuritilayotgan targ‘ibot, pornografik materiallarning ochiq tarqalishi, shaxsiy hayot daxlsizligining buzilishi, kiberzo‘ravonlik holatlari - bularning barchasi OAV axloqiy mezonlar doirasida faoliyat yuritishi zarurligini yana bir bor ko‘rsatadi. Ayniqsa, OAVda ishlayotgan jurnalistlar, bloggerlar va kontent yaratuvchilar axborot berishda nafaqat qonuniy, balki axloqiy

javobgarlikni ham chuqur his etishlari lozim. Shunday ekan, jamiyatda axborot madaniyatini yuksaltirish, OAV orqali tarqatilayotgan kontentni axloqiy va ma’naviy mezonlarga mos holga keltirish dolzarb vazifalardan biridir. Bu borada ta’lim muassasalari, oilalar, davlat va nodavlat tashkilotlarning hamkorligi muhim o‘rin tutadi. Axborotni iste’mol qiluvchi ham, ishlab chiqaruvchi ham axloqiy mas’uliyatga ega bo‘lishi kerak.

Zamonaviy ta’lim mazmunida xolis va haqqoniy axborotni tarqatish, birinchi navbatda, yoshlarning axborotga bo‘lgan ehtiyojini qondirish har qachongidan ko‘ra dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Axborot xuruji avj olgan asrda atrofda sodir bo‘layotgan voqealar haqida haqqoniy ma’lumotlarga ega bo‘lish, har qanday noxolis axborotlar zahirida yot g‘oyalar mavjudligini aholiga va avvalo yoshlarimizga tushuntirishda ommaviy axborot vositalarining o‘rni va ta’sir kuchining beqiyosligi ayon bo‘lmoqda[5].

Xulosa: Maqolada olib borilgan tahlillar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar, bloglar, veb-saytlar orqali tarqalayotgan kontentlar jamiyatning ma’naviy salomatligiga ijobiy hamda salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Afsuski, ko‘plab holatlarda tijorat maqsadi, senzatsiya, reyting orttirish istagi axloqiy mezonlardan ustun kelmoqda. Bu esa ayniqsa yoshlar ongining buzilishiga, noto‘g‘ri qadriyatlarning ommalashuviga sabab bo‘lmoqda. Axborot asrida inson qalbi va ongi asosiy nishonga aylangan. Internet tarmog‘ida axloqiy mezonlarga zid materiallarning ochiq tarqatilishi, terrorizm va ekstremizm g‘oyalarining yashirin targ‘ib qilinishi, kiberzo‘ravonlik va yolg‘on axborotlar orqali odamlarning ruhiy holatiga ta’sir ko‘rsatilayotgani chuqur xavotir uyg‘otadi. Shunday ekan, OAV orqali berilayotgan har bir axborot - bu nafaqat xabar, balki jamiyatga yo‘naltirilgan ta’sir kuchidir. Axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash uchun OAVda axborot berishda bir necha jihatlarga alohida e’tibor qaratish lozim:

- Milliy va umuminsoniy qadriyatlarning targ‘ibi ustuvor yo‘nalish bo‘lishi;
- Jurnalistlar, blogerlar va barcha kontent yaratuvchilar axloqiy mas’uliyatni chuqur his etishlari;
- OAV faoliyatini nazorat qiluvchi organlar tomonidan axloqiy me’yorlarni buzuvchi materiallarga qarshi qat’iy choralar ko‘rilishi;
- Axborot madaniyati va media savodxonlikni aholi, ayniqsa yoshlar orasida oshirish bo‘yicha tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilishi zarur.

Shuningdek, O‘zbekiston va xorijiy ommaviy axborot vositalari faoliyatining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, milliy OAV axloqiy qadriyatlarni targ‘ib qilishda yetakchi bo‘lishi kerak. G‘arbiy “ommaviy madaniyat” namunalari takrorlash o‘rniga, o‘zligimizga xos bo‘lgan ijobiy axloqiy ideal va obrazlar asosida kontentlar yaratilishi darkor.

Xulosa qilib aytganda, ommaviy axborot vositalari jamiyatni tarbiyalovchi qudratli vosita sifatida axloqiy qadriyatlarga tayanmog‘i, fuqarolarning tafakkurini sog‘lomlashtirishga xizmat qilmog‘i zarur. Chunki axloqsiz axborot jamiyatda axloqsizlikni, ma’naviyatsiz axborot esa ma’naviy inqirozni keltirib chiqaradi. Axborot - bu qurol, lekin uni yaxshilik yo‘lida ishlatish ham o‘zimizning irodamizga bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat - yengilmas kuch. - Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. To‘raqulov Sh. Ommaviy axborot vositalari va axloqiy qadriyatlar. - Toshkent: O‘zbekiston, 2019.
3. Ochildiye A. Globallashuv va mafkuraviy jarayonlar. -T.: “Muxarrir”, 2009.
4. Komilov N. Ma’naviyat asoslari. - Toshkent: Ma’naviyat, 2002.
5. Qosimova M., Abdug‘aniyeva M. Media savodxonlik asoslari. - Toshkent: TDPU, 2021.
6. G‘afurov A. Axborot xavfsizligi va ommaviy madaniyat. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

OILANING INSON HAYOTIDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI

Davronova Aziza

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada oila institutining jamiyatdagi beqiyos o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Oilaning ma’naviy tarbiya, ijtimoiy barqarorlik va sog‘lom avlod shakllanishidagi roli yoritiladi. Milliy qadriyatlarimizda oilaga berilgan e’tibor, farzand tarbiyasidagi ota-onaning mas’uliyati, zamonaviy davrda oilaviy muammolar va ularning yechimlari haqida fikr yuritiladi. Maqola orqali oila faqat shaxsiy emas, balki ijtimoiy taraqqiyotning asosiy omillaridan biri ekani ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: oila, jamiyat, ma’naviyat, tarbiya, ota-ona, farzand, qadriyat, sog‘lom avlod, ijtimoiy barqarorlik, milliy an’analar, oilaviy muhit, mas’uliyat, ajralish, tarbiyaviy omillar.

Абстракт: В статье анализируется уникальная роль и значение института семьи в обществе. Подчеркивается роль семьи в духовном воспитании, социальной стабильности, формировании здорового поколения. Наши национальные ценности отражают важность семьи, ответственность родителей за воспитание детей, а также семейные проблемы и пути их решения в современную эпоху. В статье подчеркивается, что семья является одним из основных факторов не только личностного, но и общественного развития.

Ключевые слова: семья, общество, духовность, воспитание, родители, дети, ценности, здоровое поколение, социальная стабильность, национальные традиции, семейная среда, ответственность, развод, образовательные факторы.

Abstract: This article analyzes the unique role and importance of the family institution in society. The role of the family in spiritual education, social stability and the formation of a healthy generation is highlighted. The attention paid to the family in our national values, the responsibility of parents in raising children, family problems in the modern era and their solutions are discussed. The article emphasizes that the family is not only a personal, but also one of the main factors of social development.

Keywords: family, society, spirituality, upbringing, parents, children, values, healthy generation, social stability, national traditions, family environment, responsibility, divorce, educational factors.

Kirish.

Oila qon-qarindoshlik, qarindoshchilik (nikoh orqali) yoki birga istiqomat qilish orqali bog‘langan odamlardan iborat ijtimoiy guruhdir. Ko‘p jamiyatlarda oila bolalar ijtimoiylashuvi uchun asosiy institut vazifasini o‘taydi. Antropologlar oilalarni matrilokal (ona va uning bolalari), er-xotin (bolalari bo‘lsa, nuklear oila deyiladi) va qon-qarindosh (nuklear oila va qaynata-qaynana birga yashovchi) tiplarga ajratishadi.

Oila - nikoh yoki tug‘ishganlikka asoslangan kichik guruh. Uning a‘zolari ro‘zg‘orining birligi, o‘zaro yordami va ma’naviy mas’uliyati bilan bir-biriga bog‘langan. Oilaning eng muhim ijtimoiy vazifalari - inson zotini davom ettirishdan, bolalarni tarbiyalashdan, oila a‘zolarining turmush sharoitini va bo‘sh vaqtini samarali uyushtirishdan iboratdir. Oilaviy munosabatlar nisbatan mustaqil hodisa sanalsa-da, jamiyatdagi mavjud ijtimoiy, iqtisodiy, mafkuraviy munosabatlar bilan belgilanadi va ular ta’sirida o‘zgarib boradi. Shunga muvofiq, har bir jamiyat o‘zgarib mos oila tipini, oilaviy munosabatlarni o‘rnatadi.

Oila jamiyat tarixida azaldan mavjud bo‘lmagan. Ibtidoiy jamoa tuzumining birinchi bosqichida, kishilar to‘da-to‘da bo‘lib yashayotgan davrda jinslar orasidagi munosabatlar muayyan tartib-qoidaga ega bo‘lmay, to‘dadagi barcha erkaklar va ayollar bir-birlariga umumiy er-xotin hisoblangan. Tarixiy taraqqiyot jarayonida jinsiy munosabatlar asta-sekin muayyan tartibga solina boshlandi. Dastlab ota-ona bilan farzandlar, so‘ngra aka-uka va opa-singillar orasidagi jinsiy munosabatlar taqiqlanib, guruhli oila paydo bo‘lgan, lekin bu oilalarda hali er-xotin nikohi barqaror alohida xo‘jalikka ega bo‘lmagan. Bu davrda tabiiy omil o‘z vazifasini tugalladi, ya’ni jinsiy munosabatlar doirasidan qon-qarindoshlar istisno qilindi, jinsiy

munosabatlar faqat bir erkak va bir ayol munosabatiga aylandi (yana qarang: Patriarxal oila, Poliandriya, Poligamiya, Poliginiya).

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Ijtimoiy ishlab chiqarish - chorvachilik va dehqonchilikning rivojlanishi bilan erkaklar mehnatining qadri oshdi, mahsulot ishlab chiqarishda ulushi ortdi, binobarin, ularning ijtimoiy mavqei ham tubdan o‘zgardi²³.

Mavjud qoida tartiblar - farzandlarning onagagina tegishli bo‘lishi, ona mulkiga merosxo‘r sanalishi erkaklarning yangi mavqeiga zid kelib qoldi. Natijada ota huquqiga asoslangan patriarxal oila vujudga keldi. Shunday qilib, hozirgi individual oilaning o‘tmishdoshi - monogam oila vujudga kelgan (qarang: Monogamiya).

Oila xalqning, jamiyatning hayoti, turmushiga oid urf-odatlarini o‘zida sinovdan o‘tkazadi. Yaxshilarini o‘z bag‘rida asrab-avaylab kelajak avlodlarga yetkazadi. Oila o‘z farzandlarini tarbiyalab, ularga umuminsoniy qadriyatlarni singdirish bilan ularga boshlang‘ich ijtimoiy yo‘nalish beradi. O‘z farzandlarini katta oqimga - jamiyatga qo‘shish bilan esa oila jamiyat yo‘nalishi, iqtisodiyoti, madaniyati va ma’rifatini ham belgilashga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi. Shuning uchun ham Sharqda oila qadim-qadimdan muqaddas qo‘rg‘on hisoblanib kelingan. Xususan, o‘zbek oilalarining serildizlik, serbutoqlik xususiyatlari hozir ham saqlanib turibdi. O‘zbeklarda oilalarning muayyan turmush tarzi shakllanib hayotiy tajriba orttirib borishi, tejamli va sarishta ro‘zg‘or tutishi, farzandlarni odobli, ma’naviy yetuk bo‘lib kamol topishida keksalar, ota-onaning roli katta. o‘zbek oilalari o‘zlarining mustahkamligi, saranjom-sarishtaligi, bolajonligi, qarindosh-qondoshlik rishtalarini hurmat qilishi, mehr-oqibatli va boshqa qadriyatlari bilan ajralib turadi (qarang Oila tarbiyasi).

NATIJA VA TAHLILLAR. O‘zbekistonning davlat mustaqilligi tufayli xalqimizning azaliy milliy urf-odat va marosimlari qaytadan tiklana boshlandi, bu udumlar oilani mustahkamlashda muhim o‘rin egallaydi. O‘zbekiston hukumati oila masalalariga davlat siyosati darajasida bajarilishi lozim bo‘lgan ustuvor vazifa sifatida qaraydi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasiga ko‘ra, oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini hisoblanadi, u jamiyat hamda davlat tomonidan muhofazada bo‘lish huquqiga ega²⁴. Onalik va bolalikni muhofaza qilish bo‘yicha boshqa qonuniy hujjatlar ham qabul qilinib, amaliy tadbirlar belgilangan. Jumladan, „Kam ta’minlangan oilalarni ijtimoiy himoya qilish choralari to‘g‘risida“ 1994-yil 22-avgustda farmon chiqarilib, muhtoj oilalarga moddiy va ma’naviy yordam berishning ko‘lami kengaytirildi.

²³ X.X.Nazarov. Hozirgi taraqqiyot bosqichida jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlarini tashkil qilishning istiqbollari: muammo va yechimlar. Xalqaro miqyosidagi ilmiy amaliy-anjuma. 2022 yil 28-29 aprel Jamoat taraqqiyoti va ijtimoiy-iqtisodiy ishlab chiqarish jarayonlarida jismoniy tarbiyaning mohiyati.

²⁴ https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBzbekiston_Respublikasining_Konstitutsiyasi

Oilani jamiyatning ravnaq topilishidash tutgan oʻrni va ishtirokini yanada oshirish, oilalarning huquqiy, ijtimoiy, iqtisodiy, maʼnaviy-axloqiy manfaatlarini va farovonligini yaxshilashni davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlashni kuchaytirish hamda izchil taʼminlash maqsadida Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti 1998-yilni „Oila yili“ deb eʼlon qildi. Shunga asosan, oila manfaatlarini taʼminlash borasidaamalga oshiriladigan tadbirlar toʻgʻrisida davlat dasturi ishlab chiqildi. Oʻzbekiston Respublikasi Xotin-qizlar qoʻmitasi huzurida Respublika "Oila" ilmiy-amaliy markazi tashkil etildi. Oilaviy hayot masalalarini huquqiy tartibga solishga bagʻishlangan Oʻzbekiston Respublikasining Oila kodeksi qabul qilingan.

Gruppaviy yoki guruhiy oila - bir necha opa-singillarning boshqa bir toifa erkaklar guruhi bilan nikohga kirishini taqozo etgan. Bunday ayollar yo oʻz qavmidan boʻlgan erkakka yoki tamoman boshqa - begona urugʻning vakili boʻlmish erkakka turmushga chiqishi mumkin boʻlgan. Lekin avlodning kelib chiqishi onalik urugʻiga bogʻlangan, otalikni belgilash holatlari inobatga olinmagan. S.Golodning yozishicha (1998 y.), onadan tarqagan avlodlar XIX asr oxiri va XX asr boshlarida ham koʻpgina xalqlarda saqlanib kelgan. Juftlik oila - alohida, bir-biriga unchalik yaqin boʻlmagan yoki mutloq begona ikki kishi oʻrtasidagi nikohni nazarda tutgan boʻlib, ular oʻrtasidagi munosabatlar har doim ham mustahkam boʻlmagan va tomonlarning xohishirodasiga koʻra u istalgan vaqtda barbod boʻlishi ham mumkin edi. Hozirda mavjud boʻlgan oilalarda shaklan shu model saqlab qolingan. Patriarxal oila - bir erkak kishining bir yoki bir nechta ayol oʻrtasidagi nikohiga asoslangan boʻlib, bunda erkakning huquqlari xotinnikidan koʻproq boʻlgan, nikohning bu shakli ayni xususiy mulkchilik rivojlangan davrlarda keng tarqalgan²⁵. Bunday oilada, tabiiy, erkak huquqlari ustivor boʻlib, uning har qanday oila masalalarini yechish va qarorlar qabul qilishdagi mavqei yuqori hisoblangan. SHu sababli avlodlarning kelib chiqishi, urugʻning tarqalishi kabi masalalar erkakning avlodlari shajarasidan boshlangan, mulkka egalik va unga vorislik ham erkaklar tabaqasi orqali yuritilgan.

Monogam oila - bir erkak va bir ayol juftligi oʻrtasidagi nikoh munosabatlarini nazarda tutadi. Ularning er-xotinlik munosabatlari ham umrbod hisoblangan (qadimgi grek soʻzlaridan olingan: “monos” - bir, yagona, tanho; “gamos” - nikoh maʼnosini bildiradi). Oilaning bunday shakli taxminan uch ming yillar avval paydo boʻlgan. Oʻz mohiyatiga koʻra bu - patriarxal oilaning bir koʻrinishi hisoblanib, yaqin yillardan buyon oilaning bu shakli ayollar va ayollarning teng huquqliligi, bolalar tarbiyasidagi muayyan erkinlik, ona va bolaning oila hayotidagi nufuzi ortishi shaklida rivojlanib kelmoqda.

²⁵ Xayrullayev, U., Sadullayev, U., Yarashova, M., & Boltayev, O. (2025). XIX asr oxiri xx asr boshlarida qoʻshni davlatlarning Polshaga nisbatan yuritgan siyosati. *Modern Science and Research*, 4(3), 420–432. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/74107>

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Rizouddin ibn Faxriddin, Oila, T., 1991.
2. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
3. <https://religions.uz/uz/news/detail?id=276>
4. Vikiiqtibosda Oilaga tegishli iqtiboslar mavjud.
5. Family Research Laboratory (Wayback Machine saytida 2011-11-26 sanasida arxivlangan).
6. X.X.Nazarov. Hozirgi taraqqiyot bosqichida jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlarini tashkil qilishning istiqbollari: muammo va yechimlar. Xalqaro miqyosidagi ilmiy amaliy-anjuma. 2022 yil 28-29 aprel Jamoat taraqqiyoti va ijtimoiy-iqtisodiy ishlab chiqarish jarayonlarida jismoniy tarbiyaning mohiyati.
7. https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBzbekiston_Respublikasining_Konstitutsiyasi
8. Xayrullayev, U., Sadullayev, U., Yarashova, M., & Boltayev, O. (2025). XIX asr oxiri xx asr boshlarida qo‘shni davlatlarning Polshaga nisbatan yuritgan siyosati. *Modern Science and Research*, 4(3), 420–432. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/74107>

KIBERTERRORIZMGA QARSHI KURASH CHORALARI

Umarov Murodjon Mamatkarim o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Sharipova Iroda

Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Boshlang‘ich ta’lim

yo‘nalishi BTS-AU-24-guruh talabasi

E-mail: oskarmobile9879@gmail.com

Tel: +998970672106

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy tahdidlar qatorida dolzarb mavzulardan biri bo‘lgan kiberterrorizm tushunchasi, uning shakl va ko‘rinishlari, global va mahalliy xavfsizlikka tahdidi keng tahlil qilinadi. Kiberterrorizm faqat texnologik vositalar orqali amalga oshiriladigan hujum emas, balki axborot makonini boshqarish, jamiyatda vahima keltirib chiqarish, iqtisodiy va siyosiy izdan chiqarish kabi xavfli oqibatlarga olib keluvchi strategik xavfdir. Maqolada xalqaro tajribalar, statistik ma’lumotlar hamda O‘zbekiston Respublikasida kiberxavfsizlik sohasida olib borilayotgan islohotlar asosida kiberterrorizmga qarshi kurashishning huquqiy, texnologik va tashkiliy choralariga alohida e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: kiberterrorizm, axborot xavfsizligi, kiberxavfsizlik, kiberhujumlar, Kiberjinoyatchilik, internet xavfsizligi, raqamli xavfsizlik, dasturiy tahdidlar, xavfsizlik Siyosati, kiberpolitsiya, xalqaro hamkorlik, himoya tizimlari.

Аннотация: В данной статье всесторонне анализируется понятие кибертерроризма, одной из самых актуальных тем среди современных угроз, его формы и проявления, а также угроза глобальной и локальной безопасности. Кибертерроризм – это не только атака, осуществляемая с использованием технологических средств, но и стратегическая угроза, которая приводит к опасным последствиям, таким как контроль над информационным пространством, возникновение паники в обществе, экономические и политические потрясения. В статье рассматриваются правовые, технологические и организационные меры по борьбе с кибертерроризмом на основе международного опыта, статистических данных и реформ, проводимых в сфере кибербезопасности в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: кибертерроризм, информационная безопасность, кибербезопасность, кибератаки, киберпреступность, интернет-безопасность, цифровая безопасность, угрозы программному обеспечению, политика безопасности, киберполиция, международное сотрудничество, системы защиты.

Annotation: This article comprehensively analyzes the concept of cyberterrorism, one of the most relevant topics among modern threats, its forms and manifestations, and the threat to global and local security. Cyberterrorism is not only an attack carried out using technological means, but also a strategic threat that leads to dangerous consequences such as controlling the information space, causing panic in society, and economic and political disruption. The article focuses on legal, technological and organizational measures to combat cyberterrorism based on international experience, statistical data, and reforms being carried out in the field of cybersecurity in the Republic of Uzbekistan.

Keywords: cyberterrorism, information security, cybersecurity, cyberattacks, Cybercrime, internet security, digital security, software threats, security policy, cyberpolice, international cooperation, protection systems.

Kirish.

Bugungi kunda har bir insonning axborot texnologiyalari bilan chambarchas bog‘liq ekani hech kimga sir emas. Dunyo yangi davr - axborot davrida yashamoqda. Afsuski, “elektron dunyo” turli siyosiy kuchlar uchun o‘zlarining terroristik, ekstremistik tashviqotlar va g‘oyalari, o‘z qarashlarini ommaga targ‘ib qilish, har xil jinoiy to‘dalar faoliyatlarini amalga oshirish yo‘lida

asosiy qurol sifatida foydalanishmoqda. Yirik salbiy kuchlarning internet tarmogʻida oʻzlarining mafkuraviy maydonlarini yaratib, internetda keng qamrovli axboriy terror - “elektron jihod” olib borayotgani, global va mintaqaviy xavfsizlikka nisbatan yangi tahdidlar, muammolar paydo qilayotganlari dunyo mamlakatlari oldida axborot xavfsizligini taʼminlash muammolarini keltirib chiqarmoqda²⁶.

Sir emas, internetdan foydalanuvchilar soni kundan-kunga ortmoqda, er yuzining deyarli istalgan nuqtasida internetga ulanish imkoni mavjud, dunyoning 200 ga yaqin davlatida internet mavjud. Axborotlashuv jarayonining rivojlanishi kompyuter jinoyatchiligi va kompyuter terrorizmi kabi yangi jinoyatlarning paydo boʻlishiga zamin yaratdi. Yangi va oʻrganilmagan jinoiy soha sifatida insoniyat uchun xavfli hisoblangan kiberterrorizm muammosini hal etish alohida eʼtibor talab qiladi Internet tarmogʻidagi ochiq manbalar orqali biologik, kimyoviy hattoki yadro qurollarini tayyorlash texnologiyalarini oʻrgangan holda amalga oshirilayotgan terrorchilik harakatlari huquqni muhofaza qiluvchi organlar eʼtiborini tortmoqda. Saytlarni noqonuniy yoʻllar bilan buzish orqali kiberterrorchilar turli maxfiy maʼlumotlarni olish imkoniyatiga ega boʻlmoqdalar.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Kiberterrorizm aslida axborot texnologiyalari ichki faoliyatiga noqonuniy aralashish, kompyuterda mavjud dasturlar yoki maʼlumotlarni maqsadli ravishda yoʻq qilish, zarar keltirish, davlat organlarining muhim qismlari faoliyatini izdan chiqarish bilan birga insonlar hayotiga xavf solish, moddiy zarar keltirish yoki ommaviy qoʻrqitish, harbiy nizolar kabi turli zararli oqibatlarni keltirib chiqarishga qaratilgan harakatdir²⁷. Kiberterrorizmning shiddat bilan oʻsib borishining yana bir sababi, u qurol-yarogʻ yordamida amalga oshiriladigan terrorchilik harakatidan arzoniga tushadi, jangovar harakatlar, portlashlar, xunrezliklar boʻlmaydi. Buzgʻunchi harakatlar internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalangan holda amalga oshiriladi.

Internet tarmogʻi oʻzining tezkorligi, tejamkorligi va ochiqligi, nazoratning sustligi yoki umuman yoʻqligi, dunyo boʻylab tarqalgan foydalanuvchilarning mavjudligi, axborotlarning tez va arzon yoʻl bilan toʻliqligicha tarqatilishi, hamfikir guruhlarining tashkil etish mumkinligi, aloqalarning anonim ekani, asl manbani aniqlash imkonsizligi, strategik obʼektlar, harbiy tashkilotlar kompyuterlariga noqonuniy ulanish imkonining mavjudligi, tarmoqlarning yashovchanligi bilan terrorchi tashkilotlarni oʻziga jalb qilayotir.

²⁶ Turdiyeva, D. (2025). Kiberterrorizm: milliy va xalqaro xavfsizlikka tahdid. *Наука и технология в современном мире*, 4(12), 68–70. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/zdift/article/view/98565>

²⁷ Tursinaliyeva, S. Y. qizi, Boymatova, F. J. qizi, & Toshtemirov, R. A. (2023). Kiberterrorizm. *Scholar*, 1(35), 216–220. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/5844>

Bugun terrorizm terrorchilar yashirib yurgan yoki bosh qarorgohlari joylashgan muayyan davlat hududi bilan chegaralanib qolayotgani yo‘q. Ular allaqachon kiber olamga ko‘chib ulgurmanlar. Terrorchi tashkilotlar o‘z saflarini kengaytirish hamda maqsadlariga erishishda texnika va internetning so‘nggi imkoniyatlaridan ustamonlik foydalanmoqdalar. Shu yo‘l bilan terrorchilik harakatlari, maqsad va vazifalari haqida ma‘lumot berish, o‘z g‘oya va mafkurasini omma orasida tarqatish bilan birga internet foydalanuvchilariga axborot-psixologik ta’sir o‘tkazish, odamlar o‘rtasida vahima uyg‘otish, terrorchilik harakatlarini qo‘llab-quvvatlash uchun mablag‘ yig‘ish, zaharli moddalar, portlovchi vosita va qurilmalar hamda ularni tayyorlash texnologiyasi haqida ma‘lumot berish, terrorchilik tashkiloti safiga yangi a‘zolari qabul qilish singari harakatlarni amalga oshirishmoqda.

Bu kabi harakatlarni “IShID” (“Islom Davlati”) terrorchi tashkiloti tomonidan ustamonlik bilan foydalanilganida ham ko‘rish mumkin. Bu tashkilot birinchilar qatorida o‘z tizimida g‘oya va maqsadlarinitarg‘ib qilish bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislarni birlashtirgan alohida tuzilma tashkil etgan. Bugungi kunda internetda tarqatilayotgan bu kabi ma‘lumotlarning 80% Yaqin Sharq hududlarida faoliyat yuritayotgan terrorchi tashkilotlarga tegishlidir.

NATIJA VA TAHLILLAR

OAV ma‘lumotlari tahlili hamda jabrlanuvchilarning iqrorlariga ko‘ra, radikal g‘oyalarning tarqatilishi va tashkilotga yollash harakatlarining aksariyati Facebook, VKontakte, Twitter, Youtube kabi ijtimoiy tarmoqlarda amalga oshirilmoqda. Hozir psixologik jihatdan ishlov berilgan, jangarilarning jihodiy nashidalar bilan yo‘g‘rilgan videoroliklari bilan bir qatorda mobil ilova-yu, terrorchilar belgisi aks ettirilgan buyumlarni sotib olish imkonini beruvchi internet do‘konlar ko‘payib borayotganiham kiberterrorizmning tarkibiy unsurlariga aylangan. Biz ana shun xavfdan har doim ogoh bo‘lishimiz, farzandlarimizni ularning ta’siridan har tomonlama himoya qilishimiz lozim.

Kiberterrorizmning global tahdid darajasidagi o‘shishi. So‘nggi yillarda dunyoda sodir bo‘layotgan kiberhujumlar soni keskin ortmoqda. Xususan, 2023-yilgi “Cybersecurity Ventures” tahliliga ko‘ra, har 39 soniyada bir marta dunyoning turli burchaklarida kiberhujum amalga oshiriladi. Bunday holatlar orasida energetika tizimlariga, sog‘liqni saqlash muassasalariga, bank tizimlariga qilingan hujumlar ayniqsa xavfli sanaladi. Masalan, 2021-yilda AQShning “Colonial Pipeline” kompaniyasiga qilingan kiberhujum natijasida butun sharqiy qirg‘oqda yoqilg‘i ta‘minoti izdan chiqqan. Kiberterrorizmning iqtisodiy zararlari. Dunyo miqyosida kiberjinoyatlar va kiberterrorizm global iqtisodiyotga milliardlab zarar yetkazmoqda²⁸. Jahon iqtisodiyotiga 2022-

²⁸ O.A.Egamon. Kiberjinoyat va kiberterrorizm tushunchasi va xususiyatlari. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar ilmiy va ilmiy texnik onlayn konferensiya. <https://conf.sciencebox.uz/index.php/INNOVATSIYA/article/view/1629>

yilda kiberjinoyatlar sababli yetkazilgan umumiy zarar 6 trillion AQSh dollaridan oshgan. Bu ko‘rsatkich 2025-yilga borib 10 trillion dollarga yetishi kutilmoqda. Bu esa kiberterrorizmning nafaqat axborot xavfsizligi, balki global moliyaviy barqarorlik uchun ham jiddiy xavf ekanini ko‘rsatadi. Sun’iy intellekt va kiberxavfsizlik. Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi bilan bir qatorda, ularning kiberhujumlarda foydalanilish xavfi ham ortmoqda. Hujumchilar SI yordamida maxfiy parollarni buzish, tarmoqlarga noqonuniy kirish yo‘llarini avtomatik topish kabi faoliyatlarni tezlashtirishmoqda. Shu sababli bugungi kunda ko‘plab davlatlar “AI-assisted cybersecurity” (SI yordamida himoya) loyihalarini ishlab chiqmoqda.

Kibergigiyena va axborot madaniyati. Axborot xavfsizligini ta’minlashda texnik vositalar bilan bir qatorda, foydalanuvchilarning axborot madaniyati va kibergigiyenaga amal qilishi juda muhim. Foydalanuvchilarning kuchli parollar qo‘llamasligi, shubhali havolalarga bosishi yoki himoyasiz Wi-Fi tarmoqlaridan foydalanishi kiberterrorchilar uchun imkoniyat yaratadi. Shu boisdan maktab va oliy ta’lim muassasalarida raqamli savodxonlik va axborot madaniyatiga oid kurslar kengaytirilmoqda.

Kiberterrorizmga qarshi xalqaro hamkorlik. Kiberterrorizmga qarshi samarali kurashda davlatlar o‘rtasidagi axborot almashinuvi va hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan: Budapesht konvensiyasi (2001) – kiberjinoyatlarga qarshi kurashda ilk xalqaro huquqiy asos; INTERPOL va Europol – transmilliy kiberjinoyatlar bo‘yicha maxsus bo‘limlar tashkil etgan; ITU (Xalqaro Telekommunikatsiyalar Ittifoqi) doirasida kybersohada global islohotlar olib borilmoqda.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, kiberterrorizm zamonaviy xavfsizlik tahdidlarining eng muhimlaridan biri bo‘lib, uning global va mahalliy xavfsizlikka salbiy ta’siri har yili ortib bormoqda. Internetning keng tarqalishi va axborot texnologiyalarining rivojlanishi kiberhujumlarning samaradorligini oshirgan holda, yangi xavf turlarini keltirib chiqarmoqda²⁹. Shu bilan birga, kiberterrorizm faqat texnologik vositalar orqali amalga oshiriladigan hujumlar emas, balki jamiyatda vahima va beqarorlik yaratish, iqtisodiy va siyosiy tizimlarni izdan chiqarishga qaratilgan strategik xavfdir. Kiberterrorizmga qarshi kurashishda O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan islohotlar va xalqaro hamkorlik, albatta, muhim ahamiyatga ega. Biroq, ushbu kurashda texnologik va huquqiy choralar bilan birga, jamoatchilikni axborot madaniyati va kibergigiyena asosida xabardor qilish zarur. Raqamli savodxonlikni oshirish,

²⁹ Sh. Abduvattorov. Kiberterrorizmga qarshi kurash strategiyalari. (2024). "XXI asrda innovatsion texnologiyalar, fan va ta’lim taraqqiyotidagi dolzarb muammolar" nomli respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi, 2(5), 477-482. <https://universalpublishings.com/index.php/itftdm/article/view/5923>

foydalanuvchilarni xavfxatarlarga qarshi ogoh qilish va davlatlar o‘rtasida yanada samarali hamkorlikni ta’minlash kiberterrorizmning oldini olishda muhim vositalardir. Shunday qilib, kiberterrorizmga qarshi kurash uchun kompleks yondashuv zarur bo‘lib, bunda texnologik, huquqiy, axborot madaniyati va xalqaro hamkorlikning o‘zaro bog‘lanishi ta’minlanishi kerak. Faqat shu yo‘l bilan global va mahalliy xavfsizlikni ta’minlash, iqtisodiy barqarorlikni saqlash va jamiyatning xavfsizligini oshirish mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirzoev, A. (2020). Kiberxavfsizlik va uning huquqiy asoslari.
2. Tursunov, S. (2018). Axborot xavfsizligi va kiberxavfsizlik.
3. Mamatov, R. (2017). Kiberhujumlar va ularning oqibatlari.
4. Abdurahmonov, I. (2019). Kiberterrorizm va xalqaro xavfsizlik.
5. Qodirov, S. (2020). Axborot texnologiyalari va kiberxavfsizlik.
6. Berdiev, M. (2018). Kiberxavfsizlikni ta’minlashda davlatning roli.
7. Sodiqov, U. (2019). Kiberxavfsizlikka qarshi kurashda xalqaro tajribalar.
8. Usmanov, B. (2017). Axborot texnologiyalari va kiberxavfsizlikda huquqiy muammolar.
9. Olimov, D. (2021). Kiberjinoyatchilik va uning oldini olish.
10. Xolmurodov, A. (2020). Axborot xavfsizligi va iqtisodiy jihatlar.
11. Turdiyeva, D. (2025). Kiberterrorizm: milliy va xalqaro xavfsizlikka tahdid. *Наука и технология в современном мире*, 4(12), 68–70. Извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/zdift/article/view/98565>
12. Tursinaliyeva, S. Y. qizi, Boymatova, F. J. qizi, & Toshtemirov, R. A. (2023). Kiberterrorizm. *Scholar*, 1(35), 216–220. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/5844>
13. O.A.Egamov. Kiberjinoyat va kiberterrorizm tushunchasi va xususiyatlari. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar ilmiy va ilmiy texnik onlayn konferensiya. <https://conf.sciencebox.uz/index.php/INNOVATSIYA/article/view/1629>
14. Sh.Abdusattorov. Kiberterrorizmga qarshi kurash strategiyalari. (2024). "XXI asrda innovatsion texnologiyalar, fan va ta’lim taraqqiyotidagi dolzarb muammolar" nomli respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi, 2(5), 477-482. <https://universalpublishings.com/index.php/itftdm/article/view/5923>

TARIXIY TARAQQIYOT JARAYONIDA OILA

A. Madraximov

Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi

D. Olimova

Texnologik ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Oilaviy tarbiya haqida Markaziy Osiyo mutafakkirlaridan Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Abdulholiq G‘ijduvoni, Abu Rayhon Beruniy, Xo‘ja Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro, Imom Buxoriy, Bahouddin Naqshband, Hakim Termiziy, Burhoniddin al-Marg‘inoniy, Nizomulmuluk, Bobur, Munis Xorazmiy, Amir Temur, Alisher Navoiy, Nosir Hisrav, Imom G‘azzoliy, Ahmad Donish, Bedil, Behbudiy, Abdulla Avloniy, Cho‘lpon, Fitrat va mutafakkirlar qimmatli fikrlar bildirishgan. Ular yoshlarning komil inson bo‘lib shakllanishida oila va oilaviy tarbiyaning o‘rnini yuqori qo‘yishgan, turmush qurish, oila yurgizishda er-xotinning vazifalari haqida Sharq xalqlarining tarixiy, madaniy, ma’naviy tajribalariga mos axloqiy va huquqiy normalarni ishlab chiqqanlar. Ushbu tajribalardagi ijobiy jihatlarni hozirgi milliy taraqqiyot jarayonlariga tadbiiq etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Kalit so‘zlar: oila, konventsia, kodeks, ijtimoiy taraqqiyot.

Yangi qadam qo‘yilgan XXI asr ma’naviyatga ustuvor ahamiyat beriladigan davr bo‘ldi. Jamiyatning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy taraqqiyotini tabiiy boyliklar emas, balki inson ma’naviyat sohibi bo‘lgan sog‘lom insonlar amalga oshiradi.

Ma’naviyat insonning asosiy mohiyatini ifodalaydigan, uning faoliyatiga ijobiy mazmun va yo‘nalish beradigan ichki ruhiy omilidir. Jamiyat rivojlanishi fan va texnika taraqqiyoti jadal rivojlanayotgan axborot oqimi globallashtayotgan, bozor iqtisodiyotiga o‘tishi jarayoni davom etayotgan hozirgi davrda yuksak ma’naviyatli kishilarni tarbiyalash insoniyat oldida turgan eng asosiy vazifalardan biridir.

Inson ma’naviyatining dastlabki kurtaklari oilada shakllanadi. Oila mustahkamligi axloqiy, huquqiy barqarorligi komil insonni tarbiyalashning birinchi zaminidir.

Oila ijtimoiy tabiiy omillar asosida shakllangan kichik jamoa bo‘lib, ikki jinsga mansub bo‘lgan shaxslar o‘rtasida munosabatlar natijasida nasl qoldirish ehtiyojidan kelib chiqqan shaklidir. Nasl qoldirish deganda faqat farzandni dunyoga keltirishgina emas, balki uni ma’naviy va jismoniy kamol toptirishdan ham iboratdir.

Oilani boshqarish jamiyat hayotini boshqarishning kurtagi hisoblanadi. Oila a’zolari o‘rtasidagi yaqinlik, bog‘liqlik, ishonch, hurmat, samimiylilik, burch va mas’uliyatni his qilish, talabchanlik muloyimlik bolalar ichki dunyosini shakllantirishga ta’sir etadigan ruhiy omildir[1,B.148].

Jamiyat taraqqiy etgani sari ma’naviy omillarning o‘rni va roli ham ortib boradi. Oiladagi tarbiyaga e’tibor ham kuchayadi. Bunday holatda muhim vazifa oiladagi ma’naviy muhitni barqarorlashtirish, ota-onaning farzandlar oldidagi, farzandlarni ota-ona oldidagi burch va mas’uliyatini kuchaytirishdir. Bunday muhitni yaratishda jamiyat, davlat, jamoatchilikning o‘rni katta. Agar ularning ta’siri yetarli bo‘lmasa oilaning farzand tarbiyasidagi o‘rni ham zaiflashadi.

Oilaviy tarbiya haqida Markaziy Osiyo mutafakkirlaridan Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Abdulholiq G‘ijduvoni, Abu Rayhon Beruniy, Xo‘ja Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro, Imom Buxoriy, Bahouddin Naqshband, Hakim Termiziy, Burhoniddin al-Marg‘inoniy, Nizomulmuluk, Bobur, Munis Xorazmiy, Amir Temur, Alisher Navoiy, Nosir Hisrav,

Imom G‘azzoliy, Ahmad Donish, Bedil, Behbudiy, Abdulla Avloniy, Cho‘lpon, Fitrat kabi va boshqalar qimmatli fikrlar bildirishgan. Ular yoshlarning komil inson bo‘lib shakllanishida oila va oilaviy tarbiyaning o‘rnini yuqori qo‘yishgan, turmush qurish, oila yurgizishda er-xotinning vazifalari haqida Sharq xalqlarining tarixiy, madaniy, ma’naviy tajribalariga mos axloqiy va huquqiy normalarni ishlab chiqqanlar. Ushbu tajribalardagi ijobiy jihatlarni hozirgi milliy taraqqiyot jarayonlariga tadbqiq etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Abu Nasr Forobiyni inson kamoloti, baxti, ta’lim va tarbiyasi, axloqi haqidagi qarashlarida uqtirilishicha, oila a’zolarining bir-birlariga samimiy munosabatlari, mehru-oqibatlar shu oiladagi odamlarning baxtini tashkil qiladi. Bundan tashqari, har bir ota-ona o‘z farzandlari uchun birlamchi ustoz, yo‘l ko‘rsatuvchi ekanligi va aynan ular bolada ta’lim-tarbiyaga kerakli tayyorgarlik holatini shakllantirish ta’siriga ega ekanligi keltiriladi. Forobiyni fikricha, «Har bir inson tabiatan shunday tuzilganki, u yashash va oliy darajadagi yetuklikka erishmoq uchun ko‘p narsalarga muhtoj bo‘ladi, u bir o‘zi bunday narsalarni qo‘lga kiritmaydi, ularga ega bo‘lish uchun insonlar jamoasiga ehtiyoj tug‘iladi... Bunday jamoa a’zolarining faoliyati bir butun holda ularning har biriga yashash va yetuklikka erishuv uchun zarur bo‘lgan narsalarni yetkazib beradi. Bizning fikrimizcha, alloma jamoa o‘rnida eng avvalo oila jamoasini nazarda tutadi. Zero, shuning uchun ham inson ko‘payadi va yerning aholi yashaydigan qismiga o‘rnashdi, natijada inson jamoasi vujudga keldi [2, B.83-84].

Oilaning jamiyat hayoti va taraqqiyotidagi ahamiyati to‘g‘risida A.Fitrat shunday degan edi: “Har bir oilaning saodati va izzati, albatta shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog‘liq. Tinchlik va totuvlik esa shu millat oilalarining intizomiga tayanadi, mamlakat va millat ham shunga kuchli va tartibli bo‘ladi. Oilaviy munosabatlar zaif bo‘lsa intizomsizlikka yo‘l qo‘yilsa shunda bu millatning saodati va hayoti shubha ostida qoladi” [3, B.8].

Oilani mustahkamlash ota-onalar va bolalarning huquqini himoya qilishga jahondagi nufuzli tashkilotlar katta hissa qo‘shmoqdalar. BMT 1979-yil 18-dekabrda “Xotin-qizlar huquqlari kamsitilishining barcha shakllariga barham berish to‘g‘risida konvensiya” qabul qildi. Bu konvensiya jamiyatdagi ma’naviy muhitni barqarorlashtirish oilani ijtimoiy, iqtisodiy asoslarini mustahkamlash yoshlar tarbiyasini yanada mustahkamlashga qaratilgan xujjatdir.

Jamiyatda ta’lim-tarbiya beruvchi tashkilotlar ko‘p bo‘lsa-da ularning birortasi ota-ona o‘rnini to‘la bosa olmaydi. Shuning uchun ham konvensiyaga xotin-qizlar huquqlarini kamsitilishining barcha ko‘rinishlariga barham berish, birinchi navbatda tarbiyaviy imkoniyatlarini yaxshilashning eng dolzarb masala qilib qo‘ygan. Teng huquqli yuksak manaviyatli ayolgina farzandlariga davr talablariga monand tarbiya berishi mumkin. Ayol haq-huquqini kamsitish yoshlar huquqini ham poymol qilish demakdir.

Konvensiyaga har bir inson jinsidagi farqlaridan qat’iy nazar barcha haq-huquqqa egadir. Mazkur konvensiyaning maqsadi erkak va ayollarga tenglik asosida inson huquqlari va asosiy erkinliklar berilishini anglatadi” [4, B.5].

Konvensiyaning ma’qullagan barcha davlatlar xotin-qizlar kamsitilishining barcha shakllarini qoralab, yo‘l qo‘yilgan qonunsizliklar va adolatsizliklarning ko‘rinishlariga barham berish majburiyatlarini oladilar.

Tarixiy madaniyatimiz, an’analarimizning dastlabki ilk ildizlari haqida ma’lumot beruvchi “Avesto”da ham oiladagi muhit, er va xotin o‘rtasidagi munosabatlar, ular bir-birini tushunishi, ko‘maklashishi, mehr-oqibatligi, farzand tarbiyasi bilan bog‘liq mas’uliyatni anglash jamiyat taraqqiyotining asosiy omili deb qaralgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Oila ma’naviyati. Ma’ruzalar matni.-Toshkent: 2008.
2. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: 1993.
3. Fitrat Abdurauf. Oila.-Toshkent: Ma’naviyat, 1998.
4. “Xotin-qizlar huquqlarini kamsitilishining barcha shakllariga barham berish to‘g‘risida Konventsiya”, 1998.

QADRIYATLAR RIVOJIDA OILANING O‘RNI

Shukurulloev Shodiyor To‘rajonzoda

Musaev Xamzaxon Zokirjon o‘g‘li

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti talabalari

Annotatsiya: *Mazkur maqolada qadriyat tushunchasi, shakllanishi va rivojlanishi, shuningdek qadriyatlarni rivojlantirishda oilaning o‘rni haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so‘zlar: *oila, jamiyat, qadriyat, fuqarolik jamiyati, komil inson, xokimiyat.*

Аннотация: *В статье рассматриваются понятие, формирование и развитие ценностей, а также роль семьи в развитии ценностей.*

Ключевые слова: *семья, общество, ценность, гражданское общество, совершенный человек, власть.*

Annotation: *This article discusses the concept, formation and development of values, as well as the role of the family in the development of values.*

Keywords: *family, society, values, civil society, perfect person, government.*

Hukumatimiz jamiyat hayotini erkinlashtirishning muhim vazifalarini belgilab berar ekan, bunda markaziy va yuqori davlat boshqaruv idoralari vazifalarini davlat hokimiyatining quyi tuzilmalariga, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlariga bosqichma-bosqich o‘tkazishni belgilab oldi.

Fuqarolik jamiyati asoslarini barpo etishning eng muhim tarkibiy qismi ma’naviyat va ma’rifat sohasida, shaxsni muntazam kamol toptirish borasida oila xususan ayollar uzluksiz ish olib borishidan iborat. Bu hayotiy haqiqat biz hamisha amal qiladigan tamoyilga, jamiyat rivojining asosi va shartiga aylanmog‘i hamda o‘zida yaxlit bir tizimni mujassam etmog‘i lozim. Bu tizim markazida ma’naviyat, axloq-odob, ma’rifat kabi o‘lmas qadriyatlar turmog‘i kerak”, degan edi.

Mana shu uch buyuk qadriyatni xalqimiz asrlar davomida hamisha e’zozlab kelgan va oiladagi farzand tarbiyasida xam muhimdir. Bizning muqaddas dinimiz ham, butun Sharq falsafasi ham bu qadriyatlarni ulug‘lagan, ularni ijtimoiy taraqqiyotning eng muhim shartlari deb bilgan.

Jamiyatning ma’naviy xayotining rivojlanishida diniy ta’limot, asrlar davomida oiladagi tarbiya vositasi bo‘lib kelayotgan diniy ma’naviy qadriyatlar ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Din siyosat emas, lekin oilada ma’naviy tarbiyaning tarkibiy qismidir. Sharqona oila tarbiya mezonlarida imon, e’tiqod kabi tushunchalar mavjud bo‘lib, bu tushunchalar negizida diniy madaniyatning mohiyati mujassamdir.

E’tiqodi sof inson jamiyatning ma’naviy pokligi, barkamolligi uchun kurasha oladi. Axloqiy normalarning negizida milliy va umuminsoniy axloq qoidalari mujassamdir. Islom dinidagi axloq normalarining ko‘pchiligi jamiyat a’zolari amal qiladigan umuminsoniy axloq normalaridan iborat bo‘lib, farz tarzida shakllanib kelgan. Masalan, islom dini millati, e’tiqodidan qat’iy nazar insonlarga yaxshilik qilish, kambag‘alga, yetim-yesirlarga yordam berish, vijdonlilik, poklik, sahovat, halollik kabi insoniylik xislatlarini targ‘ib etadi. Odam o‘ldirish, yolg‘onchilik, o‘zini o‘zi o‘ldirish, firibgarlik, o‘g‘rilik, bosqinchilik, birovning haqiga xiyonat qilish, kayf qiladigan ichimliklarni ichish, qimor o‘ynash, tajovuz qilish, zino bilan shug‘ullanish va boshqalarni qat’iy taqiqlaydi. Shu boisdan ham biz eski tuzum davrida inson hayotining negizi va murakkab tomonlari, milliy qadriyatlar, tarixiy an’analar, umuminsoniy ma’naviy boyliklar bilan hisoblashmaslik jamiyatimizga qanchadan – qancha zarar keltirganini unutmasligimiz kerak.

Dunyoviy ilm nuqtai nazaridan din kishilik jamiyati tarixiy taraqqiyotining ma’lum bosqichida paydo bo‘lgan ijtimoiy ong shakllaridan biri. Bu dunyoqarash jamiyatning ma’lum tarixiy davri va sharoitlaridagi talablari, ehtiyojlari asosida shakllanadi.

Ulug‘ mutafakkir Abu Nasr Forobiy dinga falsafa bilan bir qatorda haqiqatga yetishishning ikki mustaqil usulidan biri sifatida qaragan. Forobiyning fikricha, falsafadagi masalalar isbotini payg‘ambarlar ramzlar shaklida bayon qilganlar. Dinga turlicha yondashishni Beruniy, Ibn Sino, Umar Hayyomning ijtimoiy-falsafiy qarashlarida, Ibn Rushdning ikki haqiqat nazariyasida kuzatish mumkin.

Qur’oni Karimda insonning axloqiy kamoloti masalalariga nihoyatda katta e’tibor berilgan. Payg‘ambarning rafiqasi Bibi Oyishadan: «Muhammadning axloqi qanday edi?» - deb so‘rashganida u,- Rasulillohning axloqi Qur’on edi» - deb javob bergan ekan.

Demak, Qur’onni bilish, hayot-da unga asoslanish ham axloqiy kamolotning asosiy mezon sifatida qaralgan. Islomda imon, vijdon, e’tiqod, ixlos insonning faoliyatiga, maqsad va intilishlariga asos bo‘ladigan, ularga baho bera oladigan ma’naviy zaminlardir. Bular bir-biri bilan dialektik bog‘liq bo‘lsada, imon ularning o‘zagidir.

Umuminsoniy axloqiy qadriyatlar – insof, diyonat, halol – poklik, vijdon, sadoqat, muhabbat, til va dil birligi, vatanparvalik, oila, jamiyat, xalq va butun insoniyat oldidagi burchni anglash kabilar imon shartlari hisoblanadi. Ushbu imon shartlari ilm-ma’rifiy, izchil madaniy tadbirlar hamda an’anaviy turmush tarzi va mafkura ta’sirida ham ma’lum darajada shaxs sifatlarini tashkil etishi mumkin.

Biroq imonli bo‘lish uchun buning o‘zi kifoya qilmaydi. Imon ishonchga nisbatan chuqur falsafiy mazmunga ega. U dunyoqarash bilan uzviy bog‘liq bo‘lgani sababli, insonda oliy bir ibtido Olloh, uch yuzli biru bar, oliy ruh va hakoza yoki oliy bir ijtimoiy maqsadni ifodalaydigan ezgu g‘oya, his-hayajon to‘la ishonch bo‘lgandagina, u alohida ruhiy holat sifatida namoyon bo‘ladi. Busiz imon yuzaki, soxta, o‘tkinchi bo‘lishi mumkin.

Axloq – kishilar orasidagi munosabatlarni tartibga solishning o‘ziga xos tartib, qoidalari yig‘indisidir. Axloq inson, xalq, millat hayotining barqarorlik sharti hamdir.

Axloqqa zid fazilatlar inson, xalq, millatni tanazzulga olib keladi, ularni umuminsoniy normalarga, umuman, hayotning azaliy qonunlariga qarshi qo‘yadi. Biroq tarixdan ma’lumki, Rim imperiyasini aynan g‘ayri axloq harakatlari yemirilishga olib kelgan. Shuning uchun ham axloq milliy ma’naviyatning o‘zak komponenti hisoblanadi. Har qanday islohot, o‘zgarish va turmush tarzi axloqqa, milliy axloqiy an’analariga qurilmog‘i, tayanmog‘i lozim, aks holda ular millatning mavjudligiga barham beradi, uning tarix sahnasidan tushib qolishiga olib keladi.

Har bir xalqning o‘z urf-odatlar, irim-sirimlari, bashorat usullari, astrologik tasavvurlari mavjud. Ular ko‘pincha voqealarning takrorlanishi qonunlariga tayanadi va ko‘p hollarda bashoratlar tasdiqlanadi.

To‘g‘ri, ularda mistik tasavvurlar, g‘ayriilmiy yondashishlar, xulosalar ham uchraydi. Biroq, mavzuimiz uchun ularda xalq ma’naviyatining o‘ziga xos qirralari aks etib kelganini, uzoq tarixiy-madaniy rivojlanish jarayonida ilmiy-tafakkur izlanishlarga turtki bo‘lganini inkor qilish mumkin emas. Umuman, ma’naviyat tizimiga til, urf-odatlar, xalq san’ati, din, an’analar, turmushning o‘ziga xosligi, xulq-atvor me’yorlari, insonning tashqi va ichki olami, ya’ni tashqi olamidagi uning bo‘y-basti, ko‘rinishi, kiyinishi, xatti-harakati va boshqalar kiradi.

Madaniyat rivojiga katta ta’sir ko‘rsatib, umuminsoniy va milliy qadriyatlarni saqlab qolish va avloddan-avlodga yetkazish ishiga yordam beradi. Demak, barkamol avlodni tarbiyalashda, oilada ya’ni yoshlarda mardlik, tashabbuskorlik, axloqiy teranlik, ziyraklik, o‘tmishga hurmat sifatlarini rivojlantirishda qadriyatlarning ahamiyati kattadir.

Shunday qilib, qo‘yidagi xulosalarga kelindi: o‘tkazgan izlanishlarimiz ko‘rsatadiki, oila tarbiyasida milliy xususiyatlarni ifoda etuvchi turg‘un o‘zak mavjud bo‘lib, milliy til, axloq, mentalitet, urf-odat va diniy e’tiqodlar kiradi; biroq, ma’naviy tarbiyada davr talablariga

moslashib, undagi ijobiy yangiliklarni qabul qilib boradigan ustki qatlam ham mavjud bo‘lib, aynan ushbu qatlam milliy qadriyatlar sababli ma’naviy hayotda davr talablariga muvofiq rivojlanish, izlanish sodir bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – B. 269
2. Karimov I.A. O‘zbek xalqi hech qachon, hech kimga qaram bo‘lmaydi. – 13 – jild. – Toshkent: O‘zbekiston, 2005. – B. 177.

**XIX ASR BIRINCHI YARMIDA O‘RTA OSIYO XONLIKLARI AHOLISI
ETNOGRAFIYASI: OILA, NIKOH VA IJTIMOIIY MADANIYAT**

Isoqov Sobirjon Murodjon o‘g‘li,

Namangan davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Tel. +99899 977 55 30

Email: SobirjonIsoqov7755@gmail.com

XIX asrda O‘rta Osiyoda mavjud bo‘lgan Buxoro, Xiva va Qo‘qon xonliklari madaniy bir-biriga juda yaqin bo‘lib, diniy jihatdan aholining katta qismi islom diniga e’tiqod qilardi o‘xshash turmush tarzi hamda oilaviy hayot tarziga ega edi. Bu haqida o‘lkaga tashrif buyurgan xorijliklar esdaliklarida ham ma’lumotlar mavjud. Xususan, ingliz savdogarlari va diplomatlari mazkur davlatlar aholisi, madaniyati, so‘zlashuvi, kiyinish va taomlanish madaniyatini ham o‘z safar kundaliklarida aks ettirganlar. Ularning ma’lumotlariga ko‘ra, har bir xonlik o‘ziga xos ijtimoiy tuzilishga ega bo‘lib, ular geografik yaqinlik va tarixiy o‘zaro ta’sirlar tufayli ko‘plab, umumiy an’analarga va urf-odatlariga ega edilar. Ushbu mintaqaning etnologik tavsifi turli etnik guruhlardan, jumladan, aholisi asosan, o‘zbek, tojik, turkman, qozoq, qirg‘iz, uyg‘ur va boshqalardan tashkil topgan bo‘lib, har biri boy madaniy qadriyatlarga ega bo‘lgan. Bu jihatlar ingliz ekspansiyasi davrida harbiy va geopolitik ma’lumotlar qatorida mazkur davr manbalarida saqlanib qolgan.

Buxoro yirik madaniy va diniy markaz sifatida tanilgan bo‘lib, mazkur davlatda XIX asrda 3 million aholi yashagan. Aholi tarkibi 55 foiz – o‘zbeklar, 33 foiz – tojiklar, 10 – fozi turkmanlar, qolgan ikki foizni yaxudiylar, hind va boshqa kam sonli xalqlar tashkil qilgan³⁰. Buxoro ierarxik jamiyatga ega bo‘lib, ierarxiyaning eng yuqorisida amir turgan, unga zodagonlar, diniy ulamolar ko‘malashar, savdogarlar, hunarmandlar va dehqonlar soliq va majburiyatlarni bajarar edi. Jumladan, Mir Izzatulla amir Haydar davrida aholdan zakot yig‘ilishi haqida o‘z safar kundaligida ma’lumotlar beradi³¹. Buxoro shahrining aholisi esa asosan, o‘zbeklar va tojiklardan iborat bo‘lib, shuningdek, yahudiylar va forslar kabi turli xil ozchilik guruhlarini ham o‘z ichiga olgani va

³⁰ Holdsworth M. Turkestan in the nineteenth century. A Brief History of the khanates of Bukhara, Kokand and Khiva. – Oxford, 1959. – P. 3.

³¹ Izzat Allāh (Mīr.), Travels in Central Asia by Meer Izzut Oollah... – P. 58.

hindlar, forslar, turklar, ruslar, no‘g‘aylar, peshavarliklar va kobullik afg‘onlarni uchratish mumkin³².

Har bir guruh o‘ziga xos madaniy an‘analarni saqlab qolgan holda, Buxoro madaniyati va jamiyatga hissa qo‘shgan. Jumladan, Buxoro yahudiylari alohida kiyim bosh kiyib, mahalliy aholidan ajralib turishga va jon solig‘i-jizya to‘lashga majbur bo‘lganlar. 1832-yil Buxoroda bo‘lgan ingliz leytenati Aleksandr Byorns, shahardagi qul bozori, xorijiy savdogarlar, asosan, hind, turkman, rus va qozoqlar haqida qimmatli ma’lumotlari orasida Buxoro yaxudiylari haqoda ham ma’lumot qoldirgan. Xususan, u kelgan paytda Buxorodagi yaxudiylar soni 4000 nafar ekani va ularni bari Mashhaddan kelib qolganini yozadi. Ular mahalliy aholidan ajralib turishi uchun alohida libos kiyib yurishini, mamlakatda yana armanlar ham bo‘lib ular ham alohida millatini ko‘rsatib turuvchi kiyimlar kiyishini qayd etadi³³. Shuni ham aytib o‘tish joizki, Mir Izzatulla Buxoroda 1000 dan ortiq yaxudiy xonadoni borligini Byornsdan 20 yil avval yozib qoldirgandi³⁴. Yuqoridagi ma’lumotlardan anglash mumkinki, XIX asr 30-yillarida amirlikda turli millat vakillari mavjud bo‘lib, armanlar, yaxudiylar, forslar, ruslar, hindlar kabi turli millat vakillari mavjudligini ko‘rish mumkin. Xonliklarda mazkur davrda qulchilik mavjud bo‘lib, Buxoroda 200 ming eronlik fors qullari va rus qullari ham mavjud bo‘lgan. Ingliz hufyasi A.Byorns Buxoroda 130 nafar rus qullari borligi va ulardan biri bilan uchrashgani o‘z kundaliklarida yozib qoldirgan³⁵. Bundan tashqari XIX asr 40-yillarida Xivada ham 400 dan ortiq rus qullari mavjud bo‘lgan. Bu ma’lumotni Jeyms Abbot va Richmond Shekspir xotiralari ham tasdiqlaydi³⁶.

Bu davrda amirlikdagi xorijiy savdogarlar orasida hindlar alohida mavqega ega bo‘lgan. Bu holat ingliz josuslarini nazaridan chetda qolmagan albatta. Xususan, A.Byornsning yozishicha, boshqa xalqlar qatorida Buxoroda hind savdogarlari ham mavjud bo‘lib, ular yiliga 4-8 rupiy jizya, ya’ni islomni qabul qilmaganlardan olinadigan jon solig‘i to‘lashini ham yozadi. Ayni vaqtda hindlar Buxoroda 300 nafarni tashkil qilishi, ularni bu yerda biror ibodatxonasi yo‘qligini, hindlarga biror but-sanamlarini Buxoroga o‘rnatishga ruxsat berilmasligini qayd etadi³⁷. Byornsdan avval Buxoroda bo‘lgan Mir Izzatulla shikarpurlik hind savdogarlari haqida yozar ekan, Buxoroning usti yopiq bozorlari atrofida tujjorlar uchun ijara xonalar borligini va bu xonalardan foydalangani uchun hindlar bir oyga bir tilla to‘laganlarini hamda hukumdor uchun ham biroz pul to‘lashganini qayd etgan³⁸. Keyinroq amirlikka tashrif buyurgan Buyuk Britaniya xufyasi “turk xojisi” qiyofasida Rashid Afandi nomi ostida xonliklar hududiga kelgan Herman Vamberiy 1864-yilda shikarpurlik hind savdogarlari Buxoroda 500 nafarni tashkil etishini yozadi³⁹. Xonliklarda savdo va madaniy aloqalar orqali qorishma madaniyat uyg‘unlashadi. Bu o‘rinda islom dinining o‘rni ham beqiyos.

Islom dini xonliklar hayotning asosiy ustuni bo‘lib, kundalik hayotning barcha jihatlariga ta’sir ko‘rsatgan. Buxoro shahrida ko‘plab va masjidlar bo‘lib, ular ta’lim va jamiyat hayotining

³² Izzat Allāh (Mīr.). Travels in Central Asia by Meer Izzut Oollah... – P. 58.

³³ Lieuet. Alexr Burnes, F.R.S. Travels Into Bokhara... – P. 272.

³⁴ Izzat Allāh (Mīr.), Travels in Central Asia by Meer Izzut Oollah... – P. 65.

³⁵ Hopkirk Peter. The Great Game: On Secret Service in High Asia. – London: Murray, 1990. – P. 148.

³⁶ James Abbott. St. Petersburg during the late Russian invasion of Khiva. – London: Smith Elder, 1876. – P.95.

³⁷ Alexr Burnes. Travels into Bokhara; Being The account of a journey from India to Cabool, Tartary and Persia. Vol. I. – London: John Murray, 1834. – P. 285.

³⁸ Izzat Allāh (Mīr.), Travels in Central Asia by Meer Izzut Oollah... – P. 63.

³⁹ John Goldsmid. Central Asia and its question: being a paper. – London: Edward Stanford, 1873. – P. 17.

markazi edi. Buxoroda diniy olimlar katta ta'sirga ega bo'lib, tasavvuf an'analari ham juda kuchli edi. Hatto, Buxoro amiri amir Haydar ham dinni yaxshi bilgani, bomdod namozidan keyin 40-50 nafar talabaga hadis va tafsir ilmidan dars bergani qayd etiladi⁴⁰. Ko'plab mahalliy tasavvufiy tartiblar jamiyat va ruhiy hayotda muhim rol o'ynagan. Buxoro – bu davrda ham O'rta Osiyodagi diniy olim va ulamoning maskani edi. Buxoro amirlari “amir al-mo'minin” unvonini olib, shariat ahkomlariga amal qilinishini nafaqat Buxoroda, balki mintaqada ham nazorat qilar edi. XIX asr 40-yillaridagi Qo'qon xonligi bilan bo'lgan urush ostida ham aynan shu masala yotardi. Ma'lumotlarga ko'ra, amir Nasurulloning Qo'qon xonliga yurish qilishiga dastlab diniy muajaro – Madalixonning o'z otasining bevasiga uylanganini shariat ahkomlariga to'g'ri kelmasligi bahona bo'lgan. Natijada, ikki o'rtada mojaro chiqadi va Nasurullo Qo'qonga ikki bor yurish qilgan⁴¹. Natijasi qanday tugagani esa ma'lum. Ammo urushning asl sababi Rossiya imperiyasi xonliklarni birlashishiga yo'l qo'ymaslik edi va o'rtada nizolar chiqib xonliklar kuchsizlanishidan manfaatdor edi. Inglizlar esa xonliklarni Rossiya imperiyasiga qarshi birlashtirish, ularni kerak bo'lsa qurol bilan ta'minlash kabi maqsadlari ham bor edi.

O'rta Osiyo xonliklari hududiga turli missiyalar bilan kelgan ingliz josuslari xonliklar ziddiyatiga sabab bo'lgan nikoh masalasiga ham e'tibor qaratgan. Mintaqa hukumdorlarining islom dini arkoni bo'yicha to'rtta xotini borligi va haramida juda ko'p zavjalari borligi haqida faktlar keltiriladi⁴². Xususan, Abbot bergan ma'lumotga ko'ra, Xiva xoni Olloqulixonning islom diniga sodiq bo'lib ichmasligi, chekmasligi hamda ayni vaqtda to'rttadan ortiq xotini yo'qligi keltiriladi⁴³. Mir Izzatullanning yozishcha, amir Haydarning joriyalardan tashqari to'rtta qonuniy nikohida xotini bo'lgan⁴⁴. Uning eng katta o'g'li To'rajon bo'lib, 16 yoshda. Hukumdor amir Haydarning ikki akasi bo'lgan. Birining ismi Nasriddinxon bo'lib, uning onasi qalmoqlardan bo'lgan. U hozirda Mashad shahrida hokim bo'lib, uning nafaqasi oyiga 240 rupiya bo'lgan. Uning ikkinchi akasi esa Muhammad Husaynxon bo'lib, uning onasi Ho'ja Ahror Valining oilasidan bo'lgan. Muhammad Husaynxon Shahrisabz shahrida mazkur shahar hokimi Niyozalibiy bilan birgalikda yashagan. Unga ham Amir Haydar nafaqa tayinlagan va tez-tez borib turgan⁴⁵. Bu kabi ma'lumotlarning to'planishi bejizga emas, ko'p xotinlilik va ota bir, lekin ona boshqaligi sabab aka-ukalar o'rtasida toj-u taxt talash jarayoni ko'p uchragan va ichki ziddiyatlar shu tufayli kelib chiqishi ham inglizlar o'rganib chiqilgan.

Ingliz josuslari o'z esdaliklarida hukumdorlar va oddiy aholining kiyinish uslubi va tashqi qiyofasiga ham e'tibor qaratgan. Erkaklar uchun an'anaviy kiyim – uzun chapon va salla, ayollari esa rang-barang liboslar va ro'mollar o'rashar, ko'pincha murakkab kashtachilik va zeb-ziynatlar bilan bezatilgan bo'lardi. Ingliz manbalarida hukumdorlarning tashqi qiyofasi va kiyinishi haqida ma'lumotlar ham aks etgan. Jumladan, 1832-yil Aleksandr Byorns amir Nasurulloni (1826-1860) ta'riflar ekan, uning 30 yoshdan kichik ekani, jussasi unchalik katta emas, ko'zlari kichik, rangi oqarib ketganini, ustiga “adras” deb atalgan ipak matodan chopon kiyganini, oq salla o'ragani va

⁴⁰ Izzat Allāh (Mīr.), *Travels in Central Asia by Meer Izzut Oollah...* – P. 65

⁴¹ Мухаммад Ҳақимхон Тўра. Мунтахаб ат-таворих (Хуканд ва Бухоро тарихи, саёҳат ва хотиралар). – Тошкент: Янги аср авлоди, 2010. – Б. 154-156.

⁴² James Abbott. *St. Petersburg during the late Russian invasion of Khiva.* – London: Smith Elder, 1876. – P. 78.

⁴³ James Abbott. *St. Petersburg during the late Russian invasion of Khiva.* – London: Smith Elder, 1876. – P. 78.

⁴⁴ Izzat Allāh (Mīr.), *Travels in Central Asia by Meer Izzut Oollah...* – P. 66.

⁴⁵ Izzat Allāh (Mīr.), *Travels in Central Asia by Meer Izzut Oollah...* – P. 66.

ba’zan olmos toshlar va patlar bilan bezatilgan to‘riq (yopinchiq) kiyganini ta’kidlaydi⁴⁶. Amir Nasurullo ustiga ipak kiyishi uni dinga qattiq amal qilmasligidan dalolat beradi, chunki erkaklarning tilla uzuk taqishi va ipak kiyishi islom aqidalariga zid bo‘lgan harakatdir.

Amir Nasurulloning otasi, dinda sobitqadam bo‘lgan amir Haydar sodda va kamtarin kiyinganini ko‘rish mumkin. Xususan, 1813-yil amir Haydarni ko‘rgan Mir Izzatulla amir “35 yoshlarda, uzun bo‘yli va kelishgan, tabiatan oq va qizargan yuzli. Adolatni ta’minlashga tinimsiz harakati va mehnati, tungi ibodat – tahajjudlarda qoim bo‘lib, ma’lum kunlari ro‘za tutgani uchun rangi oqargan. Uning odatiy ko‘ylagi oq, belida kamar va unga hanjar taqqan, ustidan kulrang chopon kiyib, boshiga o‘zbek qalpog‘ini kiygan va unga arablar kabi oq salla o‘ralgan, oyog‘ida esa hayvon terisidan tikilgan, mahsi deb ataluvchi oyoq kiyimi bor”⁴⁷-deb ta’riflagan.

1840-yil Xivada bo‘lgan Jeyms Abbot esa Xiva xoni Olloqulixon (1825-1842-yy) haqida o‘z safar kundaligida shunday yozadi: “Xivaning amaldagi hukumdori Olloqulixon chamasi 45 yoshlar atrofida, o‘rta bo‘yli, yumaloq yuzli, ko‘zi qisq va uzunchoq. Yuzi uzun va tekis, soqoli qalin⁴⁸. U gilamlar ustida, yostiqlar qurshovida o‘tiradi. Xonning harakatlari chiroyli emas, goh oyoqlarini chalishtirib, goh tizzalab, goh yarim yotgan holda hukumdorlarga hos bo‘lmagan holda o‘tiradi⁴⁹. Uning ustida yashil to‘n, uning suvsar mo‘ynadan yo‘llari mavjud va hoshiyalangan, belida tilla zanjir bor. Hukmdor boshida qora qo‘y terisidan tilikgan silindrsimon bosh kiyimi bor”⁵⁰. Yuqoridagi ma’lumotlardan ayon bo‘lmoqdaki, Xiva xoni Olloqulixon ham sharq hukumdorlariga hos milliy uslubda kiyingan, ammo uning boshidagi qorako‘l terisidan tayyorlangan cho‘girmasi boshqa xonliklardagidan mahalliyliги bilan ajralib turadi. Buxoro va Qo‘qon hukumdorlari esa boshlariga hashamdor oq salla kiyib yurgan, xonliklarda barcha hukumdorlar o‘ziga hos chopon kiygan bo‘lib, u ham qimmatbaho toshlar, olmos va tovuş patlari bilan ham bezatilgan.

Ingliz manbalarida nafaqat hukumdorlar kiyimi, balki oddiy aholi vakillari kiyinishi tasvirini ham uchratish mumkin. Xususan, Volf Buxoroga kelish davomida ko‘chmanchi turkmanlar hududida ham bo‘lgan va uning yordamchisi Mirza Abdulvahhob Marv hukumdori va ikki turkman yigitning suratini chizgan⁵¹. Suratda turkmanlarga hos bo‘lgan bosh kiyim va uzun yengli chopon kiygan ikki turkman hamda ulardan farqli salla o‘ragan, hashamdorroq to‘nli Marv hukumdorini ko‘rish mumkin. Ularning barchasi islom diniga amal qilgan holda soqol mo‘ylov qo‘yib yurgani ham suratda o‘z aksini topgan⁵².

Shuningdek, turkman milliy libosidagi bir ayolning ham Volf kundaligida surati mavjud bo‘lib, u turkman ayollariga xos bo‘lgan yirik bosh kiyimi kiygan, uzun va keng ro‘mol o‘ragan, hatto bo‘yni ham yopiq holda keng va uzun yengli ko‘ylak kiygan. Belida chilvir bog‘langan

⁴⁶ Lieuet. Alexr Burnes, F.R.S. Travels into Bokhara; Being The account of a journey from India to Cabool, Tartary and Persia. Vol. I. – London: John Murray, 1834. – P. 292.

⁴⁷ Izzat Allāh (Mīr.), Travels in Central Asia by Meer Izzut Oollah... – P. 65.

⁴⁸ James Abbott. St. Petersburg during the late Russian invasion of Khiva. – London: Smith Elder, 1876. – P. 78.

⁴⁹ James Abbott. St. Petersburg during the late Russian invasion of Khiva. – London: Smith Elder, 1876. – P. 78.

⁵⁰ James Abbott. St. Petersburg during the late Russian invasion of Khiva. – London: Smith Elder, 1876. – P. 78.

⁵¹ Joseph Wolf. Narrative of Mission to Bukhara in 1843-1845 years, to ascertain the Fate of Colonel Stoddart and Captain Conolly. – New York: Harper & Brothers, 1845. – P. 163.

⁵² Joseph Wolf. Narrative of Mission to Bukhara in 1843-1845 years, to ascertain the Fate of Colonel Stoddart and Captain Conolly. – New York: Harper & Brothers, 1845. – P. 163.

holda, oyoqyalang turkman ayoli, qo‘lida savatcha bilan tasvirlangan⁵³. Suratdan ko‘rinib turibdiki turkmanlar ham islom diniga amal qilgan va ayollar juda yopiq kiyingan⁵⁴.

Mahalliy xalqning taomlari haqida ham ingliz manbalarida ko‘plab ma’lumotlar uchraydi. Xiva, Buxoro va Qo‘qon oshxonasining xilma-xilligi va boyligi, mahalliy nonlar, palov, kabob va boshqa taomlarga toxtalib o‘tilgan. 1840-yil Xivada o‘zbek dasturxonida mehmon bo‘lgan Abbot avval, qo‘y go’shtidan tayyorlangan sho‘rva, afg‘on nonidan farq qiluvchi non, keyin palov keltirilgani hamda dasturxonda yana uzum murabbosi va sariyog‘ tortilganini yozadi⁵⁵.

Oddiy xalq bunday birinchi, ikkinchi taomni har kuni dasturxoniga tortmagan, ular kamharj va iqtisodiy ahvollaridan kelib chiqqan holda ro‘zg‘or tebratganlar. Hukmdorlar avom xalqdan farqli ravishda yaxshi ovqatlananganlar va xazinani o‘zlariga tegishli mulk sifatida erkin tasarruf etganlar. Shu tufayli shoxona ziyofatlar, bazm-u jamshidlar ko‘p uyushtirilgan. Ammo bunday tadbirlarda ovqatdan zaharlanish holatlari ham uchrab turgan. Bu kabi ishlarni hukumdorga muholif bo‘lgan jamoa a‘zolari amalga oshirgan.

Hukmdorlar orasida ovqatdan zaharlanish juda ko‘p uchragani uchun xonliklarda alohida “Bakovul” lavozimi joriy qilingan bo‘lib, u taomni hukumdordan avval tatib ko‘rgan. Aleksandr Byorns, amir Haydar tanavvuliga oid ma’lumotlarni ham yozib qoldirgan, xususan, “...hukumdorning shaxsiy hayoti hamma havas qiladigan darajada emas, sababi u ichadigan suv ikki askar tomonidan daryodan muhrlangan meshlarda olib kelinadi va vazir (Bakovul) va uning odamlari tatib ko‘rgach, qulflanib amirga yuboriladi. Taom ham huddi shunday avval vazir tomonidan tatib ko‘riladi, bir soat natija kutiladi, ovqat zaharlanmagan bo‘lsa, bir qutiga joylab, qulflanib amirga yuboriladi. Amirda bir kalit bor va shu orqali qutini ochib tanovvul qiladi, yana bir nusxasi vazir(bakovul)da turadi. Mevalar, sabzavot va shirinliklar ham yuqoridagidek testdan o‘tkaziladi. Hukmdor shu sabab issiq ovqat, yangi tayyorlangan taom yeyolmaydi”⁵⁶. Manbadagi ma’lumotdan anglaganingizdek xon va amirlarga har doim issiq tavom yeyish nasib etavermagan, taomdan avval hukmdor sog‘ligi inobatga olinib barcha ichimlik va yeguliklar ustida mahsus tekshiruvlar amalga oshirilgan.

Xiva xonligida ham o‘zbek, turkman, qoraqalpoq va qozoq kabi kabi xilma-xil aholi istiqomat qilar edi. Jamiyatda quldorlik mavjud bo‘lib, xon mutlaq hokimiyatga ega edi va unga saroy ayonlari, harbiy yetakchilar va mahalliy ma’murlar yordam berar edi. Xiva haqidagi ko‘plab ma’lumotlar Richmond Shekspir, Jeyms Abbot⁵⁷, Aleksandr Byorns⁵⁸ va 1841-1842-yillarada Xivada bo‘lgan Teylor Tomson⁵⁹ esadaliklarida uchraydi. Xiva ko‘chmanchi va o‘troq hayot tarzining aralashmasi bilan tanilgan bo‘lib, turkman va qozoq aholisi o‘zlarining an’anaviy ko‘chmanchi madaniyatlarini saqlab qolgan edi.

⁵³ 22-ilovaga qarang. Unda manbadagi turkman ayoli tasvirlangan.

⁵⁴ Joseph Wolf. Narrative of Mission to Bukhara in 1843-1845 years, to ascertain the Fate of Colonel Stoddart and Captain Conolly. – New York: Harper & Brothers, 1845. – P. 195.

⁵⁵ James Abbott. St. Petersburg during the late Russian invasion of Khiva. – London: Smith Elder, 1876. – P. 142.

⁵⁶ Lieuet. Alexr Burnes, F.R.S. Travels into Bokhara; Being The account of a journey from India to Cabool, Tartary and Persia. Vol. I. – London: John Murray, 1834. – P. 293.

⁵⁷ James Abbott. St. Petersburg during the late Russian invasion of Khiva. – London: Smith Elder, 1876. – P. 78.

⁵⁸ Lieuet. Alexr Burnes, F.R.S. Travels into Bokhara; Being The account of a journey from India to Cabool, Tartary and Persia. Vol. I. – London: John Murray, 1834. – P. 19.

⁵⁹ Rawlinson Henry. England and Russia in the East. – London: Murray, 1875. – P.188.

Buxoro va Qo‘qon singari Xivada ham islom asosiy din edi. Shaharda ko‘plab masjidlar va madrasalar bo‘lib, ularning markaziy o‘rni diniy hayotda aks etgan. O‘troq islomiy hayot va turkman va qozoqlarning ko‘chmanchi an‘analari o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir o‘ziga xos diniy madaniyatni yaratgan. Xivada ham hukumdor xudoning yerdagi soyasi deb ardoqlangan⁶⁰.

Xivada turkman, qoraqalpoq va qozoqlar ko‘plab an‘anaviy ko‘chmanchi madaniyatni saqlab qolgan. Masalan, chodirda yashash va chorva boqish, sutli mahsulotlar istemoli shular jumlasidandir. Ushbu ko‘chmanchilik an‘analari xonlikning madaniy hayotiga kengroq ta’sir ko‘rsatgan.

Xorijiy sayyoh, savdogar va josuslarning mahalliy aholiga bergan tavsiflari ichida, aholining oziq-ovqat va ichimliklari haqida ham uchratish mumkin. Unda asosan aholi bug‘doy, guruch va shu kabi donli va dukkakli ekinlar, turli yormalar hamda qo‘y go’shtini sevib istemol qilganligi manbalarda qayd etiladi. Aholining oddiy qismi qimiz, qimron va qo‘y sutini istemol qilgan. Bu asosan, Qo‘qon xonligi hududida yashovchi qirg‘izlar, shimolda istiqomat qiluchi qozoqlar va Xiva xonligi tarkibiga kiruvchi turkmalar kani ko‘chmanchi xalqlar hayotiga oiddir. Ot suti – “qimiz”, tuya suti – qimron va qo‘y suti – “bo‘za” deb atalgan, yana “chal” deb atalgan ichimlik ham mavjud bo‘lib, uni faqat turkmanlar ichgan va quyidagicha tayyorlangan, tuya sutiga suv va qaymoq qo‘shilgan hamda tabga qarab ozroq tuz solingan⁶¹. Choy esa mazkur davrda ham qimmatbaho bo‘lib ularni aslzodalar, xon va uning oilasi, zodagonlar va o‘ziga to‘q boy xonadon vakillari istemol qilgan⁶².

Bu davrga oid ingliz manbalarida yuqoridagilardan tashqari iqlimga oid ham ma’lumotlar to‘plangan, chunki harbiy harakatlarga iqlim to‘sqinlik qiluvchi hududlar mavjud edi. Har bir xonlikning o‘ziga xos xususiyatlariga qaramay, Buxoro, Qo‘qon va Xiva iqlim haqidagi ma’lumotlarni ham ingliz manbalarini tadqiq qilish asnosida olish mumkin. Masalan, Buxoroning Qarshi shahrida bo‘lgan Byorns 1832-yil issiq 108 farangeyt (Seltsiy bo‘yicha 42 daraja) bo‘lganini yozgan⁶³. Buxoroda esa iyun oyidagi harorat 90 farangeyt (Seltsiy bo‘yicha 32 daraja) bo‘lganini qayd etadi⁶⁴. Byorns o‘z hamrohlari bilan aynan iyun oyida Buxoro amirligi hududiga kirib kelgan va issiqdan aziyat chekkan, hatto ularning hamrohlaridan biri issiq urishidan vafot etgan. Xonliklar hududida yoz juda issiq, qish juda sovuq edi.

Buxoro shahrida 1812-1813-yillarda Mir Izzatulla mintaqada, qor juda kam yog‘ishini, iqlimi esa quruq va sovuq bo‘lib, yozda issiq shamol ko‘p esishini yozadi. Shuningdek, bu

⁶⁰ Lady Mary Leonora Woulfe Sheil. *Glimpses of Life and Manners in Persia.* – London: John Murray, 1856. – P. 255.

⁶¹ Lieuet. Alexr Burnes, F.R.S. *Travels into Bokhara; Being The account of a journey from India to Cabool, Tartary and Persia.* Vol. I. – London: John Murray, 1834. – P. 18.

⁶² Joseph Wolf. *Narrative of Mission to Bukhara in 1843-1845 years, to ascertain The Fate of Colonel Stoddart and Captain Conolly.* – New York: Harper & Brothers, 1845. – P. 258.

⁶³ Lieuet. Alexr Burnes, F.R.S. *Travels into Bokhara; Being The account of a journey from India to Cabool, Tartary and Persia.* Vol. II. – London: John Murray, 1834. – P. 272.

⁶⁴ Lieuet. Alexr Burnes, F.R.S. *Travels into Bokhara; Being The account of a journey from India to Cabool, Tartary and Persia.* Vol. II. – London: John Murray, 1834. – P. 278.

hududda sakkiz oy qish, to‘rt oy bahor va yoz mavsumi bo‘lishini ta’kidlaydi⁶⁵. Sovuq juda yuqori darajada bo‘lib, hatto Sirdaryo muzlab qolar, uni kesib o‘tish uchun qayiqqlarga hojat qolmas edi⁶⁶.

XIX asr dastlabki yarmida ham O‘rta Osiyo iqlimi yozi juda issiq, qishi juda sovuq bo‘lgan ingliz josuslari aniqlagan ma’lumotlar ham ko‘rsatib turibdi. Hatto katta daryolarning, hatto Orol va Kaspiy dengizining ham muzlab qolgani qishning uzoq va juda sovuq bo‘lganidan dalolat beradi⁶⁷. 1832-yil Amudaryoni tadqiq etgan Byorns bundan bir yil avval qishda juda qattiq sovuq bo‘lib, Oks (Amudaryo) muzlaganini qayd etadi. Hatto hayvonlar ham daryo ustidan bemalol o‘tgan, shuningdek, u Amudaryo sayozligi uchun unda yirik kemalar harakatlana olmasligini va tagi yassi kichik qayiqqlar unda suzishi mumkinligini yozadi va esdaliklariga Amudaryoda suzuvchi qayiqqlarni chizib ham qo‘yadi.

Ekspansiya uchun, albatta, iqlim ham muhim ahamiyatga ega edi. Sababi, O‘rta Osiyo yozi juda issiq, qishi juda sovuq edi. Buxoro yozining issig‘ini inglizlar 1825-yil Murkroft boshchiligidagi missiya a’zolari, 1831-yil Byorns komanda a’zolari his etgan bo‘lsa⁶⁸, Xiva xonligi ayniqsa, Ustuyurt hududi juda sovuq bo‘lib, mazkur hudud qishining sovuq‘ini esa 1839-yil general Perovskiy boshchiligidagi bosqinchilar his qilib ko‘rishgan⁶⁹. 1840-yil Abbot ham Xivada qish juda sovuq va izg‘irin bo‘lganini yozgan edi⁷⁰.

Xulosa qilib aytganda, XIX asrda O‘rta Osiyo hududida bo‘lgan ingliz josus, elchi va rasmiy vakillar o‘zi harakatlangan barcha yo‘llarni, qishloq va shaharlarni yozma ravishda tasvirlab borar ekan xalqimizning tarixi, madaniyati, ijtimoiy-iqtisodiy hayoti kabi ma’lumotlarni yozib qoldiradi. Bu esa keyinchalik mazkur hududlar xaritasini chizishda, harbiy harakatlarda ekspansiyaga oid masalalarda unumli foydalaniladi. Uning har bir hududni birma-bir tasvirlashi biz uchun ham qo‘l keladi. Shu orqali biz XIX asr boshlarida Buxoro amirligi, Xiva va Qo‘qon xonligi hududida qanday shahar va qishloqlar mavjud ekanligi va ularda qancha aholi yashagani, ularning etnik tarkibi, qanday mashg‘ulotlar bilan shug‘ullanganligiga oid ijtimoiy rtografik harakterdagi ma’lumotlarga ega bo‘lamiz.

O‘rta Osiyoga 1800-1850-yillar oralig‘ida turli missiyalar bilan xonliklar hududida bo‘lgan sayyoh, savdogar, elchi, josus va diplomatik elchilarning safar kundaliklari, esdalik va qo‘lyozmalarida xonliklarimiz hududiga, aholisining ijtimoiy hayotiga oid bo‘lgan ko‘plab ma’lumotlar uchraydi. Mazkur ma’lumotlar etnografik, toponomik, kartografik, harbiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, diniy harakterga ega bo‘lib, qishloq va shahrlarning joylashuvi, ularning nomlanishi va nomlarning ayrim o‘rinlarda kelib chiqish tarixi, shahar va qal’alarning fortifikatsiya inshooti, qo‘shinlar soni va sifati, qurollanish darajasi, siyosiy vaziyat, haqida turlicha so‘z boradi.

⁶⁵ Izzat Allāh (Mīr.), *Travels in Central Asia by Meer Izzut Oollah*. – Calicutta: Foreign Department Press, 1872.

– P. 63.

⁶⁶ Izzat Allāh (Mīr.), *Travels in Central Asia by Meer Izzut Oollah*. – Calicutta: Foreign Department Press, 1872.

– P. 69.

⁶⁷ Lieuet. Alexr Burnes, F.R.S. *Travels into Bokhara; Being The account of a journey from India to Cabool, Tartary and Persia*. Vol. II. – London: John Murray, 1834. – P. 189.

⁶⁸ Hopkirk Peter. *The Great Game: On Secret Service in High Asia*. – London: Murray, 1990. – P. 105.

⁶⁹ Rawlinson Henry. *England and Russia in the East*. – London: Murray, 1875. – P. 153.

⁷⁰ James Abbott. *St. Petersburg during the late Russian invasion of Khiva*. – London: Smith Elder, 1876. – P. 78.

Etnografik ma’lumotlar sirasiga xonliklar aholisi urf-odatlarini, taomlanish va kiyinishi, so‘zlashishiga oid bo‘lgan ma’lumotlarni kiritish mumkin. Bu kabi ma’lumotlarni mazkur davrga oid barcha ingliz josus, harbiy va diplomatlari safar kundaliklarida uchratish mumkin va bu orqali tarixning hali ochilmagan sahifalarini ochish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Meer Izzat Allāh (Translated by Capitain Henderson). Travels in Central Asia by Meer Izzut Oollah. – Calicutta: Foreign Department Press, 1872. – P. 100.
2. MacGahan. J.A. Campaigning on the ous and the fall of Khiva. – New York: Harper Brothers publishers, 1874. – P. 249.
3. William Murcroft. Travels in the Himolayan provinces of Hindustan and the Panjab; In Ladakh and Kashmir; in Peshavar, Kabul, Kunduz and Bukhara. Second volume – London: John Murray, 1841. – P. 508.
4. Lieuet. Alexr Burnes. Travels into Bokhara; Being the account of a journey from India to Cabool, Tartary, and Persia. In Three Volumes. Vol. I. – London: John Murray, 1834. – P. 356.
5. Lieuet. Alexr Burnes. Travels Into Bokhara; Being The Account Of A Journey From India To Cabool, Tartary, And Persia. In Three Volumes. Vol. II. – London: John Murray, 1834. – P. 473.
6. Alexr Burnes. Travels Into Bokhara; Being The Account Of A Journey From India To Cabool, Tartary, And Persia. In Three Volumes. Vol. III. — London: John Murray, 1834. – P. 332.
7. James Abbott. St. Petersburg during the late Russian invasion of Khiva. – London: Smith Elder, 1876. – P. 380.
8. Joseph Wolf. Narrative of Mission to Bukhara in 1843-1845 years, to ascertain the Fate of Colonel Stoddart and Captain Conolly. – New York: Harper & Brothers, 1845. – P. 384.
9. Rawlinson Henry. England and Russia in the East. – London: Murray, 1875. – P.153.
10. Муҳаммад Ҳақимхон Тўра. Мунтахаб ат-таворих (Хуқанд ва Бухоро тарихи, саёҳат ва хотиралар). – Тошкент: Янги аср авлоди, 2010. – Б. 716.
11. Мирзо Олим Мушриф. Ансоб ус - салотин ва таворих ул - ҳавоқин / нашрга тайёрловчилар А.Матғозиев., М.Усмонова, – Т., 1995. – Б. 128; ЎЗР ФА ШИ қўлёзма, инв. №1314.
12. Мирзо Олим Маҳмуд Ҳожи. Тарихи Туркистон. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2009. – Б. 181.
13. Гулбоев Н. Хива хонлиги расмий ҳужжатларида ҳарбий иш тарихи. / Марказий Осиё тарихи расмий ҳужжатларда (VII – XIX асрлар) халқаро анжуман материаллар. – Тошкент: Фан, 2021. – С.185.
14. Baymirza Hayit. Türkistan Rusya ile Çin arasinda. – Amsterdam: Philo Press, 1975. – S. 401.
15. Morrell, J. R. Russia and England. Their Strength and Weakness. – New York, 1854.
16. Saray Mehmet. Rus isqali devrinda Osmanli devleti ila Turkistan hanliklari arasindaki illsiliklar. –Ankara: Turk Tarih Kuruku, 2017. – S. 204.
17. Hopkirk Peter. The Great Game: On Secret Service in High Asia. – London: Murray, 1990. – P. 562.
18. John Goldsmid. Central Asia and its question: being a paper. – London: Edward Stanford, 1873 y. – P. 12.

OILA VA NIKOHNING MA’NAVY-RUHIY OMILLARI

IJTIMOYILASHUVDA OILANING ROLI

Abdullayev Akmal Nasriddinovich

NamDPI Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası dotsenti,

Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oila institutining jamiyat bilan bog‘liq xususiyati-insonning ijtimoiylashuvidagi o‘rni, jamiyat va oilaning ijtimoiy jarayonlar bilan bog‘liqlik jihatlari yoritib berilgan, Ijtimoiylashuvning erkinlik va begonashuv jarayonlari aloqadorlik xususiyatlari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *Oila, jamiyat, nikoh, ijtimoiylashuv institutlari, ijtimoiy muhit, globallashuv, erkinlik, begonalashv, ijtimoiylashuv, inqiroz.*

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Mustahkam oila yili” davlat dasturi to‘g‘risidagi qarorning maqsadi sifatida “Jamiyatimizning asosi bo‘lmish oila institutini yanada mustahkamlash va rivojlantirish, oilalarning, ayniqsa, yosh oilalarning huquqiy va ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish hamda qo‘llab-quvvatlash uni kuchaytirish borasida olib borilayotgan barcha ishlarni sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarish, jismonan sog‘lom, ma’naviy yetuk va har tomonlama rivojlangan barkamol avlodni tarbiyalashda oilaning rolini oshirish, mustahkam, sog‘lom oilani shakllantirishda mahallaning mavqeini mustahkamlash va rolini kuchaytirishga doir aniq maqsadga yo‘naltirilgan keng ko‘lamli chora-tadbirlar kompleksini amalga oshirish [2]”ni ta’kidlanishi O‘zbekistonda oila avvaldan davlat siyosati darajasida bo‘lganidan dalolat beradi.

Hozirgi globallashuv jarayonlari hech shubhasiz, oilaviy munosabatlarga jiddiy ta’sir o‘tkazmoqda. Aynan oilaviy munosabatlardagi o‘zgarishlar ayrim xalqlar, davlatlar va millatlar xayotini, qolaversa taqdirini jar yoqasiga olib kelib qo‘ydi.

Ijtimoiy institutlar (lotincha-ustqurma, muassasa)-bu odamlarning birgalikdagi faoliyatini tashkil qilgan tarixiy turg‘un shakllaridir. “Ijtimoiy inistitutlar” atamasi har xil ma’noda ishlatiladi. Masalan: oila instituti, sog‘liqni saqlash instituti, davlat instituti va boshqalar.

Ijtmioiy institutlar vujudga kelishining obyektiv shart-sharoitlari mavjud. Institutlar odamlarning u yoki bu talab-ehtiyojlarini qondirishi ijtimoiy va tarixiy shart-sharoitlar asosida vujudga keladi. Oila instituti tarixan inson ijtimoiylashuvining, aniqrog‘i podaning jamiyatga aylanishining asosi sifatida yuzaga keladi. Biologik mavjudot sifatida nasl qoldirish va avlodni davom ettirish oilaning shaklan o‘zgarishi tufayli ibtidoiy odamning va podaning

ijtimoiylashuviga olib keladi. Jamiyat rivojlangan sari oila ham ijtimoiylashtirish vazifasini yanada mukammal tarzda amalga oshira boshlaydi. Ya’ni, oilaning jamiyatdagi mavqei tobora o‘tib boradi.

Oila tarixi huddi inson xayotiga o‘xshaydi. Inson tug‘ilish, kuch quvvatga to‘lib ulg‘ayish, qarish va o‘lim bosqichlarini boshidan o‘tkazgani kabi oila ham ijtimoiylashuv instituti sifatida tarixan ana shu bosqichlarni bosib o‘tgan.

Jamiyat taraqqiyotining dastlabki bosqichida oila unchalik ahamiyat kasb etmagan bo‘lsa-da, jamiyatning yuqoriroq bosqichlarida oila jamiyatdagi asosiy ijtimoiylashuv instituti vazifasini o‘tay boshlaydi. Oila huquqiy va siyosiy munosabatlarning muhim subyektiga aylanadi. Bunday oilalar o‘zining ijtimoiy mavqei va muhitiga mos tarzda bolaning ijtimoiylashuviga jiddiy e’tibor beradilar. Oila ijtimoiylashuv instituti sifatida farzandlarda ma’naviy- axloqiy, ijtimoiy- siyosiy, huquqiy sifatlarni shakllantira oladigan darajaga yetdi.

Hozirgi davrda Yevropa, AQSh, Avstraliyada oila o‘zining inqiroz pallasiga yetib keldi. Bu yerlarda oilaning buzilgan shakllari (bir jinsli nikoh) vujudga keldiki, oxir oqibatda “oila”ning bu shakllari jamiyat va davlatning inqiroziga (millat inqirozi haqida umuman gapirmasa ham bo‘ladi.) olib kelishi muqarrar. Bunday “oilalar” ijtimoiylashuv u yoqda tursin, aksincha hayvoniy xususiyatlarni ham bajara olmay qoladi, ya’ni naslni davom ettira olmaydi. G‘arb bugun naslni davom ettirish vazifasini ham fanga yuklamoqchi bo‘ladi, ya’ni klonlashtirish orqali jamiyat davomiyligini ta’minlamoqchi bo‘ladi. Aslida klonlashtirish bugungi G‘arbning tarixiy ehtiyoji sifatida yuzaga keldi. Lekin bu avlod davomiyligini ta’minlay olmaydi. Oila o‘zining ijtimoiylashuv vazifasini bajara olmay qolgandan keyin jamiyat ham o‘zining ijtimoiylik xususiyatlarini yo‘qota boradi. Oilaning ijtimoiylashuvi tarixan axloqdan boshlangan bo‘lsa uning inqirozi ham axloqning inqirozi bilan yakun topadi.

Ijtimoiylik o‘z-o‘zini yemirmoqda. Insonga xos bo‘lgan abstraksiya va romantizm yo‘qolib bormoqda. Bugun inson xuquqlari, xuquqiy davlat degan tushunchalar noto‘g‘ri anglanib o‘zini axloqiy va manaviy asoslaridan yiroqlashgan. Huquq ham o‘z-o‘zidan begonalashgan. Bu begonalashuv uning mexaniklashuviga, yani sof formal mantiqiy munosabatlarga olib keldi. G‘arb demokratiyasi eksporti Osiyo mamlakatlaridagi ota va ona, oila azolari, katta-kichik, erkak va ayol, davlat arbobi va oddiy fuqaro o‘rtasidagi manaviy, axloqiy meyorlarga qiron keltirmoqda.

Bu o‘z navbatida g‘urur degan muqaddas tuyg‘uning yo‘qolishiga olib keldi. G‘ururi yo‘q inson, xalq qullik holatidadir. G‘urursizlik oila, xalq, jamiyat va davlatni tuproqqa qorishtiradi. Biz bugun “erkinlik” deb atayotgan va o‘zining navqiron yoshida, deb bilgan narsa 120 (bir yuz yigirmaga) kirgan chol kabi halokat yoqasida turibdi. U o‘zini va jamiyatni halokatga olib keladi.

Ana shulardan kelib chiqib erkinlik va ijtimoiylashuv tushunchalarining qat’iy me’yorlari borligini tushunib yetish mumkin. Bu me’yorlarning buzilishi turli jamiyatlarda turli natijalarni keltirib chiqaradi, lekin bu me’yorlarning barchasi salbiy oqibatlardir. Masalan huquqiy munosabatlar ustun jamiyatlarda oila va millatning inqirozi, “Demokratiya eksporti” ta’siridagi davlatlarda ma’naviyatdan yiroqlashuv lekin huquqiy munosabatlar to’g’ri yo’lga qo’yilmaganligi tufayli zo’rlilik bilan boshqaruv yuzaga keladi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, oila jamiyat taraqqiyotining hamma bosqichlarida ham ijtimoiylashuvning muhim instituti bo’lib kelgan. Lekin turli bosqichlarda ijtimoiylashuv muhitga mos tarzda amalga oshgan, ya’ni ijtimoiylashuv hususiyatlari jamiyat hususiyatlariga bog’liq tarzda amalga oshgan.

Oilada ijtimoiylashuvning amalga oshishi, jamiyat va davlat ijtimoiy talablariga juda ham bog’liqdir, shuning uchun davlat oilaga nisbatan olib borayotgan siyosat oilada ijtimoiylashuv jarayonlari qay tarzda amalga oshishini belgilab beradi. Masalan ibtidoiy jamiyat oilasi urug’ni saqlab qolishga yo’naltirilgan, qul oilasi qul avlodlarini yetishtirishga qaratilgan bo’lsa-da, bu jamiyatdagi ma’naviy muhit quldor oilasi muhiti bilan belgilangan. Jamiyat hayotining yuqoriroq bosqichlarida oila va nikoh siyosiy mavqe’ga ko’tariladi. Davlatlar o’rtasidagi munosabatlar zanjiri oila va nikoh bilan mustahkamlanadi. Davlat ichidagi oila munosabatlarida ham yuqori tabaqalar o’rtasida quda-andachilik rishtalari muhim ahamiyat kasb etgan.

Jamiyat erkinlashib borgan sari oila ham erkinlashib boradi. Oiladagi ijtimoiylashuv jarayonlari undagi muhitga bog’liq tarzda ijtimoiy muhitga jiddiy tasir o’tkazadi. Agar oiladagi ijtimoiylashuvning salbiy jihatlari tipiklashadigan bo’lsa, jamiyatning ijtimoiy negizlari ham inqirozga yuz tuta boshlaydi.

Bugungi kunda ayrim G’arb davlatlarida erkinlikni niqob qilib, oilaning buzilgan shakllarini, hattoki, qonuniy jihatdan qo’llab quvvatlashlari oilaning va jamiyatning manaviy tanazzulidan dalolat beradi. Bu davlatlarda oila ijtimoiylashuv vazifasidan yiroqlashayotganini, hamda o’zining oilalik mohiyatini yo’qotayotganini anglatadi. Bunday oilalar o’zining ibtidoiy vazifasini ham bajara olmaydi. Klonlashtirish esa ana shunday ijtimoiy va manaviy inqirozning natijasi va g’arb jamiyatining ehtiyojidir. Garb olami ijtimoiylashuv instituti sifatida oilani saqlab qolishning bundan boshqa yo’lini hozircha topa olmadi.

Jamiyatda sog’lom muhitni shakllantirishda elitar oilalar farzandlari tarbiyasiga jiddiy e’tibor berish muhim ahamiyatga egaligini takidlash zarur. Chunki, elitar oilalar ijtimoiy talabga mos va tipik jamiyat azolarini yetkazib beradilar. Oiladan tashqari muhitda elitar oilalar farzandlari fe’l-atvori belgilovchi rol o’ynaydi.

Oilaning boshqa ijtimoiylashuv institutlari bilan aloqalarini yanada mustahkamlash zarur: Odobli, bilimdon va aqlli, mehnatsevar, iymon- etiqodli farzand nafaqat ota-onaning, balki butun jamiyatning eng katta boyligidir. “Oila institutini takomillashtirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish, bu jarayonda davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari va fuqarolarning yaqin hamkorligini hamda faol rolini ta’minlash” [2]ni o‘z oldiga maqsad qilingani esa davlatimiz ushbu masalani nechog‘li dolzarb ekanligini chuqur anglaganidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori “Mustahkam oila yili” davlat dasturi to‘g‘risida// Ta’lim muammolari 1/2012. –B.15.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori, 27.06.2018 yildagi PQ-3808-son ([PQ-3808-coh 27.06.2018. O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida](#))

OILA MUAMMOSIGA YONDOSHUVNING FALSAFIY TAMOYILLARI

Mamatov Obidxon Vaqqosovich

“University of Business and Science” nodavlat
oliy ta’lim muassasasi professori

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila tarixining ilmiy jihatdan o‘rganilishi, oilaning evolyutsiyasi, uning ijtimoiy ahamiyati va zamonaviy muammolari tahlil etiladi. Maqola, shuningdek, nikohning oila taraqqiyotidagi roli va ahamiyatini, bir jinsli nikohlarning ijtimoiy hayotga ta’sirini ko‘rib chiqadi. Muallif, oilani sog‘lomlashtirish va ma’naviyatni ustuvor qilish zarurligini ta’kidlaydi, bu esa xalqaro miqyosda dolzarb muammo sifatida e’tirof etiladi. Oila va nikoh masalalariga oid ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish va chuqurlashtirishning ahamiyati ham ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: oila, evolyutsiya, ijtimoiy ahamiyat, nikoh, siyosiy ta’sir, bir jinsli nikoh, oila taraqqiyoti, institutsional inqiroz, demografik inqiroz.

Ushbu maqolani yozishdan maqsad oilaning kelajagini va shu bilan birgalikda jamiyatning (ya’ni insoniyatning) kelajagini o‘z imkoniyatlarimizdan kelib chiqib tahlil etishdan iborat. Zero insoniyatning taqdiri, kelajak avlod bilan bog‘liq ekan, albatta, bu avlodni vujudga keltiruvchi oilaning taqdiri bilan ham uzviy bog‘liqdir. “Odamlarimiz bilishi kerak, oila muqaddas biz uchun. Oilani saqlab qolmasak, biz o‘zligimizni yo‘qotamiz”, - deb ta’kidladi Shavkat Mirziyoyev. [1]

Maqolani yozishda oilaning tarixini yorituvchi yuzlab materiallar bilan tanishib chiqib, oila taraqqiyotini jamiyat taraqqiyoti bilan, ayniqsa. jamiyatdagi iqtisodiy, siyosiy jarayonlar bilan uzviy bog‘liq ekanligiga, oilaning shakllanishi uning a’zolariga muayyan funksiyalarni yuklashiga iqrar bo‘ldik.

Maqsad yana shundan iboratki, biz ilmiy jamoatchilik shu paytgacha oila instituti va uning taraqqiyoti haqida erishgan yutuqlarga asoslangan holda, hozirgi zamon oilalarining jamiyat taraqqiyotiga va aksincha, jamiyatdagi iqtisodiy munosabatlarning oila instituti taqdiriga ta’sirini aniqlashdir. Buning sababi shuki, bizningcha, oilaga hozirgi yondoshuvlarning ko‘pi ilmiylikdan ancha yiroqlashgan, shuningdek, oila muammosiga falsafiy yondoshuvlar bir tomonlama aqidalarga tayanib qolganligini kuzatishimiz mumkin. “...oila institutini mustahkamlash sohasidagi ilmiy tadqiqotlar ixtisosligi tor, hozirgi hayot voqeligidan uzilib qolgan, ilmiy tadqiqotlar natijalari amaliyotga sust joriy etilmoqda.” [2]

Shuningdek, oila haqidagi ilmiy qarashlar sosiologiya, pedagogika, psixologiya, etika va estetika kabi bir qator fanlar nuqtai-nazardan o‘rganilgan. Bu bir tomonlama xususiyatga ega bo‘lib, “oila-jamiyat yacheykasi”, “oila-jamiyat tayanchi” kabi qotib qolgan aqidalarga borib taqaladi.

Biz sosiologik, pedagogik, psixologik tahlillar keraksiz, degan fikrdan umuman yiroqmiz. Bizning yondoshuvimiz shundan iboratki, chuqur falsafiy tadqiqotlarsiz oila haqidagi har qanday yondoshuvlar konkret sharoitlar va konkret holatlar uchun zarur, lekin muhit sharoitlari o‘zgarishi bilan, bu tahlillar ish bermay qoladi. Oila instituti taraqqiyoti falsafiy qonunlar asosida rivojlanib boradi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, yuqoridagi fanlar haqida gapirganda oila terminini, falsafiy tahlillarda esa oila instituti terminini ishlatish maqsadga muvofiqdir.

Oilalar jamiyat taraqqiyotiga ta’sir o‘tkazishi haqida gapirganda, oila institutining ijtimoiy munosabatlar mahsuli ekanligini esdan chiqarmasligimiz kerak. Avlodlar bardavomligi va jamiyat taqdiri albatta sog‘lom avlodni va sog‘lom ijtimoiy muhitni (ijtimoiy muhit deganda jamiyatda hukmron bo‘lgan iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, axloqiy, ma’naviy munosabatlarni nazarda tutmoqdamiz.) yaratishga bog‘liqdir. Ijtimoiy muhit iqtisodiy munosabatlarga va ma’lum taraqqiyot bosqichida turgan oila institutining xarakteriga bog‘liq.

Tarixdan ma’lumki, mehnat unumdorligi va xarakteri qanchalik past bo‘lsa, qon qardoshlik aloqalari shunchalik barqaror bo‘ladi. Biz bu yerda oila institutidagi iqtisodiy munosabatlar va qon qardoshlik munosabatlari o‘rtasidagi teskari proporsionallik munosabatini ya’ni oila a’zolari o‘rtasidagi munosabatlar mustahkamligi susayib borgan sari iqtisodiy munosabatlardagi o‘rishni kuzatamiz.

Oila tarixini ilmiy asosda o‘rganish XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlanadi, degan Yevropa faylasuflarining fikrlari bizningcha noo‘rindek tuyuladi, chunki qadimdan oila va oilaviy munosabatlar to‘g‘risidagi qarashlar ko‘plab buyuk mutafakkirlar asarlarida bayon qilingan bo‘lib o‘z davri uchun qimmatli yo‘riqnoma bo‘lib xizmat qilgan. Zardusht, Aristotel, Aflotun, Konfusi, Muxammad s.a.v., Kaykovusning Qobusnoma, Forobiy, Beruniy, asarlarida, Temur tuzuklari, va boshqa buyuk mutafakkirlar asarlarida oila va oilaviy munosabatlarning qonuniyatlari haqida fikr bildirib o‘tganlar va bu fikrlar jamiyatdagi va oiladagi munosabatlar uchun muhim ahamiyat kasb etgan. Bizningcha Yevropaliklar bir jihatdan haq bo‘lsalar kerak; ya’ni XIX asrning ikkinchi yarmidan oila instituti taraqqiyotining umumfalsafiy qonuniyatlari ochib berildi.

Bu davr adabiyotlari shuni ko‘rsatadiki, oila jamiyat taraqqiyotining turli davrlarida va turli ijtimoiy muhitda o‘z shaklini o‘zgartirib kelgan. Buning sababi shuki, jamiyatda mhnatning xususiyati o‘zgarishi bilan iqtisodiy munosabatlarda ham oila va qarindoshlik munosabatlarida ham, o‘zgarishlar yuzaga keladi. Mak Lennan oilaning 3 shaklini: ko‘p xotinlilik, ko‘p erlilik, bir nikohlilik shakllarini asoslab berdi, Lebbok gruppaviy nikohni e’tirof etdi. Morgan qarindoshlik sistemalariga mos tarzda oila shakllarini tikladi va tadqiqot uchun yangi prinsipni ishlab chiqdi.

Bu asosiy oila shakllari sifatida XIX asr ikkinchi yarmidagi qarashlarda e’tirof etilgan. Baxofen, Mak Lennon, Lebbok, Morgan, Engels kabi Amerika va Yevropa faylasuflari bu oilalarning taraqqiyot qonuniyatlarini ochib berganlar. Aytish mumkinki, oila instituti taraqqiyot qonuniyatlarining kashf etilishi oilaning mohiyatini tushunib yetishga, uni ilmiy jihatdan tahlil etish, oila tarixini o‘rganishda juda katta burilish bo‘ldi.

XX asrga kelganda bu ilmiy asoslarga jiddiy e’tibor berilmagan. Nari borganda, bu qarashlarga juda ham soddalashtirilgan holda yondoshilgan. Bundan keyingi adabiyotlar sadoqat, vafo, sevgi, muhabbat, hiyonat, axloqiy buzuvchilik, ajralishlar, bir jinsli nikohlar masalalariga qaratilgan bo‘lib sosiologik, psixologik, axloqiy, masalalar tahlilini tashkil etadi. Boshqacha qilib aytganda, oiladagi muhitni sog‘lomlashtirishga oila institutini saqlab qolishga, uni mustahkamlashga qaratilgan fundamental asarlar kam uchraydi. Albatta, oila mustahkamligi uchun oila mustahkamligi uchun bunday romantik prinsiplar zarurdir, lekin bular amal qilishi, insoniyatning sog‘lom bardavomligi uchun bular yetarli emas.

Balki, bizning fikrlarimiz go‘yoki yuksak axloqiy prinsiplarga qarshidek tuyuladi. Bu aslo unday emas. Aytish mumkinki, aksariyat hollarda iqtisodiy munosabatlarni ma’naviy-axloqiy prinsiplardan ayrib qo‘yishadi. Aslida, iqtisodiy va ma’naviy axloqiy prinsiplar biri ikkinchisidan ayri bo‘lolmaydi. Shuningdek, har qanday ijtimoiy munosabatni axloqiy nuqtai-nazardan baholash mumkin. Shuning uchun kishilar o‘rtasidagi barcha munosabatlarni yaxlit tizim sifatida olib qarash kerak bo‘ladi. Biz ularni tafakkurimizda ajratamiz xolos. Bu nuqtai-nazar oila taraqqiyotini iqtisodiy-ijtimoiy, ma’naviy-axloqiy munosabatlarning birligi sifatida olib qarashni taqozo etadi.

Bu, birinchidan, ikkinchidan oila taraqqiyotini konkret tarixiy davr, konkret ijtimoiy munosabatlarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi, ya’ni jamiyat taraqqiyotining muayyan bosqichida oila o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘ladi;

Uchinchidan, oila taraqqiyotini konkret ijtimoiy muhit sharoitidan kelib chiqib tahlil qilmoq kerak;

To‘rtinchidan, oilani qon qardoshlik munosabatlarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi, ayni shu holat oila taraqqiyoti qonuniyatlarini ochib beradi; “Zero oila o‘z ustida mashaqqatli mehnatni talab etadi! Bu oilaning boshqa a’zolari bilan hamjihatlikda yashash mahoratidir. Ularning ehtiyoj va manfaatlari bilan hisoblashish demakdir. O‘z yaqiniga muhabbat bera olish, kechira olish, yaqini uchun g‘amxo‘rlik va xizmat qila olish, oilaning sha’ni, musaffoligini saqlay olish demakdir.” [3. -B. 129]

Beshinchidan, oilani ijtimoiy taraqqiyotning asosi sifatidagi rolini mutlaqlashtirmaslik kerak va uni inkor etmaslik ham kerak, ya’ni oilaning nisbiy faolligini oila mavjud bo‘lib turgan muhit sharoitlaridan kelib chiqqan holda tahlil etish maqsadga muvofiq bo‘lardi;

Oltinchidan, oila qanchalik rivojlangan bo‘lmasin, uning jamiyatdagi mavqe’i sabablarini chuqur tahlil etish talab etiladi. (ishchi, dehqon, tadbirkor va h.k.)

Yettinchidan, oila mohiyatini, uning taraqqiyot qonuniyatlarini anglab yetish uchun, uning konkret oilalar uchun muhim va zarur bo‘lsa ham, oilaning ichidagi iqtisodiy munosabatlarni emas, balki umumijtimoiy munosabatlarga jiddiy e’tibor berish muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Sakkizinchidan, oila tarixini ilmiy jihatdan o‘rganish tarixan kechroq boshlangan bo‘lsa-da, oilaga bo‘lgan qarashlar bundan 3 ming yillar oldin boshlangan, shuning uchun, oila tushunchasining evolyusiyasini chuqur tahlil etish kelajak oilalarining taraqqiyotini belgilashda muhim rol o‘ynaydi. Qadimgi davr oilalariga berilgan ta’riflar o‘z davri nuqtai nazaridan

yoritilgan bo‘lib, o‘sha davr oilasining qiyofasini belgilab beradi va tarixiy voqe‘likni anglab yetishda muhim ahamiyat kasb etadi.

To‘qqizinchidan, jahon iqtisodiy siyosiy munosabatlarining turli xalqlar oilaviy muhitiga ta’sirini yoddan chiqarmaslik kerak;

O‘ninchidan, oila va nikohning o‘ziga xos jihatlarini chuqur tahlil qilish oila taraqqiyotida nikohning o‘rni va rolini, oila taraqqiyotiga belgilovchi ta’sir o‘tkazishini anglab yetishda va oilani sog‘lomlashtirishning muhim omili sifatida yo‘naltirishga ko‘mak beradi.

O‘n birinchidan, (yuqoridagi barcha mulohazalar shunga olib keladi.) hozirgi g‘ayriinsoniy va g‘ayribiologik (g‘ayrihayvoniy), ayniqsa Yevropa va Amerikada qonuniy kuchga kirgan nikohlar sabablarini, ularni oila deb atab bo‘ladimi, degan masala o‘z yechimini kutmoqda. “Hozirgi zamon oilasining inqirozi demograflar tomonidan birinchi navbatda institutsional inqiroz sifatida, ya’ni oila “jamiyatning yacheykasi” sifatidagi rolini bajarolmay qoldi.” [4]

O‘n ikkinchidan, oilani sog‘lomlashtirish, bir jinsli nikohlarning butun insoniyatga tarqab ketmasligi uchun, iqtisodiy, siyosiy va huquqiy munosabatlarda ma’naviyat ustuvorligini ta’minlash xalqaro miqyosda o‘tkir muammo sifatida e’tirof etilmog‘i masalaning yechimini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. “Oilaviy muammolar bo‘yicha magistrlik va doktorlik dissertatsiyalari mavzulari doirasini kengaytirish hamda chuqurlashtirish, jahon ilm-fanida mahalliy ishlanmalarning raqobatbardoshligini oshirish.” [5]

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. <https://sputniknews-uz.com/video/20180209/7471800/Shavkat-Mirziyoyev-yaxshi-oila-uchun-kurashish-kerak.html>
2. Ўзбекистон Республикасида оила институтини мустаҳкамлаш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида\\ Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори\\ <https://www.lex.uz/pdfs/3797625>
3. Рашидова Ш. Значимость Исламских ценностей в благополучие семьи современного общества/ /“Оиланинг ижтимоий-демографик муаммолари” Республика илмий-амалий анжумани “Gold print nashr” nashryoti 2018-Б. 129.
4. Добровмский А., Велента Т. Размышления об эволюции семьи ||gestalt/iv//PDF Размышления об эволюции семьи .
5. Ўзбекистон Республикасида оила институтини мустаҳкамлаш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида\\ Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори \\ <https://www.lex.uz/pdfs/3797625>

OILA VA NIKOHNING MA’NAVYIY-RUHIY OMILLARI

Zaynobidinova Naima Inomidinova

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta
o‘qituvchisi, f.f.n.

Abduraimov Abdujabbor Obidjon o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti Texnologiya ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada oila va nikoh munosabatlarning ma’naviy va ruhiy omillari o‘rganiladi. Unda oilaning mustahkamligiga ta’sir etuvchi axloqiy qadriyatlar, diniy e’tiqodlar, psixologik muhit va muloqot madaniyati tahlil qilinadi. Ishonch, hurmat, mehr-oqibat kabi jihatlar sog‘lom oilaviy munosabatlarning asosiy mezonlari sifatida ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: Oila, nikoh, ma’naviyat, ruhiyat, oila qadriyatlari, axloqiy tarbiya, ijtimoiy munosabatlar, ruhiy uyg‘unlik, mehr-oqibat, mas’uliyat.

Аннотация. В статье анализируются духовные и психологические аспекты семейных и брачных отношений. Рассматриваются моральные ценности, религиозные убеждения, психологическая среда и культура общения как ключевые факторы, влияющие на прочность семьи. Доверие, уважение и взаимная забота представлены как основные критерии крепких семейных уз.

Ключевые слова: Семья, брак, духовность, психика, семейные ценности, нравственное воспитание, общественные отношения, духовная гармония, доброта, ответственность.

Abstract. This article explores the spiritual and psychological dimensions of family and marital relationships. It examines the ethical values, religious beliefs, emotional environment, and communication culture that influence family stability. Key components such as trust, respect, and mutual affection are highlighted as essential pillars of a strong family unit.

Key words: Family, marriage, spirituality, psyche, family values, moral education, social relations, spiritual harmony, kindness, responsibility.

Kirish.

Oila – jamiyatning asosiy ijtimoiy birligi bo‘lib, kishilar o‘rtasidagi qon-qarindoshlik, nikoh va tarbiya asosida shakllanadi. Oila – barkamol avlod tarbiyasida asosiy muhit.

Oila jamiyatning eng qadimiy va muqaddas ijtimoiy institutlaridan biri hisoblanadi. Uning mustahkamligi nafaqat jamiyat taraqqiyoti, balki har bir insonning ruhiy holati, ma’naviy kamoloti va baxtiyorligiga bog‘liqdir. Shu bois oila va nikoh munosabatlarida ma’naviy-ruhiy omillar g‘oyat muhim o‘rin tutadi.

Avvalo, oila ichidagi o‘zaro ishonch, hurmat va mehr-oqibatni shakllantirish, mustahkamlash zarur. Ota-ona va farzandlar o‘rtasida iliq munosabat bo‘lishi, turmush o‘rtoqlar o‘rtasida ishonchli aloqa oila barqarorligini ta’minlaydi. Tadqiqotlarga ko‘ra, oilaviy nizolarning aksariyati aynan psixologik muvozanat buzilishi yoki muloqot yetishmovchiligi natijasida kelib chiqadi [1;65].

Ma’naviyat – inson ichki dunyosini tashkil etuvchi axloqiy qadriyatlar, e’tiqod, fikrlar majmuasidir. U oiladagi mehr-oqibat, o‘zaro hurmat va sabr-toqatning asosi hisoblanadi.

Ma’naviyat oila mustahkamligida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Har bir oila a’zosi o‘zining ijtimoiy vazifasini his qilgan holda, o‘zaro mas’uliyat asosida harakat qilsa, bunday oila mustahkam bo‘ladi. Farzand tarbiyasida ma’naviy qadriyatlar – vatanparvarlik, halollik, vijdonlilik singari tushunchalarning singdirilishi ham bevosita ota-onaning ma’naviy salohiyatiga bog‘liq [2,120].

Nikoh – erkak va ayol o‘rtasidagi huquqiy va ijtimoiy munosabat bo‘lib, oilaning shakllanishiga zamin yaratadi. U jamiyatda tartib va barqarorlikka xizmat qiladi.

Ruhiyat – insonning ichki kechinmalari, his-tuyg‘ulari va psixologik holatini bildiradi. Oilaviy munosabatlarda ruhiy muvozanat muhim ahamiyat kasb etadi

Diniy e’tiqod va urf-odatlarining oilaviy hayotdagi ahamiyati

Oila – bu jamiyatning tayanch bo‘g‘ini bo‘lib, uning mustahkamligi ko‘plab omillar, jumladan, diniy e’tiqodlar va urf-odatlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Diniy qadriyatlar insonlarning axloqiy qarashlarini shakllantiradi, ularni mas’uliyatli, sabrli va mehribon bo‘lishga undaydi. Ayniqsa, islom dini oilaviy munosabatlarga alohida e’tibor qaratib, uning barqarorligini ta’minlashga qaratilgan muhim ko‘rsatmalarni o‘zida mujassam etadi.

Islomda oila muqaddas ne’mat sifatida e’tirof etiladi. Qur’oni karimda va hadislarda er va xotin o‘rtasidagi munosabatlar, ularning huquq va majburiyatlari aniq belgilab berilgan. Xususan, An-Niso surasining 34-oyatida “Erkaklar ayollar ustida qavmdir” degan ilohiy ko‘rsatma orqali erkakning oila boshlig‘i sifatidagi vazifasi, uning oila a’zolari oldidagi moddiy va ma’naviy mas’uliyati yoritiladi. Ayol esa uy bekasi, tarbiyachi va mehr-oqibat timsoli sifatida e’zozlanadi[3,25].

Shuningdek, xalqimizning boy urf-odatlari, qadimiy an’analari va oilaviy marosimlari ham oilaviy hayotda ijobiy psixologik muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Nikoh marosimida beriladigan nasihatlar, ota-onaning duolari, “og‘irini yengil qilish”, “bir yoqqadan bosh chiqarish” kabi iboralar oilaning mustahkamligini ta’minlovchi ruhiy-axloqiy tamoyillarni ifodalaydi.

Islomiy qadriyatlar – halollik, sabr-toqat, kechirimlilik, mehr-oqibat va o‘zaro hurmat kabi fazilatlar oilaviy barqarorlikning asosiy garovi sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu fazilatlar nafaqat er-xotin munosabatlarida, balki ota-ona va farzandlar, qarindosh-urug‘lar o‘rtasidagi aloqalarda ham muhim o‘rin tutadi. Natijada, diniy e’tiqod va milliy urf-odatlar uyg‘unligi asosida barpo etilgan oila sog‘lom muhit, barqarorlik va o‘zaro mehr-muhabbatga asoslangan mustahkam ijtimoiy birlikka aylanadi.

Shu bilan birga, zamonaviy psixologik yondashuvlarda oilaviy maslahatlar, psixologik treninglar oila muammolarini bartaraf etishning samarali vositasi sifatida qaralmoqda. O‘zaro eshitish, muammolarni muhokama qilish, tushunish oilada ruhiy salomatlikni ta’minlaydi. Har bir oila a’zosi o‘zining his-tuyg‘ularini erkin ifoda etishi, tinglanishi va tushunilishi lozim.

Xulosa, Oila va nikohning ma’naviy-ruhiy omillari oilaning bardavomligi va farovonligining asosi hisoblanadi. Oilada o‘zaro ishonch, hurmat, diniy va ma’naviy qadriyatlarning mavjudligi uni yanada mustahkam qiladi. Shu bois, oila a’zolari o‘rtasidagi munosabatlarda mehr-oqibat, sabr-toqat, muloqot madaniyati asosiy tamoyil bo‘lib xizmat qilishi kerak. Bu esa, o‘z navbatida, jamiyatning barqarorligi va taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch”. – T.: Ma’naviyat, 2008. – B. 65.
2. To‘xtasinov S. “Oila psixologiyasi asoslari”. – T.: O‘zbekiston, 2019. – B. 120.
3. Qur’on tarjimai. “An-Niso” surasi, 34-oyat. – T.: Hilol-Nashr, 2013. – B. 25.

4. O‘zbekiston Respublikasining “Oila kodeksi”. – T.: Adolat, 2022.
5. Abdurahmonov A. “Oila va nikoh psixologiyasi”. – T.: Fan, 2017.
6. Qodirov M. “Oila va ma’naviyat”. – N.: Davr Press, 2021.
7. Rasulov M. “Ma’naviy omillar va ijtimoiy muhit”. – T.: Iqtisodiyot, 2020.
8. G‘ulomov S. “Psixologiya asoslari”. – T.: Ilm Ziya, 2018.
9. Xudoyqulova Z. “Nikoh va oila sirlari”. – T.: Sharq, 2016.
10. Xasanov B. “Yoshlar tarbiyasi va oila qadriyatlari”. – T.: Yangi asr, 2020.

OILA VA NIKOH MUNOSABATLARINING FALSAFIY JIHATLARI.

Umarov Murodjon Mamatkarim o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi

murodbek0512@gmail.com

Abdujabborova Jumagul Abduxalim qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar fakulteti talabasi

Abdujabborovajumagul401@gmail.com

Annotatsiya: *Ushu maqolada Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini ekanligi, Oila kodeksida nikoh masalalari va bugungi kunda O‘zbekistonda hamda xalqaro hamjamiyatda oilaga bo‘lgan munosabat haqida ma’lumot beriladi.*

Kalit so‘zlar: *Vazirlar Mahkamasi, prezident, oila, jamiyat, Oila kodeksi, konstitutsiya, nikoh, farmon, dastur.*

Аннотация: *В данной статье дается информация о том, что семья является основной ячейкой общества, о вопросах брака в Семейном кодексе, об отношении к семье в Узбекистане и международном сообществе сегодня.*

Ключевые слова: *Кабинет министров, президент, семья, общество, Семейный кодекс, конституция, брак, указ, программа.*

Abstract: *This article provides information about the fact that the family is the main unit of society, the issues of marriage in the Family Code, and the attitude towards the family in Uzbekistan and the international community today.*

Keywords: *Cabinet of Ministers, president, family, society, Family Code, constitution, marriage, decree, program.*

KIRISH. 2023-yil 30-aprel kuni bo‘lib o‘tgan referendumda O‘zbekiston Respublikasining Yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi qabul qilindi. Ushbu Konstitutsiyada oilaga bo‘lgan munosabatlarni bugungi kundagi ahamiyatini ko‘rishimiz mumkin. Ya’ni O‘zbekiston

Respublikasi Konstitutsiyasining 4-bo‘lim, 14-bobi “Oila, bolalar va yoshlar” deb nomlanib, 76-80-moddalarni o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston Respublikasi Yangi tahrirdagi Konstitutsiyasining 76-moddasida “Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasidir⁷¹”, deb alohida ta’kidlangan. Bugungi kunda jamiyatimizda bo‘layotgan o‘zgarishlar va oilani manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha qator normativ hujjatlar qabul qilinmoqda. Oilaviy-huquqiy munosabatlar O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 1998-yil 30-aprelda qabul qilingan Oila kodeksi, Prezident farmon, qaror va farmoyishlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari hamda boshqa me’yoriy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Yuqorida aytib o‘tganimizdek, oilaviy-huquqiy masalalarni Oila kodeksi bilan ham tartibga solinadi deb o‘tdik. Oila kodeksining 2-bo‘limi “Nikoh” deb nomlangan bo‘lib, kodeksning 13-moddasida “Nikoh faqat fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etish organlarida tuziladi”- deb belgilab qo‘yilgan. Bu nikohni tasdiqlovchi yuridik asos hisoblanadi. Ushbu moddaga muvofiq diniy rasm-rusumlar asosida tuzilgan nikoh haqiqiy hisoblanmasligi alohida e’tirof etiladi⁷².

Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash hamda jamiyatda oila institutining o‘rni va nufuzini oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi hamda Yoshlar ishlari agentligining tuman (shahar) oila va xotin-qizlar bo‘limlari huzurida Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash markazlari tashkil etildi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Oila institutini yanada rivojlantirish va yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 820-son qarori asosida markazning asosiy maqsad va vazifalari belgilandi⁷³.

Nikoh davlat va jamiyat manfaatlarini ko‘zlab, shuningdek, er bilan xotinning va bolalarning shaxsiy va mulkiy huquqlari hamda manfaatlarini muhofaaza etish maqsadida qayd etiladi. Qonunchilikka binoan, nikoh tuzishga monelik qiladigan holatlar bo‘lib, bular quyidagilardan iborat:

1. Nikohlanuvchilardan bittasi ro‘yxatga olingan boshqa nikohda turgan shaxslar o‘rtasida nikoh tuzishga yo‘l qo‘yilmaydi, chunki O‘zbekiston Respublikasida faqat bitta nikohga ruxsat beriladi. Ushbu xolatda agar nikohlanuvchilarning loaqal bittasi boshqa nikohda turgan bo‘lsa va buni bila turib boshqa nikohga kirishga urinsa, jinoyat qonunchiligi talablari buzilgan hisoblanadi hamda yuridik javobgarlikni yuzaga keltiradi.

2. Nasl-nasab shajarasi bo‘yicha to‘g‘ri tutashgan qarindoshlar o‘rtasida, o‘gay aka-uka va opa-singillar o‘rtasida nikoh tuzilishiga yo‘l qo‘yilmaydi;

⁷¹ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: “O‘zbekiston”. 2023. <https://lex.uz/docs/-6445145>

⁷² O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi. <https://lex.uz/docs/-104720>

⁷³ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 31.12.2020-yil. 820-son “Oila institutini yanada rivojlantirish va yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori <https://lex.uz/docs/-5193551>

3. Loqal bittasi ruhiyat buzilishi (ruhan aqli zaif) sababli sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan bo‘lsa, nikoh tuzilishiga yo‘l qo‘yilmaydi.

Oilaviy munosabatlar O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida yetarlicha o‘z ifodasini topgan bo‘lib, bular jumlasiga, oilani jamiyat va davlat muhofazasidaligi, oilada er va xotinning teng huquqlilikka asoslanganligi, ota-onalar va farzandlarning bir biri oldida huquqdor hamda majburiyat egasi ekanliklari alohida tilga olinadi. Bir tommondan milliy o‘ziga xoslik bo‘lsa, ikkinchi tomondan qonuniylik tamoyilini ishga tushishini ko‘rishimiz mumkin. Shuningdek xalqaro maydonda demokratiya hamda shaxsiy erkinlik tushunchalari doirasida bir jinslilar o‘rtasidagi nikoh munosabatlari keng ommalashmoqda. Hozirgi vaqtda bir jinsli nikohlar quyidagi shtatlar va ularning qismlarida ruxsat etilgan va rasman tan olingan: Niderlandiya, Belgiya, Ispaniya, Kanada, Janubiy Afrika, Norvegiya, Shvetsiya, Portugaliya, Islandiya, Argentina, AQSh. Bundan tashqari, yaqin kelajakda ular Andorra, Buyuk Britaniya, Germaniya, Irlandiya, Kolumbiya, Lyuksemburg, Yangi Zelandiya, Tayvan, Urugvay, Finlyandiya va Fransiyada qonuniylashtirilishi mumkin⁷⁴. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 76-moddasiga muvofiq, “Nikoh O‘zbekiston xalqining an‘anaviy oilaviy qadriyatlariga, nikohlanuvchilarning ixtiyoriy roziligiga va teng huquqliligiga asoslanadi”,- deyiladi. Bu esa o‘z navbatida yuqorida tilga olingan xolatlar yuz bermasligi lozimligini anglatadi⁷⁵.

O‘zbekiston Respublikasida oila munosabatlari juda qadimdan shakllangan bo‘lib, uning sofliqi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqligi ruhida shakllanishi muhim ahamiyatga egadir. Oila turli diniy va dunyoviy adabiyotlarda e’tirof etilgan bo‘lib, uning muqaddasligi qayd etiladi. Yurtimizda yillarning nomlanishi ham alohida qayd etilgan bo‘lib, 1998-yil - “Oila yili”, 1999-yil - “Ayollar yili”, 2000-yil - “Sog‘lom avlod yili”, 2001-yil - “Onalar va bolalar yili”, 2012-yil - “Mustahkam oila yili”, 2013-yil - “Obod turmush yili”, 2014-yil “Sog‘lom bola yili”, 2016-yil - “Sog‘lom ona va bola yili” deb e’lon qilinganligi buning yaqqol dalilidir. Bundan tashqari “Oila-mahalla-maktab” konsepsiyasi umumiy maqsad ya’ni komil insonni voyaga yetkazish yo‘lidagi mustaxkam birlikni tarkib toptiradi. Manashu jarayonlar jamiyatdagi oilaviy munosabatlarni rivojlanishi hamda nikoh munosabatlarini yanada ravnaq topishi yuzasidagi fikrlarni rivojlantirdi.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash kerakki, bugungi kunda rivojlanayotgan davlat sifatida mamlakatimizda oilaga jamiyat va davlat g‘amxo‘ligi kun sayin oshib borayotganini ko‘rishimiz mumkin. Jamiyatni hamda davlatni rivojlantirish, uning gullab-yashnashi uchun-eng avvalo oilaga

⁷⁴ I.Otaboyev. Chegarasiz sevgi: xalqaro xususiy huquqda bir jinsli nikohning tengligi. Vol. 1 No. 7 (2022): Siyosatshunoslik, huquq va xalqaro munosabatlar jurnali.

⁷⁵ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: “O‘zbekiston”. 2023. <https://lex.uz/docs/-6445145>

e’tibor qaratish lozim. Chunki, bugungi kunda qabul qilinayotgan qonun va qonunosti hujjatlarni oilaning ya’ni jamiyatning har bir a’zosi tushunishi va unga bo’ysunishi uchun jamiyatning rivojlanishi va ravnaqi uchun oila muhim omillardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: “O‘zbekiston”. 2023. <https://lex.uz/docs/-6445145>
2. O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi. <https://lex.uz/docs/-104720>
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 31.12.2020-yil. 820-son “Oila institutini yanada rivojlantirish va yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash chora-tadbirlari to’g’risida”gi qarori <https://lex.uz/docs/-5193551>
4. I.Otaboyev. Chegarasiz sevgi: xalqaro xususiy huquqda bir jinsli nikohning tengligi. Vol. 1 No. 7 (2022): Siyosatshunoslik, huquq va xalqaro munosabatlar jurnali.
5. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: “O‘zbekiston”. 2023. <https://lex.uz/docs/-6445145>
11. Umarov, M. M. o‘g‘li . (2023). O‘zbekiston Respublikasida inson huquq va erkinliklarini ta'minlanishi. Innovative Development in Educational Activities, 2(24), 358–362. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10445349>.
12. Umarov, M. M. o‘g‘li ., & Xabibullayeva, M. A. qizi . (2024). O‘zbekiston Respublikasida fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirishda jamoatchilik nazoratining rolini kuchaytirish. Innovative development in educational activities, 3(13), 104–108. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14604102>

OILA VA AXLOQ: ETIK QADRIYATLAR KONTEKSTIDA

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika institute “Falsafiy va tarixiy fanlar” kafedrası o‘qituvchisi
muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila va axloqiy qadriyatlar o‘zaro bog‘liqligi, ularning jamiyatda tutgan o‘rni hamda etik qadriyatlar nuqtai nazaridan falsafiy tahlili yoritilgan. Oila – insoniyat jamiyatining eng qadimgi ijtimoiy institutlaridan biri sifatida – axloqiy me’yorlar va qadriyatlar avloddan avlodga uzatiladigan markaziy tizim sifatida qaraladi. Maqolada etik falsafa doirasidagi yondashuvlar hamda oila institutining jamiyatdagi axloqiy barqarorlikdagi o‘rni tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: oila, axloq, tarbiya, institut, muloqot, munosabat, axloqiy qadriyat, utilitarizm.

Abstract: This article discusses the relationship between family and moral values, their role in society and a philosophical analysis from the point of view of ethical values. The family, as one of the oldest social institutions of human society, is considered a central system through which moral norms and values are transmitted from generation to generation. The article analyzes approaches within the framework of ethical philosophy and the role of the family institution in moral stability in society.

Keywords: family, morality, upbringing, institution, communication, attitude, moral value, utilitarianism.

Аннотация: В статье рассматривается взаимосвязь семьи и моральных ценностей, их роль в обществе, а также философский анализ с точки зрения этических ценностей. Семья – как один из древнейших социальных институтов человеческого общества – считается центральной системой, через которую из поколения в поколение передаются моральные нормы и ценности. В статье анализируются подходы в рамках этической философии и роль института семьи в нравственной стабильности общества.

Ключевые слова: семья, мораль, воспитание, институт, общение, отношение, нравственная ценность, утилитаризм.

Oila insoniyat jamiyatining eng qadimiy va tabiiy ijtimoiy institutidir. U nafaqat biologik, balki axloqiy, ma'naviy va madaniy jihatdan ham jamiyatning negizi hisoblanadi. Oila axloqiy qadriyatlarning shakllanishi, rivojlanishi va avlodlarga uzatilishida beqiyos o‘rin tutadi. Shuning uchun ham faylasuflar qadimdan oila institutiga chuqur falsafiy baho berib kelganlar. Masalan, Aristotel o‘zining “*Nikomax axloqi*” asarida axloqiy fazilatlarning oilaviy muhitda shakllanishiga urg‘u beradi[1].

Bugungi kunda oilaga nisbatan qarashlar o‘zgarayotganligini ta’kidlagan holda mashhur yozuvchi Muhammad Amin Yildirim “*Nikoh axloqi*” asarini qo‘yidagi so‘zlar bilan boshlaydi - “Oila degan tushuncha o‘z ma’nosini yo‘qotib borayotgan ayni davrda jamiyatimizdagi muammo va kamchiliklar ildizi qidirilsa, har qanday ziyrak inson anglay oladiki, oilalarimiz ma’rifat o‘chog‘i degan sharaflı nomdan ancha yiroqlashib ketdi. Nikoh bu xayr - yaxshilik deydilar, biroq zamona zayli bilan nikoh ko‘pchilik uchun o‘ziga xos bir «front maydoniga» aylanib qolgandek.” Darhaqiqat oilada inson tug‘iladi, tarbiya topadi, inson sifatida rivojlanadi, axloqiy qadriyatlar ruhida unib- o‘sadi.

Axloqiy qadriyatlar – bu jamiyat tomonidan qadrlanadigan va shaxsiy xulq-atvorni boshqaruvchi tamoyillar yig‘indisidir. Oila esa bu qadriyatlarning ilk manbai bo‘lib xizmat qiladi. Oilaviy tarbiya orqali farzandlar mehr, sadoqat, hurmat, mehnatsevarlik, halollik kabi asosiy axloqiy fazilatlarni egallaydi.

Faylasuf Immanuel Kant o‘zining “*Amaliy aql tanqidi*” asarida axloqiy xatti-harakatlar har qanday tashqi foydadan mustaqil bo‘lishi kerakligini, axloqiylik – ichki burchning ifodasidir, deb ta’kidlaydi[2]. Bu nuqtai nazar oilaviy tarbiyada shaxs ichki axloqiy mas’uliyatni qanday egallashini tahlil qilishda muhim o‘rin tutadi.

Falsafada etik qadriyatlar masalasiga ikki asosiy yondashuv mavjud: **deontologik** (burch etikasi) va **utilitaristik** (foyda etikasi). Deontologik yondashuvga ko‘ra, harakatlarning axloqiyliги ularning natijasiga emas, balki ichki motivatsiyasiga bog‘liq. Kantning qarashlari shundan dalolat beradi. Oila bu nuqtai nazardan shaxsiy burch, majburiyat va axloqiy tamoyillarni uzatuvchi tizimdir.

Aksincha, utilitarizm tarafdorlari (masalan, Jeremi Bentam va Jon Styuart Mill) axloqiy xatti-harakatlarni ko‘proq umumiy foyda nuqtai nazaridan baholaydilar. Bu yondashuvga ko‘ra, oila jamiyatdagi baxt va farovonlikni oshirishdagi funksiyasi bilan qadrlanadi[3].

Milliy qadriyatlar va madaniy an‘analar oilaviy axloqning asosiy komponentlari hisoblanadi. Har bir jamiyatda o‘ziga xos axloqiy me‘yorlar mavjud bo‘lib, ular oilada o‘z ifodasini topadi. Masalan, Sharq falsafasida – xususan, Konfutsiy ta’limotida – oilaviy sadoqat, hurmat va buyrug‘a itoat axloqiy ustunlik sifatida ko‘riladi[4].

O‘zbek xalq falsafiy tafakkurida esa “ota-onani hurmat qilish”, “katta-kichikka qarash” kabi qadriyatlar axloqiy tarbiyaning negizi hisoblanadi. Bu qadriyatlar oilada og‘zaki va amaliy tarzda avloddan avlodga o‘tadi.

Xulosa qilib aytganda oila – faqat ijtimoiy tuzilma emas, balki axloqiy qadriyatlarning asosiy manbai va uzatuvchisidir. Falsafiy yondashuvlar orqali oilaning axloqiy tizimdagi o‘rni, jamiyatdagi ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. Bugungi globallashuv va madaniy almashinuvlar jarayonida milliy axloqiy qadriyatlar asosi bo‘lgan oilaning barqarorligi va mustahkamligi strategik ahamiyat kasb etadi. Shu bois, oila institutiga falsafiy va etik yondashuvlar orqali yangicha qarash zaruratga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aristotel. *Nikomax axloqi*. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 1998.
2. Kant, I. *Amaliy aql tanqidi*. – Moskva: Nauka, 1990.
3. Mill, J. S. *Utilitarianism*. – London: Parker, Son, and Bourn, 1863.
4. Yu. T. Luvsanvandan. *Sharq falsafasi tarixi*. – Toshkent: “Fan”, 2000.
5. Islomov, M. *Axloq falsafasi*. – Toshkent: TDPU, 2015.

OILA – MUQADDAS DARGOH

Shukrullayev Doniyor

Alfraganus universiteti Psixologiya yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada oila jamiyatning eng muhim bo‘g‘ini ekani, oilani mustaqilligini taminovchi omillar, jamiyat rivojida oilaning o‘rni va roli, oiladagi ziddiyatlarni bartaraf etishda yoshlarning tarbiyasi haqida bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: oila, jamiyat, yoshlar, millat, taraqqiyot, vatanparvarlik tamoyil, tarbiya, barkamol shaxs.

СЕМЬЯ – ЭТО СВЯЩЕННАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ

Аннотация: В данной статье описывается тот факт, что семья является важнейшей ячейкой общества, факторы, обеспечивающие независимость семьи, место и

роль семьи в развитии общества, а также воспитание молодежи в разрешении конфликтов в семье.

Ключевые слова: *семья, общество, молодежь, нация, развитие, патриотическое начало, воспитание, всесторонне развитая личность.*

FAMILY IS A SACRED SCHOOL

Anotation: *This article describes the fact that the family is the most important unit of society, the factors ensuring the independence of the family, the place and role of the family in the development of society, and the upbringing of young people in resolving conflicts in the family.*

Keywords: *family, society, youth, nation, development, patriotic principle, upbringing, harmonious personality.*

Oila – muqaddas va qutlug‘ dargoh. Inson shu dargohda tug‘iladi va voyaga yetadi. Oilani jamiyatning kichik bir bo‘g‘iniga qiyoslash mumkin. Ma’lumki, oila – insonning tug‘ilishidan to umri poyoniga qadar bo‘lgan hayot mazmunini qamrab olgan, ta’lim-tarbiya, iymon-e’tiqodning asosiy poydevori shakllanadigan maskan. Mehr-oqibat rishtalarini, odamiylik mezonlarini, milliy qadriyatlarni e’zozlab-avaylaydigan, kelgusi avlodlarga to‘kis yetib borishini ta’minlaydigan mo‘tabar dargoh.

Darhaqiqat, xalqimiz azaldan oilani muqaddas, muborak dargoh sifatida e’zozlagan, bu qo‘rg‘onga zavol yetmasligi uchun asrab-avaylashgan. Zero, oilani boshqarish, farzandlarni xalqqa, vatanga munosib avlod qilib yetishtirish mas’uliyatli vazifadir. Afsuski, ba’zan bu borada bilim, tajriba va tarbiyaning yetarli bo‘lmagani tufayli ko‘prok yoshlar o‘rtasida ajrashish holatlari uchrab turadi. Arzimagan bahonani sabab qilib oilalar buzilib, begunoh va beg‘ubor farzandlar tirik yetim bo‘lib qolmokda. Ayol oqila, fozila, jonkuyar bo‘lsa va turmush o‘rtog‘ini qadrlasa, er bosiq, jiddiy, mehribon, farzandlari, ahli ayoliga jonkuyar bo‘lsa, oila mustahkam bo‘ladi. Er-xotin o‘rtasida mehr-oqibat bo‘lishi kerak.

Yurtimizda oilani mustahkamlash, sog‘lom va barkamol avlodni kamol toptirish borasida izchil va samarali chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, yangilangan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida avvalgi “Oila” bobi – “Oila, bolalar va yoshlar” deya qayta nomlandi, shuningdek ushbu bobga qo‘shimcha ravishda yoshlarga oid alohida modda kiritildi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizning 76 moddasida: “Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda u jamiyat va davlat muhofazasidadir”, deyilgan.

Oila azal-azaldan insonni har tomonlama barkamol va komil qilib voyaga yetkazadigan, insoniy fazilatlar va xislatlarni shakllantiradigan, o‘zlikni milliy, mintaqaviy, umumbashariy va borliq xaqiqati darajasida anglatadigan, milliy hamda umumbashariy qadriyatlarga sadoqat ruhini

kamol toptiradigan beqiyos va betakror tarbiya, ma’naviyat, ma’rifat o‘chog‘i hisoblanadi. Oila bergan mehru ma’rifatni inson boshqa hech qaerdan topa olmaydi.

Shu bilan birga, O‘zbekistonda yosh oilalar uchun qurilayotgan zamon talablariga to‘la javob beradigan uylar, ularga berilayotgan uzoq muddatli imtiyozli kreditlar oila institutiga qaratilayotgan katta e’tiborning yana bir tasdig‘idir. Oila har bir xalqning, millatning davomiyligini saqlovchi, milliy qadriyatlar rivojini ta’minlovchi, ma’naviy va jismoniy barkamol avlodni dunyoga keltirib, tarbiyalovchi maskandir.

Oila — jamiyatning asosiy boshlang‘ich bo‘g‘ini, go‘zal urf-odatlar, milliy qadriyat va an’analarlarni o‘zida asrovchi, asrlar osha tarbiyada o‘ziga xos milliylikni shakllantiruvchi muqaddas maskan. Oila tinch bo‘lsa, mahalla tinch, jamiyat farovon, davlat mustahkam bo‘ladi. Ezguliklar oiladan boshlanadi, undan mahallaga ko‘chadi, jamiyatga kirib boradi.

Vatanga sadoqat, ota-onaga oqibat, oila a’zolari o‘rtasida o‘zaro hurmat, mehr-muruvvat omillari o‘sib kelayotgan yosh avlod ongiga oilada singdiriladi. Oiladagi ma’naviy muhitni barqarorlashtirish ota-onada farzandlar, farzandlar oldida ota-onaga nisbatan burchlarini, ularning jamiyat oldidagi mas’uliyatini kuchaytirishga xizmat qiladi. Insonning hayoti oiladan boshlanadi. Oila – hurmat, hamjihatlik va mehr-muhabbat manbaidir. Oila farovonligi – mamlakat taraqqiyotining o‘lchovidir.

Oila – hayot abadiyligini saqlaydigan, ko‘p asrlik urf-odatlarimiz, an’analarimiz va qadriyatlarimizni avloddan-avlodga meros qilib qoldirib kelayotgan muqaddas qo‘rg‘ondir. Shu boisdan ham yurtimizda oilalar mustahkamligini ta’minlash, unda o‘zaro mehr-oqibat, hamjihatlik va do‘stona munosabatlar hukmron bo‘lishiga erishish uchun alohida e’tibor qaratilmoqda.

Buyuk ma’rifatparvar bobolarimiz ta’kidlaganidek, tarbiya, avvalo, oiladan boshlanadi. Darhaqiqat, har tomonlama yetuk, barkamol va komil shaxsni tarbiyalashda oilaning o‘rni beqiyos. Tarbiyaning asosiy o‘chog‘i hisoblangan oila millat davomiyligini saqlash, milliy qadriyatlar rivojini ta’minlaydigan yangi avlodni dunyoga keltirib, uni ma’nan va jismonan sog‘lom qilib tarbiyalaydigan muqaddas maskandir. Ijtimoiy-iqtisodiy, ma’naviy-madaniy muhit sog‘lom qaror topgan oilada bolaning ongi yaxshilik, ezgulik, mehr-oqibat, odamiylik, or-nomus, g‘urur, samimiyat, to‘g‘riso‘zlik kabi fazilatlar bilan to‘lib, jamiyatga kerakli inson sifatida voyaga yetadi.

Mamlakatimizda baxtli va farovon oilalar soni ko‘paysin. Har bir oila tinch-osoyishta va baxtli bo‘lib, yurtimiz ravnaqi va barqarorligiga asos bo‘lsin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oila psixologiyasi: Darslik. Pedagogika oliygohlari talabalari uchun V.M.Karimova. - T.: 2007 yil. B.22.
2. Musurmonova.O. Oila ma’naviyati - milliy g‘urur -T ., 1999 yil.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 2021 yil 13 iyul PF 6260-son
4. A. Avloniy. "Turkiy guliston yohud axloq". T., "O‘qituvchi". 1994 yil.

OILA VA NIKOHNING MA’NAVIY-RUHIY OMILLARI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika institute “Falsafiy va tarixiy fanlar” kafedrası o‘qituvchisi
muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Mamadaliyeva Nozima Qosim qizi

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oila va nikoh institutining jamiyatdagi o‘rni, ularning ma’naviy-ruhiy asoslari va bu omillarning inson hayoti va ijtimoiy barqarorlikdagi ahamiyati yoritiladi. Maqolada psixologik va ijtimoiy yondashuvlar asosida nikoh mustahkamligini ta’minlovchi ma’naviy mezonlar tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *oila, nikoh, ma’naviyat, ruhiyat, ijtimoiy barqarorlik, qadriyatlar, ma’naviy qadriyat, mas’uliyat.*

Abstract: *This article discusses the role of the institution of family and marriage in society, their spiritual and moral foundations, and the importance of these factors in human life and social stability. The article analyzes the spiritual criteria that ensure the strength of marriage based on psychological and social approaches.*

Key words: *family, marriage, spirituality, psyche, social stability, values, spiritual value, responsibility.*

Аннотация: *В статье рассматривается роль института семьи и брака в обществе, их духовно-нравственные основы, а также значение этих факторов в жизни человека и социальной стабильности. В статье анализируются духовные критерии, обеспечивающие прочность брака на основе психологического и социального подходов.*

Ключевые слова: *семья, брак, духовность, психика, социальная стабильность, ценности, духовная ценность, ответственность.*

Kirish

Oila har bir jamiyatning asosiy ijtimoiy hujayrasi hisoblanadi. Nikoh esa bu tuzilmaning huquqiy va ma’naviy asosidir. Inson hayotida oila va nikoh o‘zaro ruhiy uyg‘unlik, ishonch va sadoqat bilan bog‘liq bo‘lgan muqaddas tushunchalardandir. Shuning uchun ham oila qurish nafaqat huquqiy, balki ma’naviy mas’uliyatni ham o‘z ichiga oladi. O‘zbek adibi A.Qodiriy ta’kidlaganidek: “Oila — bu yurakning maktabidir”[1].

Asosiy qism

1. Oila va nikohda ma’naviyatning roli

Oila va nikohning asosini insoniy fazilatlar – mehr, muhabbat, kechirimlilik, sadoqat tashkil etadi. Bularning barchasi ma’naviy-ruhiy qadriyatlar bilan bog‘liq. Ma’naviy yuksaklik oilaviy munosabatlarda uyg‘unlik va bardavomlikni ta’minlaydi. Ma’naviy qadriyatlarga tayanmagan nikohlar, odatda, kuchsiz bo‘ladi va muammolarga duch keladi[2].

Dinshunos olimlar ta’kidlaganidek, har qanday nikoh “muqaddas ahd” sifatida qaraladi va bu ahdni asrashning asosiy yo‘li – ichki axloqiy tarbiya va ruhiy mas’uliyatdir[3]. Islom dinida

ham nikoh inson ruhiyatining poklanishiga, gunohdan saqlanishiga va jamiyatning ma’naviy pokligiga xizmat qilishi qayd etiladi[4].

2. Ruhiy uyg‘unlik va psixologik moslik

Oilada sog‘lom ruhiy muhit bo‘lishi uchun er-xotin o‘rtasida psixologik uyg‘unlik muhim hisoblanadi. Psixolog Rollo May fikricha, “Muhabbat — bu ikki ruhning bir-birini anglash istagidir”[5] Shunday ekan, oilaviy munosabatlarda faqat tashqi muvofiqlik emas, balki ruhiy va fikriy yaqinlik muhim omil sanaladi.

Psixologik moslik deganda faqat temperament yoki xarakter emas, balki hayotga, qadriyatlarga va vazifalarga bo‘lgan yondashuvning o‘xshashligi tushuniladi[6]. Bu omil oilaning uzoq umr ko‘rishiga xizmat qiladi.

3. Ma’naviy tarbiya va oilaviy qadriyatlar

Oilada ma’naviy qadriyatlarning shakllanishi va uzatilishining asosiy muhitidir. Bola oilada ma’naviyatni, axloqni, hurmatni o‘rganadi. Shu sababdan, oilaning ma’naviy-ruhiy asosi faqat ikki inson orasidagi munosabat bilan cheklanmaydi, balki kelajak avlod tarbiyasiga ham ta’sir qiladi[7].

Shuningdek, ota-onaning o‘zaro hurmati, mehribonligi va sabr-toqati farzandlar ongida nikohga bo‘lgan ijobiy tasavvurni shakllantiradi. Bu esa keyingi avlodda barqaror oilaviy hayotga intilish hissini uyg‘otadi[8].

Xulosa qilib aytganda Oila va nikohning mustahkamligi faqat moddiy sharoitga emas, balki avvalo, ma’naviy-ruhiy omillarga bog‘liq. Ruhiy uyg‘unlik, psixologik moslik, sadoqat va hurmatga asoslangan nikoh jamiyatda sog‘lom muhit yaratadi. Ma’naviy qadriyatlarga tayangan oila – farovon jamiyat garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodiriy A. “O‘tkan kunlar”. Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 2010.
2. Xasanov T. “Oila psixologiyasi asoslari”. Toshkent: O‘zMU nashriyoti, 2017.
3. Solihov M. “Islomda oila va nikoh tamoyillari”. Toshkent: Movarounnahr, 2015.
4. Qur‘on. An-Nur surasi, 32-oyat.
5. May R. “Muhabbat va iroda”. Nyu-York: Norton, 1969.
6. Ergashev B. “Ijtimoiy psixologiya”. Toshkent: Fan, 2009.
7. Karimova Z. “Oila va ma’naviyat”. Toshkent: Ma’naviyat, 2018.
8. Toshpo‘latova D. “Oilaviy qadriyatlar sotsiologiyasi”. Toshkent: Ijtimoiy fikr, 2020.

OILADA IJTIMOYILASHUV MASALALARI VA UNING RIVOJLANISHI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika institute Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi

muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Xamitaliyeva Rohila Sobirjon qizi

Namangan davlat pedagogika institute 1 kurs talabasi

Xamitaliyevvarohila@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada shaxsning jamiyatga moslashuvi va ijtimoiy me’yorlarni o‘zlashtirish jarayoni sifatida ijtimoiylashuvning nazariy asoslari, ayniqsa, oiladagi

ijtimoiylashuvning ahamiyati yoritilgan. Oila shaxs taraqqiyotining birlamchi ijtimoiy instituti sifatida ko‘rib chiqilib, bolalik davrida oilaning ijtimoiylashuvga ko‘rsatadigan ijobiy va salbiy ta’siri tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy oilalarda uchrayotgan muammolar, texnologik vositalarning bolalar ijtimoiylashuviga ta’siri va ularni bartaraf etish yo‘llari ilmiy manbalar asosida asoslab berilgan. Maqolada ota-onalar pedagogik madaniyatini oshirish, oila-maktab hamkorligini kuchaytirish zarurligi ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiylashuv, oila, bola tarbiyasi, jamiyat, ota-ona, zamonaviy muammolar, tarbiya, shaxs, moslashuv, munosabat.

Abstract: This article describes the theoretical foundations of socialization, especially the importance of socialization in the family, as a process of adaptation of a person to society and assimilation of social norms. The family is considered as the primary social institution of personal development, and the positive and negative effects of the family on socialization during childhood are analyzed. Also, the problems faced by modern families, the impact of technological tools on the socialization of children and ways to eliminate them are justified based on scientific sources. The article emphasizes the need to increase the pedagogical culture of parents and strengthen family-school cooperation.

Key words: socialization, family, child upbringing, society, parents, modern problems, education, personality, adaptation, attitude.

Аннотация: В данной статье освещены теоретические основы социализации как процесса адаптации человека к обществу и усвоения социальных норм, особенно значение социализации в семье. Семья рассматривается как основной социальный институт развития личности, анализируется положительное и отрицательное влияние семьи на социализацию в детстве. Также на основе научных источников обоснованы проблемы, с которыми сталкиваются современные семьи, влияние технологических средств на социализацию детей и пути их устранения. В статье подчеркивается необходимость повышения педагогической культуры родителей и укрепления сотрудничества семьи и школы.

Ключевые слова: социализация, семья, воспитание детей, общество, родители, современные проблемы, образование, личность, адаптация, отношение.

Inson ijtimoiy mavjudot bo‘lib, u jamiyatda yashar ekan, uning qadriyatlari, urf-odatlari va ijtimoiy me‘yorlarini o‘zlashtirishga muhtoj bo‘ladi. Bu jarayon **ijtimoiylashuv** deb ataladi. Ijtimoiylashuv – shaxsning jamiyatga moslashuvi, ijtimoiy tajriba va madaniyatni egallashi hamda u orqali jamiyatda faol ishtirok eta olish jarayonidir[1]. Ijtimoiylashuvning birlamchi bosqichi

aynan oilada sodir bo‘ladi. Oila shaxsning dastlabki ijtimoiy muhitidir, unda bola hayotiy qoidalarini, axloqiy me’yorlarni, aloqa va muloqot madaniyatini o‘rganadi[2].

Uslub

Mazkur maqolani tayyorlashda taqqoslash, kuzatish va tahliliy metodlardan foydalanildi. Shuningdek, pedagogika va psixologiya fanlariga oid ilmiy manbalar, amaliy tajriba asosida yozilgan maqolalar va statistik ma’lumotlar o‘rganildi. Asosiy e’tibor oilada ijtimoiylashuv jarayonining nazariy asoslari, zamonaviy oilalardagi muammolar hamda ularning yechimiga qaratildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko‘rsatdi:

- Oila bola ijtimoiylashuvda asosiy rol o‘ynaydi. Bolaning shaxs sifatida shakllanishi ota-ona munosabati, tarbiya usullari, oilaviy muhitga bog‘liq[3].
- Ijtimoiylashuvga ta’sir etuvchi ijobiy omillar: mehrga asoslangan munosabatlar, oilaviy qadriyatlar, bolaga mustaqillik berilishi.
- Salbiy omillar: oilaviy nizolar, ota-onaning befarqligi, bola bilan muloqot yetishmasligi, zamonaviy texnologiyalarga haddan tashqari bog‘liqlik[4].
- Alohida yashovchi yoki ajrashgan oilalarda farzandlar ijtimoiylashuvi sezilarli darajada izdan chiqishi mumkin[5].

Munozara

Oilaning shaxsiy taraqqiyotdagi roli inkor qilib bo‘lmaydi. Yaxshi tashkil etilgan oilaviy muhit bolada ijtimoiy kompetensiyalar – muloqot qilish, emotsiyalarni anglash, o‘zini tuta olish, boshqa insonlarga hurmat bilan yondashish kabi jihatlarni shakllantiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalik davrida ijtimoiylashuvda muammoga duch kelgan shaxslar katta hayotda jamiyatga moslashishda qiyinchilikka uchraydi[6].

Zamonaviy davrda texnologiyalar (smartfon, internet, ijtimoiy tarmoqlar) ijtimoiylashuvga ijobiy va salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Rivojlangan davlatlarda bu jarayonni boshqarish uchun psixologik xizmatlar, ota-onalar uchun treninglar joriy qilingan[7].

Xulosa qilib aytganda, oilaning ijtimoiylashuvdagi roli hal qiluvchi hisoblanadi. Bola hayotining ilk yillarida o‘zlashtirgan qadriyatlar va xulqiy normalar uning kelgusidagi jamiyatdagi tutgan o‘rniga bevosita ta’sir qiladi. Shuning uchun ota-onalarning pedagogik bilimlarini oshirish, oila va maktab hamkorligini kuchaytirish, bolalarning psixologik holatiga e’tibor qaratish – sog‘lom ijtimoiylashuvning asosidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G‘ofurov, K. (2019). Sotsiologiya asoslari. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti.
2. Karimova, N. (2020). Oilada ijtimoiylashuv va tarbiya. Pedagogik mahorat jurnali, 3(2), 45–49.
3. Sattorov, A. (2018). Bola shaxsining shakllanishida oilaning roli. Ijtimoiy fanlar, 4(1), 12–17.
4. Akramova, Z. (2021). Zamonaviy oilalarda ijtimoiylashuv muammolari. Psixologiya va pedagogika muammolari, 6(1), 30–34
5. Hasanova, M. (2022). Ota-onasiz ulg‘aygan bolalarning ijtimoiylashuvi. Yoshlar sotsiologiyasi, 2(3), 55–58.
6. Vygotsky, L.S. (1981). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
7. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development. Cambridge: Harvard University Press.

OILAVIY MUNOSABATLARNING IJTIMOIIY - FALSAFIY TALQINI

G‘ulomjonov Odiljon Raximjon o‘g‘li

Andijon davlat universiteti stajyor-tadqiqotchisi

Insoniyat tarixiy taraqqiyotining barcha bosqichlarida oila instituti jamiyatning eng muhim ijtimoiy poydevori bo‘lib kelgan. Ijtimoiy falsafa nuqtai nazaridan oila — bu nafaqat biologik reproduksiya, balki sotsializatsiya, axloqiy tartibga solish va ma’naviy identifikatsiyani shakllantiruvchi determinantal tizimdir. Islom ta’limotida, xususan Qur’oni karimda oila munosabatlari institutsional birlik sifatida chuqur axloqiy, huquqiy va ontologik asoslar bilan mustahkamlanadi. Qur’oni karimning turli oyatlarida oilaviy munosabatlarning mohiyati faqatgina shaxsiy yoki biologik ehtiyojlar bilan emas, balki ijtimoiy barqarorlik va ma’naviy uyg‘unlikni ta’minlovchi strukturaviy tizim sifatida talqin qilinadi. Jumladan, Oli Imron surasining 159-oyatida shunday deyiladi: "Er o‘zlari va oilasiga taalluqli barcha narsalar to‘g‘risida doimo xotini bilan bamaslahat ish qilishi lozim, chunki ular so‘zsiz ravishda teng sherikdirlar" [1]. Mazkur oyat asosida Qur’on oilaviy qarorlar qabul qilish jarayonida erkak va ayolning o‘zaro maslahatlashuviga asoslangan teng sheriklik prinsipini belgilaydi. Bu yondashuv ijtimoiy falsafadagi kommunikativ aksiologiya tamoyillariga mos tushib, oilaviy institutda qarorlar faqat ierarxik emas, balki dialogik va hamkorlikka asoslangan shaklda shakllanishi lozimligini anglatadi.

Zamonaviy jamiyatda oilaviy munosabatlarning xususiyatlari sezilarli darajada o‘zgarib, ular yangi ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarga moslashmoqda. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, namunali oila – bu sog‘lom psixologik muhit, moddiy farovonlik, milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiya va huquqiy jihatdan rasmiy tan olingan birlik asosida tashkil topgan. Ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi o‘zaro hurmat, oila a‘zolarining bir-biriga mas’uliyat bilan yondashishi jamiyatning barqarorligiga ta’sir etuvchi omillardan biridir. Shu nuqtai nazardan, nikoh va oilaviy burchlar inson hayotidagi muhim ma’naviy boyliklardan biri hisoblanadi. Oilaviy hayotda er-xotin bir-birining hayotiy qarorlarini qo‘llab-quvvatlashi, kelajak rejalarini birgalikda belgilashi va jamiyat oldidagi mas’uliyatini his qilishi oilaning mustahkamligini ta’minlovchi asosiy omillardan sanaladi.

Oilaviy munosabatlarning falsafiy talqini uning jamiyatdagi o‘rnini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. E.Fromm "Sevish san’ati" asarida sevgi va oilaviy munosabatlarning inson hayotidagi ahamiyatini ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan o‘rganib, sevgi san’atini ongli ravishda o‘zlashtirish zarurligini ta’kidlagan. Unga ko‘ra, sevgi nafaqat sezgi yoki hissiy tajriba, balki inson tomonidan o‘rganilishi va amaliyotga tatbiq etilishi lozim bo‘lgan mahoratdir. Bunday yondashuv oilaviy hayotda o‘zaro hurmat va tushunishning muhimligini ta’kidlaydi. Shuningdek, Y.I.Semenovning "Nikoh va oilaning kelib chiqishi" asarida oilaning tarixiy shakllanishiga ta’sir etuvchi iqtisodiy va ijtimoiy omillar tahlil qilingan bo‘lib, unda oilaviy munosabatlarning rivojlanishi ishlab chiqarish tizimlari va xususiy mulkchilik munosabatlari bilan chambarchas bog‘liqligi qayd etiladi [2]. Bunday yondashuv oilaning ijtimoiy va iqtisodiy hayotdagi rolini chuqurroq anglashga imkon beradi.

Umuman olganda, oilaning ijtimoiy-institutsional xususiyatlari jamiyatning umumiy taraqqiyoti bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, uning barqarorligi va mustahkamligi jamiyat rivojlanishining muhim kafolatlaridan biri hisoblanadi. Oilaning ma’naviy, tarbiyaviy va iqtisodiy funksiyalari doimiy ravishda rivojlanib, jamiyatning ehtiyojlari va talablariga moslashib boradi. Shu boisdan, davlat va jamiyat tomonidan oilaviy qadriyatlarni qo‘llab-quvvatlash, uning mustahkamligini ta’minlash va yosh avlodning sog‘lom tarbiyasiga alohida e’tibor qaratish zarur. Falsafiy nuqtai nazardan, oila inson uchun nafaqat shaxsiy ehtiyojlarini qondiruvchi muhit, balki jamiyatning barqarorligini ta’minlovchi ijtimoiy institut hamdir. Shu sababli, uning rivojlanishi va mustahkamligini ta’minlash jamiyat taraqqiyotining muhim sharti bo‘lib qolmoqda. Ayni shu ma’noda, M.Xolmatova “Yosh avlodni kelajakka ishonch hosil qilish uchun avlodimiz ma’naviy-ahloqiy merosini chuqur o‘rganib, o‘z faoliyat, iste’dod va qobiliyatini hayot yo‘nalishini yurt, xalq, davlat maqsadi bilan uyg‘unlashtirish lozim”[3] deb yozadi.

Oila sotsiologik, antropologik va falsafiy kontekstda ijtimoiy institut sifatida shakllanib, uning funksional mohiyati jamiyatning ijtimoiy-madaniy dinamikasi bilan uzviy bog‘liqdir. Ijtimoiy institut sifatida oila jamiyatning reproduktiv mexanizmini ta’minlovchi asosiy tizim bo‘lib, uning institutsional strukturalari vaqt va makon kesimida turli sivilizatsion model va paradigmalariga muvofiq ravishda evolyutsiyalanadi. Falsafiy-metodologik nuqtayi nazardan, oilaning mohiyati ontologik, gnoseologik va aksiologik jihatdan tahlil etilishi lozim. Ontologik jihatdan oila mavjudlikning ijtimoiy shakli sifatida inson hayotining fundamental aspektlarini belgilaydi. Gnoseologik nuqtayi nazardan, oila insoniyat tarixiy tajribasini avloddan avlodga yetkazishning epistemik maydoni bo‘lib xizmat qiladi. Aksiologik yondashuv esa oilaviy qadriyatlarning ijtimoiy barqarorlikdagi rolini tahlil qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Куръони карим. (Таржима ва изоҳлар муаллифи Аллоуддин Мансур). – Т.: Чўлпон. 49-б.
2. Семёнов, Ю.И. Происхождение брака и семьи / Ю.И. Семёнов. — М.: Мысль, 1974. — 309 с.
3. Халматова М. Оилавий муносабатлар маданиятини такомиллаштириш ва соғлом авлодни тарбиялаш муаммолари: Фалсафа фанлари д-ри...дис.Тошкен давлат аграр ун-ти. - Тошкент, 1998. 270-бет.

ОИЛА, ТАЪЛИМ - ГЕНДЕР ТОЛЕРАНТЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА ЭНГ МУҲИМ ОМИЛЛАРДАН БИРИ СИФАТИ

Хайруллаева Нигора Жамолхоновна

КИУТ Наманган филиали ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада Гендер тенглигини таъминлаш, эркаклар ва аёллар ўртасидаги ҳуқуқий, иқтисодий ҳамда маданий фарқларни қисқартириш, шунингдек, бир-бирини тушуниш маданиятини юксалтиришда толерантлик тушунчасининг ўрни. Гендер толерантликни шакллантириш жараёнида энг муҳим омиллардан бири оиладаги тарбиявий муҳит эканлиги ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: оила, гендер, гендер толерантлик, тарбиявий механизмлар, гендер маданияти.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль концепции толерантности в обеспечении гендерного равенства, снижении правовых, экономических и культурных

различий между мужчинами и женщинами, а также повышении культуры взаимопонимания. Одним из важнейших факторов в процессе формирования гендерной толерантности является воспитательная среда в семье.

Ключевые слова: семья, гендер, гендерная толерантность, образовательные механизмы, гендерная культура.

Annotation: This article discusses the role of the concept of tolerance in ensuring gender equality, reducing legal, economic and cultural differences between men and women, as well as enhancing the culture of mutual understanding. One of the most important factors in the process of forming gender tolerance is the educational environment in the family.

Keywords: family, gender, gender tolerance, educational mechanisms, gender culture.

Гендер толерантликни шакллантирувчи тарбиявий механизмларни тушуниш ва уларни амалга ошириш жараёни замонавий жамиятда долзарб аҳамият касб этмоқда. Гендер тенглигини таъминлаш, эркаклар ва аёллар ўртасидаги ҳуқуқий, иқтисодий ҳамда маданий фарқларни қисқартириш, шунингдек, бир-бирини тушуниш маданиятини юксалтиришда толерантлик тушунчаси муҳим ўрин тутати. Толерантлик шароитида шахслар ўртасида бир-бирини ҳурмат қилиш, бағрикенглик билан ёндашув кўникималари шаклланади, бу эса жамият аъзолари ўртасида ҳар томонлама мақбул муносабатлар барқарорлиги учун муҳим негиз сифатида эътироф этилади. Шу боис гендер толерантликни шакллантирувчи тарбиявий механизмларни аниқлаш, уларни амалий жиҳатдан жорий этиш масаласи турли илмий-тадқиқот йўналишларида кенг муҳокама қилинмоқда. Жамиятда эркаклар ва аёллар ўртасида бир-бирини тушунишни кучайтириш, улар ўртасида барқарор ҳамжиҳатликни таъминлаш учун эса таълим-тарбия жараёнларида махсус ёндашувлар ишлаб чиқилиши, илмий назариялар таянч сифатида қамраб олиниши, педагогик методлар эса замонавий талаблар билан уйғунлаштирилган бўлиши лозим. Шу мақсадда гендер тенгликни таъминлаш, тортишувчилар ўртасида бағрикенг муносабатлар муҳитини яратиш, эркаклар ва аёллар ҳуқуқларининг бирдек ҳимоя қилинган ҳолда тараққиётни рағбатлантириш масалалари илмий асосланган механизмлар орқали ҳаётга татбиқ этилиши мақсадга мувофиқдир. Гендер толерантлик тушунчаси, энг аввало, жамиятда мавжуд роллар, урф-одатлар, қадриятлар ва маданий анъаналар билан узвий боғлиқ ҳолда шаклланади. Чунончи, маълум бир минтақанинг маданий муҳити, анъанавий тушунча ва қабул қилиб келинган қоидалари, шахснинг гендер тенглиги масаласига муносабатини белгилаб беради. Шу боис гендер толерантликни шакллантирувчи тарбиявий механизмлар маҳаллий шароитларни, ижтимоий муҳитни эътиборга олган ҳолда яратилиши лозим.

бўлади. Шарофиддин Каримов "Гендер тенглик ва толерантлик: педагогик ёндашувлар" номли адабиётида[1] таъкидланишича, гендер толерантликни шакллантириш жараёнида энг муҳим омиллардан бири оиладаги тарбиявий муҳит саналади, чунки бола онгида эркак ва аёл обрўсига оид тушунча энг аввало оилада намоён бўлади. Оилада аёлларга нисбатан кадр-қиммат билан муносабатда бўлиш, эркаklar учун зарур бўлган масъулиятни фарзанд онгида шакллантириш болада тенглик ва бағрикенглик тамойилларини мустаҳкамлайди. Шу маънода педагогик воситаларни шакллантиришда фақат таълим муассасаларда эмас, балки оила доирасида ҳам қўллаш лозимлиги айтилиши мумкин. Оила тарбиясида аёл ва эркак ўртасидаги муносабатлар намуна сифатида кўрсатилади, чунки фарзанд бу муносабатни қай даражада адолатли, барқарор ва тенгликни таъминловчи тарзда кўрса, келгусида унга худди шундай ёндашув билан қараш кўникималари мустаҳкамланади.

Жамиятда эркаklar ва аёллар ўртасида устувор мақомлар фарқланган ҳолда намоён бўлиши тарихий, иқтисодий, сиёсий омиллар билан боғлиқ эканини кўриш мумкин. Тарихда баъзи маданиятларда аёллар камситилган, эркаklar эса қарор қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган. Бошқа бир жойларда эса, аксинча, аёллар оила бошлиғи сифатида кўрилиши, эркаklar эса оилавий ишлардан четда қолиши кузатилган. Мана шундай тарихий мерослар замонавий жамиятда ҳам ўз аксини топиши мумкин, бу эса гендер тенглигини таъминлаш масаласида маълум бир тушунмовчиликларга сабаб бўлади. Меҳринисо Акбарова "Гендер муаммоларига замонавий назар" китобида бу мероснинг илдишларини таҳлил қилиб, унга қарши курашиш учун таълим жараёнларида маданий кадрлар билан ҳисоблашган ҳолда янги педагогик услублар жорий этиш лозимлигини айтиб ўтади.[2] Ана шундай услублар орқали эркаklar ва аёллар фарқсиз, тенг ҳуқуқли эканлиги ҳақида болалар онгида мустаҳкам тушунча ҳосил қилиш мумкин бўлади. Шу билан бирга, тарбиявий жараёнда бир жинс вакили учун ажратиш, иккинчи жинсни эса четлаб ўтиш каби ҳолатлардан қатъиян воз кечиш, ҳар қандай ташаббус ёки ютуққа бирдай муносабатда бўлиш талаб этилади. Бу эса толерантлик муҳитининг муҳим шарти ҳисобланади. Гендер толерантлик тушунчаси бир-бирини тушуниш, қадрлаш ва кадр-қимматни тан олиш билан чамбарчас боғлиқ. Шахслар жамиятда турли вазифаларни бажариши, турли жинсга мансублик билан белгиланган ролларга эга бўлиши мумкин, бироқ ушбу роль ва вазифалар асосида кимгадир устунлик бериш ёки камситиш нотўғри муносабатдир. Шу сабабли, тарбия жараёнида бундай тушунча шакллантирилиши учун таълим муассасаларида бир-бирини тушунишга қаратилган машғулотлар, жамоавий ишлар, мунозаралар ташкил этилиши мақсадга мувофиқдир. Нодира Мирзиёева "Жамият тарбиясида аёллар роли" асарида таъкидланишича,[3] талаба-ёшлар орасида биргаликдаги

лойиҳалар уюштириш, жамоавий мақсадларни амалга ошириш учун саъй-ҳаракат қилиш жараёнида тенглик ва бир-бирини тушуниш кўникмасини жорий этиш катта самара беради. Чунончи, бир жамоада эркаklar ва аёллар биргаликда ишлаб, мақсадга эришишда бир-бирига кўмаклашиш орқали табиий равишда тенглик қадрини ҳурмат қилишга ўрганишади. Бу эса толерант муносабатлар муҳитини шакллантиришда муҳим устунлик сифатида намоён бўлади.

Гендер толерантликни шакллантирувчи тарбиявий механизмлар ҳақида сўз очганда, энг аввало, таълим мазмунини янгилаш, ўқув дастурларида гендер масаласи бўйича тушунчаларни алоҳида курслар ёки модуллар тарзида киритиш ҳақида баҳс юритилади. Таҳлилларга кўра, кўпгина жамиятларда гендер тушунчаси ҳақида чизикли, бир томонлама маълумотлар билан чекланилган ҳолатлар учрайди. Бу эса болаларда гендер ҳақида бирёқлама фикрлар шаклланишига олиб келиши мумкин. Масалан, баъзи таълим тизимида аёллар дуч келадиган тўсиқлар, эркаklar учун масъулият нақадар оғир эканлиги ёки аёллар текширув механизмида кам иштирок этиши ҳақида аниқ маълумотлар бериб борилмаслиги кузатилади. Шу боис, таълим тизимида барча каби тенг равишда гендер толерантликни ривожлантириш учун мактаблардан тортиб олий таълим муассасаларигача бўлган жараёнда махсус дастурий ёндашувлар ишлаб чиқиши лозим. Масалан, айрим фанлар ичида гендер масалалари бўйича алоҳида мавзуларни мослаштириш ёки битта мустақил фан сифатида "Гендер маданияти"ни ўқитиш орқали, ёшлар онгида бир-бирини тушуниш тушунчасини бойитиш мумкин бўлади. Муқобил равишда, гендер толерантликни шакллантирувчи механизмлар қаторида тарбиячи-ўқитувчилар малакасини ошириш ҳам муҳим саналади. Чунки юқори маълумотли, гендер билан боғлиқ масалаларда етарли илмий билими бор педагоглар бу ғояларни шогирдларга аниқ ҳамда тушунарли тарзда етказиш имкониятига эга бўлади. Шу ўринда, Муҳаммад Шерқулов "Социологик тадқиқотларда гендер масаласи" номли асарида таъкидлайдики,[4] гендер таълими бўйича махсус сертификатланган дастурлар, малака ошириш курслари ёки тренинглар ташкил этиш орқали ўқитувчиларда психологик, педагогик ҳамда коммуникатив малакалар шакллантириш мумкин. Бу ўқитувчилар жамоат олдида турли мафкуравий таъсирларга дуч келишганда, тўғри ёндашув ва баҳо бериш қобилиятини шакллантиради. Шу боис, бироқтаҳал воқеликка сабаб бўлувчи турли стереотип тушунчаларни бартараф этиш мақсадида амалий машғулотлар жорий этилиши ўта аҳамиятлидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Шарофиддин Каримов "Гендер тенглик ва толерантлик: педагогик ёндашувлар" номли адабиётида Тошкент, "Муҳаммад Али нашриёт уйи", 2020, 250 бет, 45-46-бетлар
2. Меҳринисо Акбарова "Гендер муаммоларига замонавий назар" китобида Тошкент, "Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси", 2019, 185 бет, 67-70-бетлар
3. Нодира Мирзиёева "Жамият тарбиясида аёллар роли" асарида Самарқанд, "СамДУ нашриёти", 2021, 200 бет, 30-33-бетлар
4. Муҳаммад Шерқулов "Социологик тадқиқотларда гендер масаласи" номли асарида Тошкент, "Фан ва тараққиёт", 2018, 300 бет, 101-102-бетлар

ФАКТОРЫ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ ПРОЧНОСТЬ СЕМЬИ

Эркинова Рухиона Музаффар кизи

*Студентка 1-курса, факультета Социальных наук Наманганского
Государственного Педагогического Института*

*Научный руководитель: Доцент кафедры "Философских и исторических наук"
Валиева Нафиса Абдумажидовна*

Аннотация: Статья анализирует ключевые психологические, социальные и культурные факторы, способствующие укреплению семьи. В работе используются исследования с 1950 года по настоящее время для анализа таких аспектов, как эмоциональная поддержка, социальная стабильность и роль культурных традиций. Цель статьи — выявить механизмы, позволяющие семье сохранять устойчивость в условиях стресса и изменений.

Ключевые слова: семья, прочность семьи, устойчивость, поддержка, психологические факторы, социальные факторы, культурные аспекты

Annotation: The article analyzes key psychological, social, and cultural factors contributing to family strength. Research from 1950 to the present is used to analyze aspects such as emotional support, social stability, and the role of cultural traditions. The aim of the article is to identify mechanisms that enable families to maintain resilience in the face of stress and change.

Key words: family, family strength, resilience, support, psychological factors, social factors, cultural aspects

Введение

Семья — это основа общества, выполняющая важные функции социализации, воспитания и передачи культурных норм. Прочность семьи определяется множеством

факторов, среди которых особое значение имеют психологические, социальные и культурные аспекты.

С 1950 года исследования в области семейных отношений выявили ключевые элементы, способствующие устойчивости и благополучию семей. В данной статье проанализированы основные факторы, влияющие на прочность семьи, а также предложены рекомендации по их укреплению.

Факторы и обсуждения

Психологические факторы

Эмоциональная поддержка. Эмоциональная поддержка внутри семьи — один из важнейших факторов ее устойчивости. Исследования показывают, что семьи с высоким уровнем эмоциональной поддержки и открытой коммуникацией лучше справляются с кризисами. В частности, Walsh (1996) подчеркивает, что семьи, активно обсуждающие проблемы и оказывающие друг другу поддержку, быстрее восстанавливаются после стрессовых событий [1].

Открытая коммуникация. Семьи, которые свободно выражают свои мысли и чувства, создают более крепкие эмоциональные связи. Ivanova и Israel (2005) установили, что дети, воспитывающиеся в семьях с высоким уровнем коммуникации, менее подвержены стрессу и тревожности [4].

Гибкость и адаптивность. Способность семьи адаптироваться к изменяющимся условиям также влияет на ее прочность. Henry и Morris (2015) отмечают, что гибкие семьи быстрее восстанавливаются после кризисов, так как они готовы пересматривать свои стратегии и принимать новые решения [2].

Социальные факторы

Социальная поддержка. Семьи, имеющие доступ к социальной поддержке, демонстрируют более высокую устойчивость. Burgess (1950) утверждает, что чем больше связей у семьи с внешним миром, тем выше ее способность справляться с трудностями [6].

Экономическая стабильность. Финансовая стабильность снижает уровень стресса и позволяет семье сконцентрироваться на решении психологических и социальных задач. Исследование Kim и Lee (2024) показало, что семьи с достаточным доходом более склонны к сохранению стабильных отношений [5].

Влияние внешних стрессоров. Семьи, проживающие в условиях социальной нестабильности, сталкиваются с дополнительными трудностями, что снижает их устойчивость [8]. В таких случаях важна роль социальных служб и программ поддержки.

Культурные аспекты

Сохранение традиций. Сохранение культурных традиций и семейных ритуалов способствует укреплению семейных связей [3]. Семьи, которые придерживаются общих ритуалов, демонстрируют более высокую степень сплоченности и взаимной поддержки [3].

Передача ценностей. Передача семейных ценностей от старшего поколения к младшему способствует формированию устойчивой семейной идентичности. В исследовании Bossard и Boll (1950) подчеркивается, что семейные истории и традиции играют ключевую роль в формировании привязанности и идентичности у детей [3].

Культурное многообразие. Семьи, представляющие разные культурные группы, могут сталкиваться с дополнительными вызовами, связанными с интеграцией культурных ценностей [7]. Однако такие семьи также демонстрируют высокую степень адаптивности и устойчивости [9].

Заключение

Прочность семьи зависит от взаимодействия множества факторов — психологических, социальных и культурных. Семьи, которые поддерживают друг друга эмоционально, открыто общаются, сохраняют культурные традиции и получают социальную поддержку, демонстрируют более высокую устойчивость в условиях кризисов и изменений.

Рекомендации по укреплению семьи включают развитие навыков коммуникации, создание системы поддержки, сохранение культурных традиций и обеспечение экономической стабильности.

Использованная литература:

1. Уолш, Ф. (1996). Концепция семейной устойчивости: кризис и вызов. *Family Process*, 35(3), 261–281.
2. Генри, К. С., Моррис, А. С., & Харрист, А. В. (2015). Семейная устойчивость: переход к третьей волне. *Family Relations*, 64(1), 22–43.
3. Боссард, Дж. Х. С., & Болл, Э. С. (1950). *Социология детского развития*. Нью-Йорк: Harper & Row.
4. Иванова, М. Ю., & Израэль, А. С. (2005). Стабильность семьи как защитный фактор от психопатологии для городских детей, получающих психологическую помощь. ResearchGate.
5. Ким, Дж., & Ли, С. (2024). Сила семьи: концептуальный анализ. *Journal of Korean Psychiatric and Mental Health Nursing*, 33(1), 1–10.
6. Прогностические методы и семейная стабильность – Эрнест В. Бёрджесс, 1950. SAGE Journals.
7. Конструкт устойчивости: критическая оценка и рекомендации для будущих исследований. PMC.
8. Теория семейных систем – обзор. ScienceDirect Topics.
9. Социальная поддержка семьи и психическая устойчивость детей. MDPI.

IJTIMOIIY MUAMMOLARNI VUJUDGA KELISH SABABLARI VA OMILLARI

Raximjanova Azima

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo‘nalishi IJT-AU-24 guruh talabasi

E-Mail: azimarahimjonova@gmail.com

Tel: (99) 468 05 77

Ilmiy raxbar: Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi Abdusalomov
Muhridin

Annotasiya: Ushbu maqolada ijtimoiy muammoni kelib chiqish, sabablari va omillar haqida. Jamiyatda sodir bo‘layotgan muammolar va ularni yechish haqida jamiyatda sodir bo‘layotgan muammolarni keng ma’noda o‘rganish hal etishni talab qiluvchi Muammoni nima sababdan chiqishi va ularni oldini olish to‘g‘risida yozilgan jamiyatda ham turli muammolar vujudga keladi va ularni oldin olish usullari haqida yozilgan.

Kalit so‘zlari: Ijtimoiy, muammo, jamiyat, kam ta’minlangan oilalar, ishsizlik, uysizlik.

Аннотация: В данной статье речь идёт о происхождении, причинах и факторах социальной проблемы. Проблемы, возникающие в обществе и способы их решения. Изучение проблем, происходящих в обществе, в широком смысле требует решения. Написано о причине возникновения проблемы и способах их предотвращения. Также в обществе существуют различные проблемы и способы их предотвращения.

Ключевые слова: Социальный, проблема, общество, малообеспеченные семьи, безработица, бездомность.

Abstract: This article is about the origin, causes and factors of the social problem. The problems occurring in the society and how to solve them. The study of the problems occurring in the society in a broad sense requires solving. It is written about the cause of the problem and how to prevent them. There are also various problems in the society and the ways to prevent them are written.

Keywords: Social, problematic, society, low-income families, unemployment, homelessness.

Dastlab ijtimoiy muammolar jamiyatdan kelib chiqadi. Ya’ni aholi soni ko‘paygani sari muammolar kelib chiqadi Yurtimizda ijtimoiy muammolarni bartaraf etish uchun turli xil tadbirlar ko‘rilmoqda ya’ni kam ta’minlangan oilalarga moddiy yordam berish, temir daftari, ayollar daftari, yoshlar daftari va boshqalar. Ijtimoiy muammolar dunyo bo‘yicha esa ekologiya, suv tanqisligi, ishsizlik, uysizlik va boshqalari mavjud. O‘zbekistonda esa Orol dengizi qurishi ham ijtimoiy muammo sanaladi. Ijtimoiy muammolardan biri ishsizlik muammosi iqtisodiyot va jamiyatning asosiy muammolaridan biri, bo‘lib odamlarning ishga joylashishdagi qiyinchiliklar va ish joylarining yetishmasligi bilan bog‘liq. Bu muammo ko‘plab omillar tufayli yuzaga kelishi mumkin iqtisodiy turibsizki inson resurslarining samarali ishlatilmasligi yoki iqtisodiy resurslarning pastligi ish o‘rinlarining kamayishiga olib kelishi mumkin. Texnologik rivojlanish yangi texnologiyalarning rivojlanishi ba’zi kasblarning yo‘qolishiga olib keladi, bu esa ishchilarning ish o‘rinlarini yo‘qotishga sabab bo‘lishi mumkin. Demografik o‘zgarishlar aholi sonining ortishi ayniqsa yosh aholining ko‘payishi ish o‘rinlarini taqdim etishni qiyinlashtiradi. Ishsizlikning yana bir sababi bu ta’lim va malaka bo‘yicha chegara. Odamlar kerakli kasb va malakalarga ega bo‘lmاسalar, ish o‘rinlari kirishlari qiyin bo‘ladi. Ishsizlik muammosi hal qilish uchun iqtisodiy islohotlar, ta’lim tizimini takomillashtirish, kichik va o‘rta biznesni qo‘llab - quvvatlash hamda yangi texnologiyalarni rivojlantirish zarur. Ijtimoiy muammolardan biri yana

uysizlik muammosi bu odamlar uchun zarur bo‘lgan turar joyga ega bo‘lmashlik ya’ni o‘ziga tegishli uy yoki yashash joyi yo‘qligi holatini anglatadi. Ushbu muammo ko‘plab jamiyatlarda jiddiy ijtimoiy va iqtisodiy tahdidlarga sabab bo‘lib, turli omillar tufayli yuzaga keladi iqtisodiy qiyinchiliklar odamlarning daromadlari pastligi, uy-joy xarajatlarini qoplashga qodir bo‘lmashlik. Kichik ish haqi yoki ishsizlik uy-joy sotib olish yoki ijaraga olish imkoniyatlarini cheklaydi. Boshpana narxlarining oshishi uy-joy narxlarining oshishi ayniqsa yirik shaharlar va rivojlangan hududlarda, odamlarni uy sotib olish yoki ijaraga olishda qiyinchiliklarga duchor bo‘lishi Ijtimoiy muammolar uysizlarning ko‘payishi ba’zan psixologik, solliq yoki giyohvandlik kabi muammolardan kelib chiqishi mumkin. Bu odamlarning normal yashash sharoitlariga ega bo‘lishini murakkablashtiradi. Kredit va qarzlar uy-joy sotib olish uchun kredit olishda qiynalgan odamlar o‘z qarzlarini qaytarishda muammolarga duchor bo‘lishi mumkin natijada ular uylaridan ayriladi. Tabiiy ofatlar yoki mojarolar ya’ni urush, zilzila, to‘fon uylarni vayron qiladi, bu esa uy-joy siz odamlar sonini oshib ketishiga sabab bo‘ladi. Yani bir bu ekologik muammo tabiiy resurslarning kamayishi atrof muhitning ifloslanishi bioxilma-xillikning yo‘qolishi kabi inson faoliyatining salbiy ta’siri natijasida yuzaga keladigan jiddiy ijtimoiy iqtisodiy va ekologik muammolardir. Ular dunyo bo‘ylab barcha mamlakatlar uchun tahdid solmoqda. Iqlim o‘zgarishi global isish va iqlimning o‘zgarishi bu atmosferada CO₂ va boshqa gazlarning ko‘payishi natijasida yuzaga keladi. Bu o‘z navbatida iqlimning keskin o‘zgarishga issiq haroratlar qurg‘oqchiliklar, to‘fonlar va boshqalar olib keladi. Havo ifloslanishi avtomobillar, sanoat korxonalari issiqxona gazlari va qishloq xo‘jaligi faoliyatlari havo sifatining yomonlashishiga olib keladi. Bu esa insonlar salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Suv ifloslanishi sanoat chiqindilari qishloq xo‘jaligi kimyoviy moddalarning suv resurslariga aralashishi natijasida suv ifloslanishi juda katta muammo. Bu suv resurslarining kamayishiga va odamlar uchun ichimlik suvi yetishmasligi olib kelishi mumkin. Ijtimoiy muammolarga yana kam ta’minlangan oilalar, to‘liqsiz oilalarga, nogironlarga, ota-onasi yo‘q bolalarga ham moddiy va ma’naviy ko‘mak berilmoqda. Kam ta’minlangan oilalarga yordam moddiy yordam va nafaqalar kam ta’minlangan oilalarga ijtimoiy nafaqa va moddiy yordam pullari beriladi. Bola puli ko‘p farzandli va kam daromadli oilalarga ajratiladi. Nogironligi bor shaxslarga nafaqa nogironligi bo‘lgan shaxslar va ularning oilalariga qo‘shimcha yordam ko‘rsatiladi. Kam ta’minlangan oilalarning farzandlariga kontrakt to‘lovlarini qoplash uchun davlat grantlari va imtiyozli kreditlar beriladi, ijtimoiy himoyaga muhtoj talabalar bepul yotoqxona bilan ta’minlanishi mumkin. Bepul tibbiy xizmatlar ko‘rsatiladi, xayriya tashkilotlari va nodavlat yordamlar saxovat ko‘mak jamg‘armasi orqali kam ta’minlangan oilalarga moddiy va ma’naviy yordam beriladi. Mahalliy tadbirkorlar, homiylar va xayriya jamg‘armalari orqali oziq-ovqat, kiyim-, kechak va boshqa mahsulotlar tarqatiladi. Nafaqalik nafaqasi 1,2,3 guruh nogironlari shuningdek tuman nogironligi bor shaxslar uchun davlat tomonidan nafaqa ajratiladi. Moddiy yordam va subsidiyalar kam ta’minlangan nogironligi bor fuqarolarga mahallar orqali moddiy yordam ajratiladi, nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun imtiyozli kreditlari taqdim etiladi ayrim hollarda davlat tomonidan bepul yoki arzon uy-joylar ajratilishi mumkin. Kommunal to‘lovlar elektr, gaz, suv bo‘yicha chegirmalar mavjud nogironligi bo‘lgan shaxslarga maxsus ish o‘rinlari yaratiladi davlat va xususiy tashkilotlarga nogironligi bo‘lgan fuqarolarni ishga qabul qilish majburiyati yuklatilgan. Nogironligi bo‘lgan shaxslar maxsus sanatoriylarda bepul yoki arzonlashtirilgan davolanish imkoniyatiga ega, rehabilitatsiya markazlarida fizioterapiya, psixologik qo‘llab-quvvatlash xizmatlari mavjud. Ota-onasi yo‘q bolalarga davlat tomonidan bolalar uyi va mehribonlik uylarida davlat tomonidan bepul

ta’minlanadi , ular uchun bepul ta’lim , tibbiy xizmat va ovqatlanish tashkil etiladi . Kasb hunar kollejlari va oliy ta’lim muassasalarida yetim bolalar uchun imtiyozli kvotalar mavjud , ota-onasidan mahrum bo‘lgan bolalar uchun davlat tomonidan oylik nafaqa ajratiladi. 18 yoshgacha bo‘lgan bolalar uchun maxsus moddiy yordam tizimi mavjud , yetim bolalar bepul kasb - hunar kurslarida tahsil olishi mavjud va boshqa yordamlar mavjud . Ijtimoiy muammolarga korrupsiya davlat resurslarining noto‘g‘ri taqsimlashnashiga olib keladi adolatsiz qonunlar va boshqaruv tizimidagi muammolar Ijtimoiy norozilikni keltirib chiqaradi. Urush va mojarolar jamiyatning barqarorligiga salbiy ta’sir qiladi madaniy tengsizlik ayrim guruhlarining diskriminatsiyaga uchrashiga olib keladi , axloqiy qadriyatlarning zaiflashishi jinoyatchilik , giyohvandlik va oilaviy ajralishlar kabi muammolarni yuzaga keltiradi bundan tashqari axborot texnologiyalarining noto‘g‘ri qo‘llanilishi Ijtimoiy tarmoqlarda yolg‘on ma’lumotlar tarqalishi va axborot xurujlariga sabab bo‘ladi shaxsiy muammolar psixologik muammolar, moliyaviy muammolar, oila va munosabatlar muammosi va bir qancha muammolar mavjud . Texnologik muammolar raqamli xavfsizlik kibermuhitdagi firibgarlik va ma’lumotlar o‘g‘irlashini sun’iy intellekt va avtomatlashtirish natijasida ba’zi kasblarning yo‘qolishi . Shaxsiy muammolar yechimi stress va depressiya yengish uchun sog‘lom turmush tarziga rioya qilish, moliyaviy muammolar bartaraf etish uchun byudjet tuzish va tejamkorlik o‘rganish oila ichidagi nizolarni hal qilish uchun muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish, Ijtimoiy muammolar yechimi ishsizlikni kamaytirish uchun kasbiy ta’lim va tadbirkorlikni rivojlantirish. Jinoyatchilik kamaytirish uchun huquq tartibni kamaytirish kerak .Ijtimoiy muammolarga urush ham kiradi masalan Aholining sonining kamayishi va migratsiya urushlar natijasida minglab hatto millionlab odamlar halok bo‘ladi . Ko‘pchilik o‘z yurtini tark etishga majbur bo‘ladi . Qochoqlar soni ortadi bu esa boshqa davlatda ham ijtimoiy muammolarni yuzaga keltiradi. Qashshoqlik va iqtisodiy tanazzul urush natijasida iqtisodiy inqiroz yuzaga keladi, ishlab chiqarish to‘xtaydi , narxlar oshadi va inflyatsiya kuchayadi . Ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimining izdan chiqishi urush natijasida maktablar , kasalxonalar vayron bo‘ladi , shifokor va o‘qituvchilarning yetishmovchiligi yuzga keladi. Kelajak avlodning bilim olish imkoniyatlari kamayadi. Jinoyatchilik va terrorizmning kuchayishi urush natijasida huquq - tartibot tizimi zaiflashadi , qurolli guruhlar paydo bo‘ladi va terrorizm kuchayadi. Ruhiy va psixologik muammolar urushda qatnashgan askarlar va tinch aholi stress , depressiya va ruhiy zarbalarga duch keladi. Urushlar nafaqat harbiy yoki siyosiy masala balki jiddiy ijtimoiy muammo hamdir . Uning oldini olish uchun xalqaro hamkorlikni mustahkamlash, diplomatik yechimlarga e’tibor qaratish , adolatli resurs taqsimoti va inson huquqlarini himoya qilish.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati;

1. I.A.Klyucharev .Ijtimoiy ish nazariyasi.2018
2. G‘. Odamovi , S. Rahmonqulov . Sotsiologiya 2020
3. R. Nuriddinov. Global muammolar va barqaror taraqqiyot.2021
4. T.T Tursunov . Ijtimoiy ish asoslari. 2019
5. D.X.Xolmotova .Ijtimoiy himoya va yordam tizimi.2020

BOLANI SHAXS SIFATIDA RIVOJLANISHIDA OILANING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Turg‘unova Shaxzoda

Tel: (93) 494 45 49

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo‘nalishi IJT-AU-24 guruh talabasi

E-Mail: turgunovashahzoda02@gmail.com

(77) 197 47 06

Ilmiy raxbar: Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi Abdusalomov Muhiddin

Annotatsiya: Mamlakatimizda 1998-yilning “Oila yili” deb e’lon qilinishi va shu munosabat bilan oila manfaatlarini ta’minlash borasida 1998-yilda amalga oshiriladigan chora tadbirlar Davlat dasturining qabul qilinishi va amaliyotga tatbiq etilishi, Oliy majlisning XI sessiyasida keng umumxalq muhokamasidan so‘ng Oila Kodeksining bir ovozdan qabul qilinishi, Vazirlar Mahkamasi 2018-yil 2-fevraldagi 228-sonli qaroriga binoan Respublika “Oila” ilmiy-amaliy Markazining tashkil etilganligi. Ushbu maqolada hukumatimiz tomonidan oila farovonligi, tinch totuvligi va barqarorligini ta’minlashga qaratilgan siyosatimiz haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: davlat, oila, jamiyat, odob, axloq barkamol avlod.

Аннотация: Провозглашение 1998-году годом семьи в нашей стране и принятие и реализация в 1998 году “Государственной программы мер по защите интересов семьи” после широкого общественного обсуждения на XI сессии Олий Мажлиса. Единогласное принятие Кодекса и создание Республиканского научно-практического центра “Семья” соответствии с Постановлением Кабинета Министров №229 от 2 февраля 2018 года свидетельствует о большом внимании уделяемом государством обеспечению благосостояния населения. В этой статье размышляется о политике нашего правительства по обеспечению мирной гармонии и стабильности благосостояния семьи.

Ключевые слова: государство, семья, общество, мораль, нравственно здоровое поколение

Abstract: The proclamation of 1998 as the Year of the Family in our country and adoption and impletement of the Family in 1998 after a wide public discussion at the XI session of the Oliy Majlis. The unanimous adoption of the Code and the establishment of the Republican Scientific and Practifil Center “Family” in accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers No.229 of February 2018 testify to the great attention paid by the state to ensuring the welfare and peace of the family.

Keywords: state, family, society, morality, morally sound generation

Oilada shakllangan odob-axloq, xulq-atvor keyinchalik mahallada, mehnat jamoalarida, o‘quv muassasalarida rivojlanib shaxsning ongi va qalbiga singib boradi. O‘zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti Islom Abdug‘aniyevich Karimov: Oilada, maktabda, mehnat jamoasida, mahallada olib boriladigan axloqiy tarbiya, jamoatchilik fikrining kuchi, ommaviy axborot vositalari, obro-e’tibori hamma-hammasi odamlarizda qonun buzilishi bilan bog‘liq har qanday xatti-harakatlarda unga nisbatan barqaror qarshilikni shakllantirishga qaratilmog‘i lozim”-deydi. O‘zbek oilalarda barkamol avlodni tarbiyalashdagi o‘rni katta. Rasuli akram sollalohu alayhi vassallam marhamat qilganlarki, “”Har bir tug‘iladigan bola, u oq qog‘oz kabidir” deb bejjiz aytmaganlar”. Farzand bilan 7 yoshgacha o‘ynab, unga fikrni qabul qilinganini

yoki ustun ekanini bildirib qo‘yish uslubida ijobiy samaralar ko‘pdir, jumladan oradagi parda to‘siqlarni yo‘q qiladi va otalar bilan farzandlar orasidagi uzilishni bog‘laydi, ularni yomon do‘st bilan do‘stlashishdan ulardan yomon ma’lumotlarni olishdan va shunga o‘xshash halokat yo‘llaridan saqlab uzoqlashtiradi. Ota-ona bilan farzand o‘rtasidagi do‘stlik boladagi pand-u nasihatni qabul qilish qobiliyatini hamda psixologik qobiliyatini oshiradi. Ota bilan farzand orasidagi do‘stlashish otaga bolaning nechog‘liq aqliy hamda ruhiy o‘rish darajasini, qolaversa, boladagi haqqoniy kuch-qudratni ochiq namoyon qilib beradi. Ota-onalar bolalarning zehnlari har xil ekaniga, qobiliyatlari ham turlichaligiga qaramasdan, bolalarni teng ko‘rishlari ularning xatolaridir. Farzandlarni bir-biri bilan solishtirish oxir-oqibatda kichiklarni boshqalarga nisbatan hasad va ko‘rolmaslikka olib boradi. Bolalarda duduqlanish ko‘pincha nutqning boshida kam hollarda, o‘rtasida paydo bo‘ladigan artikulyatsion va hiqildoq mushaklarining spazmatik tortilishli xarakterlaridir, natijada bemor tovushda yoki tovushlar guruhida tutilib qolishga majbur bo‘ladi. Duduqlanishning 2 sababi bor: turtki bo‘luvchi va provokatsiyalovchi. Qattiqqo‘llik bir qarashda emotsional rad etishga o‘xshaydi, lekin undan ochiqroq va og‘irroqdir. Qattiqqo‘llik to‘g‘ridan-to‘g‘ri Bolani yoshligidan kaltaklash, haqorat qilish, kamsitish shaklida yoki bola ehtiyojlariga to‘la befarqlik, uning bor-yo‘qligini go‘yoki sezmaslik kabi ko‘rinishlarda bo‘lishi mumkin. Ikkala holatda ham bola yoshligidan nima qilib bo‘lsada, tezroq katta bo‘lishni o‘zi amallab tirikchiligini qilish, ota-ona tazyiqdan qutulishni o‘ylab yashaydi. Bunday oilada bolani u yoki bu xulqi uchun jazolash odat tusiga kirib qoladi, bola qo‘rqqanidan ota-ona hukmiga itoat etayotganligi, buning natijasida yomon asoratlari borligini kattalar bilmaydilar, bilsalar ham bu usul ular uchun samarali tuyuladi. Aybdorlik, aybga yarasha jazo kabi usullar bola xulq-atvorini boshqaruvchi psixologik omilga aylanadi, u ham kelajakda doimo aybdorlarni qidirishga o‘rganib boradi. Natijada, Z. Freyd agressiv bo‘lib, o‘zida alamni qaysidir bir ob‘yekt dan o‘zidan kichiklardan, begonalardan, hayvonlardan olishga qasd qiladigan, qasoskor bo‘lib o‘sadi.

Ijtimoiy-psixologik moslashuv ya’ni, shaxsning ijtimoiy munosabatlarga qadam qo‘yishi, ijtimoiy normalarni egallashi, ko‘nikishi va moslashishi orqali orttirgan tajribasi qabul qilinishi, ijtimoiylashuvning bir ko‘rinishidir. Ijtimoiylashuv jarayonida shaxs jamiyatdagi ijtimoiy normalarni o‘zlashtiradi, turli rollarni bajarishga o‘rganadi, jamoatchilik sharoitida o‘zini tutish ko‘nikmalarini hosil qiladi. Shaxsning ijtimoiylashuvi uning ijtimoiy ta’sirlarini qabul qilishi, ijtimoiy borliqni bilishi va anglashiga asoslanadi. Oilaviy ijtimoiylashuvning qadri va ahamiyati shundaki, uning ta’sirida birinchidan, shaxs katta, mustaqil hayotga, jumladan, oilaviy hayotga tayyorlanadi, o‘ziga yarasha sifat va fazilatlarni shakllantirib borad, ikkinchidan har tomomlana yetuk, barkamol, aqlli, sog‘ va salomat shaxs bo‘lib yetishish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Oila va uning sog‘lom ma’naviy muhiti bolani jamiyatda yashashga, o‘ziga o‘xshash shaxslar bilan murosalar qilish, hamkorlikda faoliyat yuritish, kasb-hunarli bo‘lish, muomalada axloq-odob normalariga bo‘ysunishni o‘rgatadi, psixologik jihatdan tayyorlaydi. Rus sotsiolog olimi A. Antonovning ta’kidlashicha, oila ijtimoiy-psixologik yaxlitlik sifatida shaxsga shunday normativ va axborot ta’sirlarini ko‘rsatadiki, oqibatda bola avvalo, jamiyatdagi qonuniy normalar, xulq andozalarini egallaydi. Oila qanchalik inoq, uyushgan va mustahkam bo‘lsa, uning ta’siri ham shunchalik ijobiy va samarali bo‘ladi, bunday oilada milliy va ijtimoiy qadriyatlar, qonun-qoidalar va axloq me’yorlari hurmat qilinadi.

Adabiyotlar tahlili bundan 550 yil avval yashab ijod qilgan buyuk o‘zbek Alisher Navoiy bolani “Mehri anbar”-uyni yoritadigan, oilaga baxt-quvonch keltiradigan nur deb hisoblangan

edi. Shuningdek, mashhur bolalar psixologi O.M. Dyachenkoning yozishicha, qobiliyat inson uchun doimiy ahamiyatga ega, ular uning turli faoliyatdagi muvaffaqiyatini ta’minlaydi va kerakli bilim, ko’nikma va malakalarni tezda egallashga yordam beradi. Bu qobiliyat larni rivojlantirishning yuqori darajasi bolaga deyarli har qanday yangi vazifani tezda hal qilish, uning shartlarini aniq ko’rish, munosabatlarni tushunishning muhim jihatlarini ajratib ko’rsatish, qayta qurish shartlari orqali yechimlarni toppish, yangi ijodiy mahsulotlar uchun g’oyalar yaratish, o’z fikrini ifoda etish imkonini beradi. Maktabgacha yoshdagi ijodiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy pedagogik vazifasi assotsiativlik, dialektika va tizimli fikrlashni shakllantirishdir. Chunki bu fazilatlarining rivojlanishi fikrlashni moslashuvchan, o’ziga xos va samarali qiladi. Assotsiativlik bir qarashda solishtirish mumkin bo’lmagan narsa va hodisalardagi bog’liqlik va o’xshashlikni ko’rish qobiliyati. Assotsiativlikning rivojlanishi tufayli fikrlash moslashuvchan va o’ziga xos bo’ladi. Bundan tashqari, ko’p miqdorda assotsiativ havolalar xotiradan kerakli ma’lumotlarni tezda olish imkonini beradi. Assotsiativlikni maktabgacha yoshdagi bolalar rolli o’ yinda juda oson egallashdi. Ushbu sifatni rivojlantirishga hissa qo’shadigan maxsus o’yinlar ham mavjud.

Dialektiklik-har qanday tizimdagi ularning rivojlanishiga to’sqinlik qilayotgan qarama-qarshilikni ko’ra bilish, bu ziddiyatlarni bartaraf etish, muammolarni hal qilish qobiliyati. Dialektiklik iqtidorli tafakkurning zaruriy sifatidir. Psixologlar qator tadqiqotlar olib borib, xalq va ilmiy ijodda dialektik tafakkur mexanizmning xizmat qilishini aniqladilar. Xususan, Vygotskiy asarlari tahlili shuni ko’rsatdiki, taniqli rus psixologi o’z tadqiqotlarida ushbu mexanizmdan doimiy ravishda foydalangan. Shunday qilib, bolaning kamol topishida yurtimizda yaratilyotgan shart-sharoitlar nohojatda ko’p. Lekin har biro ta-ona tarbiya avvalo oiladan boshlanishini anglab yetishi kerak. Bolaning qanchalik bilimli, lider bo’lib o’sishi, kelajakdagi yuksak marralarni zabt etilishi uning yoshligida oladigan tarbiyasiga bog’liqdir. Buning uchun ota-ona doimo Maktabgacha ta’lim tashkilotlari bilan hamkorlikda faoliyat olib borishi, kerak bo’lsa oilada ona pedagog bo’la olishi lozim. Ota-onalar bola tarbiyasiga jiddiy e’tibor berib o’z bolalarini qanday insonlar bo’lib yetishib chiqishini nazardan chetda qoldirmasliklari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. П.Юсупова-Мaktabgacha тарбия педагогикаси-Тошкент 1993
2. Kuznetsova SV. Maktabgacha tarbiyachilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish.
3. N.Xyjaev va boshqalar “pedagogika asoslari” Toshkent “TDIU”.
4. X. Hamroyeva, (2022). Oila tarbiyasi asoslari (yosh oilalar misolida). Scientific progress, 3(4), 582-586.

NOGIRONLIK TUSHUNCHASI VA JAMIYATDA YARATILGAN SHAROITLAR

Abdumuxtorova Durdona

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo’nalishi IJT-AU-24 guruh talabasi

E-Mail: durdonaabdumuhtorova8@gmail.com

Tel: (33) 979 04 07

Ilmiy raxbar: Namangan davlat pedagogika instituti o’qituvchisi Abdusalomov Muhiddin

Annotatsiya: Nogironlik, odatda, uzun muddatli bo‘ladi va turli omillarga, jumladan, kasalliklar, jarohatlar yoki tug‘ma nuqsonlar natijasida yuzaga keladi. Nogironlar jamiyatda o‘zining to‘liq huquqlaridan foydalana olishlari uchun turli imtiyozlar va qo‘llab-quvvatlashlarga ega bo‘lishlari kerak. Nogironlikni baholashda ko‘p hollarda o‘quv tizimlarida, ishlash sharoitlarida, jamiyatdagi faoliyatlarda cheklanishlar va ijtimoiy integratsiya imkoniyatlari e‘tiborga olinadi. Ushbu maqolada jamiyatda nogironlarning huquqlarini himoya qilish uchun ko‘plab xalqaro va milliy qonunlar va tashabbuslar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Nogironlik, tug‘ma nuqsonlar, kasallik, jarohat, inkluzivlik, yordam, qobiliyat, muvaffaqiyat, akkessibilite, resurslar, meditsina, ruhiy sog‘liq, teng huquqlilik.

Аннотация: Инвалидность обычно носит долгосрочный характер и возникает в результате множества факторов, включая болезнь, травму или врожденный дефект. Люди с ограниченными возможностями должны иметь доступ к различным льготам и поддержке, чтобы в полной мере пользоваться своими правами в обществе. Фокус на реабилитацию и социальную интеграцию в многоуправленческих системах образования, общественную деятельность по управлению инвалидностью. В данной статье рассматриваются многочисленные международные и национальные законы и инициативы по защите прав людей с ограниченными возможностями в обществе

Abstract: Disability is usually long-term and results from a variety of factors, including disease, injury, or birth defect. People with disabilities should have access to various benefits and supports in order to enjoy their full rights in society. Focus on rehabilitation and social integration in multi-management education systems, community activities in disability management. This article discusses the many international and national laws and initiatives to protect the rights of people with disabilities in society.

Keywords: Disability, congenital disorders, illness, disease, inclusion, support, ability, success, accessibility, resources, medicine, mental health, equality.

Nogironlarni tibbiy, ijtimoiy va kasbiy reabilitatsiya qilish orqali faol hayotga, mehnatga jalb qilish dolzarb masala hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi 1995-yil 11-noyabrda "O‘zbekiston Respublikasining nogironlarni reabilitatsiya qilish borasidagi chora-tadbirlarni Davlat dasturi to‘g‘risidagi " qaror qabul qildi. Mazkur qarorning ijrochisi nogironlarni reabilitatsiya qilish markazlari sistemasi tashkil etildi. Bular joylardagi TMEK lar bilan hamkorlikda nogironlarni reabilitatsiya qilish chora tadbirlarini amalga oshiradi.

O‘zbekistonda nogironlik Tibbiy mehnat ekspertiza komissiyasi (TMEK) tomonidan belgilanadi. Nogironlik mehnat qobiliyatini yo‘qotish darajasiga qarab 3 guruhga bo‘linib, vaqtincha yoki muddatsiz nogironlik deb tayinlanadi. 1-guruh Nogironligiga mehnat qobiliyatini butunlay yo‘qotgan va boshqaning doimiy parvarishi, yordami, nazoratiga muhtoj bo‘lgan shaxslar;

2-guruh Nogironiga mehnat qobiliyatini butunlay yo‘qotgan, lekin boshqalarning doimiy parvarishiga muhtoj bo‘lmagan, shuningdek , mehnat turidan qat’i nazar, unda uzoq muddat ishlay olmaydigan shaxslar; 3-guruh Nogironligiga mehnat qobiliyati sezilarli darajada pasaygan shaxslar kiradi. Nogironlar davlat nafaqasi bilan ta’minlanadi, zarur bo‘lganda davolanadi, ularga protezlar beriladi, ishga, maxsus maktablarga joylashtirish uchun sharoit yaratiladi.

O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida nogironlikning quyidagi sabablari nazarda tutiladi:

- umumiy kasalliklar (ish bilan bog‘liq bo‘lmagan) oqibatidagi nogironlik;

➤ turmushdagi baxtsiz hodisalar natijasida shikastlanish oqibatida yuz bergan nogironlik;

➤ O‘zbekistonni himoya qilish yoki boshqacha tarzda harbiy burchni bajarish bilan bog‘liq bo‘lmagan harbiy xizmatni o‘tash davridagi nogironlik.

Bu boradagi tartib qoidlar O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 1994-yil 24-noyabrda 317-son qarori bilan tasdiqlangan "Tibbiy mehnat ekspertiza komissiyalari to‘g‘risida nizom"da ko‘rsatib o‘tilgan .

Nogironlik turlariga to‘xtaladigan bo‘lsak, birinchisi bu **jismoniy nogironlik** – shaxsning tana organlari yoki a‘zolarida cheklanishlar bo‘lishi, masalan, oyoq-qo‘llarning harakatsizligi, ko‘rish yoki eshitish bilan bog‘liq muammolar.

Ikkinchisi esa **aqliy nogironlik** – miyaning rivojlanishidagi cheklanishlar yoki kasalliklar natijasida yuzaga keladigan kamchiliklar. Bunga intellektual va kognitiv qobiliyatlarni o‘z ichiga oladi. Mijoz aqliy salohiyatining cheklanishi (masalan, intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishda qiyinchiliklar)

Autizm spektri buzilishi (ASB) va boshqa psixologik holatlar

Uchinchisi, **psixologik nogironlik** – ruhiy yoki hissiy salomatlikdagi muammolar tufayli yuzaga keladigan cheklovlar. Bunga depressiya, shizofreniya, xavotirlik, bipolyar buzilishlar kiradi.

To‘rtinchisiga keladigan bo‘lsak bu **ensomotor nogironlik** – sensor tizimlar (ko‘rish, eshitish, hidlash) yoki harakat tizimida yuzaga keladigan muammolar. Eshitish nogironligi yoki ko‘rish nogironligi bu turga kiradi.

Beshinchisi **aralash nogironlik** – bir necha turdagi nogironliklarning birlashishi, masalan, aqliy va jismoniy nogironliklar birgalikda bo‘lishi.

Nogironlikning sabablariga ko‘plab omillar ta’sir qiladi. Ular quyidagilar bo‘lishi mumkin:

Tug‘ma nuqsonlar: Tug‘ilishda yoki homiladorlik davrida yuzaga kelgan genetik yoki biologik muammolar, masalan, irsiy kasalliklar yoki homiladorlikdagi infeksiyalar.

Kasalliklar: Neyrologik yoki boshqa tizim kasalliklari, masalan, insult, miya shikastlanishlari, saraton kabi kasalliklar nogironlikka olib kelishi mumkin.

Jarohatlar: Turli xil jismoniy jarohatlar, masalan, avtohalokatlar, og‘ir ishlar yoki falokatlar tufayli odamlar nogiron bo‘lishi mumkin.

Qarilik: Yoshi ulg‘aygan odamlar o‘zlarining fizikal va aqliy faoliyatlarida pasayishlarni sezishlari mumkin. Bu, masalan, demensiya, Parkinson kasalligi kabi holatlar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Nogironlikni to‘g‘ri tushunish va unga munosabatni o‘zgartirish jamiyatni yanada barqaror va adolatli qilishga yordam beradi. Bugungi kunda ko‘plab davlatlar nogironlar huquqlarini himoya qilishga intilishmoqda. 2006-yilda BMT tomonidan Nogironlarning huquqlari to‘g‘risida konvensiya qabul qilindi. Bu hujjat nogironlarni himoya qilish, ularning teng huquqli bo‘lishini ta’minlashga qaratilgan.

Jamiyatda nogironlarga doir tenglikni ta’minlash uchun bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ta’lim muassasalarida inkluziv ta’lim tizimi yaratish, ishga joylashish, jismoniy imkoniyatlarni yaxshilash (masalan, nogironlar uchun moslashtirilgan transport va infratuzilma) kabi qadamlar qo‘yilmoqda. Shuningdek, nogironlar uchun ijtimoiy xizmatlar, psixologik yordam va yuridik maslahatlar taqdim etilmoqda.

Nogironlarga yordam berish va ular uchun hayotni osonlashtirishning bir qancha usullari mavjud:

1. Ta'lim va o'qish: Inkluziv ta'lim tizimlari, ya'ni nogiron bolalar uchun maxsus sharoitlar yaratish, ularning umumta'lim maktablarida o'qishini ta'minlash.
2. Ish imkoniyatlari: Nogironlarga moslashtirilgan ish o'rinlari yaratish va ish joylarida adolatli munosabatni ta'minlash.
3. Jismoniy va ruhiy yordam: Reabilitatsiya markazlari va psixologik yordam xizmatlari orqali nogironlarga yordam berish.
4. Jamoat infratuzilmasi: Ko'cha va transport tizimlarini nogironlar uchun moslashtirish, ya'ni aravachalar uchun liftlar, maxsus yoritish tizimlari va boshqa qulayliklar yaratish.

Nogironlik tushunchasi haqida gapiradigan bo‘lsam insonning turli jismoniy, aqliy, ruhiy yoki sensor faoliyatlarida cheklovlar mavjudligi holatidir. Dunyo bo‘ylab millionlab odamlar nogironlikdan aziyat chekmoqda, va bu holat jamiyatning barcha sohalariga ta’sir ko‘rsatadi. Nogironlik faqatgina fiziologik yoki psixologik cheklovlar bilan bog‘liq emas, balki ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy muammolarni ham keltirib chiqaradi. Bu maqolada nogironlikning ilmiy asoslari, uning turli shakllari va turlariga oid tushunchalar batafsil ko‘rib chiqilgan.

Nogironlik, xalqaro tibbiyot va ijtimoiy fanlar tomonidan bir nechta yo‘nalishlarda ta’riflanadi. Biroq umumiy tushuncha shundan iboratki, nogironlik insonning kundalik faoliyatini amalga oshirishda, shu jumladan, o‘z-o‘zini parvarishlash, harakatlanish, ta’lim olish, ishlash va ijtimoiy aloqalar qurishda jismoniy, aqliy yoki sensor cheklovlarga duch kelishidir.

Nogironlikni ta’riflashda ishlatiladigan asosiy usullar:

1. Mediko-sotsial yondashuv: Bu yondashuv nogironlikni nafaqat tibbiy nuqtai nazardan, balki jamiyatdagi ijtimoiy va psixologik omillarni hisobga olib ham o‘rganadi. Bunda nogironlikni individning jamiyatdagi faoliyatiga bo‘lgan ta’sirini baholashda ko‘rib chiqiladi.

2. Ijtimoiy yondashuv: Bu yondashuv, nogironlikni faqat tibbiy nuqtai nazardan emas, balki jamiyatning fizikal va ijtimoiy muhitidagi cheklovlar sifatida ko‘rib chiqadi. Jamiyatda nogironlarga moslashish darajasi va ular uchun yaratilgan imkoniyatlar muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Jamiyat va uning zaif birodarlari o‘rtasidagi munosabatlar muammosi, uning boshidan buyon mavjud edi. Rivojlanishning barcha bosqichlarida jamiyat jismoniy va aqliy qobiliyatning bu yoki boshqa buzilishlariga duch kelganlariga befarq bo‘lmaslik kerak. Anormal odamlarga munosabat madaniy an’analar, tarixiy sharoitlar bilan belgilanib, sivilizatsiyaning rivojlanishiga sezilarli darajada o‘zgarishlar kiritildi. Ammo ming yillar davomida bu munosabatlar ko‘pincha jismoniy va ruhiy kamchiliklari bo‘lgan odamlar ta’qib qilish yoki e’tiborsiz qoldirish shaklida shakllanadi. Faqatgina so‘nggi bir necha yuz yillar davomida jamiyat tomonidan rahm- shavqat va yordam ko‘rsatish ko‘zga tashlanmoqda. Qadim zamonlardan beri kuchsiz va zaif odamlarga bo‘lgan munosabat qo‘rquv va johillik, mifologik va diniy himoya mehanizmlari va ularning jamiyatini himoya qilish istagi bilan aniqlandi. Qadimgi Rim va Yunonistonda rivojlanish nogironligi bo‘lgan bolalarni o‘ldirish umumiy manfaatlar uchun zarur deb topilgan.

Bugungi davlatning nogironlarga nisbatan siyosati 200 yildan ortiq vaqt mobaynida rivojlanishining natijasidir. Ko‘p jihatdan, bu rivojlanish tarixi va jamiyatning madaniyati, hayotning umumiy shartlari, shuningdek turli davrlarda ijtimoiy va iqtisodiy siyosatni aks ettiradi. So‘nggi yillarda nogironlik muammosi muayyan dolzarblik va ahamiyat kasb etdi. Bu nogiron kishilarning mutlaq va nisbiy sonini va jamiyatning ushbu muammosiga munosabati va, eng muhimi, nogiron kishilarning o‘z munosabatini o‘zgartirish bilan bog‘liq. Nogiron kishilarning dunyo bo‘ylab o‘z huquqlari uchun faol harakatlari asta-sekin nogironligi bor odamlarga, ularning ijtimoiy muammolari va ehtiyojlariga, jamiyat va davlat tuzilmalari nuqtai nazaridan o‘zgarishiga olib keladi.

BMT Nogironlar xuquqlari deklaratsiyasi tomonidan 1975-yilda qabul qilingan ta’rifga ko‘ra "nogironlik deganda-shaxsning jismoniy va aqliy imkoniyatlarini tug‘ma yoki orttirma yetishmovchilik tufayli mustaqil holda shaxsiy yoki ijtimoiy ehtiyojlarini butunlay yoki qisman ta’minlay olmasligi" tushuniladi. Yevropa Ittifoqi Parlamentining 44 sessiyasida reabilitatsiya dasturi bo‘yicha qabul qilingan 1185-sonli tavsiyalarda: "Nogironlik — jismoniy, aqliy, ruhiy yoki sensor (sezgi) rivojlanishida nuqsonlari sababli ijtimoiy, madaniy, qonunchilik va boshqa to‘siqlarga duch kelishi oqibatida jamiyatga integratsiyalashuvida murakkabliklarga duch keladi va oilaviy yoki ijtimoiy xayotda to‘laqonli ishtirok etish imkonini cheklanganligidir"- deb ta’riflangan. (Yevropa Ittifoqi Parlamentining 44 sessiyasida reabilitatsiya dasturi bo‘yicha 1185-sonli tavsiyalarda qabul qilingan) Nogironlarga teng imkoniyatlar ta’minlashning Standart qoidalariga ko‘ra, "nogiron" atamasi qator funksional cheklanishlarga ega sanaladi. Indivud jismoniy, aqliy yoki sensor nuqsonlari yoki sog‘ligining xolati yoki psixik kasalliklar bois nogiron bo‘lib qolishi mumkin. Bu kabi nuqsonlar o‘z hususiyatiga ko‘ra, doimiy yoki vaqtinchalik bo‘lishi mumkin.

Nogironlik deganda muayyan yoshdagi shaxs uchun odatiy deb xisoblangan shaklda yoki tartibda faoliyatni amalga oshirish qobiliyatining cheklanishi yoki yo‘qligi hisoblanadi. Agar buzilish tananing aloxida qismlari funksiyalariga ta’sir etsa, xayotiy faoliyatni cheklash murakkab yoki kompleks faoliyatga taalluqli bo‘lib, u shaxsiy yoki butun organizm uchun umumiy vazifalar, mashg‘ulotlarni bajarish va xulq-atvorga ega bo‘lish uchun qo‘llaniladi. Nogironlikning asosiy xarakteristikasi uning namoyon bo‘lish darajasidir. Nogironlarga ko‘mak bilan shug‘ullanadigan odamlarning ko‘pchiligi, odatda, o‘z harakatlarida cheklovlarni jiddiyligini baxolab kelishgan. Ijtimoiy yetishmovchilik (nogironlik yoki anormallik) - bu sog‘liqqa zarar yetkazishning ijtimoiy oqibatlari, qashshoqlik yoki nogironlikning kelib chiqishi oqibatida jismoniy shaxsning bunday kamchiliklari bo‘lib, unda imkoniyatlarni faqat cheklangan yoki umuman amalga oshira olmaydi, uning xayotidagi pozitsiyasini bajara olmasligi mumkin. Shunday qilib, ushbu ta’rif JSST ning zamonaviy tushunchasidan kelib chiqadi, unga muvofiq nogironlikning sababi kasallik yoki jarohatlarning o‘zi emas, balki ularning oqibatlari psixologik, fiziologik yoki anatomik strukturaviy kasalliklar yoki funksiyalar shaklida namoyon bo‘ladi. Xayot faoliyatining cheklanganligi deganda shaxsga o‘z o‘zini xizmat qilish qobilyati yoki qobilyatini to‘liq yoki qisman yo‘qotish, mustaqil harakat qilish, orientatsiya qilish, muloqat qilish, ularning hatti harakatlarini nazorat qilish, mehnat faoliyati bilan shug‘ullanish darajalarini pasayishi yoki umuman yo‘qolishi tushuniladi.

Mamlakatimizda nogiron insonlar xuquqlari qator qonunchilik xujjatlari orqali muxofazalanadi: bular: Yangi tarixdagi "Nogironlarni ijtimoiy himoyalash to‘g‘risidagi" qonun (11.07.2008), " Sog‘liqni saqlash to‘g‘risidagi" qonun (29.08.1996), "Bandalik to‘g‘risida" gi

qonun (29.08.1997), "Fuqorolarning pensiya ta'monoti to'g'risidagi " qonun (03.09.1993), 2011-yilda O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining"2011-2015 yillarda yolg'iz keksalar, pensioner va nogironlarni ijtimoiy himoya qilishni yanada kuchaytirish bo'yicha qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risidagi " qarori, boshqa normativ-xuquqiy xujjatlar qabul qilinganligi va ular ijrosi sobitqadamlilik bilan ta'minlanayotganligi buning yaqqol dalolatidir. ("Nogironlarni ijtimoiy himoyalash to'g'risidagi" qonun (11.07.2008), " Sog'liqni saqlash to'g'risidagi" qonun (29.08.1996), "Bandalik to'g'risida" gi qonun (29.08.1997), "Fuqorolarning pensiya ta'monoti to'g'risidagi" qonun (03.09.1993), 2011-yilda O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining"2011-2015 yillarda yolg'iz keksalar, pensioner va nogironlarni ijtimoiy himoya qilishni yanada kuchaytirish bo'yicha qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risidagi " qarori)

Mustaqillik yillarida Respublikamizda inson huquqi va erkinliklari monitoringi institutlari tashkil etildi. Ushbu institutlar aholining alohida qatlamlari xususan, nogironlar huquqlari kafolatlarini ham monitoringini amalga oshiradi. Ushbu institutlarga quyidagilar mansub: Oliy Majlis Senati, Oliy Majlis inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman),Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,Sog'liqni saqlash vazirligi, Xalq ta'limi markazi, Ayollar qo'mitasi, O'zRNNTMA, O'zbekiston Respublikasi nogironlar Jamiyati, Turli NNT lar va boshqalar.

Ushbu institutlar nogironlar huquq va erkinliklari kafolatlarini monitoringi amalga oshiradi. Bu borada yuzaga kelayotgan muammolarning amaliy yechimi bn shug'ullanadi.

Nogironlarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, ularni ijtimoiy himoya qilish va kompleks reabilitatsiya tadbirlarini amalga oshirish orqali to'laqonli jamiyatga uyg'unlashuviga erishish, davlatimiz siyosatining bosh yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- O'zbekiston Respublikasida imtiyozli pensiya ta'minoti to'g'risidagi [normativ hujjatlar to'plami] T.,1994;
- O'zbekiston Respublikasining Davlat pensiyasi ta'minoti to'g'risidagi qonunga sharxlar ,T.,1996 3. O'zME.Birinchi jild. Toshkent, 2000-y 4. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005) 5. "Nogironlik va jamiyat" Rauf Mirzayev 6. "Nogironlar uchun psixologiya" T. Sh. Tursunov 7. "Nogironlik va ta'lim: inkluziv ta'lim haqida" Nargiza Mamajonova 8. "Ijtimoiy nogironlik va unga qarshi kurash" M. F. Mirzayev 9. "Nogironlar va huquq" Sh. A. Hasanov.

ALOHIDA YORDAMGA MUHTOJ BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN ISHLARNING ASOSIY YO'NALISHLARI

Ergasheva Malohat

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo'nalishi IJT-AU-24 guruh talabasi

E-Mail: ergashevamalohat01@gmail.com

Tel: (99) 468 05 77

Ilmiy raxbar: Namangan davlat pedogogika instituti o'qituvchisi Abdusalomov

Muhriddin

Annotatsiya: Maqolada imkoniyati cheklangan bolalar, ularning ta'lim -tarbiyasi bilan shug'ullanish, bolaning dars va mashg'ulotlarda faol ishtirokini ta'minlash, har bir bolalar bilan aloqada bo'lish va ularni jamoat joylarda insonlar bilan muomala qila olishi uchun yo'nalishlar berish kabi mulohazalar bilan tanishamiz hamda bugungi kunda dolzarb mavzulardan biri bo'lgan alohida yordamga muhtoj bolalarni tarbiyalashda va ta'lim berishda yangicha yondashuv

bo‘lgan inklyuziv ta’lim to‘g‘risida so‘z yuritiladi. Ma’lumki, psixologik jihatdan, alohida yordamga muhtoj bolalar rivojlanishning turli bosqichlarida o‘zgalarning ko‘magiga muhtojlik sezadi. Bog‘cha muhitida ularga ko‘maklashish har-xil hayotiy vaziyatlarda imkon qadar mustaqil qaror qabul qilishi va ma’lum hatti-harakatlarni ongli amalga oshirishini rag‘batlantirish (motivatsiyalash) hamda jamoaga moslashishini yengillashtirish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Kalit so‘zlar: muhtoj bolalar, ta’lim, psixologik, ijtimoiy integratsiya, rehabilitatsiya, inklyuziv ta’lim.

Аннотация: *Статья будет знакома с детьми с ограниченными возможностями, их образованием и активно участвовать в ребенке, и сегодня даст им указания и сегодня для обращения с людьми в общественных местах, и сегодня обсуждается постоянный подход. Дети нуждаются в индивидуальной помощи и обучении. Известно, что психологически психологические люди нуждаются в детях, нуждающихся в других уровнях развития. Продвижение их в садовой среде показывает навыки, чтобы поощрять (мотивировать) и легко удобно украшать конкретные действия, насколько это возможно.*

Ключевые слова: *нуждающиеся дети, образование, психология, социальная интеграция, реабилитация, инклюзивное образование.*

Abstract: *In the article, we will get acquainted with considerations such as dealing with children with disabilities, their education, ensuring the child’s active participation in classes and activities, communicating with each child and giving directions so that they can interact with people in public places, and it is one of the current topics today. It talks about inclusive education, which is a new approach to raising and teaching children with special needs. It is known that psychologically, children with special needs need help from others at different stages of development. Helping them in the kindergarten environment forms the skills of encouraging (motivating) them to make independent decisions and consciously perform certain actions in various life situations, as well as facilitating their adaptation to the community.*

Keywords: *children in need, education, psychological, social integration, rehabilitation, inclusive education.*

Alohida yordamga muhtoj bolalarni bolalik davridanoq har jihatdan qo‘llab-quvvatlash, ularga ta’lim olishi, kasb-hunar egallashi, umuman olganda, jamiyat hayotiga faol integratsiyalashuvi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish davlatimiz ijtimoiy siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib kelmoqda. Jumladan, “shaxsiy, oilaviy, ijtimoiy hayotida va mehnat faoliyatida xulq-atvorning eng maqbul modelini shakllantirish orqali shaxsni tarbiyalash” va “o‘quvchilarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishlari, hayotiy qobiliyatlarining shakllanishi uchun zarur korreksion (tuzatuvchi) — rivojlantiruvchi ta’lim muhitini yaratish” yurtimizda faoliyat ko‘rsatayotgan ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalarining asosiy vazifalarini tashkil etadi. Bugunga kelib, sotsiologiya, pedagogika, psixologiya va defektologiyada “imkoniyati cheklanganlik” tushunchasi shartli ravishda ikki jihatdan, ya’ni tibbiy va ijtimoiy nuqtai nazarlardan talqin qilinmoqda. Tibbiyotda imkoniyati cheklangan bolada tashxis orqali organik patologiya va disfunktsiyani belgilash, pirovardida kasal maqomini berish, ularni tuzatish va ba’zida ajratib qo‘yish zarurligi bilan bog‘lanadi. Ijtimoiy yondashuvda esa ushbu tushuncha mohiyati bevosita insonning jamiyatga integratsiyalashuvi va moslashuvi bilan bog‘liq holda tushunilmoqda. Mutaxassislarning fikriga ko‘ra, “Ijtimoiy moslashuv – bir vaqtning o‘zida uchta darajada: jamiyatda, oilada va shaxsiy-individual darajada yuz beradigan murakkab hodisadir... Bolalarning zamonaviy voqelikka moslashuvi uning shaxsiy ijtimoiy-demografik xususiyatlari

(sog‘ligi holati, oilaviy ahvoli, ijtimoiy talab) bilan bir qatorda ijtimoiy institutlar: davlat, oila, ijtimoiy xizmatlar va jamoat tashkilotlarining ko‘magiga ham bog‘liq”.

Alohida yordamga muhtoj bolalar uchun pedagogik yordam ko‘rsatish muhim va murakkab jarayon. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, dunyo bo‘ylab jami bolalar orasida taxminan 15% bolalar alohida ehtiyojlarga ega. Bular orasida nogironlik, o‘rganish qiyinchiliklari, rivojlanishda orqada qolish va boshqa turli holatlar mavjud. Ushbu bolalar uchun ta’lim jarayonini muvaffaqiyatli bo‘lishi va ularning jamiyatda to‘laqonli ishtirok etishini ta’minlash maqsadida maxsus pedagogik yondashuvlar qo‘llaniladi.

Alohida yordamga muhtoj bolalarga ta’lim berishda ko‘plab pedagogik usullar va yondashuvlar mavjud. Jumladan, 1983-yilda joriy etilgan Integratsiya va 1994-yilda ishlab chiqilgan Inkluziv ta’lim konseptsiyalari alohida ahamiyatga ega. Integratsiya modeli alohida ehtiyojli bolalarni maxsus muhitlarda o‘qitishdan umumiy ta’lim tizimiga qo‘shilishini ta’minlashni ko‘zda tutadi. Inkluziv ta’lim esa alohida ehtiyojli bolalarni boshqa tengdoshlari bilan birga umumiy sinflarda o‘qitib, ularga maxsus ta’lim yordami ko‘rsatishni maqsad qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida alohida yordamga muhtoj bolalar uchun ta’lim tizimi rivojlantirilgan bo‘lib, davlat tomonidan maxsus maktablar va markazlar tashkil etilgan. Shuningdek, O‘zbekistonda 2018-yildan boshlab “Inkluziv ta’limni rivojlantirish” dasturi qabul qilingan. Ushbu dasturning maqsadi alohida ehtiyojga ega bolalarning umumiy ta’lim tizimiga integratsiyalashuvi darajasini oshirishdir.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining ma’lumotlariga ko‘ra, bolalar nogironligining asosiy turlari aqliy, jismoniy, eshitish va ko‘rish qobiliyatlaridagi buzilishlarni o‘z ichiga oladi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda alohida ehtiyojga ega bolalar orasida maktabga borish imkoniyati 50% dan pastroqdir, bunda rivojlangan mamlakatlarda esa bu ko‘rsatkich ancha yuqori.

Yevropada alohida ehtiyojli bolalarga xizmat ko‘rsatishda maxsus tayyorlangan pedagog va mutaxassislar jalb etiladi, bu jarayonlarni rivojlantirish uchun har yili byudjetdan mablag‘lar ajratiladi. Masalan, Buyuk Britaniyada har yili alohida ehtiyojli bolalar uchun pedagogik yordam ko‘rsatish uchun 5 milliard funt sterlingdan ortiq mablag‘ sarflanadi. Germaniyada esa 2019-yilda qariyb 359 000 alohida ehtiyojli bolalar uchun maxsus ta’lim xizmatlari ko‘rsatilgan. Alohida yordamga muhtoj bolalar uchun pedagogik yordam ko‘rsatishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish tobora ommalashmoqda. Masalan, AQShda maxsus dasturlar va sensorli texnologiyalar orqali autizm va boshqa rivojlanish buzilishlariga ega bolalar uchun muhim yutuqlar qayd etilgan. Ushbu yondashuvlar va raqamlar alohida yordamga muhtoj bolalar uchun ta’lim berishda ko‘riladigan chora-tadbirlarning qanday amalga oshirilayotganligini ko‘rsatib, ular uchun teng imkoniyatlar yaratishga yordam beradi. Alohida ehtiyojga ega bolalarga ko‘rsatilayotgan pedagogik yordam har bir davlatda ularga bo‘lgan e’tibor va investitsiyalar darajasi bilan ham belgilanadi. Alohida e’tibor berilishi lozim bo‘lgan jihatlardan biri alohida yordamga muhtoj bolalarning o‘ziga xos xususiyatlarini va muammolarini inobatga olgan holda sotsiologiya, psixologiya, pedagogika, defektologiya, tibbiyot kabi fanlarning zamonaviy tadqiqot metodlaridan samarali foydalangan holda o‘rganish yuqorida qo‘yilgan masalalarni hal etishning yangi shart-sharoitlari va imkoniyatlarini ochib beradi. Ilmiy tadqiqotlardan olingan natijalar, tabiiyki, alohida yordamga muhtoj bolalarni rivojlanishning dastlabki bosqichlaridan boshlab bog‘chaga, maktabga va jamiyat muhitida oilaviy hayotga tayyorlab borishning ilmiy-metodologik va amaliy-metodik asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Alohida yordamga muhtoj bolalar bilan olib boriladigan ishlarning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

Ta’lim: Maxsus ta’lim dasturlari va resurslari orqali bolalarning akademik ko‘nikmalarini rivojlantirish. Ularni to‘liq o‘qitish va dars resurslari bilan yordam berish.

Psixologik yordam: Psixologlar va psixoterapevtlar tomonidan individual va guruhshel terapiya orqali bolalarga emocional qo‘llab-quvvatlash. Yordamga muhtoj bolalarga psixologik maslahatlar berish, ularning hissiy holatini yaxshilash uchun psixologlar bilan ishlash.

Sog‘liqni saqlash: Tibbiy ko‘riklar va davolash, zarur bo‘lsa, fizioterapiya va rehabilitatsiya yordamlarini hamda profilaktik muolajalarni taqdim etish.

Ijtimoiy integratsiya: Alohida yordamga muhtoj bolalarni jamiyatga integratsiya qilish uchun ijtimoiy faoliyat va tadbirlarda ishtirok etishlarini ta’minlash.

Ijtimoiy faoliyatlar: O‘yinlar, san‘at, sport va madaniyat tadbirlari orqali bolalarning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishlariga yordam berish.

Moliya yordam: Moliya vaqti, oziq-ovqat va kiyim-bosh bilan yordam ko‘rsatish va boshqa zaruriy ehtiyojlari uchun moliyaviy yordam berish.

Ko‘ngilli faoliyatlar: Ko‘ngilli jamoalar orqali bolalarga sport, san‘at va kreativ faoliyatlar taqdim etish.

Reabilitatsiya: Jismoniy, psixik va rivojlanish nuqtai nazaridan reabilitatsiya qilish, shuningdek, sog‘liqni saqlash xizmatlarini taqdim etish.

Oila bilan ishlash: Oila a‘zolarini bilim va ko‘nikmalar bilan ta’minlash, ularning bolalariga qanday yordam berishlarini o‘rgatish. Ota-onalar va ijtimoiy xizmatlar bilan hamkorlikda bolalarning kundalik ehtiyojlarini qondirish.

Maqsadli dasturlar: Alohida yordamga muhtoj bolalar uchun maxsus dasturlar va loyihalarning ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi.

Bu tadbirlar orqali bolalarning hayoti yaxshilanadi va ular jamiyatga moslashishga yordam beriladi. Maxsus ta’lim dasturlarini ishlab chiqish va tatbiq etish mavzusi bugungi kunda ta’lim tizimida katta e‘tibor qaratilishi lozim bo‘lgan yo‘nalishlardan biridir. Bunday dasturlar, asosan, maxsus ehtiyojlar talab qilinadigan o‘quvchilar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, har xil holatlar va imkoniyatlarga ega bo‘lgan bolalar uchun ta’lim jarayonini moslashtirishga qaratilgan. Quyida bu boradagi asosiy ma‘lumotlar va ko‘rsatkichlar keltiriladi. Maxsus ta’lim dasturlari deganda, nogironligi bo‘lgan yoki o‘qishga alohida ehtiyojlari mavjud o‘quvchilar uchun ishlab chiqilgan individual yoki guruhli ta’lim rejalari tushuniladi. Bu dasturlar orqali o‘quvchilar individual rivojlanishi, jamiyatga integratsiyalashuvi va kasb-hunar egallashi bo‘yicha yordam olishadi.

Statistika va raqamlar: dunyo miqyosida, taxminan har 10 ta boladan biri maxsus ta’limga ehtiyoj sezadi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining ma‘lumotlariga ko‘ra, kamida 15 foiz aholisi bir turdagi nogironlikka ega hisoblanadi, ulardan ko‘pchiligi ta’limda maxsus yondashuvni talab qiladi. O‘zbekistonda, 2020 yilgi ma‘lumotlarga ko‘ra, 600,000 dan ortiq bola nogironlik statusiga ega bo‘lib, ulardan 40 foizi maxsus ta’lim dasturlariga huquqiy ehtiyoj sezadi.

Kadrlar tayyorlash: Maxsus ta’lim yo‘nalishida malakali pedagoglar va mutaxassislar tayyorlanishi zarur. Bu jarayon yuzasidan pedagogik oliy ta’lim muassasalarining o‘quv dasturlariga maxsus modullar qo‘shilishi orqali amalga oshiriladi.

Moliyalashtirish: Maxsus ta’lim dasturlari uchun kerakli infratuzilmani yaratish, zamonaviy ta’lim texnologiyalarini joriy etish va materiallar bilan ta’minlash uchun davlat va xususiy sektor resurslaridan foydalaniladi.

Inklyuziv muhit yaratish: Barcha o‘quvchilar birgalikda o‘qish imkoniyatiga ega bo‘lishlari uchun maktablarda inklyuziv ta’lim muhiti yaratish muhim. Ta’lim jarayonida interaktiv taxtalar, kompyuter dasturlari, virtual va kengaytirilgan realistik texnologiyalari qo‘llanilib, nogironligi bo‘lgan va maxsus ehtiyojli

o‘quvchilarning o‘rganish imkoniyatlari kengaytiriladi. Maxsus dasturlar yordamida individual rivojlanish rejalari va tajribalari eshitish, ko‘rish va harakatlanish nuqtai nazaridan soniyalari moslashtiriladi. AQSh, Kanada va G‘arbiy Yevropa davlatlari, maxsus ta’limdagi ilg‘or tajribalar asosida nafaqat nogironligi bo‘lgan bolalar, balki ularning oilalari uchun ham kompleks yordam dasturlari ishlab chiqishmoqda. Finlyandiya kabi davlatlar maxsus va inklyuziv ta’lim amaliyotlari orqali yuqori natijalarga erishgan.

O‘zbekiston hukumati maxsus ta’lim dasturlarini rivojlantirish uchun yagona davlat siyosati ishlab chiqmoqda, bunda maqsad, imkoniyatlari cheklangan bolalar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratish.

- Maqsadli dasturlar asosida maxsus maktablar va markazlar tarmog‘i kengaytirilmoqda va yangi texnologiyalar integratsiyalashgan darsliklar chop etilmoqda.

- **Ijtimoiy moslashuvni yaxshilash va ijtimoiy integratsiya**

- Ijtimoiy moslashuv va ijtimoiy integratsiya jamiyatning muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy moslashuv shaxs yoki guruhlarining yangi sharoitlarga, yangi jamiyatga yoki madaniyatga moslashish jarayonidir. Ijtimoiy integratsiya esa jamiyat a’zolarining ijtimoiy tuzilmalarga qabul qilinishi va ularga to‘laonli qo‘shilishi jarayonini anglatadi.

- Dastlab moslashuvning ahamiyatini ko‘rib chiqamiz. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo bo‘ylab 244 milliondan ortiq xalqaro migrantlar bor, bu global aholi sonining taxminan 3,3% ini tashkil qiladi. Migrantlar uchun ijtimoiy moslashuv yangi madaniyat, til va yashash tarziga o‘rganishni kattagina bosqichini talab qiladi. Ijtimoiy moslashuv jarayoni oson kechishi uchun davlatlar ko‘pincha boshqa tillarni o‘rganish, ish topish va jamiyatga qo‘shilish bo‘yicha dasturlar taklif qiladi.

- Ijtimoiy integratsiya jarayonining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi ko‘pincha iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning barqarorligi bilan bog‘liq. Birlashgan Millatlar Tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, ijtimoiy integratsiya inson huquqlarining himoya qilinishi va ijtimoiy tenglikning ta’minlanishi orqali jamiyatdagi barcha guruhlar o‘rtasida barqaror rivojlanishning kalitidir.

- Ma’lumotlarga ko‘ra, Yevropa Ittifoqi davlatlarida, masalan, migrantlarning yuqori ijtimoiy integratsiyasini ta’minlash uchun turli dasturlar mavjud. Germaniyada, 2015-yildan boshlab qariyb 1 million qochqin qabul qilingan va ijtimoiy integratsiya uchun maxsus dasturlar amalga oshirilib, yangi kelganlarga til kurslari va mehnat bozoriga kirish imkoniyatlari taqdim etilgan. Bu borada iqtisodiy ko‘rsatkichlar ham muhim rol o‘ynaydi. Masalan, AQShning 2018-yilda chiqarilgan hisobotiga ko‘ra, immigrantlar yiliga 2 trillion dollardan ortiq iqtisodiy hissa qo‘shganlar va ular yangi bizneslarni ochish va soliqlar orqali jamoat xizmatlariga investitsiya kiritish orqali ijtimoiy integratsiyani kuchaytirganlar. Ijtimoiy boshqaruv va ijtimoiy infratuzilmani mustahkamlash integratsiyaga katta ta’sir etadi. Misol uchun, Skandinaviya davlatlarida samarali ijtimoiy siyosat mavjud bo‘lib, bu davlatlar yuqori ijtimoiy tenglik va barqaror rivojlanishni ta’minlashda oldingi o‘rinda turadi. Norvegiyada, 2020-yilgi ma’lumotlarga ko‘ra, ijtimoiy xizmatlar uchun yillik byudjet 36 milliard dollardan oshgan. Ijtimoiy integratsiya va moslashuvning yana bir muhim jihati, bu ta’lim orqali amalga oshirishidir. Ta’lim tizimlari madaniyatlararo tushunishni va bag‘rikenglikni rag‘batlantirish orqali ko‘p millatli jamiyat a’zolarining integratsiyasida yordam beradi. O‘zbekistonda Bestindex-ta’lim loyihasi, Yoshlar ittifoqi va boshqa ijtimoiy tashkilotlar, yoshlarni globallashtirish jarayonlariga tayyorlash va ularni yangi sharoitlarga moslashtirishda muhim ishlarni amalga oshirdi. Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy

moslashuv va integratsiya zamonaviy jamiyatlarning barqaror va uyg‘un rivojlanishi uchun muhim shart-sharoitdir. Ijtimoiy xizmatlar, ta’lim, mehnat bozori va iqtisodiy imkoniyatlar bu jarayonlarning muvofaqiyatli amalga oshirilishida asosiy omillar sifatida amal qilmoqda. Ma’lumot va raqamlar shuni ko‘rsatadiki, har bir davlat o‘ziga xos yondashuv bilan ijtimoiy integratsiya va moslashuv masalalarini hal etmoqda va bu borada halaqit beradigan to‘siqlarni yengish ustida izchil ishlamoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining 1991-yil 18-noyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to‘g‘risida”gi 422-XII-sonli qonuni. // O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1992-y., 2-son, 78- modda.
2. «Инклюзивное образование детей с ограниченными возможностями» tezislar to‘plami. - T., 2008. -S. 191-193.
3. Kalbayeva X. O‘zbekiston Respublikasi inklyuziv ta’lim konsepsiyasi.
4. Mo‘minova L.R Inklyuziv ta’lim. Dastur. T., 2014
5. Shomaxmudova R.Sh. Maxsus va inklyuziv ta’lim. – T.: “Chashma print”, 2011.
6. R.Sh.Shomaxmudova “Maxsus va inklyuziv ta’lim” uslubiy qo‘llanma. Toshkent 2011-y
7. Тангирова, Д., & Музаффарова, Х. (2014). Нарушения фонетических Норм, встречающиеся в речи учащихся, и пути их исправления. Молодой Ученый, (20), 738-740.

OILADA OTA-ONA MA’NAVIYATI BOLA TARBIYASINING ASOSIY OMILI

Xakimova Moxigul

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo‘nalishi IJT-AU-24 guruh talabasi

E-Mail: hakimovamohigul706@gmail.com

Tel: (93) 710 28 80

Ilmiy raxbar: Namangan davlat pedogogika instituti o‘qituvchisi Abdusalomov
Muhridin

Kalit so‘zlar: Oila, ota-ona, farzand, tarbiya, xulq-atvor, mehr, e’tibor, axloqiy tarbiya, oilaviy munosabatlar madaniyati

Annotatsiya: *Dunyoda ota-ona eng ulug‘ zotlar hisoblanadi. Chunki ular o‘z farzandlari uchun hayotini, mehrini bag‘ishlaydi. Farzandi katta bo‘lib, oila qurib ketgandan keyin ham u haqda qayg‘urishdan to‘xtamaydi. Ota-ona farzandi dunyoga kelishi bilan uni parvarish qilib, katta qiladi, kasal bo‘lsa, davolaydi, yediradi, kiydiradi, uni oq yuvib, oq taraydi. Umuman, farzandini hayotda kerakli barcha narsalar bilan ta’minlashga harakat qiladi. Oila, har bir insonning ilk ta’lim oladigan muassasasi bo‘lib, ota-onaning manaviyati bola tarbiyasining asosiy omili hisoblanadi. Oila ichida bolaga beriladigan tarbiya, uning hayotidagi asosiy qadriyatlarni shakllantirilishi haqida ushbi maqolada so‘z boradi.*

Kalit so‘zlar: *Oila, ota-ona, farzand, tarbiya, xulq-atvor, mehr, e’tibor, axloqiy tarbiya, oilaviy munosabatlar madaniyati*

Abstract: *Parents are the greatest in the world. Because they give their life and love for their children. Even after her child grows up and the family dries up, she does not stop worrying about him. When a child is born, parents take care of it, raise it, treat it, feed it, clothe it when it*

is sick, wash it and comb it. In general, he tries to provide his child with everything he needs in life. The family is the first educational institution of every person, and the spirituality of parents is the main factor in child education. The upbringing given to a child in the family forms the main values in his life.

Keywords: Family, parents, children, upbringing, behavior, affection, attention, moral education, culture of family relations.

Аннотация: Родители самые лучшие на свете. Потому что они отдают свою жизнь и любовь своим детям. Даже после того, как ее ребенок подрастет и семья иссякнет, она не перестает за него беспокоиться. Когда ребенок рождается, родители заботятся о нем, воспитывают, лечат, кормят, одевают, когда он болеет, моют и расчесывают. В общем, он старается обеспечить своего ребенка всем, что ему нужно в жизни. Семья – первый воспитательный институт каждого человека, а духовность родителей – главный фактор воспитания ребенка. Воспитание, данное ребенку в семье, формирует главные ценности в его жизни.

Ключевые слова: Семья, родители, дети, воспитание, поведение, привязанность, внимание, нравственное воспитание, культура семейных отношений

Oila tarbiyasida doimiy tarbiyaviy ta’sirchan kuch — oilada ruhiy xotirjamlik, samimiy munosabat, ota-ona obro‘sinig yuqori bo‘lishi, bolalarga talab qo‘yishda oila kattalari o‘rtasidagi birlikning saqlanishi, bola shaxsini mehnatga tarbiyalashga alohida e’tibor berish, bolani sevish va izzatini joyiga qo‘yish, oilada qat’iy rejim va kun tartibini o‘rnatish, bolaning yosh va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish, boladagi o‘zgarishlarni kuzatib borish, undagi mustaqillikka intilish va tashabbuskorlik sifatlarini qo‘llabquvvatlash va hokazo. Oila qanchalik tartibli, uning a’zolari o‘rtasidagi munosabat samimiy bo‘lsa, Oila tarbiyasi ham shunchalik muvaffaqiyatli bo‘ladi. Oila tarbiyasida ota-ona obro‘si, ularning kuzatuvchanligi, sezgirligi, hozirjavoblighi muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. Oila tarbiyasida tarbiya jarayoni zerikarli, quruq nasihatgo‘ylikdan iborat bo‘lib qolmasligi lozim. Bola hayotining ko‘p qismi oilada o‘tadi. Shu boisdan mavjud an’analar, urf-odatlar, rasm-rusumlar va marosimlarning ijobiy ta’sirida bola asta-sekin kamol topib boradi. Islomda farzand tarbiyasi hali bola dunyoga kelmasidan oldin boshlanadi. Farzandlarini chinakam imonli, solih, diyonatli qilib tarbiyalashni istagan ota eng avvalo uning uchun imoni but, solih, diyonatli, insofli, go‘zal axloqli ona tanlab olishi kerak. Bu ish bola tarbiyasiga qo‘yilgan ilk qadamdir. Farzand tug‘ilishi bilan bu ulug‘ ne’mati uchun Alloh taolaga ko‘p maqtov va shukronalar aytish, ushbu xursandchilikni boshqalar bilan baham ko‘rish, bolaning qulog‘iga azon aytish, unga chiroyli, ma’noli ism qo‘yish, birinchi kundanoq uni halol yo‘l bilan rizqlantirish hamda go‘zal odob berish farzand tarbiyasidagi asosiy talablardandir. Rasululloh (sollallohu alayhi va sallam) shunday marhamat qiladilar: “Hech bir ota o‘z farzandiga go‘zal odobdan ham ortiqroq hadya bera olmaydi”. (Termiziy rivoyati)

Ota-ona tarbiyasining ahamiyati haqida janob Rasulullohdan (sollallohu alayhi va sallam) ushbu hadisi sharif vorid bo‘lgan: “Har bir farzand musulmon fitratida tug‘iladi, lekin uni yahudiya aylantirib yuboradigan ham, nasroniy yoki majusiya aylantirib yuboradigan ham uning ota-onasidir” (Imom Buxoriy rivoyati). Farzand ota-onaning siridir. Farzand uchun ota-ona ibratdir. Bugungi eng katta global muammolardan biri — farzand tarbiyasi. Farzandni chiroyli tarbiyalash bandaga berilgan eng katta baxt desak xato qilmagan bo‘lamiz. Bugun aksariyat ota-onalar farzandlarining tarbiyasidan xavotirda. Hatto farzandidan qo‘rqib yashaydigan ota-onalar ham bor. Ba’zi keksa ota-onalar noqobil farzandlarini zikr qilib: «Shularning boridan yo‘g‘i yaxshiydi.

Yoshligida o‘lib qo‘ya qolmagan ekan. Katta bo‘lsa rohatini ko‘raman, devdim, qaytaga tashvishlarim ham kattalashib ketdi. Bular mani tiriklayin go‘rga tiqadigan bo‘ldi. Nahotki, bir parcha etligidan, katta umidlar bilan ulg‘aytirsang-u katta bo‘lgach o‘z farzanding o‘limingni kutib yashasa». ... kabi gaplar insonning yuragini og‘ritadi. U kunda – keksalikda har bir inson na o‘zini mol-dunyosi va mansabi, na farzandining mol dunyo-yu, mansab-martabasi insonga yetarlicha xotirjamlik berolmasligini, farzandning shirin muomalasi, samimiy xizmati, mehrga to‘la ko‘zlari ota-ona uchun hamma narsadan ko‘ra muhimligini anglab yetadi. Lekin, ming afsuski, farzandni ana shunday go‘zal inson bo‘lishini faqat Islom dini ta’limotlarigina ta’minlay olishini, u uchun yoshligidan odob-axloqqa ko‘proq e’tibor berish lozimligini ko‘pchilik ota-onalar kech tushunib yetishadi. Payg‘ambarimiz sollallohu alayhi vasallam: «Men sizlarga go‘zal xulqlarni tamomila o‘rgatish uchun Payg‘ambar qilib yuborildim», – deb bejiz aytganlar.

Hamma baxt go‘zal axloqda. Shuning uchun ham Rasululloh sollallohu alayhi vasallam: «Hech bir ota-ona farzandiga go‘zal xulqdan ko‘ra foydalibroq biror narsani meros qoldira olmaydi», deganlar. Farzandlarimiz go‘zal xulqli inson bo‘lishini, nafaqat o‘zimizga balki ortimizdan boshqalarga ham ko‘z quvonch bo‘lib, bizga rahmat eshittirib yurishini xohlaymizmi? Unda ularga, albatta, Rasululloh sollallohu alayhi vasallamni tanitaylik! Ul Zotni oltindan qimmat o‘gitlarini farzandlarimizga o‘rgataylik! Chin musulmon bo‘lishiga e’tibor qarataylik. Islom najot kemasi, saodat yo‘li. Uni yo‘lboshchisi Payg‘ambar sollallohu alayhi vasallam. Kim u kemaga chiqsa, insonni halok qiluvchi hayot muammolarida g‘arq bo‘lmaydi. Kim bu yo‘lda yursa hayot zulmatlarida qolib xor bo‘lmaydi... Bundan boshqa najot yo‘li yo‘q. Farzandlarimiz ayniqsa, ularga suyanib qolganimizda haqiqiy tirkak bo‘lishlari uchun sunnat bilan sug‘orilgan bo‘lishlari shart. Yo‘qsa, keksayganda ana o‘sha farzandidan dili og‘rigan, ko‘zi yoshlangan insonlarning biriga aylanib qolishimiz mumkin. Ota-onaning ma’naviyati bola tarbiyasida muhim rol o‘ynaydi, chunki bola ota-onasining xulq-atvori, qadriyatlari va e’tiqodlarini o‘rganadi. Ota-onalarning ma’naviyati:

- O‘rnak: Ota-onalar bola uchun namuna bo‘lishi kerak. Ular qanday xulq-atvorni ko‘rsatsa, bola shuni o‘rganadi.

- Qadriyatlar: Ota-onalar oilada ma’naviy qadriyatlarni shakllantirishi muhim. Bu qadriyatlar bola tomonidan qabul qilinadi va hayotda qo‘llaniladi.

- Tarbiyaviy muhit: Ma’naviy muhit bola uchun muhimdir. Oila ichida bir-biriga hurmat, sevgi va sabrli bo‘lish bola ruhiyatini kuchaytiradi.

- Muloqot: Bolalar ota-onalar bilan ochiq va samimiy muloqotni talab qiladi. Bu muloqot bola o‘z his-tuyg‘ularini ifoda etishida va muammoni hal etishida yordam beradi.

Axloqiy qadriyatlar: Ota-onalar farzandlariga axloqiy qadriyatlar, mas’uliyat, adolat, haqiqatparvarlik kabi tushunchalarni o‘rgatishi lozim. Bularni harakatlarida va o‘zlari namuna bo‘lish orqali o‘rgatish muhimdir.

Muloqot va muhokama: Ota-onalar farzandlari bilan ochiq muloqot qilishlari va ularning fikrlarini, his-tuyg‘ularini eshitishlari kerak. Bu farzandlarda o‘z fikrlarini ifoda etish va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Din va ruhiyat: Agar oilada diniy tushunchalar mavjud bo‘lsa, ularni farzandlarga o‘rgatish muhimdir. Diniy tarbiya orqali farzandda ruhiy qiyofani shakllantirish, yaxshi va yomonni farqlashga yordam beradi.

Tarbiyaviy faoliyatlar: Farzandlar bilan birga kitob o‘qish, san’at va madaniyat tadbirlarida ishtirok etish, sport bilan shug‘ullanish kabi faoliyatlar, ular bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, manaviy

taraqqiyotga yordam beradi. Qiyinchiliklar bilan kurashish: Ota-onalar farzandlariga muammolar va qiyinchiliklar bilan qanday kurashishni, sabr qilishni o‘rgatishi lozim. Bu farzandning ruhiy mustahkamligini oshiradi.

Mas’uliyat va erkinlik: Farzandlar kichik yoshidan mas’uliyatni o‘z bo‘yniga olishni o‘rganishlari kerak. Bu ularda o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

Ushbu jihatlar orqali oiladagi manaviy tarbiya farzandlarning to‘g‘ri va sog‘lom shaxs sifatida o‘tib ulg‘ayishida katta rol o‘ynaydi. Ota-onalar bu jarayonda faol ishtirok etishlari va doimo farzandlariga mehr va e’tibor ko‘rsatishlari zarur. Shunday qilib, ota-onaning ma’naviyati bola tarbiyasining asosiy omili bo‘lib, u bolaning kelajakda salomat, kuchli va ma’naviy jihatdan yetuk shaxs bo‘lishiga ta’sir qiladi. Xalqimizda “Qush uyasida ko‘rganini qiladi” degan naql bejizga aytilmagan. Har bir ota-ona o‘z farzandi uchun ko‘zgudir. Ularning muomala va munosabati, o‘zini tutishi farzandiga bo‘lgan e’tibori alohida ahamiyatga ega. Buyuk mutafakkir shoirimiz Alisher Navoiy farzand tarbiyasi xususida shunday deydi: “Yosh bolaga nisbatan eng zarur ish bilki, uni kichkinaligidan parvarish qilishdir. Qatrani sadaf tarbiya qilgani uchun odamlarning boshiga chiqib sharaf topdi. Tarbiyaning yana biri bo‘laga ilm-u adab o‘rgatish uchun muallim chaqirishdir. O‘g‘ling bilimsizligicha qolib ketsa, ajab kamchilik bo‘ladi. Unga sening shafqat qilishing foydalidir, lekin buning ortiqchasi zarardir”. Bu fikrlar orqali qattiqqo‘llik va shafqatning me’yorda bo‘lishini bilish mumkin. Mirzo Ulug‘bekning oila muhitini yaxshilash, sog‘lom tarbiya berish haqida quyidagi qarashlari mavjud. Bolaning bilim olishiga bo‘lgan qiziqish, havasini oshirishda u tarbiyalanayotgan muhit, ya’ni oila muhim o‘rin egallaydi. Oilada ota-onalar bilimli bo‘lishini, tarbiya berishda ota-onaning o‘zi o‘rnak va hayotiy misol bo‘lishiga farzandi guvoh bo‘lishi eng ko‘p samara berishi ta’kidlangan.

Jadid adabiyotining namoyandasi Abdurauf Fitrat jamiyat rivoji va yurt ravnaqi farovonligida oilaning o‘rni xususida fikr yuritib, “Oila” asarida shunday mulohazalar bildiradi: “Har bir millatning saodati va izzati, albatta, shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog‘liq. Tinchlik va totuvlik ana shu millat oilalarining intizomiga tayanadi. Qayerda oila munosabati kuchli intizomga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va muazzam bo‘ladi” Hozirgi davrdagi kuzatishlar shuni ko‘rsatmoqdaki, ayrim ota-onalar bolalar tarbiyasi va ularning kelajaklari haqida zamon talabi darajasida tarbiyaviy mas’uliyatni his qilmayaptilar. Ota-onalar bilan suhbatlashish natijasida shu narsa aniqlandiki, ular farzandlari 15-16 yoshga yetgandagina o‘g‘lim yoki qizim yuqori sinfda o‘qimoqda, kelajakda qayerga yuborsam ekan, qayerda o‘qitsam ekan degan fikrga boradilar. Imkoni boricha tanish-bilish orqali o‘zlari uchun ma’qul dargohga o‘qishga yoki ishga joylashtirmoqchi bo‘lyaptilar. Ular bolalarining qiziqishlariga ham, xohishiga ham e’tibor bermayaptilar. Bunday holat ota-onalarning tarbiya masalasida aniq maqsad va dasturlari yo‘qligi oqibatida sodir bo‘lmoqda. Respublikamizning ayrim maktablarida ota-onalarni ma’lum guruhlariga bo‘lib, majlislarga chaqirish joriy etilmoqda. Masalan: yosh va kam tajribali oilalarni alohida, noto‘liq oilalarni alohida, ko‘p farzandli oilalarni alohida chaqirib, ular bilan ishlash yo‘llari belgilanmoqda. Buyuk mutafakkir shoirimiz Alisher Navoiy farzand tarbiyasi xususida shunday deydi: “Yosh bolaga nisbatan eng zarur ish bilki, uni kichkinaligidan parvarish qilishdir. Qatrani sadaf tarbiya qilgani uchun odamlarning boshiga chiqib sharaf topdi. Tarbiyaning yana biri bo‘laga ilm-u adab o‘rgatish uchun muallim chaqirishdir. O‘g‘ling bilimsizligicha qolib ketsa, ajab kamchilik bo‘ladi. Unga sening shafqat qilishing foydalidir, lekin buning ortiqchasi zarardir”. Bu fikrlar orqali qattiqqo‘llik va shafqatning me’yorda bo‘lishini bilish mumkin. Oilada bolaning muntazam kitob o‘qishini rivojlantirish uchun

ota-ona astoydil harakat qilmog‘i lozim. Sharq mutafakkirlari yetuk insonni yetishtirish uchun tarbiya naqadar zarurligi haqida so‘z yuritganlar. Jumladan, Imom Buxoriyning “Al-Adab al-Mufrad”, Kaykovusning “Qobusnoma”, Shayx Sa’diyning “Guliston”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asarlarini misol qilib keltirish mumkin. Oilada ma’naviy-ruhiy muhit, bola tarbiyasida g‘oyat muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. Oila sog‘lom, yetuk farzandni ulg‘aytirib kamol toptirishda mas’uldir. Farzandni sog‘lom, yetuk, bilimli, shijoatli qilib voyaga yetkazish oilaga, ota-onaga bog‘liqdir. Hozirgi kunda oila davrasida bilim olish va kitob o‘qish borasida suhbat qilish, farzandining ilm olishi xususida suhbatlar kamayib bormoqda. Farzandlarning ham o‘z vaqtini telefon bilan o‘tkazishi keng tus olyapti. Bunda me’yordan oshib ketish holatlari ko‘p uchramoqda. Farzandni kitob o‘qishga bo‘lgan muhabbatini oshirish uchun astoydil harakat qilinsa, bolada kitob o‘qishga ko‘nikma hosil bo‘ladi. Bilim olishga bo‘lgan intilish yanada kuchayadi.

Oilada bolaning muntazam kitob o‘qishini rivojlantirish uchun ota-ona astoydil harakat qilmog‘i lozim. Dunyoda ota-ona eng ulug‘ zotlar hisoblanadi. Chunki ular o‘z farzandlari uchun hayotini, mehrini bag‘ishlaydi. Farzandi katta bo‘lib, oila qurib ketgandan keyin ham u haqda qayg‘urishdan to‘xtamaydi. Ota-ona farzandi dunyoga kelishi bilan uni parvarish qilib, katta qiladi, kasal bo‘lsa, davolaydi, yediradi, kiydiradi, uni oq yuvib, oq taraydi. Umuman, farzandini hayotda kerakli barcha narsalar bilan ta’minlashga harakat qiladi. Hatto buning uchun o‘zlari yeyish-ichish, kiyinish va shu kabi narsalardan mahrum bo‘lsalar yoki kechalari uyqudan qolsalar ham. Bugun yoshlarimiz baxtli, chunki ularning ota-onalari boshida, ular uchun kerakli narsalarni ortig‘i bilan olib bermoqda. To‘g‘ri, bu ishlar ota-onaning farzand oldidagi asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Afsuski, ba’zi ota-onalar o‘zlarining vazifalari faqat shu deb o‘ylashadi. Holbuki, bulardan ham muhim, bulardan ham qiyin va bulardan ham asosiy vazifa ham bor, bu farzandning ma’naviy-axloqiy tarbiyasidir. Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v.) bunday marhamat qiladilar: “Ota-ona farzandiga yaxshi xulqdan ham ortiqroq narsa bera olmaydi”. Demak, ota-ona farzandiga beradigan eng yaxshi narsasi qimmatbaho kiyim, yaxshi taom yoki ajoyib sovg‘a emas, balki go‘zal xulq va yaxshi tarbiyasi ekan.

Foydalangan adabiyotlar:

- 1.I.Karimov Barkamol avlod-O‘zbekiston taraqqiydevori. T-1997-yil.
- 2.A.K. Munavvarov. Pedagogika. T-1997-yil.
3. Z.B.Qodirov. Komil inson tarbiyasining pedagogik asoslari. T-2001-yil.
- 4.O. Xasanboeva. Pedagogika tarixidan xrestomatiya. T-1993-yil.
- 5.Abdulla Avloniy “ Turkiy guliston yoxud axloq” T-1992-yil.

OILA VA OILAVIY O‘ZARO MUNOSABATLAR TIZIMI

Mamadjanova Nasiba

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo‘nalishi IJT-AU-24 guruh talabasi

E-Mail: mamadjonovanasiba77@gmail.com

Tel: tel: (99)534 92 05

Ilmiy raxbar: Namangan davlat pedogogika instituti o‘qituvchisi Abdusalomov
Muhridin

Annotasiya: ushbu maqolada oila va oilaviy o‘zaro munosabatlarning jamiyatdagi o‘rni, ahamiyati va turlari haqida so‘z yuritiladi. Oila – bu insonning birinchi ijtimoiy maktabi bo‘lib,

unda mehr-muhabbat, hurmat, mas’uliyat, sabr-toqat kabi qadriyatlar shakllanadi. Maqolada, shuningdek, sog‘lom oilaviy muhitni yaratish, nizolarni bartaraf etish, o‘zaro ishonch va muloqotni mustahkamlash yo‘llari ham ko‘rib chiqiladi. Oila mustahkamligi jamiyat barqarorligiga zamin yaratadi.

Kalit so‘zlar: Oila, farzand, tarbiya, maktab, odob-axloq qoidalari, oilaviy muhit.

Abstract: This article explores the role and importance of family and intra-family relationships in society. The family is considered the first social institution where values such as love, respect, responsibility, and patience are developed. The article also discusses ways to foster a healthy family environment, resolve conflicts, and strengthen mutual trust and communication. A strong family serves as the foundation for a stable society.

Keywords: Family, children, upbringing, school, rules of etiquette, family environment.

Аннотация: Вданной статье рассматриваются роль и значение семьи и семейных взаимоотношений в обществе. Семья – это первая социальная школа человека, в которой формируются такие ценности, как любовь, уважение, ответственность и терпение. Также анализируются пути создания здоровой семейной атмосферы, разрешения конфликтов, укрепления взаимного доверия и общения. Крепкая семья служит основой стабильности общества.

Ключевые слова: Семья, ребенок, воспитание, школа, правила этикета, семейная обстановка.

Oila jamiyatning eng kichik, ammo eng muhim bo‘g‘inidir. U inson hayotida muhim o‘rin tutadi, axloqiy, ijtimoiy, ma’naviy qadriyatlar oilada shakllanadi. Oila farovonligi, mustahkamligi va oilaviy munosabatlarning sog‘lom bo‘lishi nafaqat oila a‘zolari, balki jamiyat taraqqiyoti uchun ham beqiyos ahamiyatga ega. Oilaviy o‘zaro munosabatlar deganda oila a‘zolari o‘rtasidagi hissiy, axloqiy, psixologik va maishiy munosabatlar tushuniladi. Bu munosabatlar asosan quyidagilarni o‘z ichiga oladi: Er-xotin orasidagi munosabatlar; ota-ona va farzandlar orasidagi munosabatlar; aka-uka, opa-singil va boshqa qarindoshlar o‘rtasidagi aloqalarni ichiga oladi. Ushbu munosabatlar oila ichida sog‘lom muhitni shakllantiradi yoki, aksincha, nizolar manbaiga aylanadi. Oila mustahkamligida o‘zaro hurmat va ishonchning roli Oilada hurmat va ishonch muhim o‘rin tutadi. Har bir oila a‘zosi boshqani tinglay olishi, fikrini qadrlashi zarur. Er-xotin o‘rtasidagi ishonch – bu oilaning poydevori hisoblanadi. Agar oila a‘zolari bir-birlariga ochiq, halol bo‘lsa, oilada muammolar kamroq yuzaga keladi. Misol uchun, er va xotin bir-birining hissiyotlariga befarq bo‘lsa, ularning farzandlari ham bunday muhitda sog‘lom ruhiy rivojlana olmaydi. Bu esa kelajak avlod tarbiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Kommunikatsiya – sog‘lom oilaviy muhit garovi Samarali muloqot – oilaviy munosabatlarning muhim qismi. Oilada har bir muammo yoki tushunmovchilik muloqot orqali hal etilishi mumkin. Ammo, afsuski, ko‘p hollarda juftliklar bir-birlarini tinglamaslik, muammo yuzaga chiqqanida sukut saqlash yoki ayblash yo‘lini tanlaydi. Bu esa nizolarning chuqurlashishiga olib keladi. Oila a‘zolari o‘rtasida samimiy va ochiq muloqot odati shakllansa, ular har qanday qiyinchilikni birgalikda yengib o‘tishlari mumkin. Farzand tarbiyasida oilaviy muhitning ta’siri Farzandlar uchun oila – birinchi maktabdir. Ular oilada ko‘rganini hayotda aks ettiradilar. Agar ota-ona o‘rtasida do‘stona, iliq munosabat bo‘lsa, bu farzandning ruhiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir qiladi. Aksincha, doimiy janjal, nizolar bo‘lsa, bu farzand psixikasiga zarar yetkazadi. Farzandlar o‘zlarini qadrlangan, tushunilgan va sevib tarbiyalangan holda his qilsa, ular jamiyatda ijobiy shaxs sifatida shakllanadi. Ota-ona farzandlar bilan do‘stona

muloqotda bo‘lishi, ularga hayotiy ko‘nikmalarni o‘rgatishi zarur. O‘zbek xalqida oila qadimdan muqaddas hisoblangan. “Oila – davlat ustuni” degan ibora bejiz aytilmagan. Ota-onani hurmat qilish, katta-kichikka ehtirom, farzandlarni izzat bilan voyaga yetkazish kabi qadriyatlar avloddan-avlodga o‘tib kelmoqda. Bugungi kunda esa globalizatsiya, texnologiyalar rivoji fonida bu qadriyatlar ayrim hollarda zaiflashmoqda. Shuning uchun ham milliy an‘analarni saqlash, yoshlarni oilaviy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash zarurdir.

Oilaviy nizolar va ularni hal qilish yo‘llari. Oilada muammolar va nizolar tabiiy holatdir. Muhimi, bu nizolarni qanday hal qilishdir. Psixologlar muammolarni tinch yo‘l bilan, muloqot orqali hal qilishni tavsiya etishadi. Shoshqaloqlik, zo‘ravonlik, befarqlik oilani yemirishi mumkin.

Nizolarni hal etishda quyidagi bosqichlarga amal qilish mumkin:

1. Vaziyatni xolis tahlil qilish;
2. Bir-birini eshitish va tushunishga harakat qilish
3. Emotsiyalarga berilmaslik;
4. Murosaga kelish yo‘llarini topish.

Oila mustahkam bo‘lishi uchun har bir a‘zoning o‘z mas’uliyatini anglab yetishi juda muhim. Er-xotin, ota-ona va farzandlar o‘rtasida burch va vazifalarning aniq taqsimoti oiladagi tartibni saqlaydi. Masalan:

Er odatda oila boshlig‘i, oilaviy daromadning asosiy ta’minotchisi hisoblanadi;

Ayol ko‘pincha tarbiya, uy ishlari va ma’naviy muhit uchun mas’ul bo‘ladi;

Farzandlar esa tarbiyaga itoat qilish, o‘z majburiyatlarini bajara olishni o‘rganadilar.

Ammo zamonaviy jamiyatda bu rollar biroq o‘zgarib bormoqda. Ayollar ham ishlaydi, erkaklar esa uy ishlarida faolroq ishtirok etmoqda. Bu o‘zgarishlar sog‘lom munosabatlar doirasida bo‘lsa, ijobiy hol sanaladi. Gender rollari va oiladagi tenglik haqida so‘z yuritadigan bo‘lsak, gender tengligi – bugungi kunda ko‘plab oilalarda muhokama qilinayotgan masala. Ayol va erkaklarning oiladagi roli o‘zaro hurmat asosida belgilanmog‘i zarur. Ayolning faqat uy ishlari bilan cheklanishi yoki erkakning barcha qarorlarni yolg‘iz qabul qilishi – sog‘lom oila modeli emas.

Hozirgi davrda ideal oila modeli – bu sheriklikka asoslangan, har ikkala tomon mas’uliyatni bo‘lishadigan, teng imkoniyatga ega bo‘lgan oila hisoblanadi. Bunday oilalarda farzandlar ham tenglik va adolat muhitida voyaga yetadi. Oilaviy hayotda iqtisodiy omillar ta’siri moddiy barqarorlik – har qanday oilaning muhim poydevoridir. Ko‘p hollarda oilaviy nizolar aynan iqtisodiy qiyinchiliklardan kelib chiqadi. Ishsizlik, yetarlicha daromad bo‘lmasligi, qarzlar yoki uy-joy muammolari – bularning barchasi stressni oshirib, oila a‘zolari orasidagi tushunmovchilikka olib kelishi mumkin. Ammo bu holatda ham sabr, hamkorlik, xarajatlarni rejalashtirish, oilaviy budjetni to‘g‘ri boshqarish juda muhim. Juftliklar o‘z daromad va xarajatlarini ochiq muhokama qila olishsa, muammolarni yengilroq yengishadi. Zamonaviy muammolar va oilalarga tahdidlar. Bugungi kunda oilaviy munosabatlarga tahdid solayotgan zamonaviy omillar quyidagilardir. Ijtimoiy tarmoqlar va virtual muloqot-vaqtning samarasiz sarflanishiga, begona hissiy aloqalarga olib kelishi mumkin; Migratsiya-er-xotin yoki ota-ona uzoq vaqt ajralib yashasa, bu oilaviy rishtalarni zaiflashtiradi;

Zo‘ravonlik – oiladagi ruhiy va jismoniy tazyiq ajralish, travmalar va jamiyatdagi befarqlikni kuchaytiradi. Bularning oldini olish uchun oila doirasida doimiy muloqot, tarbiya va ijtimoiy ongning o‘sishi zarur. O‘zbekiston Respublikasida oilani asrash va qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha muhim qonunlar va dasturlar qabul qilingan. Jumladan “Oila kodeksi” – oilaviy

huquqlarni, mas’uliyatlarni aniq belgilaydi Ijtimoiy nafaqalar – kam ta’minlangan oilalar uchun moddiy yordam manbai “Har bir oila – tadbirkor”, “Ayollar daftari”, “Yoshlar daftari” kabi dasturlar oilaviy iqtisodiy ahvolni yaxshilashga qaratilgan. Bundan tashqari, nikohdan avvalgi maslahatlar, psixologik xizmatlar, onlayn kurslar ham mavjud. Bu imkoniyatlardan foydalanish orqali ko‘plab oilaviy muammolarni oldindan hal qilish mumkin.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.
2. Karimova N., Yo‘ldosheva M. “Oilaviy psixologiya asoslari”. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
3. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston – yangi taraqqiyot bosqichida”. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
4. Yusupov E., Ochilova M. “Sotsiologiya”. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019.
5. “Oila – jamiyatning tayanch bo‘g‘ini” maqolalar to‘plami. – Toshkent: Ma’naviyat, 2021.

ZAMONAVIY DUNYODA AHOLINING IJTIMOIIY QO‘LLAB-QUVVATLASH

Odilova Gulbahor

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo‘nalishi IJT-AU-24 guruh talabasi

E-Mail: glbhrodilova@gmail.com

Tel: (95)623 25 15

Ilmiy raxbar: Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi Abdusalomov Muhridin

Annotatsiya: *Zamonaviy dunyoda aholining ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimi nafaqat moddiy yordam berishga, balki aholining yordamga muhtoj qatlamlarini kambag‘allikdan chiqarishga yo‘naltirilgan bo‘lishi bilan muhim rol o‘ynaydi. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimi bu -kambag‘allik va tengsizlikni kamaytirish, aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini farovonligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar va dasturlar majmuasidan iborat davlat siyosati.*

Kalit so‘zlar: *Ijtimoiy yordam, kambag‘allik, tengsizlik, zaif qatlam, ijtimoiy siyosat*

Аннотация: *важно, что система социальной поддержки ориентирована не только на оказание финансовой помощи, но и на введение нуждающегося в помощи населения из нищеты. Система социальной защиты - это государственная политика, состоящая из комплекса мер и программ, направленных на сокращение бедности и неравенства, повышение благосостояния социально уязвимых слоев населения.*

Ключевые слова: *социальная помощь, бедность, неравенство, уязвимые группы, социальная политика*

Abstract: *It is important that the social support system is focused not only on providing financial assistance, but also on lifting the population in need of assistance out of poverty. The social protection system is a state policy consisting of a set of measures and programs aimed at reducing poverty and inequality, increasing the well-being of socially vulnerable sections of the population.*

Keywords: *social assistance, poverty, inequality, vulnerable groups, social policy*

Ijtimoiy himoyani mahalla darajasida tashkil etish, ijtimoiy xizmat va yordamlarni kompleks yondashuv asosida ko‘rsatish, aholining og‘ir ijtimoiy ahvolga tushib qolishining oldini

olish, shuningdek, ijtimoiy himoyaning manzilliligi va samaradorligini oshirish hamda aholining ko‘makka muhtoj qatlami ijtimoiylashuvini ta’minlash og‘ir ahvolga tushib qolgan va og‘ir ahvolga tushib qolish xavfi yuqori bo‘lgan shaxslar va oilalarga (keyingi o‘rinlarda — ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi) bevosita mahalla darajasida kompleks yondashuv asosida professional ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish va ijtimoiy himoyaga muhtoj aholining ehtiyojlari va mavjud imkoniyatlarini baholash orqali ularga individual tartibda ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko‘rsatish rejalarini (keyingi o‘rinlarda — individual ijtimoiy xizmatlar rejasi) ishlab chiqish, “Zamonaviy dunyoda Aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash” O‘zbekiston Respublikasi Prezident huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi kambag‘allikka qarshi kurashda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning ahamiyati va bu borada yuritilayotgan davlat siyosati yuzasidan izoh beradi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga yo‘llagan murojaatnomasida kambag‘allikka qarshi kurash iqtisodiy rivojlanish siyosatimizda ustuvor vazifa etib belgilandi. Kambag‘allikni kamaytirish – bu aholida tadbirkorlik ruhini uyg‘otish, insonning ichki kuch-quvvati va salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish, yangi ish o‘rinlari yaratish bo‘yicha kompleks iqtisodiy va ijtimoiy siyosatni amalga oshirish, demakdir», deb ta’kidlangan edi murojaatda. Iqtisodiyot qonunlariga asosan, «kambag‘allik kambag‘allikni keltirib chiqaradi. Mazkur jarayon bir necha sabablarga ko‘ra sodir bo‘ladi. Birinchidan, daromadlari past mamlakatlar sifatli ta’lim va sog‘liqni saqlash uchun yetarlicha pul sarflay olishmaydi, kambag‘al aholi esa sifatli pullik ta’lim va tibbiyot xizmatlarga qurbi yetmasligi sababli inson salohiyati pasayib, kambag‘allikdan qochib qutula olmaydilar. Ikkinchidan, kambag‘al aholining daromadlari pasayib borgan sari, iste’mol bozorining sig‘imi mutanosib ravishda kichrayib boradi va buning natijasida sanoat mollari, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari va ayniqsa, xizmatlarga bo‘lgan talab pasayib boradi. Bu esa, o‘z navbatida, iqtisodiy taraqqiyotga to‘sqinlik qiladi, budjet daromadlarini kamaytiradi va kambag‘allarni ijtimoiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash imkoniyatini kamaytirib yopiq siklik jarayon ko‘rinishiga keladi. Uchinchidan, aksariyat hollarda kambag‘allarning dunyoqarashi daromad yuqori bo‘lganlardan farq qiladi. Yuqorida aytib o‘tilgan sabablarga ko‘ra, ular orasidan ijodkor va tadbirkorlik qobiliyatiga ega insonlarning yetishib chiqishi ehtimoli kamroq. Shuningdek, odatda kambag‘al oila a’zolari orasida jinoyatchilik ko‘rsatkichlari nisbatan yuqoriroq bo‘ladi. Boshqacha qilib aytganda, kambag‘allikni keltirib chiqaruvchi omillar mamlakatda inson salohiyatini rivojlantirishga, ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi va aholining iqtisodiy faoliyatiga to‘sqinlik qiladi. O‘zbekistonda oxirgi uch yil mobaynida kambag‘allikni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar natijasida aholi jon boshiga real jami daromad 43,9 foizga, o‘rtacha hisoblangan nominal oylik ish haqi 79,7 foizga yoki 2016 yildagi 1293,8 ming so‘mdan 2019 yilda 2324,5 ming so‘mga oshdi. Jahon bankining “O‘zbekiston fuqarolarini tinglab” loyihasi doirasida, uy xo‘jaliklari orasida o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalariga ko‘ra, 2020 yilning yanvar-mart oylari uchun o‘rtacha kambag‘al xonadonning oylik daromadi taxminan 1,5 million so‘mni tashkil etib, taqqoslama narxlarida bu ko‘rsatkich o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 12 foizga oshgan. Ta’kidlash joizki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev O‘zbekistondagi kambag‘allikni bartaraf etish muammosini strategik vazifa sifatida kun tartibiga qo‘ydi. Mazkur muammoni hal qilishga hukumat tomonidan katta hajmdagi sa’y-harakatlar qaratilgan. Jumladan, mamlakatda kambag‘allikka qarshi kurashish uchun zarur institutlar yaratildi. Bu avvalambor Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligining tashkil etilishi, kambag‘allikka qarshi kurashish bo‘yicha davlat siyosatini belgilab beradi. Ijtimoiy himoyaga muhtoj va kam

ta'minlangan oilalarni qo'llab-quvvatlash maqsadida yaqinda Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi tashkil etildi. Mazkur vazirlik fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish institutlari faoliyatini muvofiqlashtiruvchi mas'ul davlat organi sifatida ijtimoiy himoyaga muhtoj va kam ta'minlangan qatlamlarini aniqlash va manzilli ko'mak berish borasida samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, aholining turmush sharoitlarini yaxshilash va qishloq joylarini obodonlashtirish dasturlari amalga oshirilmoqda. Xususan, «Obod qishloq» dasturining amalga oshirilishi tufayli 1,7 mln qishloq aholisining yashash sharoitlari yaxshilandi. Birgina 2019 yilda «Obod qishloq» va «Obod mahalla» dasturlarini amalga oshirish uchun jami 600 million AQSh dollariga teng 6,1 trln so'm ajratildi. Biroq, erishilgan natijalarga qaramay, hozirgi kunda O'zbekistonda 400 mingdan ortiq oila turmush sharoitlari yaxshilanishiga muhtoj (Jahon banki mezonlariga ko'ra, 2015 yil oktyabridan boshlab Global kambag'allik darajasiga kuniga 1,9 AQSh dollardan kam daromad olganlar kiritilgan). Norasmiy sektorning mehnat bozoridagi ulushi 40-50foizni tashkil etadi. Biroq, kambag'al uy xo'jaliklarining faqat 23 foizigina ijtimoiy nafaqa olishadi. Pandemiya davrida aholining kambag'al va eng zaif qatlamlariga ijtimoiy va moddiy yordam ko'rsatuvchi muassasalar faoliyatini isloh qilish zarurati kuchaydi. Shu bois bu muammolarni hal qilish jadallik bilan amalga oshirilmoqda. Moddiy yordamni taqsimlashda kerakli nazorat, shaffoflik va manzillilikni ta'minlash maqsadida raqamli texnologiyalar asosidagi tizimli yechimlarni joriy qilish asosida avval yetarlicha manzilli bo'lmagan va samarasiz tizimdan yangi tizimga o'tilmoqda.

Ijtimoiy himoya tizimi bu – kambag'allik va tengsizlikni kamaytirish, aholining ijtimoiy zaif qatlamlari farovonligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar va dasturlar majmuasidan iborat davlat siyosatidir. G'arb davlatlarida ijtimoiy himoyaning markazlashgan tizimi 20-asrning boshlarida Germaniya va Buyuk Britaniyada ijtimoiy ta'minot tizimlarining yaratilishi davrida, bir oz keyinroq esa AQShda – Buyuk depressiya davrida muvaffaqiyatga erisha boshladi. 100 yil oldin ijtimoiy himoya tizimlari faqatgina bir necha mamlakatda rasman mavjud bo'lgan bo'lsa, bugungi kunga kelib ushbu tizim deyarli barcha davlatlarda amal qilmoqda. Mamlakatlar o'z imkoniyatlari, milliy sharoitlari va ustuvorliklariga asoslanib ijtimoiy himoya tizimlarini quradilar. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi nafaqat moddiy yordam berishga, balki aholining yordamga muhtoj qatlamlarini kambag'allikdan chiqarishga yo'naltirilgan bo'lishi muhim rol o'ynaydi. Rivojlangan mamlakatlarda 1990 yillardan boshlab nafaqa ko'rinishidagi ijtimoiy yordam oluvchilarni rasmiy tadbirkorlikka jalb qilish uchun majburiy talablar joriy qilingan. Bu amaliyot qo'llanilgan mamlakatlarda (Koreya, AQSh, Yangi Zelandiya, Buyuk Britaniya va boshqalar.) aholi bandligi oshgani kuzatilgan. Turli tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, kambag'allikdagi inson farovonligini faqatgina daromadlarga asoslangan baholash o'rniga boshqa ko'p kriteriyali tizimlari bilan o'lchash kambag'allikka qarshi kurashishning samarasini yanada oshiradi. Kambag'allik bu faqatgina daromadlar emas, bu turli o'lchamli (toza ichimlik suvi, sog'liqni saqlash, sanitariya holati, boshqa zarur xizmatlar) hayot sifatini ifodalovchi ko'rsatkichdir. Maqsadli ijtimoiy yordam ko'rsatish tizimidagi bu o'zgarishlar qisman Avstriya, Belgiya, Avstraliya, Kanada, Chexiya, Daniya va boshqa mamlakatlarda 2000 yillarning o'rtalarida rasmiy kambag'allik darajasini kamaytirishga omil bo'lgan. Turli mamlakatlar kambag'allik darajasini kamaytirish uchun turli modellarni qo'llashadi. Misol uchun, shved modeli ikki maqsadni ko'zda tutadi: to'liq bandlik va daromadlar tengsizligini kamaytirishni ta'minlash. Mazkur mamlakatida, ishsizlarni o'qitish va qayta tayyorlash, talab yuqori bo'lgan sohalarda ishlash qobiliyatini tiklashni ma'qul ko'rishadi. Xitoyda qishloq xo'jaligini, shu jumladan, qishloq hududlarini rivojlantirish va yer islohotlariga

qaratilgan keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshiriladi. Chexiyada esa kambag‘al aholini moddiy tomondan qo‘llab-quvvatlash uchun asosiy nafaqadan tashqari mahsulotlar va pul ko‘rinishidagi qo‘shimcha ko‘maklar beriladi. AQShda kambag‘allarga ko‘rsatilayotgan yordam aholining 15 foizidan 20 foizigacha qismini qamrab oluvchi maxsus dasturlar orqali tarqatiladi. Eng ko‘p tarqalgan yordam turlari bu oziq-ovqat talonlari, arzon uy-joy olish dasturlari, qariyalar uchun tibbiy va ijtimoiy yordam turlari, bola parvarishlash bo‘yicha nafaqalar va boshqa turdagi qo‘llab-quvvatlash turlarini o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston sharoitida ham rivojlangan mamlakatlardek kambag‘allikni qisqartirishga kompleks yondashuv eng maqbul yechimdir. Mazkur siyosat mehnatga layoqatli aholini imkon qadar ish bilan ta’minlash va bir vaqtning o‘zida muhtoj odamlarni kambag‘allik chegarasidan chiqarishga qaratilgan davlat tomonidan ijtimoiy qo‘llab quvvatlashga qaratilgan. Shu bilan birga, qashshoqlikni zudlik bilan bartaraf etishning imkoni bo‘lmagan sharoitda kam ta’minlanganlarni ijtimoiy himoya qilish, ularning daromad olishi va inson kapitalini rivojlantirishi uchun qo‘shimcha imkoniyatlar yaratish nazarda tutilmoqda. O‘zbekiston ijtimoiy yo‘naltirilgan mamlakatlar qatoriga kiradi. Bunday mamlakatlarda davlat jamiyat hayotidagi ishtiroki ancha muhim bo‘lib, u o‘z fuqarolari oldidagi ijtimoiy majburiyatlarini keng ko‘lamda amalga oshirilishini nazarda tutadi. Bu esa jamiyatning ijtimoiy zaif qatlamlarini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash zaruriyatini keltirib chiqaradi. Kuchli ijtimoiy siyosat degani davlat institutlari tomonidan ijtimoiy ne‘matlarni jamiyatning eng kam himoyalangan va eng zaif a‘zolari foydasiga taqsimlash demakdir. O‘tgan yillar davomida O‘zbekistonda boshqa ko‘plab mamlakatlardan farqli o‘laroq, kuchli ijtimoiy siyosat amalga oshirilgani shubha ostiga olinmay kelinmoqda. Boshqacha qilib aytganda, O‘zbekistonda haqiqatan ham ijtimoiy adolat tushunchasiga mos keladigan davlat siyosati modeli tanlanganini ta’kidlash mumkin. Nima uchun bunday bo‘ldi? Ming yillar davomida xalqimiz yashab turgan zaminimizda odamlar bir-biriga yordam berishi, og‘ir hayotiy vaziyatlarda qolgan qashshoq va zaif aholi qo‘ni-qo‘shni, mahalla va jamiyatdan madad olishi lozim, degan an’anaviy dunyoqarash shakllangan. O‘zbekistonda ijtimoiy shartnoma ijtimoiy axloqning ko‘p asrlik tamoyillariga asoslangan. Shunday bo‘lsa-da, uzoq vaqt davomida, kambag‘allikning mavjudligi siyosiy sabablarga ko‘ra rasmiy darajada deyarli tan olinmagan, kambag‘allikni aniqlashning qonuniy tasdiqlangan mezonlari yo‘q edi, bu holda samarali ijtimoiy siyosat olib borish juda mushkul masala edi. Biroq, kambag‘allik muammosi yo‘qolmadi, hatto 2007 yilda uni bartaraf etish uchun tegishli strategiyani ishlab chiqishga harakat qilindi. BMTTD, Jahon banki va OTB bilan birgalikda «2008-2010 yillarda O‘zbekiston Respublikasi aholisi farovonligini oshirish strategiyasi» ishlab chiqildi. Biroq tan olish kerak, yaqin davrgacha mahalla qo‘mitalari orqali kambag‘allarni real ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash borasida tub o‘zgarishlar amalga oshirilmadi. 2017 yilda O‘zbekiston Respublikasi prezidentining xalq qabulxonalari ochilgach, fuqarolarning murojaatlari qabul qilinib, diqqat bilan tahlil etilgach, bu sohaning yetarli darajada samarali faoliyat ko‘rsatmayotgani va chuqur islohotga muhtojligi sezildi. Xalq qabulxonalari faoliyat yuritib boshlagan kundan bugungi kungacha 3,6 milliondan ortiq fuqarolarning prezidentga murojaatlari qabul qilinib, ularda turmush darajasi, aholi bandligi, uy-joy, sifatli davlat xizmatlari, sog‘liqni saqlash va ta’lim bilan bog‘liq ko‘plab muammolar bayon qilingan. Ko‘tarilgan masalalarning aksariyati fuqarolarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimidagi kamchiliklar, aholining kam ta’minlangan va zaif qatlamlariga yordam ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lib, bu borada fuqarolardan ko‘plab shikoyatlar kelib tushgan. Bu yerda shuni ta’kidlash kerakki, moddiy yordam ko‘rsatish mexanizmi hali ham Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 15 fevraldagi qarori bilan

tasdiqlangan «Kam ta'minlangan oilalarga ijtimoiy nafaqalar va moddiy yordam tayinlash va to'lash tartibi to'g'risidagi Nizom» bilan belgilanadi. Ushbu qoidaga muvofiq, bolali oilalarga nafaqalar, bola parvarishi bo'yicha nafaqa va moddiy yordam tayinlash va to'lash to'g'risidagi qaror qabul qilishga vakolatli mahalla fuqarolar yig'ini yoki komissiyaga belgilangan. Komissiya fuqarolar yig'ini raisi boshchiligida fuqarolar yig'ini tomonidan saylanib kelgan. Komissiya a'zolari 2 yil muddatga, fuqarolar yig'ini raisi esa – o'z vakolatlarining butun muddati davomida saylangan. Ushbu komissiya a'zolarining soni kamida 15 kishini tashkil etishi lozim. Mazkur mexanizm, komissiya a'zolari o'zlari yashayotgan mahallalarda qo'llab-quvvatlanishga muhtoj aholini bilgan holda obektiv qarorlar qabul qilishni nazarda tutadi. Ammo, boshqa tomondan, jamoaviy qaror qabul qilishning bunday mexanizmi juda murakkab, yetarlicha shaffof emasligi va berilgan vakolatlar suiiste'mol qilinishini istisno qilmaydi, ayniqsa, ko'plab jarayonlar ortiqcha hujjatlar va sertifikatlar taqdim etilishini talab qiladi. Balki shuning uchundir, ijtimoiy yordam ajratish mexanizmidagi qiyinchiliklar va kamchiliklar ta'sirida Prezident qabulxonalariga samarasiz yoki hatto adolatsiz moddiy yordam ajratish amaliyotlar haqida murojaatlar soni oshib ketishiga olib keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimova N., Yo'ldosheva M. “Oilaviy psixologiya asoslari”. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
2. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O'zbekiston – yangi taraqqiyot bosqichida”. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.
3. Yusupov E., Ochilova M. “Sotsiologiya”. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019.
4. “Oila – jamiyatning tayanch bo'g'ini” maqolalar to'plami. – Toshkent: Ma'naviyat, 2021.

OTA-ONALAR VA FARZANDLAR O'RTASIDAGI KOMMUNIKATSIYA MUAMMOLARI

Zaynobidinova Naima Inomidinova

Namangan davlat pedagogika instituti f.f.n., katta o'qituvchisi,

Jo'rayeva Dilnoza

Namangan davlat pedagogika instituti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur ishda ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi kommunikatsiya (muloqot) jarayonida yuzaga keladigan muammolar, ularning sabablari va oqibatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda avvalo, oilaviy muloqot turlari, bolaning yoshiga qarab muloqotning o'zgarishi, shuningdek, zamonaviy texnologiyalar va tashqi omillarning ota-ona va farzand o'rtasidagi aloqalarga ta'siri o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Ota-onalar va farzandlar munosabati, oilaviy kommunikatsiya, muloqotdagi muammolar, avlodlar o'rtasidagi farq, ruhiy tushunmovchiliklar, farzand tarbiyasida kommunikatsiya, oila ichidagi nizolar, yoshlar va ota-onalar o'rtasidagi aloqa, eshitish va tushunish muammosi, sog'lom muloqot asoslari

Аннотация: В данной работе анализируются проблемы, возникающие в процессе общения родителей и детей, их причины и последствия. В исследовании в первую очередь рассматриваются типы семейного общения, изменения в общении в зависимости от

возраста ребенка, а также влияние современных технологий и внешних факторов на детско-родительские отношения.

Ключевые слова: Отношения между родителями и детьми, семейное общение, проблемы общения, конфликт поколений, эмоциональное непонимание, общение в родительстве, семейные конфликты, общение между молодыми людьми и родителями, проблемы со слухом и пониманием, основы здорового общения.

Annotation: This work analyzes the problems that arise in the process of communication between parents and children, their causes and consequences. The study first of all studies the types of family communication, changes in communication depending on the age of the child, as well as the impact of modern technologies and external factors on the relationship between parents and children. **Keywords:** Parent-child relationships, family communication, communication problems, generation gap, emotional misunderstandings, communication in parenting, family conflicts, communication between young people and parents, hearing and understanding problems, fundamentals of healthy communication.

Kirish. Oila har bir inson hayotida eng birlamchi va muhim ijtimoiy muhit bo‘lib, undagi munosabatlar, ayniqsa, ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi kommunikatsiya, shaxsning shakllanishi, psixologik holati va jamiyatga moslashuvi uchun katta ahamiyatga ega. Ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi muloqot faqatgina axborot almashinuvi emas, balki o‘zaro tushunish, hurmat, his-tuyg‘ularni ifoda etish va tarbiya jarayonining muhim qismi hisoblanadi. Biroq, bugungi kunda bu sohada turli muammolar kuzatilmoqda. Zamonaviy texnologiyalar, internet va ijtimoiy tarmoqlar yosh avlodning hayot tarzini tubdan o‘zgartirgan, bu esa avlodlar o‘rtasidagi dunyoqarash tafovutlarini yanada chuqurlashtirgan. Ko‘plab ota-onalar farzandlarining ehtiyojlarini, qiziqishlarini to‘laqonli tushuna olmayapti, farzandlar esa o‘z fikrini ochiq bayon etishga har doim ham jur‘at eta olmaydi. Natijada oilada tushunmovchiliklar, ishonchsizlik, emotsional uzoqlik va hatto ijtimoiy ajralish holatlari yuzaga kelmoqda. Bu esa o‘z navbatida farzandlarning ruhiy holatiga, ijtimoiy faolligiga va kelajakdagi munosabatlarga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi sog‘lom va samarali kommunikatsiyani shakllantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri bo‘lib qolmoqda. Mavzuning o‘rganilishi bu muammolarning asosiy sabablarini aniqlash, ularni kamaytirish yo‘llarini ko‘rsatish hamda oilada ijobiy muhit yaratishga xizmat qiladi.

Ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi kommunikatsiya faqatgina kundalik suhbatlar bilan cheklanmaydi. Bu jarayon farzandning shaxsiy hayotiy qarashlarini, o‘zini anglash va ifoda etish qobiliyatini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Muloqot orqali farzand ota-onasidan nafaqat axborot, balki mehr, e’tibor va qadriyatlarni oladi. Shu sababli, kommunikatsiya sifati bolaning jamiyatdagi o‘rnini topishi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va boshqalar bilan sog‘lom munosabatlar o‘rnatishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Afsuski, ba’zan ota-onalar bolalarining hissiy holatini anglashga yetarlicha harakat qilmaydi, ularni eshitmaydi yoki o‘z fikrlarini zo‘rlilik bilan singdirishga urinadi. Bu esa bolada ichki norozilik, befarqlik, qarshilik yoki yolg‘izlik hissini kuchaytiradi. Ayniqsa, o‘smirlik davrida bu holatlar yanada keskinlashib, ota-onalarga ishonchsizlik va begonalashuvga olib keladi. Shuningdek, farzandlar ham har doim o‘z his-tuyg‘ularini ochiq ifoda eta olmaydi, ayniqsa, ularning fikri tinglanmasa yoki qadrlanmasa, ular muloqotdan chekinishga moyil bo‘lishadi. Bugungi globallashuv va raqamli davrda oiladagi kommunikatsiya yanada murakkablashmoqda. Internet, telefon va ijtimoiy tarmoqlar nafaqat

muloqotni osonlashtirgan, balki insonlar, ayniqsa, bir oila a’zolari o’rtasidagi real aloqalarni kamaytirgan. O‘zaro yuzma-yuz suhbatlar o‘rnini virtual aloqalar egallayotgani, farzandlarning ko‘proq tashqi axborot manbalariga bog‘lanib qolishi ota-onalarning tarbiyadagi ta’sirini susaytiradi.

Yurtimizda olib borilayotgan islohotlar, ayniqsa, ta’lim, tarbiya va oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashga qaratilgan siyosat kommunikatsiya madaniyatiga bo‘lgan ehtiyojni yanada kuchaytirmoqda. Zamon o‘zgargani sayin ota-onalarning farzandlar oldidagi mas’uliyati ham murakkablashmoqda. Endilikda ular nafaqat moddiy jihatdan ta’minlash, balki farzandning ruhiy olami, axloqiy tarbiyasi va ijtimoiy rivojiga ham jiddiy e’tibor qaratishi zarur. Bu esa sog‘lom kommunikatsiyaning rolini ikki karra oshiradi.

Farzandlar uchun eshitalayotganini, tushunilayotganini his qilish nihoyatda muhim. Ular o‘zlarini qadrlanishi uchun avvalo ota-onalari tomonidan qabul qilinganini ko‘rishi kerak. Aks holda, ular bu hissiyotlarni tashqaridan izlay boshlaydi, bu esa ularni salbiy muhitga, noaniq g‘oyalarga yoki noto‘g‘ri doiralarga jalb qilishi mumkin. Ayniqsa, o‘smirlik davrida ota-onalar bilan muloqot uzilishi, ijtimoiy muammolar, tushkunlik yoki tajovuzkorlik kabi holatlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli bu davrda mehrga asoslangan, emotsional jihatdan boy muloqot farzand tarbiyasida hal qiluvchi omillardan biri bo‘lib qoladi.

Oila — inson hayotidagi birinchi ijtimoiy maktab, shaxs kamolotining, axloqiy qadriyatlar, urf-odatlar, madaniyat va ijtimoiy me’yorlar shakllanadigan eng muhim muhitdir. Oila ichidagi kommunikatsiya, ya’ni muloqot va o‘zaro tushunish madaniyati esa ushbu muhitning asosi, poydevori sanaladi. Ayniqsa, ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi muloqot sifati farzandning dunyoqarashi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi, emotsional barqarorligi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bu munosabatdagi eng nozik jihatlardan biri shundaki, kommunikatsiya nafaqat axborot almashinuvi, balki shaxslararo bog‘liqlik, mehr, ishonch, hurmat va sabr kabi hissiyotlarning ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Bugungi globallashtirish va tez o‘zgarayotgan axborot asrida esa bu kommunikatsiya shakli jiddiy sinovlarga duch kelmoqda. Avlodlar orasidagi tafovutlar — dunyoqarash, qadriyatlar, texnologiyaga bo‘lgan munosabat, axborotni qabul qilish uslubi kabi ko‘plab sohalarida keskin namoyon bo‘lmoqda. Ota-onalar ko‘pincha o‘zlarining o‘tmishdagi tajribalariga asoslangan holda farzandlariga muomala qilishadi, biroq bugungi yosh avlod texnologik vositalar, ijtimoiy tarmoqlar va yangi madaniy oqimlar ta’sirida shakllanmoqda. Natijada farzandlar o‘z fikrlarini erkin bayon eta olmay qolmoqda, yoki bayon etgan taqdirda ham tushunilmaslik, tanqidga uchrash, eshitilmaslikdan aziyat chekmoqda.

Kommunikatsiya muammolari aksariyat hollarda hissiy aloqaning susayishi, bir-birini tinglamaslik, tushunishga emas, faqatgina buyruq va nazoratga asoslangan yondashuv natijasida vujudga keladi. Ko‘plab ota-onalar farzandlariga tarbiya berish jarayonini faqat intizom va taqiqlar orqali amalga oshirishga harakat qilishadi. Bu esa muloqotning bir tomonlama, majburiy tus olishiga olib keladi. Natijada bolada o‘z fikrini bildirishga bo‘lgan jur’at yo‘qoladi, hissiy yakkalanish holati kuchayadi, va bu — psixologik salomatlik uchun xavfli bo‘lgan holatlardan biridir. Ayniqsa o‘smirlik davrida bu kabi muloqot muammolari o‘tkir tus olib, farzandni oila doirasidan chetlashishga, norasmiy guruhlariga qo‘shilishiga yoki ichki ruhiy iztiroblarga olib kelishi mumkin. Bunday holatlarda farzandlar o‘zlarini eshitilmayotgan, qadrlanmayotgan, tushunilmayotgan deb hisoblaydi. Ular yaqinlarini sirtdan hurmat qilsa ham, ichki yaqinlik hissinin yo‘qotadi. Bu esa o‘z navbatida, nafaqat oiladagi emotsional salbiy muhitga, balki jamiyatdagi

ijtimoiy barqarorlikka ham tahdid soladi. Chunki o‘z fikrini erkin, ochiq, insofli va madaniyatli tarzda ifoda eta olmaydigan avlod jamiyatda to‘laonli kommunikatsiyani ham yo‘lga qo‘ya olmaydi.

Zamonaviy jamiyatda bu muammolarning dolzarbligi ortib bormoqda. Bir tomondan ota-onalarning moddiy ta’minot uchun kurashayotgan hayot tarzi, ikkinchi tomondan farzandlarning ko‘proq virtual olamda yashashi, ularni o‘zaro muloqotdan tobora uzoqlashtirmoqda. Ota-onalar farzandlari bilan sifatli vaqt o‘tkaza olmayapti, farzandlar esa ichki dunyosi bilan bo‘lishadigan ishonchli manbani yo‘qotmoqda. Bu uzilish esa jamiyatda hissiy sovuqlik, befarqlik va aloqa muammolarini kengaytirmoqda. Shu bois, bugungi kunda ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi kommunikatsiya madaniyatini shakllantirish, uni rivojlantirish, muammolarini chuqur anglab, bartaraf etish — nafaqat oilaviy, balki umumjamiyat darajasidagi ustuvor vazifadir. Ushbu mavzuni o‘rganish orqali insonlar muloqotdagi xatolarini anglab, oila muhitida sog‘lom, ishonchli va mehrga boy aloqalarni tiklashga harakat qiladilar. Bu esa sog‘lom jamiyat va baxtli oilaning garovi bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa. Ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi kommunikatsiya oilaviy hayotning asosiy poydevori bo‘lib, farzandning shaxsiy rivojlanishi, psixologik holati va ijtimoiy adaptatsiyasi uchun beqiyos ahamiyatga ega. Sog‘lom va samarali kommunikatsiya oila ichidagi yaqinlik, ishonch, mehr-muhabbat va hamkorlikni mustahkamlaydi. Afsuski, zamonaviy hayotning tez o‘zgarayotgan sharoitlari, texnologiyalarning rivojlanishi, jamiyatda yuzaga kelgan avlodlararo tafovutlar va ota-onalar bilan bolalar o‘rtasidagi muloqotdagi uzilishlar bu jarayonni murakkablashtirib yubormoqda.

Ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi kommunikatsiya muammolari ko‘pincha o‘zgargan axborot muhiti, farzandlarning ichki dunyosiga yetarli darajada e’tibor berilmasligi, va aloqadagi hissiy yetishmovchiliklardan kelib chiqadi. Bu muammolar oilaviy muhitda notinchlik, tushunmovchilik va farzandlarning ijtimoiy va ruhiy rivojlanishida salbiy o‘zgarishlarga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. **Axmadova, D.** (2021). *Oila va jamiyat: Tarbiya va kommunikatsiya o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar*. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Noshirlik.
2. **Khusainov, B.** (2019). *Ota-onalar va o‘smirlar o‘rtasidagi psixologik muloqot muammolari*. Toshkent: Sharq Noshirlik.
3. **Ibragimova, N.** (2020). *Farzand tarbiyasida kommunikatsiyaning roli*. Toshkent: Science and Education.
4. **Mavlonova, G.** (2022). *Yoshlarning psixologiyasi: Ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi muammolar*. Tashkent: O‘zbekistan yoshlar nashriyoti.
5. <https://scholar.google.com>
6. <https://www.jstor.org>

NOGIRONLIKNING IJTIMOY HIMOYA HUQUQI VA ULARNI MUHOFAZA QILISH

Solijonova Mohinur

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo‘nalishi IJT-AU-24 guruh talabasi

E-Mail: mirjaxon72@gmail.com

Tel: (99) 468 05 77

Ilmiy rahbar: Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi Abdusalomov Muhiddin

Annotatsiya: Maqolada nogironligi bor insonlarning ijtimoiy huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida O‘zbekiston respublikasida ijtimoiy huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida qonunning tahlili va uning hozirgi kunda hayotga tatbiq etilayotganligi haqida mulohazalar yuritilgan shuningdek, nogironlar huquqlarini ta’minlash, huquqlari bor lekin ularni amalda qanday qo‘llash mumkin ekanligi va ijtimoiy ta’minotning mohiyat mazmuni ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: nogironlik muhofazasi, ijtimoiy himoya, ijtimoiy huquq, ijtimoiy ta’minot.

Аннотация: В статье рассматривается защита социальных прав людей с ограниченными возможностями, анализ закона „ О социальной защите инвалидов в Республике Узбекистан ” и его нынешняя реализация. Также будет раскрыто, как обеспечить права инвалидов, права есть, но как их можно применять на практике, и сущности социального обеспечения.

Ключевые слова: защита инвалидности, социальное обеспечение, социальное право, социальное обеспечение

Abstract: Protection of social rights of people with disabilities in the article on social rights in the Republic of Uzbekistan on protection, analysis of the law and its current status comments are made about its implementation as well as ensuring the rights of disabled people, they have rights but how they can be applied in practice and social the essence of the provision is disclosed.

Keywords: disability protection, social protection, social right.

O‘zbekiston Respublikasida aholi salomatligini muhofaza qilishga, nogironlikning oldini olishga va nogironlarning jamiyat bilan uyg‘unlashib ketishi uchun shart-sharoit yaratishga qaratilgan tadbirlar amalga oshirilmoqda hamda shunga oid ko‘plab qonunlar ham ishlab chiqilgan. "O‘zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to‘g‘risida" gi qonun O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 15-oktabrdagi O‘RQ-641-sonli “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuniga asosan 2021-yil 16-yanvardan o‘z kuchini yo‘qotadi. Mazkur Qonun O‘zbekiston Respublikasining 2008-yil 11-iyuldagi O‘RQ-162-sonli “O‘zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi Qonuniga muvofiq yangi tahrirda qabul qilingan. Ushbu Qonun nogironlarga huquq va erkinliklarni ro‘yobga chiqarishda O‘zbekiston Respublikasining boshqa barcha fuqarolari bilan teng imkoniyatlarni ta’minlash, ularning turmush faoliyatidagi cheklashlarni bartaraf etish, nogironlarni to‘laonli hayot kechirishlariga, jamiyatning iqtisodiy va siyosiy turmushida faol qatnashishlariga, shuningdek o‘zlarining fuqarolik burchlarini bajarishlariga imkon beradigan qulay shart-sharoit yaratish maqsadida davlatning nogironlarga oid siyosatini belgilaydi. Jismoniy yoki aqliy nuqsonlari borligi tufayli turmush faoliyati cheklanganligi munosabati bilan ijtimoiy yordam va himoyaga muhtoj bo‘lgan shaxs nogiron hisoblanadi. Shaxsning turmush faoliyati cheklanganligi uning o‘z-

o‘ziga xizmat qilish, yurish, yo‘lni topa olish, muloqot qilish, o‘z xatti-harakatini nazorat etish, shuningdek mehnat faoliyati bilan shug‘ullanish qobiliyati yoki imkoniyatini to‘la yoxud qisman yo‘qotganligida ifodalanadi. Nogironligi bor insonlarni huquqini xalqaro me‘yoriy hujjatlarni shakllanishining retrospektiv tahlili (Teng huquqlikdan–teng imkoniyatlar sari.) Bugungi davlatning nogironlarga nisbatan siyosati 200 yildan ortiq vaqt mobaynida rivojlanishining natijasidir. Ko‘p jihatdan, bu rivojlanish tarixi va jamiyatning madaniyati, hayotning umumiy shartlari, shuningdek turli davrlarda ijtimoiy va iqtisodiy siyosatni aks ettiradi. So‘nggi yillarda nogironlik muammosi muayyan dolzarblik va ahamiyat kasb etdi. Bu nogiron kishilarning mutlaq va nisbiy sonini va jamiyatning ushbu muammosiga munosabati va, eng muhimi, nogiron kishilarning o‘z munosabatini o‘zgartirish bilan bog‘liq. Nogiron kishilarning dunyo bo‘ylab o‘z huquqlari uchun faol harakatlari asta-sekin nogironligi bor odamlarga, ularning ijtimoiy muammolari va ehtiyojlariga, jamiyat va davlat tuzilmalari nuqtai nazaridan o‘zgarishiga olib keladi. BMT Nogironlar huquqlari Deklaratsiyasi tomonidan 1975 yilda qabul qilingan ta‘rifga ko‘ra «nogironlik deganda – shaxsning jismoniy va aqliy imkoniyatlarini tug‘ma yoki ortirma yetishmovchilik tufayli mustaqil holda shaxsiy yoki ijtimoiy ehtiyojlarini butunlay yoki qisman ta‘minlay olmasligi» tushuniladi. Yevropa Ittifoqi Parlamentining 44 sessiyasida reabilitatsiya dasturi bo‘yicha qabul qilingan 1185-sonli tavsiyalarda: «Nogironlik — jismoniy, aqliy, ruhiy yoki sensor (sezgi) rivojlanishida nuqsonlari sababli ijtimoiy, madaniy, qonunchilik va boshqa to‘siqlarga duch kelishi oqibatida jamiyatga integratsiyalashuvida murakkabliklarga duch keladi va oilaviy yoki ijtimoiy hayotda to‘laqonli ishtirok etish imkonining cheklanganligidir» - deb ta‘riflangan. Nogironlarga teng imkoniyatlar ta‘minlashning Standart qoidalariga ko‘ra, «nogiron» atamasi qator funktsional cheklanishlarga ega sanaladi. Indivud jismoniy, aqliy yoki sensor nuqsonlari yoki sog‘lig‘ining holati yoki psixik kasalliklar bois nogiron bo‘lib qolishi mumkin. Bu kabi nuqsonlar o‘z xususiyatiga ko‘ra, doimiy yoki vaqtinchalik bo‘lishi mumkin. Nogironlikning yuqorida ko‘rsatilgan rasmiy ta‘riflari mavjud bo‘lishiga qaramasdan ilm-fan vakillari bu talqinlar nogironlikning asl mohiyatini batafsil izohlay olmaydi, deb biladilar. Shu bois fan olamida ushbu hodisa atrofida turli bahs-munozaralar hamon davom etmoqda. Nogironlik - muayyan yoshdagi shaxs uchun odatiy deb hisoblangan shaklda yoki tartibda faoliyatni amalga oshirish qobiliyatining cheklanishi yoki yo‘qligi xisoblanadi (buzilish oqibatida). Agar buzilish tananing alohida qismlari funktsiyalariga ta‘sir etsa, hayotiy faoliyatni cheklash murakkab yoki kompleks faoliyatga taalluqli bo‘lib, u shaxsiy yoki butun organizm uchun umumiy vazifalar, mashg‘ulotlarni bajarish va xulq-atvorga ega bo‘lish uchun qo‘llaniladi. Nogironlikning asosiy xarakteristikasi uning namoyon bo‘lish darajasidir. Nogironlarga ko‘mak bilan shug‘ullanadigan odamlarning ko‘pchiligi, odatda, o‘z harakatlarida cheklovlarining jiddiyligini baholashadi.

Ijtimoiy yetishmovchilik (nogironlik yoki anormallik) - bu sog‘liqqa zarar yetkazishning ijtimoiy oqibatlari, qashshoqlik yoki nogironlikning kelib chiqishi oqibatida jismoniy shaxsning bunday kamchiliklari bo‘lib, unda imkoniyatlarni faqat cheklangan yoki umuman amalga oshira olmaydi, uning hayotidagi pozitsiyasini (yoshga, jinsga, ijtimoiy va madaniy holatga qarab) bajara olmasligi mumkin. Shunday qilib, ushbu ta‘rif JSSTning zamonaviy tushunchasidan kelib chiqadi, unga muvofiq nogironlikning sababi kasallik yoki jarohatlarning o‘zi emas, balki ularning oqibatlari psixologik, fiziologik yoki anatomik strukturaviy kasalliklar yoki funktsiyalar shaklida namoyon bo‘ladi. Hayot faoliyatining cheklanganligi deganda shaxsga o‘z-o‘zini xizmat qilish qobiliyati yoki qobiliyatini to‘liq yoki qisman yo‘qotish, mustaqil harakat qilish, oriyentatsiya (mo‘ljal olish) qilish, muloqot qilish, ularning xatti-harakatlarO‘zbekiston

Respublikasi hukumati Birlashgan Millatlar Tashkilotining “Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya”sini imzolagan. Mamlakatimizda nogironlarning barcha huquq va erkinliklarini ta'minlashning mustahkam huquqiy asoslari ham yaratilgan. 2008 yilda mamlakat parlamenti yangi tahrirdagi “O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida”gi Qonunni qabul qilganib, uning 3-moddasiga ko'ra, nogiron - jismoniy, aqliy, ruhiy yoki sensor (sezgi) nuqsonlari borligi tufayli turmush faoliyati cheklanganligi munosabati bilan qonun hujjatlarida belgalangan tartibda nogiron deb topilgan hamda ijtimoiy yordamga va himoyaga muhtoj shaxsdir. “O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida. Ushbu Qonunning 5-moddasida “Davlat nogironlar turmush faoliyatining cheklanganligini baholash asosida ularning ijtimoiy yordam hamda himoya chora-tadbirlariga bo'lgan ehtiyojlari hisobga olinishi ta'minlanishini, nogironlarni rehabilitatsiya qilish va ijtimoiy himoya qilishning qonun hujjatlarida nazarda tutilgan turlaridagi dasturlar amalga oshirilishini, nogironlarning jamiyat bilan uyg'unlashishi uchun sharoitlar yaratilishini, nogironlarni kamsitishning barcha shakllaridan himoya qilishni ta'minlash yuzasidan zarur chora-tadbirlar ko'rilishini kafolatlaydi”[2 “O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida”gi deb belgilab qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida” gi qonunida barcha fuqarolar uchun umumiy o'rta (9 yillik) ta'limi asosida majburiy bepul o'rta maxsus, kasb ta'lim olishi kafolatlangan. Bizning mamlakatimizda ayni paytda 9765 umumiy o'rta ta'lim maktabi mavjud bo'lib, ularda jami 5390490 nafar o'quvchi taxsil oladi. Umumta'lim maktablari o'quvchilari orasida rivojlanishida turli xil (nogiron) muammolari bo'lgan bolalar 26836 nafarni tashkil etadi. Xalq ta'limi vazirligining 2008 yilda olingan statistik ma'lumotlariga binoan respublikamizda jami 17890 o'quvchi uchun 86ta maxsus maktab, maktab internatlar faoliyat ko'rsatib kelmoqda. markaziy asab tizimiga shikast yetganligi tufayli siydik va najasini ushlab turolmaydigan bolalar. Nogironlikning ijtimoiy himoya huquqi haqida.

Shuni aytishimiz joizki nogironlik – bu shaxsning jismoniy yoki ruhiy holatida yuzaga kelgan barqaror cheklovlar bo‘lib, uning kundalik hayotda, o‘qish, ishlash, ijtimoiy faoliyatda erkin ishtirok etishini qiyinlashtiradi. Nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun ijtimoiy himoya huquqi muhim ahamiyatga ega, chunki bu huquq ularning jamiyatda teng huquqli va faol a‘zo bo‘lishini ta’minlaydi. Ijtimoiy himoya – bu nogironlikka duchor bo‘lgan shaxslarning jamiyatda haq-huquqlarini ta’minlash, ularning hayot sifatini yaxshilash, shuningdek, ularni salbiy tashqi omillardan himoya qilish uchun zarur bo‘lgan chora-tadbirlar yig'indisidir.

Nogironlik haqida fikr yuritar ekanmiz bu nogironlarga faqat moddiy yordam emas, balki ularning jamiyatda to‘laqonli ishtirok etishi uchun zarur bo‘lgan huquqiy, tibbiy va psixologik ko‘makdir. Bu huquq va imkoniyatlar qatoriga quyidagilar kiradi:

1. Tibbiy yordam va rehabilitatsiya: Nogironlar uchun sog‘liqni saqlash xizmatlari, davolanish, rehabilitatsiya va maxsus yordam ko‘rsatish tizimlari tashkil etiladi.
2. Ta’lim huquqi: Nogironlarni ta’lim olishda cheklovlar bo‘lmasligi kerak. Maxsus ta’lim muassasalarining mavjudligi yoki inklyuziv ta’lim tizimining rivojlanishi orqali nogironlarning ta’lim olish huquqi himoya qilinadi.
3. Ish bilan ta’minlash: Nogironlar uchun maxsus ish o‘rinlari yaratish, mehnat faoliyatini amalga oshirishda maxsus sharoitlar yaratish, mehnat huquqlarini himoya qilish.
4. Yuridik yordam: Nogironlar uchun yuridik yordam ko‘rsatish, ularning huquqlari buzilsa, sud orqali himoya qilish.

5. Jamiyatda integratsiya: Nogironlar uchun jamiyatga integratsiya qilishga yordam beradigan dasturlar, masalan, maxsus transport, infratuzilma va arxitektura sharoitlarini yaratish.

Nogironlik, insoniyatning tabiiy holatidir, chunki hayotda har kim turli sabablarga ko‘ra fizikal yoki aqliy cheklovlariga duch kelishi mumkin. Shuning uchun nogironlar jamiyatning ajralmas qismi hisoblanadi. Bugungi kunda dunyoning ko‘plab mamlakatlarida nogironlar uchun ijtimoiy himoya huquqi va ularni himoya qilish masalalari muhim e’tiborni tortmoqda. Bu huquqlar nafaqat nogironlarni himoya qilish, balki ularning jamiyatda teng huquqlarga ega bo‘lishini ta’minlashni maqsad qiladi.

Nogironlik, odatda, shaxsning jismoniy, ruhiy yoki aqliy imkoniyatlarining cheklanishi bilan bog‘liq bo‘ladi. Bu cheklovlar, shaxsning kundalik hayotini, o‘qish va ishlash jarayonlarini qiyinlashtiradi. Shuning uchun, ijtimoiy himoya huquqi nogironlarni jamiyatda teng imkoniyatlar bilan ta’minlashni va ularning asosiy huquqlarini himoya qilishni ko‘zda tutadi. Ijtimoiy himoya huquqi, avvalo, nogironlarga yuridik himoya, iqtisodiy qo‘llab-quvvatlash, sog‘liqni saqlash, ta’lim va boshqa ijtimoiy xizmatlarga kirish imkoniyatlarini ta’minlashga qaratilgan bo‘lishi kerak. Bu himoya faqat jismoniy yordam emas, balki ularning ruhiy va ma’naviy farovonligini ta’minlashga ham xizmat qiladi. Misol uchun, nogironlarni jamiyatga integratsiya qilish uchun maxsus infrastrukturani yaratish, ularni ish bilan ta’minlash yoki ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish kabi tadbirlar muhimdir. Nogironlarning huquqlarini himoya qilish, albatta, huquqiy mexanizmlar bilan ta’minlanishi kerak. Bunda xalqaro huquq va milliy qonunchilik muhim o‘rin tutadi. Masalan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tomonidan qabul qilingan "Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konventsia" (CRPD) nogironlarga nisbatan diskriminatsiyani bartaraf etish va ularga teng imkoniyatlar yaratish bo‘yicha bir qator majburiyatlarni belgilaydi. Bu konventsia, mamlakatlarni nogironlarni jamiyatda erkin yashashga, ishlashga, ta’lim olishga va sog‘likni saqlash xizmatlaridan foydalanishga imkon beruvchi qonunlar yaratishga undaydi.

Milliy qonunchilikda esa nogironlar huquqlarini himoya qilish uchun davlatlar ko‘plab tashkiliy va ijtimoiy tizimlarni yo‘lga qo‘yishlari zarur. Masalan, nogironlar uchun maxsus qonunlar, subsidiyalar, pensiyalar, tibbiy xizmatlar va boshqa qo‘llab-quvvatlash dasturlari mavjud bo‘lishi kerak. Shuningdek, nogironlar uchun mehnat bozorida imkoniyatlar yaratish, ularning ishga joylashishini osonlashtirish, ta’lim tizimida maxsus o‘quv dasturlarini tashkil etish hamda ommaviy transportni nogironlar uchun moslashtirish kabi amaliy chora-tadbirlar muhimdir.

Nogironlarni himoya qilish, nafaqat davlatning, balki jamiyatning ham mas’uliyatidir. Jamiyatda nogironlarga nisbatan munosabatlar muhim o‘rin tutadi. Agar jamiyatda nogironlarga hurmat, mehr-muhabbat va yordam ko‘rsatish tuyg‘usi shakllanmagan bo‘lsa, ijtimoiy integratsiya amalga oshmaydi. Shuning uchun, ijtimoiy ongni o‘zgartirish, nogironlarga nisbatan salbiy stereotiplardan xalos bo‘lish hamda ularga nisbatan to‘g‘ri va adolatli munosabatni shakllantirish zarurdir. Ijtimoiy himoya dasturlarining samarali bo‘lishi uchun hamjamiyatning barcha qatlamlari, jumladan, davlat, ish beruvchilar, ta’lim muassasalari, tibbiyot tizimi va keng jamoatchilikning hamkorligi muhimdir. Bu hamkorlik nogironlar uchun ijtimoiy xavfsizlik tarmog‘ini yaratishga yordam beradi va ularni jamiyatda erkin yashash imkoniyatlari bilan ta’minlaydi. Nogironlikning ijtimoiy himoya huquqi va ularni muhofaza qilish, jamiyatda adolat va tenglik tamoyillarini amalga oshirishning muhim jihatidir. Bu huquqlar nogironlarni faqat iqtisodiy va jismoniy yordam bilan ta’minlab qolmasdan, balki ularning jamiyatda o‘z o‘rnini topishlariga, erkin yashashlariga, o‘qish va ishlash imkoniyatlariga ega bo‘lishlariga yo‘l ochadi.

Shuning uchun nogironlar huquqlarini himoya qilish uchun barcha davlatlar, tashkilotlar va jamiyat a'zolari birgalikda ishlashlari zarur. Nogironlarning huquqlari butun dunyo bo'ylab xalqaro huquq doirasida himoya qilinadi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) va Dunya Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (WHO) nogironlarga nisbatan ijtimoiy himoya choralari ishlab chiqqan. Nogironlarning huquqlari to'g'risidagi Konvensiya (2006) esa nogironlarga nisbatan inson huquqlarini himoya qilish va ularni jamiyatga teng ravishda integratsiya qilishni ta'minlaydi. O'zbekistonda ham nogironlarga nisbatan ijtimoiy himoya choralari mavjud. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va boshqa qonunlar nogironlarning huquqlarini himoya qiladi. Bunda, ular uchun maxsus qonunlar, jamiyatda tenglikni ta'minlaydigan dasturlar mavjud. O'zbekistonda nogironlar uchun maxsus ijtimoiy himoya tizimlari mavjud bo'lib, ularga davlat tomonidan pensiya va nafaqa to'lash, reabilitatsiya markazlari tashkil qilish, mehnat faoliyatiga jalb qilish kabi choralar ko'riladi. 2021-yilda O'zbekistonda nogironlar uchun maxsus huquqiy jamg'arma tashkil etilgan bo'lib, bu jamg'arma nogironlarni jamiyatga integratsiya qilishda muhim rol o'ynamoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) ning "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya" (CRPD) - 2006
2. O'zbekistonda nogironlarga oid qonunlar - O'zbekistonda 2005 yilda qabul qilingan "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi qonun" [URL] http://www.echr-base.ru/invalid_oob.jsp. Дата обращения к ресурсу 21.01.2017
3. BMT (2006). "Nogironlarning huquqlari to'g'risidagi Konvensiya." BMT.
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi.
5. Jumaniyozova, N. (2020). "Nogironlar huquqlarini himoya qilish: xalqaro va milliy tajriba." Toshkent: "Adabiyot va san'at" nashriyoti.
6. Zaynalov, F. (2019). "Ijtimoiy himoya va nogironlar huquqlari." Toshkent: "Iqtisodiyot va huquq" nashriyoti.
7. Dunya Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (WHO) (2011). "Rapport mondial sur le handicap." WHO.

YOSH OILALARGA PSIXOLOGIK YORDAM KO'RSATISHNING SAMARALI USULLARI

Zaynobidinova Naima Inomidinova,

Namangan davlat pedagogika institute katta o'qituvchisi, f.f.n.

Abdurazzaqova Gulnoza

Namangan davlat pedagogika instituti bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oilaviy muammolarni o'rganish, oilaviy muammolar, o'zaro munosabatlardagi kelishmovchilik, o'zini tuta olmaslik, turmush o'rtog'idan mamnun bo'lmashlik, zerikarli hayot, oilaviy burchlarning taqsimlanishi, janjalkashlik, o'ta manmanlik, xulq-atvordagi nomukamallik, moddiy qiyinchiliklar, jizzakilik kabi oila a'zolariga xos xatti-harakatlar va xarakter xususiyatlaridan kelib chiqishi haqida yoritilgan.*

Kalit soʻzi: Oila, oilaviy munosabatlar, oiladagi tenglik, er-xotin nizolari, etnopsixologik xususiyatlari.

Аннотация: В данной статье рассматривается изучение семейных проблем, семейных неурядиц, разногласий в отношениях, отсутствия самоконтроля, недовольства своим супругом, скучной жизни, разделения семейных обязанностей, сварливости, чрезмерной заносчивости, несовершенства в поведении, финансовых трудностей, а также происхождения поведения и черт характера членов семьи.

Ключевые слова: Семья, семейные отношения, равноправие в семье, супружеские конфликты, этнопсихологические особенности.

Abstract: This article examines the study of family problems, family troubles, disagreements in relationships, lack of self-control, dissatisfaction with one's spouse, boring life, sharing family responsibilities, quarrelsomeness, excessive arrogance, imperfection in behavior, financial difficulties, as well as the origin of behavior and character traits of family members.

Keywords: Family, family relations, equality in the family, marital conflicts, ethnopsychological characteristics.

Kirish. Oila muammosi azaldan insoniyatning diqqat markazida boʻlib kelgan. Chunki oila mustahkamligi jamiyat faravonligining asosiy negizidir. Shu sababli Respublikamiz rahbariyati har bir xonadonning tinchligini, oilalarda farzandlarning baxtli, barkamol oʻsishini taʼminlashga qaratilgan qator tadbirlarni amalga oshirmoqda.

Respublikamiz birinchi Prezidenti I.A.Karimov oʻzining “Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch” kitobida “...oila institutini jamiyatning boshqa muhim ijtimoiy tuzilmalari, yurtimizdagi maʼnaviy oʻzgarishlar bilan uygʻun tarzda rivojlantirish, uning nufuzini oshirish masalasiga davlat siyosatining eng muhim va ustuvor yoʻnalishi sifatida doimiy eʼtibor berib kelmoqdamiz” – deb taʼkidlashi bejiz emas[4].

Oilaviy muammolar yechimini oʻrganish borasida respublikamiz psixolog olimlari tomonidan bir qator diqqatga sazovor ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilgan va oshirilmoqda. Jumladan, Gʻ.B.Shoumarov, V.M.Karimova, N.A.Sogʻinov, X.K.Karimov, Sh.Sh.Joʻrayeva, F.A.Akromova, R.M.Abdullayeva, Yo.Noʻmonova, M.O.Utepbergenov, R.A.Samarov, T.Norimbetov kabi olimlarimiz va ularning izdoshlari tomonidan soʻnggi yillar davomida oʻzbek oilasining etnopsixologik xususiyatlari, er-xotin nizolari, oilaviy rollar taqsimoti, oilalardagi shaxslararo munosabatlar hamda oilaviy muammolar kabi masalalar oʻrganilgan. Bunday tadqiqotlar respublikamizda oilani ijtimoiy-psixologik nuqtai-nazardan tadqiq etish boʻyicha maʼlum bir oʻziga xos anʼanalarning yuzaga kelishiga asos boʻlib xizmat qiladi.

Oilaviy muammolarni o‘rganish maqsadida olingan test natijalaridan shu narsa ma’lum bo‘ldiki, oilaviy muammolar o‘zaro munosabatlardagi kelishmovchilik, o‘zini tuta olmaslik, turmush o‘rtog‘idan mamnun bo‘lmaslik, zerikarli hayot, oilaviy burchlarning taqsimlanishi, janjalkashlik, o‘ta manmanlik, xulq-atvordagi nomukamallik, moddiy qiyinchiliklar, jizzakilik kabi oila a‘zolariga xos xatti-harakatlar va xarakter xususiyatlaridan kelib chiqar ekan. Yana shu narsaga amin bo‘ldikki inson o‘zi ideal insonni izlarkan. Ko‘p holatlarda er-xotinlarning bir-biridan qoniqmaslik (ish vazifalaridan norozilik), gumonsirash, tanqid, tanbeh kabilar ham ko‘pgina muammolarni keltirib chiqarishini bildik. Oila a‘zolari oilada bir-birini o‘zaro tushunmaslik, xarakter xususiyatlarining bir-biriga to‘g‘ri kelmasligida deb bilsalar, ayrimlarida ayol kishi noroziligi, tanbehlari erkakdan o‘zini ustun qo‘yishi deb bildilar. Bundan shu narsa ma’lum bo‘ldiki, oilaviy muammolarning asl sababi oilalarda pedagogik va psixologik bilimlarning yetishmasligidadir. Buning uchun mahallalarda bu borada keng qamrovli ishlarni olib borish, mahalla yig‘inlarini oilalar bilan hamkorlikda amalga oshirish, oilalarning mahallaga bo‘lgan ishonchini, psixolog va pedagoglarga bo‘lgan ishonchini oshirish masalalarini hal etish lozim.

Konstitutsiyamizning 76-moddasida ”Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda u jamiyat va davlat muhofazasidadir”, degan qoida mustahkamlab qo‘yilgan.[5] Shunday bo‘lsada ko‘pgina oilalarda turli masalalarda muammolar bo‘lib turadi. Bular:

- oilaviy muammolar azaldan olimlar tomonidan o‘rganib kelingan muammolardan biri. Oilaviy muammolar yechimi ustida ko‘pgina pedagoglar, psixologlar bosh qotirganlar. Buning isboti tarzida ular yaratgan metodikalarni, testlarni misol qilib keltirish mumkin. Ushbu metodikalar asosida oiladagi nizolar muammolar o‘rganiladi, tashxislanadi va shu asosda o‘rganilgan muammolarni bartaraf etish choralari ko‘riladi;

- oilaviy muammolar oiladagi o‘zaro munosabatlarning noto‘g‘ri yo‘lga

qo‘yilishi bilan belgilanadi. Bunday munosabatlar ko‘proq er-xotinlar o‘rtasidagi o‘zaro kelishmovchiliklarini, chiqisha olmaslik, muomalasizlik, kelisha olmaslik, o‘zaro xurmatning yo‘qligi, oiladagi obro‘ kabilarda ko‘rinadi. Shu bilan birga ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi o‘zaro bir-birini tushunmaslik holatlari, qaynona-kelin munosabatlaridagi kelisha olmaslikdagi holatlar oilaviy munosabatlaridagi kelisha olmaslikdagi holatlar oilaviy muammolarning eng katta qismini tashkil etadi;

- oiladagi muammolarning yana ko‘p qismini moddiy yetishmovchilik tashkil etadi. Oilani moddiy jihatdan ta’minlay olmaslik er-xotin munosabatlarini

yomon ahvolga solib keladi, xozirgi kunda ko‘pgina ajrimlarning sababini moddiy yetishmovchilikdan degan xulosalar mavjud. Bunday muammolar farzandlar tarbiyasiga ham

jiddiy taʼsir koʻrsatadi. Oiladagi janjallarning sababini tushunib yetgan bolada ota-onaga boʻlgan munosbat oʻzgaradi va bu holat ham yana bir muammoni keltirib chiqaradi;

- tadqiqotlarda yana shunga amin boʻldikki yosh oilalarda hayotga, oilaga boʻlgan munosabat oʻzgacha. Ular hayotga, oilaga yengil qaraydilar. Ularda turmush tajribasining ortishida qaynona, qaynota va boshqa oila aʼzolari bilan hamkorlikda yashashi muhim ekan. Oilada boʻladigan muammolarni hamkorlikda hal qilish masalasida ularning koʻmaklari zarur ekan;

- Oiladagi koʻpgina muammolarning sabablaridan yana biri bu oilalarning koʻpchilik (qaynota, qaynona, qaynilar, qaynisingil, ovsinlar) bilan yashashidir. Oiladagi oʻzaro ikir-chikir, chiqisha olmasliklar koʻpchilik bilan birga yashashdan kelib chiqadi;

- oilaviy muammolarning koʻpgina sabablari er xotin munosabatlariga borib taqaladi. Bunda jinsiy hayot masalasi alohida oʻrin egallaydi. Ushbu masaladagi muammolar sharq mutafakkirlari asarlarida ham oʻz aksini topgan;

- oilaviy muammolarda oila aʼzolarining sogʻlom turmush tarziga amal qilmasliklari ham sabab boʻladi. Otaning yoki onaning, yomon salbiy odatlarga (ichish, chekish, giyohvandlik, yomon yoʻlga kirish) odatlanishi hamda oiladagi turli kasalliklarning avj olishi masalalari ham oilada yetarlicha muammolarni keltirib chiqaradi;

- oiladagi tenglik, er-xotinlar hayotidagi tenglik huquqi barchaga ham birdek maʼqul kelmas ekan. Ayrim oilalardagi ayollarni kamsitish, mensimaslik, odam oʻrnida koʻrmaslik, fikrlarini inobatga olmaslik holatlari muammolarni keltirib chiqaradi, shu bilan birga ayollarning xukmronligi ham muammolarga olib keladi.

Ushbu xulosalarga asoslanib quyidagi tavsiyalarni ishlab chiqdik:

- oilaviy muammolar yechimi oiladagi sogʻlom psixologik muxit yaratilishiga bogʻliq;

- oilaviy muammolar yechimidan biri bu – oila aʼzolarini yetarli darajada pedagogik – psixologik bilimlar bilan qurollantirishdan iborat;

- oilaviy muammolar yechimida muammoni keltirib chiqargan har ichki tomonning psixologik jixatdan oʻzaro kelishuvini taʼminlash;

- oilaviy muammolar yechimida oila bilan mahalla hamkorligini yoʻlga qoʻyish eng muhim masalasidir;

- oiladagi shaxslararo tenglikni yuzaga keltirish oila mustahkamligi va barqarorligini taʼminlaydi.

Ushbu tavsiyalar oilalar tinchigi va mustahkamligini taʼminlaydi. Yana shuni aytish kerakki, oilalardagi muammolarni hal etish uchun maslahatxonalar muhim. Ushbu maslahatxonalar muammolarni yechib berish bilan birga oilalarga psixologik koʻmak bersa. Oila

a’zolarini turli qarorlarida yordamlashsa, bunday psixologik madad, ta’sir ko’rsatish inson psixologiyasini o’zgartirsa. Balki shunda oilaviy muammolarga chek qo’yilar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Aholiga psixologik yordam ko’rsatish to’g’risida O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 05.11.2024 yildagi O‘RQ-989-son. <https://lex.uz/en/docs/-7196808>
2. Z.T. Nishanova, G.K.Alimova Psixologik xizmat. Psixokorreksiya. 2019-t.: “Ijod-Press”, 2019. - 512 b.
3. I.A.Karimov. Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot – pirovard maqsadimiz. – T.: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2000, 8-tom, 440-441-betlar.
4. I.A. Karimov. Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch. Toshkent. 2008.
5. O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi. https://api-ngo.gov.uz/uploads/40c5e871-257a-f260-60f2-58e439c7d55c_regulation_lang_192.pdf
6. Karimova V. M. «Oilaviy hayot psixologiyasi». Toshkent. 2006 yil. 137 b.
7. Shoumarov G’.B. tahriri ostida. «Oila psixologiyasi», T.: «Sharq, 2000.
8. Psixologiya fani XXI asrda.Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari.T.: 2002.50-61-betlar.

OILADA AXLOQIY TARBIYA JARAYONLARINING JAMIYATGA TA’SIRI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchi

muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Ergasheva Shirinoy Yomg‘ir qizi

NamDPI, Psixologiya:amaliy psixologiya yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Shirinergasheva68@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilada beriladigan axloqiy tarbiyaning jamiyat hayotiga ta’siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etiladi. Tadqiqotda oilaviy tarbiyaning asosiy tamoyillari, zamonaviy muammolari va ular asosida jamiyatda yuzaga keladigan ijtimoiy holatlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: oila, axloqiy tarbiya, jamiyat, qadriyat, ijtimoiy muhit, shaxs kamoloti.

Annotation: In this article, the effect of moral education given in the family on the life of society is analyzed from a scientific and theoretical point of view. The main principles of family upbringing, modern problems and social situations arising in society based on them are highlighted in the research.

Key words: family, moral education, society, value, social environment, personality development.

Аннотация: В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируется влияние нравственного воспитания, данного в семье, на жизнь общества. В

исследования освещены основные принципы семейного воспитания, современные проблемы и возникающие на их основе социальные ситуации в обществе.

Ключевые слова: семья, нравственное воспитание, общество, ценности, социальная среда, развитие личности.

Jamiyatning barqarorligi, madaniy saviyasi va ijtimoiy uyg‘unligi, avvalo, oilada beriladigan axloqiy tarbiyaning sifati bilan chambarchas bog‘liq. Oila — insonning birinchi ijtimoiy muhitidir. Unda shakllangan axloqiy mezonlar va qadriyatlar shaxsning jamiyatdagi tutumiga bevosita ta’sir qiladi.

Oilaviy tarbiyaning mohiyati va vazifasi

Axloqiy tarbiya — bu shaxsda ijtimoiy qadriyatlar, odob-axloq me’yorlari, xulq-atvor madaniyatini shakllantirish jarayonidir. Oila bu jarayonning birinchi bosqichi bo‘lib, inson shaxsining shakllanishida hal qiluvchi omil bo‘lib xizmat qiladi. Farzandlarda mehr-shafqat, halollik, adolat, kattalarga hurmat, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni shakllantirish — oilaning asosiy tarbiyaviy vazifalaridandir.[1].

Pedagog olimi S.N. Alimbekova bu borada shunday deydi: “Oiladagi sog‘lom axloqiy muhit — jamiyatda ijobiy ijtimoiy kayfiyat va fuqarolik ongining rivojlanishiga zamin yaratadi”[2]. Demak, oilada beriladigan axloqiy tarbiya jamiyat hayotiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Oilaviy tarbiyaning jamiyatga ta’sir mexanizmlari

Axloqiy tarbiyaning jamiyatga ko‘rsatadigan asosiy ta’sir yo‘nalishlarini quyidagicha ifodalash mumkin:

1. **Ijtimoiy intizom va qonunlarga hurmat** – Axloqiy qadriyatlar asosida tarbiyalangan shaxs qonunlarni hurmat qiladi va ijtimoiy tartibni buzmaydi.
2. **Sog‘lom ijtimoiy muhit** – Axloqiy odobga ega insonlar o‘z atrofidagi insonlar bilan hurmat asosida munosabatda bo‘ladi, bu esa ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlaydi.
3. **Jamiyatdagi nizolarning kamayishi** – Oila muhitida sabr-toqat, murosas, tinglash madaniyati singari axloqiy jihatlar shakllangan bo‘lsa, bu shaxslar orasidagi nizolarni kamaytiradi[3].

Shuningdek, axloqiy tarbiya yetarli darajada bo‘lmagan jamiyatlarda jinoyatchilik, befarqlik, ma’naviy inqiroz holatlari ko‘proq uchraydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oilaviy muhit notinch bo‘lgan joylarda yoshlar orasida salbiy illatlar (giyohvandlik, jinoyat, befarqlik) yuqori bo‘ladi[4].

Zamonaviy oila va tarbiya muammolari

Globalizatsiya, internet axborot oqimining kuchayishi va ommaviy madaniyat bosimi natijasida oilaviy tarbiya jarayoni yangi sinovlarga duch kelmoqda. Ba’zi ota-onalar farzandlarining axloqiy tarbiyasini maktab yoki boshqa tashqi institutlar zimmasiga yuklamoqda. Bu esa tarbiya jarayonida uzilishlarga olib kelmoqda. Shu bois, ota-onalarning pedagogik va axloqiy savodxonligini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir[5].

Xulosa

Oilada axloqiy tarbiya jamiyatning ma’naviy-axloqiy poydevorini tashkil etadi. Har bir sog‘lom oila — bu sog‘lom jamiyatning bir bo‘lagi. Axloqiy qadriyatlar ota-onalardan farzandlarga o‘tadi, bu esa jamiyatda ijtimoiy barqarorlik, hurmat va hamjihatlik kabi muhim tamoyillarni mustahkamlaydi. Shu bois, har bir jamiyatda oilaning tarbiyaviy funksiyasini qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov, I.A. (2008). *Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch*. T.: Ma’naviyat.
2. Alimbekova, S.N. (2017). *Oilada axloqiy tarbiyaning pedagogik asoslari*. T.: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti.
3. G‘ofurov, A. (2015). “Tarbiyaning ijtimoiylashuvdagi o‘rni”. *Oila va jamiyat*, №4.
4. Rasulov, Z. (2021). “Oilaviy muhit va jinoyatchilik darajasi o‘rtasidagi bog‘liqlik”. *Yoshlar ijtimoiy muammolari*, №2.
5. Toshpulatova, N.X. (2020). *Zamonaviy oila va axloqiy tarbiya muammolari*. T.: Ilm ziyo.

IJTIMOIIY TARMOQLAR VA TEXNOLOGIYALARNING OILA MUNOSABATLARIGA TA’SIRI

Zaynobidinova Naima Inomidinovna,

Namangan davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi, f.f.n.

Po‘latov Muxriddin Sadriddin o‘g‘li,

Namangan davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ijtimoiy tarmoqlar va zamonaviy texnologiyalarning oila mustahkamligiga ta’siri ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil etilgan. Oiladagi kommunikatsiya, ishonch, mehr-muhabbat kabi omillarga texnologiyalar qanday ta’sir ko‘rsatayotgani ko‘rsatib beriladi. Shu bilan birga, salbiy va ijobiy jihatlar misollar orqali asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: oila, ijtimoiy tarmoqlar, texnologiyalar, kommunikatsiya, ishonch, raqamli madaniyat.

Abstract. This article analyzes the impact of social networks and modern technologies on family stability from both theoretical and practical perspectives. It examines how technologies influence communication, trust, and emotional bonding within the family. Both positive and negative aspects are illustrated with examples.

Keywords: family, social networks, technologies, communication, trust, digital culture.

Аннотация . В данной статье проанализировано влияние социальных сетей и современных технологий на прочность семьи с научно-теоретической и практической точек зрения. Рассматриваются аспекты влияния технологий на семейную коммуникацию, доверие и взаимопонимание. Приводятся как положительные, так и отрицательные примеры.

Ключевые слова: семья, социальные сети, технологии, коммуникация, доверие, цифровая культура.

Kirish

Zamonaviy texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar inson hayotining deyarli barcha jabhalariga, xususan, oilaviy munosabatlarga chuqur va kompleks ta’sir ko‘rsatmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, smartfonlar, planshetlar, internetga yuqori tezlikda ulanadigan qurilmalarning kundalik hayotga kirib kelishi natijasida, insonlar orasidagi muloqot shakllari tubdan o‘zgarmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar (masalan, Facebook, Instagram, Telegram, TikTok va boshqalar) bugungi kunda ko‘plab oilalarda asosiy axborot

manbai, muloqot vositasi va ko‘ngilochar platforma sifatida foydalanilmoqda. Oila esa, har qanday jamiyatning asosiy ijtimoiy instituti bo‘lib, u ishonch, mehr, o‘zaro hurmat, hamkorlik va muloqotga tayanadi. Bu qadriyatlar orqali jamiyatda barqarorlik, avlodlar orasida bog‘liqlik va sog‘lom muhit shakllanadi. Biroq, raqamli texnologiyalarning haddan tashqari ko‘p qo‘llanilishi ushbu qadriyatlarga sezilarli darajada ta’sir o‘tkazmoqda. Jumladan, oilaviy a’zolar orasida bevosita muloqot kamayib, virtual muloqotga tayanish holatlari ko‘paymoqda. Bu esa uzoq muddatda psixologik yaqinlikni susaytirishi, ishonch inqirozini keltirib chiqarishi va hatto ajralishlar sonining ortishiga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, texnologiyalar orqali tarqalayotgan turli xil madaniy va axloqiy qadriyatlar, bolalar va yoshlarning ijtimoiy ongini shakllantirishda kuchli rol o‘ynamoqda. Shu sababli, zamonaviy oilalarda raqamli vositalardan foydalanish madaniyati, onlayn axborotga nisbatan tanqidiy yondashuv va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish chegaralarini belgilash muhim masalaga aylanmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyev o‘zining “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asarida: “Oila – bu muqaddas dargoh. Undagi sog‘lom muhit jamiyatimiz taraqqiyotining asosiy poydevoridir”, – deya alohida ta’kidlaydi[1]. Bu fikr texnologik taraqqiyot sharoitida oilaviy qadriyatlarni saqlab qolish va mustahkamlash uchun muvozanatli yondashuv zarurligini ko‘rsatadi. Shu bois, mazkur maqolada ijtimoiy tarmoqlar va zamonaviy texnologiyalarning oila mustahkamligiga ijobiy va salbiy ta’siri ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili

Ijtimoiy tarmoqlar va zamonaviy texnologiyalarning oilaviy munosabatlarga ta’siri bugungi kunda ko‘plab tadqiqotlar markazida turibdi. Turli ilmiy manbalarda bu mavzu psixologik, sotsiologik, pedagogik va axloqiy nuqtai nazardan tahlil etilgan. Prezident Shavkat Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asarida ham oilaviy qadriyatlar davlat taraqqiyotining asosi sifatida ko‘riladi. U oilaviy tarbiyani kuchaytirishda raqamli axborot makonidagi xavflarga qarshi immunitet shakllantirish zarurligini ta’kidlaydi. R. Xasanov (2021) o‘zining “Oila va jamiyat: ijtimoiy-psixologik tahlil” nomli asarida oilaviy muhitda kommunikatsiya va ishonchning ahamiyatini chuqur yoritadi. U zamonaviy texnologiyalar insonlar orasidagi bevosita muloqotni kamaytirayotganini ta’kidlab, oilada hissiy bog‘liqlikni tiklash uchun ma’naviy qadriyatlar asosida muloqotni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

M. Abdullaeva (2022) tomonidan olib borilgan izlanishlarda esa raqamli vositalarning oila a’zolari o‘rtasidagi aloqa sifatiga bo‘lgan ta’siri chuqur tahlil qilingan. U so‘rovnomalar asosida xulosa qilib, ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanilgan taqdirda ular tarbiyaviy va axborot almashinuvi jihatidan foydali bo‘lishi mumkinligini ta’kidlaydi. Shuningdek, xorijiy tadqiqotchilar ham bu borada muhim ishlar qilgan. D. Boyd (2014) “It’s Complicated” nomli kitobida internet orqali o‘zaro muloqot qilayotgan yoshlar va ularning oilaviy munosabatlarga qanday ta’sir ko‘rsatayotganini yoritadi. U onlayn tarmoqdagi faoliyatning murakkab sotsiopsixologik jarayonlarga sabab bo‘layotganini ta’kidlaydi.

S. Turkle (2011) esa “Alone Together” asarida texnologiyalarning insoniy aloqalarga salbiy ta’sirini ochib beradi. Uning fikricha, raqamli muloqot chuqur hissiy aloqalarni siqib chiqarib, odamlarni yolg‘izlikka olib kelishi mumkin. Mahalliy mualliflardan A. Qodirov (2023) yoshlar va ijtimoiy tarmoqlar mavzusini o‘rganib, oila ichidagi ishonch muhitiga zarar yetkazuvchi omillarni sanab o‘tadi. U oilalarda raqamli madaniyat yetishmovchiligi borligini va bu holat mojarolarga sabab bo‘layotganini ko‘rsatadi. Shu manbalar asosida aytish mumkinki, ijtimoiy

tarmoqlarning oilaviy hayotga ta’siri turlicha bo‘lib, ular ijobiy va salbiy natijalarga olib kelishi mumkin. Muhimi, texnologiyalardan oqilona foydalanish va raqamli madaniyatni rivojlantirish orqali oilaviy barqarorlikka erishish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda quyidagi metodlar qo‘llanildi:

Kontent-tahlil: ijtimoiy tarmoqlarda oila mavzusidagi postlar va munosabatlar o‘rganildi, shu bo‘yicha xulosalar va natijalarga kiritildi[2].

Ilmiy adabiyotlar sharhi: o‘zbek, rus va xorijiy manbalardagi maqolalar tahlil qilindi.

Tahlillar va natijalar

Kontent-tahlil shuni ko‘rsatdiki, oilaviy muammolar ko‘p hollarda ijtimoiy tarmoqlarda oshkora muhokama qilinadi, bu esa xususiy hayotga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Oila mustahkamligi muhim ijtimoiy qadriyat bo‘lib, uning zaiflashuvi jamiyat barqarorligiga tahdid soladi. Ijtimoiy tarmoqlarning tezkor rivojlanishi va ularning kundalik hayotga chuqur kirib borishi oilaviy aloqalarga ijobiy va salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu maqolada ushbu masalaning dolzarbligi, mavjud ilmiy izlanishlar va ijtimoiy kuzatuvlar asosida ochib beriladi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev o‘zining asarlarida: "Oila — bu muqaddas dargoh. Undagi sog‘lom muhit jamiyatimiz taraqqiyotining asosiy poydevoridir",— deya ta’kidlab o‘tgan (*Yangi O‘zbekiston strategiyasi*, 2021). Bu fikr oilani mustahkamlashda ma’naviy, axloqiy va raqamli muhitni uyg‘unlashtirish muhimligini ko‘rsatadi.

Darhaqiqat ijtimoiy tarmoqlarning salbiy jihatlari bilan bir qatorda ijobiy jihatlari ham mavjud bo‘lib ushbu tadqiqot orqali shu jihatlarni ham ochib berilgan: Uzoqda yashovchi qarindoshlar bilan aloqa saqlash imkoniyatini ham yaratib beradi. Bundan tashqari oila a’zolari o‘rtasidagi tezkor muloqot imkoni, ma’naviy-ma’rifiy kontentlar orqali tarbiya berish imkoniyatini beradi. Shu bilan birga salbiy jihatlari ham mavjud bo‘lib haddan tashqari ko‘p vaqt onlayn o‘tkazilishi oilaviy suhbat va birgalikdagi faoliyatni kamaytiradi. Bundanda xavfliroq maxfiylik darajasining pasayishi va begona insonlar bilan munosabatlar oilaviy ishonchga zarar yetkazadi.

Xulosa

Ijtimoiy tarmoqlar va zamonaviy texnologiyalar bugungi raqamli asrda inson hayotining ajralmas bir qismiga aylangan. Ular hayotni yengillashtirish, muloqotni tezlashtirish, axborotni tezkor yetkazish va olam bilan bog‘lanish imkonini berayotgan bo‘lsa-da, bu vositalarning oilaviy munosabatlarga ta’siri har doim ham bir tomonlama emas. Ushbu maqola tahlillariga ko‘ra, texnologik vositalar oila a’zolari orasidagi muloqot, ishonch, hissiy yaqinlik va hamkorlikka ijobiy hamda salbiy jihatdan ta’sir ko‘rsatmoqda.

Ijobiy tomondan, ijtimoiy tarmoqlar uzoqda yashovchi qarindoshlar bilan aloqa o‘rnatish, onlayn tarzda o‘zaro fikr almashish, oilaviy tadbirlar fotosuratlarini va xotiralarini baham ko‘rish imkonini bermoqda. Shuningdek, pedagogik va ma’naviy kontentlar orqali farzand tarbiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatuvchi resurslarga ega[4].

Shu bilan birga, haddan ortiq internet va tarmoqlarda vaqt o‘tkazish, virtual hayotga mukkasidan ketish, notanish insonlar bilan ortiqcha muloqot qilish, oilaviy muammolarni jamoatchilikka oshkora qilish kabi omillar oilaning ichki muhitini izdan chiqaradi[5]. Muloqotning samarasizligi, ishonch tanqisligi, hissiy aloqaning susayishi va oilaviy mas’uliyatning pasayishi kabi xavfli oqibatlar kuzatilmoqda.

Tadqiqotlar va so‘rovnomalar shuni ko‘rsatmoqdaki, ko‘plab oilalarda bu muammo yetarlicha anglanmaydi va texnologiyalarning salbiy oqibatlari kechikkan holda seziladi. Shuning uchun har bir oila a‘zosi, ayniqsa ota-onalar raqamli madaniyatni o‘zlashtirishi, farzandlariga axborot xavfsizligini tushuntirishi va texnologiyalardan foydalanuvchi sifatida o‘z faoliyatini ongli ravishda boshqarishi zarur.

Prezident Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, oila jamiyat poydevori bo‘lib, uni mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishidir. Raqamli transformatsiya jarayonida bu ustuvorlikni texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish – dolzarb vazifa. Shunday ekan, raqamli vositalardan foydalanishda ijtimoiy mas’uliyatni oshirish, sog‘lom raqamli muhitni shakllantirish va oilada yuzma-yuz muloqotni kuchaytirish orqali mustahkam, sog‘lom va barqaror oilalarni yaratish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021.
2. Karimov I.A. *O‘zbekiston: Milliy istiqlof, iqtisod, siyosat, mafkura*. – Toshkent: O‘zbekiston, 1996.
3. Xasanov R. *Oila va jamiyat: ijtimoiy-psixologik tahlil*. – Toshkent: Ijtimoiy fanlar nashriyoti, 2021.
4. Abdullaeva M. Raqamli texnologiyalar va oila kommunikatsiyasi // *Ma’naviyat va zamon*. – 2022. – №3. – B. 45–50.
5. Boyd D. *It’s Complicated: The Social Lives of Networked Teens*. – New Haven: Yale University Press, 2014.
6. Turkle S. *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. – New York: Basic Books, 2011.
7. Qodirov A. Ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar va oilaviy munosabatlarga ta’siri // *O‘zbekiston ijtimoiy hayoti*. – 2023. – №1. – B. 28–34.
8. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari. – 2022 yil. – www.stat.uz

ZAMONAVIY JAMIYATDA OILA FALSAFASINING O‘RNI

Zaynobidinova Naima Inomidinova

NamDPI, "Falsafiy va tarixiy fanlar" kafedrasi katta o‘qituvchisi, falsafa fanlari nomzodi,

Karimova Noilaxon Ilxomjon qizi

NamDPI talabasi

Tel: +998 90 597 58 65

noilaxonkarimova1997@gmail.com

ORCID id: 0009-0003-3403-8090

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilaga e’tibor berish orqali jamiyatni qay tariqa rivojlanishini, oilani jamiyatga naqadar bog‘liq ekanligi haqida keltirib o‘tilgan. Oila –muqaddas dargoh ekanligi, uning davlat himoyasida ekanligi to‘g‘risida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: oila falsafasi, oilaga qaratilgan e’tibor, oilaning huquq va majburiyatlari, oila milliy qadriyatlar o‘chog‘i.

Jahon tarixiga nazar solsak, har bir xalq avvalo ma’naviy birlashuvi, milliy g‘oyasi bilan yuksalgan. Bugun yangi hayot qurish, rivojlangan davlatlar qatoriga chiqish yo‘lidan borayotgan mamlakatimizda ham milliy g‘oya masalasi juda muhim ahamiyatga ega. Ma’lumki, bugun dunyoda keskin kurash va raqobat hukm surmoqda, manfaatlar to‘qnashuvi kuchaymoqda. Globallashuv jarayonlari insoniyat uchun beqiyos yangi imkoniyatlar bilan birga kutilmagan muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Milliy o‘zlik va ma’naviy qadriyatlarga qarshi tahdid va xatarlar tobora ortmoqda. Faqat o‘zini o‘ylash, mehnatga, oilaga yengil qarash, iste’molchilik kayfiyati turli yo‘llar bilan odamlar, ayniqsa, yoshlar ongiga ustamonlik bilan singdirilyapti. Zero, tarbiyada tanaffus bo‘lmaydi, deydi xalqimiz. Lekin, ma’naviy-ma’rifiy ishlardagi uzviylik hozircha bunday emas. Bu borada bog‘cha, maktab, oliy ta’lim, mahalla – har biri alohida ish olib borishi muhimligi ta’kidlandi [1].

Jamiat g‘oyat keng murakkab ijtimoiy organizm hisoblanadi. U odamlar o‘rtasida amal qiladigan axloqiy, diniy, siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, mafkuraviy munosabatlarning, tarixan tarkib topgan oila, din, davlat, axloq kabi ijtimoiy institutlarning majmuasidir. Shunga asosan har qanday jamiyatning mustahkamligi, rivoji oilaga bog‘liq. Chunki, jamiyatda bo‘ladigan ilk ijtimoiy munosabatlar oilada vujudga keladi va shakllanadi. Oilada yoshi kattalar yoshlar uchun ta’lim-tarbiyaga bo‘lgan bilimlarni shakllanishida ko‘makchi hisoblanadi. Shuning uchun ham oilani tarbiya maskani deyilgani bejiz emas.

Hozirgi davrda oila, oila-nikoh munosabatlari, oiladagi psixologik muhit, ta’lim-tarbiya va uning ijtimoiy psixologik xususiyatlarini tadqiq etish muhim muammolardan biri hisoblanadi. Yurtimizda oilani mustahkamlash, yoshlarimizni har tomonlama yetuk va barkamol insonlar qilib tarbiyalash, oilani jamiyatning boshqa muhim ijtimoiy tuzilmalari kabi jamiyatimizdagi ma’naviy o‘zgarishlar bilan uyg‘un tarzda rivojlantirish, uning nufuzini oshirish masalasiga davlat siyosatining eng muhim yo‘nalishi kelinmoqda.

Bu muammoga qaratilgan juda ko‘plab qaror va qonunlar mavjud bo‘lib, ulardan birinchi navbatda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini misol qilib keltirishimiz mumkin. Xususan, uning 63-moddasida “Oila - jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega” deb ko‘rsatib o‘tilgan [2].

1991-yil mustaqillikka erishganimizdan so‘ng, davlat oilaviy munosabatlar sohasida tub islohotlarni amalga oshira boshladi. “O‘zbekiston Respublikasi oila kodeksi”da oilaning barcha sohalarini qonun doirasida mustahkamlab qo‘yilgan. Bu kodeksning 5-moddasida “Oila to‘g‘risidagi qonunchilikning vazifalari oilani mustahkamlashdan, oilaviy munosabatlarni o‘zaro muhabbat, ishonch va hurmat, hamjihatlik, bir-biriga yordam berish hamda oila oldida uning barcha a‘zolarining mas‘ulligi hissi asosida qurishdan, biron-bir shaxsning oila masalalariga o‘zboshimchalik bilan aralashishiga yo‘l qo‘ymaslikdan, oila a‘zolari o‘z huquqlarini to‘sqinliksiz amalga oshirishini hamda bu huquqlarning himoya qilinishini ta’minlashdan iborat” ekanligi ham oilani jamiyatga naqadar taalluqli ekanini bilish qiyin emas [3].

Jumladan, 1992-yilda O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti farmoni bilan tashkil qilingan “Mahalla hayriya jamg‘armasi” kam ta’minlangan oilalarga, boquvchisini yo‘qotgan shaxslarga moddiy jihatdan katta yordam ko‘rsatildi va ularga keng shart sharoitlar yaratildi. 1998-yilni ham oilaga e’tibor bergan holda “Oila yili “deb nomlanishi ham bejiz bo‘lmagan.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ham oila haqida quyidagi fikrlarni o‘zining intervyularining birida aytib o‘tgan: “Har bir inson hayotida eng muhimi, bu-oila. Oila men uchun muqaddas. Muqaddasligi shundaki avvalambor qayerda ishlashidan qat’iy nazar, kim bo‘lishidan

qat’iy nazar agar oilada tarbiya, oilada muhit, oilada halollik, munosabat, tarbiyaga alohida e’tibor berilmasa, hech qachon natija bo’lmaydi” [4].

Bundan ko’rinib turibdiki, muhtaram prezidentimiz ham oila jamiyat uchun eng muhim maskan ekanligini aytmoqda.

Oilaning jamiyat oldidagi asosiy vazifalaridan biri-farzand ko’rish va ularni tarbiyalash g’oyat muhimdir. Aholi soni ma’lum muayyan ko’rsatkichda bo’lib turishi uchun har 100 oilaga 260 ta bola to’g’ri kelishi kerak. Demografik olimlarning hisoblariga ko’ra, har bir oila bittadan farzand ko’rsa, sakkizinchi avlodga kelib, ya’ni 200 yildan keyin bu xalq millat tariqasida yo’q bo’lib ketishi mumkin ekan. Shuning uchun, davlat kelajagi oilaga bog’liqdir [5].

O’zbekiston dunyoda aholisining soni juda tez ko’payib borayotgan mamlakatlar qatoriga kiradi. Sababi O’zbekiston aholisining ko’p qismi islom diniga e’tiqod qiladi. Ilmiy va diniy tomonlama urf –odatlarini davom ettirish uchun ham oila va bolalar muhim o’rin tutadi.

Oila jamiyatning boshlang’ich hujayrasini tashkil etib, unda aholini ko’payishi va yosh avlodni tarbiyalash vazifalari bajariladi. Uning ijtimoiy vazifalari quyidagilarni o’z ichiga oladi:

Birinchidan, u jamiyatning demokratik hujayrasini tashkil etib odamlar shu muqaddas koshonada tug’ilib o’sib jamiyat tarkibini tashkil etadi.

Ikkinchidan, oila muhim bo’g’in bo’lib unda biz mehnat jarayonida sarf qilgan kuchlarimizni tiklaymiz.

Uchinchidan, oila muhim tarbiya o’chog’i.

To’rtinchidan, nodir ruhiy muhitdir [5].

Oila jamiyatni hujayrasi ekan, oilalar qanchalik mustahkam bo’lsa, jamiyat ham shunchalik mustahkam bo’ladi. Biz qurayotgan adolatli fuqarolik jamiyatida oila o’ziga xos ijtimoiy birlashmani tashkil etadi. Oilaning bu xususiyati birinchi galda uning jamiyat manfaatlari bilan bog’liqligida hamda ijtimoiy vazifalarda ifodalangan. Mamlakatda har bir oila va har insonning turmush farovonligini, fuqarolar totuvligini mustahkamlashga qaratilgan dasturiy maqsadlarga asoslanib ish olib borilmoqda. Bu adolatli fuqarolik jamiyatini shakllantirishni maqsad qilgan ekanmiz, jamoat birlashmalari, notijorat va nodavlat tashkilotlari, jumladan, fondlarning ahamiyati, oilani muhofazasi oshib boraveradi.

Jamiyat hayotida nodavlat va jamoat tashkilotlarining o’rni va ahamiyatini kuchaytirish, ya’ni “Kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari” tamoyilini hayotga joriy etish demakdir.

Bugungi kunda respublikamizda o’n mingtaga yaqin mahalla va qishloq fuqarolari yig’inlari oilalar bilan jamoatchilik asosida katta tashkiliy va ommaviy ishlarni olib bormoqdalar, oilalarni saqlab qolish va ularni mustahkamlashga, voyaga yetmagan bolalar manfaatlarini himoya qilishga o’z hissalarini qo’shib kelmoqdalar.

Olimlarning fikricha, odamlar hayotining birdan-bir to’g’ri yo’li oilaviy hayot ekan. Yolg’iz bo’lib yashash har xil falokatlarga va fojialarga olib kelar ekan. Italiyalik mutaxassislarning hisob kitoblariga qaraganda, hozirgi paytda har besh ovropalikning biri uyqusizlikdan azob chekar ekan. Buning asosiy sababi yolg’izlikdir. Inson yolg’iz bo’lsa rivojlanmaydi va taraqqiy eta olmaydi. Shunga ko’ra, oila ishi bu oila a’zolarining shaxsiy ishi deb ularni o’z holiga tashlab qo’yish mumkin emas. Ayniqsa, bozor mexanizmlarini joriy etishdan oldin sezfazand, kam ta’minlangan oilalarni, bolalar, bolali yolg’iz ayollarga davlat va jamoat yordamini ko’rsatish lozim. Bundan maqsad kam ta’minlanganlarni, yolg’iz ayollarni jamiyatdan ajralib qolmasligi uchun rag’batlantirilib, jamoat bilan hamjihat bo’lib yashashini ta’minlashdir.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi davrda oilani turli fanlar tomonidan har tomonlama ilmiy tadqiq qilish lozim. Oilaning o‘ziga hos xususiyatlarini ayniqsa oilaparvarlik, serfarzandlik, farzandlar tomonidan ota-onalarini hurmat qilishlik, oila a‘zolari o‘rtasidagi inoqlikka katta e‘tibor berish lozim. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida inson hayotining barcha sohalarida jadal o‘rish va o‘zgarishlarni kuzatish mumkin.

Keskin ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ma’naviy va axloqiy o‘zgarishlar jamiyat rivojlanishining yangi bosqichiga o‘tgan degan fikrni tobora tasdiqlamoqda. Bu ayniqsa, oila va oila munosabatlarning inqirozida aks etgan qiymatlar tizimidagi o‘zgarishlarning namoyon bo‘lishida yaqqol ko‘rinadi. Oila ijtimoiy buyurtmaning birligi va ijtimoiy munosabatlar majmuasining o‘ziga xos markazi sifatida tarbiyaning muhim vositasi sifatida paydo bo‘ladi va kelajak avlodning ma’naviy, axloqiy asoslarini rivojlantirish sohasidir.

Shaxsni shakllantirishning murakkab va eng muhim jarayoni oilada ko‘plab yo‘nalishlarda yotadi, masalan: mehnat, axloqiy, jismoniy va estetik tarbiya. Hayotiy qarashlar faqat oilada shakllanadi, lekin shaxsiyatning qirralari azaliy va ma’naviy qadriyatlarni izchil tanishtirish orqali rivojlanadi. Oilalar bu davlatning ravnaq topishida, kelajagini barpo etuvchi maskan bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois oilalarni asrash va alohida e‘tibor qaratish muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida 19 yanvar kuni ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo‘yicha videosektor yig‘ilishi
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent. 2023 y.
3. O‘zbekiston Respublikasi “Oila kodeksi”
4. 2024-yil 24-iyuldagi davlat rahbari tavalludining 61yilligiga bag‘ishlangan “Janob Prezident” nomli hujjatli film namoyishidagi Prezidentimizning intervyusi.
5. “O‘zbekiston Respublikasining oila huquqi”. Darslik. Toshkent-2005.
6. Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti “Falsafa” Darslik. Toshkent-2021.
7. Zaynobidinova N. I. Inson ma’naviy kamolotida jaloliddin rumiy ijodining ahamiyati, “Inson qadri: tarixiylik va zamonaviylikning ilmiy-nazariy talqinlari” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. NamDPI – 2024, 67-71 bb

OILA VA JAMIYAT: BARQAROR TARAQQIYOTNING NEGIZI

Nafisa Valiyeva

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti

Annotatsiya: Maqolada o‘zbek oilalarida milliy qadriyatlar asosida sog‘lom va barkamol avlodni tarbiyalashda oilaning o‘rni va ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, bugungi kunda milliy qadriyatlar asosida o‘zbek oilalarida farzandlarni tarbiyalash borasida yo‘l qo‘yilayotgan ayrim kamchiliklar to‘g‘risida mulohazalar bayon etilgan.

Tayanch so‘zlar: sog‘lom avlod, milliy qadriyatlar, millat, tarbiya, ijtimoiy muhit, oila, urf-odatlar, nizoli vaziyatlar, xulq-atvor

Аннотация: В статье рассматривается роль и значение семьи в воспитании здорового и всесторонне развитого поколения на основе национальных ценностей в

узбекских семьях. Также изложены размышления о некоторых недостатках, допускаемых в процессе воспитания детей на основе национальных ценностей в современных узбекских семьях.

Ключевые слова: здоровое поколение, национальные ценности, нация, воспитание, социальная среда, семья, обычаи, конфликтные ситуации, поведение.

Annotation: The article discusses the role and importance of the family in raising a healthy and well-rounded generation based on national values in Uzbek families. It also presents reflections on some shortcomings observed in the upbringing of children within modern Uzbek families in accordance with national traditions.

Keywords: healthy generation, national values, nation, upbringing, social environment, family, traditions, conflict situations, behavior.

KIRISH

Oila – bu jamiyatning eng muhim bo‘g‘ini, inson tarbiyasining boshlang‘ich muhitidir. Har bir inson hayotga ilk qadamini oilada qo‘yadi, dastlabki ijtimoiy tajribalarni ota-onasi orqali oladi. Jamiyatning ma’naviy va iqtisodiy taraqqiyoti bevosita oilalarning mustahkamligi bilan bog‘liq. Akademik olimlardan biri, A. A. Karimov, oila haqida shunday deydi: “Oila – bu kichik ijtimoiy institut bo‘lib, u orqali jamiyat o‘zini qayta tiklaydi, o‘z axloqiy, madaniy va iqtisodiy qadriyatlarini davom ettiradi” [Karimov A.A., Sotsial institutlar nazariyasi, Toshkent, 2018, 57-bet]. Oilada shakllangan ijtimoiy qadriyatlar, axloqiy me’yorlar va madaniy odatlar jamiyat hayotida muhim rol o‘ynaydi. Farzandning ta’limga, mehnatga, jamiyatga bo‘lgan munosabati avvalo oilada berilgan tarbiyaga tayanadi. Tarixchi Z. Inomova o‘z tadqiqotlarida shunday yozadi: “Oila ichidagi ijtimoiy rollar taqsimoti bolalarda mas’uliyat hissini shakllantiradi, bu esa keyinchalik ularning jamiyatdagi faoliyatida namoyon bo‘ladi” (Inomova Z., Oila sotsiologiyasi asoslari, Toshkent, 2020, 113-bet).

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Boy ilmiy-madaniy merosimiz, qadimiy urf-odat hamda an’analарimizdan ayonki, har qanday zamon va makonda ham oila biz uchun muqaddas qadriyat sanalgan. Binobarin, tarbiyaviy, ma’naviy-ma’rifiy, ruhiy-axloqiy, iqtisodiy-huquqiy munosabatlarga asoslangan ijtimoiy birlik hisoblanmish oila qanchalik mustahkam bo‘lsa, jamiyat ham shunchalik barqaror taraqqiy etishini ajdodlarimiz juda yaxshi anglashgan.

Shu bois ota-bobolarimiz oilaga juda katta e’tibor bilan qarashgan. Buyuk allomalarimiz Mahmud Koshg‘ariy, Ahmad Yugnakiy, Kaykovusdan tortib Beruniy, Ibn Sino, Forobiy, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug‘bek va boshqalargacha o‘z asarlarida oilaviy masalalar, xususan, oila a’zolari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar, bola tarbiyasida ota-ona, bobo-buvining o‘rni, komil va vatanparvar shaxsni yetishtirishda bu muhim ijtimoiy institutning roliga alohida yondashib, ibratli hikoyatlar, rivoyatlar, farzandlarga maktublar, hikmatli so‘zlar, she’riy satrlar orqali pand-nasihatlar, hayotiy xulosalar yozib qoldirganlar. Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi ma’rifatparvarlarimiz ham odob-axloqi go‘zal, jismonan va ma’nan yetuk avlodni tarbiyalashning yagona yo‘li — barqaror oila qurish ekanini, oilani mustahkamlamasdan davlat va jamiyat taraqqiyotiga erishib bo‘lmasligini ta’kidlashgan.

Bugungi shiddat bilan o‘zgarib borayotgan globallashuv davriga kelib ham O‘zbekiston o‘z istiqboli va kelajagini oilani rivojlantirish, uni e’zozlashda, deb bilayotgani yuqoridagi an’anaviy qadriyatlarimizni yanada boyitgan holda zamonaviy, namunali va farovon oilani barpo

etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanganida ham yaqqol namoyon bo‘lmoqda.

Prezidentimizning joriy yil 2 fevraldagi “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni bilan milliy hamda ma’naviy qadriyatlarimiz asosida ushbu sohada yillar davomida to‘planib qolgan, e’tibordan chetda qolib kelgan muammolar yechimi yuzasidan tegishli davlat organlari hamda jamoat tashkilotlari oldiga eng muhim va dolzarb vazifalar qo‘yildi. Mazkur Farmonga binoan, Vazirlar Mahkamasi huzurida “Oila” ilmiy-amaliy tadqiqot markazi oila instituti sohasida yagona davlat siyosatini yurituvchi tizim sifatida tashkil etildi. Markazning asosiy vazifasi davlat va jamoat tashkilotlari, parlament, siyosiy partiyalar, ommaviy axborot vositalari hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini O‘zbekiston oilalarini mustahkamlash g‘oyasi atrofida birlashtirish, bu boradagi ishlarni muvofiqlashtirib borish, mamlakatda faqat sog‘lom oila — sog‘lom jamiyat ustuni bo‘la olishini aholi ongiga singdirish, ilmiy-innovatsion tadqiqotlarni amalga oshirish orqali oila institutini mustahkamlash etib belgilangani mamlakatimizda bu borada mutlaqo yangi bosqichdagi sa’y-harakatlar boshlanganidan dalolat beradi.

O‘z navbatida, umuminsoniy va milliy oilaviy qadriyatlarni tahlil qilish asosida zamonaviy, namunali oila mezonlarini belgilash hamda “Oila jamiyat va davlat himoyasida” konstitutsiyaviy prinsipini keng targ‘ib etish va jamiyatga singdirish masalalariga kompleks yondashish faoliyatimizda ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Xususan, oilani mustahkamlash va rivojlantirish, oilalarda ma’naviy-axloqiy muhitni yaxshilash, jamiyatda eng ibratli oilaviy an‘analarni saqlab qolish hamda targ‘ibot qilish masalalari bo‘yicha hududlarda qator fundamental, amaliy va innovatsion tadqiqotlar olib borilayotir. Misol uchun, zamonaviy muvaffaqiyatli oila mezonlari qanday bo‘lishi kerak, degan mavzuda respublikamizning turli viloyatlarida 800 dan ortiq oilalarda ijtimoiy so‘rovlar o‘tkazilib, yakuniy natijalar bo‘yicha zamonaviy oilaning modeli ishlab chiqildi. Tadqiqot o‘tkazilgan oilalar vakillarining fikrlariga ko‘ra, oiladagi sog‘lom va barqaror, osoyishta psixologik muhit; yuksak ma’naviy-axloqiy tarbiya; yetarli darajadagi iqtisodiy va maishiy sharoitlar; oila a‘zolarining ta’lim yo‘nalishida oliy ma’lumotlilik darajasi; sihat-salomatlikka alohida e’tibor qaratish zamonaviy namunali oilaning asosiy mezonlari qatoriga kiradi.

Shu o‘rinda har qancha achchiq bo‘lmasin, ochiq aytish kerak, tadqiqotlarimizning ko‘rsatishicha, keyingi paytlarda xalqimizga xos bo‘lmagan ayrim illatlar — oilaviy ajrashishlar, turli nizoli vaziyatlar, ishsizlik, oiladagi nosog‘lom muhit, ma’naviy tushkunlik, ehtiyojmandlik, jinoyatga qo‘l urish holatlari kabi omillar notinch, noqobil, kemptik oilalar va qator ijtimoiy-ma’naviy muammolarni paydo qilmoqda. Ayniqsa, ajrashishlar sonining kamaymayotgani kishida jiddiy tashvish uyg‘otadi. Respublikamizning uchta viloyatida olib borgan tadqiqotlarimizdan ma’lum bo‘ldiki, oilalar barbod bo‘lishiga quyidagi omillar asosiy sabab bo‘lmoqda:

Psixologik omil — oiladagi og‘ir psixologik muhit, o‘zaro tushunishning yo‘qligi, oiladagi doimiy nizolar, ota-onalarning yosh er-xotin hayotiga aralashishlari, yosh er-xotinlarni begonallashtirib qo‘yish, bir-biriga befarqlik;

Ijtimoiy omil — ichkilikbozlik, farzandsizlik, er yoki xotinning salomatligi yaxshi emasligi;

Ma’naviy-axloqiy omil — er-xotindan birining uzoq vaqt davomidagi nikohdan tashqari aloqalari;

Iqtisodiy omil — turarjoy sharoitlarining qoniqarli emasligi, moddiy yetishmovchilik, ishsizlik, ernaing oilani ta’minlamasligi, mehnat migranti sifatida chet elga ketgan er-xotindan birining oilasi bilan aloqasi uzilgani, qarzlarini uzolmaslik.

E’tirof etish lozim, hozirgi kunga qadar 11800 dan ortiq nizoli oilalarning ishi sudga yetib bormasdan, FHDYO organi va sudga ajrashish uchun ariza bergan 3100 dan ziyod oilalarni esa hamkor tashkilotlar bilan birgalikda yarashtirishga erishildi. Umuman, buzilib ketish arafasida turgan 14645 ta oila saqlab qolindi.

Olib borilgan tadqiqotlarimiz xulosalariga tayanib, ajrashishlarning oldini olish, oilalarni mustahkamlashga qaratilgan qator takliflar ishlab chiqdik. Bizningcha, eng avvalo, mahalla fuqarolar yig’inlari huzuridagi Yarashtirish komissiyalari va “Ota-onalar universiteti” tuzilmalari uchun malakali kadrlar tayyorlashni yo‘lga qo‘yish zarur. Oila qurayotgan fuqarolarni tegishli qonunchilik asosida er-xotinning huquq va majburiyatlari, xususan, nikoh shartnomasini tuzish tartiblari, shart-sharoitlari, oqibatlari yuzasidan huquqiy savodxonligini oshirish lozim. Bu borada keng qamrovli targ‘ibot ishlarini yuritish, tegishli uslubiy qo‘llanmalar yaratish, metodik tavsiyalar ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Umumta’lim maktablaridan tortib, oliy o‘quv yurtlarining dasturlarigacha oila saboqlarini o‘rgatuvchi dars mashg‘ulotlarini kiritish foydadan xoli bo‘lmaydi.

Joylardagi o‘rganishlarimiz shuni ko‘rsatmoqdaki, bugun oila atalmish muqaddas dargoh ostonasidan xatlayotgan ko‘pchilik yoshlarimiz, afsuski, mustaqil hayotga na iqtisodiy, na ma’naviy, na huquqiy, na ruhiy va na diniy-ma’rifiy tomondan tayyor. Bu muammoga yechim izlab Toshkent viloyatining Parkent tumanida FHDYO organiga nikohdan o‘tishga ariza bergan bo‘lg‘usi kelin-kuyovlar uchun maxsus o‘quv-kursi tashkil etib, bir oy mobaynida ularning bilim va ko‘nikmalarini oshirishga harakat qildik. 15 juftlikka o‘z kasbining mohir ustasi bo‘lgan mutaxassislar tomonidan interaktiv, innovatsion usullarda mashg‘ulotlar o‘tildi. Parkent tumanida izchil davom ettirilayotgan bu o‘quv-kursi yoshlarga nihoyatda ma’qul kelgani bois ushbu tajribani butun respublikamiz bo‘ylab ommalashtirmoqdamiz. Yaqin kunlar ichida esa markazimizning O‘zbekiston yoshlar ittifoqi bilan birgalikdagi loyihasi — Toshkent shahrining Shayxontohur tumanida “Bo‘lg‘usi kelin-kuyovlar innovatsion maktabi” faoliyat boshlayapti.

Bundan tashqari, mutaxassislarimiz tomonidan Namangan viloyatida oila masalalariga yangicha innovatsion yondashuv joriy etilmoqda. Buning uchun avval oilaga ko‘rsatiladigan xizmatlar To‘raqo‘rg‘on tumanidagi qator muassasalar bilan hamkorlikda kompleks o‘rganib chiqildi. Oilalar bilan ishlash bo‘yicha treninglar tashkil etish orqali soha mutaxassislariga mukammal bilim va ko‘nikmalar berildi. O‘z navbatida, “Oila” markazining mutaxassislari davlat hamda nodavlat tashkilotlariga oilaga xizmat ko‘rsatishni ta’minlab beruvchi mutaxassis sifatida yaqinlashtirilmoqda. Natijada murakkab sharoitda qolgan, muammoli oilalar davlat xizmatidan bahramand bo‘lyapti. Ayni vaqtga qadar To‘raqo‘rg‘on tumanidagi oilalar holati to‘liq ilmiy-amaliy tahlil qilinib, 84 tasini nochor holatdan chiqarish bo‘yicha har biri uchun alohida “Yo‘l xaritasi” ishlab chiqildi va ushbu hujjatlar hayotga joriy etilayotir.

Markazimiz bo‘yicha 10000 dan ortiq notinch oilalar aniqlanib, barcha hududiy bo‘linmalarimizda ma’lumotlar bazasi shakllantirildi hamda ular bilan individual ish olib borilyapti. Shu bilan birga, 4343 ta o‘ta nochor oilaning asosiy muammolarini hal etish bo‘yicha tumanlardagi sektorlar, hamkor tashkilotlar bilan birgalikda amaliy yordam berish choralari ishlab chiqildi. Oilaning ichki munosabatlari, shaxslararo munosabatlar, boy madaniy tarixiy meros va an’anaviy oilaviy qadriyatlarni saqlashda muammolari bo‘lgan 3819 ta oila bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri

aloqa yo‘lga qo‘yildi. 1,5 milliondan ortiq namunali oilalar bo‘yicha ma’lumotlar bazasi shakllantirildi.

Albatta, oilalar bilan ishlashda soha mutaxassislaridan yuqori bilim hamda ko‘nikma, o‘ziga xos tajriba talab etiladi. Shuni e’tiborga olib, markazimizning viloyat boshqarmalari qoshida tashkil qilingan kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash bo‘yicha maxsus o‘quv-kurslarida, birinchi navbatda, markaz hamda hududiy bo‘linmalari xodimlari uchun o‘quv-kurslari tashkil etilib, mashg‘ulotlarni o‘taganlarga maxsus sertifikatlar berildi. Hozirgi kunda esa butun respublika bo‘ylab mahalla fuqarolar yig‘inlarining xotin-qizlar bilan ishlash va oilalarda ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash bo‘yicha mutaxassislari o‘quvlari izchil davom ettirilmoqda.

Oila instituti sohasida markazimiz bir qator davlat va nodavlat, xalqaro tashkilotlar bilan ham o‘zaro hamkorlik aloqalarini mustahkamlamoqda. Ayni paytga qadar 20 dan ortiq tashkilotlar bilan Memorandum imzolaniib, faol hamkorlik o‘rnatildi.

Shu o‘rinda alohida ta’kidlash joiz, joriy yilning 27 iyun kuni Prezidentimiz qarori bilan O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasi va uni amalga oshirish bo‘yicha “Yo‘l xaritasi” tasdiqlangani ham yurtimizda oilalar farovonligi uchun davlat hamda jamiyat astoydil qayg‘urayotganining hayotiy ifodasi bo‘ldi.

Ushbu Konsepsiyani amalga oshirishdan ko‘zlangan asosiy maqsad mamlakatimizdagi har bir oilaning huquq va manfaatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarish, ular uchun munosib turmush sharoitini yaratish, oilaviy munosabatlar muvozanatini ta’minlash, oila farovonligini oshirish, muxtasar aytganda, oila institutini har tomonlama qo‘llab-quvvatlagan holda, davlatimizning izchil va barqaror taraqqiyotiga erishishdir. Niyatimiz, har bir oila ma’naviy sog‘lom, baxtli va xotirjam hayot kechirsin. Oila bag‘rida ulg‘ayayotgan farzandlar komil inson sifatida voyaga yetib, davlatimizning kuchiga kuch, qudratiga qudrat qo‘shaversin. Zero, oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini ekan, uning mustahkam bo‘lishi, farovonligi davlatimiz va jamiyatimiz ravnaqiga xizmat qilishi, shubhasizdir.

Davlat siyosati darajasida oilalarni qo‘llab-quvvatlash, ayniqsa yosh oilalarga imtiyozli uy-joy, ta’lim va tibbiy xizmatlar taqdim etilishi jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. BMTning “Barqaror rivojlanish maqsadlari” dasturida ham 2030 yilgacha bo‘lgan davrda oilani mustahkamlashga alohida urg‘u berilgan. Jamiyatdagi ko‘plab muammolar – jinoyatchilik, yoshlar orasidagi befarqlik, ishsizlik, axloqiy inqiroz – aslida oiladagi tarbiya muammolari bilan bog‘liq. Shuning uchun ham pedagog A. Yo‘ldoshev quyidagicha ta’kidlaydi: “Agar biz jamiyatni isloh qilmoqchi bo‘lsak, avvalo oilani isloh qilishdan boshlashimiz kerak” [Yo‘ldoshev A., Ma’naviyat va tarbiya, Samarqand, 2019, 75-bet]. Oila tinch bo‘lsa, jamiyat tinch bo‘ladi.

XULOSA

Oila – shaxsni tarbiyalaydigan, uni jamiyatga tayyorlaydigan maktabdir. Har bir barqaror jamiyatning poydevori sog‘lom va mustahkam oilalardir. Shu boisdan ham oila institutini rivojlantirish, uni huquqiy, ma’naviy va moddiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash orqali jamiyatning kelajagiga zamin yaratiladi. Oilaviy qadriyatlar har bir millatning madaniy merosidir. O‘zbek xalqining qadimiy urf-odatlar, mehr-oqibatga asoslangan oilaviy munosabatlari bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q. Ayniqsa, katta avlod vakillarining yoshlar hayotida tutgan o‘rni, ularning nasihatlar, hayotiy tajribasi ko‘plab muammolarni oldini olishda muhim vositadir. Bugungi globallashuv davrida axborot oqimi kuchli bo‘lib, yoshlar turli tashqi madaniy ta’sirlarga

duch kelmoqda. Shu bois, oila faqatgina iqtisodiy va ijtimoiy institut emas, balki ma’naviy qalqon ham bo‘lishi kerak. Bolaning ongida o‘zlikni anglash, milliy g‘urur, tarixiy xotira aynan oilada shakllanadi. Shuningdek, jamiyatda gender tengligi, ayollar huquqlarining himoyasi, erkak va ayol o‘rtasidagi mas’uliyatli sheriklik tamoyillarini mustahkamlash orqali ham sog‘lom oilaviy muhitni yaratish mumkin. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi tomonidan amalga oshirilayotgan qonunchilik islohotlari, “Oila” markazlari faoliyati tahsinga loyiqdir. Oila va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik – bu ikki tomonlama jarayon. Jamiyat ham oilani qo‘llab-quvvatlashi, sog‘lom ijtimoiy muhitni yaratishi zarur. Ayniqsa, yoshlarga munosib ta’lim-tarbiya berish, ularni kasb-hunarga yo‘naltirish orqali mustahkam oilalarning vujudga kelishi ta’minlanadi. Bunday yondashuv uzoq muddatda barqaror va ma’naviy yetuk jamiyatni vujudga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov A.A. Sotsial institutlar nazariyasi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2018.
2. Inomova Z. Oila sotsiologiyasi asoslari. Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
3. Yo‘ldoshev A. Ma'naviyat va tarbiya. Samarqand: Zarafshon, 2019.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февралдаги “Жамиятда ижтимоиймаънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5938-сонли фармони.
5. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 28 февралда қабул қилинган “Фуқароларнинг репродуктив саломатлигини сақлаш тўғрисида”ги қонуни.
6. Мусурманова О. Оила жамият таянчи: Монография /О.Мусурманова. –Тошкент: Ёшлар нашриёт уйи, 2019. – Б. 252.
7. Фазилятли авлод. Узлуксиз маънавий тарбия трилогияси. 3-қисм. [Матн]: 7-18 ёшли болаларни маънавий тарбиялаш бўйича қўлланма. /Тузувчи муаллифлар: А.Қодиров, М.Қуронов,
8. О.Мусурманова ва бошқалар. – Тошкент: “Muharrir” nashriyoti. 2019. – Б. 256. (2020 йил, январь)
9. “Zamonaviy oilada, farzand tarbiyasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish masalalari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to‘plami
10. Мусурманова А. The scientific and pedagogic foundation of training social activeness of youth. “Ўзбекистонда хорижий тиллар” илмий-методик электрон журнали. – Тошкент, 2017 йил, № 3. 168-172 pp.
11. Мусурманова А. Family reading as a factor of spiritual and moral development of the child. The Way of Science. International scientific journal (ISSN 2311-2158) 2018. № 1 (47). 70-72 pp.
12. Мусурманова А. Improving Mechanisms of interaction between Family institutions and Educational institutions in Devejoping Spirital Culture of Alolescents at Social and Right Risk Groups Eastern European scientifk journal (ISSN 2199-7977) Ausgabe 2-2018.62-67 pp.
13. Мусурманова А. Improvement of the pedagogical mechanisms of the family and educational institutions in the development of the spiritual cultute of adolescents of social and legal risk groups.

11. “Проблемы педагогики” научно-методический журнал. № 1(33) февраль. – Москва, 2018 г. 5-7 с.

JAMIYAT BARQARORLIGINI TA’MINLASHDA OILANING O‘RNI

Anvarjonov Ahmadbek Oybek o‘g‘li

Sobirov Shamsiddin Xotambek o‘g‘li

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti talabalari

Annotatsiya: Mazkur maqolada jamiyat shakllanishi va uning rivojlanishini va barqarorligini ta’minlashda oilaning o‘rni haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: oila, jamiyat, onalik, davlat, bolalik, jamiyat taraqqiyoti, turmush tarzi, oilaviy makon.

РОЛЬ СЕМЬИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ СОЦИАЛЬНОЙ СТАБИЛЬНОСТИ

Аннотация: В статье представлена информация о роли семьи в формировании общества, обеспечении его развития и стабильности.

Ключевые слова: семья, общество, материнство, государство, детство, развитие общества, образ жизни, семейное пространство.

THE ROLE OF THE FAMILY IN ENSURING SOCIETY STABILITY

Annotation: This article provides information about the role of the family in the formation of society and ensuring its development and stability.

Keywords: family, society, motherhood, state, childhood, social development, lifestyle, family space.

Oila – avlodlar davomiyligi, qadriyatlar, urf-odatlar va an’analarni, qolaversa, xalqimiz ma’naviy merosining avlodlardan avlodga o‘tishini ta’minlovchi omildir.

Har bir inson oila muhitida kamolga yetar ekan, oilaning barqarorligi, mustahkamligi va farovonligi jamiyat taraqqiyotining eng asosiy shartlaridandir.[1]

Zero, oila har bir inson uchun baxti va saodati, orzu va havaslari, maqsad va muddaolarini birlashtiradigan, quvonchli yoki mushkul vaziyatlarda suyana oladigan kichik bir vatan hisoblanadi.

Oila bu muqaddas dargoh. U har bir inson hayotida muhim o‘rin tutadi. Ushbu muqaddas dargohda oila a’zolari hamjihatlik bilan bir-birlariga mehr ko‘rsatishlari hamda har tomonlama barkamol shaxsni voyga yetkazish va tarbiyalash uchun mas’ul ekanliklarini unutmasligi darkor.

Oilada har bir ota-ona o‘z zurriyodi, ya’ni farzandi kamoli va taqdiri haqida qayg‘urishi lozim.

Balog‘at yoshiga yetmasdan oila qurganlar o‘rtasida esa o‘z imkoniyatlaridan to‘liq foydalanib, ilm-hunar ololmasligi natijasida bir-birini tushunmaslik hamda oiladagi moddiy yetishmovchilikning vujudga kelishi tufayli muqaddas bo‘lgan oilaning barbod bo‘lish holatlari ayniqsa kuchlidir.

Ibratli oilalar xushxulq, imon-e’tiqodli, solih, vijdonli hamda jamiyat rivoji, Vatan ravnaqiga o‘z hissasini qo‘sha oladigan farzandlarni tarbiyalaydi.

Har tomonlama yetuk va mustahkam oilada kamol topgan farzandlar jismonan sog‘lom, ruhan tetik, intellektual salohiyati yuksak bo‘ladi.

Oila jamiyatning birlamchi bo‘g‘ini hisoblanadi. Shunga ko‘ra, hech mubolag‘asiz aytish mumkinki, oila fuqarolik jamiyatining tayanch nuqtasi, barqaror va tinch tuzilmasidir. Chunki bu muqaddas dargohda nafaqat inson dunyoga keladi, balki u ma’nan va axloqan tarbiya topadi.

Oila shunday makonki, unda avlodlar kamol topadi. Demak, oila jamiyatning tabiiy hujayrasi, ijtimoiy asosidir. Oila qanchalik mustahkam bo‘lsa, jamiyat ham shunchalik mustahkam bo‘ladi va tez rivojlanadi. Zero, jamiyat asosi – oilaning moddiy va ijtimoiy jihatdan mustahkamlanib borishi g‘oyat muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda respublikamizda o‘n mingdan ortiq mahalla va qishloq fuqarolari yig‘inlari oilalar bilan jamoatchilik asosida katta tashkiliy va ommaviy ishlarni olib bormoqda, oilalarni saqlab qolish va ularni mustahkamlashga, voyaga yetmagan bolalar manfaatlarini himoya qilishga o‘z hissalarini qo‘shib kelmoqda.

Oila jamiyat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega, deyilganda, mamlakatda mavjud bo‘lgan jamiyatlar va jamg‘armalar, nodavlat notijorat tashkilotlarning oilaga ham moddiy, ham ma’naviy yordam berishi tushuniladi. Bu qoida mustaqil mamlakatimiz Konstitutsiyasida ilk bor belgilangan yangi qoidadair.

Mamlakatimizda Yangi O‘zbekistonni barpo etish maqsadida amalga oshirilayotgan barcha islohotlar har birimizning bugun va kelajakda farovon hayot kechirishimizni ta’minlashga qaratilgan.

Jumladan, Asosiy qonunimizga fuqarolar tomonidan berilgan takliflarni puxta ishlangan huquqiy normalar orqali Konstitutsiyamizda aks ettirish davr taqozosidir.

Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq oilaviy munosabatlarni qonun yo‘li bilan tartibga solishga alohida e’tibor qaratildi.

Xususan, Asosiy qonunimizning XIV bobi oilaviy munosabatlarni huquqiy tartibga solishga bag‘ishlanib, Konstitutsiyaning 76-moddasida oila davlat va jamiyat muhofazasida

ekanligi alohida belgilab qo‘yilgan: “Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega. Nikoh tomonlarning ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligiga asoslanadi”.[2]

“Oila jamiyatning tabiiy va asosiy bo‘g‘ini, aholini saqlab qolish hamda ko‘paytirish negizi sifatida jamiyat va davlatning alohida muhofazasi ostida bo‘ladi.

Nikoh ayol va erkakning ixtiyoriy roziligiga va teng huquqliligiga asoslanadi.

Davlat oilaning to‘laqonli rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan ijtimoiy va iqtisodiy shart-sharoitlarni yaratadi.

Davlat ko‘p bolali oilalarga qonunga muvofiq imtiyozlar va ijtimoiy kafolatlar berilishini ta’minlaydi”.

78-moddada ota-onalar zimmasiga yuklatilgan vazifalar ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar zimmasiga ham yuklatilmoqda. Bu vazifalar qatoriga bolalarni voyaga yetgunga qadar boqish va tarbiyalashdan tashqari, ularning ta’limi, sog‘lom va to‘laqonli kamol topishi haqida qayg‘urish ham kiritilgan.

Shuningdek “Onalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinadi” degan jumlagi quyidagi tahrir taklif etilmoqda: “Bolaning manfaatlari, bolalarning to‘laqonli, jismoniy, aqliy va madaniy rivojlanishi uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish davlat siyosatining eng muhim ustuvor yo‘nalishidir.”[3]

Onalik, otalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinadi.

Davlat va jamiyat bolalarda hamda yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni, buyuk ajdodlarimizning boy ma’naviy merosidan faxrlanish tuyg‘usini shakllantirish to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qiladi”.

Bosh qomusimizda bolaning manfaatlari, uning jismoniy, aqliy va madaniy jihatdan to‘laqonli rivojlanishi uchun barcha sharoitlarni yaratish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida o‘z aksini topishi zarur.

Shu bilan birga, davlat iqtidorli yoshlarni, ularning moddiy ahvolidan qat’i nazar, doimo qo‘llab-quvvatlashini mustaqil qoida sifatida belgilab qo‘yishimiz kerak. “Ota-onalar o‘z farzandlari voyaga yetguniga qadar ularning tarbiyasi, ta’lim olishi, sog‘lig‘i, to‘laqonli va barkamol rivojlanishi to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilish huquqiga ega va bunga majburdir”, degan qoidani kiritilishi yosh avlod taqdiri uchun mas’uliyatni yanada oshirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda yurtimizda bir millionga yaqin imkoniyati cheklangan va nogironligi bo‘lgan fuqarolarimiz hayot kechirmoqda. So‘nggi yillarda mamlakatimizda imkoniyati cheklangan fuqarolarimizni qo‘llab-quvvatlash, ularga teng sharoitlarni yaratish borasidagi davlat siyosati mutlaqo yangi bosqichga ko‘tarilmoqda. Endi nogironligi bo‘lgan insonlar – jamiyatning

to‘laqonli a‘zolari, degan tamoyil negizida ularning konstitutsiyaviy huquq va kafolatlarini belgilab qo‘yish insoniy burchimizdir.

Xulosa qilib aytganda, oilaviy munosabatlarni qonun yo‘li bilan tartibga solish, birinchidan, oilalarning barqarorligini mustahkamlashga xizmat qilsa, ikkinchidan, farzandlarni milliy qadriyatlar va an‘analarga sadoqat ruhida tarbiyalashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Sh.Mirziyoev O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga Murojaatnomasi 2020 yil
- 2.O‘zbekiston Respublikasi yangi Konstitutsiyasi loyixasi. 2023 yil aprel
3. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 10.01.2017 y., 06/19/5618/2452-son, 11.12.2019 y., 06/19/5892/4134-son; 09.10.2020 y., 07/20/4857/1357-son

MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA SOG‘LOM VA BARKAMOL AVLODNI TARBIYALASHDA OILANING AHAMIYATI

N. Valiyeva

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti,

Sotvoldiyeva Ruxshona Vohidjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Maqolada o‘zbek oilalarida milliy qadriyatlar asosida sog‘lom va barkamol avlodni tarbiyalashda oilaning o‘rni va ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, bugungi kunda milliy qadriyatlar asosida o‘zbek oilalarida farzandlarni tarbiyalash borasida yo‘l qo‘yilayotgan ayrim kamchiliklar to‘g‘risida mulohazalar bayon etilgan.

Tayanch so‘zlar: sog‘lom avlod, milliy qadriyatlar, millat, tarbiya, ijtimoiy muhit, oila, urf-odatlar, nizoli vaziyatlar, xulq-atvor

Аннотация: В статье рассматривается роль и значение семьи в воспитании здорового и всесторонне развитого поколения на основе национальных ценностей в узбекских семьях. Также изложены размышления о некоторых недостатках, допускаемых в процессе воспитания детей на основе национальных ценностей в современных узбекских семьях.

Ключевые слова: здоровое поколение, национальные ценности, нация, воспитание, социальная среда, семья, обычаи, конфликтные ситуации, поведение.

Annotation: The article discusses the role and importance of the family in raising a healthy and well-rounded generation based on national values in Uzbek families. It also presents reflections on some shortcomings observed in the upbringing of children within modern Uzbek families in accordance with national traditions.

Keywords: healthy generation, national values, nation, upbringing, social environment, family, traditions, conflict situations, behavior.

KIRISH

Oilaning mustahkamligi, undagi ma’naviy muhitning barqarorligi yoshlarning salomatligiga, sog‘lom turmush tarzi malakalariga ega ekanligiga hambog‘liq. Bunda ota-onaning, yaqin qarindosh-urug‘larning umuman sog‘lom turmush tarzi haqidagi tasavvurlari va ularning

kundalik turmushda salomatlikni asrash ko‘rikmalariga ega ekanliklari katta ahamiyat kasb etadi. Oilada sog‘lom turmush tarzining shakllanishi va bir umrga ana shu ko‘nikmalarga rioya qilishi ko‘p jihatdan har bir oila a‘zosining aqliy, axloqiy, irodaviy tarbiyasiga bog‘liq va insonning birinchi navbatda, o‘z-o‘ziga bo‘lgan talabchanligidan kelib chiqadi. Shuni alohida ta’kidlash joizki, kishilarning o‘z sog‘liqlari to‘g‘risidagi qayg‘urishlari, ularning turmush darajasi, sifati, har bir shaxsning yashash tartibi (stiliga) va mazkur mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatiga ham bog‘liq. Shu boisdan ham, mamlakatimizda bugun aynan xalqimiz faravonligini yanada ko‘tarish, jamiyatda har bir kishining xohlagan turdagi jismoniy tarbiya va sport turlari bilan shug‘ullanish imkoniyatlarini yaratish va eng asosiysi, odamlarni, ayniqsa, yoshlarni jismoniy madaniyatli va sport bilan shug‘ullanish, har bir fuqaro turmush tarzining ajralmas bir bo‘lagiga aylantirish va ijtimoiy odat sifatida ongiga singdirish bugunning eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Oila har xil jinsli shaxslarning roziligi, kelishuvi asosida o‘zlarining ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatlarini birgalikda olib borish va o‘zlaridan nasl qoldirish maqsadida tuziladigan jamiyatdir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Oila qurgandan keyin odamning asosiy hayoti va faoliyati oilada o‘tadi va u inson holatiga va sog‘lig‘iga o‘zining ijobiy yoki salbiy ta’sirini ko‘rsatishi mumkin. Odatda, bu omillarning ko‘pchiligini ijtimoiy-iqtisodiy yoki ijtimoiy-psixologik omillar deb ham yuritiladi. Oilada ana shu muammolarning yoki quvonchlarning ko‘proq yoki aksining bo‘lishi, ko‘p jihatdan oilada shakllangan ijtimoiy-psixologik me‘yorlarga, ijtimoiy-iqtisodiy masalalarga, oila a‘zolarining aqliy, axloqiy, nafosat va boshqa tarbiyalarning qanchalik shakllanganlik darajasiga ham bog‘liq bo‘ladi. Odamhayoti, sog‘lig‘i- eng katga ijtimoiy boyliqdir. Bu oila, maktab va inson tarbiyasi, kamoloti bilan shug‘ullanuvchi boshqa maskanlar oldiga sog‘lom turmush tarzini shakllantirish masalasini ko‘ndalang qo‘yadi.

Millat sog‘lig‘i ham tabiiy ravishda, sog‘lom turmush tarzi orqali hal etiladi. Shu boisdan, yoshlarni komil inson sifatida tarbiyalash ajdodlarimizning azaliy orzu niyati bo‘lib kelgan. Tarbiya bu insonning o‘zi va o‘z xulqi haqidagi tasavvurining to‘g‘ri va xolis bo‘lishini ta’minlovchi murakkab jarayon hisoblanadi. Buyuk ma’rifatparvar Abdulla Avloniy tarbiya haqida “Tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot, yo najot–yohalokat, yo saodat– yo falokat masalasidir,”- degan fikrni aytib o‘tgan. Uning bu fikrini keng mushohada qiladigan bo‘lsak, bugungi kunda yoshlar tarbiyasiga alohida e’tibor bilan yondoshish zarurligi ayon bo‘ladi. Shuni ta’kidlab o‘tish lozimki, millatga xos bo‘lgan an’analar, qadriyatlar, urf-odatlar shaxs ma’naviyati, kamolotini shakllantiradi[1].

Xalqimizda “Vatan ostonadan boshlanadi” degan dono hikmat mavjud. Ostona oiladan boshlanib, u ma’naviyat, tarbiya o‘chog‘i, jamiyatning asosiy bo‘g‘ini hisoblanadi. Oilaning asrlar mobaynida saqlanib kelayotgan muqaddas an’analar orqali yoshlarimiz qalbida Vatanga muhabbat, iymon-e’tiqod, mas’uliyat, insonparvarlik kabi ezgu g‘oyalar joy oladi. Oila bilan birgalikda yosh avlodni tarbiyalashda mahallaning o‘rni ham beqiyosdir. Mahalla xalqimizning azaliy udumlari, urf-odatlari va an’analariga tayangan holda ulkan tarbiyaviy vazifani amalga oshiradi. Mahalla, maktab va jamoatchilikning avloddan avlodga meros bo‘lib o‘tib kelayotgan milliy qadriyatlarga tayangan holda ish ko‘rish farzandlar tarbiyasida ijobiy natijalarga olib kelishi shubhasizdir.

Mamlakatimizda sog‘lom avlodni tarbiyalashda oila-mahalla-ta’lim muassasasi hamkorligini kuchaytirish samaralar garovidir. Bu borada hukumatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan yo‘nalishlar quyidagilardan iborat:

- oila, mahalla, ta’lim muassasalari hamkorligini ta’minlashning huquqiy bazasini takomillashtirish, hamkorlikni kuchaytirishga qaratilgan uslubiy ta’minotni mustahkamlash;
- oilada yoshlar va ota-onalarning ijtimoiy faolligini oshirish;
- oilalarda sog‘lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirish;
- har bir oila a’zolarining ongida sog‘lom turmush tarzi tushunchasi va munosabatini shakllantirish;
- ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarni moddiy va ma’naviy qo‘llab quvvatlash;
- barkamol avlodni tarbiyalashga qaratilgan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni mazmunan takomillashtirish, uning samaradorligini oshirish mexanizmini yaratish;
- sog‘lom avlodni tarbiyalashda ommaviy axborot vositalari va zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishni yo‘lga qo‘yish.

Yoshlar o‘rtasidagi sog‘lom turmush tarzi to‘g‘risidagi tasavvurlarni shakllantirish– bu faol mehnat, kuchli jismoniy va ruhiy holat, ko‘tarinki kayfiyat, o‘ta xavfli va zararli ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni yenga oladigan, yetuklikka intiluvchan shaxsning shakllanish jarayonidir. Shundan kelib chiqib, bugungi kunda yoshlar o‘rtasida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning ijtimoiy siyosiy, ijtimoiy-psixologik, tibbiy-psixologik va ma’naviy-ma’rifiy targ‘ibot ishlarini samarali hamda ta’sirchan uslubda amalga oshirish maqsadida har bir ta’lim muassasasida sog‘lom turmush tarzi, shaxsiy gigiena, oila ma’naviyati, zararli illatlarning sog‘lom bola tug‘ilishiga salbiy ta’siri haqidagi tibbiy bilimlarini oshirishga qaratilgan o‘quv-mashg‘ulotlari, davra suhbatlari keng joriy etilmoqda. Bu yoshlarimiz ongida sog‘lom turmush tarzi tamoyillarini singdirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar avvalo yoshlarni har jihatdan yetuk qilib tarbiyalashga yo‘naltirilmoqda. Xususan, mamlakatimizda “oila-mahalla-maktab hamkorligi konsepsiyasi”-ning tadbiriq etilishi barkamol avlod tarbiyasi islohotlarining yangicha yondashuvlarga asoslangan modeli bo‘lib hizmat qilmoqda. Bu masalaning bugungi kundagi ahamiyati va dolzarbligi shundaki, yoshlarning xususan, talabalar ijtimoiysiyosiy faolligi, barkamol avlod bo‘lib yetishishi, har tomonlama yetuk kadrlar bo‘lishida, ularning sog‘lom turmush tarziga amal qilib voyaga etishida oila va mahalla institutlari hamkorligining yangi imkoniyatlarini kengaytirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Har bir inson o‘z oilasining fayzli, farovon va mustahkam bo‘lishini istaydi. Ammo oila qurib, yurtparvar, aqlli, solih farzandlar o‘stirib, kamolga etkazish g‘oyat mushkul ish ekanligini barchamiz yaxshi bilamiz. Hech bir shubhasiz aytilish mumkinki, oila fuqarolik jamiyatining tayanch nuqtasidir. Chunki bu muqaddas dargohda nafaqat inson dunyoga keladi, balki u ma’nan va aqlan tarbiya topadi. Oila qanchalik mustahkam bo‘lsa jamiyat ham shunchalik barqaror bo‘ladi va tez rivojlanadi. Inson o‘zini o‘rab turgan dunyo haqidagi bilimlarini ma’naviyat va axloq haqidagi ilk tushunchalarni yaxshilik va yomonlik to‘g‘risidagi boshlang‘ich tasavvurlarni oiladan oladi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda asosan profilaktik tekshirish, uzoq muddatli kasalliklarni aniqlash va davolash, sog‘lom turmush tarzini amalga oshirish, shu bilan birga zararli ko‘nikmalar bo‘lgan chekish, ichish va giyohvandlik, erta va qarindoshlar o‘rtasidagi nikoh, OITSning oldini olish bo‘yicha profilaktika ishlarini olib borishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Ma’lumki, oila qurishdan maqsad nafaqat ikki yoshning baxtli va birga hayot kechirishi, balki sog‘lom farzandlarni dunyoga keltirish va mustahkam oila barpo etishdir. Vaholanki, sog‘lom muhitni tashkil etishda ko‘plab tarkib va birikmalar, shu bilan birga, ikki yoshning salomatligi muhim ahamiyat kasb etadi. Oila sog‘lom ekan– jamiyat mustahkam, jamiyat

mustahkam ekan mamlakat barqarordir. Mahalla– insonni jamiyat bilan uyg‘unlashti-radigan hamdashedu ruhda tarbiyalaydigan eng katta sahovatli go‘sha va beqiyos Vatandir. Mustaqillik sharofati tufayli qo‘shnichilik va mahallachilik an‘analari yangi ruhda shakllanib, oilaviy maishiy munosabatlarni mustahkamlovchi hamdabarcha to‘y-hashamlarda, ma‘rakalarda hamdard, kamarbasta bo‘lib, o‘zaro yordam berib qo‘llab-quvvatlashda muhim rol o‘ynamoqda. Mahallachilik katta-kichikni hurmat qilish, yoshi ulug‘larni e‘zozlash, oilaviy munosabatlarda ahillikni saqlash kabi fazilatlarni nazorat qilishda yetakchi o‘rinda turadi. Zero, har bir o‘zbek farzandi dastlabki tarbiyani mahalladan oladi

Tarbiya borasidagi milliy qadriyatlarimiz bo‘yicha mahalla ahli, ayniqsa keksalar ko‘chada nobop ish qilayotgan bola oldidan hech qachon beparvo o‘tib ketmagan, shu zahotiyoy tanbeh berib ularni to‘g‘ri yo‘lga chaqirgan. Bolalarning odobli bo‘lib ulg‘ayishi uchun ota-ona bilan bir qatorda mahalla-kuy hamkatta ibrat maktabidir. Yoshlarning har tomonlama chiroyli, odobli, go‘zal xulqli bo‘lishida oila va qo‘ni-qo‘shnilarning o‘rni borasida muqaddas dinimizda hamkatta ahamiyat beriladi. “Qush uyasida ko‘rganini qiladi”, deb bejiz aytmagan xalqimiz.

Farzand tarbiyalayotgan ota-ona har bir harakati, yurish turishi, muomalasi, boshqalar bilan o‘zaro munosabatida olijanob fazilatlarni namoyon eta bilishi kerak. Chunki bola tabiatan nihoyatda taqlidchan va kuzatuvchan bo‘ladi. Shuning uchun uning atrofdagilari o‘z odatlari bilan ba‘zan o‘zlari sezmaganda holda ularga ta’sir qiladilar. Oiladagi qo‘pol munosabatlar, ko‘p yolg‘on gapirish, yoqimsiz xatti-harakat bola tarbiyasiga salbiy ta’sir qiladigan nosog‘lom muhitni keltirib chiqaradi. Oilada farzandlarni ma’naviy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash ularni ma’nan yetuk, axloqan pok, aqlan zukko va sog‘lom avlod bo‘lib yetishishlarida muhim o‘rin tutadi. Ammo, bugungi kunda ayrim oilalarda bu masalada qator kamchiliklar ham ko‘zga tashlanmoqda.

Quyida o‘zbek oilalarida milliy qadriyatlar asosida farzandlarni tarbiyalash borasida yo‘l qo‘yilayotgan ayrim kamchiliklar to‘g‘risida fikr yuritishga harakat qilamiz.

1. Oilaviy tarbiyada milliy qadriyatlarimizdan, ya’ni ertak, maqol, rivoyat va hadis ilmidan yetarlicha foydalanilmayotganlik holati.

2. Oilada bolalar tarbiyasida qariyalarning ishtirok etmasligi holati ham bolalar tarbiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

3. Bolalar va o‘smirlarda g‘ayriaxloqiy xulqning kelib chiqishiga sabab bo‘luvchi oilaviy tarbiyaga bog‘liq bo‘lgan omillardan yana biri oilaviy tarbiyada primitiv (eskirgan, noma’qul) usullardan foydalanishdir.

4. Oilalarda farzandlar uchun imkon qadar moddiy va maishiy sharoitning yaratib berilmasligi holati ular xulqida og‘ishlarning kelib chiqishiga sabab bo‘lishi mumkin.

5. Ayrim oilalarda farzandlarining g‘ayriqonuniy xatti-harakatlarini otaona va oilaning boshqa a’zolari tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi holati.

6. Ayrim ota-onalarning oilada farzandlari bilan qilayotgan muomalamunosabatlari bolalar va o‘smirlarda g‘ayriaxloqiy xulqning kelib chiqishiga sabab bo‘lishi holati.

7. Ota-onalarning farzandlari hayoti va faoliyati bilan jiddiy qiziqmasliklari, ularni nazoratsiz qoldirishlari, ko‘pincha o‘smirni g‘ayriqonuniy xulq-atvorga ega bo‘lgan bolalar va o‘smirlar safiga qo‘shilib ketishga olib keladi.

8. Oilaviy tarbiyada qo‘pollik, andishasizlik, haqorat, do‘q-po‘pisa va jismoniy jazolash singari usullardan foydalanish holati ko‘pincha bolalar va o‘smirlarning uydan qochishiga, biron ish qilib qo‘yib ota-onasidan qo‘rqqanidan ko‘chalarda daydisirab yurishiga, qaeirlardadir tunab qolishiga olib keladi.

9. Oilalarda ota-ona hamda farzand o‘rtasidagi munosabatlarda o‘ziga xos samarasiz usullardan foydalanilish holati.

10. Ota-onalarning rad etish, ta’qiqlash, ruxsat etmaslik asosidagi tarbiyalash usuli ba’zan bolalar va o‘smirlarda tarbiya buzilishiga olib keladi.

11. O‘zbek oilalarida ota-onalarning farzandlarni tarbiyalashdagi kamchiliklaridan yana biri bolalarning tarbiyasiga yoshligidan e’tibor berilmaslikdir.

12. Oilalarda farzandlarni jismonan sog‘lom, aqlan yetuk, ma’nan barkamol etib tarbiyalash borasidagi e’tiborsizlik.

XULOSA

Ma’lumki, sog‘lom avlodning shakllanishida oilaning, oila muhitining o‘rni katta. Oiladagi o‘zaro sog‘lom munosabatlar, psixologik muhit va sog‘lom turmush tarzi har tomonlama barkamol avlodlarni voyaga yetkazishda bosh omil hisoblanadi. Shu boisdan, eng avvalo oilada sog‘lom turmush tarzi muhitini, psixologiyasini shakllantirish muhimdir. Ammo kuzatishlarimizga qaraganda, ko‘pchilik oilalarda sog‘lom turmush tarzi psixologiyasini shakllantirish masalasida o‘zi bo‘larchilik holati uchraydi. Bu esa oilalarda voyaga yetayotgan farzandlar ongida, dunyoqarashida sog‘lom turmush tarziga nisbatan nosog‘lom munosabatning paydo bo‘lishiga olib keladi. Yuqoridagilardan xulosa qiladigan bo‘lsak, o‘zbek xalqining ma’naviy va milliy qadriyatlari, urf-odat va an’analar oila va oilaviy munosabatlarda, jumladan bolalar tarbiyasida muhim o‘rin tutadi. Jismonan baquvvat, ma’nan barkamol, aqlan yetuk farzandlarni voyaga yetkazish tamoyili Sharq ijtimoiy tafakkurining va mentalitetining asosiy mazmunini tashkil etadi. Chunki, bolani tarbiyalash orqali mehr-muruvvat tuyg‘ulari shakllangan barkamol insonni voyaga yetkaziladi.

Bola qadriyati– bu o‘zbek xalqi turmush tarzi, ruhiyati, bolajonlik odatlari, serfarzandlik va ayni paytda sog‘lom, baquvvat, ma’naviy va jismoniy yetuk avlod yetishtirish an’analar, tafakkur tarzidir. Shuni aytib o‘tish joizki, miliy qadriyatlar, an’analar, urf-odatlar oilada bizgacha yetib keladi. Shu muhitda o‘sayotgan millatimiz kelajagi merosxo‘rlari farzandlarimizni milliy urf-odatlarga xos qilib tarbiyalash lozimdir. Nazarimizda oilaviy tarbiya bo‘yicha milliy qadriyatlarimiz va udumlarimizga eskilik sarqiti deb qarash noto‘g‘ridir. Boy va rang-barang madaniyatimiz, urf-odat va an’alarimiz barcha qadriyatlarimiz milatimizning ma’naviy, ruhiy boyliklarini tashkil etadi. Uni chuqur o‘rganib, o‘zlashtirib olgan inson oldiga qo‘yilgan har qanday maqsadga erisha oladi.

Chunki madaniyatimiz axloq-odob, urf-odat me’yorlaridan xabardor inson hech qachon ko‘r-ko‘rona ish qilmaydi. Demakki, barcha milliy tarbiya bo‘yicha urf-odatlarimiz zamirida ezgulik yotadi. Ularda faqat ozodalik, yaxshilik, odamiylik kasb etadi. Milliy urfodatlarimiz asnosida tarbiyalangan shaxs yuksak ma’naviyati boy inson bo‘lib shakllanadi. Farzandlarimizga shunday tarbiya berayliki, ular o‘z ota-bobolariga, o‘z tarixi, Vatani, ona tiliga, millati, diniga va an’nalariga sodiq bo‘lib kamol topishsin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Iloyaev M. “Oila, ijod, tarbiya va ma’naviyat”. T., “Sharq” 2000. 114 b.
2. Oilaviy muhit va bolalar //Qalqon. – 2006,- №1.- B.14-15.
3. Umarov B.M. O‘zbekistonda voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining ijtimoiypsixologik muammolari. (Monografiya) “Fan” nashriyoti, Toshkent– 2008, 284.
4. Yadgarova G.T., Avlaev O.U. Tarbiyasi qiyin, qaltis guruhga mansub bolalar bilan ishlash (Uslubiy qo‘llanma)T.: 2007, 74 b.

- 5.Saidov A. Historical roots of formation of healthy lifestyle culture psychology in the family //International Journal of Pharmaceutical Research.– 2020.– T. 12.– №.4.–С.628-630.
6. Saidov A. Social psychological significance of the formation of a culture of a healthy life style in the family//Scienceand innovation.– 2022.– T. 1.– №. B7.– С. 867-871.
7. Саидов А. Соғлом ва баркамол шахсни тарбиялашнинг ижтимоий-психологик масалалари//Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS).– 2021.– T. 1.– №.

OILA VA DINIY QADRIYATLAR

N. Valiyeva

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti

Muxtasar Umarova

Xorijiy til va adabiyoti, Ingliz tili fakulteti 1-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada jamiyatning asosiy bo‘g‘ini bo‘lgan oilaning barqarorligi va ahloqiy mustahkamligida diniy qadriyatlarning tutgan o‘rni yoritiladi. Diniy e’tiqodlar asosida shakllangan oila modelining afzalliklari, o‘zaro hurmat, sadoqat, mehr-muhabbat va sabr-toqat kabi fazilatlarining oilaviy hayotga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy tahdidlar va ijtimoiy o‘zgarishlar fonida oila institutini diniy qadriyatlar orqali mustahkamlash zarurati ko‘rsatib o‘tiladi.*

Kalit so‘zlar: *Oila, diniy qadriyatlar, islom, tarbiya, axloq, sabr, sadoqat, milliy an‘ana.*

СЕМЬЯ И РЕЛИГИОЗНЫЕ ЦЕННОСТИ

Абстракт: *В статье рассматривается роль религиозных ценностей в стабильности и нравственной прочности семьи, которая является основной ячейкой общества. Анализируются преимущества модели семьи, основанной на религиозных убеждениях, и влияние таких качеств, как взаимное уважение, преданность, любовь и терпение, на семейную жизнь. В нем также подчеркивается необходимость укрепления института семьи посредством религиозных ценностей на фоне современных угроз и социальных изменений.*

Ключевые слова: *Семья, религиозные ценности, ислам, воспитание, нравственность, терпение, верность, национальная традиция.*

FAMILY AND RELIGIOUS VALUES

Annotation: *The article examines the role of religious values in the stability and moral strength of the family, which is the basic unit of society. It analyzes the advantages of a family model based on religious beliefs and the influence of such qualities as mutual respect, devotion, love and patience on family life. It also emphasizes the need to strengthen the institution of the family through religious values in the context of modern threats and social changes.*

Keywords: *Family, religious values, Islam, education, morality, patience, loyalty, national tradition.*

KIRISH. Oila inson hayotining tayanch nuqtasi, jamiyat taraqqiyotining bosh mezonidir. Har qanday jamiyatning kelajagi oiladagi tarbiyada aks etadi. Ayniqsa, diniy qadriyatlarga

asoslangan oilalar sog‘lom muhit, axloqiy poklik va ruhiy barqarorlik timsolidir. Islom dini oilani muqaddas deb biladi va uni Allohning ne‘mati sifatida e’tirof etadi. Bugungi kunda globallashuv, ommaviy madaniyat, axborot oqimi oilaviy qadriyatlarga tahdid solayotgan bir paytda, diniy e’tiqodlar, milliy an‘analari va shar’iy me‘yorlar asosida mustahkamlangan oilalar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Diniy qadriyatlar — oilaviy hayotning ustuni

Islom dinida er va ayol o‘rtasidagi munosabatlarda mehr-muhabbat, sadoqat, hurmat va sabr asosiy o‘rinda turadi. Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v.) aytganlar: “Sizlarning eng yaxshilaringiz – oilasi bilan yaxshi muomala qilganlaringizdir.” Bu hadis oiladagi o‘zaro munosabatlarda yuksak axloqiy mezonlarni belgilaydi. Oila – nafaqat ikki insonning hayoti, balki kelajak avlodning tarbiyasi, jamiyatning axloqiy salohiyati hamdir. Diniy qadriyatlar orqali shakllangan farzandlar g‘amxo‘r, e’tiqodli va mas’uliyatli bo‘lib ulg‘ayadi.

Zamonaviy tahdidlar va qadriyatlar inqirozi

Raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va g‘arblik hayot tarzining targ‘iboti oilaviy hayotga jiddiy ta’sir o‘tkazmoqda. Ayrimlar uchun bu erkinlik sifatida namoyon bo‘lsada, aslida bu holat an’anaviy va diniy qadriyatlarning yemirilishiga sabab bo‘lishi mumkin. Oilaviy ajrimlar sonining ortib borayotgani, bolalar tarbiyasidagi uzilishlar va ma’naviy bo’shliqlar shunday tahdidlar natijasidir. Shu bois diniy qadriyatlarni tiklash, yoshlarda ma’naviy immunitetni mustahkamlash zarur.

Oilaviy tarbiyada diniy qadriyatlarning roli

Ota-onaning farzand tarbiyasidagi eng muhim vositasi – o‘zi namuna bo‘lishidir. Qur‘on o‘rgatganidek, farzandga mehr bilan muomala qilish, halol rizq topish, haqni tan olish, yolg‘ondan saqlanish – bularning barchasi oila ichida diniy asosda shakllanadigan qadriyatlardir. Bu qadriyatlar orqali shakllangan oila a’zolari jamiyatda ham o‘z o‘rnini topadi, millat va Vatanning sodiq farzandiga aylanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Oila insonga axloqiy qadriyatlarni o‘rgatuvchi makon bo‘lib, unda kattalarga hurmat, kichiklarga mehribonlik, mas’uliyatlilik va an‘analarga rioya qilish kabi fazilatlar shakllanadi. Masalan, oilada kattalarning fikriga quloq tutish, kichiklarga mehribon bo‘lish va shaxsiy hududga hurmat ko‘rsatish urf bo‘lgan; bolalar ota-onasiga “siz”lab murojaat qilib, kattalar bilan gaplashganda odob saqlaydi. Oila a’zolari o‘zaro g‘amxo‘rlik ko‘rsatadi, qiyinchilikda yordam beradi, xafa bo‘lganda dalda beradi; masalan, a’zoldan biri kasal bo‘lsa, boshqalar uning holidan xabar oladi va zarur parvarishni ta’minlaydi. Oilada har bir a’zo o‘z vazifasini biladi: ota ro‘zg‘or tebratish uchun ishlaydi, ona uy ishlarini bajaradi, bolalar o‘qishga borib, uy ishlarida yordamlashadi. Milliy bayramlarni birgalikda nishonlash, tug‘ilgan kunlarni o‘tkazish, kechqurunlari birga ovqatlanib suhbatlashish kabi an‘analari oila a’zolarini birlashtirib, ular o‘rtasidagi mehr-muhabbatni mustahkamlaydi.

Oilaviy qadriyatlar oila a’zolari o‘rtasidagi o‘zaro hurmat, mehr-oqibat, sadoqat, ishonch va g‘amxo‘rlikka asoslanadi. Bu qadriyatlar farzandlarning sog‘lom va barkamol shaxs bo‘lib voyaga yetishida muhim ahamiyatga ega. Oila a’zolari bir-birining fikri, his-tuyg‘ulari va shaxsiy hududiga hurmat bilan qarashlari, bir-biriga sodiq va qiyinchiliklarda qo‘llab-quvvatlovchi bo‘lishlari lozim. Oilaviy qadriyatlar tizimiga halollik, adolat, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, kamtarlik va kechirimlilik ham kiradi. Ushbu qadriyatlar yoshligidan shakllanib, insonni hayotda

to‘g‘ri yo‘ldan borishga yo‘naltiradi. Oilaviy qadriyatlar asosida tarbiya topgan farzandlar kelajakda jamiyatning munosib a‘zolariga aylanib, o‘z oilalarini qurib, bu qadriyatlarni kelgusi avlodlarga yetkazishga hissa qo‘shadilar.

O‘zbek oilalarida kattalarga hurmat va kichiklarga izzat ko‘rsatish an‘anasi azaldan shakllangan bo‘lib, bu yoshlarda axloqiy fazilatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Halol mehnat qilish va oila farovonligi yo‘lida birgalikda harakat qilish ham oilada qadrlanadi. Ota-ona farzandlarining fikrini tinglab, ular bilan maslahatlashadi, farzandlar esa ota-onaga itoat qiladi. Oila a‘zolari g‘amxo‘rlik ko‘rsatib, xursandchilik va qayg‘uli kunlarda birga bo‘ladi, er-xotin esa o‘zaro sadoqatli bo‘lib, oilasini mustahkamlash uchun harakat qiladi. Oilada adolatli munosabat saqlanib, mehnatsevarlik qadrlanadi, vatanparvarlikka esa yuksak qadriyat sifatida qaraydilar.

Oilaviy an‘analar avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan urf-odatlar, marosimlar va bayramlarni o‘z ichiga oladi. Navro‘z, Ramazon hayiti, Qurbon hayiti kabi bayramlarni oila davrasida nishonlash oila a‘zolarini birlashtiradi. Shuningdek, to‘y, ma‘raka, tug‘ilgan kun kabi tadbirlarni birgalikda o‘tkazish, kechqurunlari dasturxon atrofida jamlanish oilaviy munosabatlarni mustahkamlaydi. Ba‘zi oilalarda hafta oxirida qarindoshlarnikiga borish, kitob o‘qish kechalari uyushtirish, birgalikda sayrga chiqish yoki sport bilan shug‘ullanish kabi o‘zgacha an‘analar mavjud. Oilaviy an‘analar oila a‘zolarini birlashtirib, ular o‘rtasidagi mehr-muhabbatni mustahkamlash va umumiy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

“Oila – muqaddas dargoh” degan so‘zlar bejiz aytilmagan. Oilaviy an‘analar oila a‘zolarini yaqinlashtirib, ularda mansublik hissini kuchaytiradi va umumiy xotiralar yaratishga yordam beradi. Yakshanba kunlari oilaviy tushlik qilish, har yili yoz faslida sayohatga chiqish, bolalarning tug‘ilgan kunlarini bayram qilib nishonlash yoki fotoalbomlarni ko‘rib, eski xotiralarni eslash kabi an‘analar oilada qo‘llab-quvvatlanib, avlodlar o‘rtasidagi aloqani mustahkamlaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oilaviy qadriyatlar va an‘analar milliy madaniyatimizning ajralmas qismi bo‘lib, oila mustahkamligi va jamiyat farovonligini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Bu qadriyatlarni asrab-avaylash va yosh avlodga o‘rgatish har birimizning burchimizdir. Mustahkam oilalar jamiyat taraqqiyotining garovidir. Zero, oila – bu kichik Vatan. Vatan esa mustahkam oilalardan tashkil topadi. Oilaviy qadriyatlar va an‘analar insonni hayotga tayyorlab, uning shaxsiyatini shakllantiradigan muhim omillardir.

Oila va diniy qadriyatlar bir-biridan ajralmas tushunchalardir. Sog‘lom va baxtli oila qurish uchun faqat moddiy boylik emas, balki ma‘naviy mustahkamlik zarur. Islomiy qadriyatlarga asoslangan oilalar jamiyat taraqqiyotining, axloqiy barkamollikning asosiy omilidir. Har birimiz o‘z oilamizda diniy qadriyatlarga amal qilsak, mustahkam, mehrli va baxtli jamiyat qurilishiga hissa qo‘shgan bo‘lamiz. O‘zbekistonda oila institutiga davlat miqyosida alohida e‘tibor qaratiladi. Bu borada qabul qilingan farmon, qaror va qonunlar oilani qo‘llab-quvvatlash va uning qadriyatlarini mustahkamlashga qaratilgan. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 1-martdagi “Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonida oilaviy qadriyatlarni rivojlantirishga katta ahamiyat berilgan. Shuningdek, “Oila kodeksi” (1998-yil) oilaviy munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga soladi va oilaning jamiyatdagi o‘rnini belgilaydi. Ushbu qonunlar oilani barqarorlik va jamiyat farovonligining muhim asosi sifatida ko‘radi.

Oila – jamiyatning asosiy bo‘g‘ini va inson hayotida muhim o‘rin tutadi. Mashhur faylasuf Konfutsiyning “Davlat – katta oila, oila – kichik davlatdir” degan fikri bejiz aytilmagan. Oilada shaxs kamol topadi, tarbiya oladi va hayotga qadam qo‘yadi. Oilaviy qadriyatlar va an‘analari avlodlardan avlodga o‘tib, milliy madaniyatimizning ajralmas qismini tashkil etadi va oila mustahkamligining asosi hisoblanadi. Ular insonni ijtimoiy hayotga tayyorlab, ma’naviy dunyosini shakllantiradi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga yordam beradi. Oila bag‘rida inson o‘zini himoyalangan his qiladi, yaqinlaridan mehr va dalda oladi. Aynan oilada bola hayotdagi dastlabki saboqlarni o‘rganib, yaxshilik va yomonlik, to‘g‘ri va noto‘g‘ri tushunchalarini anglaydi. Oilaviy muhitda shakllangan qadriyatlar insonning kelajakdagi hayotiga, uning dunyoqarashi va munosabatlariga bevosita ta’sir qiladi. Abdulla Avloniyning “Oila – tarbiya bog‘idir. Bu bog‘da qanday gul ekilsa, shunday meva olinadi” degan so‘zlari oiladagi tarbiyaning ahamiyatini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. «Odobnoma» – Alisher Navoiy. «Gafur G‘ulom». 2021.
2. «Mahalla va jamoaviylik» – Shohrux Bekmurodov. “Fan”.2020.
3. «O‘zbek jamiyatida jamoaviylikning qadriyatlari va ularning ahamiyati» – O‘zbekiston Milliy Universiteti.
4. Ivanov, I. (2019). “Oiladagi jamoaviylik”. Ijtimoiy fanlar nashriyoti.
5. Konfutsiy an‘analari va ularning zamonaviy Xitoyga ta’siri. (2021). Sharqshunoslik.
6. Delgado-Gaitan C. The power of community: Mobilizing for family and schooling. – Rowman & Littlefield, 2001.

JAMIYAT TARAQQIYOTIDA OILA MA’NAVIYATI VA QADRIYATI

Yuldashev Serobjon Urmonaliyevich

Farg‘ona davlat universiteti dotsenti
falsafa fanlari doktori (DSc)

Ma’naviyat – teranlikka, mukammallikka, go‘zalikka, ezgulikka, yaxshilikka, obodonchilikka, to‘kin-sochinlikka, baxt-saodatiga eltuvchi yo‘l deb bilsak, ya’ni, ma’naviyat – shunchaki shaxs xislatlari, fazilatlar va ular yaratgan barcha ne‘matlar majmui bo‘lmasdan, balki insoniy – ijobiy xislatlar, fazilatlar va ma’naviy komil insonni tarbiyalashga xizmat qiluvchi ma’naviy jarayonlar majmuidir. Ma’naviy tarbiya strategiyasi ma’naviy madaniyatda tarixiy qadriyatlar, ilm-fan, san‘at, adabiyot, falsafa, huquq, ta’lim, tarbiya va diniy bilim asosida ishlab chiqilgan ma’naviy ne‘matlar majmuidir. Milliy, diniy va dunyoviy urfu-odatlar, an‘ana va marosimlar, zamonaviylik va siyosiy, ilmiy, falsafiy, huquqiy-axloqiy, etika, estetik va diniy qarashlar, g‘oyalar, normalar, ommaviy axborot va shunga o‘xshash sohalarning aql, qalb, ong va tafakkur mahsuli natijasidir. Bunda qadriyatlar ma’naviy tarbiyaning kuchli quroli sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti “Bugungi kunda dunyoning juda ko‘p mintaqalarida insoniy qadriyatlar yemirilmoqda. Ayniqsa, pandemiya sharoitida ayrim o‘lkalarda betoqatlik, tajovuzkorlik kayfiyatlari kuchayib bormoqda. Mana shunday keskin vaziyatda, ulug‘ mutafakkirlar aytganidek, dunyoni ezgulik, mehr-shafqat, insoniylik qutqaradi”[1.278.]. Bu esa ma’naviy tarbiyaning qadriyat ekanligini ma’lum qiladi. Shaxsni va jamiyat a’zolarining qadrlash tuyg‘usi yoshlikdan maktabdan o‘quvchi-yoshlarning ongi va qalbidagi eng asosiy komponentlaridan biri sifatida shakllanishi kerak. Fikrimizcha, tabiiy va ijtimoiy hodisalarning qadrini anglash, undan zavq olish, lazzatlanish, mas’uliyat hissini sezish kabilarda qadriyatning ma’naviy jihatlari namoyon bo‘ladi.

Ilmiy lug‘atda “Qadriyat deb – voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma’naviy ahamiyatini ko‘rsatish uchun qo‘llanadigan falsafiy-sotsiologik va aksiologik tushuncha, deb ta’riflanadi. Unga “Jamiyat, inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo‘lgan barcha narsa, hodisa va voqealar: erkinlik, ezgulik, tenglik, tinchlik, haqiqat, ma’rifat, madaniyat, moddiy va ma’naviy boyliklar, obida-yodgorliklar, go‘zallik, axloqiy xislat hamda fazilatlar, an’ana, urf-odat, udum” [2.426.] kabilarda qadriyat sifatida e’tirof etiladi.

Tadqiqotchilar esa ma’naviy tarbiyada qadriyat masalasi haqda quyidagi fikrlarni ilgari suradi. Jumladan “qadriyatga yo‘nalganlik o‘z ichiga individning hayotiy tajribalari va orzu-armonlarini ham qamrab oladi. Ana shu sababli qadriyatga yo‘nalganlik o‘ziga xos psixologik tavsifga ega bo‘lib, shaxs tuzilishining barcha komponentlari va yaxlit tizimini aks ettiradi. Qadriyatlar tizimi milliy hamda umuminsoniy madaniyatning asosini tashkil etib, jamiyat a’zolarining ma’naviy va ijtimoiy ehtiyojlari, qiziqishlari, ularning ijtimoiy harakatlari va xulq-atvorini boshqarishni o‘zida aks ettiradi” [3.13.]. Bu bilan yoshlikdagi ma’naviy va ijtimoiy ehtiyojlar to‘g‘ri yo‘naltirilsa jamiyat taraqqiyoti uchun foydali shaxslarni voyaga yetkazish mumkin ekanligi aniqlashadi.

Professor M. Qaxxorova “Yurtimizda yashayotgan yoshlar kamoloti masalasiga nafaqat ota-onalar, balki mamlakat fuqarolari, jamiyatimizning burchi sifatida qarash ham shaxs, ma’naviy axloqiy muhit va jamiyatning o‘zaro aloqador va burchli ekanligidan dalolat beradi. Zero, yoshlar bugungi niyatlarimizni ertaga ro‘yobga chiqaradigan, mamlakat taraqqiyotini ta’minlaydigan, har bir sohada o‘z iqtidori va iste’dodini to‘la-to‘kis namoyon eta oladigan avlod sifatida shakllanishi zarur. Shu ma’noda, yosh xususiyatiga asosan rivojlanishda jamiyatning ma’naviy-axloqiy muhitini takomillashtirib borish jamiyat ijtimoiy taraqqiyoti va unda shaxs faoliyati muammosini ijobiy, to‘liq hal etishda muhim o‘ringa ega” [4.5.], ekanligini ta’kidlaydi.

Shuningdek, faylasuf P.A.Sorokin “jamiyatdagi qadriyatlar tizimini uchta turga ajratib ko‘rsatgan, birinchisi, ideatsional qadriyatlar tizimi bo‘lib, mazkur tizimga doir qadriyatlar va

ideallar o‘zgarishsiz va doimiy, mutloq tavsifga ega bo‘lib, ularni tushunib yetish jarayonida yuzaga keladigan to‘siqlarni yengib o‘tish jarayonida insonda hissiy qoniqish yuzaga keltiradi. Ikkinchisi, hissiy qadriyatlar tizimi o‘ziga xos qadriyatlarni mutloq ko‘rinishi sifatida namoyon bo‘ladi. Uchinchisi esa, individ ishtirok etayotgan vaziyat bilan bog‘liqlik bo‘lgan ideal qadriyatlar tizimidir”[5.488.], deb o‘z qarashlarini ifoda etadi. Faylasuf B.G.Ananey esa “Har bir hayotiy bosqich ma’lum bir qadriyatlarni hayotiy maqsad qilib qo‘yishini, yoshlarda ta’lim va ilm olish, muloqot asosiy qadriyatlar sifatida namoyon bo‘lishini va ularning hayotiy maqsadi[6.154.]ni ushbu qadriyatlar orqali belgilashini asoslaydi.

Xulosa qilib aytganda oila muqaddas uni saqlab qolish esa qadriyatdir. Ma’naviy tarbiyaning qadriyat sifatidagi ahamiyati ijtimoiy-tarixiy taraqqiyotning muayyan hodisalarida insoniy, ijtimoiy, madaniy ahamiyatni barcha obektiv va subektiv, ya’ni inson, insoniyat, tinchlik, erkinlik, do‘stlik, go‘zallik, yaxshilik, madaniy, moddiy va ma’naviy meros, urf-odatlar shaklida namoyon etadi. Bu esa yoshlarni xalqimizning intellektual mentalitetini tashkil etadi. Bizningcha, o‘z navbatida, qadriyatlar darajasiga ko‘tarilishi mumkin bo‘lgan turli ijtimoiy, ijobiy sohalar – axloqiy, huquqiy, estetik, ilmiy, diniy me’yorlar, normalarni qo‘llab-quvvatlash, rag‘batlantirish natijasida turli urf-odatlar, an’ana va marosimlar, yo‘nalishlar, ishlab chiqarilgan mahsulotlar, xalq ommaviy harakati, jamiyatda progressiv rol o‘ynab, takrorlanib, zamonaviylashib, zamonga muvofiqlashib boradigan voqea, hodisa natijalari ma’naviy qadriyatlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. –Тошкент: Ўзбекистон, 2022.
2. Фалсафа: қомусий луғат (Тузувчи ва масъул муҳаррир Қ.Назаров). -Тошкент. “Шарқ”. 2004.
3. Тайланова Ш. З. Педагогика олий таълим муассасалари талабаларида қадриятлар тизимини ривожлантириш технологиясини такомиллаштириш. Педагогика фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. Самарқанд. 2019.
4. Қаххорова. М.М. Жамиятда маънавий-ахлоқий муҳит: муаммо ва ечимлар. Фалсафа фанлари доктори илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация Автореферати.-Тошкент. 2012.
5. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. / Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992.
6. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л.: ЛГУ, 1999.

OILA MUHITIDA BOLANI MA’NAVIY TARBIYALASH

N. Valiyeva

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti

Marufxanova Mashxura

Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) fakulteti 1-kurs talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada bolani ma’naviy tarbiyalashda oila muhitining roli, ota-onaning shaxsiy namunasi va oilaviy qadriyatlarining ta’siri tahlil etiladi. Oila jamiyatning birlamchi bo‘g‘ini bo‘lib, farzandning axloqiy, ruhiy va ma’naviy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Shuningdek, oiladagi sog‘lom psixologik muhit, mehr-oqibat va o‘zaro hurmat kabi omillarning bola dunyoqarashiga ta’siri yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar: oila muhiti, ma’naviy tarbiya, qadriyatlar, ota-ona namunasi, axloqiy rivojlanish.

ДУХОВНОЕ ВОСПИТАНИЕ РЕБЕНКА В СЕМЕЙНОЙ СРЕДЕ

Аннотация: В статье анализируется роль семейной среды, личного примера родителей, влияние семейных ценностей на духовное воспитание ребенка. Семья является первичной ячейкой общества и играет важную роль в нравственном, духовном и моральном развитии ребенка. Также подчеркивается влияние таких факторов, как здоровая психологическая обстановка в семье, доброта и взаимное уважение, на мировоззрение ребенка.

Ключевые слова: семейная среда, духовное воспитание, ценности, родительский пример, нравственное развитие.

SPIRITUAL EDUCATION OF A CHILD IN A FAMILY ENVIRONMENT

Abstract: The article analyzes the role of the family environment, the personal example of parents, the influence of family values on the spiritual education of the child. The family is the primary unit of society and plays an important role in the moral, spiritual and ethical development of the child. It also emphasizes the influence of such factors as a healthy psychological environment in the family, kindness and mutual respect on the child's worldview.

Key words: family environment, spiritual education, values, parental example, moral development.

KIRISH

Oila – inson hayotining ilk maktabidir. Farzand tarbiyasi eng avvalo oilada boshlanadi. Insonning kelajakdagi shaxsiyati, dunyoqarashi, axloqiy qarashlari aynan oila muhitida shakllanadi. Shu boisdan ham oila nafaqat ijtimoiy, balki ma’naviy tarbiyaning bosh manbai sifatida e’tirof etiladi.

Oila muhitining tarbiyaviy ahamiyati

Oila ichki muhitining tinch va samimiy bo‘lishi bolaning ruhiy holatiga bevosita ta’sir qiladi. Ota-onaning o‘zaro hurmatda, mehrda yashashi bolaga ijobiy namuna bo‘lib xizmat qiladi. Farzand ko‘proq ko‘rgan, eshitgan, his qilgan narsasini tezroq o‘zlashtiradi. Shuning uchun oila muhitida halollik, rostgo‘ylik, mehnatsevarlik kabi fazilatlar hukm surishi kerak.

Ma’naviy tarbiyaning asosiy yo‘nalishlari oilada

Oila orqali bolada quyidagi ma’naviy fazilatlar shakllanadi:

- Axloqiy qadriyatlar: halollik, adolat, sabr-toqat, odob, katta-kichikka hurmat.
- Milliy va diniy qadriyatlar: ota-bobolar an’analari, dinimizning insonparvarlik g’oyalari.
- Mehnatga munosabat: bolani kichik yoshdan mehnat qilishga o’rgatish.
- Vatanparvarlik hissi: o‘z yurtini, tilini, tarixini sevish.

Ota-onaning shaxsiy namunasi

Bola uchun eng kuchli tarbiya – bu ota-onaning kundalik hayotdagi amaliy harakatlaridir. O‘z vaqtida so‘zini bajaradigan, odobli, halol va mehribon ota-ona farzand uchun ideal namunadir. Og‘zaki nasihatlardan ko‘ra, amaliy harakatlar ko‘proq ta’sir ko‘rsatadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Oila o‘z vazifasini lozim darajada amalga oshirishi uchun unga tegishli ma’rifiy-metodik qurollantirish, ijtimoiy, ma’naviy, tadbirlarni o‘tkazish yo‘li bilan unga yordam berib borish zarur. Xalqimizning buyuk ma’rifatparvari Abdurauf Fitrat 1916 yilda «Oila» nomli falsafiy asarini yozgan bo‘lib, unda oilaviy hayotni islohotidan bahs yuritilgan va adib najot yo‘llarini axtarib xalqlarning umuminsoniy qardoshlik g’oyasini targ‘ib etgan. Fitrat oilani ijtimoiy vazifalari deb, «Avlod tarbiyasi», «Fikriy tarbiya», «Axloqiy tarbiya» kabi qismlarga bo‘ladi. Insonning ma’naviy va aqliy xislatlarini, asosan, uning olgan tarbiyasi, yashagan muhiti belgilaydi, deb hisoblagan. Agar, yaxshi tarbiya insonning eng qimmatli boyligi bo‘lsa, noto‘g‘ri tarbiya uning uchun chinakamiga baxtsizlikka, xatto, xalokatga aylanishini uqtirgan. Shuning uchun maktab tarbiyasi bilan bir qatorda oila tarbiyasiga ham katta ahamiyat bergan. Oilada to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan tarbiya maktab uchun katta madaddir va aksincha, oilada tegishli tarbiya ishlari olib borilmasa, bu xolda maktabning ta’lim-tarbiya ishini juda qiyinlashtirib qo‘yadi. Jamiyat ma’naviy hayotida yuz beradigan salbiy illatlarning genezisini bola tarbiyasida yo‘l qo‘yilgan xatolar oqibati deb bilmoq zarur. Oila hayotini asli muddaosi va bosh maqsadi bolalar tarbiyasining bosh maktabi esa oiladagi o‘zaro munosabatlardir. Oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash ustida to‘xtalganda, milliy -axloqning o‘ziga xos xususiyatini ochib bermoq zarur. Milliy axloq ota-bobolarimizning tarixiy tajribalari, davrlar sinovdan o‘tgan hayot saboqlari va o‘git ko‘rsatmalari jamuljamdir. Ana shu tufayli milliy ahloqiy qadriyatlarimiz asrlar osha avlodlardan-avlodlarga o‘tib kelmoqda. Har qanday axloqiy fazilat u yoki bu yo‘sinda insonda xatti-harakat tartibga solinishining ifodasi bo‘lib, insonga bo‘lgan hurmat e’tibor, mehr-muhabbatni bildirar ekan, u umubashariy mazmunni beradi. Zotan, har qanday shaxs odamzotning bir zarrasi ekan, unda butun odamzotning mohiyati mujassam, shuning uchun ham butun insoniyatga mansubdir. Shunga ko‘ra, har bir ota-ona o‘z farzandi tarbiyasida, uni barkamol inson bo‘lishida umuminsoniy ma’no va mazmunni ko‘rmog‘i lozim. Bolaning axloqiy fazilatleri umuminsoniy xarakter kasb etib umumbashariy qadriyatga aylanishini anglab yetgan ota-ona farzandlari tarbiyasidagi ma’suliyatni chuqur his qilmoqlari maqsadga muvofiqdir. Milliy axloq milliy tarbiya natijasida tarkib topadi.

XULOSA

Milliy tarbiya negizida oilaviy tarbiya yotadi. Oilaviy tarbiya esa tarixan tarkib topgan xalq pedagogikasiga asoslanadi. Oilada shaxsni ma’naviy-axloqiy shakllantirish bolaning tug‘ilishidanoq boshlanadi va u oilaviy munosabat, xarakter, ota-onalarning namunasi, ulardagi umumta’lim darajasi, umummadaniy saviyasi, hamda umumpedagogik madaniyati va oilaviy hayotni tashkil etishdan iborat. Darhaqiqat, har bir insonning, ayniqsa, endigina hayotga qadam qo‘yib kelayotgan yoshlarning ongiga shunday fikrni singdirish kerakki, ular o‘rtaga qo‘yilgan

maqsadlarga erishish o‘zlariga bog‘liq ekanligini, ya’ni bu narsa ularning sobitqadam g‘ayratshijoatiga, to‘la-to‘kis fidokorligiga va cheksiz mehnatsevarligiga bog‘liq ekanligini anglab yetishlari kerak. Xuddi shu narsa davlatimiz va xalqimiz ravnaq topishining asosiy shartidir.

Jamiyatda ma’naviy barkamol, axloqiy yetuk avlodni shakllantirish oiladan boshlanadi. Ota-onalar o‘z farzandining tarbiyasiga mas’uliyat bilan yondashib, ularni sog‘lom fikrli, ijobiy xulqli, el-yurtga foydali shaxs etib voyaga yetkazishlari kerak. Oilada shakllangan ma’naviy qadriyatlar bola hayotida butun umr yo‘ldosh bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Maktabgacha ta’lim to‘g‘risida”gi Nizom-Toshkent: 2019 yil.
2. F.Qodirova, SH.Toshpo‘latova, N.Kayumova, M.A’zamova “Maktabgacha pedagogika” darslik Toshkent-2019. Tafakkur nashriyoti.
3. A.Abdusamidov va boshqalar “Mustahkam oila ma’naviyatlari” Toshkent-2012. Sano-standart nashriyoti.
4. “Mustahkam oila-ma’naviy tarbiya maskani” ilmiy to‘plam Toshkent, 2012. Sanostandart nashriyoti.
- 5.M.Maxsudova “Muloqot psixologiyasi” o‘quv qo‘llanma Tosh. Turon-Iqbol 2006.
- 6.Abdulla Sher “Axloqshunoslik” ma’ruzalar matni Toshkent 2000.

OILADA MA’NAVIY HAYOT

Tillayev Bobomurod Abduvoxobovich

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasida katta o‘qituvchisi

Asilbekova Dildora Ibrohim Qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Texnologik ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Oila — jamiyatning tayanchi, inson tarbiyasidagi eng birinchi va asosiy maktabdir. Har qanday shaxsning shaxsiy qadriyatlari, axloqi, dunyoqarashi va hayotiy qarashlari avvalo oilada shakllanadi. Shu boisdan oiladagi ma’naviy muhit jamiyatning kelajagi uchun muhim omillardan biridir.

Kalit so‘zlar: Oila, jamiyat, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, ma’naviyat, o‘zaro hurmat, muhabbat, bag‘rikenglik, halollik va insoniy fazilatlar.

Аннотация: Семья – опора общества, первая и основная школа в воспитании человека. Личные ценности, мораль, мировоззрение и жизненные взгляды любого человека формируются в первую очередь в семье. Поэтому духовная атмосфера в семье является одним из важнейших факторов для будущего общества.

Ключевые слова: Семья, общество, национальные и общечеловеческие ценности, духовность, взаимоуважение, любовь, толерантность, честность и человеческие качества.

Abstract: Family is the support of society, the first and main school in the upbringing of a person. Personal values, morality, worldview and life views of any person are formed primarily in the family. Therefore, the spiritual atmosphere in the family is one of the most important factors for the future of society.

Keywords: *Family, society, national and universal values, spirituality, mutual respect, love, tolerance, honesty and human qualities.*

Ma’naviyat — bu insonning ichki dunyosi, ma’rifatga, ezgulik va adolatga bo‘lgan intilishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ehtiros bilan qarashi hisoblanadi. Oilada ma’naviy hayot — bu faqatgina kitob o‘qish yoki milliy urf-odatlariga amal qilish emas, balki o‘zaro hurmat, muhabbat, bag‘rikenglik, halollik va insoniy fazilatlarni hayot tarzi sifatida qabul qilish demakdir. Ota-ona — farzand uchun nainki biologik, balki ma’naviy namuna hamdir. Ota-onaning kundalik hayotdagi xatti-harakatlari, bir-biriga bo‘lgan munosabatlari, atrofdagilarga bo‘lgan munosabati bola ongida chuqur iz qoldiradi. Farzandni tarbiyalashda so‘zdan ko‘ra amal muhimroq ta’sir qiladi. Shu sababli, oilada ma’naviy muhitni yaratishda kattalarning mas’uliyati juda katta.

Bugungi globallashuv jarayonlarida, axborot oqimining tezligi va turli g‘oyalarning keng tarqalishi sharoitida farzandlarimizni milliy va ma’naviy asoslarda tarbiyalash muhim vazifa bo‘lib qolmoqda. Bunda oilada milliy qadriyatlarga, ona tilga, tarixga, milliy qahramonlarimizga, umuminsoniy axloqiy tamoyillarga bo‘lgan muhabbat va ehtirom asosiy o‘rin tutadi [1]. Oilada ma’naviy hayotni boyitishning yana bir samarali yo‘li — bu birgalikda vaqt o‘tkazish, kitobxonlik an‘analarini shakllantirish, umumiy axloqiy tarbiyaga yo‘naltirilgan suhbatlar olib borishdir. Ma’naviy tadbirlarda, teatr va muzeylarga birgalikda borish ham oila a’zolarining dunyoqarashini boyitadi va ma’naviy rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

OILADA MA’NAVIY HAYOTNI RIVOJLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR

Insonning qarashlari, urf-odatlariga munosabati, hayotda tutgan yo‘li ko‘p jihatdan oilada berilgan tarbiyaga bog‘liq. Biroq, bugungi kunda oilada ma’naviy hayotni rivojlantirish yo‘lida qator muammolar mavjud bo‘lib, ular kelajak avlodning axloqiy kamolotiga jiddiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Quyida ushbu sohada kuzatilayotgan asosiy muammolar tahlil qilinadi:

1. Ota-onalarning bandligi va vaqt tanqisligi

Bugungi tezkor va raqobatli hayot sharoitida ko‘plab ota-onalar kundalik ish bilan band bo‘lib, farzandlar bilan yetarlicha muloqot qilolmaydi. Bu esa farzandlarda mehr va ma’naviy tarbiya yetishmasligiga sabab bo‘ladi. Muloqot kamligi orqali farzandlarda ichki bo‘shliq, e’tiborga chanqoqlik va chet ta’sirlarga moyillik paydo bo‘ladi.

2. Axborot texnologiyalari ta’siri

Internet, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari — bir tomondan bilim manbai bo‘lsa-da, ikkinchi tomondan turli salbiy g‘oyalar, yot madaniyat, zo‘ravonlik va axloqsizlikni tarqatuvchi manbalarga aylanmoqda. Yoshlar ko‘pincha filtrsiz va nazoratsiz axborot ta’sirida qolib, milliy va ma’naviy qadriyatlardan uzoqlashmoqda.

3. Ma’naviy savodxonlikning past darajada bo‘lishi

Ba’zi ota-onalarning o‘zida ham ma’naviy saviya yetarli emasligi tufayli, ular farzandlariga to‘g‘ri namuna ko‘rsata olmaydi. Kitob o‘qimaslik, ma’rifiy tadbirlarda ishtirok etmaslik va o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan e’tiborsizlik oila muhitini ruhan kambag‘allashtiradi.

4. Urf-odat va an‘analarga nisbatan beparvolik

Ba’zi yosh oilalar milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an‘analarni zamonaviy hayotga to‘g‘ri kelmaydi deb hisoblab, ularga beparvo munosabatda bo‘ladilar. Bu esa farzandlarda o‘zligini anglash, milliy iftixor tuyg‘usining susayishiga olib keladi.

5. Tarbiyada bir xillik va qat’iyatsizlik

Ba’zi hollarda ota-ona farzand tarbiyasida bir-biriga zid yondashuvlar qiladi: biri qattiqqo‘l bo‘lsa, ikkinchisi ortiqcha erkalatadi. Bunday ziddiyatli munosabatlar bolada noto‘g‘ri hayotiy qarashlar va ikkilanish holatini yuzaga keltiradi.

6. Maishiy va moliyaviy muammolarning ustuvorligi

Oiladagi ba’zi iqtisodiy qiyinchiliklar, ishsizlik, maishiy muammolar ma’naviy hayotni ikkinchi darajaga tushirib qo‘yadi. Ota-ona butun e’tiborini tirikchilik masalalariga qaratgan holda, ma’naviy tarbiyaga vaqt va resurs ajrata olmaydi [2].

OILADA MA’NAVIY HAYOTNI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Oila — ma’naviy tarbiyaning beshigi, insonning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim muhit hisoblanadi. Ma’naviyat va axloq asoslari avvalo oilada qo‘yiladi. Jamiyatning ma’naviy yuksalishi, avvalo, har bir oilada sog‘lom ma’naviy muhitning shakllanishiga bog‘liq. Shu bois, oilada ma’naviy hayotni rivojlantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Quyida oilada ma’naviy hayotni rivojlantirishga xizmat qiladigan asosiy usullar keltirib o‘tilgan:

1. O‘zaro hurmat va mehr-muhabbat muhitini yaratish

Oila a’zolari o‘rtasidagi samimiylik, o‘zaro hurmat va mehr tuyg‘ulari ma’naviy hayotning poydevoridir. Ota-ona farzandlariga yaxshi muomala va insoniy fazilatlarni namoyon qilsa, bolalar ham shu ruhda voyaga yetadilar.

2. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish

Farzandlarga xalqimizning urf-odatlarini, milliy an’analarini, til va tarixi haqida ma’lumot berish, ularda vatanparvarlik va iftixor tuyg‘ularini shakllantiradi. Mazmunli suhbatlar, tarixiy kitoblar o‘qish, milliy bayramlarni o‘rganish bu borada foydali bo‘ladi.

3. Kitobxonlik madaniyatini shakllantirish

Oilada muntazam kitob o‘qish odatini shakllantirish ma’naviy rivojlanishning asosiy omillaridan biridir. Kitoblar insonning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, axloqiy qoidalar va hayot saboqlarini o‘rgatadi.

4. O‘rnak bo‘lish va amalda ko‘rsatish

Farzandlar gapdan ko‘ra, kattalarning harakatiga ko‘proq e’tibor qaratadi. Shu bois, ota-onaning halolligi, adolatparvarligi, bag‘rikengligi ular uchun amaliy tarbiya vositasidir. Ma’naviy fazilatlarni avval o‘zimiz amalga oshirsak, farzandlarimizga ta’sirliroq bo‘ladi.

5. Barakatli vaqt o‘tkazish va ma’rifiy faoliyatlar

Oila a’zolari birgalikda vaqtini samarali o‘tkazsa — masalan, teatr va muzeylarga borish, madaniy tadbirlarda ishtirok etish, ma’rifiy videolar ko‘rish — ularning ma’naviy dunyoqarashi kengayadi. Bunday faoliyatlar orqali umumiy qiziqish va hamjihatlik shakllanadi.

6. Axloqiy-tarbiyaviy suhbatlar o‘tkazish

Har kuni kamidan 15–20 daqiqa oila davrasida hayot, axloq, fazilatlar haqida suhbat qilish bolalarning ongiga chuqur ta’sir ko‘rsatadi. Bunday muloqotlar farzandning ichki dunyosiga yo‘l ochadi va uning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi [3].

Xulosa qilib aytganda, oilada ma’naviy hayot — jamiyatda sog‘lom muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Ma’naviy barkamol avlod tarbiyalash oilaning eng ulug‘ vazifasidir. Har bir oila o‘z ma’naviy muhitini yuksaltirsa, jamiyat ham ma’naviy kamolot sari intiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. *"Yangi O'zbekiston — yangi taraqqiyot yo'li"* – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021.
– Ma’naviyat va oilaviy tarbiya masalalari yuzasidan davlat siyosatiga oid fikrlar.
2. Qarshiev Sh. *Ma’naviyat asoslari* – Toshkent: “Ma’naviyat”, 2020.
– Ma’naviy hayot, axloq va milliy qadriyatlar haqida umumiy tushunchalar.
3. Hamidov A., Toshev Sh. *Oilada farzand tarbiyasi* – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2018.
– Oilada farzand tarbiyasi va ma’naviy muhit yaratishga doir amaliy tavsiyalar.

MILLIY VA MA’NAVIY TARBIYA TIZIMIDA OILANING O‘RNI

Atamirzayev Ibroxim Xakimovich

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti dekan o‘rinbosari, yu.f.d.(PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada jamiyat taraqqiyotida yoshlar masalasi ularning milliy va ma’naviy tarbiya shakllanishida oilaning o‘rni va ahamiyati haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: oila, milliy tarbiya, ma’naviy tarbiya, ma’naviy jarayon. Milliy o‘zlik, tarbiya, odob, ahloq.

РОЛЬ СЕМЬИ В СИСТЕМЕ НАЦИОНАЛЬНОГО И ДУХОВНОГО ВОСПИТАНИЯ

Аннотация: В статье дана информация о роли и значении семьи в развитии общества, роли молодежи в формировании ее национального и духовного воспитания.

Ключевые слова: семья, национальное воспитание, духовное воспитание, духовный процесс. Национальная идентичность, воспитание, манеры, нравственность.

THE ROLE OF THE FAMILY IN THE SYSTEM OF NATIONAL AND SPIRITUAL EDUCATION

Annotation: This article provides information on the role and importance of the family in the development of society, the issue of youth, the formation of their national and spiritual upbringing.

Keywords: family, national upbringing, spiritual upbringing, spiritual process. National identity, upbringing, etiquette, morality.

Insoniyatning tarixiy tajribasi va taraqqiyot yo‘li oila har birimiz uchun eng aziz va mo‘tabar go‘sha – chinakam hayot va tarbiya o‘chog‘i ekanligi, hech kim undan ayro yashay olmasligi, usiz kamolga yetmasligini allaqachon isbot qilgan.

Oilaning jamiyatda tutgan o‘rni beqiyos va hech narsaga almashilmaydi. Uning ta’rifi ham murakkab, mazmun-mohiyati esa nihoyatda teran, surati rang-barang va bir-biriga aslo o‘xshamaydi. Hayot gashti – turmush totuvligida. Ammo, turmush totuvligi o‘z-o‘zidan yuzaga kelmasligini unutmaslik lozim. Oddiygina bir e’tiborsizlik ham ba’zi hollarda turmush maromini izdan chiqarishi mumkin.

Oila-har bir jamiyatning boshlang‘ich hujayrasi hisoblanadi. Oila mustahkam, tinch, halol va pok bo‘lsa, jamiyat ham osoyishta, mustahkam, farovon bo‘ladi. Aksincha, oilalarda parokandalik, buzg‘unchilik bo‘lsa, halol-haromning farqi qolmasa, o‘sha jamiyat buziladi, tinchi

yo‘qoladi, u oqibatda chuqur tanazzulga yuz tutadi. Shu boisdan eng mukammal din bo‘lmish Islom oilaning pokligi, kamoloti, osoyishtaligiga hamisha katta e’tibor bilan qarab keladi. Oilaning bosh hujjati sanalmish nikohni inson munosabatlari ichida eng muqaddas aloqa, deb hisoblaydi.

Yurtimizda ibratli va namunali oilalar juda ham ko‘p. Xo‘sh, oilaviy totuvlikning boisi nimada? Bizningcha bu savolning javobi ko‘pgina omillarga borib taqaladi va uni birgina so‘z bilan ifodalash amri mahol. Turmush tajribasi inoqlik, totuvlik, bahamjihatlikka erishish yo‘llari har xil, nihoyatda ko‘p va rang-barangligini ko‘rsatadi... Bunda namunali deb hisoblangan bir oilaning tajribasi boshqa oilaga asqotmasligi ham mumkin.

Oilaviy muhitni sog‘lomashtirish, barqarorlashtirish, ahillik va totuvlikni ta’minlashda ta’sirchan targ‘ibot-tashviqot va tushuntirish tadbirlarining ahamiyati yanada katta.

Hayot tajribasi yoshlarning baxtiyor oilaviy turmushiga tomonlar hali quda-andachilik ostonasiga yetmasdan mustahkam poydevor qo‘yishlari mumkinligi va zarurligini taqozo etadi. Gap tomonlar bir-birini yaqindan tanimay-bilmay, sinashta bo‘lmay turib, unashuvni nikohga ulamaslik haqida ketayotganligini yana bir bora eslatmoqchimiz. Shu bilan birga yoshlarning chinakam baxti-taxtini tor va shaxsiy manfaatlar yo‘lidan izlash, quda-andachilikka mansab yoki mol-dunyo ilinjida bel bog‘lashning oqibatlari ham aksariyat hollarda yaxshilik bilan tugamaydi. Turmushning eng yaxshi va ibratli udumlari, an‘analari, hayot sinovidan o‘tgan talab va taqozolari asosiga qurilgan oila hech vaqt zavol topmaydi.

Demak, oila mustahkam bo‘lishi hamda jamiyat rivojiga o‘z hissasini qo‘shishi uchun, avvalo, ota – onalar farzand tarbiyasiga va yangi oila qurayotgan yoshlarni o‘z tenglarini topishga ma’suliyat bilan yondashishsa, ota-onalarning o‘zlari bu ishlarda namuna bo‘lishsa bizlar orzu qilgan jamiyat barpo qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov «yoshlarimizni har tomonlama sog‘lom va barkamol etib tarbiyalash, hayot abadiyligi, avlodlar davomiyligini ta’minlaydigan ma’naviyat qo‘rg‘oni bo‘lgan oilani mustahkamlash bugungi kunda barchamizning nainki asosiy vazifamiz, balki insoniy burchimizga aylanishini istardim»[1] -deb alohida ta’kidlagani bejiz emas.

O‘zbek oilasi tarixi uzoq-uzoq o‘tmishga borib taqaladi. Hatto «Avesto»da ham bola tarbiyasida oilaning roli, tutgan o‘rni, ulug‘vor vazifalari haqida saboq beriladi. Shuningdek, muqaddas kitoblaru fozilu fuzalolarimiz, donishmandlarimiz o‘gitlarida oila jipsligi, soffligi, uning jamiyatdagi mavqei ravshan ko‘rsatilgan.

Bugungi kunda har bir oilaning jamiyatda tutgan o‘rni, hayot mazmuni, milliy qadriyatlarni o‘rganishi inson ma’naviyatiga xizmat qiladi. Bunga erishish uchun, avvalambor, oilada bola

tarbiyasini to‘g‘ri tashkil etish, unda sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, chuqur bilim va yuksak mas’uliyat talab etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida “Oila jamiyatining asosiy bo‘g‘inidir, jamiyat va davlat muxofazasida bo‘lish huquqiga ega.”[2] deyiladi.

Demak, oila jamiyatning dastlabki bo‘g‘ini ekan, bolalar avvalo tarbiya sabog‘ini uyda, bobo – buvi va ota – onasidan oladi. Shunga ko‘ra aqliy, jismonan va ma’naviy jihatdan kamol topadi, dunyoqarashi shakllanadi. Vatanga, el-yurtga hurmat kabi odamiylik belgilari dastlab oilada yuzaga keladi.

Barkamol avlod, yangi davr kishisini tarbiyalab yetishtirishda oilaning ahamiyati beqiyosdir. Oilada bolalikdan boshlab shaxs shakllana boradi. Farzand tarbiyasida ota-onaning shaxsiy ibрати juda muhimdir. Ulug‘ bobokalonimiz Alisher Navoiyning “Mahbub ul - qulub” asari allomaning axloq - odob borasidagi yirik falsafiy-ta’limiy pandnomasidir. U ushbu asarida bolaga ko‘z – quloq bo‘lmaslik, uni nazoratsiz qoldirish, o‘z vaqtida to‘g‘ri tarbiya bermaslik keyinchalik yomon oqibatlarga olib kelishi, tarbiyasi izdan chiqqan bolaning kelajagi esa barbod bo‘lishi; aksincha, unga yaxshi tarbiya berilsa, to‘g‘ri yo‘ldan boruvchi aqli raso, yaxshi farzand bo‘lib o‘sishiga kafolat berib, oilada axloq – odob tarbiyasi katta ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Farzandni dunyoga keltirish bilan bir qatorda uning to‘g‘ri tarbiyasi, iymon-e’tiqodli bo‘lib tarbiyalanishi ota-onaning yuksak mas’uliyatni his qilishiga bevosita bog‘liq.

“Tarbiyaning mazmuni eng yaxshi o‘zbek oilalarida amal qilgan va amal qilayotgan tarbiyaning mazmuni hamda mustaqillik sharoitida davlat va jamiyat tomonidan oila-maktab tarbiyasidan kelib chiqadi. Muayyan fazilatlarning izchil, turli vaziyatlarda, turli vositalar yordamida singdirib, takomillashtirilib borilishi pirovard natijada davlat va jamiyat, oila, mahalla, maktab uchun namunaviy o‘quvchi, o‘g‘il-qiz axloqini hosil qilish mumkin”.

Shu o‘rinda bir fikrni aytib o‘tmoq kerak. Xamma narsa o‘z nomi bilan atalishi, hamma narsa o‘z o‘rniga ega bo‘lishi kerak. Bu borada qadimgi Xitoy ilohiyotchisi, mutafakkiri Konfutsiy “Otaotaligicha, farzand-farzandligicha, duradgor-duradgorligicha bo‘lishi lozim,”- deganda mutlaqo haq edi.

Oila jamiyatning dastlabki bo‘g‘ini ekan, yoshlar, avvalo tarbiya sabog‘ini uyda, yaqinlaridan o‘rganishi tabiiy. Oilada bolalar aqliy, jismoniy va ma’naviy jihatdan kamol topadi, dunyoqarashi shakllanadi. Shunga ko‘ra ota-onaga oilada bolalarni tarbiyalash, mustaqil hayotga va mehnatga tayyorlash bo‘yicha katta mas’uliyat yuklangan. Odobli, bilimdon va aqlli, mehnatsevar, iymon-e’tiqodli farzand nafaqat ota-onaning, balki butun jamiyatning katta boyligidir”[3].

Ma’naviy-axloqiy va tarbiyaviy jarayonlarni jamiyat a’zolari, xususan, yoshlar ongi va dunyoqarashiga yetkazish kundalik vazifa bo‘lib, bu davomiylikni hamda uzluksizlikni talab etadi. Insonni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash bashariyatning azaliy orzusi bo‘lib kelgan.

Milliy tarbiya tizimida oila ma’naviyati, undagi ota-onaning o‘rniga ajdodlarimiz alohida e’tibor qaratganlar. Bu borada Amir Temur o‘ziga xos va, beqiyos o‘rin egallaydi. Amir Temur hukmronlik yillarida Samarqand, Hirot shaharlarida madaniyat, ilm-fan rivojlandi. Sohibqiron odob-axloq, imon, e’tiqod, ta’lim-tarbiya sohasida yuksaklikka erishgan siymolardan hisoblanadi. Buning isboti sifatida Amir Temur yaratgan odob-axloqqa oid dasturlari, o‘gitlari, pandnasihatlar hamda sohibqiron haqidagi yozilgan tarixiy manbalarni, asarlarni o‘qib chiqish yetarli.

Jahonga mashhur “Temur tuzuklari” asarida Amir Temurning ibratli, hayotiy tajribalari, qimmatbaho nasihatlar, fikrlarining aniq, teranligi, ta’sirchanligi yaqqol ko‘zga tashlanadi va insonni hushyorlikka chaqiradi. Milliy tarbiya sohasida, oilada bolalarni yuksak fazilatli insonlar qilib tarbiyalashda ota-ona va keng jamoatchilikning namunasi, ibrati va xalq og‘zaki ijodi manbalari, milliy udumlarimizdan tarbiya vositasi sifatida foydalanish, yoshlarni ma’naviy boy, axloqan pok, e’tiqodi butun, tafakkuri teran, dunyoqarashi keng insonlar qilib tarbiyalashda muhim samara beradi.

Tarbiyada milliylik qancha ko‘p saqlanib qolgan bo‘lsa shu millat shuncha kuchli madaniyatga ega, ma’naviy boy hisoblanadi. Oilaviy tarbiya – bu, avvalo, ota-onaning o‘zini tarbiyalash demakdir. Ota bilan ona oilaning, muqaddas qo‘rg‘onning ustunlaridir. Ota va ona qanchalik tarbiya ko‘rgan bo‘lsa, bu qo‘rg‘on ham shunchalik mustahkamlanib boraveradi. Shu bois farzandni dunyoga keltirish bilan bir qatorda uning to‘g‘ri tarbiyasi, iymon-e’tiqodli bo‘lib tarbiyalanishi ota-onaning yuksak mas’uliyatni his qilishiga bog‘liq.

Oiladagi to‘g‘ri tarbiya dastlab ota-onaning namunali, hulq-odobi va ularning o‘zaro iliq va samimiy munosabatlari orqali amalga oshiriladi. Oiladagi ota-ona va boshqa oila a’zolarining gazeta va jurnallar, badiiy asarlarni o‘qishi, ma’naviy-ma’rifiy ko‘rsatuvlarni ko‘rishi hamda ularga oilaviy munosabatlarini bildirishi yoshlar tarbiyasiga ijobiy ta’sir etadi.

Ma’lumki, insoniy munosabatlarni bolalar dastlab oilada, keyinchalik mahallada va so‘ngra maktabda o‘rganadi. Oila, mahalla va maktab-bolalar tarbiyasining muhim o‘choqlari sanaladi. Ularning o‘zaro uzviy va doimiy hamkorligi yoshlar tarbiyasi va kamolatida jiddiy samara berishi shubhasizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch. T., «Ma’naviyat», 57 –bet.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T: O‘zbekiston, 2023. – B – 12.
3. M. Quronov. Mafkuraviy tahdid va yoshlar tarbiyasi. –T., Ma’naviyat. 2008. 17 bet.

YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDA MILLIY QADRIYATLAR

Bobomurod Abduvohobovich Tillayev

Namangan davlat pedagogika instituti Katta o‘qituvchisi

Dedaxanova Binonaoy Ikrom qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Texnologik ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Oila beqiyos milliy va umumbashariy qadriyatlardandir. Oila mustahkamligini ta’minlash jamiyat asoslarini mustahkamlash bilan barobardir. Global o‘zgarishlar asosida so‘nggi vaqtlarda o‘zbek oilasida ma’lum o‘zgarishlar yuz bermoqda. Mazkur ta’sirning o‘ziga xos ijobiy va salbiy oqibatlari mavjud. Yoshlarni oilaviy hayotga psixologik, ruhiy, jismoniy, jinsiy tomondan to‘liq tayyorlash masalalari ma’lum bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishni taqozo etadi.

Kalit so‘zlar: oila, qadriyat, milliy qadriyat, umuminsoniy qadriyat, yoshlar.

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ В ПОДГОТОВКЕ МОЛОДЕЖИ К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ

Аннотация. Семья – одна из уникальных национальных и общечеловеческих ценностей. Обеспечение стабильности семьи равносильно укреплению основ общества. На основе глобальных изменений в последнее время в узбекской семье произошли определенные изменения. Этот эффект имеет свои положительные и отрицательные последствия. Вопросы психологической, умственной, физической, сексуальной подготовки молодежи к семейной жизни требуют формирования определенных знаний и навыков.

Ключевые слова: семья, ценность, национальная ценность, общечеловеческая ценность, молодежь.

NATIONAL VALUES IN PREPARING YOUTH FOR FAMILY LIFE

Annotation. Family is one of the unique national and values of human. Ensuring family stability is tantamount to strengthening the foundations of society. On the basis of global changes, the certain changes have taken place in the Uzbek family recently. This effect has both positive and negative consequences. Questions of psychological, mental, physical, sexual preparation of young people for family life is require the formation of certain knowledge and skills.

Keywords: family, value, national value, universal value, youth.

Oila beqiyos milliy va umumbashariy qadriyatlardandir. Oila jamiyatning eng kichik ijtimoiy birligi, uning asosi hisoblanadi. Shu bilan birga, oila insoniy qadriyatlar tizimini yuksak darajada shakllantiruvchi institut va ma’naviy axloqiy tarbiya o‘chog‘i hamdir. Aynan oilada ko‘pchilik gumanitar qadriyatlar tarbiyalanadi, o‘stiriladi va targ‘ib qilinadi. Oila muqaddasligini ta’minlash jamiyat asoslarini mustahkamlash bilan barobardir. Shu bois O‘zbekiston Respublikasida oila asoslarini mustahkamlash davlat ahamiyatiga molik vazifalardan hisoblanadi. Har bir xalq va milliy an’analar tarkibida yoshlarni oilaviy turmushga tayyorlash masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Ammo zamonaviy jamiyatlardagi keskin o‘sish sur’atlari, turli ijtimoiy, iqtisodiy, ma’naviy-mafkuraviy inqirozlarning avj olishi, inson zimmasiga yuklatilayotgan rang-barang ijtimoiy vazifalarning ortib borayotganligi oilada juda katta faollik taqozo etadi hamda zamonaviy jamiyatlarda oilaning o‘rni hamda vazifalari ko‘lami masalasiga ma’lum o‘zgarishlar

kiritadi. Oila milliy qadriyatlar maskani hisoblanadi. Yoshlarni oilaga tayyorlash jarayoni har bir millatning madaniy va ma’naviy, ruhiy qadriyatlaridan hisoblanib, xususan, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash insoniyat tarixida xalq ma’naviy takomilining eng ulug‘ va oliy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib kelgan. Oilaviy madaniyat, oilaviy hayotga ongli kirib borish, oilaviy vazifalarni bajarishga tayyorgarlik, hayotda oila o‘rnini yuksak qadrlash, oilaga mas’uliyat bilan qarash, xalq ma’naviy merosidagi oila qadriyatlarini o‘z zamoni talablari bilan uyg‘unlashtirib rivojlantirish har vaqt insonning hayotiy mezoni va jamiyat oldida turgan dolzarb vazifalaridan biri sifatida tan olingan. Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash masalasining pedagogik aspektlari mustaqillikning ilk yillaridanoq tadqiqotchilarning diqqatini tortib keldi. Yoshlarni oilaviy turmushga tayyorlash tafakkuri aynan mustaqillik yillarida keng rivoj topdi, aholi o‘rtasida targ‘ib va tashviq etila boshlandi, davlat dasturlarining bosh mohiyatini tashkil qildi. Mamlakat aholisining yarmidan ko‘proq qismini yoshlar tashkil qilishi, o‘sib borayotgan yosh avlodni jamiyatda mustaqil yashashga tayyorlash vazifasining dolzarbligi yoshlarni jamiyat hayotiga va oilaviy turmushga tayyorlash ishlarini jadallashtirishni va yangicha mazmunda qayta qurishni talab etdi. Insonlarning o‘zaro munosabatlarida keskinliklarning o‘sib borayotganligi, zamonaviy ziddiyatlarning inson tafakkuri va ongiga ta’sir etish orqali uning psixologik holatida salbiy va asabiy oqibatlarining vujudga kelayotganligi kabi muammolar yoshlarni oilaga tayyorlash vazifasini to‘laqonli olib borish talabini kun tartibiga qo‘yadi. Oilaga nisbatan insoniyat tarixida asrlar davomida shakllanib, e‘zozlangan ma’naviy ehtiyojlar tizimi, oilani shaxs ma’naviyatini asrab-avaylaydigan, uning barkamolligi mezonlaridan biri, deb tan oladigan qonun-qoidalar majmuyi sifatida anglash, oilani butun jamiyat va millat taqdiri hamda taraqqiyotiga bevosita oidligini chuqur idrok etish shaxsning ma’naviy yetukligini ko‘rsatuvchi omillardan biri hisoblangan. Chunki oilani muqaddas deb bilmagan inson ma’naviy qashshoq insondir. Oilani muqaddas deb anglash har bir jamiyat a’zosining o‘z vijdoni, o‘z oilasi va farzandlari oldidagi burchidir. Global o‘zgarishlar asosida so‘nggi vaqtlarda o‘zbek oilasida va oila a’zolari munosabatlarida ma’lum o‘zgarishlar yuz bermoqda. Mazkur ta’sirning o‘ziga xos ijobiy va salbiy oqibatlari mavjud. Ijobiy tomoni shundaki, mavjud global shart-sharoitlar va talablar o‘zbek oilasining funksionallik jihatdan o‘sishi hamda o‘z mas’uliyatidagi vazifalarga tayyorligini oshiradi, o‘zbek oilasining dunyo hamjamiyati bilan bo‘lgan turli aloqadorligini, uning jahon bozori va texnogen o‘sishga nisbatan bo‘lgan integratsiyasini ta’minlaydi, shu nuqtayi nazardan o‘zbek oilasining davr va zamonga hozirjavobligini oshiradi, oilaning ijtimoiy o‘rni nuqtayi nazaridan ma’lum ijobiy transformatsiyaga sabab bo‘ladi. Salbiy ta’sir esa globallashtirish oqibatida yuzaga kelgan ommaviy madaniyat, turli mafkuraviy tahdidlar, diniy va boshqa turdagi ekstremizm, rangli inqiloblarning avj olishi, ksenofobiya, mehnat resurslari migratsiyasi va boshqa o‘nlab tazyiqlar oilalar tinchligi, ravnaqi, osudaligini buzishi, milliy oilaviy mentalitetning qo‘porilishida namoyon bo‘ladi. Shu bois bugungi kunda milliy an’analarni oilaviy turmush borasida umumbashariy nazariy bilimlar bilan qo‘shib olib borish talab etiladi. Yoshlarni oilaviy hayotga psixologik, ruhiy, jismoniy, jinsiy tomondan to‘liq tayyorlash masalalari quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha ma’lum bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishni taqozo etadi:

1. Oila salomatligi: oila a’zolari salomatligi bo‘yicha birlamchi bilimlarga ega bo‘lish, salomatlikni saqlash omillarini bilish, salomatlikni saqlash va umrni uzaytirish usullarini va milliy qadriyatlarni oila hayotiga singdira bilish, milliy tabobatdan xabardor bo‘lish, reproduktiv salomatlik mezonlariga amal qilish, to‘g‘ri ovqatlanish me’yorlariga rioya qilish, salomatlikni saqlashning fuqarolik burchi ekanligini anglash, qariyalar salomatligiga e’tiborli bo‘lish, go‘dak

va emizikli bolalar salomatligi, bolalarni yuqumli kasalliklardan asray olish, oilada tibbiy bilimlarga hurmat va e’tiborning shakllantirilishi, farzandlarni zamonaviy tibbiy tahdidlardan asrash, ularga tibbiy tahdidlar bo‘yicha zarur bilimlarni berib borish, bolani ona suti bilan boqish mazmunini anglash, hayotga fiziologik-gigiyenik jihatdan tayyor bo‘lish, oilaning ijtimoiy ahvolini yaxshi va ravon saqlash, uni yaxshilash omillarini o‘rganish.

2. Oiladagi jinslararo munosabatlar: jinsiy tarbiya asoslari, jinslar psixologiyasi va salomatligi bo‘yicha bilimlarni egallash, nikohni ulug‘lash, nikohdagi halollik va sadoqat, jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘ullanishni an’anaga aylantirish, ona salomatligiga muqaddas munosabat, farzand tug‘ilishi vauning salomatligi, o‘zini va oila a’zolarini zararli ko‘nikmalardan asrash, ma’naviy barkamollik sog‘lom turmush tarzi asosidagi axloq normalari inson psixologiyasi bo‘yicha bilimlarga ega bo‘lish; psixologik turlarni ajrata bilish, psixologik ta’sir o‘tkazish omillarini egallash, psixologik muvozanat sirlarini egallash.

3. Oila axloqi va estetikasi: oilada o‘zaro munosabatlar va muloqot madaniyati tashabbuskorlik, faollik, ijodkorlik, tibbiy va ma’naviy sog‘lomlik, jismoniy va ruhiy barkamollik, yetakchilik va tadbirkorlik, o‘zaro muhabbat, adolat, insonparvarlik, insoniylik, to‘g‘rilik, kamtarlik, samimiylik, ota-onaga hurmat, mehrmuruvvat, saxovat, bag‘rikenglik, sadoqat, vafodorlik, gunoh ishlardan qochish, sabr-toqat, o‘z va’dasi ustidan chiqish, ilmi bo‘lish, ayollarni qadrlash, iffat, rostgo‘ylik, pokizalik, halollik, himmat va bardoshlilik, xushxulqlilik, shukur, hayo, tejamkorlik, halimlik, viqor, rahm-shafqat, onalik mehri, ma’naviy barkamollik, axloqiy poklik va vafodorlik, mehr va muruvvatga asoslangan oilaviy muloqot madaniyati, jamoat ishlari va oila taraqqiyotida tashabbuskorlik, faollik, ijodkorlik, ma’naviy-mafkuraviy sog‘lomlik, inson erkini hurmatlash, har bir insonning takrorlanmasligini tan olish va e’zozlash.

4. Oila a’zolari o‘rtasida oilaviy majburiyatlar taqsimoti va tomonlar huquqlari: oila va oilaviy majburiyatlar, ayol va erkak majburiyatlariga doir zamonaviy stereotiplar, zamonaviy oila va oila a’zolari majburiyatlari, oilada kim pul topishi kerakligi, oila mablag‘larini qanday taqsimlash zarur, oila va ovqatlanish talablari, oila a’zolarining huquq va majburiyatlarini to‘g‘ri anglash, er va xotin huquqlari kafolatlarini bilish, oila huquqi bo‘yicha qonunchilik tizimi bergan imtiyozlardan to‘g‘ri foydalana olish, din, oila va inson huquqlari masalasi, turmush qurayotgan yoshlarning oilalari o‘zaro muvofiq bo‘lishiga erishish, oila qurishda tomonlar erkinligi huquqini to‘g‘ri anglash, ayolning mehnat, dam olish, onalik va bolalik muhofazasi, erkak va ayol mehnat muhofazasi, ayolning homiladorlik bo‘yicha muhofazasi, oila qurish tartibi, shuningdek, ajrim huquqi, ajrim holatidagi tomonlar huquqlari bo‘yicha qonun hujjatlarini bilish va amalda qo‘llay olish, oilada gender tenglik, jinslar o‘rtasidagi farqlarni anglash, gender tarbiya masalalarini bilish, gender muhofazasi qonunlarini tatbiq eta bilish.

5. Oilaviy inqirozlar va ularning oldini ola bilish, oilaviy konfliktlar echimiga tayyorlik: oila va konfliktlar, konfliktlar inson hayotining tabiiy xususiyati ekanligi, konflikt oilaviy va ijtimoiy hodisa sifatida, konfliktga nisbatan yoshlarda to‘g‘ri munosabatni shakllantirish, oilaviy inqirozlar va ularga to‘g‘ri munosabat, oilaviy inqirozlarning oldini olish choralari, konfliktning yaratuvchanlik va buzg‘unchilik xususiyati, oilaviy konfliktlardan chiqib ketish, ularni yengish usullari, konfliktlarni boshqarish, g‘azab va jahlni yengish usullarini bilish, shaxs va oila, oilaning har bir a’zosiga hurmat va e’tibor me’yorlari, shaxs erkinligi, egoizm, egoizmdan qutulish omillari, oilada uning a’zolari munosabatlaridagi uyg‘unlik, shaxs va jamoa munosabatlari, shaxs va oila manfaatlari birligi, oila manfaatlarining ustunligi, shaxsning muloqot madaniyati va ichki dunyosining yetukligi omillari.

6. Oiladagi sog‘lom muhit va oilaviy muloqot: oila va uning osoyishtaligi, oiladagi sog‘lom muhitni muhofaza qilishda barcha tomonlarning mas’ul ekanligi, shaxsiy huquqlarni oila huquqi bilan mutanosib olib bora olish tartiblari, oila a’zolari o‘rtasidagi muloqot, oila boshlig‘i va uning mavqeyi, oila boshlig‘i kim bo‘lishi lozimligi, oila boshlig‘i borasidagi stereotiplar, erning o‘z xotiniga bo‘lgan munosabati tamoyillari, ayolning o‘z eriga to‘g‘ri munosabati tamoyillari, erning kamchiliklari, xotinning kamchiliklari, o‘z kamchiliklaridan qutulish tartiblari, oila va jamiyat munosabatlari, jamiyatda oila mavqeyini saqlash, jamiyat a’zolari bilan bo‘ladigan muloqotlarni to‘g‘ri olib borish, qarindosh-urug‘lar o‘rtasidagi mehrmuhabbat tuyg‘ularini rivojlantirishga harakat qilish, oilada muloqot madaniyati, oila ma’rifati, bilim va kitobga muhabbat, oilada shaxs erkinligi, ota-ona va farzand munosabatlaridagi samimiylik va bir-birini to‘ldirish, oilada ota-ona va farzandga muhabbat qirralari hamda muammolari, mehmon kutish va mehmonga borish odobi, suhbatlashish odobi, farzandlarni jamoada yashashga va jamoada yashash qonun-qoidalariga o‘rgatish, oilaviy hayotga estetik munosabatda bo‘lishga tayyorlash, oila iqtisodiyoti asoslarini tashkil qila bilish, iqtisodiyotni to‘g‘ri yuritishga o‘rgatish, oilani ijtimoiy muhofaza qilish choralari ko‘ra bilish, oiladagi sog‘lom psixologik va tibbiy muhitning shakllanishida oila a’zolarining majburiyatlari va huquqlarini mutanosib belgilash va tashkil qilishga o‘rganish.

Oila an‘analari va ularga nisbatan yangicha qarash: oila an‘analarining kelib chiqish sirlari, oila an‘analarini yaratish va ularni ta’minlash, oilaviy an‘analarni avlodlarga o‘tkazish, oila an‘analarida shaxs barkamolligi o‘rni, oila an‘analarida sog‘lom turmush tarzi, sport, jismoniy tarbiya va jinsiy halollik masalalari, oilada bayramlarni nishonlash tartibi, oilaviy an‘analarni saqlashga farzandlarni o‘rgatish, oila va sayohat, oila va o‘z o‘lkasi tarixi, geografiasini, milliy urf-odatlarini o‘rganish, oila an‘analaridan farzand tarbiyasida foydalanishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Matbuot va ommaviy axborot vositalari xodimlariga. www.uza.uz 2017 yil 27-iyun.
2. Mirziyoyev Sh. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. //O‘zbekiston ovozi, 2016 yil, 8-dekabr.
3. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat –yengilmas kuch. – T.: “Ma’naviyat”, 2008. – 176 b.
4. Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim atamalarining izohli lug‘ati / tuzuvchilar: O.Musurmonova (va boshq.) – T.: Bekinmachoq-Plyus, 2011.- 260 b.

INKLYUZIV TA’LIMNI AMALGA OSHIRISH JARAYONI: ALOHIDA YORDAMGA MUHTOJ BOLALARNING SHAXSINI RIVOJLANTIRISHNING XUSUSIYATLARI

G‘oipova Nodira Baxtiyorivna

NamDPI psixologiya va pedagogika fanlar metodikasi kafedra o‘qituvchisi

Po‘latov Shaxobiddin Shuxratali o‘g‘li

NamDPI ijtimoiy fanlar fakulteti 2-bosqich talabasi Elektron pochta manzili :

shaxobiddinpolatov22@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada inklyuziv ta’limning mazmuni, uni joriy etish jarayonidagi muhim jihatlar va alohida yordamga muhtoj bolalarning shaxsiy rivojlanishiga ta’siri tahlil*

qilinadi. Shuningdek, bu bolalarning o‘ziga xos rivojlanish xususiyatlari va ular bilan ishlashda qo‘llaniladigan pedagogik yondashuvlar ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Individual rivojlanish trayektoriyasi, maxsus pedagogika, rivojlanishida cheklov bo‘lgan bolalar, psixologik-pedagogik yondashuvlar, ijtimoiy inklyuziya, ko‘p sektorli hamkorlik, inklyuziv ta’lim tizimi, ta’limda teng imkoniyatlar.

Abstract: This article examines the process of implementing inclusive education, focusing on the specific characteristics of the personal development of children with special educational needs. The paper explores the essence of inclusive education, the principles underlying its application, and the psychological and pedagogical aspects of working with children who require individualized support. Emphasis is placed on the importance of creating a supportive learning environment, applying differentiated teaching methods, and fostering emotional and social adaptation. The article highlights the need for collaboration among teachers, psychologists, and parents in ensuring the comprehensive development and integration of children with special needs into the general education system.

Keywords: Individual development trajectory, special pedagogy, children with developmental disabilities, psychological and pedagogical approaches, social inclusion, multisectoral collaboration, inclusive education system, equal opportunities in education.

Zamonaviy ta’lim tizimi inson huquqlariga asoslangan holda har bir bolaga sifatli ta’lim olish imkonini yaratishga intilmoqda. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, inklyuziv ta’lim — bu nafaqat pedagogik yondashuv, balki ijtimoiy adolat va tenglik tamoyillarini amalda ro‘yobga chiqaruvchi tizimdir. Dunyodagi rivojlangan ko‘plab mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’lim orqali alohida yordamga muhtoj bolalar jamiyatga to‘liq integratsiyalashib, o‘z shaxsiy salohiyatini yuzaga chiqarishga muvaffaq bo‘lmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi ham bu borada xalqaro tajribaga asoslanib, milliy ta’lim tizimida inklyuzivlikni joriy etish yo‘lida muhim qadamlar tashlamoqda. Jumladan, Prezident qarorlari, Vazirlar Mahkamasi farmoyishlari, hamda “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun kabi normativ-huquqiy hujjatlarda inklyuziv ta’limning huquqiy asoslari belgilab berilgan. Shu bilan birga, ta’lim muassasalarida nogironligi bo‘lgan yoki rivojlanishida muayyan cheklovlarga ega bolalar uchun maxsus sharoitlar yaratish, ularni o‘qitish va tarbiyalashda yangi yondashuvlarni tatbiq etish ishlari olib borilmoqda. Alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish jarayoni murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, ularning har biri individual ehtiyoj va imkoniyatlarga ega. Ana shu xususiyatlarni inobatga olgan holda, ta’lim muhitida har bir bola uchun teng sharoit va imkoniyatlar yaratish, ularning intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ko‘maklashish inklyuziv ta’limning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Mazkur maqolada inklyuziv ta’limni joriy etishning dolzarb jihatlari, alohida yordamga muhtoj bolalarning shaxsiy rivojlanishiga ta’sir etuvchi pedagogik va psixologik omillar, shuningdek, ularni rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali metodik yondashuvlar atroflicha tahlil qilinadi.

Inklyuziv ta’lim tushunchasi va uning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati Inklyuziv ta’lim tushunchasi ilk bor BMTning 1994-yilda qabul qilingan Salamanca deklaratsiyasida keng yoritilgan bo‘lib, unda barcha bolalar umumiy ta’lim tizimida birgalikda o‘qitilishi lozimligi ta’kidlangan. Ushbu yondashuv nafaqat nogironligi bo‘lgan bolalarni ta’limga jalb qilish, balki

ta’lim muassasalarini har qanday ijtimoiy, madaniy yoki jismoniy farqlarga ochiq bo‘lishiga undaydi.

Inklyuziv ta’lim — bu faqatgina maxsus ehtiyojli bolalarni maktabga qabul qilish emas, balki ular uchun zarur metodik, texnik, psixologik va ijtimoiy sharoitlarni yaratishdir. Bu esa o‘z navbatida jamiyatda inson huquqlari, tenglik, bag‘rikenglik va hamkorlik kabi qadriyatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasida ham oxirgi yillarda inklyuziv ta’lim bo‘yicha ijobiy siljishlar kuzatilmoqda. Xususan, 2021-yil 15-martda qabul qilingan “Nogironligi bo‘lgan shaxslar huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun, 2020-yil 16-oktabrdagi Prezident qarori (PQ–4884) asosida inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha milliy konsepsiyalar ishlab chiqilgan.

Inklyuziv ta’limning asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat:

- Har bir bolaga individual yondashuv;
- Teng imkoniyatlar yaratish;
- Farqlarga hurmat bilan qarash;
- Jamiyatga to‘laqonli integratsiya qilish.

Shunday qilib, inklyuziv ta’lim tizimi nafaqat alohida ehtiyojli bolalarning rivojlanishini ta’minlaydi, balki barcha o‘quvchilarda empatiya, bag‘rikenglik va ijtimoiy mas’uliyat kabi insoniy fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Alohida yordamga muhtoj bolalarning shaxsiy rivojlanish xususiyatlari.

Alohida yordamga muhtoj bolalar (AYMBB) – bu jismoniy, aqliy, ruhiy yoki hissiy rivojlanishda muayyan cheklovlarga ega bo‘lgan bolalar bo‘lib, ular ta’lim olishda qo‘shimcha yordamga muhtoj hisoblanadi. Bunday bolalarning rivojlanish jarayoni odatiy rivojlanish sur‘atlaridan farq qiladi va individual yondashuvni talab qiladi.

AYMBBda psixologik rivojlanish jarayoni bir necha omillarga bog‘liq:

- Emotsional beqarorlik: Ayrim bolalarda hissiy holatni ifodalash yoki boshqarish qiyin kechadi, bu esa muloqotga kirishishda qiyinchilik tug‘diradi.
- O‘z-o‘zini baholashning pastligi: Ularda o‘ziga bo‘lgan ishonch sust bo‘ladi, muvaffaqiyatsizlikdan cho‘chish holati tez-tez uchraydi.
- Motivatsiya sustligi: Rag‘batlantirish vositalarining yetishmasligi ularni o‘quv faoliyatidan uzoqlashtirishi mumkin.
- Muloqot qobiliyatining rivojlanmaganligi: Ayrim hollarda nutqiy cheklovlar, eshitish yoki ko‘rish muammolari sababli ular jamoadagi muloqotda faol ishtirok eta olmaydi.

Kognitiv rivojlanish jarayonida quyidagi xususiyatlar kuzatiladi:

- Axborotni qabul qilish va qayta ishlashda sekinlik;
- Yodlash qobiliyatining cheklanganligi;
- O‘qish, yozish, hisoblashda muammolar;
- Fikr yuritish va muammoni hal qilishda mustaqil qaror qabul qilishda qiynalish.

Bu xususiyatlar o‘quv dasturlarini qayta ishlash, moslashtirish va bolalarning o‘z ehtiyojlariga mos individual rejalarini ishlab chiqishni talab etadi.

Ko‘pgina alohida yordamga muhtoj bolalar ijtimoiy munosabatlarga kirishishda yoki guruh faoliyatida qatnashishda qiynalishadi. Bu holatni quyidagicha izohlash mumkin: Ular ijtimoiy me’yor va qoidalarga to‘liq rioya qilolmasligi mumkin; Boshqalar bilan hamkorlikda ishlashda tashabbus ko‘rsatmasligi; O‘z fikrini ifoda etishda yoki tengdoshlari bilan muloqotda cheklanish holatlari. Ushbu bolalarni ijtimoiy muhitga moslashtirish uchun: psixologik-pedagogik xizmatlar

faoliyatini yo‘lga qo‘yish, sinfda bag‘rikenglik muhitini yaratish, jamoaviy o‘yinlar va rolli mashg‘ulotlar orqali muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish zarur.

Alohida yordamga muhtoj bolalarning shaxsiy rivojlanishi quyidagi pedagogik shart-sharoitlar asosida samarali kechadi: Moslashtirilgan o‘quv rejalari (individual o‘quv dasturlari); Sabr-toqatli, malakali o‘qituvchi; Ota-ona bilan doimiy aloqada bo‘lish; Maxsus texnik vositalar va didaktik materiallardan foydalanish; O‘yin orqali o‘rgatish va ijobiy rag‘batlantirish tizimi.

Shaxsiy rivojlanishni ta’minlashda pedagogik yondashuvlar.

Alohida yordamga muhtoj bolalarning shaxsiy rivojlanishini samarali ta’minlash uchun pedagogika fanida maxsus yondashuvlar ishlab chiqilgan. Bular bolalarning ehtiyojlarini chuqur tahlil qilish, individual o‘quv yo‘nalishini tanlash va ularga mos metodlarni qo‘llash orqali shakllanadi.

Shaxsiy rivojlanishda eng samarali usullardan biri — bu **individuallashtirilgan yondashuv**. Bunda har bir bolaning:

- aqliy,
- hissiy,
- jismoniy imkoniyatlari,
- qiziqishlari va ehtiyojlari inobatga olinadi.

Differensial yondashuv esa guruhdagi bolalarni rivojlanish darajasiga qarab kichik guruhlarga ajratib, ularga mos mashg‘ulotlar tashkil etishni nazarda tutadi. Bu usul AYMBBni o‘z tengdoshlari bilan bir qatorda ta’lim jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlaydi.

Insonparvarlik va konstruktiv pedagogika tamoyillari. Inklyuziv ta’limda insonparvarlik yondashuvi muhim ahamiyatga ega. Unda bola shaxs sifatida qadrlanadi, unga mehr bilan munosabatda bo‘linadi. O‘qituvchi bolaga emas, balki u bilan birga ishlashga intiladi. Bu yondashuv shaxsiy o‘sis va o‘zini anglash uchun qulay muhit yaratadi. Konstruktiv yondashuv esa bolani passiv bilim oluvchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida ko‘radi. Bolaning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal qilishi, ijodiy faoliyati rag‘batlantiriladi.

Ko‘maklashuvchi texnologiyalar va metodlar. Shaxsiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlovchi muhim omillardan yana biri — bu pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlardan foydalanishdir: Vizualashtirish (ko‘rgazmalilik) – axborotni ko‘rish orqali yodda saqlashni osonlashtiradi; Sensorli o‘yinlar – hissiy faoliyatni faollashtiradi; Logopedik mashqlar – nutqiy muammoli bolalar uchun samarali; Qo‘shma topshiriqlar – ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi; Tajriba asosidagi o‘rganish – bolalarning real hayotga tayyorlanishiga yordam beradi. Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) yordamida ta’lim mazmuni moslashtirilgan interaktiv shakllarda yetkazilishi mumkin, bu esa o‘quv jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

Ota-onalar va mutaxassislar bilan hamkorlik. Alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanishida oilaning roli nihoyatda muhim. Shuning uchun ta’lim muassasasi:

- ota-onalar bilan muntazam muloqotda bo‘lishi,
- ular uchun maslahatlar va treninglar tashkil etishi,
- bolaning psixologik portretini birgalikda shakllantirishi zarur.

Shuningdek, defektolog, psixolog, logoped, tibbiy xodim kabi mutaxassislar bilan integratsiyalashgan holda ishlash — inklyuziv jarayonning ajralmas qismidir.

XULOSA. Bugungi kunda inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish nafaqat alohida yordamga muhtoj bolalarning hayot sifati va ta’lim darajasini oshirishga xizmat qiladi, balki

jamiyatda insonparvarlik, tenglik va bag‘rikenglik g‘oyalarini mustahkamlashda muhim omil sifatida qaralmoqda. Maqolada ta’kidlanganidek, bu jarayon murakkab, ko‘p bosqichli va uzluksiz yondashuvni talab qiladi.

Alohida yordamga muhtoj bolalarning shaxsiy rivojlanishi ularning psixologik, ijtimoiy va kognitiv ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etilgan pedagogik yondashuvlar orqali samarali ta’minlanadi. Ta’lim muassasalarida moslashtirilgan dasturlar, maxsus metodlar, texnologiyalar va ko‘maklovchi mutaxassislarining ishtiroki orqali har bir bola uchun qulay va xavfsiz o‘quv muhitini yaratish mumkin.

Shuningdek, inklyuziv ta’limda o‘qituvchi, ota-ona va ixtisoslashgan mutaxassislar o‘rtasidagi hamkorlik alohida ahamiyat kasb etadi. Bu hamkorlik bolalarning o‘z shaxsini to‘laqonli anglashiga, jamiyatga moslashishiga, o‘ziga ishonchini tiklashiga va mustaqil hayotga tayyorlanishiga xizmat qiladi.

Kelgusida inklyuziv ta’limni tizimli ravishda rivojlantirish uchun:

- pedagog kadrlar tayyorlash va ularni qayta o‘qitish,
- maxsus metodik vositalar ishlab chiqish,
- jamoatchilik ongini oshirish kabi chora-tadbirlar dolzarb ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. UNESCO, 1994. 5(13)
2. O‘zbekiston Respublikasi “Nogironligi bo‘lgan shaxslar huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2021. 2(4)
3. PQ–4884-sonli Prezident qarori “Nogironligi bo‘lgan bolalarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”, 2020. 3(8) 4 -7
4. Smirnova E.O. Inklyuziv ta’limning psixologik-pedagogik asoslari. – Moskva: Pedagogika, 2015. 21 (38) 25 - 33
5. Mercer, J., & Lewis, R. Teaching Children with Special Needs in Inclusive Classrooms. – Boston: Pearson, 2009. 47 (60), 50 - 57
6. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Inklyuziv ta’lim bo‘yicha metodik qo‘llanma. – Toshkent, 2022. 10 (19), 11 - 17
7. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. 79 (91), 83 - 90
8. UNESCO. Inclusive Education: Guidelines and Recommendations. – Paris, 2020. 14 (26), 16 - 25

YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORGARLIK DARAJASINI OSHIRISHNING IJTIMOIIY, IQTISODIY, HUQUQIY VA MA’NAVIY YECHIMLARI

Shakarova Aziza Anvarovna

O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Navoiy akademik litseyi

“Huquqiy va ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrası huquqshunoslik fani yetakchi

o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarning oilalarda namoyon bo‘layotgani, oilalar tinchligi, jamiyat osoyishtaligi, farovonligi, farzandlarning ma’naviy-ruhiy muhitda voyaga yetishishidagi ta’siri va ma’naviy barkamol, jismonan sog‘lom avlodni tarbiyalashda oilaning o‘rni muhim ekanligi, ularning tarbiyasini umumbashariy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish, oila va nikohning muqaddasligini yosh avlod ongiga chuqur singdirish yo‘li bilan oilalarning mustahkamligini ta’minlash masalasida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Islohot, oila, qadriyatlar, nikoh, sog‘lom muhit, barkamol avlod, jamiyat, millat, huquq va davlat.

Аннотация: в статье освещаются проводимые в стране реформы, влияние семьи на воспитание духовно зрелого, физически здорового поколения, гармония их воспитания с общечеловеческими ценностями, неприкосновенность семьи и брака. Проблема обеспечения стабильности семей через глубокое внедрение в умы поколений.

Ключевые слова: реформа, семья, ценности, брак, здоровая среда, гармонично развитое поколение, общество, нация, право и государство.

Annotation: the article highlights the reforms carried out in the country, the influence of the family on the upbringing of a spiritually mature, physically healthy generation, the harmony of their upbringing with universal human values, the inviolability of the family and marriage. The problem of ensuring the stability of families through deep penetration into the minds of generations.

Key words: reform, family, values, marriage, healthy environment, harmoniously developed generation, society, nation, law and state.

Oila “inson” deb atalguvchi binoning faqat poydevorini qo‘yish bilan cheklanmasdan, balki uning so‘nggi g‘ishti qo‘yilgunga qadar unga naqsh berib, so‘nggi bo‘yoq o‘z joyini topgunga qadar mutlaqo javobgardir.

Ota-ona – san’atkor, bola – san’at asari, tarbiya jarayoni esa san’atning o‘zidir.

Oila a’zolarining o‘zaro aloqasi ko‘p qirraligi bilan xarakterlanadi. Bunga iqtisodiy, g‘oyaviy, aqliy, hissiy, psixologik, axloqiy qarindoshlik munosabatlar kiradi.

Oiladagi o‘zaro aloqaning xususiyatlariga tabiiylik, barqarorlik, qarindoshlik, yagona manfaatni ko‘zlash kiradi.

Oilaviy munosabatlar nihoyatda murakkab va bir-biriga bog‘liq bo‘lib, qadim zamonlardan bashariyat ahlining diqqat markazida bo‘lgan.

Birgalikdagi oilaviy hayot barcha turli yoshdagi odamlar uchun, qaysi jins, irq, fe’l-atvor, ma’lumot, kasb-u koridan qat’iy nazar, katta bir sinash maydonidir. Bu masala o‘tmish ajdodlarimizni qay darajada tashvishga solgan bo‘lsa, bugungi kun avlodlarini ham tinch qo‘ygani yo‘q. To insoniyat yashar ekan, insoniy munosabatlar muammosi tugamaydi. Oilaviy munosabatlar masalasi juda keng ilmlarni o‘z ichiga oladi.

Muhim ijtimoiy institut hisoblangan oila yoshlar ma’naviyatini shakllantirishda asosiy tayanchdir. Haqiqatan ham har bir oilaning mustahkamligi, oila a’zolarining tinch va farovon hayot kechirishi, o‘zaro hurmat va izzatda yashashi uchun yoshlarni kelgusi oilaviy hayotga tayyorlashda xalq pedagogikasining bosh tajribasidan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev aytganlaridek — “Oila kichik vatan, oila tinch bo‘lsa, baxtli bo‘lsa, vatan tinch bo‘ladi”. [1]

Darhaqiqat jamiyatning kuch-qudratini ta’minlaydigan eng oliy qadriyat oilaning tinchligi va mustahkamligidir. Bizga ma’lumki yurtimizda oila, nikoh masalalari azal azaldan qadrlanib kelinadi. Bu muqaddas qadriyatlar hozirgi davrgacha ham o‘z qadr-qimmatini yo‘qotgani yo‘q. Oilalarning jamiyat hayotida tutgan o‘rni va ro‘li beqiyos, chunki har bir shaxs tarbiyasi avvalo kichik bir vatan oiladan boshlanadi.

Hozirgi rivojlanayotgan jamiyatga har tomonlama sog‘lom, barkamol, yetuk shaxslar kerak. Bunda jamiyatda oilaning rolini oshirish uni yanada mustahkamlash, oiladagi sog‘lom ijtimoiy-psixologik muhitni yaratish, yosh oilalardagi muammolar yuzasidan tadqiqot olib borish asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Shu o‘rinda aytishimiz kerakki, O‘zbekiston Respublikasi Konstititsiyasining 76-moddasida oila jamiyatning ajralmas bo‘g‘ini ekanligi e’tirof etilgan: Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega. [2] Yosh avlodni yetuk shaxs qilib tarbiyalash ularni hayotda o‘z o‘rnini topishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish uchun albatta, jamiyatdagi endi tarkib topayotgan yosh oilaga e’tibor qaratish lozimdir.

Mamlakatimizda olib borilayotgan ulkan islohotlarning pirovard maqsadlaridan biri oila, uning tinchligi, faovonligi va baxtli bo‘lishi bilan bog‘liq. Agar, jamiyat ijtimoiy munosabatlar yig‘indisi bo‘lsa, undagi har bir oila tabiiy, iqtisodiy, huquqiy, ma’naviy munosabatlarga asoslangan ijtimoiy birlik natijasida vujudga keladi. Oilaviy munosabatlar esa jamiyatdagi mavjud ijtimoiy, iqtisodiy, mafkuraviy, ma’naviy munosabatlari bilan belgilanadi. Jamiyatdagi ijtimoiy va iqtisodiy munosabatlar oilaning mustahkamligi va barqaror rivojlanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Xuddi shuningdek, jamiyatdagi tinchlik va xotirjamlik, undagi ma’naviy muhit barqarorligi ko‘p jihatdan har bir oiladagi munosabatlarda o‘zaro muhabbat va hurmat, hamjihatlikka bevosita bog‘liqdir.

Jadidchilik harakatining ulug‘ namoyondasi Fitrat o‘zining “Oila” asarida: “Millat taqdiri mana shu millat vakillari yashagan oilaning holatiga bog‘liqdir... Qaerda oila munosabati kuchli intizomga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va tartibli bo‘ladi”, – deb yozadi [3]. Bu jarayonda davlat har bir oilani ijtimoiy himoyalaniishi, moddiy jihatdan ta’minlanishi, tinch va farovon hayot kechirishi uchun yetarli sharoitlarga ega bo‘lishidan manfaatdor bo‘lib, ularning farovonligini kafolatlanishiga ko‘maklashayotgani muhim ahamiyat kasb etadi.

Buyuk tarixiy shaxslardan biri Amir Temur ham oilaning davlat darajasidagi masala deb qaragan. Biz buni uing o‘z farzandlari va nabiralariga kelin tanlashdagi qo‘ygan talablarini quyidagi fikrlaridan bilishimiz mumkin: “O‘g‘illarim, nabiralarim va yaqinlarimni uylantirmoqchi tashvishida kelin izlamoqqa e’tibor berdim. Bu ishni davlat yumushlari bilan teng ko‘rdim. Kelin bo‘lmishning nasl-nasabini, yetti pushtini surishtirdim. Hos odamlar orqali sog‘liq-salomatligini, jismonan kamolotini aniqladim. Kelin bo‘lmish naslnasabi, odob-axloqi, sog‘lom va baquvvatligi bilan barcha qusurlardan holi bo‘lsagina el-yurtga katta to‘y tomosha berib, kelin tushurdim”[4]. Amir Temurning bunday yuqori talabchanlik bilan kelin tanlashining asosiy sababi, mamlakat kelajagini ta’minlovchi sog‘lom va yetuk kelajak avlodni yaratish istagidir.

Mamlakat hayotida yuz beradigan har qanday o‘zgarish, amalga oshirilayotgan islohotlar, avvalo, oilalarda namoyon bo‘ladi. Shu bois ham, oilalarda tinchlik va osoyishtalik, sog‘lom muhit mo‘tadilligini ta’minlash oldimizda turgan eng muhim vazifalardandir. Zero, ahil va mustahkam oila – yurt tayanchi, uning ishonchli kelajagi, millat sharafiga yuksaklarga ko‘taradigan mehr-muruvvat, ma’naviyat o‘chog‘i hisoblanadi. Zero, oilalarimiz tinch bo‘lsa, jamiyatimiz osoyishta, farovon, farzandlarimiz esa to‘la-to‘kis ma’naviy-ruhiy muhitda voyaga yetadi. Bizning asosiy maqsadimiz jamiyat taraqqiyotida, ma’naviy barkamol va jismonan sog‘lom avlodni tarbiyalashda oilaning o‘rni muhim ekanligini hisobga olib, oilaga taalluqli boy va sarmazmun milliy an’analarni avaylab-asrash, ularni umumbashariy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish, oila va nikohning muqaddasligini yosh avlod ongiga chuqur singdirish yo‘li bilan oilalarning mustahkamligini ta’minlashni ilmiy o‘rganishdan iborat.

Jamiyat – oiladan boshlanadi. Oilaning asosini esa, ota-ona tashkil qiladi. Ota-onani ulug‘lash va ularni qadrlash, bilan birga hadislarda ota-ona o‘z farzandlariga ta’lim-tarbiya berishga ma’sul ekanliklari xususida shunday deyiladi: „Har biringiz tarbiyachisiz va har bir tarbiyachi qo‘l ostidagilarga javobgardir», yoki “Farzandlaringizga ta’lim bering, chunki ular sizniki bo‘lmagan vaqt uchun tug‘ilganlar”, deb har bir ota-onani bolaning o‘z zamonasi ilm-fani, ta’limiga befarq qaramaslikka chaqirganlar. Zardo’shtiylilikning muqaddas kitobi «Avesto»da – oila muqaddas sanalib, yoshlarga beriladigan ma’naviy-ahloqiy tarbiyada oilaning o‘rni beqiyos ekanligi ta’kidlanadi.[5]

Tarbiya jarayonida har bir ota-ona Imom Buxoriy, Mirzo Ulug‘bek, A.Navoiy, Amir Temur, Z.M.Bobur kabi buyuk allomalar va sarkardalarni ham onalar tarbiyalab, voyaga yetkazganliklarini bilishi zarur.

Zamonaviy O‘zbekistonda kundan-kunga hayot va yashash sharoitimiz yaxshilanib, oila farovonligi uchun yetarli shart-sharoitlarning bo‘lishiga qaramay, tashqaridan barcha maishiy muammolari hal bo‘lgan yosh oilada ham nimalardir yetishmayotganday tuyulaveradi. Bu, o‘z navbatida, o‘sha orzu-havaslar, ijtimoiy ehtiyojlarning tobora ortib borayotganligi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, yosh oilalar oldida ta’lim-tarbiyaviy, ma’naviy, psixologik, moddiy-iqtisodiy, ijtimoiy xarakterdagi muammoli masalalar mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyev «Oila kichik vatan, oila tinch bo‘lsa, baxtli bo‘lsa, vatan tinch bo‘ladi» Xabar.uz 22.01.2018;
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, - T. O‘zbekiston 2023;
3. Abdurauf Fitrat. Oila.-Toshkent: Ma’naviyat, 1998. B.8.;
4. Alqarov I.Sh., Mamatqulova R.Sh. Oila tarbiyasining pedagogikasi Toshkent – 2007y.13-bet;
5. Avesto – tarixiy-adabiy yodgorlik. – T.: «Sharq» NMAK, 2001, 3–20-betlar.

SHAXS MA’NAVIY FAZILATLARI. SHAXS MA’NAVIYATINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI VA VOSITALARI

Ilimjon Abduxamjonovich Adbumalikov

Andijon davlat universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi kafedrası dotsent, PhD,

Shaxs ma’naviyatini rivojlantirishning omillari va vositalari ko‘p. O‘zbek xalqining eng qadimiy davrlardan boshlab hozirga qadar davom etib kelayotgan, o‘z ahamiyatini hech qachon yo‘qotmaydigan ajoyib qadriyatlaridan biri – ota-onani yuksak darajada e‘zozlash, hurmatini joyiga qo‘yishdan iboratdir. Farzand uchun dunyoda ota-onadan ko‘ra mehribon, aziz va mo‘tabar zot yo‘q. Ota-ona farzandlarning suyanchig‘i, bitmas-tuganmas boyligidir.

Ota-ona o‘z farzandidan hech narsani ayamaydi. Ularning tabiat ato etgan buyukliklari ham ana shunda. O‘zbek xalqi odob-axloqi bo‘yicha, keksalarning, ota-onaning oldidan salom bermasdan o‘tish gunoh hisoblanadi. Ota-onani qadrlash, ularning beo‘lchov, beminnat xizmatiga

bir umr sodiq bo‘lish, duolarini olish – bolalarning farzandlik burchidir. Bu milliy qadriyatlarimizning eng muhim talablaridan biridir.

Buyuk bobomiz hazrat Alisher Navoiy aytganlaridek ota-onani hurmat qilish “...farzandlar uchun majburiyatdir. Bu ikkisiga xizmatni birdek qil, xizmatning qancha ortiq bo‘lsa ham kam deb bil. Otang oldida boshingni fido qilib, onang uchun butun jismingni sadaqa qilsang arziydi! Ikki dunyong obod bo‘lishni istasang, shu ikki odamning roziligini ol! Tunu kuningga nur berib turgan – birisini oy deb bil, ikkinchisini quyosh. Ularning so‘zlaridan tashqari bir narsa yozma, ular chizgan chiziqdan tashqariga bir qadam ham bosma. Hamma xizmatni sen odob bilan bajar, “adab” so‘zidagi “dol” kabi qomatingni ham qil”.

Tan olishimiz kerakki, sho‘rolar davrida keksalarni, ota-onalarni hurmat qilish haqidagi milliy qadriyatlarimiz biroz xira torta boshladi. Ba’zi yoshlarimizda o‘zlaridan kattalarni, nuroniy qariyalarni hurmat qilish, ularning nasihatlariga quloq solish singari yuksak ma’naviy fazilatlar yo‘qolib ketayotgani sezilmoqda. Ehtimol, boshqa millat kishilari bunga unchalik e’tibor berishmas, lekin biz, o‘zbeklar buni his qilmay ilojimiz yo‘q.

Keksalar uchun ajratilgan uylarda farzandlari tirik o‘ziga to‘q bo‘lgan ota-onalar yashayotganligiga toqat qilib bo‘lmaydi. Gohi-gohada bo‘lsa ham, ota-onaga qo‘l ko‘tarish, undan ham og‘irroq jinoyat qilish hollari sodir bo‘lib turganligini eshitib turibmiz! Bu — oddiy nuqson emas, balki uchiga chiqkan tubanlik bag‘ritoshlik milliy qadriyatlarimizni oyoq-osti qilish, o‘z insoniyligini yo‘qotishdir. Milliy qadriyatlarimizga, o‘zbek xalqining sha’niga dog‘ tushuradigan bunday yaramas hodisalar zamini, ildizi, sababi nimada, degan savol paydo bo‘lishi tabiiy.

Sho‘rolar davrida, avlod-ajdodlarimizning o‘gitlari, pand-nasihatlari, ajoyib an’analarimiz targ‘ib qilinish o‘rniga nuqul qoralandi, yomon otli qilindi, bid’at, xurofot, deb baholandi. Milliy tarbiya borasidagi merosimiz o‘rganilmadi, targ‘ib etilmadi. Ularning o‘rniga ta’lim-tarbiya borasida Yevropa, Rossiya modelini ko‘klarga ko‘tarib maqtab, targ‘ib qilib, yoshlarimizni o‘z milliy qadriyatlarimizdan bebahra qilib qo‘ydik. Ana shu tufayli diniy-axloqiy, oila, qo‘ni-qo‘shni, mahalla-ko‘ylar ta’siri kabi ta’lim-tarbiyaning hayot sinovidan o‘tgan bebaho boyliklaridan judo bo‘la boshladik. Mustaqilligimiz tufayli bularga chek qo‘yildi, bunday salbiy illatlarni tugatish borasida sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda.

Kattalarga izzat-ikrom, kichiklarga mehr-shafqat, ota-onalarga e’zoz, farzandlarga mehr-sadoqat kabi insonni inson sifatida ulug‘laydigan, axloqiy, ma’naviy jihatdan go‘zal va barkamol qiladigan qadriyatlarimiz odamlar, ayniqsa yoshlar qalbidan o‘rin ola boshlagani quvonchli bir holdir. O‘zbekiston Respublikasining asosiy qonuni – Konstitutsiyada farzandlarning jamiyat, oila, ota-onalari oldidagi insoniy burchlari va mas’uliyatlari nimalardan iboratligi milliy qadriyatlarimizdagi asosiy g‘oya va qoidalarga asoslanib belgilab berilgan. Uning 80-moddasida

qayd qilinishicha, Voyaga yetgan mehnatga layoqatli farzandlar o‘z ota-onalari haqida g‘amxo‘rlik qilishga majburdirlar. Xullas, har bir farzandning o‘z ota-onasini e‘zozlashi farzandlik burchi va jamiyat oldidagi mas’uliyati sanaladi. Ota-onani e‘zozlashning quyidagi sharqona talablariga hammamiz amal qilishimiz ham farz, ham qarz, farzandlik burchimizdir. Ota-onaga taom berish, ozoda qilib kiyintirib qo‘yish, kasal bo‘lganda shifokorga ko‘rsatish, kerakli dori-darmonni keltirib berish, doimo hol-ahvol, sihat-salamatliklarini so‘rab turish, ota-ona oldida «uh» tortmaslik gerdaymaslik lozim bo‘ladi. Ota-ona norizo bo‘lgan ishni qilmaslik, aroq ichma, yomonlarga qo‘shilma, desa uni qilmaslik va qo‘shilmaslik kerak bo‘ladi. Ko‘chada yurganda otadan oldin yurmaslik, otadan avval ovqatga, dasturxonga qo‘l uzatmaslik, otadan avval o‘tirmaslik, otadan ko‘ra poygakda o‘tirish lozim. Otaning oldida oyoqni uzatib, yonboshlab olish bizning axloq-odobimizga kirmaydi. Ota-ona chaqirganda labbay deb javob qaytarish, nima ish qilayotgan bo‘lsa, hech ikkilanmasdan darrov ularga javob berish farzandlik burchi hisoblanadi. Shunda ota-ona o‘z farzandidan rozi bo‘ladi. Ota-onaning roziligini olgan farzand baraka topadi, ishi o‘ngidan kelaveradi, oldiga qo‘ygan maqsadiga erishadi.

Ota-onasi norizo bo‘lgan farzand kechgacha yugursa ham, ishining barakasi bo‘lmaydi, biri ikkiga aylanmaydi. Turmushga chiqish, uylanishda ota-onaning roziligini, oq fotihasini olishda hikmat ko‘p. Yuqoridagilarning hammasi biz uchun bir hovuch oltin, xazina. Kelgusi hayotimiz uchun poydevor qo‘yish demakdir. Bu dunyo qaytar dunyo, nima eksang shuni o‘rsan, siz ota-onangizga nima qilgan bo‘lsangiz, u sizga farzandlaringizdan qaytadi. Bu ham tabiat qonuni bo‘lsa neajab!

Endi ota-onani hurmat qilishning ulug‘vorligi haqidagi ba’zi ibratli fikrlarni hadislardan keltirib o‘tamiz. “qaysi bir musulmon farzandi savob umidi bilan ertalab ota-onasini ziyorat qilsa, Alloh taolo unga jannatdan ikkita eshik ochadi. Agar ulardan bittasini ziyorat qilsa, unga jannatning bir eshigini ochadi. Bola ota-onasidan qaysi birini xafa qilsa, uni rozi qilmaguncha, Alloh taolo undan rozi bo‘lmaydi”; “Kim ota-onasini rozi qilsa, unga tubo (jannatdagi daraxt) nasib bo‘lib, Alloh taolo uning umrini ham ziyoda qiladi”; “Uch toifa kishilarning duosi, hech shubhasiz, Alloh taologa maqbuldir: mazlum kishining duosi, musofirning duosi va ota-onaning duosi”; “Ota-onalarning keksaygan vaqtda har ikkisini yoki biri bo‘lmaganda boshqasini rozi qilib, jannatiy bo‘lib olmagan farzand xor bo‘lsin, xor bo‘lsin, va yana xor bo‘lsin”; “Ota-onaga itoat qilish – tangriga itoat qilishdir. Uni oldida gunoh qilish tangri oldida gunoh ish qilish bilan barobardir” va boshqalar.

Yuqorida farzandning ota-ona oldidagi burchi haqida fikr yuritdik. Ota-onaning ham farzand oldidagi burchi nihoyatda katta va mas’uliyatlidir. Farzandlarning kelajakda qanday ma’naviyat egasi bo‘lishi ko‘p jihatdan ota-ona, u bergan tarbiyaga bog‘lik. Har bir ota-ona

farzandi oldida o‘z otalik, onalik burchini to‘liq his etishi, unga javobgarligini ma’nan anglab yetishi kerak.

Sobiq sho‘rolar davrida uzoq vaqt milliy va ma’naviy tarbiya chetga surib qo‘yildi. Oqibatda bolalar tarbiyasida ota-ona mas’uliyati pasayib ketganligi hech kimga sir emas. Vaholanki bola, o‘rib kelayotgan yosh avlod tarbiyasida ota-ona beradigan tarbiya juda muhim ahamiyatga ega. Farzand tarbiyasi quyidagi bosqichlarda amalga oshirilishini har bir ota-ona yaxshi bilishi foydadan holi bo‘lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – T.: O'zbekiston, 2021. - B. 305.
2. Самарин А.Н. Культура мира как открытый междисциплинарный проект / А.Н.Самарин // Конфликтология. Теория и практика. –М.:СПб., 2005. №1. –С.13-21
3. Абдурауф Фитрат. Оила ёки оила бошқариш тартиблари. – Тошкент: Маънавият. 2000. – Б. 4.

OILA MUSTAHKAMLIGINI TA’MINLOVCHI OMILLAR

OILA - JAMIYAT TAYANCHI

Zokirjonova Azimaxon Murodjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti, Xorijiy til va adabiyoti yo‘nalishi 1-bosqich talabasi,

N.I.Zaynobidinova

Namangan davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi, f.f.n.

Annotatsiya. Maqolada oila institutining jamiyatdagi o‘rni va uning mustahkamligini ta’minlovchi omillar tahlil qilinadi. Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini sifatida ijtimoiy barqarorlik, ma’naviy-axloqiy qadriyatlar va avlodlar davomiyligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Maqolada oila mustahkamligiga ta’sir qiluvchi ijtimoiy, psixologik va iqtisodiy omillar, shuningdek, davlat siyosatining bu jarayondagi ahamiyati ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: oila, jamiyat, mustahkamlik, ijtimoiy barqarorlik, ma’naviy qadriyatlar, davlat siyosati.

Аннотация. В статье анализируется роль института семьи в обществе и факторы, обеспечивающие его устойчивость. Семья как основное звено общества играет важную роль в обеспечении социальной стабильности, духовно-нравственных ценностей и преемственности поколений. Рассматриваются социальные, психологические и экономические факторы, влияющие на прочность семьи, а также значение государственной политики в этом процессе. Цель исследования – определение эффективных механизмов укрепления института семьи и разработка рекомендаций по их внедрению в практику.

Ключевые слова: семья, общество, устойчивость, социальная стабильность, духовные ценности, государственная политика

Abstract: The article analyzes the role of the family institution in society and the factors ensuring its stability. As the fundamental unit of society, the family plays a crucial role in ensuring social stability, moral values, and generational continuity. The study examines social, psychological, and economic factors influencing family strength, as well as the significance of state policy in this process. The research aims to identify effective mechanisms for strengthening the family institution and provide recommendations for their practical implementation.

Keywords: family, society, stability, social sustainability, moral values, state policy.

Oila jamiyatning asosiy ijtimoiy instituti sifatida har doim davlat va jamoatchilik e’tiborida bo‘lib kelgan. O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. “Oila – muqaddas” va “Sog‘lom oila – sog‘lom jamiyat” kabi konseptual g‘oyalar mamlakatimizda oilaning ijtimoiy taraqqiyotdagi o‘rnini ta’kidlaydi [1]. Ushbu maqolada oilaning jamiyat tayanchi sifatidagi ahamiyati va uning mustahkamligini ta’minlovchi omillar ilmiy asosda tahlil qilinadi. Asosiy qism 1. Oila – jamiyatning asosiy bo‘g‘ini

Oila jamiyatning eng muhim ijtimoiy-madaniy instituti hisoblanadi. U nafaqat avlodlar davomiyligini ta’minlaydi, balki ma’naviy-axloqiy qadriyatlarning shakllanishi va tarbiyaning uzluksizligini kafolatlaydi. O‘zbek oilalarida an’anaviy qadriyatlar, milliy mentalitet va diniy e’tiqodlar oila mustahkamligining asosiy omillari sifatida namoyon bo‘ladi. Masalan, o‘zbek

oilalarida katta yoshdagilar hurmati, o‘zaro yordam va mehr-oqibat kabi qadriyatlar jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Oila mustahkamligiga ta’sir qiluvchi omillar

Oila mustahkamligini ta’minlashda bir qator omillar muhim ahamiyatga ega. Ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi: Ijtimoiy omillar: Jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlik, ta’lim tizimi va davlatning oilaviy siyosati oila institutining mustahkamligiga bevosita ta’sir qiladi. O‘zbekistonda “Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash markazlari” tashkil etilishi oila mustahkamligini ta’minlashda muhim qadam bo‘ldi [3]. Psixologik omillar: Oiladagi o‘zaro hurmat, ishonch va muloqot oila a’zolarining psixologik farovonligini ta’minlaydi. Er-xotin o‘rtasidagi ijobiy munosabatlar va farzandlar tarbiyasidagi hamjihatlik oila mustahkamligining asosiy shartlaridan biridir [4].

Iqtisodiy omillar: Oilaning moddiy farovonligi uning barqarorligida muhim rol o‘ynaydi. Davlat tomonidan kam ta’minlangan oilalarga ijtimoiy yordam ko‘rsatish, ish o‘rinlari yaratish va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish kabi chora-tadbirlar oilalarning iqtisodiy mustahkamligini oshiradi.

Davlat siyosatining roli

O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash bo‘yicha qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Masalan, 2020-yilda Vazirlar Mahkamasining “Oila institutini yanada rivojlantirish va yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 820-son qarori oilaviy qadriyatlarning targ‘ib qilinishiga xizmat qildi. Ushbu hujjat asosida respublikaning 206 ta tumanida yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash markazlari tashkil etildi, bu esa yosh oilalarning mustahkamligini ta’minlashga xizmat qildi.

Xulosa

Oila jamiyatning tayanchi sifatida ijtimoiy barqarorlik va ma’naviy qadriyatlarning asosiy manbai hisoblanadi. Uning mustahkamligini ta’minlashda ijtimoiy, psixologik va iqtisodiy omillar muhim ahamiyatga ega. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan davlat siyosati, xususan, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash markazlari va ijtimoiy yordam dasturlari oila institutini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Ushbu jarayonni yanada samarali qilish uchun ta’lim tizimida oilaviy qadriyatlar targ‘ibotini kuchaytirish, iqtisodiy yordam ko‘lamini kengaytirish va psixologik maslahat xizmatlarini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar ko‘rish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabr “Oila institutini yanada rivojlantirish va yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 820-son qarori.
2. Karimova, V. (2024). O‘zbek oilalarida gender tenglik munosabatlarini ta’minlashning ijtimoiy-psixologik omillari. *Society and Innovations*, 5(2), 45-56.
3. Mahalla va oila institutlarining mustahkamligi jamiyat farovonligi kafolatidir. (2022). *Ijtimoiy.uz*.
4. G‘oziyev, E. (2023). Oilaviy munosabatlarda gender tenglik masalalari. - Toshkent: O‘zbekiston ta’lim jurnali, 4 (1), 12-20.
5. Ibragimov, J., & Abdusaitova, M. O‘zbekistonda ijtimoiy ish: oila va bolalarga yo‘naltirilgan ijtimoiy xizmatlar. - Samarqand: 2022-yil 2-dekabr.

**ОИЛАЛАРНИ МУСТАҲКАМЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ОИЛА
СУДЬЯЛАРИНИНГ ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ ФАОЛИЯТИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

Шербадалов Равшанбек Турсунович

Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби, мустақил изланувчиси. Наманган вилоят суди судья катта ёрдамчиси.

Ахмедова Гулноза Рахмонжон қизи

Наманган Давлат Педагогика Институтининг 70110101-Педагогика назарияси ва тарихи мутахассислиги магистранти

Аннотация: Ушбу мақолада, Ўзбекистон Республикасида оилаларни мустаҳкамлаш, низоли оилаларни яраштириш, болалар ҳуқуқларини таъминлашда оила судьялари фаолиятини таъкил этиш, уларнинг фаолияти самарадорлигини баҳолаш тартиби ва мезонларининг бугунги ҳолати таҳлили, уларни такомиллаштиришнинг долзарблиги, хорижий давлатлар, хусусан Япония мамлакатида оила судьялари фаолиятини таъкил этиш ҳамда уларнинг самарадорлигини баҳолаш тизими бўйича тажрибасини ўрганган ҳолда, оила судьялар фаолиятини таъкил этиш ҳамда уларнинг фаолияти самарадорлигини баҳолаш тартиби ва мезонларини такомиллаштириш юзасидан таклифлар ва уларнинг долзарблиги кўриб чиқилади.

Таянч сўзлар: Оила судьялари, оила судьялари фаолиятининг самарадорлигини баҳолаш, “Адолат” электрон ахборот тизими, баҳолаш мезонлари, Япония мамлакатининг тажрибаси, яраштириш, келиштириш, медиация, оилавий низолар, оилани асраш ва мустаҳкамлаш.

Аннотация: В данной статье анализируется современное состояние организации деятельности семейных судей в Республике Узбекистан по укреплению семьи, примирению конфликтных семей, обеспечению прав детей, порядок и критерии оценки эффективности их деятельности, актуальность их совершенствования, а также, изучая опыт зарубежных стран, в частности Японии, по организации деятельности семейных судей и оценке ее эффективности, вносятся предложения по совершенствованию организации деятельности семейных судей и оценке эффективности их деятельности, их актуальность.

Ключевые слова: Оценка эффективности деятельности семейных судей, семейные судьи, электронная информационная система «Адолат», критерии оценки, опыт Японии, примирение, соглашение, медиация, семейные споры, сохранение и укрепление семьи.

Annotation: This article analyzes the current state of the organization of the activities of family judges in the Republic of Uzbekistan to strengthen the family, reconcile conflicting families, ensure the rights of the children, the procedure and criteria for assessing the effectiveness of their activities, the relevance of their improvement, and, studying the experience of foreign countries, in particular Japan, in organizing the activities of family judges and assessing their effectiveness, makes proposals for improving the organization of the activities of family judges and assessing the effectiveness of their activities, and their relevance.

Key words: Evaluation of the effectiveness of family judges, family judges, "Adolat" electronic information system, evaluation criteria, experience of Japan, conciliation, agreement, mediation, family disputes, preservation and strengthening of the family.

Мамлакатимиз мустақиллигининг илк даврларидан бошлаб, суд ҳокимиятини босқичма-босқич мустаҳкамлаб бориш, суднинг мустақиллигини таъминлаш, уни собик тузумда бўлгани каби қатағон қуроли ва жазолаш идораси сифатидаги орган эмас, балки инсон ва фуқаро ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя ва муҳофаза этишга хизмат қиладиган мустақил давлат институтига айлантиришга қаратилган кенг қўламли ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирлар амалга оширилди.

Эндиликда, оилани асраш ва мустаҳкамлаш, бола ҳуқуқларини таъминлаш, хотин-қизларнинг қонуний манфаатларини рўёбга чиқариш давлатимиз сиёсатининг устувор йўналиши сифатида белгиланди.

Зеро, асосий қонунимиз бўлган Конституциямизнинг 76-моддасида Оила жамиятнинг асосий бўғини экани, у жамият ва давлат муҳофазасидалиги ҳамда давлат оиланинг тўлиқ ривожланиши учун ижтимоий, иқтисодий, ҳуқуқий ва бошқа шарт-шароитларни яратиши, оналик, оталик ва болалик давлат томонидан муҳофаза қилиниши қатъий белгилаб қўйилган.

Шу сабабли, давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишларидан бири бўлган - оилани асраш ва мустаҳкамлаш, бола ҳуқуқларини таъминлаш, хотин-қизларнинг қонуний манфаатларини рўёбга чиқариш мақсадида суд тизимида бир қатор чора-тадбирлар амалга оширилди.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев томонидан 2023 йил 21 декабрда қабул қилинган “Оилаларни мустаҳкамлаш ва хотин-қизларнинг фаоллигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорининг 9-бандида Олий суд, Судьялар олий кенгашининг илғор хорижий тажриба асосида фуқаролик ишлари бўйича туманлараро судларда оилавий низоларни кўришга ихтисослашган судьялар корпусини шакллантириш ҳақидаги таклифига розилик берилди ҳамда 2024 йил 1 февралдан мавжуд штат бирликлари доирасида тажриба тариқасида фуқаролик ишлари бўйича айрим туманлараро судларида оилавий низоларни кўриш бўйича ихтисослаштирган ҳолда, “Оила судьялари” ташкил этиш белгиланди.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Олий суд Раёсатининг 2024 йил 23 январда “Фуқаролик ишлари бўйича Самарқанд шаҳар, Наманган ва Мирзо Улуғбек туманлараро судларида оилавий низоларни кўришга ихтисослашган “Оила судьялари” ташкил этиш тўғрисида”ги қарори қабул қилинди.

“Оила судьялари”ни ташкил этилиши, судьяларнинг ушбу йўналиш бўйича бой амалий тажрибага эга бўлган малакали мутахассис бўлиб шаклланишига, ҳар бир оилавий низони чуқур ўрганиш, унинг юзага келиш сабаблари, моҳиятини тўлиқ тушуниб етиши, ушбу тоифадаги ишларни кўриб чиқишда тарафларни имкон қадар яраштириш чораларини кўриши, медиация институтини кўпроқ қўллашига, бу эса, ўз навбатида, оилавий низоларни ижобий ҳал қилиш, оилавий низоларни камайиши, тинч оилалар сонининг кўпайишига хизмат қилади.

Шундай бўлсада, Республикада олиб борилаётган ислохотлар даврида “оила судьялари” фаолиятини такомиллаштириш, уларнинг фаолиятлари самарадорлигини баҳолаш мезонларини қайта кўриб чиқиш, хусусан, ушбу соҳада мавжуд норматив-ҳуқуқий ҳужжатларини таҳлил қилиш, уларни такомиллаштиришнинг аҳамияти, хорижий

мамлакатлар, хусусан, Япония мамлакати амалиёти ва улардан қайси бирларини Ўзбекистонга тадбиқ этиш мумкинлиги долзарб масалалардан биридир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 7 декабрдаги “Судьяларнинг чинакам мустақиллигини таъминлаш ҳамда суд тизимида коррупциянинг олдини олиш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6127-сонли Фармонида судьялар фаолияти самарадорлигини баҳолашнинг электрон тартиби жорий этилди.

Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгашининг 2021 йил 6 декабрдаги 1646-сонли қарори билан “Судьялар фаолияти самарадорлигини электрон рейтинг баҳолаш тартиби тўғрисида”ги Низомни таҳлил қилиб, судьялар фаолиятининг самарадорлиги инсон омилисиз ва аралашувисиз 100 баллик баҳолаш тизимида асосий ва қўшимча мезонлар асосида баҳоланиши жорий қилинганлигини кўришимиз мумкин.

Унда суд қарорларининг сифати, судьянинг масъулияти ва одоби ҳамда судьянинг чет тилларини билиши асосий баҳолаш мезони ҳисобланади. Бундан ташқари, судьяларнинг иш ҳажми катталиги, судьялар клуби онлайн форумидаги фаоллиги, илмий даражага эгалиги, судьяларнинг касбий малака оширишида қатнашганлиги қўшимча баҳолаш мезони ҳисобланади.

Албатта ушбу рейтинг натижалари судьяларнинг кейинги муддатга ўтиш, лавозимда ўсиши, бошқа лавозимга ўтиши, раҳбарлик лавозимларига тайинланиши ҳамда судьяларни рағбатлантиришда катта аҳамиятга эгадир.

Бугунги кунда, дунёнинг бир қатор ривожланган давлатлари, хусусан, Америка Қўшма Штатлари, Германия, Япония, Хитой, Жанубий Корея, Ҳиндистон, Австралия каби мамлакатларда оила судлари муваффақиятли фаолият юритмоқда.⁷⁶

Хусусан, Япония мамлакати тажрибасида, оилада тинчликни сақлаш ва вояга етмаганларни соғлом ўсишини таъминлаш мақсадида оилавий низолар бўйича судлар ташкил этилган. Ушбу судлар оилавий ички муносабатлар (никоҳдан ажратиш, мулкӣ ва номулкӣ оилавий низолар) ҳамда вояга етмаганларнинг ҳуқуқбузарликлари бўйича ишларни кўриб чиқади.⁷⁷ Оилавий судларнинг ўзига ҳос ҳусусияти оилавий низолар, яъни никоҳдан ажратиш ишларини кўриб чиқишдан олдин, ушбу оиланинг ҳолати чуқур органиб, яраштиришга қаратилган бўлиб, ушбу тоифадаги ишларга катта ҳаётий тажрибага ҳамда аҳоли орасида юқори обрў-эътиборга эга шахслар, шунингдек, психологларни тарафларни яраштириш ёки келиштириш учун жалб қилинади. Қуйидаги (1 расмда) оилавий низоларни кўриб чиқишда (ишни суд мажлисига тайёрлаш босқичида) иштирокчиларнинг суд мажлисида жойлашувини кўришимиз мумкин.

1-расм. Оилавий низоларни кўриб чиқишда иштирокчиларнинг суд мажлисида жойлашуви.

⁷⁶ У. Умурзаков. Оила судьялари: хорижий тажриба ибрати ва миллий амалиёт истиқболлари. www.sud.uz/news-2024-02-15-1

⁷⁷The Personal Status Litigation Act, which was enacted on July 16, 2003 (entering into force on April 1, 2004). Courts other than the Supreme Court (Lower Courts) (2) Family Courts http://www.courts.go.jp/english/judicial_sys/Court_System_of_Japan/index.html#03 Япония Олий судининг расмий сайтидан.

Юқоридаги расмда, 1 - судья, 2 – маслахатчи, 3 – даъвогар, 4 – жавобгар, 5 – судья ёрдамчиси.⁷⁸

Шу билан бир қаторда, 14 ёшдан 19 ёшгача вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятлар ҳамда 14 ёшгача бўлган ёшларнинг жазо қўлланилиши мумкин бўлган ҳуқуқбузарлик содир этганлигига нисбатан ишларни айблов шаклидан кўра, ҳимоявий ва тарбиявий шаклда олиб борилади. Суд мажлиси якка тартибда ҳамда психиатрия диагностикаси бўйича тиббиёт хизматчиларининг ҳамда 7 та синов муддатлари бўйича суд ходимларининг баёноти эшитиладиганда, 3 та судьядан иборат ҳайъат тартибида кўриб чиқилади. Қуйидаги (2 расмда) вояга етмаганлар ишлари бўйича судларда иштирокчиларнинг суд мажлисидаги жойлашувини кўришимиз мумкин.

2-расм. Вояга етмаганлар ишлари бўйича судларда иштирокчиларнинг суд мажлисидаги жойлашуви.

Юқоридаги расмда, Вояга етмаганлар бўйича суд мажлиси: 1 – судья, 2 – судья ёрдамчиси, 3 – синов муддати бўйича суд ходими, 4 – суд мажлиси котиби, 5 – вояга етмаган, 6 – ҳимоячи (васий ёки ҳомий ёки ота-онаси бўлиши мумкин) ва 7 – жалб этилган шахс.⁷⁹

⁷⁸ Courts other than the Supreme Court (Lower Courts) (2) Family

Courts [http://www.courts.go.jp/english/](http://www.courts.go.jp/english/judicial_sys/Court_System_of_Japan/index.html#03)

[judicial_sys/Court_System_of_Japan/index.html#03](http://www.courts.go.jp/english/judicial_sys/Court_System_of_Japan/index.html#03) Япония Олий судининг расмий сайтидан

⁷⁹Courts other than the Supreme Court (Lower Courts) (2) Family Courts [http://www.courts.go.jp/english/](http://www.courts.go.jp/english/judicial_sys/Court_System_of_Japan/index.html#03)

[judicial_sys/Court_System_of_Japan/index.html#03](http://www.courts.go.jp/english/judicial_sys/Court_System_of_Japan/index.html#03) Япония Олий судининг расмий сайтидан

Статистика маълумотларга кўра, Республика бўйича суд қарорларига асосан никоҳдан ажратилган oilалар сони 2025 йил 1-чорагида **9.063** (8.239) тани ташкил этган, яъни ўтган йилнинг шу даврига нисбатан бў кўрсаткич **824** тага **ошган**.⁸⁰

Oilавий низоларнинг ўзига хос жиҳати, ушбу тоифадаги низонинг юзага келиши бошқа низолар, хусусан, никоҳдан ажратиш, алимент ундириш, бола уч ёшга тўлгунга қадар таъминот ундириш, алимент миқдорини кўпайтириш ёки камайитириш, бола билан кўришиш тартибини белгилаш, мулкни умумий мулк деб топиш ва хисса ажратиш, ота-оналик ҳуқуқини чеклаш ёхуд маҳрум қилиш каби бир-бирига боғлиқ бўлган бошқа низоларни юзага келтириши мумкин.

Шу сабабли, oilа судьялари фаолиятининг самарадорлигини баҳолашда нафақат иш сони ва ушбу ишлар бўйича суд қарорларининг барқарорлигига қараб, балким oilавий низоларни кўриб чиқишда яраштирилган oilалар сонига доир муҳим мезонларни ҳам қўшишга кучли эҳтиёж сезилмоқда.

Бу эса ўз навбатида, oilа судьялари томонидан oilавий низолар бўйича даъво аризани суд мажлисига кўришга тайёрлаш босқичида oilани яраштириш, келиштириш учун зарур процессуал ҳаракатларни амалга оширилишига олиб келади.

Хулоса

Ушбу Япония тажрибаси ва судьялар фаолияти самарадорлигини баҳолаш бўйича жорий этилган тартибни таҳлил қилиб, қуйидагиларни Ўзбекистон Республикасида жорий этиш муҳимдир:

Oilа судьялари фаолияти самарадорлигини баҳолаш тизимини судларда ташлик этилган “Адолат” электрон ахборот тизими билан тўлиқ интеграциясини таминлаш;

Oilа судьялари фаолияти самарадорлигини баҳолашда жорий этилган мезонларга қўшимча равишда oilавий низоларни кўриб чиқишда яраштирилган, келиштирилган oilалар сонига доир муҳим мезонларни ҳам қўшиш;

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодексига oilавий низоларга доир фуқаролик ишларини суд мажлисида кўриб чиқишга, хусусан, суд мажлиси иштирокчиларининг жойлашувидан бошлаб, фуқаролик ишини суд мажлисига тайёрлаш босқичида амалга оширилиши зарур бўлган процессуал ҳаракатларга доир нормалар қўшиш лозим.

Ўзбекистон Республикасида oilа судьялари фаолиятини ташкил этиш ҳамда уларнинг фаолияти самарадорлигини баҳолаш тизимига ушбу таклифларни амалда жорий этилиши, oilа судьялари томонидан ҳар бир oilавий низони чуқур ўрганиш, унинг юзага келиш сабаблари, моҳиятини тўлиқ аниқлаш, ушбу тоифадаги ишларни кўриб чиқишда тарафларни имкон қадар яраштириш чораларини кўриш, бунда медиация институтидан самарали фойдаланиш, бошқа масъул давлат органлари билан мустаҳкам ҳамкорликни йўлга қўйилиши, oilаларни яраштириш борасида аниқ механизмларни ишлаб чиқилишига имкон яратади.

Натижада, oilавий низоларни камайиши орқали oilаларни асраш ва мустаҳкамлаш, бола ҳуқуқларини таъминлаш, хотин-қизларнинг қонуний манфаатларини рўёбга чиқаришга хизмат қилади.

⁸⁰ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Фуқаролик ишлари бўйича судларнинг 2025 йил 1-чораги давомидига иш фаолияти тўғрисидаги статистик маълумотлар ТЎПЛАМИ. Тошкент-2025. 9-б. Олий суд расмий сайти.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2023 йил 21 декабрдаги “Оилаларни мустаҳкамлаш ва хотин-қизларнинг фаоллигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-401-сонли Қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2020 йил 7 декабрдаги “Судьяларнинг чинакам мустақиллигини таъминлаш ҳамда суд тизимида коррупциянинг олдини олиш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6127-сонли Фармони.
3. Судьялар олий кенгашининг 2021 йил 6 декабрдаги 1646-сонли қарори билан тасдиқланган “Судьялар фаолияти самарадорлигини электрон рейтинг баҳолаш тартиби тўғрисида”ги Низом.
4. Ўзбекистон Республикаси Олий суд Раёсатининг 2024 йил 23 январда “Фуқаролик ишлари бўйича Самарқанд шаҳар, Наманган ва Мирзо Улуғбек туманлараро судларида оилавий низоларни кўришга ихтисослашган “Оила судьялари” ташкил этиш тўғрисида”ги Қарори.
5. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Фуқаролик ишлари бўйича судларнинг 2025 йил 1-чораги давомидига иш фаолияти тўғрисидаги статистик маълумотлар ТЎПЛАМИ. Тошкент-2025. 9-б. Олий суд расмий сайти.
6. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепсияси// Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг кўшма мажлисидаги марузаси. Халқ сўзи газетаси, 2010 йил 13 ноябр. - № 220 (5135).
7. У. Умурзақов. Оила судьялари: хорижий тажриба ибрати ва миллий амалиёт истиқболлари. www.sud.uz/news-2024-02-15-1
8. The Personal Status Litigation Act, which was enacted on July 16, 2003 (entering into force on April 1, 2004). Courts other than the Supreme Court (Lower Courts) (2) Family Courts http://www.courts.go.jp/english/judicial_sys/Court_System_of_Japan/index.html#03 Япония Олий судининг расмий сайтидан

**OILA INSTITUTINING IJTIMOIIY TARAQQIYOTDAGI O‘RNI VA OILA
MUSTAHKAMLIGINI TA’MINLASH OMILLARI**

Raxmatullayeva Begoyim

Qo‘qon universiteti Andijon filiali Tibbiyot fanlar fakulteti Davolash ishi yo‘nalishi

Email : raxmatullayevabegoyim648@gmail.com

Tel : + 998 88-835-01-28

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oila institutining ijtimoiy taraqqiyotdagi o‘rni, uning davlat siyosatidagi ahamiyati, oila va nikohning ma’naviy-ruhiy omillari, oila mustahkamligini ta’minlovchi omillar hamda oilada ekologik ong va madaniyatni yuksaltirish mexanizmlari keng yoritilgan. Tadqiqot metodologiyasi asosida olib borilgan tahlillar orqali oila institutining jamiyatdagi o‘rni va uning mustahkamligini ta’minlash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar : *Oila instituti, ijtimoiy taraqqiyot, davlat siyosati, ma’naviy-ruhiy omillar, oila mustahkamligi, ekologik ong, ekologik madaniyat.*

Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini bo‘lib, uning barqarorligi va mustahkamligi ijtimoiy taraqqiyotning muhim omillaridan biridir. Oila nafaqat biologik, balki ijtimoiy, iqtisodiy, ma’naviy va madaniy jihatdan ham jamiyatning asosiy tayanchidir. Oila institutining mustahkamligi jamiyatdagi barqarorlik, iqtisodiy o‘rish, ma’naviy yuksalish va ekologik muvozanatni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. . Oila va nikohning ma’naviy-ruhiy omillari, oila mustahkamligini ta’minlovchi omillar hamda oilada ekologik ong va madaniyatni yuksaltirish mexanizmlari bugungi kunda dolzarb masalalardan biridir. Ushbu maqolada oila institutining ijtimoiy taraqqiyotdagi o‘rni, uning davlat siyosatidagi ahamiyati, oila va nikohning ma’naviy-ruhiy omillari, oila mustahkamligini ta’minlovchi omillar hamda oilada ekologik ong va madaniyatni yuksaltirish mexanizmlari keng yoritiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolani yozishda quyidagi metodologik yondashuvlar qo‘llanildi:

- Adabiyotlar tahlili: Oila instituti, ijtimoiy taraqqiyot, ma’naviy-ruhiy omillar, oila mustahkamligi va ekologik madaniyatga oid ilmiy maqolalar, monografiyalar va rasmiy hujjatlar o‘rganildi.
- Solishtirma tahlil: Oila institutining turli jamiyatlardagi o‘rni va uning ijtimoiy taraqqiyotga ta’siri solishtirildi.
- Tahliliy yondashuv: Oila va nikohning ma’naviy-ruhiy omillari, oila mustahkamligini ta’minlovchi omillar hamda oilada ekologik ong va madaniyatni yuksaltirish mexanizmlari tahlil qilindi.
- Empirik tadqiqotlar: Oila institutining ijtimoiy taraqqiyotdagi o‘rni va oila mustahkamligini ta’minlash omillariga oid statistik ma’lumotlar tahlil qilindi.

Asosiy qism

Oila instituti O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida jamiyatning asosiy bo‘g‘ini sifatida e’tirof etilgan. . Davlat siyosatida oila institutini mustahkamlash, oilaviy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish, oilalarning ijtimoiy-iqtisodiy holatini yaxshilashga alohida e’tibor qaratilgan. Oila institutini mustahkamlash bo‘yicha quyidagi asosiy yo‘nalishlar belgilangan:

Oila institutini mustahkamlashning institutsional va huquqiy asoslarini takomillashtirish;
Ijtimoiy sheriklikni kuchaytirish;

Zamonaviy oilani mustahkamlash va rivojlantirish masalalari bo‘yicha fundamental, amaliy va innovatsion tadqiqotlar olib borish;

Demografik rivojlanishni rag‘batlantirish va oila farovonligi darajasini oshirish;

Oilaning tarbiyaviy-ta’lim salohiyatini mustahkamlash, jamiyatda an’anaviy oilaviy qadriyatlarni saqlash, oilalarda ma’naviy-axloqiy muhitni yaxshilash;

Oilalarga ta’sirchan metodik, konsultativ va amaliy yordam ko‘rsatishning samarali tizimini yaratish. Oila instituti ijtimoiy taraqqiyotning muhim omillaridan biridir. Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini bo‘lib, uning barqarorligi jamiyatdagi barqarorlikni ta’minlaydi. Oila institutining mustahkamligi ijtimoiy taraqqiyotning asosiy ko‘rsatkichlaridan biridir. Oila institutining ijtimoiy taraqqiyotdagi o‘rni quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi:

Ijtimoiy barqarorlik: Oila institutining mustahkamligi jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni ta’minlaydi.

Iqtisodiy o‘rish: Oila institutining mustahkamligi iqtisodiy o‘rishni ta’minlaydi.

Ma’naviy yuksalish: Oila institutining mustahkamligi ma’naviy yuksalishni ta’minlaydi.

Ekologik muvozanat: Oila institutining mustahkamligi ekologik muvozanatni ta’minlaydi. Oila va nikohning ma’naviy-ruhiy omillari oila institutining mustahkamligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Oila va nikohning ma’naviy-ruhiy omillari quyidagilardan iborat:

O‘zaro hurmat: Oila a‘zolari o‘rtasida o‘zaro hurmatning mavjudligi oila mustahkamligini ta’minlaydi.

Ishonch: Oila a‘zolari o‘rtasida ishonchning mavjudligi oila mustahkamligini ta’minlaydi.

Mehr-muhabbat: Oila a‘zolari o‘rtasida mehr-muhabbatning mavjudligi oila mustahkamligini ta’minlaydi.

Mas’uliyat: Oila a‘zolari o‘rtasida mas’uliyatning mavjudligi oila mustahkamligini ta’minlaydi.

Sabr-toqat: Oila a‘zolari o‘rtasida sabr-toqatning mavjudligi oila mustahkamligini ta’minlaydi.

Oila mustahkamligini ta’minlovchi omillar

Oila mustahkamligini ta’minlovchi omillar quyidagilardan iborat:

Ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik: Oila a‘zolarining ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi oila mustahkamligini ta’minlaydi.

Sog‘lom turmush tarzi: Oila a‘zolarining sog‘lom turmush tarziga rioya qilishi oila mustahkamligini ta’minlaydi.

Tarbiyaviy muhit: Oila a‘zolarining tarbiyaviy muhitda yashashi oila mustahkamligini ta’minlaydi.

Ma’naviy-axloqiy qadriyatlar: Oila a‘zolarining ma’naviy-axloqiy qadriyatlarga rioya qilishi oila mustahkamligini ta’minlaydi.

Psixologik muhit: Oila a‘zolarining psixologik muhitda yashashi oila mustahkamligini ta’minlaydi. Oilada ekologik ong va madaniyatni yuksaltirish ekologik muvozanatni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Oilada ekologik ong va madaniyatni yuksaltirish quyidagi mexanizmlar orqali amalga oshiriladi:

Ekologik ta’lim: Oila a‘zolarining ekologik ta’lim olishi ekologik ong va madaniyatni yuksaltiradi.

Ekologik tarbiya: Oila a‘zolarining ekologik tarbiya olishi ekologik ong va madaniyatni yuksaltiradi.

Ekologik faoliyat: Oila a‘zolarining ekologik faoliyatda ishtirok etishi ekologik ong va madaniyatni yuksaltiradi.

Ekologik madaniyat: Oila a‘zolarining ekologik madaniyatga ega bo‘lishi ekologik ong va madaniyatni ta’minlaydi.

Oila instituti har bir jamiyatning barqarorligi, rivojlanishi va ma’naviy yuksalishining tayanchi bo‘lib xizmat qiladi. Oila – davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida doimo e’tiborda bo‘lib, uning mustahkamligi jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Maqolada oila va nikohning ma’naviy-ruhiy omillari, oila mustahkamligini ta’minlovchi ijtimoiy, psixologik, axloqiy va iqtisodiy jihatlar, shuningdek, oilada ekologik ong va madaniyatni shakllantirish mexanizmlari chuqur tahlil qilindi. Shu asosda quyidagi xulosalarga kelindi:

- Davlat siyosatida oila institutini qo‘llab-quvvatlash barqaror rivojlanishning kafolatidir.
- Oila mustahkamligini ta’minlovchi omillar – bu nafaqat moddiy sharoit, balki psixologik va ma’naviy uyg‘unlikdir.
- Ekologik madaniyatni oila muhitida shakllantirish ekologik xavfsizlikni ta’minlashning

boshlang‘ich bosqichidir.

•Oilaviy qadriyatlarni asrash va avloddan-avlodga yetkazish ijtimoiy taraqqiyotning madaniy mezonidir.

•Oila – shunchaki ijtimoiy birlik emas, balki insoniy qadriyatlar maktabidir. Shu boisdan, oila instituti doimo ilmiy-amaliy e’tiborni talab qiluvchi, strategik ahamiyatga ega soha bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: Adolat, 2021.
2. “Oila va jamiyat” jurnali, 2023-yil 2-soni.
3. Qodirova M. “Oila psixologiyasi asoslari”. – T.: Yangi asr avlodi, 2022.
4. Karimova N. “Zamonaviy oilaning ijtimoiy-madaniy omillari”. – T.: Fan va texnologiya, 2021.
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/oila-barqarorligini-shakllantirish-omillari>

OILA MUSTAHKAMLIGINI TA’MINLOVCHI OMILLAR

Ataxanov Baxtiyor To‘raboyevich

NamDPI dotsenti, PhD

Abdumajidova Sayyora Baxodir qizi

NamDPI O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi, 1-bosqich talabasi .

Tel:+998337160717

sayyoraabdumajidova1@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola oilani mustahkamlovchi muhim omillar ya'ni oiladagi sog‘lom muhit, psixologik ong hamda oila a'zolari o‘rtasidagi o‘zaro ishonch, muloqot, bir-biriga mehr -oqibat hamda o‘zaro hurmat qilish masalalari yoritiladi. Shu bilan birga, oilaviy qadriyatlar uyg‘unligi, farzand tarbiyasida oilaning o‘rni haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Oila, jamiyat ta'siri, ishonch, oilaviy qadriyatlar, hurmat, o‘zaro ishonch, muloqot, ta’lim, tarbiya, tarixiy rivojlanish, farzand tarbiyasi.

Annotation: This article highlights important factors that strengthen the family, a healthy environment in the family, psychological awareness, mutual trust, communication, mutual affection and mutual respect between family members. At the same time, the harmony of family values and the role of the family in raising children are considered.

Key words: Family, social influence, trust, family values, respect, mutual trust, communication, education, upbringing, historical development, child upbringing.

Аннотация: В данной статье выделены важные факторы, укрепляющие семью, а именно здоровая обстановка в семье, психологическая осведомленность, взаимное доверие, общение, взаимная привязанность и взаимоуважение между членами семьи. При этом обсуждается гармония семейных ценностей и роль семьи в воспитании детей.

Ключевые слова: Семья, социальное влияние, доверие, семейные ценности, уважение, взаимное доверие, общение, образование, воспитание, историческое развитие, воспитание детей.

Inson bolasi dunyoga kelar ekan, u mustaqil harakatlanish, yurish, o‘qish, yozishdan boshlab tabiat va jamiyatning barcha murakkab qonunlari bilan yuzma-yuz kelganda nimalar qilish kerakligiga o‘gatiladi yoki bunga maxsus o‘qitiladi.

Ma’lumki, hayotimizning yarmidan ko’pini qamrab oladigan, chinakam, to’liq ongli insoniy baxtni in’om etadigan yoki aksincha, har tomonlama ta’minlanganligimizga qaramasdan, bizning baxtimizni yarimta qiladigan ham oilaviy hayotdir. Har qanday jamiyat taraqqiyotida oilalarning, oilalar mustahkamligining o’rni beqiyosdir. Chunki tirik organizmning salomatligi uni tashkil qiluvchi har bir hujayraning sog’lomligiga bog’liq bo’lganidek, butun organizm o’z faoliyatini maqsadga muvofiq amalga oshirishida har bir hujayraning munosib o’rni bo’lganidek, oila ham davlat, jamiyat deb atalgan butun bir organizmni tashkil etuvchi hujayradir. Har bir oilaning sog’lom bo’lishi, ularda ijobiy psixologik iqlimning hukm surishi, mana shu muhitda dunyoga kelib, shaxs sifatida shakllanib, so’ng o’zi yashayotgan davlatning fuqarosi sifatida o’z mamlakatining iqtisodiyoti, ijtimoiy hayoti taraqqiyotini ta’minlovchi, hal qiluvchi omil bo’lgan inson kamolotida oilaning tutgan o’rni beqiyosdir.[1]

"Oila" jamiyatning muhim bir o’zagi hisoblanadi. Chunki oilada ilk qarindoshchilik aloqalari rivojlana boshlaydi. Oiladagi birlik, oila a’zolarining bir-biriga bo’lgan ishonchi, yordami hamda mas’uliyati bir-biriga uzviy bog’langandir. Oilaning yana bir muhim vazifalardan biri shundaki, o’z avlodlarini davom ettirish, farzandlar tarbiyasi hamda ularning erkin hayotga tayyorlashdan iborat. Shu bilan birga, oila mustahkamligi uning ichki barqarorligi bilan cheklanmay, balki ijtimoiy muhit, iqtisodiyot hamda psixologik omillar ta’sirida ham mustahkamlanib boradi. Oila barqarorligini ta’minlovchi yana bir muhim omil ijtimoiy tenglik, er-xotin o’rtasidagi munosabatlar hamda oiladagi iqtisodiy muhit katta rol o’ynaydi. Oilani mustahkamligini belgilovchi yana bir jihat shundaki, avlod-avlodga meros bo’lib kelayotgan milliy qadriyatlarga sodiqlik, uni qadrlash va keyingi yosh avlodni voyaga yetkazishda muhim omillardan biri hisoblanadi. Shuni ham ta’kidlab o’tish joizki, oilaviy qadriyatlar bizning sharq olamida juda qadim zamonlarda shakllana boshlagan. Biz buni Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xod Hojib, Mahmud Qoshg’ariy, Kaykovus, Hotam ibn Tay, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Rizouddin ibn Faxriddin, Muqimiy, Uvaysiy, Nodira, Furqat, Zavqiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy kabi ko’plab olim va yozuvchilar bu masalalar yuzasidan o’zlarining durdona fikrlarini tarixda qoldirib ketganlarida ko’rishimiz mumkin. Ularning asarlarida oila va oilaviy munosabatlarga ham alohida e’tibor berilgan.

Bugungi kunda mamlakatimizda ham oila mustahkamligini ta’minlovchi bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirilayotganini ko’rishimiz mumkin. O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasiga ko’ra, oila jamiyatning asosiy bo’g’ini hisoblanadi, u jamiyat hamda davlat tomonidan muhofazada bo’lish huquqiga ega. Onalik va bolalikni muhofaza qilish bo’yicha boshqa qonuniy hujjatlar ham qabul qilinib, amaliy tadbirlar belgilangan. Jumladan, „Kam ta’minlangan oilalarni ijtimoiy himoya qilish choralari to’g’risida“ 1994-yil 22-avgustda farmon chiqarilib, muhtoj oilalarga moddiy va ma’naviy yordam berishning ko’lami kengaytirildi. Oilani jamiyatning ravnaq topilishidan tutgan o’rni va ishtirokini yanada oshirish, oilalarning huquqiy, ijtimoiy, iqtisodiy, ma’naviy-axloqiy manfaatlarini va farovonligini yaxshilashni davlat tomonidan qo’llab-quvvatlashni kuchaytirish hamda izchil ta’minlash maqsadida O’zbekiston Prezidenti 1998-yilni „Oila yili“ deb e’lon qildi. Shunga asosan, oila manfaatlarini ta’minlash borasida amalga oshiriladigan tadbirlar to’g’risida davlat dasturi ishlab chiqildi. O’zbekiston Respublikasi Xotin-qizlar qo’mitasi huzurida Respublika "Oila" ilmiy-amaliy markazi tashkil etildi. Oilaviy hayot masalalarini huquqiy tartibga solishga bag’ishlangan O’zbekiston Respublikasining Oila kodeksi qabul qilingan.[3] Mamlakatimizdagi barcha islohotlar oila mustahkamligini ta’minlash, tinch - farovon hayotni shakllantirish hamda yosh avlodni har

tomonlama yetuk qilib tarbiyalashdan iborat ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Xususan, "Kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy himoya qilish choralari to'g'risida" gi farmon yo'lga qo'yilishi bilan nafaqat moddiy tomondan balki ushbu oila farzandlari uchun ham ko'plab yangi imkoniyatlar eshigi ochildi ya'ni bu oila farzandlari ta'lim olishi jarayonida moddiy jihatdan rag'batlantirib, qo'llab-quvvatlash yo'lga qo'yildi. Bu esa ,albatta, jamiyatimizda mustahkam oilani shakllantirishda islohotlarning samarasi yuqori ekanligini ko'rsatib o'tadi.

O'zbekiston Respublikasida oilani mustahkamlash, sog'lom va baxtli onalik va bolalik uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish haqida g'amxo'rlik qilish masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Milliy qadriyatlarga asoslangan va xalqaro huquq normalari va talablariga javob beradigan nikoh va oilaviy munosabatlar hamda oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilik bazasi doimiy ravishda takomillashtirilmoqda. So'nggi yillarda mamlakatimizda muvaffaqiyatli amalga oshirilayotgan davlat dasturlari oilani mustahkamlashga qaratilmoqda. Mamlakatimizda oilani qo'llab-quvvatlash va mustahkamlash maqsadida qator normativ-huquqiy hujjatlar, jumladan, O'zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasi, "Fuqarolarning reproduktiv salomatligini muhofaza qilish to'g'risida", "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonliklardan himoya qilish to'g'risida", "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarning kafolatlari to'g'risida"[3]gi Qonunlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"[4] Farmoni qabul qilindi, ijtimoiy reabilitatsiya va moslashtirish tizimini takomillashtirish, oilaviy-maishiy zo'ravonlikning oldini olish chora-tadbirlari ishlab chiqilmoqda[5].

Yuqoridagi qayd etib o'tilgan fikrlardan shuni xulosa qilib aytish muminki,oila – jamiyatning tayanch bo'g'ini sifatida har bir inson hayotida muhim muhim ahamiyat kasb etadi. U nafaqat baxtli va farovon hayot barpo etishda balki jamiyatda o'z o'rnini topishda ham o'rni beqiyos.

Shu bilan birga, oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro hurmat va ishonch – mustahkam oilaning poydevori hisoblanadi.Oiladagi mustahkam ishonch esa birgalikda qaror qabul qilish, muammolarni yechishda ochiq muloqotni ta'minlaydi. Oiladagi o'zaro hurmat esa oiladagi har bir a'zoning shaxsiy hududi va fikrini inobatga olishni anglatadi.

Oilada tarbiyaviy va ma'naviy qadriyatlarning uyg'unligi esa ota-onaning farzandlarga nisbatan bir xil munosabatda bo'lishi hamda diniy va milliy qadriyatlarga sadoqat, ma'naviy uyg'unlik oilaviy muhitda tinchlik va barqarorlikni ta'minlaydi. Ayniqsa, hozirgi globallashtirish hayotimizda farzandlarimizni ma'naviy barkamol bo'lib voyaga yetishida ham oilada sog'lom muhitni yarata olish ham muhim ahamiyatga molik ya'ni mustahkam oila – mustahkam jamiyat degan haqiqatni unutmaslik kerak, chunki har qanday taraqqiyot va yuksalish avvalo oiladan boshlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1."Oila psixologiyasi".Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun o'quv qo'llanma. Beshinchi nashr "Sharq" Nashriyot-Matbaa Aksiyadorlik Kompaniyasi Bosh Tahririyati Toshkent — 2013. 3-8-15- betlar.

2.<https://uz.wikipedia.org/wiki/Oila>.

3.<https://ijtimoiyfikr.uz/oz/tadqiqotlar/jamiyat/2590.htm>

4.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” Farmoni, Qonunchilik hujjatlarining milliy bazasi, 2022-yil 7-mart, № 06/22/87/0198

5.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ijtimoiy rehabilitatsiya qilish va moslashtirish, shuningdek, oilaviy-maishiy zo‘rluk ishlatishning oldini olish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2018-yil 2-iyuldagi PQ-3827-son Qarori.

OTA-ONALIK MAS’ULIYATI: AXLOQIY QARORLAR VA FALSAFIY QARASHLARINING SHAKLLANISHI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti “Falsafiy va tarixiy fanlar” kafedrası o‘qituvchisi
muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Abdubannobova Moxinur Baxodir qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti, amaliy psixologiya
yo‘nalishi, 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ota-onalik mas’uliyatining axloqiy va falsafiy jihatlarini tahlil qilinadi. Inson shaxsini shakllantirishda ota-onalarning roli, ularning axloqiy qarorlar qabul qilishdagi o‘rni va oilaviy qadriyatlarning jamiyatga ta’siri falsafiy va psixologik nuqtai nazardan yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Ota-onalik, axloqiy qarorlar, falsafiy qarashlar, shaxs shakllanishi, oilaviy qadriyatlar, mas’uliyat, psixologik rivojlanish, jamiyat.

Annotation: This article explores the ethical and philosophical dimensions of parental responsibility. It analyzes the role of parents in shaping a person’s character, their influence on moral decision-making, and how family values affect society from a philosophical and psychological perspective.

Keywords: Parental responsibility, moral decisions, philosophical views, personality formation, family values, responsibility, psychological development, society.

Аннотация: В статье рассматриваются этические и философские аспекты родительской ответственности. Рассматривается роль родителей в формировании личности, их влияние на нравственные решения и влияние семейных ценностей на общество.

Ключевые слова: Родительская ответственность, нравственные решения, философские взгляды, формирование личности, семейные ценности, ответственность, психологическое развитие, общество.

Ota-onalik – bu nafaqat farzand tarbiyasi bilan bog‘liq kundalik faoliyat, balki axloqiy, ma’naviy va ijtimoiy mas’uliyatdir. Oila - er-xotinlik ittifoqiga, qarindoshlik aloqalariga, umumiy xo‘jalik yuritadigan va er xotin, ota-ona va bolalar, aka-uka va opa-singillar, bobo-buvilar va b. qa-rindoshlar o‘rtasidagi munosabatlarga asoslanadigan kichik ijt-y guruh, jamiyatning asosi, davlat qudratining manbayi. Oilaning hayoti moddiy (biologik, xo‘jalik) va ma’n-y (axloqiy, huquqiy, psixologik) jarayonlar bilan xarakterlanadi.[1] Bola hayotining ilk bosqichlarida ota-onalarning tutumi, ularning qadriyatlari va qarorlari farzand shaxsining shakllanishida asosiy omillardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, inson axloqining shakllanishida oiladagi

munosabatlar, mehr-muhabbat, ishonch va e’tibor muhim rol o‘ynaydi. Ayni vaqtda oila jamiyat hayotiga ham kuchli ta’sir ko‘rsatadi, qator funksiyalarni bajaradi.[2] Falsafiy nuqtai nazardan ota-onalik mohiyati – bu mavjudlik, axloq, ma’naviyat va insoniylik bilan bog‘liq murakkab tizimdir. Har bir qaror, har bir munosabat – bu farzand dunyoqarashini, ijtimoiy faolligini va hayotiy pozitsiyasini belgilovchi omil hisoblanadi.

Psixologik jihatdan esa ota-onalik bolaning emotsional intellekti, o‘z-o‘zini anglash va boshqalar bilan munosabat o‘rnatish ko‘nikmalarini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ota-onaning bolaga nisbatan munosabati bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini, ijtimoiy moslashuvchanligini va ichki motivatsiyasini belgilaydi. Mashhur o‘zbek marifatparvari Abdulla Avloniy bu hususda shunday degan edi: “Bolaning salomati va saodati uchun yaxshi tarbiya qilmaq, tanini pok tut-mak, yosh vaqtdan maslakini tuzat-mak, yaxshi xulqlarni o‘rgatmaq, yomon xulqlardan saqlab o‘sdurmakdur.”[3] Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, ota-onaning har bir harakati farzand ongida chuqur iz qoldiradi. Masalan, AQShdagi Michigan universiteti olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotga ko‘ra, bolalarning axloqiy qarorlari ko‘p jihatdan ota-onalarning o‘zaro muomalasi va bolaga nisbatan munosabatidan shakllanadi. Shuningdek, UNICEF hisobotlariga ko‘ra, oilaviy zo‘ravonlikka guvoh bo‘lgan bolalarda axloqiy qarorlar qabul qilishda muammolar kuzatilgan.

O‘zbekiston Respublikasining “Oila kodeksi” va “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonunlarida ota-onalarning tarbiyaviy, axloqiy va ma’naviy mas’uliyatlari alohida qayd etilgan bo‘lib, bu normativ hujjatlar ota-onalarning rolini nafaqat oilada, balki jamiyatda ham muhim o‘rin tutishini tasdiqlaydi. Shuningdek, axloqiy qarorlar qabul qilish jarayonida ota-onalarning diniy va milliy qadriyatlarga bo‘lgan munosabati ham katta ahamiyatga ega. Islom ta’limotida ota-onalik yuksak burch sanaladi. Qur’oni karimda ota-ona haqiga doir oyatlar va Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning hadislarida bu masalaga alohida urg‘u berilgan.

Shu jihatdan qaralganda, ota-onalik nafaqat oilaviy institut, balki axloqiy maktab, psixologik maktab va ijtimoiy tarbiya o‘chog‘i sifatida ko‘rilishi kerak. Quyida “Ota-onalik mas’uliyati: axloqiy qarorlar va falsafiy qarashlarning shakllanishi” mavzusidagi maqola uchun xulosa, takliflar, va foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati aniq va to‘g‘ri ma’lumotlar asosida yozib berildi:

Ota-onalik mas’uliyati jamiyatning eng muhim ijtimoiy institutlaridan biri bo‘lib, inson axloqi, tarbiyasi va ijtimoiy faolligining shakllanishida asosiy rol o‘ynaydi. Falsafiy yondashuvda ota-onalik nafaqat farzandni dunyoga keltirish, balki uni har tomonlama rivojlantirish, mustaqil fikrlaydigan, axloqan pok va barkamol inson qilib tarbiyalashdek muhim burch deb qaraladi. Psixologik nuqtayi nazardan esa ota-onalik bolaning psixik rivojiga, hissiy-irodaviy holatiga va shaxsiy fazilatlariga kuchli ta’sir ko‘rsatadi.

Bugungi globallashuv jarayonida axloqiy qadriyatlarning nisbiylashuvi ota-onalarning axloqiy qarorlar qabul qilishda ehtiyotkorlik, bilimlilik va barqaror pozitsiyaga ega bo‘lishini taqozo etmoqda. Bolaning shaxs sifatida shakllanishi — bu ota-onaning har bir kunlik xatti-harakatida, unga bergan axloqiy saboqlarida mujassam bo‘ladi.

Xulosa va takliflar:

1. Ota-onalar uchun muntazam psixologik-ma’rifiy seminarlar tashkil etish lozim. Bu orqali ularning axloqiy qarorlar qabul qilishdagi bilim va ko‘nikmalari oshiriladi.

2. Maktabgacha va maktab yoshidagi bolalar tarbiyasida ota-onalarning ishtirokini kuchaytirish uchun davlat tomonidan motivatsion dasturlar ishlab chiqilishi kerak.

3. Axloqiy qadriyatlar asosida tuzilgan darslik va metodik qo‘llanmalarni otaonalariga ham yetkazish, ularga bola bilan ishlashda aniq yo‘l-yo‘riqlar berish zarur.

4. Diniy va milliy qadriyatlarga tayangan holda tarbiya uslublarini ishlab chiqish, ammo bu uslublar zamonaviy psixologiya bilan uyg‘unlashtirilgan bo‘lishi muhim.

5. OAVda ota-onalik mas’uliyatini targ‘ib qiluvchi ilmiy-ommabop chiqishlar, roliklar va maqolalar sonini ko‘paytirish foydali bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Q.Nazarov va b. Ma’naviyat asosiy tushunchalar lug‘ati.T: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati”. 2022-yil.460-bet.
2. Q.Nazarov va b. Falsafa qomusiy lug‘at.T: “Sharq”.2004-yil. 311-bet.
3. Ma’mura Qutliyeva.Odob-axloq kitobi.- T: “Yangi asr avlodi”.2016-y.
4. Fotima Qodirova. Oilada bola tarbiyasi asoslari. Toshkent, 2020.
5. A. Qodirov. Psixologiya asoslari. Toshkent, TDPU nashriyoti, 2019.
6. “O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi” – 2021-yilgi tahrir.
7. “O‘zbekiston Respublikasida bolalar huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi qonun, 2008-yil.

OILA PSIXOLOGIASINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

Muminova Dildora

Andijon Davlat Universiteti Amaliy psixologiya yo‘nalishi talabasi:

Annotatsiya: *Oila psixologiyasi fani oilaviy munosabatlarning ichki psixologik jarayonlarini tushunishga qaratilgan mustaqil ilmiy soha sifatida shakllandi. Oila psixologiyasining rivojlanishi turli ilmiy maktablar va yondashuvlardan olingan tajribalarga bo‘ydir. Qadimgi falsafiy qarashlardan tortib zamonaviy ilmiy nazariyalargacha bo‘lgan davrda oilaning inson rivojlanishidagi roli muhim masala bo‘lib kelgan. Ushbu soha mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida XIX asr oxirlarida shakllana boshladi, Freyd, Adler va Bowlby kabi olimlar uning asoslarini qo‘yishdi. XX asrda oilaviy terapiya va tizimli yondashuvlar rivojlandi, va Murry Bowen hamda Virginia Satir kabi asosiy nazariyotchilar bu borada katta hissa qo‘shdilar. Zamonaviy yondashuvlar, masalan, Emotionally Focused Therapy (EFT) va Narrative Therapy (Narrativ terapiya), oila ichidagi emotsional aloqalar va oilaviy hikoyalar bilan ishlashga qaratilgan. O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, oila psixologiyasiga qiziqish sezilarli darajada ortdi, bu esa ushbu sohaning milliy kontekstda rivojlanishini ta’minladi.*

Kalit so‘zlar: *Oila psixologiyasi, oila munosabatlari, oilaviy terapiya, tizimli yondashuv, emotsional bog‘lanish, oila salomatligi, bolalik rivojlanishi, o‘zbek psixologiyasi.*

Oila psixologiyasi inson hayotining eng muhim ijtimoiy institutlaridan biri bo‘lgan oilaning ichki psixologik jarayonlarini o‘rganishga bag‘ishlangan mustaqil ilmiy fan sohasidir. Oila psixologiyasi shaxsning rivojlanishi, ijtimoiylashuvi, emotsional va psixik salomatligida

oilaviy munosabatlarning hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini asoslab beradi. Uning shakllanishi va rivojlanish jarayoni ko‘p asrlik tajriba, turli ilmiy maktablar va yondashuvlar bilan boyitilgan.

Oila psixologiyasining shakllanishi:

Antik davr va ilk qarashlar.

Oilaviy munosabatlar qadimgi davrlardan beri falsafiy va diniy tafakkur markazida bo‘lgan. Antik davr faylasuflari, xususan Aristotel va Platon oilani jamiyatning asosiy hujayrasi deb hisoblagan va shaxsning tarbiyalanishida oila muhim rol o‘ynashini ta’kidlagan.

Platon o‘zining “Davlat” asarida oilaviy munosabatlar jamiyat barqarorligining asosi ekanligini ko‘rsatgan. Aristotel esa “Nikomax axloqi”da oilani shaxsiy fazilatlar shakllanishidagi asosiy maktab deb bilgan.

Diniy yondashuvlar:

Dunyo dinlarida, xususan, islomda, nasroniylikda va yahudiylilikda oila muqaddas institut sifatida qaraladi. Islom dini oilaning mustahkamligi va farzand tarbiyasining ahamiyatini alohida ta’kidlaydi. Qur’oni Karimda va Hadislar majmuasida oila qurish, oiladagi o‘zaro hurmat, mehr-oqibat va bolalar tarbiyasi haqida ko‘plab ko‘rsatmalar berilgan.

XIX asr: Ilmiy asoslarning shakllanishi.

Oila psixologiyasi ilmiy soha sifatida XIX asr oxirlariga kelib shakllana boshladi. Psixologiya mustaqil fan sifatida rivojlanar ekan, oilaviy munosabatlarni o‘rganishga ham alohida e’tibor qaratildi.

Z. Freydning psixoanalitik nazariyasi shaxs rivojlanishining dastlabki bosqichlarida oila va ota-onalar bilan munosabatlarning muhimligini ko‘rsatib berdi. Freydning fikricha, bolalikdagi oilaviy tajribalar insonning keyingi ruhiy hayotiga kuchli ta’sir qiladi.

Alfred Adler esa oilada farzandlarning pozitsiyasi (masalan, birinchi farzand, o‘rta farzand, kenja farzand) ularning shaxsiyati shakllanishida muhim rol o‘ynashini ta’kidlagan.

John Bowlbyning bog‘lanish (attachment) nazariyasi oiladagi emotsional aloqalarning shaxs rivojlanishiga ta’sirini ilmiy asoslab berdi.

XX asr: Mustaqil ilmiy yo‘nalishga aylanish.

XX asr o‘rtalaridan boshlab oila psixologiyasi alohida fan sifatida shakllana boshladi.

Murray Bowen oilaviy tizim nazariyasini yaratdi va oilani o‘zaro bog‘liq shaxslar tizimi sifatida ko‘rib chiqdi. U "differensiallanish" (shaxsning oila bosimidan mustaqil bo‘lish darajasi) tushunchasini ilgari surdi. Salvador Minuchin tomonidan ishlab chiqilgan struktural oilaviy terapiya oiladagi chegaralar, ro‘llar va ierarxiyalarni aniqlash va ularni sog‘lomlashtirishga qaratilgan. Virginia Satir oilaviy kommunikatsiya va emotsional ifodaning oila salomatligidagi

ahamiyatini o‘rgangan. Carl Whitaker esa oila bilan ishlashda ijodiy va emotsional yondashuvlarni rivojlantirdi. Bu davrda oilaviy terapiya amaliyoti kengayib, oila psixologiyasi fani ham nazariy, ham amaliy jihatdan boyidi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Freud, S. (1925). An Outline of Psychoanalysis. Vienna.
2. Adler, A. (1931). What Life Should Mean to You. Little, Brown and Company.
3. Bowlby, J. (1969). Attachment and Loss. London: Tavistock.
4. Bowen, M. (1978). Family Therapy in Clinical Practice. New York: Jason Aronson.
5. Minuchin, S. (1974). Families and Family Therapy. Harvard University Press.
6. Satir, V. (1988). The New Peoplemaking. Palo Alto, CA: Science and Behavior Books.
7. Johnson, S. (2008). Hold Me Tight: Seven Conversations for a Lifetime of Love. Little, Brown Spark.
8. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development. Harvard University Press.
9. Abdullayeva, R. A. (2019). Oila psixologiyasi asoslari. Toshkent: Fan.
10. Rahimova S.T.(2020) Oila va yoshlar psixologiyasi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
11. Ismoilova, Y. (2021). Oila va shaxs taraqqiyoti: psixologik yondashuvlar. Toshkent.

**OILADA OTA-ONALIK PRESSINGI: BOLALARNING PSIXIKASIDA
MUKAMMALLIK BOSIMI**

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti “Falsafiy va tarixiy fanlar” kafedrası o‘qituvchisi
muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Nabijonova Oysha

Namangan Davlat Pedagogika Instituti Psixologiya yo‘nalishi 1-bosqich talabasi
nabijonovaoysha@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada ota-onalarning farzandlari ruhiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan xatti-harakatlari, ya’ni ota-onalikning turli ko‘rinishlari tahlil etiladi. Unda ortiqcha nazorat, mehrsizlik, tahdid qilish, yuqori talablar qo‘yish, minnat qilish, manipulyasiya va boshqa buzg‘unchi usullarning bolaning kelajakdagi hayotiga qanday ta’sir ko‘rsatishi yoritib berilgan. Maqolaning maqsadi – ota-onalarning e’tiborini ushbu muammoga qaratish va sog‘lom oilaviy munosabatlarni shakllantirishga ko‘maklashishdir.

Kalit so‘zlar: ruhiy zo‘ravonlik, bola psixologiyasi, oilaviy munosabatlar, tarbiya usullari, shaxs rivojlanishi, infantillik, manipulyasiya.

Annotation: *This article analyzes the behaviors of parents that negatively affect the psyche of their children, that is, the various manifestations of parenting. It highlights how excessive control, emotional coldness, threats, imposing high demands, reproach, manipulation, and other destructive methods affect the child's future life. The purpose of the article is to draw parents' attention to this problem and contribute to the development of healthy family relationships.*

Keywords: *psychological abuse, child psychology, family relationships, parenting methods, personality development, infantilism, manipulation.*

Har qaysi millatning o‘ziga xos ma’naviyatini shakllantirish va yuksaltirishda, hech shubhasiz, oilaning o‘rni va ta’siri beqiyosdir. Chunki insonning eng sof va pokiza tuyg‘ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bag‘rida shakllanadi.[1]. Respublikamizda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar oila va jamiyatni moddiy va ma’naviy qo‘llab quvvatlashga qaratilganli amalga oshirilayotgan islohotlarda hamda qonunlarda o‘z aksini topmoqda. Yangi O‘zbekiston Konstitutsiyasining XIV bobi “Oila, bolalar va yoshlar” -deb nomlanib 76-moddasida: “Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda u jamiyat va davlat muhofazasidadir.”-deya belgilab qo‘yilishi oila masalasi davlat siyosati darajasida ekanligini ko‘rsatib turibdi.[2]

Inson yaralibdiki oilada voyaga yetadi. Oila qadriyatlari va an‘analari uzoq o‘tmishga borib taqaladi. Ko‘plab yozuvchi va oilimlar ham o‘z asarlarida jamiyat va oilaga insoniyat tarixidagi muhim mehanizm sifatida qaraganlar. Oiladagi ota-ona va farzand, ular orasidagi munosabat, tarbiya jarayonlari va usullari haqida ko‘plab farazlarini aytib o‘tishgan. Farzand oilaning mustahkam bo‘lishi uchun xizmat qilgan va uni to‘ldirgan.

“Oila qurgan kishi kemanding ichiga tushgan odamga o‘xshaydi. Kema dengiz o‘rtasiga yo‘l oladi. O‘g‘il -qizning tug‘ilishi bu kemani boshqarishni qiyinlashtiradi.”[3] Ba’zi ota-onalar bolasining ruhiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Buni bilib turib yoki bilmasdan qilishlari mumkin. Ehtimol, ularning o‘zlari ham nosog‘lom muhitda o‘tib-ulg‘ayib, tarbiyaning buzuvq usullarini o‘zlashtirib olgan.

Bolaning qalbi yaralanishi uchun doimiy zo‘ravonlik shart emas. Ba’zida ota-onalar e’tibor ham bermagan alamli gap, bolaning ichida chuqur jarohat qoldirishi mumkin.

To‘g‘ri, biz doim ham bolalarimizga nima deyayotganimizni o‘ylab o‘tirmaymiz. Charchaymiz, ishda bosishadi, bolalar ham ba’zida jahlimizni chiqarishadi. Lekin bu maqola kelajakda farzandimiz hayotiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan tarbiya usullarini yodga solish uchun yozildi.

1. Ortiqcha nazorat va mehrbonlik

Ota-onalar doim bolasining o‘rniga qaror qabul qiladi. Go‘yoki, ular nima yaxshi-yu, nima yomonligini yaxshiroq biladi. Bola qanday kiyinishi, kim bilan do‘stlashishi, qaysi to‘garakka borishi, qaysi kasbni tanlashi – hammasini ota-onasi belgilaydi. Bolaning "Men ham odamman, o‘z fikrim bor!" deyishga haqqi yo‘q. "O‘sganingda o‘zing bilasan", "Pul topishni boshlasang...", "O‘z uying bo‘lsa..." kabi gaplar bilan uning og‘zini yopishadi. Ota-onalar bolaning tashabbuskor bo‘lishiga yo‘l qo‘ymaydi. Ular uning do‘stlarini ham o‘zlari "tanlab" beradi. Cho‘ntaklarini titkilab, kiyimlarini hidlab, sigaret chekkan-chekmaganini aniqlashadi.

Bola mustaqil bo‘lishga urinsa, "Meni o‘ldirasan!", "Qayerga ketyapsan, yuragim hovliqib ketyapti-ku!", "Voy, boshim og‘riyapti, bosimim oshib ketdi, hech qayerga bormaysan!" kabi gaplar bilan uni yo‘lidan qaytarishadi.

Bunday munosabatning oqibatlari:

- Bunday ota-onalarni hech kim ayblay olmaydigandek tuyuladi. Go‘yoki, ular butun umrini bolasiga bag‘ishlagan.
- Agar bola boshqacha fikrda bo‘lsa, unda: "Shunchalik ham noshukur bo‘lasanmi? Otang ikkovimiz sen uchun hamma narsani qilyapmiz. Belimiz og‘riyapti, sen hech narsadan kam bo‘lmay deb! Yana norozi bo‘lasanmi?!" deyishadi.
- Ammo achinarlisi shundaki, bunday bola ulg‘aygach, hayotda nima xohlashini bilmaydigan infantil odam bo‘lib qoladi. Ota-onasi tanlagan kasbda ishlaydi. O‘zi mustaqil qaror qabul qila olmaydi, kimdir uning o‘rniga qaror qilishini kutadi. Yo‘nalishsiz, oqim bo‘ylab suzib yuradi, vaqti-vaqti bilan kimlarningdir harakatlari, qarashlari va rejalariga duch keladi.

2. Ota-onalardan biri yoki ikkalasining ham mehrsizligi

Bu tamomila teskari holat. Ota-onalardan biri yoki ikkalasi ham bolasining hayotida faqatgina rasmiy ravishda ishtirok etadi. Masalan, ular o‘z hayoti, o‘z muammolari bilan band bo‘lib, bolaga pul berib qutulishadi. Uning mehr va e‘tiborga bo‘lgan eng asosiy ehtiyojini qondirishmaydi. Bunday oila tashqaridan juda baxtiyor ko‘rinishi mumkin. Masalan, ikkala ota-ona ham – karyera yoki biznes bilan mashg‘ul bo‘lgan muvaffaqiyatli insonlardir.

Ota-onalarning befarqligi oqibatlari:

- O‘ziga ishonchsizlik.
- Ota-ona mehri bo‘lishi kerak bo‘lgan bo‘shliqni to‘ldiradigan insonni qidirish.
- Ruhiy bo‘shliqni to‘ldirish uchun turli zararli odatlarga berilish.
- Munosabatlarga qaram bo‘lib qolish. Bunda aynan mehrsiz insonni tanlash holati kuzatiladi. Bolalikdagi voqealar takrorlanadi – inson bera olmaydigan odamdan mehr kutib azoblanadi.

- Inson o‘z farzandlariga nisbatan ham xuddi shunday munosabatda bo‘ladi.

3. Ota-onalar vaqti-vaqti bilan bolaga tashlab ketishlari bilan tahdid qilishadi

Bola ota-onasi xohlagandek ish tutmasa, ular: "Hozir shu yerga tashlab ketaman!", "Ertalab tursang, meni topa olmayсан!", "Seni bolalar uyiga beraman!" kabi gaplar bilan qo‘rqitishadi.

Bunday munosabatning oqibatlari:

- Bolaning yuragiga bir umrlik tashlab ketilish qo‘rquvi o‘rnashib oladi.
- Ulg‘aygach, u yo kim bilandir yaqin munosabatda bo‘lishdan qochadi (ayniqsa, erkaklarda), yoki hamkoriga qattiq yopishib olib, uni yo‘qotishdan qo‘rqadi (ko‘pincha ayollarda).

4. "Sen hammadan zo‘r bo‘lishing kerak, lekin bunga erishib bo‘lmaydi"

Ota-onalar bolaridan hamma narsada, doim va hamma joyda eng zo‘r bo‘lishini kutishadi. Bunda uning yutuqlari o‘z-o‘zidan bo‘ladigan narsadek qabul qilinadi. Ammo xatolari kechirilmaydigan gunohdek. Shuningdek, bu holat bir necha farzand bo‘lgan va ular doim o‘zaro raqobatlashadigan oilalarda ham uchraydi.

- Bola ertami-kechmi hech qachon yetib bo‘lmaydigan narsa ketidan quvishdan charchaydi. Yangi marralarni zabt etish ishtiyoqi so‘nadi.

- Bunday bola ulg‘aygach, o‘ziga nisbatan haddan tashqari talabchan bo‘ladi. U butun umri davomida o‘zini o‘zi rivojlantirish bilan mashg‘ul bo‘lib, doim o‘zidan norozi bo‘lib yuradi.

- Ulg‘aygan bola mukammalchi (perfeksionist) bo‘lib qoladi. Ota-onasining "Sen eng zo‘ri bo‘lishing kerak!" degan gaplari qulog‘i ostida jaranglab turaveradi. Natijada u ishdagi murakkab vazifalardan qo‘rqib boshlaydi. Yangi loyihalarga qo‘l urishga yuragi betlamaydi. Uning

ichida muvaffaqiyatsizlikka uchrash, uddalay olmaslik qo‘rquvi yashaydi. Bu esa uning ish faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

5. Ota-onalar doim bolaga minnat qilishadi

Ota-onalar bolarini ta’minlashadi, lekin har bir qulay fursatda qanchalik noshukurligini eslatib turishadi. Va ulardan qanchalik qaram ekanligini uqtirishadi. "Bizsiz nima ham qilarding?", "Olishga kelsang, birinchisan, berishga kelsang, qorasini ham ko‘rsatmaysan!", "Mana, ota-onangning bo‘ynida o‘tiribsan!" kabi gaplarni aytishadi. Bunda ko‘pincha bunday ota-onalar ulg‘aygan bolarini o‘z bo‘ynidan qo‘yib yuborishni istashmaydi. Men hozir ota-onam menga nimadir berishi kerak deb o‘ylaydigan bolalar haqida gapirmayapman. Men ota-onalar voyaga yetmagan farzandlarini zarur narsalar bilan ta’minlaydigan, shu bilan birga ularga tinmay pul haqida minnat qiladigan oilalar haqida gapiryapman. (Ko‘pincha, "Qanchalik qimmatga tushding-a!" degan gapni ishlatishadi).

6. Sukut bilan jazolash

Bu – manipulyasiyaning eng murakkab usullaridan biri. Uning maqsadi – bolada aybdorlik hissini uyg‘otish. Uni hatto aybdor bo‘lmasa ham, kechirim so‘rashga majbur qilish.

7. Jazavasi tutadigan yoki kasalmand ona

Bolasi bilan urishib qolganidan so‘ng, onaning salomatligi yomonlashadi. U hushidan ketadi yoki qattiq boshi og‘riyotganidan shikoyat qiladi. Yoki stol ustiga bir quti dorini sochib qo‘yib, o‘zini kasalga soladi. Yoki tinmay valerian ichadi. Ko‘pincha qizining yaxshi sovchisi chiqsa yoki o‘g‘li yaxshi qiz bilan tanishib qolsa, onaning ahvoli yomonlashadi.

Xulosa qilib aytganda, ota-onalarning xatti-harakatlari farzandlarning ruhiy salomatligiga jiddiy zarar yetkazishi mumkin. Bunday zararli ta’sirlar turli shakllarda, jumladan, ortiqcha nazorat, emosional sovuqlik, muntazam tanbeh berish va manipulyasiya kabi usullar orqali namoyon bo‘ladi. Bu esa, o‘z navbatida, bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini yo‘qotishiga, qaror qabul qilish qobiliyatining susayishiga va ijtimoiy munosabatlarda muammolar yuzaga kelishiga olib keladi.

Shunday ekan, ota-onalarga quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

- **O‘z-o‘zini anglash va tahlil qilish:** Ota-onalar o‘z xatti-harakatlarini va tarbiya usullarini tanqidiy baholashlari, ularning farzandlariga qanday ta’sir ko‘rsatayotganini tushunishlari zarur.
- **Ochiq muloqot va empatiya:** Farzandlar bilan samimiy muloqot o‘rnatish, ularning his-tuyg‘ularini tushunish va e’tiborga olish muhim ahamiyatga ega.
- **Mustaqillikni qo‘llab-quvvatlash:** Bolalarga mustaqil qarorlar qabul qilishga imkon berish, ularni shaxs sifatida hurmat qilish va o‘z fikriga ega bo‘lishga o‘rgatish lozim.
- **Mehr va e’tibor ko‘rsatish:** Farzandlarning mehr va e’tiborga bo‘lgan asosiy ehtiyojlarini qondirish, ularni shartsiz sevishtirish va qabul qilish muhim.
- **Mutaxassis yordamiga murojaat qilish:** Agar oiladagi muammolarni mustaqil hal qilish imkoni bo‘lmasa, psixolog yoki oilaviy maslahatchi kabi mutaxassislardan yordam so‘rash tavsiya etiladi.

Ushbu tavsiyalarga amal qilish orqali ota-onalar farzandlari bilan sog‘lom va mustahkam munosabatlar o‘rnatishlari, ularning ruhiy salomatligini ta’minlashlari va kelajakda baxtli insonlar bo‘lib yetishishlariga ko‘maklashishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. I.A.Karimov.T: “Ma’naviyat”.2008-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, T: O‘zbekiston- 2023. XIV bob, 76-modda.
3. Doka ro‘mol qachon quriydi.Tohir Malik. Toshkent: “Tohir Malik” 2021-yil. Oila psixologiyasi / A. Valiyev, B. G‘oziyev. - Toshkent : O‘zbekiston, 2023. - 250 b.
4. Bolalar psixologiyasi / Sh. Barnoev. - Toshkent : Yangi asr avlodi, 2022. - 300 b.
5. Ota-onalar uchun maslahatlar / Z. Nishonova. - Toshkent : G‘afur G‘ulom, 2021. - 180 b.
6. O‘smirlar psixologiyasi / D. Xoliqova. - Toshkent : Davr press, 2024. - 220 b.
7. Nizolarni boshqarish / R. Mavlonov. - Toshkent : Akademnashr, 2025. - 280 b.

OILA MUSTAHKAMLIGINI TA’MINLASHDA FLANTROPIK FAOLIYATNING O‘RNI

Toshpo‘latov Iqboljon Baxtiyorovich

Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Maqolada oilaning asosiy jihatlari bo‘lgan jamiyat taraqqiyotida mustaxkam oilani o‘rni, Sharq mutafakkirlarining oila to‘g‘risida fikrlari, erkak va ayol kishining oiladagi vazifalari to‘g‘risida fikr yuritilgan. Inson zaif holda dunyoga keladi. Bu holda insonga kuch, yordam, ong, aql -zakovat kerak bo‘ladi. Buni esa yillar davomida tarbiya orqali olinadi.

Kalit so‘zlar: Inson, jamiyat, oila-kuch, flantropiya, odamoxunlik, do‘stlik, aql-zakovat, erkak, ayol, tarbiya, baxt, mehr, muhabbat.

Аннотация. В статье рассматриваются основные аспекты семьи, роль крепкой семьи в развитии общества, взгляды восточных мыслителей на семью, роли мужчин и женщин в семье. Человек рождается слабым. В этом случае человеку нужна сила, помощь, сознание, интеллект. Это приобретается годами воспитания.

Ключевые слова: Человек, общество, семья-сила, человеколюбие, филантропия, дружба, интеллект, мужчина, женщина, воспитание, счастье, доброта, любовь.

Abstract. The article discusses the main aspects of the family, the role of a strong family in the development of society, the views of Eastern thinkers on the family, and the roles of men and women in the family. A person is born weak. In this case, a person needs strength, help, consciousness, intelligence. This is acquired through years of upbringing.

Keywords: Man, society, family-strength, philanthropy, philanthropy, friendship, intelligence, man, woman, upbringing, happiness, kindness, love.

Oila jamiyatda ma’lum bir vazifalarni bajaruvchi ijtimoiy tizim sifatida faoliyat olib boradi. Ijtimoiy hayot taraqqiylashayotgan bir vaqtda oilaning bajaradigan vazifalari ham yanada kengayib bormoqda. Bugungi kunda jamiyatda oila muhim maskandir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek, “Oila kichik vatan, oila tinch bo‘lsa, baxtli bo‘lsa, vatan tinch bo‘ladi. Chunki insonning eng sof va pokiza tuyg‘ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bag‘rida shakllanadi. Bolada flantropik faoliyatning asosini tashki etuvchi ma’naviy mezon va qarashlar, yaxshilik va ezgulik, oliyjanoblik va mehr-oqibat, do‘stlik va mehr-muhabbat, or-nomus va andisha kabi muqaddas tushunchalarning poydevori oila sharoitida qaror topishi tabiiydir”.

Tadqiqotchilar fikricha, “...do‘stlik va mehr-muhabbatning filantropiya (insonparvarlik, insonni sevish) funktsiyasi ob’ektlarni farqlashni taqozo etadi. Do‘stlik va mehr-muhabbat, ob’ektiga ko‘ra, insonga, narsalarga, zaminga, kasb-korga, Vatanga, pulga, huzur-halovatga, ijodga qaratilgan bo‘lishi mumkin. Lekin ular ichida insonga qaratilgan do‘stlik va mehr-muhabbat asosiy o‘rinda turadi, zero u jamiyatning rivojlanish qonuniyatini belgilab beradi”[1.12.]. Binobarin do‘stlik va mehr-muhabbat birinchi o‘rinda oilada shakllanadi. Oila-mafkuraviy tarbiyaning eng muhim ijtimoiy omillaridan biridir. Chunki oila-jamiyat negizi bo‘lib, ko‘p asrlik mustahkam ma’naviy tayanchlarga ega. Milliy mafkuramizga xos bo‘lgan ilk tushunchalar, avvalo, oila muhitida singadi. Bu jarayon bobolar o‘giti, ota ibrati, ona mehri orqali amalga oshadi. Oiladagi sog‘lom muhit-sog‘lom mafkurani shakllantirish manbaidir.

Farzandga yaxshi tarbiya berish ota-onaning asosiy mas’uliyatli vazifalaridan biridir. Bu borada ular har qadamda mas’uliyat bilan yondashmog‘i lozim. Kelajakdagi yo‘li ravon bo‘lishini istagan har bir ota-onalar sarflaydigan vaqtini va harakatini ertaning buyuk insonlari bo‘lgan farzandlarini ulg‘aytirish uchun sarflashlari lozim. Farzand kamoloti uchun sarflangan har bir daqiqa ertangi farovon hayot uchun tamal toshi bo‘ladi desak hech mubolag‘a bo‘lmaydi. Agar ota-ona vaqtda farzandiga e’tibor qaratmasa, uning kelajagi uchun qayg‘urmasa, keyinchalik afsus – nadomat bilan yashashi muqarrar. Bu kelajakda muammolarni yuzaga chiqarishi mumkin. O‘sha vaqtda esa muammolarni hal qilishga kech bo‘lishi mumkin. Shunday ekan, farzandining taqdiri uchun e’tiborli bo‘lib, uning xulqi, tarbiyasiga va ilm olishiga befarq bo‘lmaslik lozim.

Farzandlar kelajagini ta’minlash - har bir mas’uliyatli ota-onaning ustuvor vazifalaridan biridir. Ta’lim, rivojlanish va jamiyatda o‘z o‘rnini topish kabi masalalar nafaqat e’tibor, balki to‘g‘ri moliyaviy yondashuvni ham talab qiladi. Bugun tobora ko‘proq ota-onalar bolalariga mustahkam moddiy asos yaratish haqida o‘ylamoqda, bu esa ularning katta hayotga ishonchli qadam qo‘yishlariga yordam beradi.

Bolalar kapitali - bu uzoq muddatli g‘amxo‘rlikning samarali vositalaridan biridir. Bolalik davridayoq yaratilgan sarmoya portfeli keyinchalik ta’lim olish, shaxsiy biznesni yo‘lga qo‘yish, uy-joy xarid qilish yoki boshqa muhim maqsadlarni moliyalashtirishda asqatadi. Oldindan mablag‘ kiritish orqali ota-onalar farzandlari uchun mustaqillik va erkin tanlov imkoniyatini yaratadilar. Bunday investitsiyalar jamg‘armalarni inflyatsiyadan himoya qiladi. Shuningdek, bosqichma-bosqich kelajakdagi maqsadlar uchun kapital shakllantiradi va farzandingiz hayotidagi muhim bosqichlarga-universitetga kirish, uy xarid qilish yoki biznes ochishga oldindan tayyorgarlik ko‘rishga yordam beradi. Bundan tashqari, agar farzandingiz bolalikdan investitsiya jarayoniga jalb qilinsa, u moliyaviy savodxonlik, mas’uliyat va pulga ongli munosabatni erta yoshdan o‘rganadi. Shu bilan birga, investitsiya uchun ishonchli va tushunarli vositani tanlash juda muhim - u shaffof, axloqiy me’yorlarga va qonunchilik talablariga muvofiq bo‘lishi kerak. Agar siz sarmoyani oldindan boshlagan bo‘lsangiz, hatto kichik mablag‘lar ham vaqt o‘tishi bilan katta kapitalga aylanishi mumkin. Buning siri - foizlarning foizga ishlashi: investitsiya keltirgan daromad ham asosiy sarmoya bilan birgalikda ishlashda davom etadi. Investitsiya muddati qancha uzoq bo‘lsa, yakuniy miqdor shuncha ko‘p bo‘ladi. Bu yondashuv, ayniqsa, uzoq muddatli maqsadlar, mustahkam oila poydevori xususan, bolalar kapitalini shakllantirishda nihoyatda samarali bo‘ladi.

Xalqimizda “Qush uyasida ko‘rganini qiladi” degan naql bejizga aytilmagan. Har bir ota-ona o‘z farzandi uchun ko‘zgudir. Ularning muomala va munosabati, o‘zini tutishi farzandiga bo‘lgan e’tibori alohida ahamiyatga ega. Buyuk mutafakkir shoirimiz Alisher Navoiy farzand

tarbiyasi xususida shunday deydi: “Yosh bolaga nisbatan eng zarur ish bilki, uni kichkinaligidan parvarish qilishdir. Qatrani sadaf tarbiya qilgani uchun odamlarning boshiga chiqib sharaf topdi. Tarbiyaning yana biri bo‘laga ilm-u adab o‘rgatish uchun muallim chaqirishdir. O‘g‘ling bilimsizligicha qolib ketsa, ajab kamchilik bo‘ladi. Unga sening shafqat qilishing foydalidir, lekin buning ortiqchasi zarardir”. Bu fikrlar orqali qattiqqo‘llik va shafqatning me’yorda bo‘lishini bilish mumkin.

Mirzo Ulug‘bekning oila muhitini yaxshilash, sog‘lom tarbiya berish haqida quyidagi qarashlari mavjud. Bolaning bilim olishiga bo‘lgan qiziqish, havasini oshirishda u tarbiyalanayotgan muhit, ya’ni oila muhim o‘rin egallaydi. Oilada ota-onalar bilimli bo‘lishini, tarbiya berishda ota-onaning o‘zi o‘rnak va hayotiy misol bo‘lishiga farzandi guvoh bo‘lishi eng ko‘p samara berishi ta’kidlangan.

Jadid adabiyotining namoyandasi Abdurauf Fitrat jamiyat rivoji va yurt ravnaqi farovonligida oilaning o‘rni xususida fikr yuritib, “Oila” asarida shunday mulohazalar bildiradi: “Har bir millatning saodati va izzati, albatta, shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog‘liq. Tinchlik va totuvlik ana shu millat oilalarining intizomiga tayanadi. Qayerda oila munosabati kuchli intizomga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va muazzam bo‘ladi”[2.45.].

Sharq mutafakkirlari yetuk insonni yetishtirish uchun oilada beriladigan tarbiya naqadar zarurligi haqida so‘z yuritganlar. Jumladan, Imom Buxoriyning “Al-Adab al-Mufrad”, Kaykovusning “Qobusnoma”, Shayx Sa’diyning “Guliston”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asarlarini misol qilib keltirish mumkin.

Bola tarbiyasida ota-onaning bir-biriga munosabati muhim sanaladi. Farzandning tarbiyasini faqat onaga tashlab qo‘yish to‘g‘ri emas. Bu borada otaning ham o‘rni beqiyosdir. Hayotda og‘il ko‘proq otaga qarab ergashadi. Otaning samimiyligi, hurmati va yaxshiligi farzandga kuch-quvvat bo‘ladi. Oilaning asosiy tirgagi bo‘lgan ota hayotning mashaqqatlarini kechib, o‘zining bukulmas irodasi, adolatparvarligi, hayot sinovlariga bardoshlilik bilan ajralib turuvchi buyuk shaxs sifatida gavdalanadi. Ota oilada o‘z farzandlariga yurish-turishda, nutq odobida, o‘zaro muomala madaniyatida to‘g‘rilik, halollik, samimiyluk yuzasidan namuna bo‘la oladi. Oilada samimiyluk, bir-biriga bo‘lgan mehr va hurmat yuqori bo‘lsa, farzandning o‘sib ulg‘ayishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Alisher Navoiy tarbiyaning yana bir ko‘rinishi ota-onani hurmat qilish ekanligini farzandlarga uqtiradi: “Otang oldida boshingni fido qilib, onang boshi uchun butun jismingni sadaqa qilsang arziydi. Ikki dunyong obod bo‘lishini istasang, shu ikki odam roziligini ol. Tun-u kuningga nur berib turganning birisini oy deb bil, ikkinchisini quyosh”.

Xulosa qilib aytganda, oilada ma’naviy-ruhiy muhit, bola tarbiyasida g‘oyat muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. Oila sog‘lom, yetuk farzandni ulg‘aytirib kamol toptirishda mas’uldir. Farzandni sog‘lom, yetuk, bilimli, shijoatli qilib voyaga yetkazish oilaga, ota-onaga bog‘liqdir. Bu zaruriy aloqa flantropik faoliyat natijasidagi ko‘maklashuvchilik va sahiyluk an’analariga ko‘ra amalga oshirilishi oilada olijanoblikni shakllantiradigan muhit sifatida ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Султонова Н Э. Дўстлик ва меҳр-муҳаббатнинг ижтимоий-антропологик хусусиятлари (ижтимоий-фалсафий таҳлил). Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси Автореферати. 2019.

2. Abdurauf Fitrat. Oila va oilani boshqarish tartiblari// Ma’sul muharrir D.A.Alimova. Toshkent. “Ma’naviyat”. 2000.
3. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. –Тошкент: Ўзбекистон, 2022.
4. Фалсафа: қомусий луғат (Тузувчи ва масъул муҳаррир Қ.Назаров). -Тошкент. “Шарқ”. 2004.

OILA MUSTAHKAMLIGINI TA’MINLOVCHI OMILLAR

Tillayeva Odina Abdisamatovna

Namangan viloyati Chust tumani Maktabgacha va maktab ta’limi bo‘limiga qarashli 17-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Oila institutining jamiyatdagi o‘rni va uning mustahkamligini ta’minlovchi asosiy omillar tahlil qilinadi. Xususan, qonunchilik va qadriyatlar asosida mustahkam oila qurishning ahamiyati, muammolar va ularni hal etish mexanizmlari ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *oila mustahkamligi, qadriyatlar, ijtimoiy barqarorlik, ma’naviy tarbiya, sabr, mas’uliyat.*

Аннотация: *Анализируется роль института семьи в обществе и основные факторы, обеспечивающие его прочность. В частности, рассматривается значение построения крепкой семьи на основе законодательства и ценностей, проблемы и механизмы их решения на научной основе.*

Ключевые слова: *прочность семьи, ценности, социальная стабильность, духовное воспитание, терпение, ответственность.*

Abstract: *The role of the institution of the family in society and the main factors ensuring its strength are analyzed. In particular, the importance of building a strong family based on legislation and values, problems and mechanisms of their solution on a scientific basis are considered.*

Keywords: *family strength, values, social stability, spiritual education, patience, responsibility.*

Oila demokratik huquqiy davlatni barpo etish va fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonida juda muhim vazifalarni bajaradi. Eng avvalo, u insonni kamol toptiradi, ijtimoiy qadriyatlar va milliy an’analarni avloddan-avlodga o‘tkazishda asosiy zanjir vazifasini o‘taydi. Oila – xalqimiz uchun millatning ko‘p asrlik an’analari va ruhiyatiga mos bo‘lgan g‘oyat muhim hayotiy qadriyatlardan biridir. Mamlakatimizdagi ijtimoiy demografik ahvolning muhim xususiyati – jamiyatning asosi bo‘lgan kuchli oila tizimidir.

Bilamizki, asosiy Qonunimiz bo‘lmish Konstitutsiyamizning 76-moddasida Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda u jamiyat va davlat muhofazasidir. Nikoh O‘zbekiston xalqining an’anaviy oilaviy qadriyatlariga, nikohlanuvchilarning ixtiyoriy roziligiga va teng huquqliligiga asoslanadi. Davlat oilaning to‘laqonli rivojlanishi uchun ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va boshqa shart-sharoitlar yaratadi.[1] Haqiqatan ham, jamiyatni oilasiz tasavvur etib bo‘lmaydi.

Oila — jamiyatning asosiy ijtimoiy hujayrasi hisoblanadi. U insonning shaxsiy rivojlanishi, ma’naviy yetishuvi va jamiyatda munosib o‘rin egallashida hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Shu bois, oilaning mustahkam bo‘lishi nafaqat shaxsiy hayot, balki umumjamiyat manfaatlari uchun ham zarurdir.

“Eng katta baxt, men buni ming marta qaytarishdan charchamayman, oilamiz tinch bo‘lsin! Oila kichik vatan, oila tinch bo‘lsa, baxtli bo‘lsa, vatan tinch bo‘ladi. O‘sha baxtli kunlarni, vatanimizning, yoshlarimizning kamolini hozir niyat qilayotganimiz kabi ko‘rish hammamizga nasib etsin!”[2], — deya ta’kidlagan O‘zbekiston Prezidenti.

Islom dinida oila muqaddas deb e’tirof etilib, uning barqarorligi va burchlari keng yoritilgan. Islomiy imrat talablari asosida qurilgan oila jamiyatda ijtimoiy adolat, ma’naviy poklik va barqarorlikni ta’minlaydigan muhim tizim hisoblanadi.

Oila mustahkamligining nazariy asoslari

Oila mustahkamligi tushunchasi ko‘p qirrali bo‘lib, uning barqarorligini ta’minlovchi omillar ijtimoiy, ma’naviy, iqtisodiy va diniy jihatlardan tahlil qilinishi lozim. Sotsiologiya va psixologiya sohalarida o‘tkazilgan tadqiqotlar oilaviy munosabatlarda ishonch, hurmat, emotsional qo‘llab-quvvatlash va vazifalarni adolatli taqsimlash muhim ekanini ko‘rsatadi.

Islomiy nuqtai nazardan esa Qur’oni Karim va hadislarda nikohni muqaddas ahd sifatida e’tirof etish, er-xotinning o‘zaro burchlari va odob-axloq qoidalari aniq bayon etilgan. Masalan, Qur’onda shunday deyiladi:

“Ularning orasidan muhabbat va rahmat paydo qilib berdik” (Rum surasi, 21-oyat). Bu oyatdan oiladagi muhabbat va rahmat asosiy ustunlar ekanini anglash mumkin. Dinimizda va ma’naviy an’alarimizda oila boshqaruvida muhim vazifa sifatida ta’riflanadi. Islomda erkakka oila boshlig‘i sifatida mas’uliyat yuklatilgan:

“Har biringiz rohbarsiz va o‘z qo‘l ostidagilar uchun javobgarasiz” (Imom Buxoriy rivoyati). Shu ma’noda, imrat nafaqat rahbarlik, balki adolat, halollik va mas’uliyat asosida oilani boshqarish vazifasini o‘z ichiga oladi. Er-xotin bir-biriga nisbatan mas’ul bo‘lib, oilaning ma’naviy va moddiy barqarorligini ta’minlashi shart.

Oila mustahkamligini ta’minlovchi asosiy omillar

“Har qanday inson uchun muhim va muqaddas qadriyat — bu uning oilasidir. Sog‘lom va mustahkam oila — davlat tayanchi va jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir. Kattaga hurmat, kichikka izzat, odamiylik, mehr-oqibat, ona Vatanga muhabbat va sadoqat kabi olijanob fazilatlar avvalo oilada qaror topadi”, — dedi davlat rahbari[3]. U bugungi globallashuv zamonida oila institutini har tomonlama himoya qilish, qo‘llab-quvvatlash va mustahkamlash uchun munosib shart-sharoitlar yaratib berish zarurati tobora kuchayib borayotganligini ta’kidladi.

Muvaffaqiyatli oilaning asosiy belgilaridan biri — bu tinglash va to‘g‘ri muloqot qilish madaniyatidir. Ixtiloflar tabiiy, ammo ularni tinch yo‘l bilan hal qilish uchun sabr, tushunish va kechirimlilik zarur. Farzand tarbiyasida axloqiy mezonlarga tayangan holda harakat qilish oilaning kelajagini ta’minlaydi. Fazilatli farzandlar — mustahkam oilaning samarasidir.

Iqtisodiy ta’minot yetarli darajada bo‘lmasa, oilada muammolar paydo bo‘ladi. Erkak shaxs sifatida rizq topish va oilani ta’minlashda mas’ul hisoblanadi. Halol mehnat qilish va kamtarlik iqtisodiy barqarorlikning asosidir.

Zamonaviy tahdidlar va muammolar

Bugungi globallashuv va texnokratik davrda oila mustahkamligiga tahdid soluvchi omillar ko‘paymoqda. Internet orqali yoyilayotgan axloqsiz targ‘ibotlar, individualizm va feminizm g‘oyalarining noto‘g‘ri talqini, nikohdan qochish va ajrashish ko‘rsatkichlarining ortishi kabi

muammolar tahlilni talab etadi. Buning yechimi sifatida ma’rifat, diniy va milliy qadriyatlarni tiklash, yoshlarga to’g’ri tarbiya berish zarur.

Xulosa

Oilaning mustahkamligi har bir insonning baxt-saodati, jamiyatning barqarorligi va ma’naviy ravnaqi uchun hal qiluvchi ahamiyatga egadir. Milliy qadriyatlarga sodiq, ma’naviy-axloqiy tarbiya asosida faoliyat yuritadigan oilalar kelajak avlod uchun mustahkam zamin bo’ladi. Shu bois, har bir shaxs oilaviy munosabatlarda mas’uliyatli, sabrli va adolatli bo’lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 30.04.2023. <https://lex.uz/docs/>
2. <https://www.xabar.uz/siyosat/prezident-oila-kichik-vatan>.
3. <https://www.gazeta.uz/uz/2022/06/20/family/>

OILA MUSTAHKLIGINI TA'MINLOVCHI IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK VA MA'NAVIY OMILLAR

Arabboyeva Nozima Fahriddin qizi.

Namangan davlat pedagogika instituti. Texnologik ta’lim yo’nalishi. TXT Bu 24 guruhi talabasi

Ilmiy rahbar: Tillayev Bobomurod Abduvahhobovich

Annotatsiya, Ushbu maqolada oila mustahkamligini ta'minlovchi asosiy omillar yoritilgan. Jumladan, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, psixologik muhit, ma'naviy qadriyatlar va davlat siyosatining oila institutiga ta'siri tahlil qilingan. Maqolada shuningdek, zamonaviy oilaviy muammolar va ularni bartaraf etish mexanizmlari ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: oila, ijtimoiy omillar, psixologik barqarorlik, ma'naviyat, davlat siyosati

Аннотация, в данной статье рассмотрены основные факторы, обеспечивающие прочность семьи. В частности, проанализированы социально-экономические условия, психологическая атмосфера, духовные ценности и влияние государственной политики на институт семьи. Также рассматриваются современные семейные проблемы и механизмы их решения.

Ключевые слова: семья, социальные факторы, психологическая устойчивость, духовность, государственная политика

Abstract, this article explores the key factors that ensure family stability. It analyzes socio-economic conditions, psychological climate, spiritual values, and the impact of government policies on the family institution. It also examines current family issues and mechanisms for their resolution.

Keywords: family, social factors, psychological stability, spirituality, state policy

KIRISH

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti, uning barqarorligi va kelajagi bevosita oilaning mustahkamligiga bog'liqdir. Oila – bu faqatgina nikoh asosida yaratilgan ijtimoiy birlik emas, balki jamiyatning eng kichik, ammo eng muhim ijtimoiy hujayrasidir. Oila mustahkamligi esa, jamiyat barqarorligining, yosh avlodning sog'lom, ma'naviy yetuk inson bo'lib voyaga yetishining kafolatidir.

Yurtimizda olib borilayotgan islohotlar, xususan, "Oila – jamiyat tayanchi" tamoyiliga asoslangan davlat siyosati, oilaning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlanishiga xizmat qilmoqda. Shunga qaramay, turli omillar tufayli oilalarda kelishmovchiliklar, ajrimlar sonining ortib borayotganligi tashvish uyg'otmoqda. Shu sababli, oila mustahkamligini ta'minlovchi omillarni ilmiy jihatdan o'rganish, ularni aniqlash va amaliyotga tadbiq etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Maqolaning maqsadi – oilaning mustahkamligiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi ijtimoiy, psixologik va ma'naviy omillarni tahlil qilish hamda mavjud muammolarga yechim sifatida amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir.

ASOSIY QISM

Ijtimoiy-iqtisodiy omillar. Oila mustahkamligining eng asosiy omillaridan biri bu barqaror ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning mavjudligidir. Ish o'rinalari, uy-joy bilan ta'minlanish, moliyaviy barqarorlik kabi jihatlar oila ichki muhitiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan "Yoshlar daftari", "Ayollar daftari" kabi tashabbuslar aynan oilaviy ijtimoiy muammolarni bartaraf etishga qaratilgandir [1,16].

Shuningdek, mehnat migratsiyasi tufayli yuzaga kelayotgan uzoq vaqt ajralishlar ham oila barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bunday holatlarda ijtimoiy xizmatlar, psixologik maslahat markazlarining faoliyati kuchaytirilishi zarur.

Psixologik omillar. Oila ichidagi psixologik muhit – o'zaro hurmat, mehr, muloqot madaniyati kabi jihatlar oila mustahkamligining asosi sanaladi. Nikohdan oldin psixologik tayyorgarlik kurslarining joriy etilishi, er-xotinlar o'rtasida rollarning adolatli taqsimlanishi – bu kabi omillar oilaviy nizolarni kamaytirishga xizmat qiladi [2;53].

Oilaviy muammolarni muhokama qilish, birgalikda yechim topish madaniyatini shakllantirish bugungi kunda juda muhimdir. Ayniqsa, yosh oilalarda ota-onalar bilan masofani saqlagan holda mustaqil qarorlar qabul qilish ko'nikmasi zarur.

Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar

Oila – bu nafaqat iqtisodiy birlik, balki ma'naviy qadriyatlar o'chog'idir. Milliy urf-odatlar, diniy qarashlar asosida tarbiyalangan yoshlar kelgusida o'z oilalarini barpo etishda mas'uliyatli bo'ladi. Ota-onaning o'z farzandlariga namuna bo'lishi, har bir oilaviy qaror orqali qadriyatlarni singdirish – bu barqaror oila modeli yaratilishining garovidir. Shuningdek, diniy va milliy qadriyatlarning zamonaviy g'oyalar bilan uyg'unlashtirilgan holda targ'ib qilinishi, yoshlar orasida oilaviy hayotga mas'uliyatli yondashuvni kuchaytiradi.

Tashqi omillar: davlat va fuqarolik jamiyati institutlari roli. Oila mustahkamligini ta'minlashda davlat va fuqarolik jamiyati institutlari muhim rol o'ynaydi. Nikohdan oldingi maslahatlar, oilaviy maslahat markazlari, mahalla faollari, pedagog va psixologlar ishtirokida oilaviy seminarlar tashkil etish ijobiy natija bermoqda. Davlat siyosatida "Oila – millat tayanchi" degan g'oyaning ustuvorligi ko'zga tashlanadi. "Yangi O'zbekiston" strategiyasida ham oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashga alohida e'tibor qaratilgan.

Xulosa, yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, oila mustahkamligi ko'plab omillarga bog'liq. Ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik, psixologik muvozanat, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning mavjudligi oilaning mustahkam bo'lishiga xizmat qiladi. Mavjud muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi takliflarni ilgari suramiz:

– Nikohdan oldin psixologik tayyorgarlik kurslarini joriy etish;

- Yosh oilalarga psixologik va huquqiy maslahatlar beruvchi markazlar sonini oshirish;
- Oila institutini qo‘llab-quvvatlovchi qonun hujjatlarini yanada takomillashtirish;
- Ommaviy axborot vositalarida sog‘lom oilaviy munosabatlar targ‘ibotini kuchaytirish;
- Mahalla, maktab va oliy ta’lim muassasalarining hamkorligini mustahkamlash. Shu bilan birga, har bir fuqaro o‘z oilasining farovonligi uchun mas’ul ekanligini chuqur his qilishi zarur. Zero, sog‘lom, barqaror va mustahkam oila – jamiyatning tayanchidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – B.16.
2. G‘afurov S. Oila psixologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020. – B.53.
3. Jo‘rayev Sh. Oila tarbiyasida qadriyatlar. – Namangan: Ilm ziyo, 2019. – B.41.
4. O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.
5. Alimova M. Oila sotsiologiyasi. – Samarqand: Ziyo, 2018.
6. Rashidova D. Ayol va jamiyat. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-iyuldagi PF-154-son Farmoni.
8. Turaqulova M. Oila va yoshlar muammolari. – Andijon: Muharrir, 2020.
9. UNESCO. Family and Community Engagement Framework. Paris, 2021.
10. Family Psychology. APA Handbook. Washington D.C., 2019.

IJODKOR SHAXS VA UNING OILADAGI ILDIZLARI: SINERGETIK YONDASHUV ASOSIDA DAHOLIKNI MODELLASHTIRISHNING AHAMIYATI

Bozarov Dilmurod Mirzarasulovich,

*Falsafa fanlari nomzodi, dotsent ISFT instituti Gumanitar va tabiiy fanlar kafedrası, Toshkent
shahar, O‘zbekiston*

bozarov_d@list.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijodkor shaxsning shakllanishi va daholik fenomenining sinergetik yondashuv asosida modellashirilishiga ilmiy nazar tashlanadi. Tadqiqotda oilaviy muhit, shaxsiy xususiyatlar, tashqi sotsial-madaniy sharoitlar va ularning murakkab o‘zaro ta’siri asosiy atraktorlar sifatida tahlil qilinadi. Sinergetika prinsiplari asosida ijodiy tafakkurning shakllanishi, bifurkatsion nuqtalar orqali yangi sifat holatiga o‘tish va g‘oyaviy uyg‘unlikning hosil bo‘lishi izohlanadi.

Kalit so‘zlar: *Ijodkor shaxs, sinergetik yondashuv, daholik, oilaviy zamin, atraktor, bifurkatsiya, ijodiy tafakkur.*

Аннотация: В статье рассматривается формирование творческой личности и феномена гениальности на основе синергетического подхода. Особое внимание уделяется влиянию семейной среды, личностных качеств и социально-культурных факторов, взаимодействующих в сложной системе. Объясняется, как синергетические процессы и

точки бифуркации способствуют переходу к новым уровням творческого мышления и самореализации.

Ключевые слова: Творческая личность, синергетический подход, гениальность, семейная среда, аттрактор, бифуркация, творческое мышление.

Abstract: *This article explores the formation of a creative individual and the phenomenon of genius through a synergetic approach. It focuses on the role of the family environment, personal characteristics, and socio-cultural factors as interrelated attractors within a dynamic system. The study explains how synergetic mechanisms and bifurcation points catalyze transitions to higher levels of creative cognition and expression.*

Keywords: *Creative personality, synergetic approach, genius, family environment, attractor, bifurcation, creative thinking.*

Insoniyat tarixi davomida taraqqiyotga turtki bo‘lgan eng muhim kuchlardan biri bu — ijodkor shaxsdir. U jamiyat hayotiga yangi g‘oyalar, o‘ziga xos yondashuvlar, estetik qarashlar va tafakkur tazeliklarini olib kiruvchi betakror fenomen bo‘lib, uning shakllanish jarayoni hech qachon tasodifiy emas. Ijodkor shaxs dunyoqarashi, fikrlash darajasi va estetik sezgirligi jihatidan oddiy odamdan keskin farqlanadi. Bunday shaxsning shakllanishida o‘ziga xos psixologik, ijtimoiy va madaniy omillar uzviy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, oilaviy muhit — bu jarayonning eng chuqur ildiziga aylanadi.

Ijodkor shaxs tarbiyasining ildizlarini oila muhitidan izlash zarur. Oila — bu nafaqat biologik, balki ijtimoiy-ma’naviy va psixologik jihatdan shakllanuvchi tizim bo‘lib, u bolaning ilk qadamlari, dunyoni idrok etishi, qadriyatlar tizimini egallashi va estetik ongining rivojida muhim poydevor vazifasini bajaradi. Darhaqiqat, har bir daho o‘z ildizini oilaviy iqlim, tarbiya va qadriyatlardan oladi. O‘zbek mutafakkiri Abdulla Avloniy bu haqda “Milliy tarbiya” asarida shunday yozadi: “Har bir a’lo darajali shaxs — oilaning mevasidir; oilaning qaysi xildaligi shaxsning qanday bo‘lishini bildirur”⁸¹. Bu fikr shuni ko‘rsatadiki, har qanday buyuk shaxs shakllanishida eng avvalo oila madaniyati, mehr-muhabbati, erkin fikrlashga bo‘lgan munosabati hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Zamonaviy fan, xususan, sinergetika nazariyasi asosida qaralganda, ijodkor shaxs — bu o‘z ichki energiyasi va tashqi muhit bilan uyg‘unlashgan holda rivojlanadigan ochiq tizimdir. Prigoginning ta’kidlashicha, murakkab tizimlar beqarorlik orqali yangi tartibga o‘tadi va ijod ana shu muvozanatsizlikdan tug‘iladi⁸². Oilaviy muhitda esa bu beqarorlik va barqarorlik orasidagi

⁸¹ Avloniy A. Milliy tarbiya. – Toshkent: 1918. – B. 22.

⁸² Prigogine I. From Being to Becoming. – San Francisco: W. H. Freeman, 1980. – B. 74–76.

muvozanat — bolaning erkin izlanishiga imkon yaratib, bir vaqtning o‘zida unga psixologik tayanch vazifasini bajaradi. Psixolog A. Maslou o‘zining mashhur “Motivatsiya va shaxsiyat” asarida ijodkorlikni shaxs o‘zini to‘laqonli namoyon etadigan eng yuqori bosqich deb belgilaydi. Bunday bosqichga erishish uchun esa inson ichki barqarorlik, ishonch, ma’naviy quvvat kabi tayanchlarga ega bo‘lishi kerak. Bu tayanchlar esa, asosan, bola davrida oiladan olinadi⁸³. Ayniqsa, ona va otaning ruhiy ko‘magi, mehrli muloqoti, bolani tinglay olish madaniyati ijodiy shaxsiyat poydevorini mustahkamlovchi eng kuchli omillardandir.

Shuningdek, Garvard professori G. Gardner o‘zining “Ko‘p jihatli intellekt nazariyasi”da ijodkorlikni bir yoqlama qobiliyat emas, balki ko‘p qatlamli intellektual komponentlar yig‘indisi sifatida izohlaydi. Unga ko‘ra, musiqiy, lingvistik, fazoviy, shaxsiy va ijtimoiy intellektlar uyg‘unligi ijodiy shaxsda mujassam bo‘ladi⁸⁴. Bu jihatlar aynan bolalik davrida — oilada shakllanadi. Masalan, kitobsevar muhit, musiqa va san’atga bo‘lgan hurmat, bolaga savollar berish va erkin fikr bildirishga ruxsat — bularning barchasi ijodkorlik urug‘larini qadimdan yotqizadi. Sotsiologik nuqtai nazardan esa fransuz olimi P. Burdyo oilaning “madaniy kapital” tushunchasini ilgari surgan. Ya’ni, bola nafaqat moddiy, balki ma’naviy va madaniy boyliklar bilan ham “merosxo‘r” bo‘ladi. Agar ota-onaga o‘z fikrini asoslab gapirsa, san’atni qadrlasa, savolga savol bilan javob qaytarsa, bola o‘z-o‘zidan ijodiy tafakkurga ega bo‘ladi⁸⁵.

Ijodkor shaxsning shakllanishi — bu individual qobiliyatlarning oilaviy muhitda erkin rivoj topgan holdagi sinergetik mahsulidir. Bunday shaxslar dunyoni yangicha ko‘ra oladi, mavjud stereotiplarni parchalab, yangi g‘oyalarni ilgari sura oladi. Ammo bu salohiyatning ochilishi uchun — avvalo, mehrga boy, ma’rifatli, erkin fikrlashga imkon beradigan oilaviy muhit zarur. Shunday ekan, ijodkorlik tarbiyasi — bu avvalo oila tarbiyasi, bu esa o‘z navbatida jamiyatning madaniy kelajagini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Insoniyat sivilizatsiyasining taraqqiyot jarayoni chuqur tahlil etilganda, uning poydevorida doimo ijodkor shaxslar — faylasuflar, allomalar, olimlar, san’atkorlar, muhandislar va mutafakkirlar turganiga guvoh bo‘lamiz. Ularning faoliyati jamiyat rivojini murakkab, lekin aniq dinamikalariga yo‘naltirgan. Aynan shunday shaxslarning shakllanishida muhit, ayniqsa oilaviy zaminlar hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bugungi kunda bu jarayonni zamonaviy ilmiy paradigma doirasida izohlashda sinergetik yondashuv alohida ilmiy ahamiyat kasb etmoqda.

Sinergetika – bu murakkab, o‘z-o‘zini tashkil etuvchi tizimlarning ichki qonuniyatlarini o‘rganadigan fan bo‘lib, u fizika, biologiya, psixologiya va ijtimoiy fanlar integratsiyasida

⁸³ Maslow A. Motivation and Personality. – New York: Harper, 1954. – B. 151–154.

⁸⁴ Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, 1983. – B. 209–211.

⁸⁵ Bourdieu P. La distinction: Critique sociale du jugement. – Paris: Les Éditions de Minuit, 1979. – B. 282–284.

rivojlanib bormoqda. H. Xaken tomonidan asos solingan ushbu yondashuv ijodkor shaxsning shakllanishi va daholik fenomenining yuzaga kelishini aniqlashtirishda samarali g‘oyaviy-analitik asos yaratadi. Shaxsiy va ijtimoiy omillar o‘rtasidagi qarama-qarshi, ammo uyg‘un interaktsiya orqali ijodiy tafakkur, ilg‘or g‘oyalar va ijtimoiy transformatsiyalar sodir bo‘ladi⁸⁶.

Ijodkor shaxsning shakllanishida oilaviy muhitning roli alohida e‘tiborga loyiq. Ayniqsa, bolaning dastlabki yillarda olgan emotsional qo‘llab-quvvatlovi, erkinlik va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlovchi muhit – bu sinergetik jarayonda “tashqi parametr” vazifasini o‘taydi. Bunday sharoitda, tashqi muvozanatsizlik (masalan, moddiy muammolar, ziddiyatli ijtimoiy aloqalar) ichki muvofiqlik jarayonini ya’ni avtokatalitik o‘rishni faollashtirishi mumkin. Bu esa bifurkatsiya nuqtasi orqali yangi ijodiy sifatlariga o‘tishga olib keladi⁸⁷. Masalan, L. S. Vygotskiy "madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi"da bolaning intellektual rivoji uning yaqin atrofidagi ijtimoiy-madaniy omillar, ayniqsa oila bilan bevosita bog‘liqligini ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, ijodiy tafakkur doimo “yaqin rivojlanish zonasi”da yuzaga keladi va bu zona oilaviy sotsializatsiya jarayoni orqali shakllanadi⁸⁸.

Daholik modellashtirishga doir yondashuvlarda esa, sinergetika o‘zgaruvchan va noaniq bo‘lgan elementlar (shaxsiy qobiliyatlar, oilaviy konfliktlar, ijtimoiy talablar) o‘rtasida vujudga keladigan “atraktor”larni aniqlashga xizmat qiladi. Bu atraktorlar — shaxsning tafakkuridagi ma’naviy yo‘nalish, ideallar, maqsadlar — aynan oilaviy qadriyatlar orqali shakllanadi. Masalan, Mozart, Dostoyevskiy, Ibn Sino kabi daholar oilaviy muhitining intellektual va ma’naviy resurslari orqali bu atraktorlarga “tortilgan”. Tan olish lozimki, har qanday ijodkorlik dinamikasi doimiy izlanish, beqarorlik va paradoksal holatlar bilan to‘qnashadi. Shu jihatdan sinergetik yondashuv ijodiy beqarorlikni nafaqat muammo sifatida, balki yangi sifatga o‘tish imkoniyati deb ko‘radi. A. Toffler bu holatni “kognitiv dissonans” sifatida baholab, inson tafakkuridagi ziddiyatlarning intellektual yuksalishga olib borishini ta’kidlaydi⁸⁹. Shunday qilib, ijodkor shaxsni va daholikni modellashtirishda sinergetik yondashuv bir necha fundamental nuqtalarni ilmiy izohlash imkonini beradi: 1) oilaning ijtimoiy-energetik potensialini ochib berish; 2) ijodiy jarayonning muvozanatsiz bosqichlaridagi o‘zgarishlarni (bifurkatsiyalar) aniqlash; 3) shaxsning o‘z-o‘zini tashkil etuvchi mexanizmlarini tahlil qilish; 4) daholikning atraktorlarini (ilg‘or maqsad, bilimga tashnalik, axloqiy qat’iyat) ijtimoiy sharoitlar bilan bog‘lash. Bu jarayonda zamonaviy psixologik va pedagogik yondashuvlar (G. Gardnerning ko‘p intellekt nazariyasi, K. Sternbergning ijodiy tafakkur modeli) sinergetik asoslar bilan uyg‘unlashib boradi. Sinergetik yondashuv ijodkorlik va

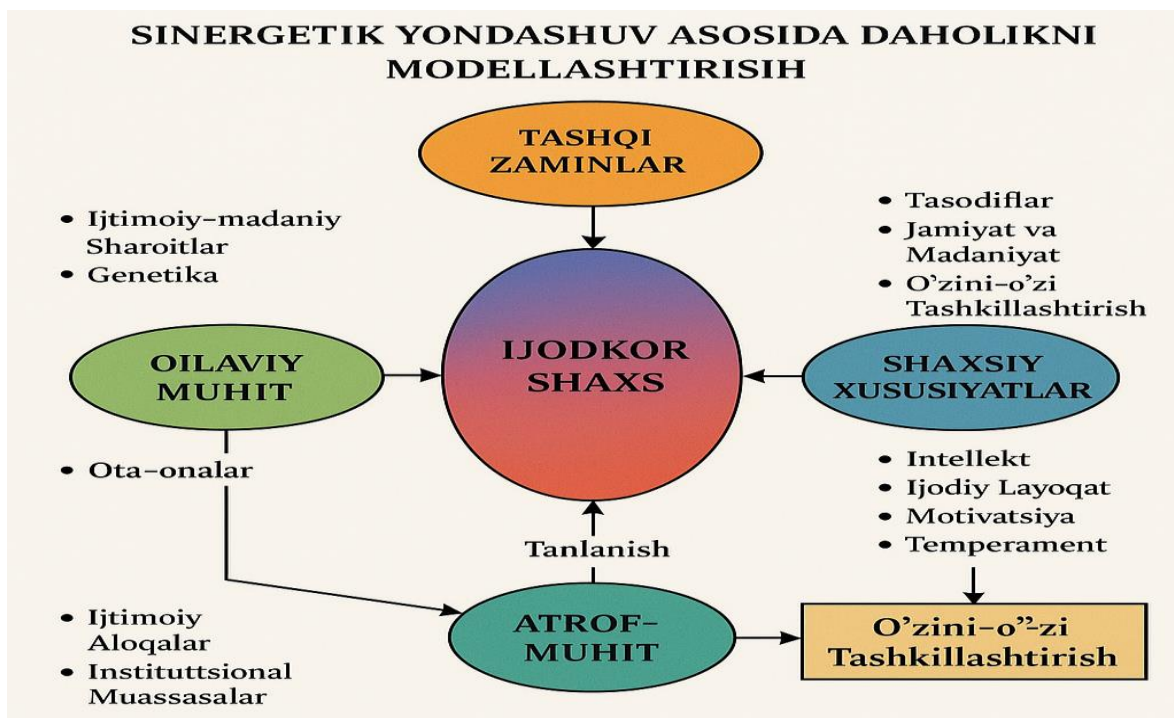
⁸⁶ Xaken H. Synergetics: Introduction and Advanced Topics. – Berlin: Springer, 2004. – B. 45–48.

⁸⁷ Prigojin I., Stengers I. Order out of Chaos. – New York: Bantam, 1984. – B. 131–138

⁸⁸ Выготский Л. С. Мышление и речь. - М.: Педагогика, 1982. - С. 89-93.

⁸⁹ Toffler A. Future Shock. – New York: Random House, 1970. – B. 203–208

daholikni deterministik emas, balki ochiq, murakkab va o‘zgaruvchan tizim sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Aynan oilaviy zaminlarning intellektual va ma’naviy boyligi, beqarorlik va qarama-qarshiliklarning uyg‘unlashuvi natijasida ijodkor shaxs shakllanadi. Bu esa nafaqat nazariy, balki amaliy pedagogik faoliyatda ham sinergetik modellashtirishni joriy etishni talab etadi.

Mazkur diagramma “Ijodkor shaxs va uning oilaviy zaminlari: Sinergetik yondashuv asosida daholikni modellashtirish” mavzusiga bag‘ishlangan bo‘lib, murakkab ijtimoiy-psixologik va madaniy faktorlarning o‘zaro ta’sirini ifodalaydi. Markazda “Ijodkor shaxs” joylashgan bo‘lib, u to‘rt asosiy omilning ta’sirida shakllanadi:

Oilaviy muhit – ota-onalar, genetika, va ijtimoiy-madaniy sharoitlar ijodiy salohiyatga ilk bosqichda asos yaratadi.

Tashqi zaminlar – tashqi ijtimoiy-madaniy holat, tarixiy kontekst va jamiyat ehtiyojlari ijodkorlikning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.

Shaxsiy xususiyatlar – intellekt, ijodiy layoqat, temperament, motivatsiya va o‘zini-o‘zi tashkil qilish qobiliyatlari ijodiy imkoniyatlarni faollashtiradi.

Atrof-muhit – ijtimoiy aloqalar, institutsional muassasalar hamda tanlanish imkoniyatlari shaxsiy taraqqiyotga yo‘l ochadi.

Diagrammadagi ranglar har bir tizimning mustaqil, ammo o‘zaro integratsiyalashganligini ko‘rsatadi. Bu model synergetik yondashuvga asoslangan bo‘lib, ijodkor shaxsni statik emas, balki dinamik tizim sifatida modellashtiradi.

Birinchidan, sinergetik yondashuv doirasida ijodiylik va daholik o‘zini o‘zi tashkil etuvchi, murakkab tizimlar sifatida qaraladi. Mazkur yondashuvga ko‘ra, “daholik — bu ijtimoiy, psixologik, biologik va madaniy omillarning o‘zaro murakkab aloqasi va kutilmagan tartibga kelishidir”⁹⁰. Bunday yondashuvda iqtidorning muayyan bosqichda “kuchaytirilgan dinamik o‘zgaruvchanlik” asosida yangi sifat holatiga o‘tishi – ya’ni, daholikka aylanishi nazariy asoslangan. Shuningdek, oilaviy muhit, ayniqsa ijtimoiy-iqtisodiy sharoit, ma’naviy-estetik qadriyatlar va madaniy kapital, shaxsiylashtirilgan psixologik qo‘llab-quvvatlash kabilar ijodkor shaxsning shakllanishida bevosita muhim omil sifatida e’tirof etiladi. Tadqiqotchilar fikricha, “oilaviy qo‘llab-quvvatlovchi muhit, bolalarning mustaqil fikrlash, xavf-xatarni baholash va ijodiy yechimlarni izlash qobiliyatini faollashtiradi”⁹¹. Bu esa, ijodkorlikning ildizlarini genetik omillardan tashqari, muhitga ham bog‘lash zarurligini ko‘rsatadi.

Ikkinchidan, daho shaxs sifatida ijodkorning kognitiv xususiyatlari — intuitsiya, mental moslashuvchanlik, mustaqil fikr, yuqori darajadagi motivatsiya va “ichki tartibning tashqi betartiblik orqali o‘z-o‘zini muvozanatlashtirishi” bilan bog‘liq holatlar zamonaviy psixologik adabiyotda keng tadqiq etilmoqda. Misol uchun, sinergetik yondashuvda ijodiy portlash nuqtalari “haosdan tartib sari harakat” sifatida talqin qilinadi⁹². Bu esa, ijodiy tafakkurda hatto beqarorliklar va kutilmagan “nosog‘lomlik” elementlari ham konstruktiv asosga ega bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi. Tanqidiy nuqtai nazardan qaraganda, ba’zi tadqiqotlar haddan ziyod noaniq yoki falsafiy metaforalarga suyangan bo‘lib, sinergetik nazariyaning operatsionallashtirish imkoniyatlarini cheklaydi. Chunonchi, ijodiylikka oid ayrim metaforik talqinlar (“haosdan yaralgan tartib”, “bosqichli sinergiya”, va h.k.) empirik sinovdan o‘tkazilishi qiyin bo‘lgan g‘oyalar bo‘lib qolmoqda⁹³. Bu holat ilmiy metodologiyaning aniqlik va ishonchlilik talablariga qarama-qarshi keladi.

Uchinchidan, ijodkor shaxsni shakllantirishda g‘oyaviy iqlim, madaniyatlararo dinamikalar va global omillarning roli ortib bormoqda. Xususan, ijodiylik “lokal sotsio-madaniy sharoitda shakllansa-da, global miqyosda rezonans hosil qiluvchi fenomen”⁹⁴ deb ta’riflanmoqda.

⁹⁰ Tian, X. & Liu, Z. (2022). Complexity theory and creativity in education. *Thinking Skills and Creativity*, 45, 101063. – B. 84.

⁹¹ Zhang, W., Wang, Y., & Li, Z. (2021). Synergistic development of entrepreneurial talents in colleges based on talent synergy theory. *Journal of Education and Practice*, 12(9), 48–53.

⁹² Nakamura, S. (2023). Quantum synergy theory and creative cognition. *Cognitive Systems Research*, 79, 124–133. – B. 128.

⁹³ Tian, X. & Liu, Z. (2022). Complexity theory and creativity in education. *Thinking Skills and Creativity*, 45, 101063. – B. 84.

⁹⁴ Zhang, W., Wang, Y., & Li, Z. (2021). Synergistic development of entrepreneurial talents in colleges based on talent synergy theory. *Journal of Education and Practice*, 12(9). – B. 51.

Shu bois, daholikni izohlaydigan har qanday model universal metodologik asosga ega bo‘lishi kerak, aks holda u subyektiv va etnosentrik talqinga aylanishi mumkin.

Daholikni modellashtirish sinergetik yondashuv asosida kompleks, ko‘p bosqichli va tizimli tahlilni talab qiladi. Bu yondashuv ijodkor shaxsni individual psixologik, oilaviy va ijtimoiy-kulturologik omillar birligi sifatida ko‘rib chiqadi. Ammo bu model faqat nazariy emas, balki empirik isbotlar orqali ham tasdiqlanishi zarur. Shu bilan birga, har qanday nazariy model mustaqil, muvozanatli tanqidiy tahlil orqali doimiy takomillashuvi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avloniy A. Milliy tarbiya. – Toshkent: 1918. – B. 22.
2. Prigogine I. From Being to Becoming. – San Francisco: W. H. Freeman, 1980. – B. 74–76.
3. Maslow A. Motivation and Personality. – New York: Harper, 1954. – B. 151–154.
4. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, 1983. – B. 209–211.
5. Xaken H. Synergetics: Introduction and Advanced Topics. – Berlin: Springer, 2004. – B. 45–48.
6. Prigogin I., Stengers I. Order out of Chaos. – New York: Bantam, 1984. – B. 131–138
7. Выготский Л. С. Мышление и речь. - М.: Педагогика, 1982. - С. 89-93.
8. Toffler A. Future Shock. – New York: Random House, 1970. – B. 203–208
9. Tian, X. & Liu, Z. (2022). Complexity theory and creativity in education. Thinking Skills and Creativity, 45, 101063. – B. 84.
10. Zhang, W., Wang, Y., & Li, Z. (2021). Synergistic development of entrepreneurial talents in colleges based on talent synergy theory. Journal of Education and Practice, 12(9), 48–53.
11. Nakamura, S. (2023). Quantum synergy theory and creative cognition. Cognitive Systems Research, 79, 124–133. – B. 128.
12. Tian, X. & Liu, Z. (2022). Complexity theory and creativity in education. Thinking Skills and Creativity, 45, 101063. – B. 84.
13. Zhang, W., Wang, Y., & Li, Z. (2021). Synergistic development of entrepreneurial talents in colleges based on talent synergy theory. Journal of Education and Practice, 12(9). – B. 51.

MUSTAHKAM OILA – BARKAMOL AVLOD POYDEVORI

Mirzabdullayeva Muslima Sharifjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti, Xorijiy til va adabiyoti yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Namangan davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi,
f.f.n. N.I.Zaynobidinova

Anotatsiya: Ushbu maqolada mustahkam oilaning barkamol avlod tarbiyasidagi o‘rni va ahamiyati yoritiladi. Oila – insoniyat jamiyatining eng muhim bo‘g‘ini bo‘lib, uning mustahkamligi farzand tarbiyasining poydevoridir. Maqolada oila muhitining bola psixologiyasi va ma’naviyatiga ta’siri, diniy va milliy qadriyatlar asosida tarbiyaning afzalliklari tahlil qilinadi. Shuningdek, bugungi zamonaviy tahdidlar fonida oilaviy tarbiyaning strategik ahamiyati haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: oila, tarbiya, avlod, ma’naviyat, qadriyat, farzand, jamiyat, ruhiy salomatlik.

Аннотация: В данной статье раскрывается роль и значение крепкой семьи в воспитании всесторонне развитого поколения. Семья — это важнейшее звено человеческого общества, прочность которого служит основой воспитания детей. В статье анализируется влияние семейной среды на психологию и духовность ребенка, а также преимущества воспитания на основе религиозных и национальных ценностей. Кроме того, рассматривается стратегическое значение семейного воспитания в условиях современных угроз.

Ключевые слова: семья, воспитание, поколение, духовность, ценности, ребенок, общество, психическое здоровье.

Annotation

This article highlights the role and importance of a strong family in the upbringing of a well-rounded generation. The family is the most vital unit of human society, and its stability serves as the foundation for raising children. The article analyzes the influence of the family environment on a child’s psychology and spirituality, and the advantages of education based on religious and national values. It also discusses the strategic importance of family upbringing in the face of modern-day challenges.

Keywords: family, upbringing, generation, spirituality, values, child, society, mental well-being.

Inson o‘zligini bilishi, o‘z ajdodlariga sodiq bo‘lishi, komil farzand tarbiyasi – jamiyatning kichik bo‘g‘ini bo‘lgan oiladan boshlanadi. “Oila – kishilar hayotining eng muhim qismi, fuqarolik jamiyatining tayanch nuqtasidir. Bu muqaddas maskanda inson dunyoga keladi, aynan mana shu yerda u ma’naviy va axloqiy jihatdan kamol topadi. Oila institutini yana-da mustahkamlash, bu borada olib borilayotgan ishlarni yangi bosqichga ko‘tarish alohida jihatdan kamol topadi. Oila mustahkamligi – bu jamiyat mustahkamligi va demak, davlat barqarorligining asosidir”[2]. Mustahkam oila — bu jamiyatning asosi, inson ma’naviy kamolotining beshigidir. Farzandlar hayotga ilk qadamlarini aynan oilada tashlaydi, birinchi saboqlarni onayu otasidan oladi. Oila muhitining sog‘lom va barqaror bo‘lishi bola tarbiyasiga, uning ongli, e’tiqodli, vatanparvar bo‘lib

ulg‘ayishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois mustahkam oila — barkamol avlod tarbiyasining asosiy kafolatidir.

Oiladagi mehr-oqibat, sabr-toqat, hurmat va sadoqat muhitida ulg‘aygan farzand har qanday muhitda o‘z yo‘lini topa oladi. Islom dinida oila muqaddas deb qaraladi. Qur’oni karimda oilaning ahamiyati haqida ko‘plab oyatlar mavjud. Payg‘ambarimiz (s.a.v.) ham farzandlarga chiroyli ism qo‘yish, ularni odob-axloq bilan tarbiyalash, ilm o‘rgatish haqida tavsiyalar berganlar. Bularning barchasi bugungi kunda barkamol avlodni tarbiyalashda asosiy mezon bo‘lib xizmat qiladi.

Kuzatishlar shuni ko‘rsatmoqdaki, oilaning katta avlod vakillari bilan birga yoki alohida, ajratilgan holda yashashiga qarab tarbiyaviy ta’sir darajalari ham bir-biridan farqlanadi. Katta avlod vakillari ishtirokidagi oilalarda bolalarga ko‘rsatiladigan tarbiyaviy ta’sir izchil, bir butunlikda tashkil topadi. O‘zaro munosabatlar ham oila a‘zolar uchun umumiy bir butunlik asosida bo‘ladi. Katta yoshdagi kishilarning tajribasi, ya’ni ularning ota-onasi, bobo va buvisi, yaqin va uzoq qarindoshlarining namunasi bolalar uchun tarbiya vositasi xizmatini o‘taydi.

Katta avlod vakillari bo‘lmagan, ajralgan yoki alohida yashovchi oilalarda bolalarga ko‘rsatiladigan tarbiyaviy ta’sir yo‘llari qisman farqlanadi. Chunki birinchidan, ota yoki onasi yo‘qligi, ikkinchidan, bobo yoki buvisining yo‘qligi bolalarning ruhiy kamolotiga albatta, u yoki bu darajada salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu masala hozirgi kunda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki yosh ota-onalarning ajralishi ko‘payib bormoqda. 2022-yilning 1-iyun holatiga FHDY organlari tomonidan respublika bo‘yicha 20 798 ta ajrim qayd etilgan. Adliya vazirligi xabariga ko‘ra, bu ko‘rsatkich o‘tgan yilning mos davri bilan solishtirilganda 4 700 taga ko‘paygan[5].

Shuningdek, er-xotinning yaxshi odobi oiladagi farzandlarga ham ta’sir qiladi. Natijada bolalarda sharqona fazilatlar, obodu-axloq kabi xislatlar mujassamlashadi. Odobli bo‘lish, el o‘rtasida odob saqlash, nasihatlariga amal qilish insof va imonli bo‘lishning asosiy omillaridir.

Farzandlarni ota-onaga nisbatan odob, axloq va ma’naviyat doirasida muomala qilishga o‘rgatish milliy tarbiyaning eng asosiy tamoyillaridan biridir. Sharq pedagogikasi an’analari rivojiga katta hissa qo‘shgan donolardan biri Muhammad Jomiy ota-onaga munosabatning ma’naviy-axloqiy asoslari ustida to‘xtab quyidagilarni aytgan: “Farzandning ota-ona oldidagi odoblari shundayki, farzand ota-ona nima desa diqqat bilan quloq soladi, ularning oldiga tushib yurmaydi, nimaniki buyursalar va buyurgan narsalari gunoh va hiyonat bo‘lmasa jonu dil bilan bajaradi. Ular o‘tirgan joylaridan tursalar u ham irg‘ib turadi, chaqirsalar labbay, deb javob beradi, ularni xursand qilishga hamisha orzumand bo‘ladi, ularni oldida ta’zim bilan turadi, qilgan ishlarini minnat qilmaydi, ota-onaning qilgan ishlari uchun achchiqlanib, ularga xo‘mrayib qaramaydi, ruxsatisiz safarga ketmaydi”[6].

Zamonaviy davrda internet, axborot oqimi va ommaviy madaniyat farzand ongiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, g‘arblikcha erkinlik, oila qadriyatlariga zid hayot tarzi targ‘ib qilinayotgan bir vaqtda, o‘zbek oilasining milliy va diniy asoslarda tarbiyalashga alohida e’tibor qaratilishi zarur. Maktab, oliy ta’lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari ham oilaning tarbiyaviy vazifalarini mustahkamlovchi vosita sifatida xizmat qilishi lozim. Oilaviy muhitda shakllangan sog‘lom psixologik asoslar yoshlarning ruhiy barqarorligi va ijtimoiy faolligini oshiradi.

Mustahkam oila — bu nafaqat baxtli hayotning, balki mustahkam jamiyat va yuksak ma’naviyatning asosidir. Oilada asos solingan qadriyatlar farzandni hayotning barcha sinovlarida

bardavom qiladi. Shu bois, farzand tarbiyasini oiladan boshlash, unga diniy va milliy qadriyatlar asosida yo‘l ko‘rsatish har bir ota-onaning muqaddas burchidir. Mustahkam oila orqali biz sog‘lom, ma’naviy yetuk, barkamol avlodni voyaga yetkazamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, I. A. (1997). Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti.
2. Oila va barkamol avlod tarbiyasi. –T.: Ijtimoiy fikr. 2012-y. 35-b.
3. Qur’oni Karim. (Tarjimasi va tafsiri). (2004). Toshkent: Hilol Nashr.
4. Jo‘rayev, M. (2019). Oilada tarbiyaning asosiy yo‘nalishlari. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti.
5. Kun.uz. xabarlari. “Oilaviy ajrimlar soni 23 foizga oshdi”. 13.06.2022.
6. Odob bo‘stoni va axloq gulistoni, -T.: “Fan” 1994. 29-bet.
7. Xasanxo‘jaeva, S. (2017). Ma’naviyat asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya.
8. Saidov, A. (2020). Zamonaviy oilaviy qadriyatlar va ularning yoshlar tarbiyasidagi o‘rni. Toshkent: Ma’naviyat.
9. Rasulov, D. (2018). "Oila psixologiyasi: nazariya va amaliyot", Pedagogika va psixologiya jurnali, №3, 45-49.
10. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo‘yicha qo‘mita. (2021). Oila va ma’naviyat: islomiy qarashlar. Toshkent.

OILAVIY MUNOSABATLARDAGI MUAMMOLAR VA ULARNING JAMIYATGA

TA’SIRI

Zaynobidinova Naima Inomidinovna

Namangan davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi, f.f.n.

Xoldorov Muhammadqodir Zafarjon o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti

Xorijiy til va adabiyoti yonalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Raqamli texnologiyalar va ommaviy axborot vositalarining keng tarqalishi bilan birga, bolalar va yoshlarning media kontentini tanqidiy tahlil qilish, uning maqsadi va ishonchliligini aniqlash qobiliyatini rivojlantirish zarurati ortib bormoqda. Ushbu maqolada oilada media savodxonlikni rivojlantirishning ahamiyati va samarali usullari tahlil qilingan. Ota-onalar bolalarga media savodxonlikni o‘rgatishda asosiy rol ni o‘ynaydi, chunki ular bolalarning birinchi va eng ta’sirchan o‘qituvchilari hisoblanadi. Maqolada oilada media savodxonlikni rivojlantirishning asosiy yo‘llari, jumladan, birgalikda media kontentini ko‘rib chiqish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, ijtimoiy tarmoqlarda mas’uliyatli xulq-atvorni namoyish etish va media kontentini tanlashda o‘zaro kelishuvga erishish kabi usullar muhokama qilinadi.

Kalit sozlar: Oilaviy zo‘ravonlik, ajrimlar (talok), iqtisodiy inqirozlar, ruhiy inqirozlar, jamiyatdagi beqarorlik, bolalar ruhiy salomatligi, ijtimoiy beqarorlik, ta’lim va tarbiya, oilaviy

munosabatlar, ota-onalar mas’uliyati, huquqiy savodxonlik, jismoniy tazyiq, psixologik zo‘ravonlik, ijtimoiy tarmoqlar ta’siri, farzand tarbiyasi, oila qadriyatlari, ajrimlarning sabablari, jamiyatdagi jinoyatchilik, o‘zaro tushunmovchiliklar, ijtimoiy tadqiqotlar.

Аннотация: *В связи с широким распространением цифровых технологий и средств массовой информации растет необходимость в развитии у детей и молодежи способности критически анализировать медиаконтент и определять его цель и достоверность. В статье анализируются важность и эффективные методы развития медиаграмотности в семье. Родители играют ключевую роль в обучении детей медиаграмотности, поскольку они являются первыми и самыми влиятельными учителями своих детей. В статье рассматриваются основные способы развития медиаграмотности в семье, включая совместный просмотр медиаконтента, развитие критического мышления, демонстрацию ответственного поведения в социальных сетях и достижение консенсуса при выборе медиаконтента.*

Ключевые слова: *Домашнее насилие, разводы (талак), экономические кризисы, психические кризисы, нестабильность в обществе, психическое здоровье детей, социальная нестабильность, образование и воспитание, семейные отношения, родительская ответственность, правовая грамотность, физическое насилие, психологическое насилие, влияние социальных сетей, воспитание детей, семейные ценности, причины разводов, преступность в обществе, взаимное непонимание, социальные исследования*

Annotation: *With the widespread use of digital technologies and mass media, there is a growing need to develop children and young people’s ability to critically analyze media content and determine its purpose and credibility. The article analyzes the importance and effective methods of developing media literacy in the family. Parents play a key role in teaching children media literacy, as they are the first and most influential teachers of their children. The article discusses the main ways to develop media literacy in the family, including watching media content together, developing critical thinking, demonstrating responsible behavior on social networks, and reaching consensus on choosing media content.*

Keywords: *Domestic violence, divorces (talaq), economic crises, mental crises, instability in society, mental health of children, social instability, education and upbringing, family relationships, parental responsibility, legal literacy, physical violence, psychological violence, influence of social networks, raising children, family values, causes of divorce, crime in society, mutual misunderstanding, social research.*

Kirish. Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini bo‘lib, uning barqarorligi va rivoji oiladagi munosabatlarga bog‘liq. Oilaviy munosabatlardagi muammolar, jumladan, zo‘ravonlik, ajrimlar, iqtisodiy va ruhiy inqirozlar jamiyatda ijtimoiy beqarorlikka olib kelishi mumkin. Ushbu maqolada oilaviy munosabatlardagi muammolar va ularning jamiyatga ta’siri tahlil qilinadi. Oilaviy munosabatlardagi muammolarga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

Oilaviy zo‘ravonlik. Oilaviy zo‘ravonlik — bu oilaviy a’zolar, ayniqsa ayollar va bolalarga nisbatan jismoniy, ruhiy yoki iqtisodiy tazyiq ko‘rsatishdir. Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining ma’lumotlariga ko‘ra, dunyodagi har uchinchi ayol hayoti davomida turmush o‘rtog‘i tomonidan jismoniy tazyiqqa uchraydi. O‘zbekiston sharoitida oilaviy zo‘ravonlikning asosiy sabablari orasida ichkilikbozlik, iqtisodiy qiyinchiliklar, oilaviy tarbiyaning zaifligi va huquqiy savodsizlik mavjud.

O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksining 592-moddasi oilaviy zo‘ravonlik uchun javobgarlikni belgilaydi. Mazkur modda oilaviy munosabatlarda zo‘ravonlikning turli ko‘rinishlariga qarshi kurashga qaratilgan. Ushbu harakatlar uchun belgilangan jazolar: huquqlarni cheklash, mol-mulkka zarar yetkazish va psixologik zo‘ravonlik uchun bazaviy hisoblash miqdorining 10 baravaridan 20 baravarigacha miqdorda jarima yoki 10 sutkagacha muddatga ma’muriy qamoq.

Ajrimlar va oilaviy inqirozlar. Ajrimlar oilaviy munosabatlarning tugashi bo‘lib, bu jamiyatda ijtimoiy beqarorlikka olib kelishi mumkin. Ajrimlarning asosiy sabablari orasida o‘zaro tushunmovchilik, iqtisodiy qiyinchiliklar, jinsiy va ruhiy muammolar mavjud. Ajrimlar bolalar uchun ruhiy travma bo‘lib, ularning kelajakdagi munosabatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. O‘zbekiston Gender komissiyasi tomonidan BMT taraqqiyot dasturi hamda Mahalla va oilani qo‘llab-quvvatlash vazirligining qo‘shma loyihasi doirasida o‘tkazilgan tadqiqotga ko‘ra, ajrimlarning sabablari orasida farzandsizlik, giyohvandlik, alkogolizm, oilaviy zo‘ravonlik va boshqalarga nisbatan mas’uliyatsizlik mavjud. Ajrashgan ayollarning 99 foizi ota-onalari bilan aloqasiz qoladi, bu esa bolalar uchun ota mehridan mahrum bo‘lishiga olib keladi.

Iqtisodiy va ruhiy inqirozlar. Oiladagi iqtisodiy qiyinchiliklar, ishsizlik, qarzlar va moddiy ta’minotning yetishmasligi oilaviy munosabatlarga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari, ruhiy inqirozlar, depressiya va stress oilaviy aloqalarni zaiflashtiradi va jamiyatda ijtimoiy beqarorlikka olib keladi. Iqtisodiy zo‘ravonlik oiladagi moliyaviy manipulyatsiya, ish bilan ta’minlanishni cheklash va resurslar ustidan nazorat o‘rnatish kabi holatlar orqali namoyon bo‘ladi. Bu holatlar shaxslarning mustaqil hayot tarzini cheklaydi va ularni boshqalarga qaram qiladi.

Oilaviy munosabatlardagi muammolar jamiyatning asosiy sohalariga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Jumladan:

Ruhiy va jismoniy salomatlikka ta’siri. Oilaviy zo‘ravonlik va ajrimlar bolalarning ruhiy va jismoniy salomatligiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Kichik yoshdagi bolalarda oilaviy zo‘ravonlik oqibatlarini turli kasalliklar shaklida namoyon bo‘lsa, o‘smir yoshdagilar orasida o‘z joniga qasd qilish holatlari kuzatiladi.

Ijtimoiy beqarorlik. Oilaviy inqirozlar jamiyatda ijtimoiy beqarorlikka olib keladi. Ajrimlar va oilaviy zo‘ravonliklar jamiyatda jinoyatchilik, ichkilikbozlik, fohishalik kabi ijtimoiy muammolarni kuchaytiradi.

Ta’lim va tarbiya. Oilaviy muammolar bolalarning ta’lim va tarbiyasiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Oilaviy zo‘ravonlikka uchragan bolalar o‘zlarini xavf ostida his qilishadi, bu esa ularning o‘qishdagi muvaffaqiyatlariga va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta’sir ko’rsatadi.

Xulosa

Oilaviy munosabatlardagi muammolar jamiyatning ijtimoiy barqarorligiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Ushbu maqolada keltirilgan tahlillar shuni ko’rsatadiki, oiladagi zo‘ravonlik, ajrimlar, iqtisodiy va ruhiy inqirozlar nafaqat oila a’zolarining, balki butun jamiyatning salomatligi va farovonligiga salbiy ta’sir qiladi.

Oilaviy zo‘ravonlik, ajrimlar va iqtisodiy muammolar bolalar va o‘smirlarning ruhiy va jismoniy salomatligiga zarar yetkazadi, bu esa ularning kelajakdagi ijtimoiy moslashuvi va muvaffaqiyatiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Bundan tashqari, oilaviy inqirozlar jamiyatda jinoyatchilik, ichkilikbozlik va boshqa ijtimoiy muammolarni kuchaytiradi. Oilaviy munosabatlardagi muammolarni bartaraf etish uchun ota-onalar o‘rtasida o‘zaro hurmat va tushunishni rivojlantirish, bolalar tarbiyasiga e’tibor qaratish, huquqiy savodxonlikni oshirish va oilaviy qadriyat

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Иномова М.О. Оилада болаларнинг маънавий-ахлоқий тарбияси. –Т.: ТДПУ, 1999;7.
2. Мусурмонова О. Оила маънавияти – миллий ғурур. –Т.: Ўқитувчи, 2000;
3. Тўраева О. Ҳаёт сабоқлари.-Т.: Ўзбекистон, 2005;
4. Холматова М., Муравьева Н. Ёшлар оилавий ҳаёт бўсағасида.-Т.: Ўзбекистон, 2000;
5. Civil.uz. (2024). *Oilaviy zo‘ravonlik uchun javobgarlik qanday?* O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksining 592-moddasi haqida ma’lumot.

6. Stat.uz. (2021). *So‘nggi 10 yillikda qayd etilgan ajrimlar soni*. 2020-yilda respublikamizda 28 233 ta ajrim holatlari qayd etilganligi haqida ma’lumot.

7. Stat.uz. (2021). *O‘zbekistonda ajrimlar soni kamayib bormoqda*. 2020-yilda ajrimlar soni 28 233 taga kamaygani haqida ma’lumot.

8. O‘zA. (2024). *Oilaviy zo‘ravonlikdan jabrlanganlarning himoyasi kuchaytiriladi*. Oila kodeksining 41-moddasiga kiritilayotgan o‘zgartishlar haqida ma’lumot.

9. NHRC.uz. (2024). *Oilaviy zo‘ravonlik uchun qanday javobgarlik belgilangan*. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksining 59-2-moddasi haqida ma’lumot.

OILA – JAMIYAT TARAQQIYOTINING TAYANCHI.

Umarov Humoyunmirzo Zaxriddinbobir o‘g‘li

Namangan davlat universiteti San‘atshunoslik kafedrasi stajyor o‘qituvchisi.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oilaning jamiyat taraqqiyotida tutgan o‘rni Sharqda oila to‘grisida mavjud bo‘lgan qarashlar va Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda oilaga bo‘lgan munosabat atroflicha tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *Oilada muhit, Oilada halollik, munosabat, farzand tarbiyasi, ta’lim, shaxsning individual taraqqiyoti, ahloqiy tarbiya, mehr, sadoqat, sabr, omonlik, tinchlik, rizq-ro‘z, baraka, an‘ana va odat.*

Dunyoda yuz beradigan har qanday o‘zgarishlar, xoh u iqtisodiyotda xoh ma’naviy-siyosiy sohalarida bo‘lmasin, o‘z ta’sirini dastavval oila muhitida namoyon etadi. So‘nggi yillarda iqtisodiyotda globallashuv jarayonlarining faollashuvi, ma’naviyat va axloqiy tarbiyada g‘arb ma’naviyatiga xos bo‘lgan individualizmning kuchayishi hayotimizning barcha jabhalariga va ayniqsa oila muhitiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Darhaqiqat, oila barcha islohotlar, o‘zgarishlar, tanazzul va taraqqiyotlarning ibtidosi va intihosi hisoblanadi.

Shu boisdan ham Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev «*«Oila men uchun muqaddas. Muqaddasligi shuki, avvalambor qayerda ishlashidan qat’i nazar, kim bo‘lishidan qat’i nazar agar oilada tarbiya, oilada muhit, oilada halollik, munosabat, tarbiyaga alohida e’tibor bermasa, hech qachon natija bo‘lmaydi.»*⁹⁵, deya alohida qayd etganliklari bejiz emas.

Oila omilining mustahkamlanishi bir tomondan, oilaga davlat va jamiyat e’tiborining kuchayishiga bog‘liq bo‘lsa, ikkinchi jihatdan, oilaning subektiv, ya’ni, ichki imkoniyatlarini to‘laroq yuzaga chiqazish bilan bog‘liqdir. Oilaning ichki imkoniyatlari deganda oila tarkibi, oila a’zolarining ijtimoiy mo‘ljallari, o‘z oldilariga qo‘yayotgan maqsadlari, farzandlar tarbiyasi, ta’lim, shaxsning individual taraqqiyoti, ahloqiy tarbiya, mehr, sadoqat, sabr, muhabbat omillarining oila muhitida amal qilishi tushuniladi.

Mamlakatimizning ertangi porloq istiqbolini ta’minlashda boshqa ijtimoiy institutlar bilan bir qatorda oila omiliga ham katta e’tibor qaratilayotganligi barcha sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlarning sifat va samaradorlik bosqichiga kirganligi mantig‘i bilan izohlanadi.

⁹⁵ <https://www.gazeta.uz/oz/2018/07/25/prezident/>

Shunday ekan, oila muhitida mamlakatimizning umumiy rivojlanishiga munosib hissa qo‘sha olishga qobil va tayyor shaxslarni shakllantirish uchun birinchi galda nimalar qilishimiz lozim, qaysi jihatlarni rivojlantirishimiz va qaysi jihatlarni takomillashtirish uchun jiddiy e’tiborda tutishimiz zarur? Dastavval o‘shib kelayotgan yosh avlod ongi, shuuri, ma’naviyatida vatan tuyg‘usini mustahkam qaror toptirish ishi xalqimiz uchun taqdirilomon vazifa sanaladi. O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A. Karimov «qadim-qadimdan oila muqaddas Vatan sanalgan», deb aytganlari bejiz emas. Zero, oilaga sadoqat, ota-onaga oqibat, aka-ukalarga mehrlilik vatan to‘yg‘usining debochalaridir. Oilaga samimiy sadoqat bo‘lmagan joyda, farzandlar oldida ota-ona hurmati yo‘q joyda esa, na qarindoshlarga, na mahallaga va na vatanga muhabbat tarkib topmaydi

Oila mustaqil ijtimoiy institut bo‘lib shakllanganidan boshlab, to istiqloq davrimizgacha ko‘p qirrali va murakkab yo‘lni bosib o‘tdi. Har bir tarixiy davrda oila a’zolarining o‘zaro munosabatlari xilma-xil mazmun bilan boyib bordi hamda oila davrning chigalli sinovlaridan omon o‘tib, jamiyatning negizi sifatidagi xususiyatini saqlab qoldi. Oilaning fuqarolik jamiyatdagi muhim ijtimoiy institut sifatidagi o‘rni xususida mutafakkirlarimiz ibratli nuqtai-nazarlar bayon etishgan.

Xususan bu borada, ya’ni oila va oilaviy tarbiyaga oid fikrlar Abu Nasr Forobiyning «Fozil odamlar shahri», Abu Rayhon Beruniyning «Mineralogiya», «Geodeziya», «Hindiston», «Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar», Abu Ali ibn Sinoning, «Axloq fani», «Oila xo‘jaligi», Alisher Navoiyning «Hayrat-ul abror» va «Mahbub-ul qulub» asarlarida o‘z ifodasini topgan.

Ayniqsa XX asr boshlaridagi milliy ozodlik kurashchilari bo‘lgan jadidlar oila instituti orqali jamiyatni isloh qilish uchun astoydil kirishganlar. Xususan jadidlar harakatining yirik nazariyotchisi professor A.Fitrat o‘zi yashagan davr hayotning barcha sohalarida chuqur inqirozga yuz tutganligi tufayli u xonliklarning ayanchli ahvoli, ularning umumjahon jarayonlaridan ancha orqada qolganligi, ma’naviy qashshoqlanish yuz berganligi haqida kuyinib yozadi.

Fitrat «Oila» asarida oila asosini to‘g‘ri qurish, oilada yosh avlodga jismoniy, aqliy va axloqiy tarbiya berish orqali mana shu turg‘unlikdan qutilish, jamiyatni isloh qilish mumkinligini bayon qilgan. «Millat taqdiri mana shu millat vakillari yashagan oilaning holatiga bog‘liqdir... Qayerda oila munosabati kuchli intizomga tayansa, malakat va millat ham shuncha kuchli va tartibli bo‘ladi»⁹⁶, deb yozadi u mazkur asarda.

Fitrat o‘z fikrini davom ettirib, «Agar bir mamlakat aholisi axloqsizlik va johillik bilan oilaviy munosabatlarni zaiflashtirib yuborsa va intizomsizlikka yo‘l qo‘ysa, shunda bu millatning saodati va hayoti shubha ostida qoladi»⁹⁷, deb yozadi.

Muallif oilaviy hayot o‘z qonun va qoidalariga ega ekanligini, bu qonunlarga rioya qilish orqaligina odamlarni jaholatdan qutqarish mumkinligini bayon etadi. Uning fikricha, oila saodati va baxti uchun qabul qilingan eng maqbul qonun islomiy qonundir.

Oila institutining barqarorligi jamiyatning barcha sohalariga o‘z ta’sirini o‘tkazadi G‘arb olimlari tadqiqotlarida oilaning inqirozi xususidagi nuqtai-nazarlar keng bayon etilmoqda. Xususan 1859 yilda «Boston Kuaterli Revyu» jurnali shunday deb yozgan edi: «Eski ma’nodagi oila hayotimizdan yo‘qolmoqda, va bu nafaqat institutlarimizning erkin xarakteriga xavf ostida qoldiradi». Bunday fikrlar ko‘pgina G‘arb mamlakatlari bo‘ylab aks-sado berib o‘tdi. 1980 yilda Britaniyada konservatorlar partiyasi oila tushunchasini siyosiy jihatdan muhokama qildi. 1986

⁹⁶ Абдурауф Фитрат. Оила. Т.: «Маънавият», 1998, 8 - бет

⁹⁷ Абдурауф Фитрат. Оила. Т.: «Маънавият», 1998, 8 - бет

yilda Angliyada bosh vazir lavozimida ishlagan Margaret Tetcher konservatorlar partiyasi Konferensiyasida: «Bizning siyosatimiz oiladan, uning erkinligidan va uning xotirjamligidan boshlanadi»⁹⁸ dedi. Boshqa tomondan, oilaning tanqidchilari oila institutining tushkunligini va hatto bora-bora yo‘qolib ketishini bashorat qiladilar.

Oilaning yo‘qolishi to‘g‘risida hali asoslanmagan holda shunchalik ko‘p gapirildiki, bunday umumiy mulohazalarga tanqidiy yondoshish lozim.⁹⁹

Tabiiyki, oila instituti bugungi kunda fundamental o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Ammo, G‘arb dunyosida yuz berayotgan ijtimoiy o‘zgarishlarni o‘z holicha Sharq olamiga, xususan O‘zbekiston turmush tarziga aynan ko‘chirib talqin etish to‘g‘ri emasdir.

Bil’aks, istiqlool sharofati bilan ma’naviy tiklanish jarayonlari dadil kechayotgan mamlakatimizda oila instituti ijtimoiy hayotda tobora mustahkamroq o‘rin egallab bormoqda. Bu borada O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov asoslab bergan oila omilini mustahkamlash konsepsiyasi e’tiborga sazovordir.

«Oila hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini ta’minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, kelajak nasllar qanday inson bo‘lib yetishishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan tarbiya o‘chog‘idir»¹⁰⁰.

Ayni chog‘da ta’kidlash joizki, oila millat sharafiga yuqori martabaga ko‘taradigan madaniyat o‘chog‘i ham hisoblanadi. Mohiyat e’tiboriga ko‘ra esa, oila ikki jinsga mansub insonlarning ya’ni, erkak va ayolning o‘zaro hamjihatlikda yashay boshlashi, muhabbati, bir-birlarini anglagan holda turmush kechirishi va ko‘payish istagining, jamiyatni to‘ldirish, avlodlarni muntazam yangilab turish, eng muhimi, «uni ham iqtisodiy, ham ma’naviy – axloqiy jihatdan mukammallashtirish yo‘lida birgalikda qiladigan harakatining hosilasidir».¹⁰¹

Oilaning mustahkamligi jamiyat va davlat barqarorligi bilan mantiqiy uyg‘un hodisa sanaladi. Xalqimizning murakkab tarixiy-madaniy tajribasi mobaynida yuz bergan voqea-hodisalar mohiyatini jamiyatning ilk bug‘ini bo‘lgan oiladan izlash tendensiyasini ko‘plab mutafakkirlarimiz asarlarida uchratamiz.

Millatimiz boshiga tushgan ko‘pgina achchiq qismatlar dastavval oila tarbiyasidagi kamchiliklar oqibati ekanini ma’rifat axillari yaxshi anglashgan. Bundan xalos bo‘lishda oila tarbiyasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi, deb umid qilishgan. Fitratning «Oila yoki oilani boshqarish tartiblari» asarida bu haqda ibratli mulohazalar ilgari suriladi.

«Har bir millatning saodati va izzati, albatta, shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog‘liq, - deb yozadi u. – Tinchlik va totuvlik esa, shu millat oilalarining intizomiga tayanadi. Qayerda oila mustaqilligi kuchli intizom va tarbiyaga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va muazzam bo‘ladi». Bu muddao amalida, tabiiyki, oila boshlig‘inig ibрати alohida o‘rin tutadi. Oila a’zolari o‘rtasida o‘zaro hurmat, mehr – oqibat omillari sog‘lom muhitni yaratadi, zero, sog‘lom tarbiya oila a’zolari o‘rtasida yakdillik, maqsadlar birligini yuzaga keltiradi. Aks xolda esa ichdan yemirilish, ma’naviy inqiroz holatlari yuz beradi, bu esa har qanday tashqi ziyonlardan ko‘ra talofatliroqdir.

⁹⁸ Қаранг: Энтони Гидденс. Социология: олий ўқув юртлари учун ўқув қўлланма, Илмий муҳаррирлар: А.Бегматов ва М.Бекмуродов, - Т.: Шарқ, 2002. – 459 – бет.

⁹⁹ Қаранг: Энтони Гидденс. Социология: олий ўқув юртлари учун ўқув қўлланма, Илмий муҳаррирлар: А.Бегматов ва М.Бекмуродов, - Т.: Шарқ, 2002. – 459 – бет.

¹⁰⁰ И.А. Каримов. Оила фаровонлиги – миллат фаровонлиги // Маърифат, 1997. – 10 декабрь.

¹⁰¹ О.Сафаров, М.Маҳмудов. Оила маънавияти. Т.: Маънавият, 1998. 20-21 – бетлар.

Fitrat oilaning millat manfaatiga xizmat qiluvchi, shu ruhni tarbiyalovchi beshik ekanligini alohida ta’kidlaydi. Oiladagi ijtimoiy foydali tarbiya esa jamiyatni mustahkamlovchi omil bo‘lib, uning uyg‘oqligi, harakatchanligi, ma’rifiy komilligiga taqalishini ta’kidlaydi. «Qaysi millatning umumiy say-harakati va amali ko‘p bo‘lsa, kuch-qudrat va izzati ham shuncha salmoqli va buyuk bo‘ladi», deydi u va yurtdoshlarini shunga da’vat etadi. Tabiiyki o‘sha davrda hamma ham buni anglab yetmagan, bu yo‘lda jonbozlik ko‘rsatadigan fidoiylarga yo‘l berilmagan, istibdod siyosati esa milliy yakdillikning barcha ko‘rinishlari rivojiga monelik qilgan. Shu boisdan ham Fitrat Vatani mamlakatni dildan sevuvchi, uning sha’ni- sharafini himoya qiluvchi fidoiy farzandlarni ko‘plab tarbiyalab voyaga yetkazish lozim, degan fikrni asoslab beradi.

Fitrat jamiyat a’zolarining fidoiyligi va ongliligi milliy taraqqiyotga, el-yurt obodligiga olib kelishishiga ishongan. Fitrat XX asr boshlarida Turkistonda amal qilgan tarqoqlik xurofot va aqidalarni, mutelik va parokandalikni inkor etuvchi, jamiyatni sog‘lomlantiruvchi kuch sifatida odamlarni oilaga yangicha bir ko‘z bilan qarashga undaydi. Ota- onaning birlamchi vazifasi-farzandini jamiyatga nafi tegadigan qilib hayotga tayyorlash, uni ongli va xushyor shaxs qilib jamiyatga qo‘shishdan iborat, «Xalqning harakat qilishi, davlatdmand bo‘lishi, jahongir bo‘lishi, zaif bo‘lib xo‘rlikka tushishi, faqirlik jomasini kiyib, baxtsizlik yukini tortib e’tibordan qolishi, o‘zgalarga tobe, qul va asir bo‘lishi – bolalikdan o‘z ota-onalaridan olgan tarbiyaga bog‘liq», deb biladi u.¹⁰²

Oilada ijtimoiy tarbiya samaradorligi xalqimizning turmush tarzi, demografik holatiga bog‘liqdir. Bu boradagi muhim muammo-o‘zbek oilalarining ko‘p farzandlilikidir. Chunki aholining ko‘payib borishida, uning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida oiladagi serfarzandlik muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekistonda nikohdan o‘tish, oila qurish hollarining yuqoriligi ham oila sonining ko‘payishiga, bu esa, o‘z navbatida, tug‘ilishning o‘sishiga bog‘liq. 1960 yilda respublika bo‘yicha oila a’zolarining o‘rtacha soni 4,7 kishini tashkil qilgan bo‘lsa, 1992 yilda-5,5, 1994 yilda 5,4 kishini tashkil etdi.¹⁰³ 2000 yil ma’lumotlariga ko‘ra esa, oila a’zolarining o‘rtacha soni 5,2 kishidan iboratdir.

Mamlakatimizda 1998 yilning «Oila yili» deb e’lon qilinishi va shu munosbat bilan oila manfaatlarini ta’minlash borasida 1998 yilda amalga oshirilgan tadbirlar Davlat dasturining qabul qilinishi va amaliyotga tatbiq etilishi, respublikamizda oila, onalik va bolalikni ijtimoiy muhofaza qilish, oila masalalarini ilmiy-amaliy o‘rganishda milliy va diniy qadriyatlarimizning ahamiyatiga katta e’tibor berilishi bu borada katta imkoniyatlar yaratdi. Bu imkoniyat oila a’zolari ma’naviyatini yuksaltirishga, oila a’zolarida huquqiy va tibbiy ongini shakllantirishga, oilada sog‘lom turmush tarzini yaratishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, yoshlarimizda oilaviy hayotga bo‘lgan hurmat oshmoqda.

Ayollarning ijtimoiy hayotdagi maqomini oshirishga qaratilgan barcha imkoniyat va say-harakatlarni birlashtirish, ularni turmush sharoitlarini yaxshilash, jamiyatni yangilanishida ayollar ishtirokini kuchaytirish uchun sharoit yaratish 1999 yilning ustuvor vazifalaridan biri bo‘ldi. Shuning uchun ham 1999 yilni «Ayollar yili» deb e’lon qilindi.

¹⁰² Соглом авлод бизнинг келажакимиз: туплам / Тахрир хайъати: М.Мухаммад Дуст, О.Мусурмонова, Т.Ризкиев ва бошқа. – Т: Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашрети, 2000.- 272б. Г.Хотамовнинг «Маърифатпарварлар армони» мақоласидан.

¹⁰³ Қаранг: Инсоний тараққиёт бўйича ҳисобот. Т.: «Ўзбекистон», 1995. 47 – бет.

Ayollar yili munosabati bilan qabul qilingan Davlat dasturi mamlakatning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotida, bozor iqtisodiyotini shakllantirish hamda jamiyatning ma’naviy-ma’rifiy asoslarini mustahkamlashda ayollarning maqomi, o‘rnini mustahkamlashga qaratildi.

Oilada vatan tarbiyasi muhim ahamiyatga egadir. Vatanga bo‘lgan mehr dastavval ota-onaga, aka-ukalarga, yaqin qarindoshlarga, qo‘shnilarga bo‘lgan munosabatdan boshlanadi.

Tabiiyki, mustaqillikka erishilgan so‘nggi yillar yangi qadriyatlarga o‘tish, o‘zlashtirish va bu qadriyatlar asosida boshqacha yashashdan iborat murakkab jarayonlarni boshdan o‘tkazish davri bo‘ldi. Birgina madhiya misolini olaylik. Tarixiy manbalarning guvohlik berishiga ko‘ra, gimnlar vatan yo‘lida yakka-yolg‘iz jonini tikib, qurbon bo‘lgan fidoiy-qahramonlar ruhiga alqov, bag‘ishlov, yana ham aniqroq aytadigan bo‘lsak, tantanali marsiyadir. Tabiiyki, marsiya aytiladigan paytda arvohtar ruhining hurmati uchun odamlar o‘z o‘rinlaridan turib, jo‘r bo‘lib marsiyani ijro etishgan.

Amerika oilalarida gimn ijro etilgan paytda hamma o‘rnidan turib, qo‘lini ko‘ksiga qo‘yib, birga ixlos bilan jo‘r bo‘lishadi. Endi shu holatni O‘zbekistonga ko‘chirib, bir tasavvur etaylik. Ertalabki nonushta yoki kechki ovqat paytida televizorda gimn ijro etilib qolsa, biror kishi ham o‘rnidan turishni xayoliga keltirmaydi. Agar masalaga shunday yondashaversak, befarqlik namoyish etadigan bo‘lsak, gimn qadriyatini mustaqillik ramzi sifatida qalbimizga jo etishimiz qiyin. Shu boisdan ham Amerika oilalaridagi kabi mazkur qadriyatlarning shakllanish o‘chog‘larini oilalarga ko‘chirish Vatan tuyg‘usini samaraliroq shakllantirish imkoniyatlari kengayadi.

Tarbiya tizimida oila tarkibi, tug‘ilajak farzandlarning yosh farqlari ham muhim ahamiyatga egadir. Ko‘p yillik kuzatishlar, huquqiy idoralar xujjatlari, voyaga yetmagan yoshlar tomonidan qilingan jinoiy xatti-harakatlar, tartibbuzarlik holatlarining asl sabablarini o‘rganish shundan guvohlik beradi-ki, oila muhitida tinchlik, totuvlik, o‘zaro mehrga chanqoq bo‘lganlik, ota-onalarning o‘zaro adovati, aka-ukalar o‘rtasidagi mehrsizlik tufayli aksariyat yoshlarning jinoyat ko‘chasiga kirib qolishlari ma’lum bo‘ldi. Aka-ukalar o‘rtasidagi mehrsizlik dastavval ota-onalarning o‘z farzandlariga e’tibor bermasliklari, bu ishga juda kam vaqt ajratishlari bilan izohlansa, ikkinchi tomondan esa farzandlar tug‘ilishida biri va ikkinchisi o‘rtasidagi yosh farqi masalasiga xalqimizda umuman ahamiyat berilmasligi ham jiddiy masaladir. Ruhiyatshunoslik ilmi nuqtai nazardan o‘tkazilgan tadqiqotlar natijalariga ko‘ra agar bola 1 dan 3 yoshgacha bo‘lgan vaqtda ikkinchi farzand tug‘ilsa, bolalar o‘rtasida ona va otaga egalik qilish, suyukli bo‘lish, erkalik qilish borasida bir qarashda kichik fakt tuyulsa-da, ammo bu faktning ong ortida mujassamlashuviga ko‘ra jiddiy hodisa-o‘zaro raqobat holati tarkib topadi. Agar tug‘iladigan bolalar o‘rtasidagi farq 4-5 yosh bo‘lsa, katta farzand tomonidan o‘z ukasini himoya qilish ruhi shakllanib o‘z ota-onasidan ukasini qizganmaslik holati tarkib topadi. Bu bilan esa, aka-ukalar o‘rtasida juda nozik bo‘lgan mehrning biologik omillar orqali raha topishining oldi olinadi. Xalqimizda unchalik e’tibor berilmaydigan, ammo, mehr tuyg‘usiga rahna soluvchi yana bir jihat – bu aka-ukalar o‘rtasidagi o‘zaro janjallar, mushtlashuvlar hodisasidir.

Aka va uka urtasidagi bahslar agar verbal darajada, ya’ni faqat so‘z talashlari fikr-qarashlar tortishuvi tarzida yuz berish bilan cheklanilsa, mehri tuyg‘usi jiddiy zarar ko‘rmaydi. Mobodo, bu bahs musht tushirish darajasiga yetgudek bo‘lsa, kichiklarning kattalarga bo‘lgan ukalik mehr ildiziga jiddiy zarba beriladi. Shu narsa e’tiborga loyiqki, musht urgan tomon mehrini saqlashi mumkin bo‘lsa-da, tayoq yegan tomon o‘z akasiga nisbatan mehr tuyg‘usini teran his eta olmay qoladi

Xalqimiz tarixidan ulug‘ va qudratli saltanatlarning asosan ichki omillarga ko‘ra, oilaviy tarbiya muammolari, otalar va bolalar, akalar va ukalar, opalar va aka-ukalar o‘rtasidagi mehrsizlik, o‘zaro nifoqlar, yakdillik ruhining sustligi sababli zavol topganligini bilamiz. Taassufki ayni shu sabablarga ko‘ra Qoraxoniylar Xorazmshohlar, Temuriylar va boshqa davlatlar inqirozga yuz tutgan edi. Shu boisdan ham yurtboshimiz mamlakatdagi umumiy barqarorlik biribiriga bog‘liq va tizimiy xususiyatga ega ekanligini ta’kidlab, «agar oila sog‘lom va mustahkam bo‘lsa, mahalla tinch va hamjihat, agar mahalla mustahkam bo‘lsa davlat osoyishta va barqaror bo‘ladi» deb ta’kidlagan edilar. (I.A. Karimov. O‘zbekiston respublikasi Konstitusiyasining besh yilligiga bag‘ishlangan majlisdagi tabrik so‘zidan, 1997 yil 5 dekabr).

Oila barqarorligi va vatan salohiyatini oshirishda ona omilining roli beqiyosdir. Darhaqiqat, ona muqaddas va chekiz e‘zoz ehtiromga munosib zotdir. Xalqimiz onaga bo‘lgan cheksiz hurmati, samimiy muhabbati borasida ko‘pgina xalqlarga namuna bo‘larli an‘ana va odatlar, marosimlar tizimiga ega. Mushtipar onalarimiz farzandni hayotga keltirganidan so‘ng to o‘z vafotiga qadar faqat jigarbandi taqdirini o‘ylab, unga omonlik, tinchlik, rizq-ro‘z, baraka tilab yashab o‘tadi. Onalarning farzandlariga yaxshilik tilab, Yaratgandan panoh so‘rashi, o‘zi yemay bolasiga beruvchilik, o‘zi kiymay kiydirishi, o‘zi ko‘rmay o‘tsa-da bolasi ko‘rishiga orzumandligi ayni haqiqat va chuqur ta’zim, tahsinga sazovordir.

Ammo, bugungi kun sur‘atlari, shiddatkor zamon uchun farzandlarning faqat miqdoran ko‘p bo‘lishi, ularning sog‘-omon yurishini ta’minlashning o‘zigina yetarli bo‘lmay qoldi. Zamona shu shiddatkor sur‘atlarga xos va mos yuksak ma’rifatli, bunyodkor, tinib-tinchimas avlodni tayyorlashni talab etmoqda. Bu esa davlat va jamiyat zimmasiga, eng avvalo oilaga, ona omiliga ko‘p narsalarni bog‘liq qilib ko‘ymoqda. Onaning maqsadlari, turmush tarzi, hayot mantig‘i mazmunida davr ruhiga mos bo‘lgan tamoyillar ya’ni, farzandlarga ta’lim, tarbiya berishni tubdan yaxshilash, ularga yondashuv uslublarini o‘zgartirish zarurligini kun tartibiga qo‘ymoqda.

MUSTAHKAM OILA – JAMIYAT POYDEVORI

B. B. Ibraximov

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti

SH. A. Abdurashidova

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oilaning jamiyatdagi o‘rni, uning mustahkamligi orqali mamlakat taraqqiyotiga erishish yo‘llari yoritilgan. Oila – insoniyat qadriyatlarining manbai sifatida har tomonlama muhofaza qilinishi lozim bo‘lgan ijtimoiy institut sifatida tushuntiriladi.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается значение семьи в обществе, пути достижения устойчивого развития страны через укрепление семейных ценностей. Семья интерпретируется как важнейший социальный институт, источник человеческих ценностей.*

Annotation: *This article discusses the role of the family in society and explores ways to achieve national development through strong family values. The family is seen as a vital social institution and a source of moral foundations.*

Kalit so‘zlar: *Oila, jamiyat, qadriyat, tarbiya, davlat siyosati*

Ключевые слова: *Семья, общество, ценности, воспитание, государственная политика*

Keywords: *Family, society, values, upbringing, state policy*

Oila har bir inson hayotida muqaddas maktab bo‘lib xizmat qiladi. Insoniyat tarixida hech qachon oilasiz jamiyat, millatsiz xalq bo‘lmagan. Oila orqali insoniyatni asrab qolish, uni ijtimoiy va ma’naviy taraqqiyot sari yetaklash mumkin. Shu sababli oila institutining mustahkamligi nafaqat ayrim shaxslar, balki butun jamiyat barqarorligi uchun hal qiluvchi omildir.

Oila – bu jamiyatning negizidir. Bu fikrni Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev quyidagicha ta’kidlaydilar:[1] “Oila – bu jamiyatning tayanchi. Agar oila mustahkam bo‘lsa, jamiyatimizda baraka bo‘ladi. Har bir farzand sog‘lom, tarbiyali, bilimli bo‘lib ulg‘ayadi. Oilaga e’tibor – bu kelajakka e’tibor.” Ushbu fikrlar oilaning davlat siyosatidagi muhim o‘rni va ijtimoiy barqarorlikdagi ahamiyatini ochib beradi.

Bilamizki, inson tug‘ilganda tarbiyali, mehr-muhabbatli yoki iymonli bo‘lib dunyoga kelmaydi. Bu fazilatlar oilada shakllanadi. Ayniqsa, bobo-buvilarimizning mehrli nasihatleri, ota-onaning ibratli hayoti orqali farzand qalbiga ezgulik urug‘i qadab qo‘yiladi. Har bir oila a’zosi o‘z majburiyatini sidqidildan ado etsa, bu oilada tarbiya, muhabbat va totuvlik hukm suradi.

Oilada shakllanadigan qadriyatlar har bir jamiyat a’zosi uchun ma’naviy tayanchdir. Shu bois, buyuk mutafakkirlar har doim oilani inson tarbiyasining boshlang‘ich bosqichi sifatida ta’riflab kelganlar. Islom Karimov o‘zining [2]Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” asarida buni quyidagicha ifodalaydi: “Oila – bu inson ma’naviyatining ilk manbai, millatning ruhi, jamiyatning yuragi. Biz qanday oilalarimiz bo‘lsa, shunday jamiyatga ega bo‘lamiz.” Bu so‘zlar oilaning ma’naviy kuch va madaniy merosni avloddan-avlodga yetkazishdagi o‘rni qanchalik muhimligini yaqqol ko‘rsatadi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda oila institutini mustahkamlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. [3]“Oila kodeksi”ning yangilangan tahriri, mahalliy va respublika miqyosida faoliyat yuritayotgan xotin-qizlar qo‘mitalari, yosh oilalarga berilayotgan imtiyozlar – bularning barchasi oilaviy muhitda barqarorlikni ta’minlash, ajrimlar sonini kamaytirish va sog‘lom muhitda farzand tarbiyalashga xizmat qilmoqda.

Oila – nafaqat ma’naviy, balki iqtisodiy, psixologik va ijtimoiy barqarorlikning ham kafolatidir. Farzandlar tarbiyasida ota-onaning mehribonligi, mas’uliyati va birligi muhim ahamiyatga ega. Ma’naviyatli oilada ulg‘aygan bola – Vatan kelajagining poydevoridir.

Xulosa. Jamiyat taraqqiyoti uchun mustahkam oila – asosiy tayanchdir. Oila sog‘lom bo‘lsa, jamiyat barqaror, Vatan obod bo‘ladi. Shuning uchun oilani mustahkamlash, uni ma’naviy, huquqiy va moddiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash har bir davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi bo‘lishi lozim. Milliy qadriyatlar, tarixiy tajriba va zamonaviy islohotlar uyg‘unligida qurilgan oilaviy siyosat – kelajak avlod tarbiyasining ishonchli kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston – el aziz, inson aziz. T.: “O‘zbekiston”, 2021.
2. Islom Karimov. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. T.: “Ma’naviyat”, 2008.
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023-yilgi tahriri.
4. “Oila kodeksi”, O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2022.
5. Oila va xotin-qizlar qo‘mitasining rasmiy nashrlari va statistik ma’lumotlari.

OILA MUSTAHKAMLIGINI TA’MINLASHDA UZLUKSIZ MA’NAVIY TARBIYANING O‘RNI

Ahmedova O‘g‘ilxon Namozovna

Farg‘ona viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o‘rgatish milliy markazi v.b.dotsenti
falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Bugungi kunda ijtimoiy munosabatlarni yoshlar qalbiga singdirishda ma’naviy tarbiya strategiyasining vositalari katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Bu bilan jamiyat a’zolarining, xususan, yoshlarni haqiqatparvarlik, ezgulik, toqatlilik, e’tiqodlilik, sabrlilik kabi abadiy insoniy qadriyatlarni puxta egallash ma’naviy tarbiyaning strategik maqsadini ifodalaydi. Bizningcha, bu jarayon ma’naviy tarbiya strategiyasining vositalarini izlash zarurligini taqozo etadi. Pirovard natijada tadqiqot maqsadi – “kelajak odami”ni tarbiyalashga erishiladi. Bu borada dolzarb bo‘lgan ma’naviy tarbiya strategiya zarurati haqida “...mamlakatimizda ma’naviy tarbiya tizimining yangi strategiyasini yaratib, xalqimiz, ayniqsa, yoshlar o‘rtasida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni sifat va mazmun jihatidan yangi bosqichga ko‘tarishimiz kerak”[1.287.]. Chunki O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida ochiqlik, oshkoralik muhiti ta’sirida jamiyatdagi ma’naviy muhitning salbiy qirralari namoyon bo‘lib qolmoqda. Unga qarshi faqat yangicha kurash usullari bilan qarshilik qila olish mumkin. Shaxsning ma’naviy olamiga ta’sir kuchining turfa xilligi

yoshlardagi axloqiy tarbiyani ma’naviy-axloqiy rivojlanishi va jamiyat axloqiy turmush tarzi bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan jarayon hisoblanadi. Bu xususan “Odam ota-onadan tug‘iladi, ammo uning axloq-odob borasidagi fazilatlari jamiyatda, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy munosabatlar ta’sirida shakllanadi”[2.3.], degan qarash naqadar to‘g‘ri ekanligini anglatanadi. Jamiyatda ma’naviy tarbiya strategiyasi shaxsning butun hayotiy davri ma’naviy bosqichidagi rivojlanishining tizimli natijasidir. Bu esa jamiyatdagi axloqiy qadriyatlarning mavjudligi va ularni yaratishda shaxsning ishtiroki bilan tavsiflanadi.

“Bolalar axloq tarbiyasini oldinroq o‘zi yashayotgan atrof muhit va ko‘chadagi bolalardan oladilar. Bolalar suvga o‘xshaydilar suv qaysi rangdagi idishda bo‘lsa, o‘sha rangda tovlangani kabi bolalar ham qanday muhitda bo‘lsalar o‘sha muhitning ham shunday odat va axloqini qabul qiladilar. Axloqiy tarbiyaning eng buyuk sharti shundan iboratki, bolalar ko‘proq yaxshi va yomon axloqni o‘z uylaridan, ko‘chadagi o‘rtoqlaridan, maktabdagi o‘quvchidan qabul qiladilar”[3.56.]. Demak, ma’naviy-axloqiy tarbiya murakkab jarayon bo‘lib, bu ishda mahalla, oila, maktab va jamoa tashkilotlarining birgalikdagi faoliyati samara berishi bilan ifodalanadi.

Oilada farzand tarbiyasiga e’tiborsizlik O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 28 iyuldagi “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishning yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida”gi Qarorida ichki tahdid sifatida qayd qilinib, bunga qarshi samarali g‘oyaviy kurash olib borish vazifasi qo‘yildi. Muammoning dolzarbligi to‘g‘risidagi mulohazalarni asoslashda Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi tomonidan bugungi murakkab mafkuraviy jarayonlarni ilmiy-amaliy jihatdan atroflicha tahlil qilish, baholash, ustuvor yo‘nalishlarni aniqlab, ularning aholi turli qatlamlariga ta’sirini o‘rganish va zarur maqsadli va manzilli tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan “Jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhit holatini aniqlash va manzilli sog‘lomlashtirish metodikasi” hamda “Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasi” asosida joylarda o‘tkazilgan so‘rovlar natijalaridan misollar keltirish mumkin. Jumladan, mazkur tashxis ishlarida aholi orasida **Ota-onalarning farzandiga yaxshi tarbiya berishi uchun nima halaqit beryapti deb o‘ylaysiz?** deb berilgan savolga Navoiy (60%), Jizzax (57,4%), Sirdaryo (57%), Samarqand (53%), Buxoro (44%) viloyati hamda Toshkent shahrida (50%) ota-onalar tarbiya metodlarini bilmaydi va oilada tarbiyaning mas’uliyatini anglamasligi, deb javob berishgan. Bu ko‘rsatkichlar ota-onalarning farzand tarbiyasiga e’tibori borasida masalani jiddiy o‘ylab ko‘rishlarini taqozo qiladi.

Keyingi yillarda mamlakatimizda yoshlar tarbiyasiga e’tibor davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida 2019 yil 23 avgust kuni bo‘lib o‘tgan xalq ta’limi tizimini rivojlantirish, pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirish, yosh avlod ma’naviyatini yuksaltirish masalalariga bag‘ishlangan videoselektor yig‘ilishida ta’lim va

tarbiyaning ahamiyati haqida so‘z bordi. Mazkur yig‘ilishda Davlatimiz rahbari yosh avlod tarbiyasi, odob-axloqi haqida to‘xtalib, “Maktab - bu hayot-mamot masalasi, kelajak masalasi. Bu masalani davlat, hukumat va hokimlarning o‘zi hal qilolmaydi. Bu butun jamiyatning ishi, burchiga aylanishi kerak. Maktabni o‘zgartirmasdan turib, odamni, jamiyatni o‘zgartirib bo‘lmaydi”[4.], - deya alohida ta’kidladi.

“Darhaqiqat, uzoq yillar davomida tarbiya bolalar ta’limdan bo‘sh vaqtida amalga oshiriladigan qo‘shimcha yuklamaga – ikkinchi darajali ishga aylanib, uzuq-yuluq jarayon bo‘lib kelganligi hamda jamiyatning pedagogik madaniyati pasayib, maktabgacha ta’lim, maktab pedagoglari, ota-onalarning tarbiyaga oid pedagogik-psixologik bilimlari zamon talablariga javob bermay qoldi”[5]. Tarbiyada yo‘l qo‘yilgan xatolar asoratlari kundalik hayotda, ommaviy axborot vositalarida, ijtimoiy tarmoqlarda keng muhokama qilinib, jamoatchilikning haqli e’tirozlariga sabab bo‘lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. –Тошкент: ‘O‘zbekiston; 2022.
2. Юсупов Э. Маънавий камолот омиллари. –Тошкент: Университет, 1995.
3. Фитрат. А. “Рахбери нажот” асаридан. “Ўзбек педагогикаси антологияси”. 2-жилд. Тошкент. Ўқитувчи. 1999.
4. <https://yuz.uz/uz/news/talim-tarbiya--bu-bizning-kelajagimiz-hayot-mamot-masalasi--shavkat-mirziyoev>
5. <http://marifat-ziyo.uz/articles/milliyyuksalish>

OILA MUSTAHKAMLIGINI TA'MINLOVCHI OMILLAR

B. B. Ibraximov

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti

M. B. Karimjonova

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada oila institutining jamiyatdagi o‘rni va ahamiyati yoritilgan bo‘lib, oilani mustahkamlovchi asosiy omillar chuqur tahlil qilinadi. Jumladan, o‘zaro ishonch, hurmat, muloqot madaniyati, moliyaviy barqarorlik, farzand tarbiyasidagi mas’uliyat, milliy va diniy qadriyatlarning roli kabi jihatlar oila barqarorligining muhim komponentlari sifatida ko‘rib chiqiladi. Maqola oila instituti mustahkamligiga xizmat qiluvchi ijtimoiy, psixologik va ma’naviy omillarni ilmiy-publitsistik yondashuv asosida tahlil qilishga qaratilgan.*

Kalit so‘zlar: oila, mustahkam oila, oila qadriyatlari, o‘zaro hurmat, ishonch, muloqot madaniyati, farzand tarbiyasi.

Аннотация: *В данной статье освещается роль и значение института семьи в обществе, проводится углубленный анализ основных факторов, укрепляющих семью. В частности, в качестве важных составляющих стабильности семьи рассматриваются такие аспекты, как взаимное доверие, уважение, культура общения, финансовая стабильность, ответственность в воспитании детей, роль национальных и религиозных ценностей. Статья направлена на анализ социальных, психологических и духовных факторов, служащих прочности института семьи, на основе научно-публицистического подхода.*

Ключевые слова: *семья, крепкая семья, семейные ценности, взаимоуважение, доверие, культура общения, воспитание детей.*

Oila jamiyatning mikrotuzilmasi sifatida unda sodir bo‘layotgan barcha jarayonlar ta’sirida bo‘lib, uning rivojlanishi ko‘p jihatdan jamiyatning mazmuniga bog‘liq. Ijtimoiy hayotning dinamikasi doimiy ravishda oila hayotiga yangi xususiyatlarni kiritib boradi. Jamiyatning yangi ehtiyojlariga muvofiq oilaning tuzilishi, uning vazifalari, oila a’zolari o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlarning tabiati, tashqi dunyo bilan munosabatlari o‘zgarib bormoqda.

Har bir oila a’zosi o‘zining fikrini erkin ifoda etishi, qarorlar qabul qilishda ishtirok etishi va bir-birining shaxsiyati, qarashlari, qadriyatlarini qadrlashi muhimdir. Ishonch va hurmat — oilaviy munosabatlarning poydevoridir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘zaro ishonch va hurmat mavjud bo‘lgan oilalarda nizolar kamroq uchraydi va muammolarni hal qilish osonroq bo‘ladi [1].

Jamiyatning oilaga ta’sir etish jarayoni biryoqlama bo‘lmaydi, teskari jarayon – oilaning jamiyatga ta’siri mavjud bo‘lib, unda kelajakdagi shaxsni har tomonlama shakllantirishning murakkab va nozik jarayoni sodir bo‘ladi. Oilada shaxsning qirralari aniqlanadi, uning ichki dunyosi rivojlanadi, jamiyat madaniyatiga bosqichma-bosqich kirib boradi. Inson oilada ong va xarakter asoslarini oladi, bu yerda uning qarashlari va munosabatlari, axloqiy va irodaviy fazilatlarini, jamiyat oldidagi burchlari, dunyoqarashi e’tiqodi va ijtimoiy yo‘nalishi haqida tushunchalar shakllanadi. Jamiyat rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlari shaxsning oilada nimani olib, keyinchalik jamiyatga nima olib kelishiga bog‘liq.

Inson shaxsiyatining yaxlitligi va “Inson – jamiyat” munosabatlarining ahamiyati ko‘p jihatdan shaxsning sotsializatsiyasi uchun zarur asos bo‘lgan oilaviy munosabatlarning tabiatiga bog‘liq. Shu munosabat bilan oila barqarorligi muammosiga murojaat qilish, kelib chiqish manbalarini tahlil qilish va bu oiladagi ijtimoiy munosabatlar barqarorlik mezonlarini aniqlash

dolzarb ahamiyatga ega. Bu masalalarni ijobiy hal etish oiladagi ijtimoiy barqaror munosabatlarni oilani shakllantirishning asosi sifatida tushunishga bog‘liq.

Juftliklar o‘rtasida ochiq va halol muloqot mavjud bo‘lsa, muammolarni aniqlash va ularni birgalikda hal etish imkoniyati oshadi. Muloqot madaniyati — bir-birini tinglash, tushunishga harakat qilish, fikrlarni baham ko‘rish va murosaga kelish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, samarali muloqot mavjud bo‘lgan oilalarda stress darajasi past bo‘ladi va bolalar ruhiy salomatligi yuqori bo‘ladi [2].

Ajralish, shuningdek, bolalarning yoshiga va ularning soniga bog‘liq. To‘rt yoshdan ko‘p bo‘lmagan, eng kichigi uch yoshga to‘lmagan oilada ajralish xavfi kamayadi. Kelajakda ajralish xavfi bolaning o‘smirlik yoshiga yetishi bilan ortadi va o‘n yetti yoshdan o‘n sakkiz yoshgacha bo‘lganida yana pasayadi. Shunday qilib, bolalar “Oilaga barqarorlashtiruvchi ta’sir ko‘rsatadi, bu ularning tug‘ilishidan boshlab boshlang‘ich maktab yoshigacha va balog‘at yoshiga yetganidan keyin kuchayadi”

Oilaviy byudjetni to‘g‘ri rejalashtirish, daromad va xarajatlarni muvozanatlash, ortiqcha qarzga botmaslik — moliyaviy barqarorlikni ta’minlaydi. Moliyaviy muammolar ko‘plab oilaviy nizolarning asosiy sababi bo‘lib, ajralishlarga olib kelishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy barqarorlik mavjud bo‘lgan oilalarda ajralish darajasi past bo‘ladi [3].

Ota-onalar farzandlariga mehr-muhabbat, sabr-toqat, halollik, mehnatsevarlik kabi qadriyatlarni singdirishlari zarur. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ota-onalarning farzand tarbiyasidagi faolligi va mas’uliyati bolalarning ijtimoiy moslashuvi va akademik muvaffaqiyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi [4].

Olimning ta’kidlashicha, odamlar turmush qurganlarida, ular o‘z sherigida jozibador bo‘lgan bir qator narsalar mavjud. Oilani yaratishda bizni sherikga jalb qiladigan va uning barqarorligiga ta’sir qiladigan xususiyatlar yoki fazilatlar Levinger uch guruhga bo‘lingan:

a) oilaning daromadi va mulkka egalik darajasiga qarab moddiy mukofotlar. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yuqori daromadli oilalarda ajralish xavfi kamroq. Ammo daromad ajralishni qanchalik to‘sqinlik qilishi noma’lumligicha qolmoqda. Ehtimol, turmush o‘rtoqlarning umumiy daromadi ularning oilasini saqlab qolishga hissa qo‘shishi mumkin; Bundan tashqari, yuqori daromadli turmush o‘rtoqlar boshqa juftliklar kabi moliyaviy qiyinchiliklarni boshdan kechirmasliklari va shuning uchun oilaviy muammolarga kamroq ochiq bo‘lishlari mumkin. Bundan tashqari, o‘z mulkiga ega bo‘lgan va nikohdan keyin uni ikki baravar oshirgan shaxslar oilaviy munosabatlarning buzilishiga kamroq moyil bo‘ladi. Turmush o‘rtoqlar tomonidan bo‘linadigan mulk oilaviy baxtning o‘ziga xos barqarorlashtiruvchisidir. “Birlashtirilgan mulk munosabatlardagi zaiflikdan ko‘ra kuchliroqdir”.

b) oilaviy holat va manfaatlar va qadriyatlarning o‘xshashligiga asoslangan ramziy mukofotlar. Shunday jamiyatlar borki, maqom odamlar uchun, ayniqsa jamiyatning “yuqori” uchun juda muhim. Shuning uchun, ma’lum bir ijtimoiy maqomga mansublik sherikning juda jozibali xususiyatiga aylanishi mumkin. Ta’lim darajasi va ijtimoiy mavqeyi past bo‘lgan juftliklar ajralish ehtimoli ko‘proq. Ammo biz ijtimoiy mavqe va ta’limning aniq sababiy ta’sirini nikoh muvaffaqiyatiga bog‘lay olmaymiz, chunki boshqa omillar ham ishtirok etishi mumkin.

Ijtimoiy o‘xshashlik ham ramziy mukofot turidir. Bir xil din va nikoh yoshi oilaviy munosabatlar barqarorligi mezonidir. Eng ko‘p ijtimoiy o‘xshashliklarga ega bo‘lgan erxotinlar bir-birlari bilan osonroq muloqot qilishadi, bir xil ijtimoiy me’yorlarga rioya qilishadi, bu esa, o‘z navbatida, ularga nizolardan qochishga yordam beradi va oilaviy munosabatlarni buzish ehtimoli bor.

d) do‘stlik, jinsiy zavq va hissiy yaqinlik bilan bog‘liq affektiv mukofotlar.

Oila mustahkamligini ta’minlashda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash — qarindoshlar, do‘stlar, mahalla, davlat va nodavlat tashkilotlarning yordami muhim rol o‘ynaydi. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash — oilaning muammolarni yengib o‘tishiga, stressni kamaytirishga va farovonligini oshirishga yordam beradi. O‘zbekistonda oilalarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha turli dasturlar amalga oshirilmoqda.

Barqaror oilani yaratish yo‘lidagi bosqichlardan biri bu o‘ziga xos motivatsiya bilan tavsiflangan va ma’lum bir jamiyatda qabul qilingan maqsadga muvofiqlik shaklini aks ettiruvchi oiladan oldingi munosabatlar bosqichidir. Oilagacha bo‘lgan munosabatlarning barqaror oila rivojlanishining bosqichi sifatida taqdim etilishi oilagacha bo‘lgan munosabatlar davrini uslubiy jihatdan ajratib ko‘rsatish, uni tadqiqot predmeti sifatida belgilash imkonini berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jabborov X., Saparova M. (2025). Oila mustahkamligini ta’minlashning psixologik omillari. *Yangi O‘zbekiston ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 2(1), 159–162. <https://in-academy.uz/index.php/yoitj/article/view/43685>
2. Low, S. M., & Stocker, C. (2005). Family functioning and children's adjustment: associations among parents' depressed mood, marital hostility, parent–child hostility, and children's adjustment. *Journal of Family Psychology*, 19(3), 394–403. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17007601/>
3. Brand, J. E., & Thomas, J. S. (2019). Why Divorce May Hurt Wealthier Kids’ Education the Most. *Time Magazine*. <https://time.com/5559611/divorce-hurt-wealthier-kids-school/>

4. Ergasheva G. A. (2024). Barkamol avlodni shakllantirishda oila tarbiyasining ta’siri. *Tadqiqotlar.uz*, 39(3), 117–118. <https://tadqiqotlar.uz/new/article/view/3571>

RAQAMLI ASRDA OILA VA MA’NAVIY TARBIYA: IJTIMOY TARMOQLAR ORQALI UZLUKSIZ TARBIYA IMKONIYATLAR

N.I. Zaynobidinova

Namangan davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi, f.f.n.

Qo'ldashev Jamshidbek Davlatali o'g'li

NamDPI 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tez sur’atlarda rivojlanishi oilaning tarbiyaviy funksiyasiga yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarning ma’naviy tarbiya jarayonidagi roli, ularni samarali boshqarish strategiyalari, ota-onaning raqamli savodxonligi hamda farzandning axborot xavfsizligini ta’minlash muhimligi tahlil qilinadi. Shuningdek, Islom ta’limotidagi ma’naviy tarbiya tamoyillari, hadislar orqali ota-onaning mas’uliyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli asr, oila tarbiyasi, ma’naviy tarbiya, ijtimoiy tarmoqlar, uzluksiz tarbiya, axborot texnologiyalari, raqamli kommunikatsiya, internet madaniyati, yoshlarda qadriyatlar shakllanishi, virtual muloqot, ma’naviy-ma’rifiy ishlar

Аннотация: Быстрый рост цифровых технологий требует новых подходов к воспитательной функции семьи. В статье анализируется роль социальных сетей в духовном воспитании, стратегии их эффективного использования, важность цифровой грамотности родителей и обеспечения информационной безопасности детей. Особое внимание уделяется исламским принципам воспитания, подкрепленным хадисами Пророка Мухаммада (с.а.в.).

Ключевые слова: цифровая эпоха, семейное воспитание, духовное воспитание, социальные сети, непрерывное образование, информационные технологии, цифровая коммуникация, интернет-культура, формирование ценностей у молодежи, виртуальное общение, духовно-просветительская работа

Annotation: The rapid development of digital technologies demands new approaches to the educational role of the family. This article examines the role of social media in spiritual education, strategies for effective management, the importance of parental digital literacy, and

ensuring children’s information safety. Islamic educational principles supported by the sayings of the Prophet Muhammad (PBUH) are highlighted.

Keywords: *digital age, family education, spiritual education, social networks, continuing education, information technologies, digital communication, Internet culture, formation of values in youth, virtual communication, spiritual and educational work*

Kirish. Har bir davrning o‘z tarbiya vositalari bo‘ladi. O‘tgan asrlarda ota-bobolarimiz uchun dostonlar, masjid, maktab va oila asosiy ma’naviy maktab bo‘lgan bo‘lsa, bugun bu roldan internet va ijtimoiy tarmoqlar ham joy egallay boshladi. Endilikda farzandlarimizni tarbiyalashda faqatgina an’anaviy usullarga tayanish yetarli emas – ularning e’tiborini ko‘proq raqamli olam egallagan. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar har bir oilaning hayotida chuqur iz qoldirmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, onlayn media platformalar va mobil ilovalar orqali yosh avlod axborot oladi, muloqot qiladi, bilim va ma’naviy qadriyatlar shakllantiradi[8]. Shu bilan birga, ular raqamli xavf-xatarlar, noto‘g‘ri axborot va zararli kontentga ham duch kelmoqda.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev: “Farzandlarimizning ma’naviy yuksalishi va mustahkam tarbiyasi uchun oilaning o‘rni beqiyosdir. Zamonaviy axborot texnologiyalari davrida ota-onalar, o‘qituvchilar va jamiyat birgalikda harakat qilishi zarur” – deb ta’kidlaganlar[1].

Islomda esa ota-onaning farzand tarbiyasidagi mas’uliyati eng oliy burch sifatida ko‘riladi. Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v.): “Har biringiz cho‘ponsiz va har biringiz o‘z qo‘l ostidagilar uchun mas’ulsiz”[2], deganlar. Bu hadis ota-onaning farzand tarbiyasidagi muhimligini bildiradi.

Shu jihatdan, ushbu maqola ijtimoiy tarmoqlarning oilaviy tarbiyada o‘rni, ota-onaning raqamli savodxonligi, axborot xavfsizligi va ma’naviy-axloqiy qadriyatlar asosida farzandni tarbiyalash usullarini tahlil qilishga bag‘ishlangan.

Oila – har bir insonning birinchi maktabi. Undagi ma’naviy muhit bolaning butun hayotiga ta’sir etadi. Raqamli kommunikatsiya vositalari yoshlar orasida keng tarqalgan. Ular ijtimoiy tarmoqlarda o‘z fikrini bildirish, bilim olish, do‘st orttirish imkoniyatiga ega. Shu bilan birga, nojo‘ya axborot, zo‘ravonlik, nomaqbul kontentlar yoshlarning psixologiyasiga salbiy ta’sir qilishi mumkin[3]. Ota-ona va oila ushbu jarayonda farzandni yo‘naltiruvchi, ijtimoiy tarmoqlarda ishonchli va axloqiy jihatdan sog‘lom muhit yaratishga ko‘makchi bo‘luvchi muhim omilga aylanishi lozim.

Oila tarbiyasida zamonaviy vositalar to‘g‘ri yo‘naltirilsa, ular kuchli ijobiy kuchga aylanishi mumkin. Misol uchun, farzandlarimiz ko‘radigan videolar, kuzatadigan bloglar, o‘qiydigan maqolalar – bularning barchasi ularning dunyoqarashini shakllantiradi. Ota-onalar bunga befarq qarab bo‘lmaydi. Aksincha, ularni birgalikda muhokama qilish, ulardan xulosalar chiqarish orqali bolalarda tanqidiy fikrlash va axloqiy mezonlar mustahkamlanadi.

Yaxshi niyat bilan yuritilayotgan diniy, tarbiyaviy sahifalar orqali yoshlar o‘zlariga eng kerakli ruhiy tayanchni topishlari mumkin. Ularning ongi va qalbida vatanparvarlik, mehr-oqibat, sabr-toqat, halollik kabi fazilatlar kuchayadi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali tarbiya berishda muhim jihat – ota-onaning o‘zi ibrat bo‘lishidir. Agar ota-onaning sahifasida faqat foydali, pokiza va madaniyatli postlar bo‘lsa, bola bu muhitda voyaga yetadi. Demak, oila ijtimoiy tarmoqdagi tarbiyani tashqaridan emas, ichidan boshqarishi kerak. Shu bilan birga, xavf-xatarlarni ham unutmaslik kerak. Internetda mavjud bo‘lgan salbiy kontent, yolg‘on axborotlar, buzg‘unchi g‘oyalar, psixologik bosim kabi holatlar yosh ongiga zarar yetkazishi mumkin. Shuning uchun ota-onalar farzandlari bilan doimiy muloqotda bo‘lishi, ularni tushunishga, tinglashga harakat qilishi muhim. Internetni taqiqlash emas, unga nisbatan ongli immunitet shakllantirish – bu zamonaviy tarbiyaning eng muhim tamoyilidir.

Ayni vaqtda ijtimoiy tarmoqlar ma’naviy tarbiyaning targ‘ibotchisiga aylanishi mumkin. Masalan, tarixiy shaxslar haqida bloglar, diniy savol-javoblar, ma’naviyatga oid interaktiv dasturlar, hikmatli so‘zlar, kitob tavsiyalari bilan to‘ldirilgan sahifalar orqali bolalarimizni yaxshi kitoblarga, pokiza fikrlarga va yuksak maqsadlarga oshno etish mumkin.

Tadqiqotlarga ko‘ra, ota-onaning ijtimoiy tarmoqlarga oid bilim va ko‘nikmalari qanchalik yuqori bo‘lsa, farzandlar ularning nazoratida ham shunchalik samarali tarbiya oladi[4]. Shu sababli ota-onalar o‘zlari ham raqamli savodxonlikni oshirib, axborot xavfsizligini ta’minlashga intilishlari lozim.

Tarbiya bu – jarayon. U bir marta emas, har kuni, har soatda davom etadi. Va u faqat darslikda emas, hayotda, har bir harakatda, hatto ijtimoiy tarmoqlarda ham kechadi. Bugun biz raqamli tarbiyachilarni tanlashimiz kerak – bu tanlov farzandimiz kelajagiga bevosita ta’sir qiladi. Ota-onaning raqamli savodxonligi – bu nafaqat texnik imkoniyatlardan foydalanishni bilish, balki axborot xavfsizligi, onlayn xulq-atrofi va axloqiy me’yorlarni tushunishdir[5]. Farzandlar bilan birga ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish, ular ko‘rgan kontentni muhokama qilish, xavfsiz va foydali materiallarga e’tibor berish ota-onaning asosiy vazifasidir. Shuningdek, farzandlar uchun foydalanish vaqtini belgilash, zararli kontentlardan himoya qilish uchun maxsus dasturlar o‘rnatish ham zarur. Islomda ota-onaning farzand tarbiyasiga oid burchi haqida ko‘plab hadislar mavjud: “Ota-onaning bolasi ustida uch haq bor: unga yaxshi ism qo‘yish, yaxshi tarbiya berish va uni yaxshi xotirjamlikda qoldirish”[6].

Islomiy ta’limotda tarbiya ruhiy, axloqiy va aqliy jihatdan rivojlantirishdan iborat. Hadislar ota-onaning farzand tarbiyasidagi mas’uliyatini ochib beradi. Payg‘ambarimiz (s.a.v.) aytganlar: “Eng yaxshilaringiz oilasiga yaxshilik qiluvchilardir”[7]. Bundan tashqari, quyidagi hadis ota-onaning tarbiyadagi beqiyos rolini ta’kidlaydi: “Inson vafot etgach, amal daftarining yozilishi

to‘xtaydi, faqat uchta amal bundan mustasno: sadaqa jariya, foydali ilm va tarbiyali farzandning qilgan duosi”[9]. Bu hadis ota-onaning tarbiyaviy mehnatini abadiy qadrlaydi, ularning farzandlar orqali davomiy savob olishlari haqida ogohlantiradi. Shuning uchun, zamonaviy texnologiyalar yordamida, ijtimoiy tarmoqlarda ham, ota-onalar farzandlarning ruhiy va axloqiy olamini boyitishga harakat qilishi lozim.

Ijtimoiy tarmoqlar va internetdagi zararli kontentdan himoyalash, yoshlarni soxta axborotdan asrash, ularni salbiy ta’sirlardan saqlash uchun raqamli immunitet tushunchasi muhimdir. Ota-onalar farzandlari bilan birgalikda axborotni tanlash, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, soxta ma’lumotlarga qarshi turish bo’yicha suhbatlar o‘tkazishlari kerak. Bu borada UNICEF va boshqa xalqaro tashkilotlar ota-onalar uchun maxsus qo‘llanmalar ishlab chiqmoqda, ular raqamli media bilan xavfsiz va foydali ishlashga yo‘naltirilgan[4].

Xulosa. Oila – farzand ma’naviy-axloqiy va ruhiy kamolotining birinchi maktabidir. Zamonaviy raqamli dunyoda oilaning tarbiyaviy roli yanada murakkab va mas’uliyatli bo‘lib qoldi. Ijtimoiy tarmoqlar – to‘g‘ri boshqarilganda, uzluksiz ma’naviy tarbiyaning samarali vositasi bo‘lishi mumkin. Zamonaviy texnologiyalarni rad etmasdan, balki ularni ma’naviy tarbiya xizmatiga safarbar etish – oilaning eng muhim vazifasidir. Axborot muhitida bolalar yolg‘iz qolmasligi kerak, ularga yo‘l ko‘rsatish, ular bilan birga o‘rganish – bu yangi davr ota-onasining bosh burchidir. Ijtimoiy tarmoqlar va media vositalar – dushman emas, ular tarbiya hamkori bo‘lishi mumkin. Buning uchun biz ongli, bilimli va maqsadli bo‘lishimiz kerak. Zero, oiladagi har bir harakat, har bir suhbat va har bir “like” ham farzand qalbida iz qoldiradi. Islomiy ta’limot va hadislar ota-onaning farzand tarbiyasidagi muhim vazifalarini belgilab beradi, ularning harakatlarini yoritadi. Zamonaviy jamiyatda ota-onalar raqamli savodxonlikni oshirishi, farzandlarni axborot xavfsizligi va to‘g‘ri axloqiy yo‘nalishlarda tarbiyalash uchun ijtimoiy tarmoqlarni ongli foydalanishga yo‘naltirishi muhimdir. Shunday qilib, ota-onaning ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish strategiyasi oilaning ma’naviy qiyofasini mustahkamlashda beqiyos vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2023). „Yangi O‘zbekiston – xalqchil davlat“. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.
2. Imom Buxoriy. „Sahih al-Buxoriy“, Kitob al-Imora.
3. Rasulova, Z. R. (2024). Family spirituality is a criteria of national pride. „Texas Journal of Medical Science“, 37, 13–15.
4. UNICEF (2021). Digital parenting: Guidance for parents in the digital age. New York.

5. Baxtiyorov, A. A. (2020). „Oila sosiologiyasi”. Toshkent: Yangi asr avlodi.
6. Imom Termiziy. „Sunan at-Termiziy”, Hadis 1951.
7. Ibn Moja. „Sunan Ibn Moja”, Nikoh kitobi, 1977-hadis.
8. Melikuzieva, M. (2022). National values and family in Uzbekistan. „Galaxy Journal”, 10 (12), 1425–1427.
9. Muslim. „Sahih Muslim”, Hadis: 1631.

PEDAGOGLARDA YUZAGA KELADIGAN KASB KASALLIKLARINI OLDINI OLISH TEXNOLOGIYALARI.

Kamolova Azimaxon Odiljon qizi

Namangan Davlat pedagogika instituti Kreativ pedagogika va psixologiya kafedrasi
o‘qituvchisi (mustaqil izlanuvchisi)

azimjonodilovich5656@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada pedagoglar faoliyatida uchraydigan kasb kasalliklarining sabablari va ularni oldini olish texnologiyalari tahlil qilingan. Pedagogik mehnatning o‘ziga xosligi, jismoniy va ruhiy zo‘riqlashlarga olib keluvchi omillar, ularni kamaytirish va salomatlikni mustahkamlash usullari ko‘rib chiqilgan. Tadqiqotchilar fikrlari asosida sog‘liqni saqlash, stressni boshqarish, ergonomik sharoitlarni yaratish va innovatsion texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha samarali yo‘llar tavsiya etilgan.

Kalit so‘zlar: Pedagogik faoliyat, kasb kasalliklari, profilaktika texnologiyalari, stressni boshqarish, ergonomika, sog‘lomlik madaniyati, psixoprofilaktika, kasbiy stress.

Аннотация: В данной статье проанализированы причины профессиональных заболеваний, с которыми сталкиваются педагоги, а также технологии их профилактики. Рассмотрены особенности педагогического труда, факторы, приводящие к физическому и психологическому стрессу, методы их снижения и укрепления здоровья. На основе мнений исследователей предложены эффективные пути в области охраны здоровья, управления стрессом, создания эргономичных условий и применения инновационных технологий.

Ключевые слова: Педагогическая деятельность, профессиональные заболевания, технологии профилактики, управление стрессом, эргономика, культура здоровья, психопрофилактика, профессиональный стресс.

Abstract: This article analyzes the causes of occupational diseases encountered by educators and the technologies for their prevention. The specific characteristics of pedagogical work, factors leading to physical and psychological stress, and methods for reducing these stresses and promoting health are discussed. Based on researchers' views, effective approaches are recommended in the areas of health care, stress management, creating ergonomic conditions, and applying innovative technologies.

Keywords: Pedagogical activity, occupational diseases, prevention technologies, stress management, ergonomics, health culture, psychoprophylaxis, occupational stress.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli ijtimoiy, iqtisodiy va ma’naviy islohotlar, shuningdek, zamonaviy jamiyatning ta’lim sohasiga bo‘lgan yuqori talab va ehtiyojlari natijasida pedagoglar zimmasiga katta ma’suliyat yuklanmoqda. Ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri - raqobatbardosh, sog‘lom va har tomonlama yetuk avlodni tarbiyalash bo‘lib, bu jarayon pedagoglardan nafaqat yuqori kasbiy mahoratni, balki doimiy emotsional va intellektual faollikni ham talab qiladi.

Mehnat faoliyatining yuqori darajadagi emotsional va intellektual talablar bilan kechishi esa ko‘plab pedagoglarning salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Uzoq davom etuvchi psixosotsial zo‘riqish, mehnat jarayonida yuzaga keladigan stress omillari, yuqori darajadagi javobgarlik va doimiy ravishda o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyoj pedagoglarda kasbiy stress va surunkali charchoq sindromining rivojlanishiga sabab bo‘lmoqda.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, ayniqsa maktab o‘qituvchilari va oliy ta’lim muassasalari pedagoglari orasida kasbiy stress va surunkali charchoq sindromi keng tarqalgan (Kuznetsova, 2018). Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, bu holat nafaqat pedagoglarning jismoniy va ruhiy salomatligiga, balki ta’lim sifatiga ham bevosita ta’sir o‘tkazadi. Stress va charchoq darajasining oshishi motivatsiyaning pasayishiga, mehnat unumdorligining kamayishiga va professional faoliyatda xatoliklarning ko‘payishiga olib keladi.

Shu bois, bugungi kunda pedagoglarning sog‘lig‘ini saqlash va mustahkamlash, ularning kasbiy faoliyatida stressni boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish, hamda sog‘lom turmush tarzini shakllantirish ta’lim tizimi oldida turgan ustuvor vazifalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Bu yo‘nalishda tizimli yondashuv, pedagogik salomatlikni mustahkamlashga qaratilgan maxsus dasturlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari – yuqori darajadagi aqliy-emotsional faollik, uzoq davom etadigan muloqot jarayoni, statik jismoniy faoliyat va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ehtiyoji – pedagoglar salomatligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, pedagoglar orasida quyidagi kasb kasalliklari eng ko‘p uchraydi:

1. Surunkali stress va psixovegetativ buzilishlar. Pedagogik mehnat jarayonida doimiy ravishda yuqori emotsional va psixologik bosim ostida ishlash pedagoglarda stressga chidamlilik darajasining pasayishiga olib keladi. Stressning surunkali shakli vegetativ asab tizimi faoliyatining buzilishiga, uyqu sifatining yomonlashishiga, depressiv holatlarning rivojlanishiga va mehnat samaradorligining pasayishiga sabab bo‘ladi. (Kuznetsova, 2018). Bu holat nafaqat individual sog‘liq muammolarini keltirib chiqaradi, balki ta’lim sifatiga ham salbiy ta’sir o‘tkazadi.

2. Ovoz apparati kasalliklari. Pedagoglarning kasbiy faoliyati baland ovozda, uzoq muddat davomida nutq so‘zlashni talab qiladi. Natijada ovoz bog‘lamlarining haddan tashqari zo‘riqishi laringit, faringit kabi yallig‘lanish kasalliklarining rivojlanishiga olib keladi. Doimiy vokal yuklama fonida ovozning xirilashishi, tovush diapazonining torayishi va surunkali nafas yo‘llari kasalliklari kuzatiladi. Profilaktik chora-tadbirlar ko‘rilmasa, ushbu kasalliklar og‘irroq formaga o‘tishi mumkin.

3. Umurtqa va mushak-suyak tizimi muammolari. Pedagoglarning uzoq vaqt davomida statik holatda turishi yoki noto‘g‘ri ergonomik sharoitlarda ishlashi umurtqa va mushak-suyak tizimi kasalliklarining rivojlanishiga sabab bo‘ladi. Xususan, osteoxondroz, radikulit, bo‘yin va bel sohasida og‘riqlar pedagoglar orasida keng tarqalgan muammolardandir. Bu holat esa o‘z navbatida jismoniy faollikning kamayishiga va umumiy sog‘liq holatining yomonlashishiga olib keladi.

4. Ko‘rish va eshitish qobiliyatining pasayishi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta’lim jarayoniga keng joriy etilishi natijasida pedagoglar kompyuter, planshet va boshqa elektron qurilmalardan uzoq muddat foydalanishga majbur bo‘lmoqda. Natijada ko‘zning zo‘riqishi (astenopiya), ko‘rish qobiliyatining pasayishi va ba’zida eshitish faoliyatining susayishi holatlari kuzatiladi. Uzoq vaqt ekran qarshisida ishlash ko‘zning quruqlash sindromi va bo‘yin-soha mushaklarining spazmiga olib kelishi mumkin.

Pedagogik faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlari, ya’ni yuqori emotsional yuklama, statik jismoniy holat va vokal apparatning intensiv ishlatilishi, ma’lum kasbiy kasalliklarning rivojlanish xavfini oshiradi. So‘nggi yillarda o‘tkazilgan tadqiqotlar pedagoglar salomatligida xavotirli tendensiyalar mavjudligini ko‘rsatmoqda.

Tibbiy ko‘rik natijalariga ko‘ra, 45–50 yoshdagi o‘qituvchilarning 70% dan ortig‘ida umurtqa va mushak-suyak tizimi bilan bog‘liq muammolar aniqlangan (Salieva, 2020). Shuningdek, 30 yoshdan oshgan pedagoglarning deyarli yarmi nutq apparati kasalliklaridan aziyat chekmoqda (Ivanova, Petrova, 2021). Ushbu statistika kasbiy salomatlikni saqlash va mustahkamlash uchun tizimli yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Pedagoglar salomatligini saqlash va kasb kasalliklarini oldini olish quyidagi texnologiyalar va yondashuvlar asosida amalga oshiriladi:

Stressni boshqarish texnologiyalari: Pedagogik faoliyatda stressni kamaytirish salomatlikni saqlashning asosiy omillaridan biridir. Stressni boshqarish uchun quyidagi texnikalar samarali ekani aniqlangan:

Autotrening: O‘z-o‘zini tinchlantirish va stressga qarshi immunitetni oshirish uchun kundalik psixologik mashg‘ulotlar.

Nafas mashqlari: Parasempatik asab tizimini faollashtirib, fiziologik stress reaksiyalarini pasaytiradi.

Relaksatsiya texnikalari: Vizualizatsiya va meditatsiya orqali psixologik muvozanatni tiklash.

Tadqiqotlarga ko‘ra, har kuni ish boshlashdan oldin 10 daqiqa meditatsiya qilgan o‘qituvchilarda stress darajasi 20% ga kamaygan (Sidorova, 2022). Bu ma’lumotlar muntazam ravishda psixologik gigiyenani saqlashning amaliy natijalarini tasdiqlaydi.

Ergonomik sharoitlarni yaxshilash; Ish joyidagi ergonomik sharoit pedagoglarning sog‘lom turmush tarzini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi:

O‘quv xonalarining to‘g‘ri yoritilishi va ventilyatsiyasi ko‘z va nafas yo‘llariga tushadigan zo‘riqishni kamaytiradi.

Ergonomik talablar asosida ishlab chiqilgan stollar va stullar mushak-suyak tizimiga tushadigan ortiqcha bosimni kamaytiradi. Ish vaqtida muntazam tanaffuslarni tashkil etish mushaklarning statik zo‘riqishini oldini oladi. Morozova (2021) ta’kidlaganidek, ergonomik mebel joriy qilingan maktablarda pedagoglarning umurtqa sohasidagi og‘riqlar 30% ga kamaygan.

Jismoniy faoliyatni oshirish Pedagogik mehnat jarayonida muntazam jismoniy harakatlar sog‘liqni saqlashning muhim omilidir:

Maxsus ishlab chiqilgan gimnastik mashqlar orqa va bo‘yin mushaklarining mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Har 45 daqiqalik darsdan keyin qisqa tanaffuslarda yengil jismoniy mashqlar bajarilishi mushaklarning qon aylanishini yaxshilaydi va charchoqning oldini oladi.

Sog‘lom nutq texnologiyalari. Ovoz apparatini himoya qilish uchun quyidagi chora-tadbirlar qo‘llaniladi: Fonoped mashqlar yordamida ovoz bog‘lamlarining elastikligi va chidamliligi oshiriladi. Mikrofonlardan foydalanish o‘qituvchilarning ovozga tushadigan yuklamani kamaytiradi va nutq apparatini zo‘riqishdan himoya qiladi.

Psixoprofilaktika va psixologik yordam. Pedagoglarning psixologik barqarorligini ta’minlash uchun: Stressga chidamlilikni oshiruvchi treninglar va seminarlar tashkil etiladi. Pedagogik jamoalarda doimiy faoliyat yuritadigan psixologik yordam xizmatlari tashkil etilishi o‘qituvchilarning ruhiy salomatligini qo‘llab-quvvatlaydi.

Innovatsion yondashuvlar. Zamonaviy raqamli texnologiyalar pedagoglarning sog‘lig‘ini saqlash sohasida yangi imkoniyatlar yaratmoqda: Mobil ilovalar yordamida kundalik stress monitoringi va sog‘liq ko‘rsatkichlari nazorat qilinadi. Masofaviy psixologik maslahatlar orqali malakali yordam olish imkoniyati yaratilmoqda. Virtual relaksatsiya dasturlari va psixologik treninglar stressni kamaytirish va psixologik bardoshlikni oshirishda samarali vosita sifatida qo‘llanilmoqda.

Xulosa. Pedagogik faoliyat kasbiy sog‘liqni muhofaza qilishni talab qiladi. Stressni kamaytirish, ergonomik sharoitlarni yaxshilash, jismoniy faollikni oshirish va sog‘lom nutqni rivojlantirish texnologiyalaridan foydalanish pedagoglarning kasbiy faoliyatini yanada samarali va salomatlik nuqtayi nazaridan xavfsiz qiladi. Innovatsion sog‘lomlikni saqlash texnologiyalarining keng joriy etilishi zamonaviy ta’lim jarayonining muhim qismi sifatida qaralishi zarur.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kuznetsova, N.V. (2018). Pedagoglarning kasb kasalliklari va ularning oldini olish usullari. Moskva: Pedagogika nashriyoti.
2. Salieva, M.R. (2020). O‘qituvchilarda stressni boshqarish metodikasi. Toshkent: Fan va Texnologiya.
3. Ivanova, T.V., Petrova, A.S. (2021). Pedagogik faoliyatda sog‘liqni saqlash texnologiyalari. Sankt-Peterburg: Pedagog nashriyoti.
4. Sidorova, L.V. (2022). Raqamli sog‘liq: Pedagoglar uchun mobil ilovalar samaradorligi. Moskva: Innovatsion texnologiyalar.
5. Morozova, A.N. (2021). Maktab ergonomikasi: Yangi avlod uchun qulay mehnat sharoitlari. Novosibirsk: Ta’lim va Sog‘liq nashriyoti.

OILA MUSTAHKAMLIGINI TA’MINLOVCHI OMILLAR

Tillayev Bobomurod Abduvoxobovich

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchisi

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi

muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Shavkatov Shohrubbek Shuhratbek o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti, Ijtimoiy fanlar fakulteti, “Milliy g‘oya manaviyat asoslari va huquq ta’limi” yo‘nalishi, 2-bosqich talabasi

[Tel:+99893 800 55 67](tel:+998938005567)

Email shohruxbekshavkatov3437@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila mustahkamligini ta’minlovchi omillar orasida yosh oilalarga oila barqarorligini ta’minlash uchun davlatimiz tomonidan yaratilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlar hamda yosh oilalarni katta hayotga tayyorlash uchun psixologik trening va dunyoviy hamda diniy targ‘ibot-tashviqot ishlari, ya’ni oilani jamiyatga moslashtirish va o‘z o‘rnini topishda yordam berish, oilada gender tengligi tushunchasi (uning ijobiy-salbiy jihatlari), er-xotin o‘rtasidagi sog‘lom munosabatlar va farzand tarbiyasining oila barqarorligidagi o‘rni tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: oila, ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyat, psixologik trening, jamiyat, gender tengligi, er va xotin

Аннотация: В данной статье анализируются факторы, обеспечивающие прочность семьи, включая социально-экономические возможности, предоставляемые государством молодым семьям для укрепления их устойчивости, а также психологические тренинги и светские и религиозные пропагандистские мероприятия, направленные на адаптацию семей в обществе и помощь в обретении ими своего места, а также рассмотрены вопросы гендерного равенства в семье, здоровые отношения супругов и роль воспитания детей.

Ключевые слова: семья, социально-экономические возможности, психологические тренинги, общество, гендерное равенство, супруги

Abstract: This article examines factors that ensure family stability, including state-provided socio-economic opportunities for young families to bolster their resilience, as well as psychological training and secular and religious outreach activities aimed at social adaptation and helping families find their place in society. It also explores gender equality within the family, healthy spousal relationships, and the role of child-rearing in sustaining family cohesion.

Keywords: family, socio-economic opportunities, psychological training, society, gender equality, spouses

Oila - qon-qarindoshlikka asoslangan jamiyatning kichik bir bo'g'ini hisoblanadi. Oila (nigoh) ya'ni er va xotinning turmush qurishi orqali vujudga keladi. Oila tushunchasining tarixi uzoq o'tmishga borib taqaladi. Arxeologik manbalar va tarixiy manolar shuni ko'rsatadiki, turli xalqlarda oila institutining shakllanishi jamiyat taraqqiyotining dastlabki bosqichlarida yuzaga kelgan va u har doim insoniyatning eng muhim ijtimoiy tizimlaridan biri bo'lib kelgan. Oila nafaqat biologik avlodni davom ettirish vositasi, balki mehnat, iqtisodiy hamkorlik, madaniy-ma'rifiy tarbiya va emotsional qo'llab-quvvatlash makoni hamdir. O'zbek jamiyatida ham oila qadriyatlari asrlar davomida shakllanib, turmush tarzimiz, adabiyotimiz va qonunchiligimizda

muhim o‘rin egallaydi. Bugungi kunda oila mustahkamligi nafaqat oilaviy a’zolar o‘rtasidagi o‘zaro hurmat va ishonchga, balki kengroq ijtimoiy-iqtisodiy omillarga ham bog‘liq bo‘lib qolgan.

Oila muammosining tarixiy-falsafiy ildizlari: "Avesto", "O'rxun Enasoy bitiklari"da hamda Aflotun, Aristotel, Konfutsiy qarashlarida, Sharq mutafakkirlari - Beruniy, Forobiy, Ibn Sino, Imom Buxoriy, Abu Abdurahmon an Nasoiy, Hakim Termiziy, Sulaymon Boqirg'oniy, Ahmad Yassaviy, Muhammad Huzuriy, Rizouddin Ibn Faxruddin, Amir Temur kabi arboblari va allomalarning bu masalaga tegishli ko'plab asarlarida munosib o'rin olgan. Ayniqsa, o'sha davrda yashab ijod qilgan Ahmad Yugnakiy, Imom G'azzoliy, Fariddin Attor, Husayn Voiz Koshifiy, Alisher Navoiy kabi mutafakkirlarning asarlarida oilaviy tarbiya masalalariga oid ibratli fikrlar bayon qilingan.[1]

Oila xalqning, jamiyatning hayoti, turmushiga oid urf-odatlarini o‘zida sinovdan o‘tkazadi. Yaxshilarini o‘z bag‘rida asrab-avaylab kelajak avlodlarga yetkazadi. Oila o‘z farzandlarini tarbiyalab, ularga umuminsoniy qadriyalarni singdirish bilan ularga boshlang‘ich ijtimoiy yo‘nalish beradi. O‘z farzandlarini katta oqimga – jamiyatga qo‘shish bilan esa oila jamiyat yo‘nalishi, iqtisodiyoti, madaniyati va ma’rifatini ham belgilashga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi. Shuning uchun ham Sharqda oila qadim-qadimdan muqaddas qo‘rg‘on hisoblanib kelingan. Xususan, o‘zbek oilalarining serildizlik, serbutoqlik xususiyatlari hozir ham saqlanib turibdi. O‘zbeklarda oilalarning muayyan turmush tarzi shakllanib hayotiy tajriba orttirib borishi, tejamli va sarishta ro‘zg‘or tutishi, farzandlarni odobli, ma’naviy yetuk bo‘lib kamol topishida keksalar, ota-onaning roli katta. o‘zbek oilalari o‘zlarining mustahkamligi, saranjom-sarishtaligi, bolajonligi, qarindosh-qondoshlik rishtalarini hurmat qilishi, mehr-oqibatli va boshqa qadriyatlar bilan ajralib turadi.

Hozirda yosh oilalarning barqarorligini ta’minlash – mamlakatimiz ijtimoiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu maqsadda davlatimiz tomonidan imtiyozli kreditlar va subsidiyalari orqali uy-joy bilan ta’minlash, otalik-onalik kapitali, bolalar uchun moddiy yordam va grantlar kabi keng ko‘lamli ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlar yaratilmoqda. Buning bilan birga, yosh oilalarni katta hayotga puxta tayyorlash uchun psixologik treninglar va “hayot maktabi” seminar-dasturlari tashkil etilib, juftlik munosabatlarini mustahkamlash va oilada nizoli vaziyatlarni oldini olish maqsadida tog‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazilmoqda.[2] Shuningdek, oilani jamiyatga muvaffaqiyatli moslashtirish va uning a’zolariga o‘z o‘rnini topishda yordam berish maqsadida ommaviy axborot vositalari orqali sog‘lom oilaviy qadriyatlarni targ‘ib qilish hamda mahalla markazlari va masjidlarda ma’naviy va ma’rifiy maslahatlar, tarbiyaviy sessiyalar tashkil etilmoqda. Ushbu chora-tadbirlarni borishida, shuningdek, oiladagi „Gender tengligi“ tushunchasining ham boruvchi jarayon sifatida ajralmas rol o‘ynashi turgan gap: bu er va xotin uy–ro‘zg‘or vazifalari, farzand tarbiyasi va moliyaviy mas’uliyatni o‘zaro hurmat va hamkorlik asosida teng baham ko‘rish demakdir.[3] Mas’uliyatni bo‘lishish juftlik o‘rtasidagi ziddiyat va ortiqcha yukni kamaytiradi hamda adolat hissini mustahkamlaydi, biroq an’anaviy roldan keskin uzoqlashish qaror qabul qilishda noaniqlik va qarama-qarshilikka olib kelishi mumkin. Shu bois, yuqoridagi chora-tadbirlaringizga gender tengligini qo‘llab-quvvatlash komponentlarini ham kiritish oilaning barqarorligini yanada oshirishga xizmat qiladi hamda er-xotin o‘rtasidagi „sog‘lom munosabat“ va bir birini tushunish hissi orqali oila institutining barqarorligini yuqori darajada saqlashga xizmat qiladi.[4]

Mamlakatimizda kechayotgan islohotlarning yangi bosqichida respublikamiz rahbariyati jamiyatimizning bosh bo‘g‘ini bo‘lgan oilaga katta e’tibor qaratilmoqda. Prezidentimiz Oliy

Majlisga Murojaatida ta’kidlanganidek «Biz o‘z oldimizga yosh avlodni barkamol, jismonan sog‘lom, ma’naviy yetuk shaxslar etib tarbiyalash vazifasini yangi bosqichga ko‘tarish vazifasini qo‘ydik» - deya ta’kidlagani zamirida ham katta ma’no bor. Farzand tarbiyasi va ota-onaning mas’uliyati oilaning mustahkamligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Oila — jamiyatning asosiy bo‘g‘ini bo‘lib, uning mustahkamligi jamiyatning barqarorligi va taraqqiyotiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ota-onalar farzand tarbiyasida o‘z mas’uliyatini chuqur anglab, unga mehr-muhabbat, e’tibor va to‘g‘ri tarbiya berish orqali oilaning mustahkamligini ta’minlashlari mumkin. Farzandlar oilaning ajralmas qismidir va ularning tarbiyasi oilaning mustahkamligi uchun asosiy omil hisoblanadi. Oilada mehr-muhabbat, o‘zaro hurmat va samimiy munosabatlar mavjud bo‘lsa, bu oilaning mustahkamligini oshiradi. Ota-onaning bir-biriga bo‘lgan hurmati va mehr-muhabbati farzandlarga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Oilaviy an’analar va qadriyatlar oilaning mustahkamligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Oilada avlodlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqani saqlash va qo‘llab-quvvatlash oilaning birdamligini mustahkamlaydi. Ota-onalarning pedagogik bilimlarga ega bo‘lishi farzand tarbiyasida muhim ahamiyatga ega. Pedagogik bilimlarga ega ota-onalar farzandlarini to‘g‘ri tarbiyalashda muvaffaqiyatli bo‘ladilar, bu esa oilaning mustahkamligini oshiradi. Oila a’zolari o‘rtasidagi birlik va hamjihatlik oilaning mustahkamligini ta’minlashda asosiy omil hisoblanadi. Ota-onaning bir-biriga bo‘lgan hurmati va farzandlarga bo‘lgan e’tibori oilaning birdamligini mustahkamlaydi.

Xulosa

Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini sifatida uning barqarorligi va taraqqiyotida muhim rol o‘ynaydi. Yosh oilalarning mustahkamligini ta’minlash uchun davlatimiz tomonidan yaratilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlar, psixologik treninglar, ma’naviy-ma’rifiy targ‘ibot ishlari va gender tengligini qo‘llab-quvvatlash choralari muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, farzand tarbiyasida ota-onaning hamkorligi va o‘zaro hurmati, oilaviy qadriyatlarning saqlanishi va rivojlanishi oilaning mustahkamligini ta’minlovchi asosiy omillar hisoblanadi. „Oila institute“ ni mustahkamlash bo‘yicha qabul qilingan konsepsiyalar va dasturlar esa bu yo‘nalishda amalga oshirilayotgan ishlarning muhim huquqiy asosini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avesto. Tarixiy -adabiy yodgorlik. Asqar Mahkam Tarjimasi. T.: Sharq, 2001;
2. “Hayot maktabi” seminar-dasturi Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti Ya.A. Nurumbekova tomonidan 2024 yil 3-dekabr kuni o‘tkazilgan.
3. Gender tengligi — erkaklar va ayollarning tengligi va hayotning barcha jabhalarida teng huquq va imkoniyatlarga ega bo‘lishi.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga
5. Murojaati – 22.12.2017//press-servise.uz.

OILA MUSTAHKAMLIGINI TA’MINLOVCHI OMILLAR

Karimova Zuhra Husanboy qizi

NamDPI, TXT BU- 24 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Madraximov Azamat Adilovich

Annotatsiya: Maqolada oilaning mustahkamligini ta’minlashda asosiy omillar – tarbiya, iqtisodiy barqarorlik, muloqot madaniyati, psixologik muhit va ma’naviy qadriyatlarining o‘rni tahlil qilingan. Har bir omilning oila ijtimoiy mustahkamligi uchun muhim ahamiyatga ega ekanligi ilmiy manbalar orqali isbotlangan.

Kalit so‘zlar: oila, mustahkamlik, muloqot, tarbiya, ijtimoiy omillar.

Аннотация: В статье проанализированы основные факторы укрепления семьи — воспитание, экономическая стабильность, культура общения, психологическая атмосфера и духовные ценности. Доказывается, что каждый из этих факторов имеет важное значение для социальной устойчивости семьи на основе научных источников.

Ключевые слова: семья, устойчивость, общение, воспитание, социальные факторы.

Annotation: The article analyzes the key factors that ensure family stability - upbringing, economic stability, communication culture, psychological atmosphere, and spiritual values. Each factor is proven to play a significant role in the social stability of the family through scientific sources.

Keywords: family, stability, communication, upbringing, social factors.

KIRISH

Oila – jamiyatning asosiy struktura bo‘g‘inlaridan biri bo‘lib, uning mustahkamligi faqatgina iqtisodiy yoki tashqi omillarga emas, balki ichki, ruhiy va ma’naviy omillarga ham bog‘liqdir. Oila a’zolarining bir-biriga bo‘lgan hurmati, o‘zaro muloqoti, ta’lim-tarbiya va iqtisodiy mustahkamligi oila barqarorligini ta’minlashda hal qiluvchi omillar hisoblanadi. Shuningdek, oilada mavjud psixologik muhit va ma’naviy qadriyatlar ham uning mustahkamligini oshirishga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

1. Oila tushunchasi va mustahkamlik mezonlari

Oila tushunchasi jamiyatda keng tarqalgan va murakkab bir ijtimoiy birlikdir. Mustahkam oila, nafaqat uy-ro‘zg‘or masalalari, balki a’zolarining bir-biriga bo‘lgan munosabatlari va umumiy qadriyatlar tizimi orqali ham belgilanadi. Oila a’zolarining o‘zaro hurmat, muloqot va qo‘llab-quvvatlashni o‘z ichiga olgan mustahkam ijtimoiy aloqalari uning asosiy mezonlaridan biridir. Bunda tarbiya va ma’naviy qadriyatlar tizimi o‘ta muhim ahamiyatga ega. Masalan, Yaponiya kabi mamlakatlarda oila institutining mustahkamligi milliy taraqqiyotning asosiy omili sifatida qoraladi. Oila mustahkamligi jamiyatning barqarorligi va ijtimoiy tartibni saqlashda muhim rol o‘ynaydi [1,45].

2. Tarbiyaning oila mustahkamligidagi o‘rni

Oila a’zolari orasidagi tarbiya nafaqat bolalar, balki kattalar uchun ham muhim omil hisoblanadi. Yosh bolalarga o‘zaro hurmat va mas’uliyatni singdirish oila mustahkamligini oshiradi. O‘zgalar bilan munosabatda hurmat, samimiyat va o‘zaro yordamlashish oilaning mustahkamligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shveysariyada o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, o‘zgalar bilan yaxshi munosabatda bo‘lish oilaning ichki muhitini yaxshilaydi va

ajralishlarni kamaytiradi. O‘rta Osiyo mamlakatlarida oilaviy tarbiya oilaning o‘zaro hamjihatligini saqlashda katta ahamiyatga ega.

3. Muloqot madaniyati va oilaviy tushunish.

Oila ichidagi muloqotning sifati uning mustahkamligini belgilovchi muhim omildir. Oila a‘zolari o‘rtasida ochiq va halol muloqotning mavjudligi oiladagi nizolarni hal qilishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zgalar bilan muloqot qilishda sabr-toqat va tushunish, xususan, qiyin vaziyatlarda o‘zaro yordamni ko‘rsatish oilaviy aloqalarni kuchaytiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘zgalar bilan yaxshi muloqot o‘rnatilgan oilalarda stress darajasi past, shuningdek, ajralishlar soni kamroq bo‘ladi. Masalan, Norvegiyada o‘tkazilgan ilmiy tadqiqotlar, oilaviy muloqotning ijobiy o‘zgarishlari oila barqarorligini ta’minlashda asosiy faktor ekanligini ta’kidlaydi.

4. Iqtisodiy omillar va barqarorlik

Oilaviy mustahkamlik iqtisodiy barqarorlik bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Moliyaviy mustahkam oila a‘zolari stressni kamaytirishi, o‘zaro kelishuv va yordamni oshirishi mumkin. Moliyaviy ta’minot oilada doimiy ravishda o‘zaro hurmat va qo‘llab-quvvatlashni yaratadi. Kambag‘allik yoki moliyaviy qiyinchiliklar oilaviy aloqalarni buzishi mumkin. Misol uchun, AQShda o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, oilaviy ajralishlarning ko‘payishi iqtisodiy inqiroz davrlariga to‘g‘ri keladi. [2,15].

5. Psixologik muhit va hissiy qo‘llab-quvvatlash

Psixologik barqarorlik, oila a‘zolarining ruhiy salomatligi, hissiy holatlari oilaviy munosabatlarni kuchaytirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zgalar bilan yaxshi hissiy aloqa o‘rnatish, oila a‘zolarini qo‘llab-quvvatlash va bir-birini tushunish oila mustahkamligiga yordam beradi.

Masalan, Koreya Respublikasi va Xitoyda o‘tkazilgan tadqiqotlarda oiladagi hissiy qo‘llab-quvvatlash oila a‘zolarining ruhiy holatini yaxshilaydi va oilaning ichki barqarorligini oshiradi. Oila ichidagi salbiy psixologik muhit esa oila ajralishining asosiy sabablaridan biri sifatida ko‘rsatilgan

6. Ma’naviy qadriyatlarning birlashtiruvchi roli

Oila institutining mustahkamligi uchun umumiy ma’naviy qadriyatlar muhim rol o‘ynaydi. Milliy urf-odatlar, diniy e’tiqod va axloqiy me’yorlar oilaning birligini mustahkamlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi. O‘zbekistonda oila qadriyatlari o‘zgarmas, an’anaviy ahamiyatga ega. Ma’naviy qadriyatlar orqali oila a‘zolari o‘zaro hamjihatlik va hurmatni saqlashadi. Bu, o‘z navbatida, oilaning mustahkamligini ta’minlaydi. Misol uchun, Turkiyada o‘tkazilgan tadqiqotlarda oilaviy an’analarning yosh avlodning oila muhitiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi.

Xulosa, Oila mustahkamligini ta’minlashda bir nechta omillarning o‘zaro ta’siri muhim ahamiyatga ega. Tarbiya, muloqot madaniyati, iqtisodiy barqarorlik, psixologik qo‘llab-quvvatlash va ma’naviy qadriyatlar – bularning barchasi oilaning mustahkamligini oshiradi. Zamonaviy jamiyatda oila institutining mustahkamligi nafaqat oilaviy farovonlikni, balki ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Oila – jamiyat tayanchi. Toshkent: O‘zbekiston, 1998. – B. 25.
2. Sharipova M. Oila pedagogikasi. Toshkent: TDPU, 2021.
3. Rustamova N. Muloqot psixologiyasi. Samarqand: Zarafshon, 2020.
4. Tursunov Sh. Ijtimoiy psixologiya asoslari. Toshkent, 2019.
5. Norqobilova D. Oilada ruhiy muhit va bolalar tarbiyasi. Andijon, 2022.

6. Eshquvvatov A. Milliy qadriyatlar va zamonaviy oila. Namangan, 2023.
7. Akbarov R. Turkiya oilasi va uning jamiyatdagi roli. Istanbul, 2020.

OILA TINCHLIGI, JAMIYAT FAROVONLIGINING ASOSIDIR

Normurodov Elbek Bunyod o‘g‘li,

Sotimov Muhammadjon Alisher o‘g‘li

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti talabalari

Annotatsiya: Mazkur maqolada oila tushunchasi, shakllanish bosqichlari hamda oila farovonligining ta’minlash masalalari bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: oila, jamiyat, sog‘lom turmush tarzi, sog‘lom oila, mustaxkam oila, oila farovonligi.

МИР В СЕМЬЕ, ПРОЦВЕТАНИЕ ОБЩЕСТВА ЭТО КЛЮЧ

Абстрактный: В статье рассматривается понятие семьи, этапы ее становления, а также вопросы обеспечения благополучия семьи.

Ключевые слова: семья, общество, здоровый образ жизни, здоровая семья, крепкая семья, семейное благополучие.

FAMILY PEACE IS THE BASE OF SOCIETY'S WELL-BEING

Annotation: This article describes the concept of family, stages of formation, and issues of ensuring family well-being.

Keywords: family, society, healthy lifestyle, healthy family, strong family, family well-being.

Jamiyatning asosiy bo‘g‘ini bo‘lgan oilada erkak va ayolga o‘ziga yarasha mas’uliyat, burch va vazifalar yuklatilgan. Aynan oila umrimizga mazmun, hayotimizga fayz bag‘ishlab, jamiyat ravnaqi va yurt taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Zero, sog‘lom muhit barqaror bo‘lgan oilalarda sog‘lom va yurt ravnaqi yo‘lida fidoyilik ko‘rsatadigan farzandlar kamol topadi. Ammo hayotda o‘z oilasi oldidagi mas’uliyati, burch va vazifalarini unutgan kimsalar ham uchrab turadi.

Dunyoda shunday bir maskan borki, har birimiz unga intilamiz. Ishdan, mehnat jarayonlaridan shu oshiyon sari shoshamiz. Unda bizni chorlaydigan yaqinlarimiz mehri, umrimiz mazmuni bo‘lgan jigargo‘shalarimiz yurak tafti mujassam. Bu albatta oilamiz, xonadonimizdir. Har bir inson baxtli bo‘lishga haqli, u baxtni orzu qiladi, baxtga intiladi. Insonlar baxtli bo‘lsa, oilalar baxtli bo‘ladi.

Bugungi shiddat bilan o‘zgarib borayotgan globallashuv davriga kelib ham O‘zbekiston o‘z istiqboli va kelajagini oilani rivojlantirish, uni e‘zozlashda, deb bilayotgani yuqoridagi an’anaviy qadriyatlarimizni yanada boyitgan holda zamonaviy, namunali va farovon oilani barpo etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanganida ham yaqqol namoyon bo‘lmoqda.

Davlatimiz rahbarining “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni bilan milliy hamda ma’naviy qadriyatlarimiz asosida ushbu sohada yillar davomida to‘planib qolgan, e‘tibordan chetda qolib kelgan muammolar yechimi yuzasidan tegishli davlat organlari hamda jamoat tashkilotlari oldiga eng muhim va dolzarb vazifalar qo‘yildi.

Mazkur Farmon ijrosi doirasida Vazirlar Mahkamasi huzurida “Oila” ilmiy-amaliy tadqiqot markazi oila instituti sohasida yagona davlat siyosatini yurituvchi tizim sifatida tashkil etildi. Uning asosiy vazifasi davlat va jamoat tashkilotlari, parlament, siyosiy partiyalar, ommaviy axborot vositalari hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini O‘zbekiston oilalarini mustahkamlash g‘oyasi atrofida birlashtirish, bu boradagi ishlarni muvofiqlashtirib borish, mamlakatda faqat sog‘lom oila — sog‘lom jamiyat ustuni bo‘la olishini aholi ongiga singdirish, ilmiy-innovatsion tadqiqotlarni amalga oshirish orqali oila institutini mustahkamlash etib belgilangani mamlakatimizda bu borada mutlaqo yangi bosqichdagi sa’y-harakatlar boshlanganidan dalolat beradi.

O‘z navbatida, umuminsoniy va milliy oilaviy qadriyatlarni tahlil qilish asosida zamonaviy, namunali oila mezonlarini belgilash hamda “Oila jamiyat va davlat himoyasida” konstitutsiyaviy prinsipini keng targ‘ib etish va jamiyatga singdirish masalalariga kompleks yondashish zaruratini hayotning o‘zi ko‘rsatib turibdi.

Oilalar baxtli bo‘lsa, jamiyat mustahkam bo‘ladi. Oilani mustahkamlash nafaqat mamlakat, balki dunyo miqyosidagi ahamiyatli masala hisoblanadi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi 1993-yil 20-sentyabrda 15-mayni Xalqaro oila kuni sifatida nishonlash to‘g‘risida qaror qabul qildi.

Mazkur hujjatning qabul qilinishidan ko‘zda tutilgan asosiy maqsadlardan biri ham oilalar ahilligi va mustahkamligiga erishishdir. Oila deb ataluvchi mustahkam qo‘rg‘onning ustuni ota bo‘lsa, unga fayz kirituvchi onadir. Ona mehrining cheksizligi asrlar mobaynida o‘z isbotini topgan. Dunyoda ona mehrining, ayol muhabbatining bahosini o‘lchaydigan mezon, tenglashtiradigan boylik yo‘q. Bu xilqatda nozik ta’b, buyuk qalb, nazokatli ko‘ngil, betakror fidoiylilik, onalik jasorati, rafiqalik mas’uliyati mujassam. Har bir ayol o‘z oilasi, qo‘rg‘oni, ko‘ngli

tinch, yurti va farzandi omon, boshida turgan bosh panohi-turmush o‘rtog‘i sog‘ bo‘lsa, hamisha o‘zida yashashga, turmushda katta o‘zgarishlar yasashga kuch topa oladi.

Ma’lumki, o‘zbek oilasi, o‘zbek xonadoni shunday qurulganki, unga dunyo xalqlari havasmand desak sira mubolag‘a qilmagan bo‘lamiz. O‘zbek oilasida farzand tarbiyasi o‘ta muhim sanaladi. Tarbiya sanati shunday xususiyatga egaki, deyarli barchaga tanish va tushunarli. Hamma tarbiya esa sabr-toqatni talab qiladi.

Olimlarning oilani tarbiyaviy rolini o‘rganish maqsadida o‘tkazilgan so‘rovnomada yosh avlodni shakillantirishda birinchi va asosiy rolni oila, ikkinchi o‘rinda maktab, uchunchi o‘rinda tengqurlari, to‘rtinchi o‘rinda mahalla, adabiyot, san’at, kino va televideniye turadi. Oila birinchi va asosiy tarbiyachisidir.

Oilada ota- ustun, ona-tayanch hisoblanadi. Odatda otani “Padaribuzrukvor”, onani “Mehribon volida” deymiz. Chunki hech bir insonning otadan ulug‘, qadrdon, onadan mehribon va yaqin kishisi yo‘q. Ular siz bilan bizni dunyoga keltirib, ko‘z qorachig‘iday asrab avaylab, voyaga yetkazibgina qolmasdan, balki hamma vaqt quyosh yanglig‘ hayotimizga nur ato etadi. Shuni ta’kidlash kerakki mehr degan tushuncha ham mavjud bo‘lib uni turlicha talqin qilinadi. Eng ulug‘ mehr bu ota-onaga bo‘lgan mehrdir.

Ushbu mehr oilada, mahallalarda shakillanadi. Inson bolasining qalbi avvalo ota-onaga mehr quyadi. Odatda oila mustahkamligini ta’minlashda tajribali, ko‘pni ko‘rgan otaxon va onaxonlar o‘giti, purma’no nasihatlari, ularning ibratli hayot tarzi ham muhim o‘rin tutadi. Shu jihatdan olganda, jamiyatda yuzaga kelayotgan yangi oilalarga ular turmushi ibrat bo‘lsa, tajribasidan o‘rganishsa, o‘ylaymizki, oila yanada mustahkam va voyaga etayotgan farzandlar tarbiyali bo‘ladi. Binobarin, oila qo‘rg‘oni ma’naviy yetuklik va boy tajriba asosida yanada mustahkamlanib boradi.

Demak, yoshlarimizning har tomonlama sog‘lom va barkamol etib tarbiyalash, ma’naviyat qo‘rg‘oni bo‘lmish oilani mustahkamlash barchamizning burchimizdir.

Bu esa, barchamizdan sergaklik, hushyorlik, yon-atrofimizdagi voqealarga befarq bo‘lmaslikni taqozo qiladi. Shu maqsadda targ‘ibotning eng ta’sirchan vositasi bo‘lgan matbuot va ommaviy axborot vositalari, keng jamoatchilik, xususan, mahalla, ta’lim, o‘quv muassasalari, nodavlat-notijorat tashkilotlari, jamg‘armalar, yoshlar va xotin-qizlar tashkilotlari imkoniyatlaridan unumli foydalanish, ezgu maqsad yo‘lida jamiyatimizdagi barcha kuch va imkoniyatlarni muvofiqlashtirish lozim. Zero, mamlakatimizdagi islohotlardan ko‘zlangan asosiy maqsad – shu yurtda yashayotgan har bir insoning orzu-umidlarini ro‘yobga chiqarish hamda uning uchun munosib turmush sharoitlarini yaratishdan iboratdir.

Hayotimizga mazmun bag‘ishlaydigan, bizni hamisha o‘z bag‘riga chorlaydigan oilamiz mustahkam bo‘lsin. O‘z oilasini, farzandlari tarbiyasini o‘rniga qo‘yish barobarida jamiyat hayotida, fan, ta’lim, madaniyat, san’at, boringki, barcha sohalarida fidokorona mehnat qilayotgan yurtodoshlarimizning baxt maskanlarida tinchlik va totuvlik hukm sursin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oxunjon Safarov, Mels Maxmudov, Oila ma’naviyati, T.: Ma’naviyat 2009
2. S.N. Nosirxo‘jaev, M.F. Lafasov, S. A‘zamxo‘jaeva Ma’naviyat asoslari – T.Noshir 2014.
3. M.M. Mahmudova OILA TARBIYASI ASOSLARI (O‘quv qo‘llanma). – Samarqand, 2021.

**“KALILA VA DIMNA” ASARINING NING OILAVIY MUNOSABATLARGA
TARBIYAVIY AHAMIYATI.**

Abduraximova Sabina

Namangan davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada “Kalila va Dimna” asarining tarbiyaviy ahamiyati yoritilgan. Asarda aks etgan axloqiy fazilatlar-sadoqat, donolik, halollik, adolat kabi tushunchalarning yosh avlod tarbiyasidagi o‘rni tahlil qilingan. Hikoyalarning hayvonlar timsolida bayon etilishi orqali insoniy fazilatlar chuqur ifoda etilgani ko‘rsatib o‘tilgan. Maqolada, shuningdek, asarning o‘quv-tarbiyaviy jarayonda qo‘llanish imkoniyatlari haqida fikr yuritilib, “Kalila va Dimna”ning hozirgi davr uchun dolzarbligi asoslab berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Kalila va Dimna, tarbiya, axloqiy qadriyatlar, allegoriya, halollik, donishmandlik, o‘quv-tarbiyaviy jarayon, ma’naviy tarbiya, dolzarblik, yosh avlod.*

Абстрактный: *В статье подчеркивается воспитательное значение произведения “Калила и Димна”. Анализируется роль нравственных качеств, отраженных в произведении, таких понятий, как верность, мудрость, честность, справедливость, в воспитании подрастающего поколения. Показано, что человеческие качества глубоко выражаются посредством повествования историй посредством изображения животных. В статье также рассматриваются возможности использования произведения в образовательном процессе и обосновывается актуальность “Калилы и Димны” для настоящего времени.*

Ключевые слова: Калила и Димна, воспитание, нравственные ценности, аллегория, честность, мудрость, учебно-воспитательный процесс, нравственное воспитание, актуальность, молодежь.

Abstract: This article highlights the educational significance of the work “Kalila and Dimna”. The role of the moral qualities reflected in the work - such concepts as loyalty, wisdom, honesty, justice - in the upbringing of the younger generation is analyzed. It is shown that human qualities are deeply expressed through the telling of stories in the image of animals. The article also discusses the possibilities of using the work in the educational process, and justifies the relevance of “Kalila and Dimna” for the present time.

Keywords: Kalila and Dimna, upbringing, moral values, allegory, honesty, wisdom, educational process, spiritual education, relevance, young generation.

Kirish.

Kalila va Dimna - adabiy yodgorlik “Panchatantra” va “Xitopadesha” kabi qadimgi hind og‘zaki ijodi zaminida vujudga kelgan, uning aniq, yozilgan vaqti ma’lum emas. Asar shahzodalarga ta’lim-tarbiya berishga mo‘ljallangan bo‘lib, nasihatlar ruhida yozilgan. Unda ijtimoiy, siyosiy, axloqiy va maishiy masalalar, asosan, majoziy yo‘l bilan 2 shoqol (chiyabo‘ri) - Kalila va Dimna (sanskritcha Kartak va Damnako, paxlaviyda Kalilak va Dimna) munozarasi shaklida bayon etiladi¹⁰⁴. “Kalila va Dimna” VI-asrda Eron shohi Xusrav Anushirvon (531-539) buyrug‘iga binoan, uning shaxsiy tabibi Barzuya tomonidan Hindistondan keltirilgan va paxlaviy tiliga tarjima qilingan. VIII asrda mashhur adib Abdulloh ibn al-Muqaffa (721-757) pahlaviydan arab tiliga, undan Rudakiy fors tilida nazm bilan tarjima qilgan. Husayn Boyqaro davrida Husayn Voiz Koshifiy forscha tarjima qilib, uni “Anvori Suhayliy” deb nomlaydi. Asarning fors tiliga o‘girilgan nusxasi XIV asr oxirida qayta ishlangan. Uni eski o‘zbek tiliga Muhammad Mulla Niyoz (1837) hamda Fazlulloh qori Almaiy tarjima qilishgan. Almaiy tarjimasi 3 marta nashr etilgan (1910 -1913). Asar hozirgi o‘zbek tilida bir necha bor nashr etilgan (1966, 1977, 1988, 1992, 1994).

Kalila va Dimna bu asardagi hikmatlar hayvonlar tilidan olib borilsada, ijtimoiy hayot, odamlar orasidagi munosabatlar ko‘zda tutiladi¹⁰⁵. Asarda voqelikdagi salbiy hodisalarga qarshi o‘t ochiladi, adolat, odamgarchilik tarannum etiladi. Unda o‘sha jamiyatdagi barcha nuqsonlar, xiyonat va jinoyat, pastkashlik, ig‘vo, fisq-u fasod, zulm dahshat fosh qilinadi. “Kalila va Dimna” asarida “Shohlar saroyiga yaqin odamlarning ishi ig‘vo, xasad, adovat, chaqimchilik va bir-birini

¹⁰⁴ Kalila va Dimna: Hikmatnoma, Suyima G‘aniyeva tarjimasi. - Toshkent: Istiqlol, 1994, 256b

¹⁰⁵ F. Diyorova “Kalila va Dimna” asarida obrazlar talqini Vol. 3 No. 32 (2024): Innovative developments and research in education <https://interoncof.com/index.php/cad/article/view/5701/5151>

yomonlashdan iboratdir. Kecha-kunduz ular bir-birlarining payiga tushib, bir-birlarini g‘iybat qiladilar. Kim iste’dodli bo‘lsa, uning haqida shuncha ko‘p mish-mishlar to‘qiydilar”, - deb yozilgan. “Kalila va Dimna” asari boshdan-oyoq g‘oyat qiziqarli va ibratli, shaklan juda boy, badiiy, mazmunan hayratli hikmatlar, hikoyalar, masalar, naqlar, rivoyatlar va aforizmlar bilan to‘la bebaho xazinadir.

Bu kitobni o‘qiganda uning nima uchun yozilganligi va qanday maqsadlarni ko‘zda tutganligini tushunish kerak. Aks holda, odam bu kitobdan foyda ololmaydi, uning boyliklaridan bebahra qoladi. Bu kitobni tushunishning birinchi sharti shuki, uni to‘g‘ri va diqqat bilan o‘qiy bilishdir. Zotan, bir narsani diqqat bilan o‘qimasdan turib, uning ma’nosini tushunmoq mumkin bo‘ladimi axir? O‘qishni yaxshi biladigan odam bu kitobni o‘ylab o‘qishi va uning ma’nosiga yetishga shoshilmasligi lozim, chunki uning ma’nosiga odam chuqur o‘ylab qiyinchilik bilan erishadi. Naql qilibdurlarkim, bir kishi sahroda xazina topib olibdi va o‘z-o‘ziga: “Agar bu xazinani bir o‘zim tashisam, ko‘p vaqtim bekor ketadi, o‘zim qiynalib, qaytaga xafa bo‘laman. Yaxshisi, bir necha xizmatkor topib, bir necha ulovni kira qilib, biroz muddat ichida xazinaning hammasini uyga tashib olay”, debdi. U xuddi shunday qiladi. O‘zi xazinaning tepasida qolib la’l va javohirlar yuklangan ulovlarni uyiga yuboradi. Lekin yukni olib ketayotgan hiylakor odamlar boyliklarni u kishining uyiga emas, o‘z uylariga olib borishni maqsadga muvofiqroq deb biladilar. U nodon kishi esa o‘z manziliga kelganida pushaymonlikdan boshqa hech narsa topmaydi.

Kalila va Dimna xalq eposida Dimnaning qarg‘a haqidagi hikoyati haqida qisqacha ma’lumot beraman. Bu hikoyat qarg‘a har doim bir daraxt topib har yili uya qurar ekan har doim bola ochgandan keyin ilon kelib bolalarini yeb ketar ekan shunda qarg‘a bir ish tutmoqchi bo‘lib Dimnaning yoniga boribdi va bo‘lgan voqeani aytibdi va shunday deb oxirida fikrini yakunlabdi: -Men ilon uxlaganda borib uning ko‘zlarini cho‘qib olaman shunda u hech kimga yomonlik qilmaydi debdi¹⁰⁶.

Keyin uning bu gapiga javoban Dimna shunday fikr bildiribdi - “Dushmaningga qarshi bunday qilishing noloyiq senga bir hikoyani aytib beraman” - deb u so‘z boshlabdi. “Bir yerda bir baliqchi qush bo‘lgan ekan u doim bir ko‘ldan baliq ovlar ekan bir kuni shu ko‘l yonidan ikki baliqchi o‘tib ketayotganda kel shu ko‘lni baliqlarini ovlaymiz deb aytishibdi shunda yonidagi baliqchi yur bir katta ko‘l bor birinchi uni baliqlarini ovlab kelish kerak keyin bu ko‘lni ham baliqlarini ovlaymiz deyishibdi ikkovi kelishib ketishibdi bu suhbatni eshitgan baliqchi qush o‘ylovda qolibdi. Men nima qilaman qanday ovqatlanaman deb o‘ylanib qolibdi keyin xayoliga shunday bir o‘y kelib baliqlarning yoniga borib sizlarni yaqinda ovchilar kelib hammangizni ovlamoqchi. Shuning uchun men sizlarga yordam bermoqchiman men sizlarni qo‘limdan

¹⁰⁶ Kalila va Dimna S.G‘aniyeva tarjimasini. / Hind eposi. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2018. 68-b.

kelguncha yordamlashib boshqa bir ko‘lga eltib qo‘ymoqchiman debdi. Baliqlar ham uning bu so‘zlariga ko‘nib, u bilan birga ketishibdi. Bir kuni qisqichbaqa ular bilan birga ketmoqchi bo‘lib yo‘lga chiqibdi. Uzoqda bir tog‘ning uchida baliq suyaklarini ko‘rib bu hiylagar qushning qarmog‘idan baliqlarni ozod qilmoqchi bo‘lib darrov uning bo‘yin sohasini mo‘ljallab qisqichini sanchibdi shunda shunda baliqchiqush yerga yiqilib halok bo‘libdi. Keyin bir amallab qisqichbaqa ko‘lga yetib borib barchasini baliqlarga aytib beribdi” hikoyani mag‘zini chaqqan qush xo‘sh unda men nima qilay sen menga bir fikr aytdi debdi shunda Dimna unga sen odamlar tomonga uchib borib ko‘zga ilinadigan eng qimmatbaho narsani olib uch va uni ilonning uyasiga tashla. Shunda odamlar ilondan o‘zlari o‘ch olishadi debdi. Qarg‘a xuddi shu aytganiday qilib bir ayolning marvaridini o‘g‘irlabdi va uni ko‘rgan odamlar qarg‘aning ortidan qidirib borib ilon uyasida marvaridni ko‘rib ilonni o‘ldirib marvaridni olishibdi.

Aql va tadbirkorlik kuchdan ustun turadi. Hikoyada qarg‘a dastlab kuch ishlatmoqchi bo‘ladi - ilonning ko‘zini cho‘qishga qaror qiladi. Ammo Dimna unga kuch bilan emas, **aql bilan yechim topishni** o‘rgatadi. Bu orqali bolalarga har qanday muammo yoki adolatsizlikni zo‘ravonlik bilan emas, o‘ylab, aqlli yo‘l bilan hal qilish kerakligi uqtiriladi.

Yaxshi maslahat tinglash muhimligi. Qarg‘a Dimnaning maslahatini tinglagani uchun muammosini hal qila oldi. Bu esa, **donishmand insonlarning nasihatlariga quloq solish**, maslahatga ochiq bo‘lish tarbiyasini beradi.

Yovuzlikka yomonlik bilan emas oqilona javob berish kerak. Qarg‘a ilonni bolalarini yeb ketgani uchun jazolashni xohladi. Lekin to‘g‘ridan-to‘g‘ri zarar yetkazish o‘rniga **insonlar yordamida, aybsiz bo‘lgan holda** undan qutulishga erishdi. Bu esa, adolatli va oqilona yo‘l bilan yomonlikka qarshi turishni o‘rgatadi.

Hiyla bilan aldovning yomon oqibati (qisqichbaqa voqeasidan saboq. Dimna aytgan hikoyadagi hiylakor qush boshqalarga yordam berayotganday ko‘rinsa-da, aslida ularni yeydi. Lekin nihoyatida **aldov bilan ish yuritgan odamning o‘zi jazoga uchraydi** - qisqichbaqa uni o‘ldiradi. Bu esa bolalarga:

“Hech qachon yolg‘on va aldov bilan ish yuritma, oxiri yomon bo‘ladi,”- degan saboqni beradi. **Adolat va jazo masalasi** - ilon qilgan yomonliklari uchun o‘zi emas, odamlar tomonidan jazolandi. Bu holat bolalarga **har kim qilgan yomon ishining javobini beradi** degan tushunchani singdiradi.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, bu asar necha asrlarki, hikmat va masallar bobida munosib o‘rin egallab kelmoqda. Halq hayoti, dardi, ahli donishlar ulug‘vorligi, hozirjavoblik, donolik aks etgani uchun ham “Kalila va Dimna” ta’rif va tavsifga ega. Undagi masallar, hikmatlar

mag‘zi insoniylik, olijanoblikni ulug‘laydi. Tarbiyaviy ahamiyati jihatidan ham ushbu bebaho asar bugungi kunda o‘z qiymatini yo‘qotmagan.

Buyuk hind xalqining dono zakovati asosida maydonga kelgan “Kalila va Dimna” asarining sharq adabiyoti, shu jumladan o‘zbek mumtoz adabiyoti tarixida hikoyachilikning rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatganligi, shuningdek, hind masalasiga kiritilgan axloq-odob, do‘stlik va sadoqat mavzularidagi hikoyatlari xususida mulohazalar yuritiladi. O‘zbek shoir va tarjimonlari goho uni to‘lig‘icha ona tiliga o‘giranlari, ba’zan esa undagi ayrim masalalarni yoki xarakterli epizodlarni o‘z asarlariga kiritganlari, qayta ishlaganlari, ularga milliy ruh berish bilan mavjud adabiy an‘analarni davom ettirganlari qiyosiy tahlil qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kalila va Dimna: Hikmatnoma, Suyima G‘aniyeva tarjimasi. - Toshkent: Istiqlol, 1994, -256 b.
2. “Pravo cheloveka” Uchebnik - Hrestomatiya. A. X. Saidov. Toshkent. 2010-y.
3. Kalila va Dimna S.G‘aniyeva tarjimasi./ Hind eposi. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2018. 68-b. (– 292 b.)
4. Milliy g‘oya tarixi va nazariyasi. O.M.G‘aybullayev. Toshkent: 2019. -534 b.
5. Jorj Oruell “1984”. (Tarjimon-Karim Baxriyev.) T.: Nihol, 2020.
6. Sadikova Sh.M. “Inson huquqlari sohasidagi ta’lim – inson huquqlari madaniyatini shakllantirishning asosi”, Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, vol. 1, no. 13, 2022, pp. 42-46.
7. Kalila va Dimna. Tarjimon: Suyima G‘aniyeva T.: Yangi asr avlodi, 2023 -304 b.
8. F. Diyorova “Kalila va Dimna” asarida obrazlar talqini Vol. 3 No. 32 (2024): Innovative developments and research in education
<https://interoncof.com/index.php/cad/article/view/5701/5151>

OILADA EKOLOGIK ONG VA MADANIYATNI YUKSALTIRISH MEXANIZMLARI

OROL FOJIASINING OILAVIY BARQARORLIKKA TA’SIRI: O‘ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXIDA IJTIMOIIY HIMOYA VA TIKLANISH CHORALARINING TAHLILI.

To'ychiyeva Gulhayobonu Umidjon qizi

NamDPI ijtimoiy fanlar fakulteti o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi Uzb AU-24 guruh talabasi

. **tel:**+998-95-080-13-87

email:gulhayotoychiyeva56@gmail.com

Ilmiy rahbar: **Omonova Zarnigor To'rajonqizi.**

NamDPI Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi stajyor o'qituvchisi.

tel: +998-88-686-06-74

email:omonova.zarnigor.2302@gmail.com

Annotatsiya.Maqolada Orol fojiasining ijtimoiy oqibatlari, xususan, oilaviy barqarorlikka ta'siri tahlil qilingan. Muallif O'zbekiston Respublikasining mustaqillikdan keyingi davrida qabul qilingan ijtimoiy himoya siyosati va tiklanish choralari tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Orol fojiasi, ijtimoiy himoya, oilaviy barqarorlik.

Аннотация.В статье анализируются социальные последствия Аральской катастрофы, особенно её влияние на семейную стабильность.

Ключевые слова: Аральская катастрофа, социальная защита, семейная стабильность.

Абстракт.This article analyzes the social consequences of the Aral Sea disaster, particularly its impact on family stability.

Keywords: Aral disaster, social protection, family stability.

Orolbo'yi mintaqasida yuzaga kelgan ekologik halokat — Orol fojiasi, nafaqat tabiatga, balki millionlab insonlarning hayot tarziga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Ayniqsa, bu holat oilalarning barqarorligi, demografik rivojlanish va ijtimoiy muhitga kuchli zarba bo'ldi. Ushbu maqola O'zbekistonning eng yangi tarixida ushbu muammoga qarshi kurashda qo'llanilgan ijtimoiy himoya choralari tahlil qilishga qaratilgan.

Ijtimoiy oqibatlar

Orol dengizining qurishi sog'liqni saqlash, ijtimoiy muhit, migratsiya va aholi salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Quyidagi jadvalda bu mintaqada kuzatilgan asosiy demografik o'zgarishlar keltirilgan.

Yil	Aholi soni (ming)	Ko'chib ketganlar soni (%)
1990	1900	2.5
2000	1720	5.8
2010	1600	7.1
2020	1580	6.9

Rasm 1. Orolbo'yi mintaqasidagi demografik o'zgarishlardir.

1. Ekologik inqiroz va uning oilaviy barqarorlikka umumiy ta'siri. Orol dengizining qurib borishi ekologik inqiroz sifatida yuzaga chiqdi va bu holat inson hayotining barcha

sohalariga – sog‘liq, iqtisodiyot, ta’lim, migratsiya va psixologik holatga bevosita ta’sir qildi. Ekotizimning yemirilishi tufayli atmosferaga chiqayotgan tuz va chang zarralari aholining immun tizimini zaiflashtirdi. Bu esa, ayniqsa, farzandli oilalarda bola salomatligi, homiladorlik davri xavfsizligi va oila a’zolarining doimiy kasallanishi tufayli oilaviy barqarorlikni izdan chiqardi.

2. Sog‘liqni saqlash muammolari va oilaviy ijtimoiy muhit. Orolbo‘yi mintaqasida eng ko‘p uchrayotgan kasalliklar — bronxial astma, allergik kasalliklar, yurak-tomir tizimi kasalliklari, oshqozon-ichak va jigar muammolaridir. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi va Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining (WHO) 2020 yilgi hisobotlariga ko‘ra, Qoraqalpog‘iston Respublikasida yangi tug‘ilgan chaqaloqlar o‘limi ko‘rsatkichi respublika bo‘yicha eng yuqori bo‘lgan. Oilada bir yoki bir nechta a‘zo doimiy tibbiy yordamga muhtoj bo‘lishi moddiy ta’minotni sustlashtiradi, ruhiy bosimni kuchaytiradi va er-xotin munosabatlarida tarangliklar keltirib chiqaradi. Ayniqsa, ayollarning reproduktiv salomatligiga zarar yetkazilishi oilaning son jihatdan qisqarishiga olib kelmoqda.

3. Ayollar va bolalar holati. Orolbo‘yida ayollar ekologik inqirozdan eng ko‘p aziyat chekkan qatlamdir. Ular sog‘liq bilan bog‘liq muammolardan tashqari, turmush og‘irligi, ishsizlik va farzand tarbiyasidagi qiyinchiliklar bilan ham kurashmoqda. UNESCO va UNDP tomonidan 2015–2022 yillarda o‘tkazilgan monitoring natijalariga ko‘ra, bu mintaqada ayollar orasida ruhiy tushkunlik va ijtimoiy izolyatsiya holatlari yuqori.

Bolalar orasida o‘shishning sustligi, kamqonlik, maktabga qatnash darajasining pastligi aniqlangan. Ayrim hududlarda maktabgacha ta’lim muassasalari umuman mavjud emas, mavjudlari esa sog‘liq uchun xavfli holatda ishlamoqda.

4. Ta’lim va inson kapitali muammolari. Orolbo‘yi mintaqasida ta’lim sifati past bo‘lib, bu oilalarning iqtisodiy mustaqillikka erishish imkoniyatini cheklamoqda. Uzoq masofadagi maktablar, o‘qituvchilarning malakasi yetarli emasligi va sinf xonalarining yomon holati yosh avlodning kelajagiga salbiy ta’sir qilmoqda. Bu holat ko‘plab oilalarning boshqa viloyatlarga ko‘chib ketishiga sabab bo‘lmoqda.

5. Migratsiya va demografik izdan chiqish. Orol fojiasi ortidan yuzaga kelgan migratsiya ijtimoiy aloqalarni, qarindoshlik munosabatlarini zaiflashtirdi. Aholi migratsiyasi ko‘pincha oilaning erkak a’zolari tomonidan amalga oshiriladi, bu esa ortda qolgan ayol va bolalarning ijtimoiy himoyasiz qolishiga olib keladi. Natijada, oilaviy strukturada noturg‘unlik, ajralishlar va yolg‘iz ayollar soni oshmoqda.

6. Davlat va xalqaro miqyosdagi chora-tadbirlar. O‘zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan 2017 yildan beri amalga oshirilayotgan “Orolbo‘yini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturi” doirasida ichimlik suvi ta’minoti, sog‘liqni saqlash, ekologik xavfsizlik va aholini doimiy ish bilan ta’minlash bo‘yicha qator loyihalar amalga oshirildi.

Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda quyidagilar bajarilmoqda:

- “Green Aral Sea” loyihasi orqali millionlab daraxtlar ekildi;
- UNDP va UNFPA tomonidan psixologik yordam markazlari tashkil etildi;
- Aholiga bepul tibbiy ko‘riklar o‘tkazilmoqda;
- Ayollar uchun hunar o‘rgatish markazlari faoliyat yuritmoqda.

7. Oilaviy barqarorlikni mustahkamlash yo‘llari. Kelajakda Orolbo‘yida barqaror oilaviy muhitni shakllantirish uchun quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha faoliyat olib borish zarur:

- Ekologik xavfsizlikni ta’minlash va yashash uchun qulay muhit yaratish;
- Ayollar salomatligini tiklash va ularni band qilishga qaratilgan maxsus dasturlar;

- Ta’lim sifati va maktab infrastrukturasini rivojiga ustuvor e’tibor;
- Sog’liqni saqlash tizimini raqamlashtirish va onlayn maslahat xizmatlari;
- Migratsiyaga tushgan oilalar uchun ijtimoiy yordam paketlari.

8. Orolbo‘yida iqtisodiy inqiroz va uning oilaga bevosita ta’siri. Orol fojiasi tufayli qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirish hajmi keskin kamaydi. Tuzli shamollar tuproqni sho‘rlatdi, sug‘orish tizimlari yaroqsiz holga keldi. Oqibatda yirik xo‘jaliklar va kichik fermerlar faoliyatini to‘xtatishga majbur bo‘ldi. Ko‘plab erkaklar ishsizlik sababli boshqa viloyatlarga, hatto xorijga ketishdi. Bu esa oiladagi iqtisodiy mustahkamlikni zaiflashtirdi.

Ayollar va bolalarning moliyaviy himoyasiz qolishi ularning mehnat bozorida norasmiy sektorga kirib borishiga olib keldi. Orolbo‘yidagi tumanlarda ayollar ishtirokidagi norasmiy savdo, tikuvchilik va dehqonchilik faoliyati yuqori bo‘lishiga qaramay, ularning mehnat huquqlari yetarlicha himoya qilinmagan.

Jadval: Orolbo‘yida ishsizlik darajasi (2010–2023) Jadval: Orolbo‘yida ishsizlik darajasi (2010–2023)

Yil	Ishsizlik (%)	Ayollar ishsizligi (%)	Yoshlar ishsizligi (%)
2010	11.2	14.6.	17.5
2015	10.8	13.2	16.1
2020	13.5	16.9	20.4
2023	12.7	15.1	18.7

Rasm 2. Orolbo‘yida ishsizlik ko‘rsatkichlarining yillik o‘zgarishi.

9. Madaniy me’yorlar va psixologik barqarorlik. Ekologik inqiroz nafaqat moddiy, balki ruhiy va ma’naviy darajadagi inqirozga ham sabab bo‘ldi. O‘zbek oilaviy qadriyatlari, mas’uliyat, sabr-toqat, mehr-oqibat kabi tushunchalar bu hududda yangi ijtimoiy sharoitda sinovdan o‘tmoqda. Aholi orasida depressiya, yolg‘izlik, o‘z joniga qasd qilish holatlari ortmoqda. Shu sababli hukumat va xalqaro NNTlar tomonidan psixologik markazlar tashkil etilishi ijobiy natija bermoqda.

Davlat siyosati va himoya choralari. 1993 yildan boshlab O‘zbekiston hukumati Orolbo‘yi ekologik inqiroziga qarshi qator milliy dasturlarni amalga oshirdi. Bular orasida: ichimlik suvi ta’minoti, tibbiy xizmatlar, aholiga psixologik yordam va ishsizlikka qarshi loyihalar mavjud.

Tiklanish tashabbuslari. Xalqaro tashkilotlar, jumladan BMT va Jahon banki bilan hamkorlikda Orolbo‘yi mintaqasida ekologik va ijtimoiy tiklanish dasturlari amalga oshirildi. Quyidagi diagrammada 2000–2020 yillar oralig‘ida sog‘liqni saqlash loyihalariga ajratilgan mablag‘lar ko‘rsatilgan.

Orol fojiasi nafaqat ekologik, balki chuqur ijtimoiy muammodir. Uning oilaviy barqarorlikka ta’siri keng qamrovli bo‘lib, ijtimoiy-iqtisodiy omillar bilan chambarchas bog‘liq. Hukumat tomonidan qabul qilingan chora-tadbirlar, jumladan, ijtimoiy himoya tizimi, sog‘liqni saqlash va bandlik siyosati aholi turmush darajasini yaxshilashga xizmat qilmoqda. Shuningdek, xalqaro hamkorlik asosidagi dasturlar uzoq muddatli tiklanish uchun muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. “Orol fojiasi – umumjahon muammosi”, T.: “O‘zbekiston”, 1998.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1993 yil 18 dekabrda farmoni.

3. UNDP Uzbekistan. “Response to the Aral Sea Crisis”, 2022-yil hisobot.
4. Aral Sea Region Development Program (ASDP), Ministry of Economy and Finance, 2021.
5. WHO Central Asia Report: Environmental Impacts in Aral Region, 2020.

OROL MUAMMOSI VA KELIB CHIQISH TARIXI

Jaksibayeva Sveta Kanat qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Tel: +998939140108

Omonova Zarnigor To’rajon qizi

Namangan pedagogika instituti ilmiy xodimi

omonova.zarnigor.2302@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Orol dengizi muammosining kelib chiqish sabablari, ekologik va ijtimoiy oqibatlari hamda uni tiklash bo‘yicha ko‘rilayotgan choralar yoritilgan. Muallif inson faoliyati natijasida yuzaga kelgan ekologik fojيانing ahamiyatini ochib bergan.

Kalit so‘zlar: Orol dengizi, ekologik muammo, suv tanqisligi, paxta yetishtirish, iqlim o‘zgarishi, sog‘liq muammolari, iqtisodiy inqiroz, tiklash choralari.

KIRISH. Orol dengizi insoniyat tarixidagi eng yirik ekologik muammolardan biri hisoblanadi. Uzoq yillar davomida O‘rta Osiyodagi hayot uchun muhim suv manbai bo‘lgan bu dengiz, XX asrning ikkinchi yarmida noto‘g‘ri suv siyosati natijasida quriy boshladi. Asosan paxta yetishtirish kabi qishloq xo‘jaligi ehtiyojlari uchun Amudaryo va Sirdaryo suvlarining keng miqyosda yo‘naltirilishi Orolning tabiiy muvozanatini izdan chiqardi. Ushbu maqolada Orol muammosining kelib chiqishi, uning oqibatlari va uni bartaraf etish yo‘llari haqida so‘z yuritiladi.

Orol dengizi muammosi insoniyat tarixidagi eng yirik ekologik fojialardan biri bo‘lib, uning kelib chiqish sabablari asosan inson faoliyati bilan bog‘liq.

Orol dengizi O‘rta Osiyodagi Amudaryo va Sirdaryo daryolari hisobiga to‘yinib turgan dunyodagi to‘rtinchi yirik ichki suv havzasi edi. 1960-yillardan boshlab, Sovet Ittifoqi tomonidan paxta va boshqa qishloq xo‘jaligi ekinlarini yetishtirish maqsadida ushbu daryolarning suvlari keng ko‘lamda sug‘orish tizimlariga yo‘naltirildi. Bu esa Orol dengiziga quyiladigan suv miqdorining keskin kamayishiga olib keldi.[1]

Orol dengizi ilgari dunyodagi to‘rtinchi yirik ichki suv havzasi bo‘lib, O‘rta Osiyo iqlimi va ekologiyasi uchun muhim ahamiyatga ega edi. 1960-yillardan boshlab sobiq Sovet Ittifoqi tomonidan paxta va boshqa qishloq xo‘jaligi ekinlarini yetishtirish uchun Amudaryo va Sirdaryo suvlarining katta qismi sug‘orishga yo‘naltirildi. Natijada Orol dengiziga quyiladigan suv miqdori keskin kamaydi va dengiz sathi tez orada pasaya boshladi.

1970-yillardan boshlab Orolning maydoni yil sayin qisqarib, 1980-yillarga kelib u ikki qismga — Shimoliy va Janubiy Orolga ajraldi. 2000-yillarda esa Janubiy Orolning katta qismi butunlay qurib ketdi. Dengiz tubida qolgan sho‘r va zaharli moddalarga boy tuproq kuchli shamollar ta’sirida atrofga tarqalib, ekologik va sog‘liq muammolarini keltirib chiqardi. Mintaqada nafas olish yo‘llari kasalliklari, allergiyalar, o‘simlik va hayvonot dunyosining yo‘qolishi, iqlim o‘zgarishlari va iqtisodiy inqirozlar yuzaga keldi.

Mazkur holatga qarshi chora-tadbirlar ko‘rila boshlandi. Qozog‘iston Shimoliy Orolni saqlab qolish uchun “Kok-Orol” to‘g‘onini qurdi. Bu loyiha Shimoliy Orolning suv sathini tiklashga yordam berdi va baliqchilik sanoati asta-sekin qayta tiklana boshladi. O‘zbekiston esa Orolbo‘yi hududida yashil maydonlar barpo etish, tuz va chang tarqalishini kamaytirish, ekologik xavfsizlikni ta’minlash bo‘yicha loyihalarni amalga oshirmoqda.[2]

Natijada, dengiz sathi pasaya boshladi va 1980-yillarga kelib, Orol dengizi ikki alohida qismga — Shimoliy (Kichik) va Janubiy (Katta) Orolga bo‘linib qoldi. 2000-yillarga kelib esa, dengiz maydoni 74% ga qisqardi, hajmi 90% ga kamaydi va sho‘rlanish darajasi 10 g/l dan 100 g/l gacha oshdi .

Orol dengizining qurishi mintaqada bir qator ekologik va ijtimoiy muammolarni keltirib chiqardi:

- Iqlim o‘zgarishi: Dengizning yo‘qolishi mintaqada yozning issiqroq, qishning esa sovuqroq bo‘lishiga olib keldi .
- Sog‘liq muammolari: Qurigan dengiz tubidan ko‘tarilgan tuz va chang bo‘ronlari nafas olish yo‘llari kasalliklari, allergiyalar va boshqa sog‘liq muammolariga sabab bo‘ldi .
- Iqtisodiy inqiroz: Baliqchilik sanoati butunlay yo‘qolib, minglab odamlar ish o‘rinlaridan mahrum bo‘ldi. [3]

Orol muammosini hal etish bo‘yicha bir qator chora-tadbirlar ko‘rilmoqda. Xususan, Qozog‘iston hukumati va Jahon banki hamkorligida 2005-yilda qurilgan Kok-Orol to‘g‘oni Shimoliy Orolning suv sathini tiklashga yordam berdi. Bu esa baliqchilikning tiklanishiga va mahalliy aholi hayotining yaxshilanishiga olib keldi .

O‘zbekiston tomoni esa, Orolbo‘yida ekologik xavfsizlikni ta’minlash va atrof-muhitni muhofaza qilish, dengiz qurishining salbiy oqibatlarini yumshatish borasida ishlarni davom ettirmoqda.[4]

XULOSA. Orol muammosi inson faoliyatining atrof-muhitga qanday salbiy ta’sir ko‘rsatishini yaqqol namoyon etadi. Bu fojia insoniyatni ekologik muvozanatni saqlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish zarurligini yana bir bor eslatadi.

Orol dengizining qurib borishi – bu insoniyatning ekologik muvozanatga beparvolik bilan yondashuvi natijasida yuzaga kelgan global muammo hisoblanadi. Suv resurslarining noto‘g‘ri boshqarilishi nafaqat dengiz sathining pasayishiga, balki butun mintaqaning iqlimi, iqtisodiyoti va aholining sog‘lig‘iga salbiy ta’sir ko‘rsatdi. Ushbu ekologik fojia insoniyatni atrof-muhitni muhofaza qilish, suv resurslaridan oqilona foydalanish va barqaror rivojlanish yo‘lidan borish zarurligini eslatadi. So‘nggi yillarda olib borilayotgan tiklash choralari, jumladan, to‘g‘onlar qurilishi va ekologik tadbirlar, ijobiy natijalar berayotgan bo‘lsa-da, bu jarayon uzoq muddatli va doimiy e’tiborni talab qiladi. Orol taqdiri – bu kelajakda shunga o‘xshash ekologik falokatlarining oldini olish uchun muhim saboqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qodirov, M. (2010). Orol dengizi ekologik muammolari va ularni bartaraf etish yo‘llari. O‘zbekiston ekologiya jurnali, 2(15), 34-42.
2. Xo‘jaev, S. (2015). Orol muammosi va mintaqaviy ekologik xavfsizlik. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Senat.uz. Orol dengizi ekologik muammolari. Available at: <https://senat.uz/post/post-1303>

4. Ekolog.uz. Orolbo‘yi ekologik holati. Available at: <https://ekolog.uz/185>

MECHANISMS FOR ENHANCING ECOLOGICAL AWARENESS AND CULTURE IN THE FAMILY

Yodgora To‘xtaboyeva Sohibjon qizi

Namangan viloyati Pedagogik Mahorat Markazi. Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar va tillarni o‘qitish metodikasi kafedrası ingliz tili o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilada ekologik ong va madaniyatni yuksaltirish mexanizmlari haqida so‘z boradi. Oilaning ekologik tarbiyadagi o‘rni, atrof-muhitga mas‘uliyatli munosabatni shakllantirish usullari va bu jarayonni samarali amalga oshirishning yo‘llari yoritilgan. Maqolada shuningdek, ekologik qadriyatlarni avloddan avlodga o‘tkazishda an‘analar va zamonaviy yondashuvlar muhim o‘rin tutishi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: ekologik ong, ekologik madaniyat, atrof-muhit uchun mas‘uliyat, ekologik xatti-harakatlar, ota-onalarning namunaviy roli, ekologik ta’lim.

Аннотация: В данной статье рассматриваются механизмы повышения экологического сознания и культуры в семье. Освещается роль семьи в экологическом воспитании, формировании ответственного отношения к окружающей среде и эффективные пути реализации этого процесса. Также подчеркивается важность традиций и современных подходов в передаче экологических ценностей из поколения в поколение.

Ключевые слова: экологическое сознание, экологическая культура, ответственность за окружающую среду, экологическое поведение, родительский пример, экологическое образование.

Annotation: This article discusses the mechanisms for enhancing ecological awareness and culture within the family. It highlights the role of the family in environmental education, methods of fostering responsible attitudes towards nature, and effective ways to implement these processes. The importance of traditions and modern approaches in passing ecological values from generation to generation is also emphasized.

Keywords: ecological awareness, ecological culture, environmental responsibility, ecological behaviors, parental role modeling, ecological education

INTRODUCTION

In the contemporary world, global environmental problems such as climate change, deforestation, pollution, and the loss of biodiversity have escalated into existential challenges confronting humanity. These crises not only threaten ecological balance but also undermine economic stability, food security, and public health across the globe [1]. Achieving sustainable development and effective environmental protection demands more than policy interventions or technological innovations; it requires a profound transformation in human consciousness and culture. This transformation must begin with the formation of ecological awareness and culture among individuals, which serves as the foundation for collective environmental responsibility.

Crucially, this awareness must be cultivated at the earliest stages of socialization, positioning the family — the smallest yet most influential social institution — as a pivotal agent in fostering environmental consciousness [2]. The family environment operates as the first school of life where

children acquire core values, social norms, and behavioral patterns that will shape their lifelong relationship with the natural world. Consequently, the role of parents and caregivers transcends traditional caregiving to include the deliberate instillation of ecological responsibility and sustainable habits.

Daily practices such as waste sorting, energy conservation, and participation in community clean-ups offer practical entry points for embedding ecological principles within family life. These seemingly simple actions have compounding effects, shaping a child’s ecological mindset and reinforcing environmentally responsible behaviors over time [3]. Additionally, the family context provides unique opportunities for emotional engagement, where shared experiences in nature nurture empathy, respect, and a deep sense of stewardship toward the environment.

In the digital era, families have unprecedented access to a vast array of educational resources that can complement traditional forms of ecological learning. Interactive online lessons, environmental documentaries, eco-friendly mobile applications, and virtual explorations of natural sites enrich family-based education and make ecological awareness more accessible and engaging for all age groups [4]. This fusion of tradition and innovation empowers families to adopt sustainable lifestyles that not only benefit their immediate environment but also contribute meaningfully to the broader global environmental movement [5].

Thus, enhancing ecological culture within the family emerges not merely as a domestic practice but as a strategic and scalable solution for addressing environmental challenges at both local and global levels. By aligning familial practices with the principles of sustainability, we lay the groundwork for a more environmentally conscious and resilient society.

MAIN PART

Environmental education within the family begins in early childhood, where foundational values and attitudes toward nature are first formed. Parents, as primary educators, bear the responsibility of guiding children to develop an ethical relationship with the environment. This process must go beyond verbal instruction and encompass daily, observable practices that reinforce ecological values. Practical actions such as waste sorting, conserving energy, minimizing water consumption, and participating in tree planting not only teach responsibility but also embed sustainability into children’s behavioral repertoire [2].

Family traditions serve as potent vehicles for ecological education. Annual tree-planting events, participation in waterway clean-up campaigns, and celebrating international environmental days can foster emotional connections to nature and solidify environmental values across generations [3]. Moreover, integrating eco-friendly practices into household routines — such as composting organic waste, reducing single-use plastics, and adopting reusable products — helps to normalize sustainability as a lifestyle rather than an occasional act.

In the modern context, technology plays a transformative role in amplifying ecological education within the family. Digital tools such as ecological games, online environmental courses, interactive mobile applications, and documentaries offer dynamic and engaging platforms for children and adults alike [4]. Virtual tours of national parks, wildlife sanctuaries, and nature reserves broaden the family’s exposure to biodiversity and conservation efforts, even in urban or geographically distant settings. These technologies democratize environmental learning and make it adaptable to the evolving digital habits of contemporary families.

Beyond knowledge acquisition, empowering children to participate in environmental decision-making within the household fosters a sense of agency and ownership. Involving children

in projects such as leading a household recycling initiative, selecting eco-friendly products during family shopping trips, or creating home gardens builds practical skills and cultivates ecological responsibility [5]. This participatory approach transforms children from passive learners into active stewards of the environment.

The following mechanisms have been identified as particularly effective in enhancing ecological culture within the family:

- Teaching through parental role modeling, where children imitate observed behaviors;
- Joint participation in ecological activities, such as clean-up campaigns and community tree-planting;
- Regular updating of ecological knowledge via books, courses, and credible media resources;
- Facilitating family discussions on both local and global environmental issues to encourage critical thinking;
- Empowering children’s participation in environmental decision-making processes;
- Institutionalizing eco-friendly family traditions and routines that reinforce sustainable behaviors [2].

A critical analysis of these mechanisms reveals that effective family-based ecological education operates through a triadic structure combining cognitive, emotional, and practical components. Cognitive learning involves the systematic acquisition of knowledge about environmental challenges and sustainable solutions through educational media, literature, and formal instruction [4]. Emotional engagement is cultivated through shared family experiences in natural settings, fostering empathy, a sense of belonging, and responsibility toward nature [2]. Practical application ensures that the learned values translate into consistent daily habits, thereby solidifying ecological behaviors through repetition and reinforcement [3].

Studies consistently show that families who integrate these multi-faceted mechanisms raise children with higher ecological literacy, stronger environmental ethics, and more sustainable consumption patterns [5]. Furthermore, these families often act as micro-models for the broader community, demonstrating the replicable impact of household-level ecological practices on neighborhood, municipal, and even national scales [1].

Thus, enhancing ecological culture within the family transcends private benefit, serving as a grassroots yet scalable strategy for societal transformation. It mobilizes the family unit as a dynamic and decentralized force capable of driving broader environmental change, thereby contributing to the global pursuit of sustainability and ecological resilience.

CONCLUSION

The cultivation of ecological awareness and culture within the family is not merely a private concern but a critical catalyst for societal transformation. When ecological values are deeply rooted in family traditions, daily routines, and intergenerational interactions, they extend beyond the household and permeate schools, communities, and the larger socio-cultural framework [5]. This ripple effect demonstrates that sustainable behavioral change begins at the micro level but carries significant macro-level implications.

The synergistic combination of knowledge acquisition, emotional attachment to nature, and practical engagement in environmental activities creates a comprehensive and resilient form of ecological consciousness. Families that nurture such holistic environmental education are more likely to raise individuals who exhibit long-term commitment to sustainability and proactive

ecological citizenship [3]. This underscores the family’s dual role as both a transmitter of values and an incubator for practical ecological action [5].

Moreover, the integration of digital technologies—such as interactive educational platforms, mobile applications, and virtual nature experiences—serves to amplify the reach and effectiveness of family-based ecological education. These tools make environmental learning more dynamic, accessible, and adaptable to the realities of modern life, ensuring that ecological literacy keeps pace with technological advancement [4].

Policy frameworks at national and international levels must, therefore, recognize and reinforce the family as a central actor in environmental sustainability strategies. Supportive measures, such as tax incentives for eco-friendly household practices, grants for community-based family projects, and accessible environmental education resources, can significantly empower families to adopt and maintain sustainable lifestyles [1].

In conclusion, positioning the family as the cornerstone of ecological education offers a scalable and culturally sensitive pathway toward achieving global sustainability goals. By systematically fostering ecological awareness, nurturing positive environmental attitudes, and institutionalizing sustainable behaviors within this fundamental social unit, we lay a robust foundation for a healthier, more resilient planet. Empowering families as active agents of ecological change is not only a prudent investment in today’s environmental well-being but also an indispensable strategy for safeguarding the rights and health of future generations [3].

References:

1. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Paris: UNESCO Publishing, 2017.
2. Karimov, A. Ecological Culture and Education. Tashkent: Fan, 2020.
3. Rasulov, B. Family and Environmental Education. Samarkand: Zarafshan, 2021.
4. Tilbury, D., Stevenson, R., Fien, J., & Schreuder, D. Education and Sustainability: Responding to the Global Challenge. Gland: IUCN, 2002.
5. United Nations Environment Programme (UNEP). Global Environmental Outlook: Healthy Planet, Healthy People. Nairobi: UNEP, 2019.

ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНОЙ СРЕДЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СРЕДСТВ МУЛЬТИМЕДИА

Омонова Зарнигор Туражон кизи,

Научный сотрудник Наманганского педагогического института

omonova.zarnigor.2302@gmail.com

Аннотация: В данной статье рассматривается влияние семейной среды на формирование культуры использования мультимедийных средств. Исследование подчеркивает роль родителей и их цифровых привычек в воспитании медиаграмотности детей. Выделяются факторы, способствующие развитию критического мышления и ответственного использования мультимедиа в семейном кругу.

Ключевые слова: Семейная среда, мультимедийные средства, цифровые технологии, цифровая грамотность, мультимедийные ресурсы, медианпространство, интернет.

Семейная среда играет ключевую роль в формировании привычек и культуры использования мультимедийных средств. С раннего детства дети учатся воспринимать информацию, взаимодействовать с цифровыми технологиями и использовать их в повседневной жизни, ориентируясь на поведение родителей и других членов семьи. Современные технологии стали неотъемлемой частью быта, образования и досуга, и то, как семья регулирует их использование, влияет на уровень цифровой грамотности, критическое мышление и безопасность в цифровом пространстве. Атмосфера в семье, установленные правила и образцы поведения определяют, насколько ответственно и осознанно человек подходит к использованию мультимедийных ресурсов. От строгих ограничений до полной свободы – разные подходы в воспитании формируют различные модели взаимодействия с цифровой средой. Насколько семья вовлекает ребенка в обсуждение этических и технических аспектов использования мультимедиа, учит различать достоверную информацию от фальшивой и направляет в сторону осознанного потребления контента, тем более уверенно он сможет ориентироваться в современном медиапространстве.

Президент Шавкат Мирзиёев отметил, что «Молодежь Узбекистана должна овладевать современными знаниями и достижениями прогресса, показывать всем пример своей духовностью и широким мировоззрением» [1; С.170].

Учащиеся должны освоить новые жизненно необходимые навыки в связи с тем, что современные информационные технологии все глубже проникают в нашу жизнь. Информационный депозитарий глобальной компьютерной сети Интернет настолько велик, что умение извлечь из такого большого объема информации нужный кластер выходит на первый план.

Термин «мультимедиа» образован из слов «мульти» – много и «медиа» – среда, носитель, средства общения. Мультимедиа – это компьютерные технологии, при которых совместно используются несколько информационных сред, таких как графика, видео, фотография, движущиеся образы (анимация), высококачественное звуковое сопровождение [3].

Ю.С. Браун предлагает классифицировать мультимедийные средства обучения по методическому назначению [2]:

- наставнические, предназначенные для изучения нового материала;
- тренировочные, предназначенные для отработки умений и навыков;
- контролирующие, предназначенные для контроля уровня усвоения;
- демонстрационные, предназначенные для наглядного представления учебного материала;
- игровые;
- досуговые.

Применение мультимедийных средств обучения обогащает стратегии преподавания лишь в том случае, когда преподаватель не только «поставляет» («передает», «транслирует») информацию, но руководит, поддерживает, помогает студенту в учебном процессе.

использование мультимедиа технологий непосредственно связано с повышением уровня эстетической культуры личности. Эстетическая и художественная культура – важнейшие составляющие духовного облика личности. От их наличия и степени развития

в человеке зависит его интеллигентность, творческая направленность устремлений и деятельности, особая одухотворенность отношения к миру и другим людям. Без развитой способности к эстетическому чувствованию, переживанию человечество вряд ли смогло реализовать себя в столь разносторонне богатом и прекрасном мире «второй природы», т. е. культуры [4].

Мультимедийные материалы, созданные профессионально для открытого образования или разработанные учащимися в рамках проектной деятельности, проходят экспериментальную апробацию через их практическое применение. Они используются в образовательном процессе, демонстрируются и обсуждаются на конференциях, семинарах, выставках, презентациях и других публичных мероприятиях, где оцениваются их основные качественные характеристики.

Мультимедийные средства обучения являются перспективным и высокоэффективным инструментарием, позволяющим предоставить преподавателю массивы информации в большем объеме, чем традиционные источники информации, наглядно в интегрированном виде включать не только текст, графики, схемы, но и звук, анимацию, видео и т. п., отбирать виды информации в той последовательности, которая соответствует логике познания и уровню восприятия конкретного контингента обучающихся. Мультимедийные средства, относимые к числу программ «виртуальная реальность», предоставляют не только звуковую и пространственную зрительную информацию, но и тактильную (осязательную) и создают иллюзию вхождения и присутствия обучаемых в реальном времени в стереоскопически представленном «экранном мире», иллюзию перемещения пользователя относительно объектов этого мира.

Мультимедийные ресурсы играют ключевую роль в современном образовании, делая процесс обучения более интерактивным и доступным. Вот несколько способов их использования:

Визуализация сложных концепций – графики, анимации и видео помогают объяснить сложные темы, делая их более понятными.

Интерактивные учебные материалы – электронные учебники, симуляции и виртуальные лаборатории позволяют учащимся экспериментировать и учиться на практике.

Дистанционное обучение – онлайн-курсы и вебинары дают возможность получать знания из любой точки мира.

Дистанционное образование в вузах приносит семье множество преимуществ:

Гибкость – студенты могут совмещать учебу с работой и семейными обязанностями, выбирая удобное время для занятий.

Экономия средств – отсутствуют расходы на транспорт, проживание в другом городе и питание вне дома.

Доступность – возможность получать качественное образование независимо от географического положения.

Безопасность – обучение проходит в комфортной домашней обстановке, что особенно важно в условиях пандемий и других кризисных ситуаций.

Поддержка семьи – близкие могут активнее участвовать в образовательном процессе, помогая студенту в освоении материала.

Семейная среда играет ключевую роль в формировании культуры использования мультимедийных средств, определяя отношение детей и взрослых к цифровым

технологиям. Родительский пример, контроль, семейные традиции и образовательный подход определяют, насколько осознанно дети и взрослые взаимодействуют с цифровыми технологиями.

В настоящее время изучение цифровых навыков становится все более актуальным, а дифференциация в обладании ими (цифровой разрыв) демонстрирует проблему социального неравенства в целом. Это связано с тем, что обладание цифровыми навыками, доступ к ИКТ и умение ими пользоваться, ведет за собой реальные последствия: возможность карьерного роста, участие в общественной жизни современного гражданского общества и т.д. Таким образом, изучение данного вопроса очень важно для решения проблемы социального неравенства. В то же время постепенное стирание границ между реальной жизнью и онлайн, возникновение новой цифровой среды, в которой человеку необходимо учиться заново взаимодействовать с людьми (цифровой этикет), идентифицировать себя, строить карьеру, обучаться и т.д. - все это также делает изучение темы цифровых навыков актуальной для людей всех возрастов [5].

Ответственное отношение к мультимедиа внутри семьи помогает развивать критическое мышление, формировать здоровые привычки и использовать цифровые ресурсы во благо обучения и самореализации. Напротив, отсутствие четких принципов и контроля может привести к неконтролируемому потреблению контента, влияя на развитие личности и социальное поведение.

Поэтому важно, чтобы родители не только регулировали доступ к цифровым ресурсам, но и сами демонстрировали грамотный подход к их использованию. Именно через семью закладываются основы цифровой грамотности, что позволяет людям эффективно и безопасно ориентироваться в современном информационном пространстве. Использование мультимедийных технологий может стать способом укрепления семейных связей. Совместный просмотр фильмов, обсуждение новостей, участие в образовательных онлайн-курсах способствуют развитию коммуникативных навыков и расширяют кругозор. В семьях, где уделяется внимание образовательному контенту, дети проявляют больший интерес к саморазвитию, обучению и поиску полезной информации.

Семейная среда оказывает значительное влияние на формирование культуры использования мультимедийных средств. Родительский пример, регулирование цифровых привычек и совместная деятельность определяют, насколько осознанно дети и взрослые взаимодействуют с технологиями. Ответственное отношение к мультимедиа способствует развитию критического мышления, формированию здоровых цифровых привычек и использованию технологий во благо образования и самореализации.

Таким образом, важнейшей задачей родителей является воспитание грамотного подхода к мультимедийным ресурсам, который позволит детям безопасно и эффективно ориентироваться в современном информационном пространстве.

Литература:

1. Мирзиеев Ш.М. От национального возрождения – к национальному прогрессу. Т.4. Ташкент, 2020.
- 2.Стариков Д.А. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ МУЛЬТИМЕДИА В ОБУЧЕНИИ. Международный научно-популярный журнал. №1– 2017

3. Попов Б.В. Основы информационных и телекоммуникационных технологий. Мультимедиа. М., 2007.

4. Матвеева Т.А. Формирование профессиональной компетентности студентов технического вуза в условиях информатизации образования: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Екатеринбург, 2008 // Библиотечный каталог российских и украинских диссертаций. URL:

<http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/221666.html>.

5. Шепилова М. А. ВЛИЯНИЕ СЕМЬИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ НАВЫКОВ ДЕТЕЙ. Научно-образовательный журнал для студентов и преподавателей «StudNet» №11/2020

O‘ZBEKISTON TARIXINI O‘QITISHDA O‘QUVCHILARNING NUTQIY KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODOLOGIYASI

Xolmatova Dilafruz Narzullayevna.

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi
(Tarix) mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktablarda o‘zbekiston tarixini o‘qitish jarayonida bir nechta interfaol metodlarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning nutqiy ko‘nikmalarini oshirish, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida bog‘liqlikni ta’minlash bo‘yicha usullar keltirilib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Nutqiy ko‘nikmalar, interfaol, metodlar, o‘zbekiston tarixi, kommunikatsiya,

Аннотация: В данной статье в ходе преподавания истории Узбекистана в школах используются несколько интерактивных методов, методов совершенствования разговорных навыков учащихся и обеспечения связи между учителем и воспитываемым учеником.

Ключевые слова: Разговорные навыки, интерактив, методы, история Узбекистана, общение.

Rivojlanayotgan jamiyatda kommunikatsiya va nutqni rivojlantirish muammoga aylanmoqda. Chunki kommunikatsiya inson hayotining ajralmas qismidir. Maktablarda o‘qituvchining mahorati va o‘quvchining bilimi ham uning nutqi orqali ochib beriladi va bu darsning samaradorligini oshiradi. nutqiy ko‘nikmalarni oshirishga qaratilgan metodlar o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida bog‘liqlikni ta’minlaydi. Hozirda yangi O‘zbekistonda tarix fanini o‘qitishni zamon talabi darajasida rivojlantirish sohasidagi ishlar tizimli davom ettirilmoqda. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston

Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmonida uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli va samarali ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy talablarga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash siyosatini davom ettirib, ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish asosida oliy ta'lim muassasalari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirishga qaratilgan vazifalari maktablarda tarix darsiga bo'lgan e'tiborni, tarix fanini o'zlashtirish uchun zamon talablariga mos metodlardan foydalanishni taqazo etmoqda.¹⁰⁷ O'quvchi tarix fanidan bilimlar asosini o'zlashtirganda millatimiz va boshqa xalqlarning o'tmish, kecha va bugungi taraqqiyoti to'g'risida tushunchaga ega bo'ladi. Tarix ta'limi har bir odamga etnomilliy, umummilliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtirishga yordam berishi lozim. Bu o'quvchini shaxs, fuqaro, inson sifatida shakllanishiga asos bo'ladi. O'quvchilar O'zbekiston tarixi fanini o'rganish davomida umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtirib boradi. Tarix darslari o'quvchilarga tarixiy bilimlarni yetkazib beruvchi vositagina emas, balki ularning ma'naviy-axloqiy jihatdan shakllanib borishlarini ta'minlovchi kuchli ta'sirga ega bo'lgan omil hamdir. Hozirgi yangicha metodlarni va innovatsiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish haqida to'xtalganda nutqni o'stiruvchi interfaol usullar alohida o'rin egallaydi. Bu asosan ikki kishi o'rtasidagi faollik bo'lib, o'quv-jarayoni o'zaro suhbat asosida, yani o'quvchining o'zaro muloqotiga asosan kechadi. Nutqni o'stiruvchi interfaol usullarning bosh maqsadi: o'quv jarayoni uchun eng qulay vaziyat yaratish orqali o'quvchining faol, erkin fikr yuritishiga muhit yaratishidir. U o'zini intellektual salohiyatini namoyon etadi va o'quv sifati va samaradorligini oshirishni ta'min etadi. Interfaollik asosida darsni tashkil etish shunday kechadiki, bu jarayonda birorta ham o'quvchi chetda qolmaydi, ya'ni ular ko'rgan, bilgan, o'ylagan fikrlarini ochiq-oydin bildirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu bilan birga o'quvchilar o'zaro bilim, g'oyalarini almashadilar. Nutqni o'stiruvchi interfaol metodlardan foydalanish darsni borishini qiziqarli va samarali tashkil qiladi. Ya'ni o'qituvchilar sinfni guruhlariga bo'lib qo'yadi va har bir guruhga mavzu yuzasidan yangi ma'lumotlar topib kelishini aytadi. Masalan, 7-sing o'zbekiston tarixi darsidan somoniylar mavzusi haqida har bir o'quvchi darslikdagi ma'lumotlardan tashqari izlanishini talab qiladi. Bunda ular Narshaxiyning "Buxoro tarixi" asarini o'qishlari mumkin. Bundan tashari faqat ma'ruza darslari emas, balki seminar mashg'ulotlar o'tqazish ham o'quvchi va uning tengdoshlari o'rtasida kommunikatsiya, bahslashishga olib keladi. Shu tariqa bilim salohiyati oshib borishdan tashqari o'quvchilarning nutqi ham rivojlanadi. Nutqni ko'nikmalarni rivojlantiruvchi interfaol metodlardan yana biri "Davra suhbat" metodi bo'lib, unda o'quvchilar aylana stol atrofida berilgan

¹⁰⁷ Sh. Mirziyoyev. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli farmoni-<https://lex.uz/docs/3107036>

muammo yoki savollar yuzasidan o‘quvchilar tomonidan o‘z fikr mulohazalarini bildirish orqali olib boriladigan o‘qitish metodidir. Buxoro xonlarining amalga oshirgan ichki va tashqi siyosatini tahlil qilish o‘quvchilarga beriladi. “Davra suhbat”da o‘qituvchi mavzuni boshlab beradi va o‘quvchilar mavzu bo‘yicha o‘z fikr-mulohazalarini bildiradilar. Masalan, xon va amirlarning yaxshi va yomon sifatlarini aytib chiqadilar. O‘qituvchi ularni diqqat bilan tinglaydi, agar muhokama qilish kerak bo‘lsa barcha fikr-mulohazalar tinglab bo‘lingandan so‘ng muhokama qilinadi. Bundan tashqari “Bahs munozara” metodi – Biror mavzu o‘quvchilar bilan birga bahsli tarzda o‘tadi. Har qanday mavzu mavjud bilim va tajribalar asosida muhokama qilish nazarda tutilganda ushbu metoddan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bahs munozara erkin holatda olib borilishi va o‘qituvchi o‘quvchilarni barchasini mavzuga jalb etishi va nizolarni bartaraf qilishi kerak. “Bahs munozara” metodida quyidagi qoidalarga amal qilish lozim;

- -Barcha o‘quvchilar qatnashishi uchun sharoit yaratish
- -O‘ng qo‘l qoidasiga rioya qilish
- -Fikr g‘oyalarni tinglash madaniyati
- -Bildirilgan fikr-g‘oyalar takrorlanmasligi
- -Bir-biriga o‘zaro hurmat

Dars oxirida o‘qituvchi barcha fikrlarni tinglab tahlil qiladi va yechimni topadi. O‘qituvchi darsda yaxshi qatnashgan o‘quvchilarni rag‘batlantirishni unutmasligi kerak. Bu o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. O‘quvchilar tarix fani imkoniyatlaridan mahorat bilan samarali foydalansalar, o‘z fikrlarini ta’sirchan, tushunarli bayon qila olsalar, ajdodlardan qolgan boy ilmiy, badiiy merosni chuqur anglash darajasida o‘z tarixini bilsalar, o‘zbekiston tarixi ta’limi o‘z maqsadiga erishgan bo‘ladi. Buning uchun tarix darslarida foydalaniladigan o‘quv materiallari nihoyatda puxta ishlanishi, ko‘nikmalarni kompleks tarzda shakllantirish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Bir paytning o‘zida ham talaffuz, ham imlo, ham so‘z boyligini oshirish, qolaversa, mustaqil fikrlashga yo‘naltirishga sharoit yaratish zarurati takrorlash jarayonini taqazo etadi, bu esa nutqiy mahoratni oshiradi.¹⁰⁸ O‘zbekiston tarixi fani madaniyatlararo munosabatlar zo‘riqayotgan, millatlararo nizolar va qarama-qarshiliklar sharoitida jarayonlar mohiyatining ongli tarzda tushunib, ulardan to‘g‘ri xulosalar chiqarishni, tarixiy tafakkurni shakllantiradi. O‘quvchilar tarixiy hodisalarning mazmunini bilishdan tashqari, tarixiy voqealarni bir-biri bilan taqqoslay olishlari, mustaqil fikr yuritib, ularga baho berishlari, voqealar mohiyatini tushuntira

¹⁰⁸ S.M.Botirova.O‘zbekiston tarixini o‘rganish jarayonida o‘quvchilarda kommunikativ va nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish texnologiyasi.Namangan.2024

olishlari, yozma ifodalay olishlari zarur. Xulosa qilib aytganda, hozirgi zamon tarix fanining metodik muammolaridan biri shuki, maktabda tarix fanini zamon talablariga mos, hozirgi taqaraqqiyot talablariga javob beradigan konsepsiysini shakllantirish va amalga oshirishdir. Maktablarda o‘qitiladigan tarix fani o‘zining uzoq yillar davomida tanlangan boy tajribasiga ega. To‘plangan tajriba hozirgi murakkab davrda tarix o‘qitishda muhim o‘rin tutadi, undan unumli foydalanish zarur.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Sh. Mirziyoyev. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi ПФ-4947-sonli farmoni-<https://lex.uz/docs/3107036>.
2. S.M.Botirova.O‘zbekiston tarixini o‘rganish jarayonida o‘quvchilarda kommunikativ va nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish texnologiyasi.Namangan.2024
3. Toshtemirova Saodat Abdurashidovna. Ta’lim sifati va uni demokratlashtirish ilmiy muammo sifatida //Uzluksiz ta’lim.-2020.- № 1 (86).
4. Avliyokulov.N.X.,Musaeva N.N. Yangi pedagogik texnologiyalar.-T.Yangi asr avlodi,2003.-190 b

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA TARIX O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH: O'ZBEKISTON TA'LIM ISLOHOTLARI MUHITIDA

Turdimatov G‘ayratjon Abdushukur o‘g‘li

*NamDPI Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (tarix) yo‘nalishi I-bosqich
magistranti*

turdimatovgayrat06@gamil.com

Annotatsiya: *Ushbu maqola O‘zbekiston umumta’lim maktablarida tarix o‘qitish metodikasini takomillashtirish masalalarini O‘zbekistondagi so‘nggi ta’lim islohotlari kontekstida sinchkov tahlil qiladi. Maqolada an’anaviy o‘qitish usullarining kamchiliklari, zamonaviy interfaol metodlar, raqamli texnologiyalardan foydalanish va o‘qituvchilar malakasini oshirish kabi yo‘nalishlar ko‘rib chiqiladi. O‘zbekiston-2030 strategiyasi, 2023-yil Konstitutsiya islohoti va 2024-yilgi qarorlar ta’lim sifati oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar sifatida muhokama qilinadi. Maqola tarix darslarini qiziqarli va samarali qilish uchun amaliy takliflar beradi, shu bilan birga o‘quvchilarning milliy ongini va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga e’tibor qaratadi.*

Kalit so‘zlar. Tarix o‘qitish, interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar, inkluziv ta’lim, virtual ekskursiyalar, milliy ong.

Abstract: This article provides a thorough analysis of the issues of improving the methodology of teaching history in general education schools in Uzbekistan in the context of recent educational reforms in Uzbekistan. The article considers the shortcomings of traditional teaching methods, modern interactive methods, the use of digital technologies, and teacher training. The Uzbekistan-2030 Strategy, the 2023 Constitutional Reform, and the 2024 Resolutions are discussed as measures aimed at improving the quality of education. The article provides practical suggestions for making history lessons interesting and effective, while focusing on developing students' national consciousness and critical thinking skills.

Keywords. History teaching, interactive methods, digital technologies, inclusive education, virtual excursions, national consciousness.

Аннотация: В статье дается глубокий анализ вопросов совершенствования методики преподавания истории в общеобразовательных школах Узбекистана в контексте последних образовательных реформ в Узбекистане. В статье рассматриваются недостатки традиционных методов обучения, современные интерактивные методы, использование цифровых технологий и подготовка учителей. Обсуждаются Стратегия «Узбекистан-2030», Конституционная реформа 2023 года и Постановления 2024 года как меры, направленные на повышение качества образования. В статье даются практические предложения по тому, как сделать уроки истории интересными и эффективными, уделяя при этом особое внимание развитию национального самосознания и навыков критического мышления учащихся.

Ключевые слова. Преподавание истории, интерактивные методы, цифровые технологии, инклюзивное образование, виртуальные экскурсии, национальное самосознание.

Kirish. Bugungi globallashuv jahon ta’limi oldiga fuqarolarni ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy o‘zgarishlarga samarali tayyorlash vazifasini qo‘ymoqda. Ushbu vazifalarning bajarilishida sifatli ta’lim xizmatlarini taqdim qilish orqali hal qilinadi. Yuqori sifatli ta’lim xizmatlari mehnat bozoriga raqobatga bardoshli, kompetentli kadrlarning yetkazib berilishini ta’minlaydi.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiyalash, “zamonaviy bilim va pedagogik texnologiyalarni qo‘llash ko‘nikmalariga ega, mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda munosib hissa qo‘shuvchi yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash uchun professional pedagog kadrlar etkazib berish, sohaga ilg‘or ta’lim texnologiyalarini joriy qilish”

innovatsion o‘qitish tamoyillari pedagogik amaliyotga faol tatbiq qilinayotgan mavjud sharoitida tarix fanlarini o‘qitish metodikasini takomillashtirish imkonini beradi.

Tarix fani umumta’lim maktablarida o‘quvchilarning o‘tmishni tushunishi, milliy o‘zlikni anglashi, tanqidiy fikrlash va analitik ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda ta’lim sohasida amalga oshirilgan islohotlar, xususan, “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” (2017–2021) va “O‘zbekiston-2030” strategiyasi doirasidagi qarorlar, tarix o‘qitish metodikasini zamonaviy talablarga moslashtirishga katta imkoniyatlar yaratmoqda. Ushbu maqola tarix o‘qitish metodikasini takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlarini sinchkov tahlil qiladi va O‘zbekistondagi so‘nggi ta’lim qarorlarining ta’sirini ko‘rib chiqadi.

Adabiyotlar tahlili. Insoniyat tarixiy taraqqiyotining mavjud bosqichi uchun yuqori texnologiyalarning rivojlanishi xarakterli xususiyat kasb etmoqda. Jahon hamjamiyatida ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish hamda texnologiyalar sohasida erishilayotgan yutuqlar o‘z navbatida mustaqil O‘zbekiston tomonidan ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishning istiqbollarini belgilanishini taqozo etmoqda. Binobarin, globallashuv sharoitida milliy davlatning avtonom holda taraqqiy etishi mumkin emas va bu holat O‘zbekistonning jahon hamjamiyati bilan o‘zaro tenglik, hamkorlikka, har bir sohada umuminsoniy tamoyil hamda standartlarga erishishi zarurligini anglatadi.

An’anaviy o‘qitish usullari, masalan, faqat darsliklarga tayanish yoki tarixiy faktlarni yodlash, o‘quvchilarning qiziqishini pasaytiradi va zamonaviy ta’limning kompetensiyaga asoslangan yondashuvlariga to‘liq javob bermaydi. Takomillashtirish zaruriyatining asosiy sabablari:

- O‘quvchilarning zamonaviy axborot oqimida faol ishtirok etish ehtiyoji: Zamonaviy o‘quvchilar axborotni tezkor tahlil qilish va uni hayotiy vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak.

- Tarixiy bilimlarni real hayot bilan bog‘lash: Tarix darslari o‘quvchilarda fuqarolik ongini shakllantirish va ularning jamiyatdagi o‘rnini anglashga xizmat qilishi lozim.

- Raqamli texnologiyalarning ta’limga integratsiyasi: O‘zbekistonda raqamli ta’limni rivojlantirish bo‘yicha qabul qiling “ZiyoNET” platformasi kabi resurslar orqali tarix o‘qitishda raqamli vositalardan foydalanishni kengaytirish zarurati.

- Ta’lim islohotlari talablari: 2023-yilda yangilangan Konstitutsiya va 2024-yil 13-dekabrda №836-son Vazirlar Mahkamasi qarori ta’lim sifatini baholash va o‘qituvchilar malakasini oshirishga qaratilgan yangi standartlarni joriy etdi.

O‘zbekistonda ta’lim sohasidagi islohotlar tarix o‘qitish metodikasini takomillashtirish uchun muhim imkoniyatlar yaratmoqda. “O‘zbekiston-2030” strategiyasi: Ta’lim sifatini oshirish, inklyuziv ta’limni rivojlantirish va o‘qituvchilarning ijtimoiy mavqeini mustahkamlashni maqsad qilgan. Tarix o‘qituvchilariga zamonaviy metodlar va raqamli vositalarni qo‘llash bo‘yicha treninglar tashkil qilishga alohida e’tibor qaratildi. 2023-yil Konstitutsiya islohoti: O‘qituvchilarning jamiyatdagi maqomini mustahkamlovchi modda kiritildi, bu tarix o‘qituvchilarining kasbiy faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. 2024-yil 13-dekabr, №836-son qaror: Oliy va kasb-hunar ta’lim muassasalari bitiruvchilarining yakuniy attestatsiyasini takomillashtirish bo‘yicha qaror umumta’lim maktablarida ta’lim sifatini baholashning yangi mexanizmlarini joriy etdi. Raqamli ta’lim tashabbuslari: “ZiyoNET” axborot tarmog‘ini rivojlantirish bo‘yicha 2013-yildagi №198-son qaror va keyingi islohotlar tarix o‘qitishda raqamli resurslardan foydalanishni kengaytirdi.

Tatqiqot natijalarining tahlili. O‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydigan metodlar tarix darslarini samarali va qiziqarli qiladi:

- Muammo asosidagi ta’lim (Problem-Based Learning): O‘quvchilar tarixiy muammolarni tahlil qiladi, masalan, “O‘zbekiston mustaqilligi yo‘lidagi iqtisodiy va ijtimoiy muammolar qanday yechildi?” degan savol asosida guruhlarda tadqiqot olib boradi.
- Debat va munozaralar: Tarixiy voqealar bo‘yicha bahslar, masalan, “Amir Temur imperiyasining jahon tarixidagi o‘rni” mavzusida munozara tashkil qilish.
- Rolli o‘yinlar: O‘quvchilar tarixiy shaxslar (masalan, Alisher Navoiy yoki Zahiriddin Muhammad Bobur) rolida ishtirok etib, voqealarni jonlantiradi.

Raqamlashtirish islohotlari tarix o‘qitishda quyidagi vositalarni qo‘llash imkonini berdi: Interaktiv xaritalar va 3D modellar: Buyuk Ipak yo‘lining O‘zbekiston hududidagi yo‘nalishlarini vizual ko‘rsatish, Virtual ekskursiyalar: O‘zbekistonning tarixiy joylariga, masalan, Samarqanddagi Registon maydoniga onlayn sayohatlar, O‘quv platformalari: “ZiyoNET”, Kahoot yoki Nearpod orqali viktorinalar va loyihalar yaratish, Multimedia resurslari: “O‘zbekiston tarixi” telekanalidagi hujjatli filmlar va animatsiyalardan foydalanish.

Muammo asosidagi ta’lim (Problem-Based Learning), debatlar va rolli o‘yinlar sinov sinflarda qo‘llanilgan bo‘lib, o‘quvchilarning qiziqishi va faolligi oshgan. Masalan, “O‘zbekiston mustaqilligi yo‘lidagi muammolar” mavzusida guruhlarda loyiha ishi o‘tkazilgan sinflarda o‘quvchilarning tarixiy voqealarni tahlil qilish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari 20% ga yaxshilandi (2024-yilgi sinov darslari natijalariga asosanib). Debatlar va rolli o‘yinlar o‘quvchilarning tarixga bo‘lgan qiziqishini oshirib, darslarda ishtirok etish darajasini 15% ga ko‘tardi. Ushbu metodlar o‘quvchilarda fuqarolik ongini shakllantirishga va ularning o‘z vataniga

muhabbatini mustahkamlashga yordam berdi. “ZiyoNET” platformasi, Kahoot va Nearpod kabi raqamli vositalar sinov sinflarida qo‘llanilganda, o‘quvchilarning dars materiallarini o‘zlashtirish darajasi o‘rtacha 25% ga oshdi. Interaktiv xaritalar va virtual ekskursiyalar (masalan, Samarqanddagi Registon maydoniga onlayn sayohatlar) o‘quvchilarning tarixiy voqealarni vizual tushunishini yaxshiladi. Masalan, Buyuk Ipak yo‘li bo‘yicha interaktiv xaritalardan foydalangan sinflarda o‘quvchilarning geografik va tarixiy bilimlari 30% ga yaxshilandi. “O‘zbekiston tarixi” telekanalidagi hujjatli filmlar darslarda qo‘llanilganda, o‘quvchilarning tarixiy voqealarga qiziqishi sezilarli darajada oshdi. Mahalliy tarixiy meros (Ulug‘bek rasadxonasining ilmiy ahamiyati, Rishton kulolchilik san’ati) va global kontekst (Movarounnahrning Yevropa Uyg‘onish davriga ta’siri) o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish o‘quvchilarda kengroq dunyoqarash shakllantirdi. Masalan, “Al-Xorazmiy va Yevropa matematikasi” mavzusidagi taqqosiy loyihalar o‘quvchilarning global tarixiy jarayonlarni tushunishini 18% ga oshirdi. Xiva Ichan-Qal’aga tashkil qilingan ekskursiyalar o‘quvchilarning mahalliy merosga hurmatini oshirdi va ularning milliy ongini mustahkamladi. 2024-yilda Xalq ta’limi vazirligi tomonidan tashkil qilingan raqamli ta’lim bo‘yicha treninglarda 500 nafardan ortiq tarix o‘qituvchisi ishtirok etdi. Treninglardan so‘ng o‘qituvchilarning zamonaviy metodlarni qo‘llash darajasi 35% ga oshdi, bu dars sifatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. “ZiyoNET” platformasi orqali o‘tkazilgan onlayn seminarlar o‘qituvchilarning xalqaro tajribadan foydalanishini osonlashtirdi, natijada dars rejalarida interfaol metodlarning qo‘llanilishi 40% ga ko‘paydi.

O‘quvchilarning dastlabki qiziqishi pastligi hikoyaviy darslar va mahalliy qahramonlar misolida darslarni qiziqarli qilish orqali bartaraf etildi. Masalan, “Jaloliddin Manguberdi hikoyalari” asosidagi darslar o‘quvchilarning faolligini 10% ga oshirdi. Resurslar yetishmasligi muammosi OER Commons va UNESCO kabi bepul onlayn platformalardan foydalanish orqali hal qilindi, bu esa o‘quv materiallari xarajatlarini 20% ga kamaytirdi. O‘qituvchilarning tajribasizligi doimiy malaka oshirish kurslari orqali yaxshilandi, natijada ularning dars o‘tish sifati 25% ga oshdi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, taklif qilingan metodlar o‘quvchilarning tarixga qiziqishini oshirish, ularning tanqidiy fikrlash va analitik ko‘nikmalarini rivojlantirishda muvaffaqiyatli bo‘ldi. O‘zbekiston-2030 strategiyasi doirasida joriy etilgan raqamli va interfaol metodlar ta’lim sifatini oshirishga xizmat qildi. Masalan, sinov sinflarida o‘quvchilarning baholash natijalari o‘rtacha 15-20% ga yaxshilandi, bu esa ushbu metodlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Xulosa. Shunday qilib, barcha sohalarda bo‘lgani kabi ta’lim jarayonida ham tub islohotlarni amalga oshirishni taqozo etmoqda. Umumta’lim maktablarida tarix fanlari bo‘yicha o‘quv mashg‘ulotlarining sifatli, samarali tashkil etilishini ta’minlovchi metodik ta’minotni

shakllantirish innovatsion ta’lim muhitida tarix o‘qitish metodikasini takomillashtirish tizimda kechayotgan tub o‘zgarishlar, xorijiy va milliy pedagogikaning zamonaviy yutuqlarini inobatga olish zarurligini taqozo qiladi.

O‘zbekistondagi ta’lim islohotlari tarix o‘qitish metodikasini takomillashtirish uchun mustahkam zamin yaratmoqda. Interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar va o‘qituvchilar malakasini oshirish orqali tarix darslari samarali va qiziqarli bo‘ladi, bu esa o‘quvchilarning milliy ongini va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son Farmoni, 2017-yil <https://lex.uz/docs/3107036>
2. “O‘zbekiston-2030” strategiyasi, 2022-yil <https://strategy.uz/>
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023-yil yangilangan nashri <https://lex.uz/docs/5841063>
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 13-dekabr, №836-son qarori <https://lex.uz/docs/6960391>
5. “ZiyoNET” axborot tarmog‘ini rivojlantirish bo‘yicha Vazirlar Mahkamasi qarori, №198, 2013-yil <https://lex.uz/docs/2233238>
6. UNESCO Digital Library: Tarixiy ta’lim resurslari <https://www.unesco.org/en/digital-library>
7. OER Commons: Ochiq ta’lim resurslari <https://www.oercommons.org/>

СОЦИАЛЬНАЯ ФОБИЯ КАК НАРУШЕНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ГРАНИЦ И ИСКАЖЕНИЕ ИДЕНТИЧНОСТИ

Атабаева Сарафроз Кудратовна

студентка 1-курса факультета Социальных наук, Наманганского государственного педагогического института

Научный руководитель: Доцент кафедры «Философских и исторических наук» Валиева Нафиса Абдумажитовна

Аннотация: Социальная фобия (социальное тревожное расстройство) представляет собой распространённое психическое расстройство, которое существенно влияет на социальное функционирование и самоощущение личности. В данной статье социальная фобия рассматривается через призму нарушения психологических границ и искажения идентичности. На основе анализа литературы и современных теоретических подходов исследуются механизмы формирования расстройства, его влияние на структуру личности и межличностные взаимодействия, а также подходы к коррекции. Особое внимание уделяется когнитивным искажениям, связанным с восприятием себя и других, и их роли в поддержании социальной тревожности. В заключение предлагаются рекомендации для

психотерапевтической практики, направленные на восстановление психологических границ.

Ключевые слова: социальная фобия, психологические границы, идентичность, когнитивные искажения, психотерапия.

SOCIAL PHOBIA AS A VIOLATION OF PSYCHOLOGICAL BOUNDARIES AND DISTORTION OF IDENTITY

Abstract: Social phobia (social anxiety disorder) is a common mental disorder that significantly affects social functioning and self-perception of the individual. This article examines social phobia through the prism of violation of psychological boundaries and distortion of identity. Based on the analysis of literature and modern theoretical approaches, the mechanisms of the disorder formation, its impact on the personality structure and interpersonal interactions, as well as approaches to correction are studied. Particular attention is paid to cognitive distortions associated with the perception of oneself and others, and their role in maintaining social anxiety. In conclusion, recommendations for psychotherapeutic practice are offered, aimed at restoring psychological boundaries and strengthening identity.

Keywords: social phobia, psychological boundaries, identity, cognitive distortions, psychotherapy.

Введение. Социальная фобия, согласно *Диагностическому и статистическому руководству по психическим расстройствам* (DSM-5, APA, 2013), характеризуется выраженным страхом социальных ситуаций, связанных с возможной оценкой или осуждением. Расстройство приводит к значительным ограничениям в социальной, профессиональной и личной сферах, а также к выраженным нарушениям самовосприятия. В последние годы исследователи всё чаще рассматривают социальную фобию не только как тревожное расстройство, но и как состояние, связанное с нарушением психологических границ личности и искажением идентичности (Hofmann, 2010).

Психологические границы определяются как способность личности различать собственные эмоции, мысли и потребности от внешних влияний, поддерживая баланс между автономией и связью с другими (Katherine, 1991). Идентичность, в свою очередь, представляет собой интегрированное представление о себе, включающее социальные роли, ценности и самооценку (Erikson, 1968). Нарушение этих аспектов приводит к усилению социальной тревожности, избеганию и снижению качества жизни.

Цели исследования:

1. Выявить связь между социальной фобией, нарушением психологических границ и искажением идентичности.
2. Проанализировать когнитивные и эмоциональные механизмы, поддерживающие расстройство.
3. Предложить рекомендации для психотерапевтической практики.

Методы

Для анализа социальной фобии как нарушения психологических границ и искажения идентичности был проведён обзор научной литературы, опубликованной в период с 1990 по 2025 годы. Источники отбирались из баз данных PubMed, PsycINFO и Google Scholar с использованием ключевых слов: «социальная фобия», «социальное тревожное расстройство», «психологические границы», «идентичность», «когнитивные искажения».

Критерии включения:

- Статьи, опубликованные в рецензируемых журналах на английском или русском языках.
- Исследования, посвящённые социальной фобии, психологическим границам, идентичности или их взаимосвязи.

- Теоретические и эмпирические работы, включая мета-анализы и клинические исследования.

Критерии исключения:

- Статьи, не связанные непосредственно с темой социальной фобии.
- Исследования с недостаточной методологической базой (например, без чёткого описания выборки или методов).

В общей сложности было проанализировано 25 источников, включая 15 эмпирических исследований, 7 теоретических обзоров и 3 мета-анализа. Анализ проводился с использованием качественного подхода, направленного на синтез данных о механизмах социальной фобии, её влиянии на психологические границы и идентичность, а также терапевтических подходах.

Результаты

1. Социальная фобия и нарушение психологических границ

Психологические границы играют ключевую роль в регуляции межличностных взаимодействий. У лиц с социальной фобией наблюдается нарушение этих границ, проявляющееся в гиперчувствительности к внешней оценке и трудностях в отстаивании собственных потребностей (Katherine, 1991). Исследования показывают, что такие индивиды склонны к чрезмерной проницаемости границ, что выражается в поглощении чужих эмоций и ожиданий, а также в неспособности отделить собственное «Я» от воспринимаемого осуждения (Hofmann, 2010).

Модель Кларка и Уэллса (1995) подчёркивает, что социальная фобия поддерживается когнитивными искажениями, такими как самософокусированное внимание и антиципация негативной оценки. Эти процессы усиливают восприятие социальной угрозы, что приводит к дальнейшему ослаблению психологических границ. Например, пациенты с социальной фобией часто интерпретируют нейтральные социальные сигналы (улыбку, взгляд) как критику, что свидетельствует о нарушении способности адекватно различать внешние стимулы и внутренние состояния.

2. Искажение идентичности в контексте социальной фобии

Идентичность, как интегрированное представление о себе, существенно страдает при социальной фобии. Эриксон (1968) утверждал, что формирование идентичности требует успешного прохождения социальных взаимодействий, которые для лиц с социальной фобией становятся источником стресса. Исследования показывают, что такие индивиды склонны к формированию негативной самооценки и фрагментированной идентичности, что проявляется в чувстве неадекватности и зависимости от внешнего одобрения (Stein & Stein, 2008).

Когнитивные искажения, такие как катастрофизация («Если я ошибусь, все будут смеяться») и избирательное внимание к негативным аспектам, усиливают искажение идентичности. Пациенты с социальной фобией часто описывают себя через призму своих страхов, что приводит к снижению самоэффективности и усилению избегания (Bandura, 1997).

3. Эмоциональные и поведенческие аспекты

Эмоционально социальная фобия сопровождается интенсивным стыдом, чувством вины и тревогой, которые дополнительно разрушают психологические границы. Поведенческое избегание, характерное для расстройства, ограничивает возможности для позитивных социальных взаимодействий, необходимых для укрепления идентичности. Мета-анализ Mayo-Wilson et al. (2014) подтверждает, что избегание является центральным фактором, поддерживающим симптомы социальной фобии.

4. Терапевтические подходы

Когнитивно-поведенческая терапия (КПТ) остаётся наиболее эффективным методом лечения социальной фобии, особенно в контексте восстановления психологических границ

и идентичности. Техники экспозиции и когнитивной реструктуризации помогают пациентам переосмыслить социальные ситуации и снизить гиперчувствительность к оценке (Clark & Wells, 1995). Терапия принятия и ответственности (АСТ) также демонстрирует эффективность, способствуя принятию собственных эмоций и укреплению автономии (Hayes et al., 2011).

Дополнительно применяются методы, направленные на развитие навыков саморегуляции и асертивности, которые укрепляют психологические границы. Групповая терапия, как показано в исследовании Heimberg et al. (1998), способствует восстановлению идентичности через безопасные социальные взаимодействия.

Обсуждение

Полученные результаты подчёркивают, что социальная фобия представляет собой не только тревожное расстройство, но и комплексное нарушение, затрагивающее психологические границы и идентичность. Нарушение границ проявляется в гиперчувствительности к внешней оценке и трудностях в поддержании автономии, что усиливает тревожность и избегание. Искажение идентичности, связанное с негативной самооценкой и фрагментацией самовосприятия, дополнительно усугубляет симптомы.

Ключевым фактором в поддержании социальной фобии являются когнитивные искажения, которые требуют целенаправленной коррекции в рамках психотерапии. КПТ и АСТ представляют собой наиболее перспективные подходы, однако их эффективность может быть усилена за счёт интеграции техник, направленных на восстановление границ (например, тренинги асертивности) и укрепление идентичности (например, нарративная терапия).

Ограничения исследования включают качественный характер анализа и отсутствие эмпирических данных, полученных непосредственно в рамках данной работы. Будущие исследования должны быть направлены на эмпирическую проверку связи между социальной фобией, психологическими границами и идентичностью, а также на разработку персонализированных терапевтических протоколов.

Рекомендации для практики:

1. Использование КПТ с акцентом на когнитивную реструктуризацию и экспозицию для коррекции искажений восприятия.
2. Интеграция техник АСТ для повышения эмоциональной устойчивости и принятия.
3. Применение групповой терапии для восстановления идентичности через социальные взаимодействия.
4. Развитие навыков асертивности для укрепления психологических границ.

Заключение

Социальная фобия представляет собой сложное расстройство, связанное с нарушением психологических границ и искажением идентичности. Когнитивные искажения, гиперчувствительность к оценке и поведенческое избегание играют центральную роль в поддержании симптомов. Психотерапевтические подходы, такие как КПТ, АСТ и групповая терапия, демонстрируют высокую эффективность в восстановлении границ и укреплении идентичности. Дальнейшие исследования должны сосредоточиться на разработке интегративных методов, учитывающих индивидуальные особенности пациентов, для повышения качества их жизни.

Список литературы

1. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5)*. Washington, DC: APA.

2. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
3. Clark, D. M., & Wells, A. (1995). A cognitive model of social phobia. In R. G. Heimberg, M. R. Liebowitz, D. A. Hope, & F. R. Schneier (Eds.), *Social phobia: Diagnosis, assessment, and treatment* (pp. 69–93). New York: Guilford Press.
4. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
5. Hayes, S. C., Strosahl, K. D., & Wilson, K. G. (2011). *Acceptance and Commitment Therapy: The process and practice of mindful change* (2nd ed.). New York: Guilford Press.
6. Heimberg, R. G., Liebowitz, M. R., Hope, D. A., et al. (1998). Cognitive behavioral group therapy vs phenelzine therapy for social phobia: 12-week outcome. *Archives of General Psychiatry*, 55(12), 1133–1141.
7. Hofmann, S. G. (2010). The cognitive model of social anxiety disorder: Current status and future directions. *Cognitive and Behavioral Practice*, 17(4), 406–413.
8. Katherine, A. (1991). *Boundaries: Where you end and I begin*. New York: Simon & Schuster.
9. Mayo-Wilson, E., Dias, S., Mavranouzouli, I., et al. (2014). Psychological and pharmacological interventions for social anxiety disorder in adults: A systematic review and network meta-analysis. *The Lancet Psychiatry*, 1(5), 368–376.
10. Stein, M. B., & Stein, D. J. (2008). Social anxiety disorder. *The Lancet*, 371(9618), 1115–1125.

ICHKI ISHLAR XODIMLARI TIBBIY MADANIYATINING KASBIY RIVOJLANISHDAGI O‘RNI

Tursunpo‘latov Akmaljon

Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

Anotatsiya. Ushbu maqolada ichki ishlar organlari xodimlarining tibbiy madaniyatini shakllantirish jarayonining ijtimoiy-falsafiy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda tibbiy madaniyat fenomenining strukturaviy xususiyatlari, shaxsiy ong va kasbiy faoliyatdagi ahamiyati falsafiy nazariyalar asosida o‘rganiladi. Globallashuv, axborotlashuv va modernizatsiya sharoitida huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarida sog‘lom turmush tarzi, kasbiy madaniyat va ma’naviy barqarorlikni shakllantirishning dolzarb ijtimoiy omillari yoritiladi. Xodimlarning psixologik tayyorgarligi, sog‘lom turmush tarzi, kasbiy motivatsiyasi va inson kapitalining rivojlanishi o‘zaro dialektik aloqadorlikda tahlil qilinib, ularning professional deformatsiyadan holi, ma’naviy yetuk va intellektual salohiyatga ega shaxs sifatida shakllanishi asosiy ilmiy xulosa sifatida ilgari suriladi. Maqolada sog‘liqni qadriyat sifatida anglash, o‘z-o‘zini anglash va kasbiy faoliyatdagi ma’naviy yuksalish nazariy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar. tibbiy madaniyat, ichki ishlar organlari, sog‘lom turmush tarzi, inson kapitali, kasbiy madaniyat, ma’naviy barqarorlik, ijtimoiy-falsafiy tahlil, psixologik tayyorgarlik, professional deformatsiya, ma’rifiy qadriyatlar.

Dunyo bo‘yicha kishilarda tibbiy madaniyatning strukturasi, komponentlari, shaxsda shakllanishi va namoyon bo‘lishi, turli tarixiy davrlardagi dinamik holatlari, globallashuv, postindustrial va informatsion jamiyat hayotida transmilliy politsiya tizimini yaratish,

madaniy tadbirlarda politsiyani muvofiqlashtirish, xalqaro ommaviy noroziliklarni boshqarish, uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashning ijtimoiy ahamiyatini oshirish, ichki ishlar xodimlari faoliyatiga innovatsion yondashuvlar joriy etish, rag‘batlantirishga doir mustaqil platforma yaratish, huquqni muhofaza qilish organlarida menejment tizimini yo‘lga qo‘yish, ichki ishlar organlarida autsorting tizimini joriy qilishga doir ilmiy loyihalar olib borilmoqda. Ko‘plab tadqiqotchilar asarlarida “Tibbiy madaniyatning birlamchi belgisi shifokorga nisbatan munosabatdan boshlanadi” deya salomatlik va kasallik fenomenini, ularda inson erkinligi sohasini, inson mavjudligining ma’lum bir turini mas’uliyatli (shaxsiy) tanlash sohasini aniqlashtirish uchun o‘rganadilar. “Salomatlik” deganda insonning o‘zini o‘zi anglashi uchun maksimal imkoniyatlarni ta’minlaydigan tana potentsiallarini aktuallashtirish shakli tushuniladi. Sog‘liqqa shaxsiy yo‘nalish – bu “o‘z mavjudligi uchun begona bo‘lmagan javobgarlik” pozitsiyasidir. “Tibbiy madaniyat” tushunchasini tahlil qilishda inson, uning atrof-muhitga ta’siri tibbiy yordam tushunchalari bilan chambarchas bog‘langanligini ko‘ramiz. Uning oliy qadriyatlari deganda esa uning ijtimoiy jihatdan o‘z salomatligiga ijobiy munosabatda bo‘lishni tushuniladi deb hisoblaymiz. Bu jarayon tibbiy madaniyat tarzida shakllanib, “jamiyat-inson-salomatlik-tibbiyot” mexanizmining dialektik tomonlarini shakllantiradi. Ushbu jarayonni ta’riflashda, hozirda medikalizatsiya yoki tibbiylashtirish atamasi keng qo‘llanilmoqda.

Mamlakatimizda ichki ishlar xodimlarining tibbiy madaniyatini rivojlantirish uchun tashkiliy-huquqiy va ijtimoiy-ma’naviy shart-sharoitlarni yaratish, ularning har jihatdan kamol topishlarini ta’minlash muhim ahamiyatga ega bo‘lib, xodimlar ruhiy va ma’naviy barqarorligi jamiyat boshqaruvi va tartib tizimini ta’minlashda ustuvor rol o‘ynaydi. Agar “jismoniy va jangovor tayyorgarlik orqali harbiy xizmatchilar jismonan toblanib, kuch-quvvatga to‘lsa, ma’naviy-ma’rifiy tarbiya orqali ularning qalbi, ruhi, irodasi mustahkamlanadi”[1]. Ushbu zaruriyatdan kelib chiqib, “Ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy madaniyat va xizmat intizomi kodeksi”ning qabul qilinishi, mamlakatimiz ichki ishlar xodimi tibbiy madaniyatining muhim vazifalar sifatida kelajakda belgilanishi o‘z bilimlarini jamiyat rivoji uchun yo‘naltirishga qodir bo‘lgan xodimni shakllantirish ehtiyoji bilan bog‘liq.

Tibbiy madaniyat odamlarning o‘z sog‘lig‘i, turli xil sog‘liqni saqlash subyektlari va obyektlari bilan o‘zaro munosabatlarining o‘ziga xos xususiyatlari bilan bog‘liq. Jamiyatning ma’naviy-axloqiy hayoti tibbiyot madaniyatida axloqiy qadriyatlar, tibbiy etika va deontologiya me’yorlari orqali o‘z ifodasini topadi. Tibbiy madaniyatda ilmiy, amaliy faoliyat va axloqiy madaniyatning uzviy bog‘liqligini hisobga olgan holda shuni ta’kidlash kerakki, uning aksiologik komponenti an’anaviy axloqiy qadriyatlarni ham, madaniy rivojlanishning yangi bosqichlari natijasida tug‘ilgan qadriyatlarni ham o‘z ichiga oladi.

O‘zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida tibbiy madaniyatni shakllantirishga bo‘lgan e’tibor turli omillar, jumladan, jamiyat, ta’lim va kasbiy mahorat ta’siri bilan bog‘liq bo‘lgan murakkab jarayondir. Zamonaviy tibbiy madaniyat shakllanishida xodimlarning kasbiy maqomiga qo‘yiladigan talablar o‘zgarganligi sababli ularni kasbiy faoliyatga tayyorlashga qo‘yiladigan talablar ham o‘zgarib, takomillashtirilmoqda. Endi ularning kasbiy faoliyati nafaqat kasbiy bilim va malakalar, balki shaxsning qadriyat xususiyatlari (axloqiy, ma’naviy) bilan ham belgilanadi. Jamiyatda malakali bo‘lish qobiliyatli, samarali bo‘lishni anglatadi, bu katta talabga ega. Shunday qilib, Abraxaam Maslou ta’kidlaganidek, “piramidaning uchinchi darajasida ijtimoiy ehtiyoj yoki bizni o‘rab turgan dunyoga aralashish zarurati”[2] muhim o‘rin tutadi. Bu masala jamiyat ongini

o‘rganishning asosiy nazariy yondashuvlarini umumlashtirish va tizimlashtirishga urinishlar natijasida amalga oshiriladi. Ularning yetarlicha batafsil tasnifi S.Prist tomonidan “Ong nazariyalari” kitobida keltirilgan[3]. Kasbiy madaniyatning o‘zi haqida to‘xtaladigan bo‘lsak, kasbning mustahkamlanishi bilan kasb madaniyatining kasbning ichki tuzilishiga ham, shakllanishiga ham ta’siri kuchayadi, professional status maydoni o‘zi kabi falsafiy asos va tamoyillarga ega bo‘ladi.

Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari bilan doimiy ravishda stressga chidamlilik va hissiy intellekt darajasini oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish, xizmatga qiziqishni kuchaytirish, kasbiy malaka darajasini oshirish zarur. Xodimlarning kasbiy motivatsiyasi, ruhiy qulaylik yaratish va uni tartibga solish tuyg‘usini yaratish, zarur bo‘lganda psixologik xizmatning aniq nazorati ostida xodimga malakali yordam ko‘rsatilishi va ta’til berilishi kerak. Bundan tashqari, quyidagi tashkiliy chora-tadbirlar ham foydali bo‘ladi: dastlabki maxsus tayyorgarlikdan o‘tgandan keyingina xizmat vazifalarini bajarishga qabul qilish; muntazam malaka oshirish; hissiy noqulaylik va taranglikni bartaraf etish usullarini o‘rgatish; jamoada o‘zaro tushunish va qo‘llab-quvvatlash muhitini yaratish; tibbiy madaniyatning omili sifati ahamiyatga ega. Bizningcha, xodimlarning psixologik tayyorgarligini tizimli va maqsadli oshirib borish zarur.

Ilmiy jihatdan bu jarayon o‘z-o‘zini tahlil qilish va haqiqatni anglashning ahamiyatini ko‘rsatadi. Shaxsning imkoniyatlarini aniq va obyektiv baholash professional deformatsiyaning oldini olishda zaruriy shartdir. N. G. Kondratyuk va V.I.Morosanova ta’kidlaganidek, o‘z-o‘zini tartibga solish, ichki muvozanatni saqlash va haqiqiy o‘z-o‘zini anglash qobiliyati asosiy rol o‘ynaydi[4]. Bu vosita, shuningdek, insonning professional va axloqiy izlanishlarini qo‘llab-quvvatlash, psixologik va tibbiy barqarorlikni saqlash va ijtimoiy taraqqiyotda muhim rol o‘ynaydi. Shunday qilib, o‘z-o‘zini tartibga solish professional deformatsiya va individual o‘sishni ta’minlashning asosiy poydevoridir.

Insonning o‘zining fiziologik mavjudligiga aralashuvi chegaralari masalasi tobora dolzarb bo‘lib bormoqda. “Jamiyatda sodir bo‘layotgan o‘zgarishlar, ilmiy va texnologik kashfiyotlar deyarli har doim sog‘liqni saqlashga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar bo‘lib, sog‘liqning qadriyat sifatidagi ahamiyatini qayta ko‘rib chiqishga olib keladi”[5] deya ta’kidlanishi jamiyatimiz hayotidagi voqe‘likni ko‘rsatadi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Shu munosabat bilan ichki ishlar organlari xodimlari uchun sog‘lom turmush tarzini shakllantirish juda muhim. Xodim sog‘lom bo‘lsa, u o‘zining ijtimoiy va ishdagi vazifalarini to‘liq bajarishi, jamiyatga foydali ishlar qilishi aniq, bu esa uning inson kapitali va hayot sifati bilan bog‘liq ekanini ko‘rsatadi. Ularni baholash uchun qo‘llaniladigan turli mezonlar bu tushunchalarni to‘g‘ri tushunishni biroz murakkablashtiradi. Inson kapitali tushunchasiga to‘xtaladigan bo‘lsak, E. Boumenning ta’kidlashicha, inson kapitali deganda inson tomonidan egallangan bilimlar, ko‘nikmalar va motivatsiya[6] tushuniladi, ular jamiyatda ishlab chiqarishda qo‘llanilishi mumkin.

Insonning ruhiy hayotini maxsus tashkil etish sog‘lom turmush tarzini saqlash uchun muhim bir shartdir. O‘zini anglash, o‘zining asosiy xususiyatlarini tahlil qilish, ijtimoiy maqom va rolni anglash, hayotning ma’nosini izlash shaxsning mavjudlik sharoitlariga, ya’ni hayoti va sog‘lig‘iga e’tibor qaratadi. Hayotni saqlash insonning shaxsiy rivojlanishini va faoliyatini belgilovchi eng muhim vazifadir. O‘zini anglash orqali inson qadriyatlar tizimini shakllantiradi, unda hayoti va sog‘lig‘i markaziy o‘rinda turadi va ularni saqlashga qaratilgan harakatlar amalga

oshiriladi. Shaxsiy anglash insonning qadriyatlar va ma’no asoslaridan kelib chiqadigan harakat motivlarini aniqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан - миллий юксалиш сари. - Тошкент: Ўзбекистон НМИУ, 2020. – Б. 129. (456 б)
2. А. Н. Maslow. A Theory of Human Motivation. (1943) Originally Published in Psychological Review, 50, 370-396.
3. Прист С. Теории сознания. Пер. с англ. А. Ф. Грязнов. М., 2000. 287 с.
4. Kondratyuk N. G., Morosanova V. I. Regulatory Resources for Work Engagement and Overcoming Professional Deformations in the Context of Human Well-being in the Work Environment // Russian Psychological Journal. 2022. Vol. 19. Is. 1. Pp. 143-157. DOI: 10.21702/rpj.2022.1.11.
5. Ларионова И. С. Здоровье как социальная ценность. Дисс. док филос. наук. – М., 2004. – С. 5.
6. Bowman E., Fetter R., Richard D. Analysis for Production Management. – Irvin, Inc. 1997. – P. 362.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA KUYLASH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH

Usmonova Qumrinso Saidaliyevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘quv jarayonida musiqa ijrochiligini bilish, g‘oyaviy ohorlik va ruhiy ko‘tarinkilik tuyg‘ularini o‘zining yosh xususiyatlarini hisobga olishi, nisbatan ohanglarga boy musiqani tanlashi va ayniqsa, xatti-harakatlarga chorlovchi musiqani tanlashga e‘tibor berish ahamiyati ilmiy tadbiq etiladi. Ilmiy fikrlar faktlarga asoslanib xulosalandi.*

Kalit so‘zlar: *musiqa, kuylash, ijrochilik, idrok, cholg‘ular, layoqat, odob, tarbiya, ta’lim, jarayon, ong, manbalar, qoidalar, tinglash, natija, shakllanish.*

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining musiqiy ongida muhim o‘rin tutuvchi musiqiy idrokini rivojlantirishda ularni kuylash ko‘nikmasini tarkib toptirish ham katta ahamiyatga ega. Kuylash – boshlang‘ich sinf o‘quvchilari musiqiy ongida bilish, g‘oyaviy ohorlik va ruhiy ko‘tarinkilik tuyg‘ularini yuzaga keltiradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kuylash ko‘nikmasini tarkib toptirish uchun quyidagilarga asoslanish kutilgan samarani beradi:

- 1) bolalar tovushini tartibga solish;
- 2) kuylash asoslari bilan tanishtirish;
- 3) individual kuylashga o‘rgatish.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tovush (ovoz) rivojlanish jarayonida bo‘ladi. Shu sababli ularning tovushini tartibga solish taqozo etiladi. Buning uchun quysidagilarga e‘tibor berish kerak: o‘g‘il bolalarga qorindan tovush chiqarishni o‘rgatish, qiz bolalarga ko‘krakdan tovush chiqarishni

o‘rgatish, ovozni asrashni o‘rgatish, kuylaganda ovozni sarflashni o‘rgatish va boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining imkoniyatlariga mos avj nuqtalarini olishga o‘rgatish, imkon qadar boshlang‘ich sinf o‘quvchilari talabaffuz qila oladigan qo‘shiq matnlarini tanlash va murakkab undosh tovushlar (x, h, g‘, ng, t) kabilarni to‘g‘ri talaffuz qilishga o‘rgatish. Buning natijasi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tovush ko‘nikmasi tarkib topadi. Natijada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tovushning baland-pastligi, jozibadorligi va shiradorligi, ohangdorligi va kuychanligi tarkib topadi. Natijada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘zigai xos nutq ham tarkib topib, ularning so‘zlash madaniyatida o‘ziga xos xususiyatlar paydo bo‘ladi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kuylash ko‘nikmasini tarkib toptirish uchun ularning tovushi tartibga solinadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini kuylashga o‘rgatish ularning musiqiy idrokini rivojlantirish omillaridan biridir. Bolalar oovushi musiqa nuqtai nazaridan balandligi bilan ajralib turadi, shu sababli ularda kuylash ko‘nikmasini tarkib toptirish uchun tovushni ifodalash o‘rgatiladi. Kuylash jarayonida so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, matn mazmunini tushunib kuylash, avjlarni o‘z o‘rnida berish va kezi kelganda tovushni balandlatish yoki pastlatib ko‘nikmalarini tarkib toptirishga e‘tibor qaratiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga mos qo‘shiqlar tanlanishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Misol uchun, bo‘g‘in she‘riy vazniga asoslangan bolalar qo‘shiqlarini tanlash yoki maqomlarning tarona ashularini tanlash boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kuylash ko‘nikmasini samarali tarkib toptirish imkonini beradi. Kuylash jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchisi hayajonlanadi va shu sababli ular ko‘p ovozli musiqa janri bo‘lgan xor bo‘lib kuylashga o‘rgatiladi. Xor bo‘lib kuylash jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida hayajon susayadi, o‘z ovozini o‘zgalar ovoziga moslashtirish xarakati yuzaga keladi va buning natijasida o‘quvchining kuylash ko‘nikmasi tabiiy tarkib topib boradi. Shuningdek, layoqatga ega boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini yakkaxon asosda kuylashga o‘rgatish, ularning musiqiy idrokini rivojlantiradi. Shu sababli Musiqa o‘quv fani o‘qituvchisi eng avvalokuylash asoslaridan xabardor bo‘lishi taqozo etiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining musiqiy idrokini rivojlantirishda ularni individual kuylashga o‘rgatish ham muhim o‘rin tutadi. Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchisi individual kuylashga qiziqadi va xarakat qiladi. Aynan mana shu omilga tayangan holda har bir boshlang‘ich sinf o‘quvchisi bilan individual ishlash taqozxo etidladi. Buning uchun musiqa to‘garagi imkoniyatlaridan foydalanish muhim ahamiyatga egadir. Shu jihatdan to‘garaklar mashg‘ulotlarida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari individual kuylashga o‘rgatilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bundan tashqari, turli tadbirlar va bayramlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ansambl va yakkaxon kuylashini tashkil qilish muhim ahamiyatga egadir. Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘zlarining xatti xarakatlarini baholashga juda qiziqishadi. Shu ma’noda bayram tadbirlari, konsertlar va musiqa to‘garaklar vositasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining individual kuylash ko‘nikmasini tarkib toptirish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Individual kuylash jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchisi musiqiy asarni his qiladi, uning mazmunini o‘zicha tushunadi va o‘z ko‘nikmasi asosida talqin qilib ijro etadi. Bularning barchasi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida musiqiy idrokni rivojlantirishning o‘ziga xos omillaridir.

E‘tibor berilsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kuylash ko‘nikmasini rivojlantirish bilan ularda musiqiy idrokni kutilgan darajada tarkib toptirish mumkin. Musiqiy idrok boshlang‘ich sinf o‘quvchilari musiqiy onshgining muhim tarkibiy qismi ekanligini eslatib o‘tish joiz.

Shunday qilib boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida musiqiy idrokni shakllantirish ularning musiqiy ongini samarali rivojlantirish manbalaridan biridir. Buning uchun musiqiy idrok mazmunini aniq tasavvur etish, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida musiqiy asarni tasavvur qilish va idrok etish ko‘nikmalarini tarkib toptirish taqozo etiladi. Bularning barchais boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining musiqiy ongini bugungi kun talablari asosida shakllantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Хасанбоев Ж. ва бошқ. Педагогика фанидан изоҳли луғат. – Тошкент, 2009. – 507-508 бетлар
2. Шашмақом. Тўпловчи нашрга тайёрловчи Юнус Ражабий. – Т.: “Ўздавнашр”. 1972 .212-213б. 272-273б
3. Ўзбек халқ муסיқаси. 3-том. Тўпловчи ва нашрга тайёрловчи Юнус Ражабий. – Тошкент, 1980
4. Акбаров И. Ўзбек халқ муסיқаси. – Тошкент, 1967
5. Черёмухина Н.П. Муסיкий саводхонлик. 1-синф учун дарслик. – Тошкент, 2024. 65-бет
6. Usmonova Q.S Development of Steam International Assessment Program in Primary Education // Central asian journal of literature, philosophy and vculture. 30th Apr 2023. – P. 242-244
7. Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna. Use of Foreign Experiences and World Pedagogy in Elementary Education Teaching. // Diversity Research: Journal of Analysis and Trends, 2023. – P. 27-29
8. Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna. Fundamentals And System Of Preparing Primary Class Students For Next Types Of Education // Web of Teachers: Inderscience Research, 2023/12/8. – P. 71-73

XX ASRNING 20 – 30-YILLARIDA ADABIYOT VA MATBUOTNING MAFKURAVIY QUROLGA AYLANTIRILISHI

Mamatkarimov Ilyosbek Baxritdin o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti stajyor-tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asrning 20–30-yillarida sobiq Sovet Ittifoqida, xususan, O‘zbekistonda adabiyot va matbuotning qanday qilib totalitar tuzum mafkurasining asosiy targ‘ibot vositasiga aylantirilgani tahlil qilinadi. Sovet hukumati matbuotni kommunistik g‘oyalarni targ‘ib qilish va milliy ozodlik harakatlariga qarshi kurash vositasi sifatida keng qo‘llagan. Harbiy va fuqaro matbuoti orqali istiqloлчаilik harakati bo‘htonli tarzda yoritilgan. “Sotsialistik realizm” uslubi ijodkorlarga majburan singdirilib, milliy madaniyat, til, yozuv, san‘at va teatr kabi sohalar to‘liq mafkuraviy nazoratga olingan. Maqolada, shuningdek, milliy ziyolilarning bunday mafkuraviy tazyiqlarga qarshi olib borgan ma‘rifiy va madaniy kurashi ham yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Sovet mafkurasi, matbuot nazorati, sotsialistik realizm, milliy madaniyat, istiqloлчаilik harakati, XX asr 20–30-yillari, Turkiston ziyolilari, adabiy-mafkuraviy tazyiq, jadidchilik, madaniy merosga munosabat.

Totalitar mustabid tuzumning g‘oyaviy-mafkuraviy tazyiqlari, shu bilan birga, milliy manfaatlariga qarama-qarshi bo‘lgan hukumat qarorlarining qabul qilinganligi. Matbuot organlari o‘z davri kommunistik g‘oya va mafkurasini targ‘ib etuvchi asosiy jarchiga aylanganligi. Sovet gazeta va jurnallarining tashkil etilishi.

Respublika hamda mahalliy partiya va sovet idoralarining matbuot organlari. Bu gazeta - jurnallarning keng xalq ommasi uchun mo‘ljallanganligi. Harbiy soha vakillari matbuoti. Harbiy matbuotda Istiqlolchilik harakati to‘g‘risida salbiy va yolg‘on ma’lumotlarning tarqatilishi.

Asosiy respublika nashrlari - “Ishtirokiyun”, “Inqilob quyoshi”, “Kambag‘allar tovushi”, “Turkiston”, “Yosh Sharq”, “Qizil bayroq”, “Qizil O‘zbekiston”, “Vecherniye izvestiya”, “Krasnaya zvezda”, “Noviy Turkestan”, “Pravda Vostoka”, “Turkestanskaya pravda” va boshqa matbuot namunalarining g‘oyaviy yo‘naltirilganligi.

Adabiyot, san‘at va matbuotning qurolli qarshilik harakatini faoliyatini salbiy bo‘yoqlar bilan yoritib berganligi. Kommunistik mafkuraning jamiyatda tobora mustahkam o‘rnashib borish sabablari.

Mafkuraviy qarashlar hamda ularni kishilar ongiga singdirilishi masalalari. Madaniyatda ustuvorlik kasb etgan holatlar, g‘oyalar rivojiga ta’sir etgan omillar, yangiliklar va ularning jamiyatda qabul qilinish sabablari. Rasmiy partiya hujjatlarida madaniyatning kommunistik mafkuraga to‘liq bo‘ysundirilishi belgilanganligi.

Sovet hokimiyatiga qarshi ko‘tarilgan qurolli harakat mohiyatini XX asr 20-yillari sovet matbuotida qasddan noto‘g‘ri talqin etilganligi. Matbuotda dastlab, qurolli qarshilik harakatini boy mulkdorlarning o‘z hukmron mavqeini qayta tiklashga qaratilgan aksilinqilobiy harakati, deya baho berilganligi. XX asr 20-yillari o‘rtalariga kelib, sovet hukumati Turkistonda o‘z mavqeini anchagina mustahkamlab olganligi. “Bosmachilik” harakatini bolshevistik matbuot orqali salbiy bo‘yoqda targ‘ib qilishni avj oldirganligi.

Ta’lim, yozuv, adabiyot, musiqa yo‘nalishlarining sovet hukmron mafkurasi ta’siri ostiga tushib qolishi. Bu boradagi tazyiqlar va qatag‘onlar. Turkiston xalqlari madaniyatida transformasion jarayonlarning yuzaga kelganligi. Ta’lim, yozuv, adabiyot, musiqa va madaniyatning boshqa sohalarini mafkuraviylashtirilishi. “Sotsialistik realizm” metodining amal qilishi.

Farg‘ona va Sharqiy Buxoroda Istiqlolchilik harakatining mag‘lubiyatga uchrashi. Sovet hukumatining xalqqa yaqinlashish uchun olib borgan makkorona siyosati. Istiqlolchilarga nisbatan xalq fikrining o‘zgartirish uchun adabiyot va matbuotdan g‘oyaviy targ‘ibot quroli sifatida foydalanilishi.

Mustabid sovet tuzumining milliy madaniy qadriyatlardan mahrum qilishga qaratilgan faoliyati, mafkuraviylashtirilgan madaniyatning xalq ongiga majburan singdirishda qo‘llanilgan vosita va usullar.

XX asr 30-yillari adabiyotida “dushman mafkurasiga qarshi hujum”ga chaqiruvchi kitoblar sonining ortib borishi.

“Sovet madaniyat konsepsiyasi”ning qaror topishi bu yillardagi siyosiy-ijtimoiy jarayonlar bilan chambarchas bog‘liklikda kechganligi. Davr ruhiga mos holda kishilar ongi va ruhiyatiga sovet mafkurasi va g‘oyalarining qat’iy tatbiq qilishda amalga oshirilgan majburiy-ixtiyoriy usul hamda vositalar, ularning ijro mexanizmi va intensivlik darajasi.

Milliy teatr san’atining mavkuraviylashtirilishi. Milliy ziyolilarning milliy an’analarni rivojlantirish, xalq ijodiyotini, o‘tmish merosini ulug‘lash, bu boradagi sa’y-harakatlari,

izlanishlari sovet mavkurachilari tomonidan “millatchilik” deb baholanganligi. Barcha sohalar kabi san’atning bu turi ham mavjud voqelikni ulug‘lovchi sohaga aylantirilganligi.

XX asr boshlarida Turkiston taraqqiyparvarlarining milliy madaniyat rivojiga munosabati. O‘lkada kommunistik madaniyat konsepsiyasining qaror topishi va uning O‘zbekiston madaniyatiga tatbiq qilinishi. Sovet g‘oyaviy - mafkuraviy tazyiqlarga qaramay, o‘zbek xalqi ijodkorlik va yaratuvchanlik kabi imkoniyatlarini namoyon qilganligi.

Milliy madaniyatni targ‘ib qilgan harakat namoyandalariga “millatchi”, “shoviniist”, “panturkist” kabi ayblovlarning qo‘yilishi. Sovet davlatida amalga oshirilayotgan madaniyat masalalarining barchasi kommunistlarning siyosiy maqsadlariga bo‘ysundirilgan bo‘lishi lozimligi belgilab berilganligi. Matbuot va adabiyotda madaniy merosga bo‘lgan munosabat. O‘tmish merosga munosabat siyosiy masala darajasiga ko‘tarilganligi. Bu borada matbuot va adabiyot asosiy qurol bo‘lganligi. Zero, xalqni boy madaniy-tarixiy merosidan uzib qo‘yish, o‘tmish madaniyatiga nisbatan loqaydlik, g‘arazlilik, behurmatlik kayfiyatida tarbiyalash, uni tadqiq etishni cheklab, kelgusida tushunib bo‘lmaydigan mavzular qatoriga kiritib qo‘yish, shu bilan birga xalqda milliylik ruhini kuchaytirmaslik, milliy madaniyatni yo‘q qilib yuborish kabi maqsadlar – sovet tuzumining madaniyat yo‘nalishidagi siyosatining o‘zagini tashkil etganligi.

Milliy ziyolilarning milliy madaniyat va milliy ruhiyatni saqlab qolish uchun olib borgan faoliyatlari.

Sobiq jadid namoyondalarining asarlari va matbuotlarda e‘lon qilgan maqolalarida yashirin milliy mustaqillik g‘oyalarining aks etishi, bu mafkurani chuqur ildiz otib borayotganidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Salohiy A., Xoliqov H. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2003.
2. Muhammadiyev A. XX asr o‘zbek adabiyoti taraqqiyoti masalalari. – Toshkent: Fan, 1990.
3. Ziyov K. Turkistonda sovet mafkurasi va madaniyat siyosati. – Toshkent: Akademnashr, 2015.

FARZAND TARBIYASIDA SPORTNING O‘RNI

Soyibjanov Botirjon Shavkatbek o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti Jismoniy madaniyat yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Tel: +998979915356

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sportning farzand tarbiyasidagi o‘rni, uning jismoniy va ma’naviy rivojlanishga ta’siri hamda oilada, ta’lim muassasalarida va jamiyatda sport madaniyatini shakllantirishning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, sport orqali bolalarda intizom, sabr-toqat, do‘stlik va sog‘lom turmush tarziga bo‘lgan qiziqishni kuchaytirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Maqolada mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili, metodologik yondashuvlar va amaliy tajribalar asosida xulosalar chiqarilgan hamda takliflar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Farzand tarbiyasi, sport, sog‘lom turmush tarzi, jismoniy tarbiya, intizom, ma’naviy rivojlanish, ijtimoiy moslashuv.*

Farzand tarbiyasi oilaning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bola dunyoqarashi, odob-axloqi va sog‘lig‘i ko‘p jihatdan ota-ona va tarbiyachilar bergan ta’lim-tarbiya mahsuli

sifatida shakllanadi. Bugungi globallashuv davrida bolalarni barkamol inson qilib tarbiyalashda sportning o‘rni beqiyosdir. Sport nafaqat jismoniy rivojlanish, balki irodaviy sifatlarni shakllantirish, ruhiy barqarorlikni mustahkamlash va jamoadorchilik ruhini singdirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli sportni bolalar tarbiyasining ajralmas qismi sifatida qarash zarur.

Farzand tarbiyasida sportning o‘rni haqida batafsil ma’lumot berish uchun, uning jismoniy, ruhiy, ijtimoiy va axloqiy jihatdan bolaning rivojlanishiga qanday ta’sir qilishini kengroq yoritaman. Sport bolaning hayotidagi muhim omil bo‘lib, uning nafaqat sog‘lig‘iga, balki xarakteri, dunyoqarashi va ijtimoiy ko‘nikmalariga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Quyida bu mavzuni har tomonlama yoritib, amaliy maslahatlar bilan birga taqdim etaman.

Jismoniy salomatlik va rivojlanish

Sport bolaning jismoniy sog‘lig‘ini mustahkamlashda eng muhim omillardan biridir. Bolalar doimo harakatda bo‘lishga moyil, ammo zamonaviy hayotda ekranlar (telefon, kompyuter) va o‘tirib o‘qish ularning faollig‘ini cheklashi mumkin. Sport esa quyidagi afzalliklarni beradi:

Mushak va suyaklarning rivojlanishi: Suzish, yugurish, gimnastika kabi sport turlari bolaning mushaklarini mustahkamlaydi va skelet tizimini to‘g‘ri shakllantiradi.

Immunitetni oshirish: Muntazam jismoniy faollik qon aylanishini yaxshilaydi, yurak-qon tomir tizimini mustahkamlaydi va kasalliklarga qarshi immunitetni oshiradi.

Semizlikning oldini olish: Sport bolalarda ortiqcha vazn to‘planishining oldini oladi, bu esa diabet, gipertoniya kabi kasalliklar xavfini kamaytiradi.

Energiya va chidamlilik: Faol bolalar ko‘proq energiyaga ega bo‘lib, kundalik hayotda charchoqlikni kamroq his qiladi.

Maslahat: Bolani yoshligidan suzish yoki yengil atletika kabi umumiy rivojlanishga yordam beradigan sport turlariga jalb qiling. Bu ularning jismoniy holatini muvozanatda saqlaydi.

Intizom va maqsad sari harakat

Sport bolalarda intizom, mas’uliyat va maqsadga erishish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Mashg‘ulotlar jadvali, musobaqa qoidalariga rioya qilish va jamoaviy mas’uliyat bolani tartibli bo‘lishga o‘rgatadi. Misol uchun:

Vaqtни boshqarish: Sport bilan shug‘ullanish bolaga vaqtini to‘g‘ri taqsimlashni, mashg‘ulotlar va darslar o‘rtasida muvozanatni saqlashni o‘rgatadi.

Maqsad qo‘yish: Musobaqalarda yaxshi natija ko‘rsatish uchun bola maqsad qo‘yishni va unga erishish uchun harakat qilishni o‘rganadi.

O‘z-o‘zini boshqarish: Mashg‘ulotlarda charchoq yoki qiyinchiliklarga qaramay davom etish bolada o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Maslahat: Bolaga kichik, ammo real maqsadlar qo‘yishga yordam bering (masalan, “bir oyda 100 metrni tezroq yugurish”). Bu ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

Ijtimoiy ko‘nikmalar va jamoaviy ruh

Jamoaviy sport turlari (futbol, voleybol, basketbol) bolalarda ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashga yordam beradi. Ular jamoada ishlash, boshqalarni hurmat qilish va o‘zaro yordam ko‘rsatishni o‘rganadi:

Hamkorlik: Jamoaviy o‘yinlarda bola o‘z rolini tushunadi va umumiy maqsad uchun boshqalar bilan hamkorlik qiladi.

Liderlik ko‘nikmalari: Ba’zi bolalar jamoada yetakchi bo‘lishni o‘rganadi, bu ularning tashkilotchilik qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Do‘stlik va empatiya: Sport orqali bolalar yangi do‘stlar orttiradi va boshqalarning his-tuyg‘ularini tushunishni o‘rganadi.

Maslahat: Agar bola uyatchan bo‘lsa, jamoaviy sport turlari orqali ijtimoiy doirani kengaytirishga yordam bering. Shuningdek, individual sport turlari (masalan, tennis yoki karate) ham ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishi mumkin.

Ruhiy mustahkamlik va stressni boshqarish

Sport bolalarda ruhiy chidamlilikni oshiradi va ularga hayotdagi qiyinchiliklarga dosh berishni o‘rgatadi. Musobaqalarda g‘alaba qozonish yoki mag‘lubiyatni qabul qilish bolani hayotdagi muvaffaqiyatsizliklarga tayyorlaydi:

O‘ziga ishonch: Yaxshi natijalarga erishish bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

Stressni boshqarish: Jismoniy faollik stress gormonlarini (kortizol) kamaytiradi va endorfin (baxt gormoni) ishlab chiqarishni rag‘batlantiradi.

Muvaffaqiyatsizlikka dosh berish: Sport bolaga mag‘lubiyatni qabul qilish va undan saboq olishni o‘rgatadi.

Maslahat: Bolaga musobaqalarda ishtirok etishda g‘alaba qozonishdan ko‘ra, jarayondan zavq olish muhimligini tushuntiring. Bu ularda sog‘lom raqobatbardoshlikni shakllantiradi.

Aqliy rivojlanish va diqqatni jamlash

Sport bolaning aqli Common sense bilan ko‘p hollarda, sport bolalarda aqliy faollikni oshiradi. Jismoniy harakatlar miya faoliyatini yaxshilaydi, diqqatni jamlash qobiliyatini oshiradi va kognitiv rivojlanishga yordam beradi:

Konsentratsiya: Sport turlari, ayniqsa shaxmat yoki yakkakurash kabi strategik o‘yinlar, diqqatni jamlash va mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi.

O‘quv natijalariga ta’sir: Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, muntazam jismoniy faollik bolalarning o‘qishdagi muvaffaqiyatini oshiradi, chunki u xotira va konsentratsiyani yaxshilaydi.

Maslahat: Bolaga sport bilan birga aqliy faoliyatni rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarni (masalan, shaxmat yoki sport bilan bog‘liq strategik o‘yinlar) taklif qiling.

Axloqiy qadriyatlar va xarakter tarbiyasi

Sport bolalarda axloqiy qadriyatlar va ijobiy xarakterni shakllantirishga yordam beradi:

Adolat va halollik: Sport qoidalari bolalarga adolatli o‘ynash va halol bo‘lishni o‘rgatadi.

Hurmat: Murabbiylar, jamoadoshlar va raqiblarga hurmat ko‘rsatish bolaning ijtimoiy xulq-atvorini shakllantiradi.

Sabr va mehnatkashlik: Sport orqali bola sabr-toqatni, mehnatkashlikni va o‘z maqsadlari sari tinmay harakat qilishni o‘rganadi.

Maslahat: Ota-onalar sifatida bolaning sportdagi xatti-harakatlarini kuzatib, ularga adolatli va axloqli bo‘lishni o‘rgating. Murabbiylar bilan hamkorlikda bolaning axloqiy rivojlanishiga e’tibor bering.

Amaliy maslahatlar:

Bolaning qiziqishiga mos sport turi: Bolani majburlamasdan, uning qiziqishlariga mos sport turini tanlang (masalan, raqs, karate, futbol yoki velosport).

Yoshga mos sport: Kichik yoshdagi bolalar uchun o‘yin shaklidagi sport turlari (masalan, suzish yoki gimnastika) qiziqarli va foydali. O‘smirlar uchun esa jamoaviy yoki individual sport turlari mos keladi.

Muvozanat: Sport bilan birga darslar va dam olish uchun vaqt ajrating, chunki ortiqcha yuklama bolada charchoq yoki qiziqishni yo‘qotishga olib kelishi mumkin.

Ota-ona sifatida namuna: O‘zingiz ham faol hayot tarzini olib boring, masalan, oilaviy sport o‘yinlari tashkil qiling. Bu bolada sportga qiziqishni oshiradi.

Ijobiy rag‘bat: Bolani har bir muvaffaqiyati uchun maqtang, lekin uni haddan tashqari bosim ostiga qo‘ymang. Sportdan zavq olishni birinchi o‘ringa qo‘ying.

Xulosa

Sport farzand tarbiyasida jismoniy sog‘liqdan tortib, ruhiy mustahkamlik, ijtimoiy ko‘nikmalar va axloqiy qadriyatlar shakllantirishgacha bo‘lgan keng ko‘lamli foyda keltiradi. To‘g‘ri yondashuv bilan sport bolaning hayotida nafaqat sog‘lom turmush tarzi, balki muvaffaqiyatli va baxtli shaxs bo‘lib yetishishiga zamin yaratadi.

Sport farzand tarbiyasida ikki tomonlama ahamiyatga ega. Birinchidan, u bola shaxsini jismoniy sog‘lom va chiniquqan qilib tarbiyalaydi. Ikkinchidan, u bolaning ijtimoiylashuvini, ya‘ni jamiyatga moslashishini ta‘minlaydi. Shu bilan birga, sport jarayonida ayrim muammolar ham uchraydi. Masalan, ayrim oilalarda sportga yetarli e‘tibor berilmasligi, sport inshootlarining yetishmasligi yoki bolalarni sport mashg‘ulotlariga muntazam jalb etishda pedagoglarning sustligi. Bu muammolarni hal qilish uchun davlat siyosatida sportni rivojlantirishga oid islohotlarni oilaviy tarbiya bilan uyg‘unlashtirish talab etiladi.

Xulosa qilib aytganda, sport farzand tarbiyasining eng muhim vositalaridan biridir. U bola sog‘lomligiga, jismoniy va ma‘naviy rivojlanishiga, ijtimoiy faolligiga hamda kelajak hayotda muvaffaqiyatli bo‘lishiga katta hissa qo‘shadi.

Har bir oilada sport madaniyatini shakllantirish, ota-onalarning o‘rnak bo‘lishi.

Maktablarda sport mashg‘ulotlarini ko‘paytirish va ularni qiziqarli interfaol shakllarda o‘tkazish.

Hududlarda bolalar uchun bepul yoki arzon sport to‘garaklari ochish.

Ommaviy sport tadbirlarini tashkil etib, bolalarda musobaqalashish ruhini kuchaytirish.

Sport va ta‘lim jarayonini uyg‘unlashtirish orqali sog‘lom avlodni tarbiyalash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Salixova G. “Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiya tizimida jismoniy mashqlarning o‘rni” – B. 85-86. (“Jismoniy tarbiya va sport: davlat, jamiyat va shaxs” xalqaro ilmiy anjuman). Toshkent. 2005-yil.

2. Mavlonov A, Mamirova D, Xolikov A. “Jismoniy tarbiya va sport ta‘limidagi muammolar echimi yo‘lida”. – B. 183–191. (“Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning mintaqaviy, pedagogik-psixologik, tibbiy-biologik asoslari” ilmiy-amaliy anjuman). Toshkent-Jizzax. – 2009-yil.

3. T.S.Usmonxo‘jaev, X.A.Meyliev "Maktabgacha ta‘lim muassasalarida harakatli o‘yinlar va asosiy harakatlanish mashqlari" (3-qism). Toshkent. 2004-yil. – B. 3–8.

4. Valiyevich A. S. Methodology for monitoring the effectiveness of throwing techniques in the jump of handball players of different qualifications //Research Focus. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 45-49.

5. Железняк Ю.Д. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте. – М.: Академия, 2013.

6. Железняк Ю.Д. Теория и методика спортивных игр. Учебник для студентов вузов. – М., Академия, 2013

GLOBALLASHUV SHAROITIDA TA’LIM JARAYONINI FALSAFIY TAHLIL QILISH ZARURATI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti stajyor-o‘qituvchisi

muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Abstrakt. Globallashuv davrida ta’lim jarayoni misli ko‘rilmagan muammolar va imkoniyatlarga duch kelmoqda. Ta’limning falsafiy tahlili madaniy bir xillashtirish, axloqiy dilemmalar va turli nuqtai nazarlarning integratsiyasi kabi muammolarni hal qilish uchun zarur bo‘ladi. Ushbu maqola globallashuv sharoitida ta’lim jarayonini tushunish va shakllantirishda falsafiy izlanishlar zarurligini o‘rganadi. U global o‘zaro bog‘liqlikning ta’lim maqsadlari, qadriyatlari va usullariga ta’sirini o‘rganadi. Bundan tashqari, maqolada falsafa madaniyatlararo muloqot, axloqiy mulohazalar va global fuqarolikni chuqurroq tushunish uchun muhim vositalarni qanday taqdim etishi ta’kidlangan. Falsafiy qarashlarni o‘zida mujassamlashtirgan holda, ta’lim shaxsiy va jamiyat taraqqiyotidagi o‘z rolini saqlab qolgan holda globallashuv murakkabliklariga moslashishi mumkin.

Kalit so‘zlar: falsafa, ta’lim, globallashuv, madaniyatlararo muloqot, axloqiy mulohazalar, global fuqarolik.

Kirish. Globallashuv insoniyat hayotining barcha jabhalarini, jumladan, ta’limni ham o‘zgartirdi. Jamiyatlarning o‘zaro bog‘liqligi o‘sib borayotgani hamkorlik qilish imkoniyatlarini ham, madaniy o‘ziga xoslik, tenglik va axloqiy mulohazalar bilan bog‘liq muammolarni ham taqdim etadi. Ushbu murakkabliklarni bartaraf etish uchun ta’lim jarayonini falsafiy tahlil qilish juda muhimdir. Falsafa tez globallashayotgan dunyo sharoitida ta’lim qadriyatlari, amaliyotlari va natijalarini tanqidiy tekshirish vositalarini taklif etadi. Globallashuv ijtimoiy tuzilmalarni, madaniy landshaftlarni va iqtisodiy tizimlarni tubdan o‘zgartirdi, bu esa turli sohalaridagi, jumladan, ta’limdagi asosiy paradigmalarni qayta ko‘rib chiqishni talab qildi. Ko‘pincha bilim va ko‘nikmalarni uzatish vositasi sifatida qaraladigan ta’lim jarayoni shiddat bilan globallashayotgan dunyoda shaxsiyat, qadriyatlar va ta’lim maqsadlariga oid falsafiy so‘rovlar bilan tobora o‘zaro bog‘lanib bormoqda. Ushbu maqolada globallashuv sharoitida ta’limni falsafiy tahlil qilish, atoqli olimlarning fikrlariga tayangan holda tahlil qilish zarurligi o‘rganiladi.

Globallashuvning ta’limga ta’siri. Bir-biriga bog‘langan iqtisodiyotlar, madaniyatlar va texnologiyalar bilan tavsiflangan globallashuv butun dunyo bo‘ylab ta’lim tizimlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Zigmunt Bauman fikriga ko‘ra, globallashuv "suyuq zamonaviylikni" keltirib chiqaradi, bunda an’anaviy tuzilmalar eriydi va barqaror qadriyatlar va o‘ziga xosliklarga intilishni yanada dolzarb qiladi.¹⁰⁹ Ta’lim odamlar ushbu beqarorliklarni muhokama qiladigan hal qiluvchi maydonga aylanadi va uning maqsadi va usullarini tanqidiy tekshirishni talab qiladi. Entoni Giddens globallashuv nafaqat bilim almashishni osonlashtiribgina qolmay, balki mahalliy urf-odatlar va qadriyatlarga qarshi kurash olib borishini, umumbashariy tendentsiyalar va madaniy xususiyatlarni saqlab qolish o‘rtasidagi ziddiyatni keltirib chiqarishini ta’kidlaydi.¹¹⁰ Bu ikki

¹⁰⁹ Bauman, Zygmunt, and Mark Haugaard. "Liquid modernity and power: A dialogue with Zygmunt Bauman." *Journal of Power* 1.2 (2008): 111-130.

¹¹⁰ Bryant, Christopher GA, and David Jary. "Anthony Giddens." *The blackwell companion to major contemporary social theorists* (2003): 247-273.

tomonlama ta'sir madaniy o'ziga xoslik, axloqiy asoslar va bilimlarning universalligi masalalarini hal qiluvchi ta'limga falsafiy yondashuv zarurligini ta'kidlaydi.

Ta'limning falsafiy o'lchovlari. Falsafa ta'lim amaliyoti asosidagi taxminlarni so'roq qilish uchun aks ettiruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim sohasidagi yetakchi faylasuf Jon Dyui ta'lim nafaqat faktlarni etkazish, balki tanqidiy fikrlash va demokratik qadriyatlarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Dyui nuqtai nazar, ayniqsa, turli nuqtai nazarlar va axloqiy dilemmalar nozik tushunishni talab qiladigan globallashtirilgan kontekstda juda muhimdir. Bundan tashqari, Paulo Freire ta'limning emansipatsiya salohiyatini ta'kidlab, o'quvchilarga zo'ravon tuzilmalarga qarshi kurashish imkoniyatini beruvchi dialogik yondashuvni targ'ib qildi. Tengsizlik bilan ajralib turadigan globallashtirilgan dunyoda Freire tushunchalari odamlarni murakkab ijtimoiy voqealarni o'zgartirish va o'zgartirish uchun qurollantiradigan ta'lim jarayonini talab qiladi.

Axloqiy va madaniy muammolar. Globallashtirish ko'pincha madaniy ifodalarni bir hillashtiradi, madaniy yo'q qilish va hukmron paradigmalarning o'rnatilishi bilan bog'liq axloqiy tashvishlarni oshiradi. Marta Nussbaum global ongni madaniy xilma-xillikka hurmat bilan muvozanatlashtiradigan kosmopolit ta'limni ta'kidlaydi. Bunday yondashuv ta'lim sohasidagi axloqiy relyativizm, umuminsoniy qadriyatlar va ozchilik madaniyatlarining huquqlari masalalari bilan falsafiy shug'ullanishni talab qiladi.¹¹¹

Kvame Entoni Appiah ushbu dalilni "ildizli kosmopolitizm" ni targ'ib qilish orqali kuchaytiradi, bunda odamlar global axloqiy tamoyillar bilan shug'ullanib, mahalliy o'ziga xoslikni saqlaydilar. Ushbu falsafani ta'limga tatbiq etish global kompetensiyalarni rag'batlantirish va falsafiy izlanishlar orqali erishish mumkin bo'lgan muvozanatga mahalliy bilim tizimlarini hurmat qiladigan o'quv dasturlarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Globallashtirilgan ta'limda texnologiyaning o'rnini. Globallashtirishning o'ziga xos belgisi bo'lgan texnologik yutuqlar ta'lim metodologiyasi va foydalanish imkoniyatlarini o'zgartiradi. Raqamli vositalarning integratsiyasi global ulanishni osonlashtiradi, lekin o'rganish tabiati va odamlarning o'zaro ta'siri haqida falsafiy savollar tug'diradi. Marshall MakLuhanning "global qishloq" kontseptsiyasi texnologiya vaqt va makonni qanday siqib chiqarishini ko'rsatadi, shu bilan birga u begonalashish va yuzaki tushunish potentsialini ta'kidlaydi.¹¹² Neil Postman ta'limda texnologik determinizmni tanqidsiz qabul qilishdan ogohlantirib, texnologiyaning kognitiv rivojlanishga, axloqiy fikrlash va ijtimoiy munosabatlarga ta'sirini falsafiy tekshirishga chaqiradi. Ushbu istiqbol texnologiya ta'limning gumanistik maqsadlarini kamaytirish o'rniga oshirishni ta'minlashda juda muhimdir.

Global fuqarolik va ta'lim. Global fuqarolik kontseptsiyasi ta'lim va globallashtirish haqidagi nutqda markaziy mavzu sifatida namoyon bo'ladi. Amartya Sen kabi olimlar ta'limning insonlarning global jamiyatda mazmunli ishtirok etishiga imkon beruvchi qobiliyatlarni rivojlantirishdagi rolini ta'kidlaydilar. Senning qobiliyatga bo'lgan yondashuvi insonning gullab-yashnashiga, tanqidiy fikrlash, hamdardlik va global mas'uliyat hissini rivojlantiruvchi ta'lim jarayonlarini qo'llab-quvvatlaydigan falsafiy majburiyatga mos keladi.

¹¹¹ Gulnoza, Karimova. "MAMLAKATIMIZDA YOSHLAR AXLOQIY MADANIYATINI YUKSALTIRISHDA DAVLAT HAMDA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING O'RNINI." *European Journal of Interdisciplinary Research and Development* 15 (2023): 444-448.

¹¹² Symes, Benjamin. "Marshall McLuhan's 'Global Village'." *Retrieved October 3 (1995): 2001.*

Shu nuqtai nazardan, Seyla Benhabib plyuralistik jamiyatlarda universal me'yorlar bo'yicha muzokaralar olib borish muammolarini muhokama qiladi. Uning ishi insonlarni axloqiy plyuralizm va madaniyatlararo muloqotga tayyorlaydigan, globallashuv keskinliklari bilan chuqur falsafiy aloqani aks ettiruvchi ta'lim tizimi zarurligini ta'kidlaydi.¹¹³

Ta'lim maqsadlarini qayta kontseptsiyalash. Falsafiy tahlil globallashuv sharoitida ta'lim maqsadlarini qayta ko'rib chiqishga undaydi. Ta'limning maqsadi global iqtisodiyot uchun malakali ishchilarni tayyorlashmi yoki u tanqidiy, fikrlaydigan va axloqiy jihatdan mas'uliyatli shaxslarni rivojlantirishni birinchi o'ringa qo'yishi kerakmi? Yurgen Xabermas kabi olimlar odamlarga madaniy va mafkuraviy tafovutlar bo'yicha demokratik munozaralarda qatnashish imkonini beruvchi kommunikativ harakatni rivojlantiruvchi ta'limni ta'kidlaydilar. Xuddi shunday, Gilles Deleuze va Feliks Guattari ierarxik tuzilmalarning o'zaro bog'liqligi va ko'pligini ta'kidlab, o'rganishning "rizomatik" modelini taklif qiladilar. Bunday falsafiy qarashlar an'anaviy chegaralardan oshib ketadigan innovatsion ta'lim amaliyotlarini ilhomlantiradi, globallashgan kontekstda ijodkorlik va moslashuvchanlikni rivojlantiradi.

Xulosa. Ta'lim jarayoni, jamiyat taraqqiyotining poydevori sifatida, ayniqsa, globallashuv davrida qat'iy falsafiy tekshirishni talab qiladi. Falsafiy tahlil o'ziga xoslik, axloq va ta'lim maqsadiga oid savollarni hal qilish orqali globallashgan dunyoning murakkabliklarini yo'lga qo'yish uchun asos yaratadi. Dyui, Freire, Nussbaum va Sen kabi olimlarning fikrlariga tayangan holda, bu yondashuv ta'lim amaliyotini shakllantirishda tanqidiy fikrlash, madaniy sezgirlik va axloqiy mas'uliyat muhimligini ta'kidlaydi. Globallashuv insoniyat mavjudligining konturlarini qayta belgilashda davom etar ekan, ta'limning falsafiy tekshiruvi adolatli, adolatli va inklyuziv global jamiyatni rivojlantirish uchun nafaqat zarurat, balki imperativga aylanadi. Falsafiy qat'iylik bilan to'ldirilgan ta'lim odamlarga misli ko'rilmagan imkoniyatlar va chuqur muammolar bilan ajralib turadigan dunyoda harakat qilish va hissa qo'shish imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Bauman, Zygmunt, and Mark Haugaard. "Liquid modernity and power: A dialogue with Zygmunt Bauman." *Journal of Power* 1.2 (2008): 111-130.
2. Bryant, Christopher GA, and David Jary. "Anthony Giddens." *The blackwell companion to major contemporary social theorists* (2003): 247-273.
3. Gulnoza, Karimova. "MAMLAKATIMIZDA YOSHLAR AXLOQIY MADANIYATINI YUKSALTIRISHDA DAVLAT HAMDA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING O 'RNI." *European Journal of Interdisciplinary Research and Development* 15 (2023): 444-448.
4. Symes, Benjamin. "Marshall McLuhan's 'Global Village'." Retrieved October 3 (1995): 2001.
5. Benhabib, Seyla, ed. *Democracy and difference: Contesting the boundaries of the political*. Princeton University Press, 2021.
6. Ahmadjanova Muazzam Islamjanovna. (2024). PROBLEMS OF FORMING AND DEVELOPING CREATIVE THINKING IN STUDENTS DURING

¹¹³ Benhabib, Seyla, ed. *Democracy and difference: Contesting the boundaries of the political*. Princeton University Press, 2021.

GLOBALIZATION. *International Journal of Pedagogics*, 4(12), 82–85.

<https://doi.org/10.37547/ijp/Volume04Issue12-16>

7. M.I. Axmadjanova. [TANQIDIY FIKRLASHNI KUCHAYTIRUVCHI FALSAFIY](#)

8. [MAZMUNDAGI O‘QUV MATERIALLARINI TANLASH, UYG‘UNLASHTIRISH VA TARTIBLASH METODIKASI.](#) Inter education & global study, 2025

MUNDARIJA

OILA – DAVLAT SIYOSATINING MUHIM YO‘NALISHI

1	Umarov J.A. Yangi O‘zbekiston qonunchilik hujjatlarida oila, ayollar, bolalar va yoshlarga oid munosabatlarning huquqiy tartibga solinishi - mustahkam oila huquqiy poydevori. ...	3
2	Yusupova S. N. Mustaqillik yillarida o‘zbekistonda qardosh millatlarning oilaviy qadriyatlaridagi tendensiyalar	7
3	Xoldarov M. Yangi O‘zbekiston sharoitida oila institutining transformatsiyasi: muammo va yechimlar	11
4	Rafiqova G.V. Oila - davlat siyosatining muhim yo‘nalishi.....	16
5	Botirova S.M., Varisova B.R. Yangi O‘zbekiston yoshlarining ma’rifatli jamiyatini shakllantirishda oilaviy muhitning o‘rni.	19
6	Xolmatov G., Tursunova F. Oila - davlat siyosatining muhim yo'nalishi	22
7	Fahridinova Sh. Oila – davlat siyosatining muhim yo‘nalishi	24
8	Ataxanov B., Abdulazizova F. O‘zbekistonda millatlararo va dinlararo munosabatlardagi barqarorlikni ta’minlash borasidagi davlat siyosati.	28
9	Ataxanov B., Soataliyeva L. Oila – davlat siyosatining muhim yo‘nalishi.	31
10	Xudoyorova M. “Strategiya 2030” da gender tenglik masalasi	33
11	Xazratqulova S Oila institutining takomillashtirish masalalari	35
13	Mamatov M.A., Mallayeva Sh.M. Yangi O‘zbekiston sharoitida milliy munosabatlarni shakllantirish jarayonida oilaning o‘rni.	38
14	Axmadjanova M., Dilmurodova M. Oila va jamiyat: o‘zaro bog‘liqlik va ijtimoiy ahamiyati	42
15	Axmadjanova M., Rahmanova M. Oila – davlat siyosatining muhim yo‘nalishi va asosi	44
16	Amirxo‘jayev Sh.Q. Yangi O‘zbekistonda oilalarni mustahkamlash istiqbollari	46
17	Axmadjanova M., Sultonaliyeva M. Globalasuv zamonida oila jamiyatning o‘rni	49
18	Axmadjanova M., Tursunov B. Korrupsiyaga qarshi kurashishda oila, jamiyat va psixologiyaning ta’siri	53

19	Zaynobidinova N., Po‘latov M.	
	Zamonaviy oilada ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishning innovatsion mexanizmlari	55
20	Muhammadjonova M.	
	Oila tipologiyasi va funksiyalarining o‘ziga xos talqini	58
21	Xoliqberdiyeva E	
	Yusuf hos Hojibning o‘zbek adabiyotidagi o‘rni	63
22	Axmadjanova M., Adiljonova D.	
	Oilaviy munosabatlar va gender tenglik masalasi	65
23	Mirjavxarova F.	
	O‘zbekistonda gender tengligini ta’minlash va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari.	68
24	Axmadjanova M., Abduraximova S.	
	Oila muhiti – inson tarbiyasining birinchi maktabi.	71
25	Zaynobidinova N., Odiljanova R.	
	Zamonaviy jamiyatda oilaning ijtimoiy funksiyalari: an’anaviy va yangicha yondashuvlar.	73
26	Yo‘ldosheva U.	
	Maktabgacha ta’lim tashkiloti va oilaning hamkorligi: farzand tarbiyasidagi uzviylik	78
27	B.Tillayev., Baxadirova M.	
	Oilaning jamiyatdagi o‘rni va ahamiyati	81
28	Yo‘ldosheva U.	
	Maktabgacha ta’lim tashkiloti va oilaning o‘zaro hamkorligi	84
29	Tillayev B.	
	Oila – davlat siyosatining muhim yo‘nalishi.	88
30	Abdullayeva A.	
	Oila ijtimoiy tizimning asosiy elementi sifatida	90
31	Mirabdullayeva M.	
	Tarixni o‘qitishda interfaol usullardan foydalanish tartibi	96
32	Ikromov O. Sh., Ahmadjanov I.M.	
	Yangilanayotgan o‘zbekistonda oila barqarorligini ta’minlashning tashkiliy-huquqiy mexanizmlari	99
33	Xolmatov G’.	
	Oila – jamiyatning asosiy tayanchi.	102
34	Ibraximov B. B., Hayitboyeva M. M.	
	Oila davlat siyosatining muhim yo‘nalishi.	105
35	Mansurov S. M., Rasulov A.A.	
	Oila – qonun himoyasidagi ijtimoiy institut	109
36	Ibraximov B. B., Abdulxamidova N.A.	
	O‘zbekistonda fuqorolik jamiyatini takomillashtirishda oila institutining o‘rni.	112

IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA OILA INSTITUTI

37	Zaynobidinova N., Boyturayeva N.	
	Falsafiy tafakkur va axloqiy qadriyatlar uygʻunligida zamonaviy oila institutining shakllanishi	117
38	N. Valiyeva, Isaqova S.	
	Oila va jamiyat: barqaror taraqqiyotning negizi	121
39	Obidjonov O.	
	Oilada, maxallada gʻoyaviy taʼsir koʻrsatish uslublaridan foydalanishning xozirgi axvoli va uning takomillashtirish masalasi	128
40	Axmadjanova M.I., Xoshimjonova X.D.	
	Oila institutining ijtimoiy taraqqiyotdagi ahamiyati	134
41	Otaxanov A. R.	
	Alisher Navoiy asarlari maʼnaviy-axloqiy barkamollik misoli sifatida	136
42	Axmadjanova M., Mirzarahmatova V.	
	Oilaviy qadriyatlar va uning jamiyatga taʼsiri.	141
43	Yodgorova M.A.	
	Amir Temurning oila haqida qarashlari	144
44	Qosimov R. A.	
	Oila jamiyatning asosiy boʻgʻinidir	148
45	Narzullayeva G.	
	Ijtimoiy taraqqiyotda oila institutining tutgan oʻrni va uning strategik ahamiyati	154
46	Akbarov R.M.	
	Oʻrta asrlar tushunchasining vujudga kelishi.	158
47	Sadirova M.	
	Yangi Oʻzbekistonni barpo qilish sharoitida Abdurauf Fitratning “Oila yoki oila boshqarish tartiblari” asarining ahamiyati.	161
48	Tolibjanova G., Omonova Z.	
	Mirzo Ulugʻbek hayoti va ilmiy-marifiy merosini oʻrganish	163
49	Ibraximov B. B., Yusubjanova A. M.	
	Yoshlarni manaviy madaniyatini shakllantirishga tasir etuvchi marifiy qadriyatlar.	165
50	Abdujabborov M.A.	
	Qatagʻonlik davrida hukumat tomonidan aybsiz zulm koʻrgan oilalar va ularning taqdiri.	168
51	Abdujabborov M.A.	
	Qatagʻon yillari surgun qilingan oʻzbek oilalari hayoti.	173
52	Ataxanov B., Olimjonova M.B.	
	Milliy oʻzlikni anglash – mafkuraviy immunitetni shakllantirishning asosiy omili sifatida	177
53	Нуриддинов А. О.	
	Маҳдуми Аъзам никоҳ ва оила ҳақида	180
54	Ataxanov B., Abdumannonova M.	
	Bir makon – bir yoʻl loyihasining ahamiyati	186
55	Axmadjanova M., Jumanaliyeva A.	
	Oila va jamiyat haqida faylasuf va allomalarning falsafiy qarashlari.	190
56	Muminova D.	
	Oila psixologiyasi fanining rivoji va vazifalari	192

57	Ataxanov B., Xakimova N.	
	Tarixda ayollar bilan bog‘liq qo‘zg‘olonlar-hujum harakati.	195
58	Ataxanov B., Ahmadjonova M.	
	Qatag‘onga uchragan ayollar — tarix zulmatidagi qahramonlar	198
59	Abduraxmanova Z.	
	Avestoda oila va nikoh munosabatlari masalasi	201
60	Axmadjanova M., Abduvaxobova M.	
	Ijtimoiy taraqqiyot va oila instituti	204
61	Zaynobidinova N., Mamajanova O.	
	Yosh oilalarga psixologik yordam ko‘rsatishning samarali usullari	206
62	Asilbekova D.I.	
	Ommaviy axborot vositalarida axloqiy qadriyatlar aks etishi: tahliliy yondashuv	209
63	Davronova A.	
	Oilaning inson hayotidagi o‘rni va ahamiyati.	215
64	Umarov M.M., Sharipova I.	
	Kiberterrorizmga qarshi kurash choralari.	219
65	Madraximov A., Olimova D.	
	Tarixiy taraqqiyot jarayonida oila.	225
66	Shukurulloev Sh.T., Musayev X.Z.	
	Qadriyatlar rivojida oilaning o‘rni.	227
67	Isoqov S.M.	
	XIX asr birinchi yarmida O‘rta Osiyo xonliklari aholisi etnografiyasi: oila, nikoh va ijtimoiy madaniyat.	230

OILA VA NIKOHNING MA’NAVIY-RUHIY OMILLARI

68	Abdullayev A.N.	
	Ijtimoiylashuvda oilaning roli	238
69	Mamatov O.	
	Oila muammosiga yondoshuvning falsafiy tamoyillari	241
70	Zaynobidinova N., Abduraimov A.	
	Oila va nikohning ma’naviy-ruhiy omillari	245
71	Umarov M.M., Abdujabborova J.A.	
	Oila va nikoh munosabatlarining falsafiy jihatlarini	247
72	Axmadjanova M. I.	
	Oila va axloq: etik qadriyatlar kontekstida	250
73	Shukrullayev D.	
	Oila – muqaddas dargohi	252
74	Axmadjanova M., Mamadaliyeva N.	
	Oila va nikohning ma’naviy-ruhiy omillari	255
75	Axmadjanova M., Xamitaliyeva R.	
	Oilada ijtimoiylashuv masalalari va uning rivojlanishi	256

76	G‘ulomjonov O. Oilaviy munosabatlarning ijtimoiy - falsafiy talqini	259
77	Xayruллаева H. Ж. Оила, таълим - гендер толерантликни шакллантириш жараёнида энг муҳим омиллардан бири сифати	261
78	Эркинова P. Факторы, обеспечивающие прочность семьи factors	265
79	Raximjanova A. Ijtimoiy muammolarni vujudga kelish sabablari va omillari	268
80	Turg‘unova Sh. Bolani shaxs sifatida rivojlanishida oilaning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari	271
81	Abdumuxtorova D. Nogironlik tushunchasi va jamiyatda yaratilgan sharoitlar	273
82	Ergasheva M. Alohida yordamga muhtoj bolalar bilan olib boriladigan ishlarning asosiy yo‘nalishlari	278
83	Xakimova M. Oilada ota-ona ma’naviyati bola tarbiyasining asosiy omili	283
84	Mamadjanova N. Oila va oilaviy o‘zaro munosabatlar tizimi	287
85	Odilova G. Zamonaviy dunyoda aholining ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash	290
86	Zaynobidinova N., Jo‘rayeva D. Ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi kommunikatsiya muammolari	294
87	Solijonova M Nogironlikning ijtimoiy himoya huquqi va ularni muhofaza qilish	298
88	Zaynobidinova N., Abdurazzaqova G. Yosh oilalarga psixologik yordam ko‘rsatishning samarali usullari	302
89	Axmadjanova M., Ergasheva Sh. Oilada axloqiy tarbiya jarayonlarining jamiyatga ta’siri	306
90	Zaynobidinova N., Po‘latov M. Ijtimoiy tarmoqlar va texnologiyalarning oila munosabatlariga ta’siri	308
91	Zaynobidinova N., Karimova N. Zamonaviy jamiyatda oila falsafasining o‘rni	311
92	Valiyeva N. Oila va jamiyat: barqaror taraqqiyotning negizi	314
93	Anvarjonov A.O., Sobirov Sh.X. Jamiyat barqarorligini ta’minlashda oilaning o‘rni	320
94	Valiyeva N., Sotvoldiyeva R. Milliy qadriyatlar asosida sog‘lom va barkamol avlodni tarbiyalashda oilaning ahamiyati	323
95	Valiyeva N., Umarova M. Oila va diniy qadriyatlar	328

96	Yuldashev S.U.	Jamiyat taraqqiyotida oila ma’naviyati va qadriyati	331
97	Valiyeva N., Marufxanova M.	Oila muhitida bolani ma’naviy tarbiyalash	334
98	Tillayev B.A., Asilbekova D.	Oilada ma’naviy hayot	336
99	Atamirzayev I.X.	Milliy va ma’naviy tarbiya tizimida oilaning o‘rni	339
100	Tillayev B.A., Dedaxanova B.	Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda milliy qadriyatlar	343
101	G‘oipova N., Po‘latov Sh.	Inklyuziv ta’limni amalga oshirish jarayoni: alohida yordamga muhtoj bolalarning shaxsini rivojlantirishning xususiyatlari	346
102	Shakarova A.	Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorgarlik darajasini oshirishning ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va ma’naviy yechimlari.	350
103	Adbumalikov I.A.	Shaxs ma’naviy fazilatlarini. shaxs ma’naviyatini rivojlantirish omillari va vositalari	354

OILA MUSTAHKAMLIGINI TA’MINLOVCHI OMILLAR

104	Zokirjonova A.M., Zaynobidinova N.I.	Oila - jamiyat tayanchi	358
105	Шербадалов Р.Т., Ахмедова Г.Р.	Oilalarini mustahkamligini ta’minlashda oila sudyalarinin g‘urini va ularnin g‘ faoliatini takomillashtirish	360
106	Raxmatullayeva B.	Oila institutining ijtimoiy taraqqiyotdagi o‘rni va oila mustahkamligini ta’minlash omillari	365
107	Ataxanov B.T., Abdumajidova S.B.	Oila mustahkamligini ta’minlovchi omillar	368
108	Axmadjanova M., Abdubannobova M.	Ota-onalik mas’uliyati: axloqiy qarorlar va falsafiy qarashlarining shakllanishi	371
109	Muminova D.	Oila psixologiyasining shakllanishi va rivojlanishi	373
110	Nabijonova O., Axmadjanova M.	Oilada ota-onalik pressingi: bolalarning psixikasida mukammallik bosimi"	375
111	Toshpo‘latov I.B.	Oila mustahkamligini ta’minlashda flantropik faoliatning o‘rni	379
112	Tillayeva O.A.	Oila mustahkamligini ta’minlovchi omillar	382
113	Arabboyeva N.F.	Oila mustahkligini ta'minlovchi ijtimoiy-psixologik va ma'naviy omillar	384

114	Bozarov D.M.	
	Ijodkor shaxs va uning oiladagi ildizlari: sinergetik yondashuv asosida daholikni modellashtirishning ahamiyati	386
115	Mirzabdullayeva M.Sh.	
	Mustahkam oila – barkamol avlod poydevori.	393
116	Zaynobiddinova N., Xoldorov M.	
	Oilaviy munosabatlardagi muamolar va ularning jamiyatga ta’siri	395
117	Umarov H. Z.	
	Oila – jamiyat taraqqiyotining tayanchi.	399
118	Ibraximov B.B., Abdurashidova Sh.A.	
	Mustahkam oila – jamiyat poydevori.	404
119	Ahmedova O‘. N.	
	Oila mustahkamligini ta’minlashda uzluksiz ma’naviy tarbiyaning o‘rni	406
120	Ibraximov B.B., Karimjonova M. B.	
	Oila mustahkamligini ta’minlovchi omillar	408
121	Zaynobiddinova N.I., Qo‘ldashev J.D.	
	Raqamli asrda oila va ma’naviy tarbiya: ijtimoiy tarmoqlar orqali uzluksiz tarbiya imkoniyatlar	412
122	Kamolova A.	
	Pedagoglarda yuzaga keladigan kasb kasalliklarini oldini olish texnologiyalari	416
123	Tillayev B., Axmadjanova M., Shavkatov Sh.	
	Oila mustahkamligini ta’minlovchi omillar	420
124	Karimova Z.	
	Oila mustahkamligini ta’minlovchi omillar	423
125	Normurodov E.B., Sotimov M.A.	
	Oila tinchligi, jamiyat farovonligining asosidir.	425
126	Abduraximova S.	
	“Kalila va Dimna” asarining oilaviy munosabatlarga tarbiyaviy ahamiyati.	428

OILADA EKOLOGIK ONG VA MADANIYATNI YUKSALTIRISH MEXANIZMLARI

127	To‘ychiyeva G. U.	
	Orol fojiasining oilaviy barqarorlikka ta’siri: o‘zbekistonning eng yangi tarixida ijtimoiy himoya va tiklanish choralarining tahlili.	433
128	Jaksibayeva S.K., Omonova Z.T.	
	Orol muammosi va kelib chiqish tarixi	436
129	To‘xtaboyeva Y.S.	
	Mechanisms for enhancing ecological awareness and culture in the family	438
130	Омонова З. Т.	
	Влияние семейной среды на формирование культуры использования средств мультимедиа	441

131	<i>Xolmatova D.N.</i>	
	O‘zbekiston tarixini o‘qitishda o‘quvchilarning nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirish metodologiyasi	445
132	<i>Turdimatov G‘.A.</i>	
	Umumta’lim maktablarida tarix o‘qitish metodikasini takomillashtirish: o‘zbekiston ta’lim islohotlari muhitida	448
133	<i>Атабаева С.</i>	
	Социальная фобия как нарушение психологических границ и искажение идентичности	453
134	<i>Tursunpo‘latov A.</i>	
	Ichki ishlar xodimlari tibbiy madaniyatining kasbiy rivojlanishdagi o‘rni.	457
135	<i>Usmonova Q.S.</i>	
	Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kuylash ko‘nikmasini rivojlantirish	460
136	<i>Mamatkarimov I. B.</i>	
	XX asrning 20 – 30-yillarida adabiyot va matbuotning mafkuraviy qurolga aylantirilishi	462
137	<i>Soyibjanov B.Sh.</i>	
	Farzand tarbiyasida sportning o‘rni	464
138	<i>Axmadjanova M.I.</i>	
	Globalashuv sharoitida ta’lim jarayonini falsafiy tahlil qilish zarurati.	468